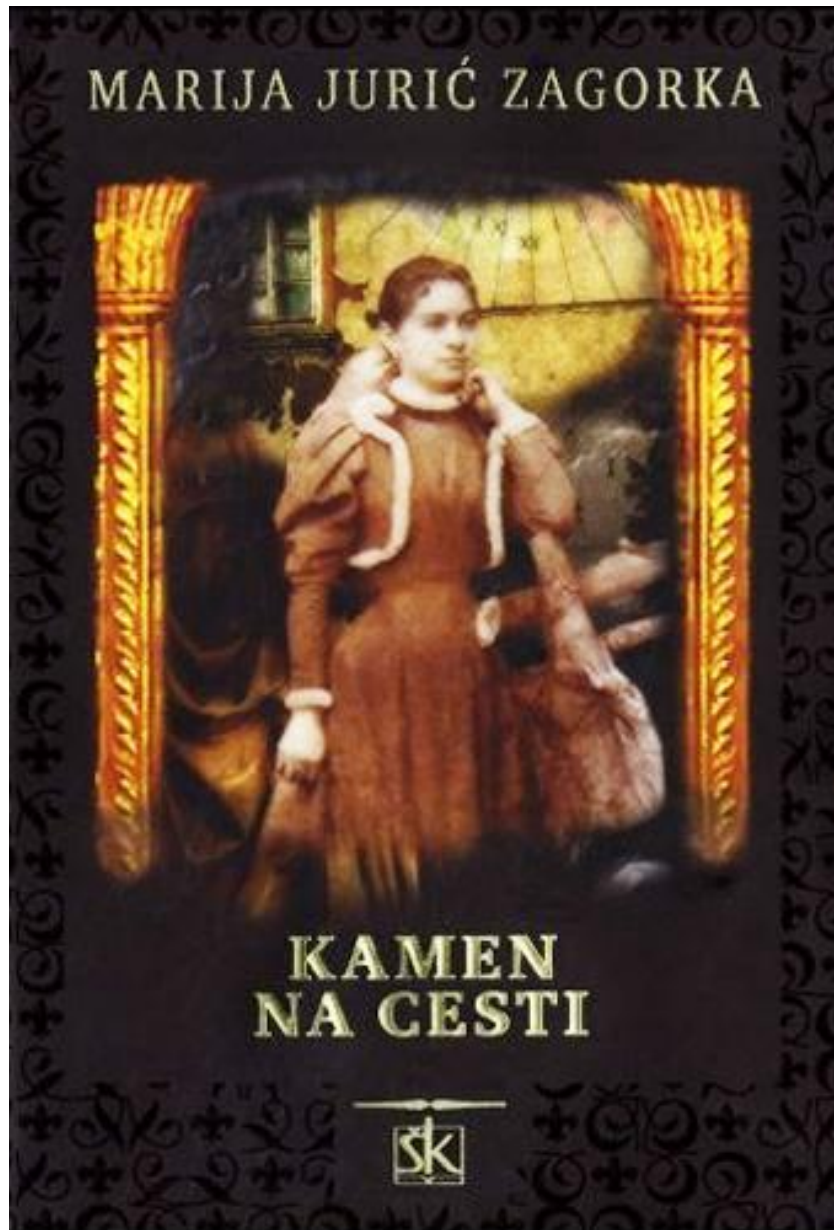


Marija Jurić Zagorka
Kamen na cesti



PRVI DIO	3
OTKRIĆE	8
NOVI DANI	12
SUSRET S PJESMOM	14
TJEŠITELJ	16
U MRAKU ZIME	18
MIRJANINA KRIVNJA	24
KAZNA	28
OZLIJEĐENA DUŠA	31
NA SLOBODI	34
PRVI PRIJATELJ	36
IZA REŠETKE SLOBODA	40
IZGUBLJENA	43
MIRJANA NASTUPA	47
DRUGI DIO	55
NA RUBU SAMRTI	55
DVA PISMA	57
NAJLJEPŠI DAN	62
VELIKI IDEALI	70
BIJELI LJILJAN U OLUJI	81
TREĆI DIO	84
U OLUJI	84
TAJNA MIRJANINA POVRATKA	89
MIRJANA OSVAJA	92
STRANCI	96
IZDAJICA	99
ODLUKA	108
NA PUTU U SLOBODU	111
MAJKA I KĆI	119
OSLOBODITELJ	124
MALA ŠEVA	128
ČETVRTI DIO	134
SVADBENI PUT	134
U RASKOŠI TUĐINE	138
MLADI NEZNANAC	141
U NOVOM DOMU	143
TAMNIČARI	146
SUDBONOSNA PRTLJAGA	158
U KATAKOMBAMA	164
SLOM	166
U MRAKU	169
CRNA RIJEKA	172
MRAZ JE PAO	183
SESTRE	189
BAKLJA U NOĆI	194
PETI DIO	204
U DOMOVINI	204
U OPOJNOSTI	208
ZAŠTITNICI	214
SUDBONOSNI ČAS	221
OSVOJENA SREĆA	230
IZ ZASJEDE	233
POD ZASTAVOM BORACA	240
NOVI DOM	249
BIJELI ZMAJEVI	249
NOVA SVJETLOST	252
SUDBONOSNO OTKRIĆE	256
NENADANI POSJET	263
RIJEKOM ŽIVOTA	272
KUKAVICE	275
TAJNA CRNE RIJEKE	277
SMRTNA OSUDA	279
POD PLAVIM BALDAHINOM	284

PRVI DIO

U hodniku trka. Bjesomučni krik. Tresak vrata. U polumračnu sobu uleti žena. Za njom muškarac. U njezinoj ruci nož, u njegovoj puška. Dva podivljala bijesna nasrnuše: u muža je uperen nož, u ženu cijev. Usred sobe sjedi prestravljeno dijete. Bljesak noža i puščane cijevi kao da su mu probušili male grudi pa vršiti punim dahom strave.

Nekoliko slugu utrči u sobu bacaju se između muža i žene, oduzmu njoj nož, njemu pušku, mole ih, ušutkavaju. Ona krikom, on klevetom, ostavljaju sobu, sluge idu za njima.

Dijete zuri široko rastvorenim očima u zatvorena vrata. Odanle dopiru povici žene, kletve muža. Dijete još osjeća divlju trku, pušku, nož. Trese ga, stišće u prsima i vrišti. Diže se na noge, bježi, spotakne se o igračke kojima se igralo. Ta zapreka poveća njegovu stravu pa zaviče prodornim dječjim krikom...

- Mirjana! Za ime božje! Šuti! Ne vrišti! Tu sam ja, Marta, tvoja dadilja Marta.

Znojno drhtavo dijete osjeti hrapave ruke i čuje glas koji mu samilosno šapće. Osjeća da ga žena sažalijeva, miluje, nosi na rukama. Ipak ne može zaustaviti vrisak. Dadilja ide prema kaminu. Svijeće zaplamsaju jedna za drugom u bakrenom svijećnjaku.

Mirjanine oči pohlepno upijaju svjetlost. Ona ublažuje i smiruje užas što je stisnuo njezine prsi.

Zaplakanih očiju traži igračke. Da, tu su. I Marta je tu. A nož? A puška?

Dadilja je uzima na ruke i nosi, nosi kroz mnogo polumračnih velikih soba.

U jednoj se zaustavi. Tu je svlači i polegne u postelju.

Tiho, bolno, žalosno pjeva Marta uspavanku. Mirjani se ne sklapaju oči.

Martina pjesma umukne. Započinje priča. Mirjana čuje samo glas, riječi ne razumije. Ne sluša. San ne dolazi na oči.

Dadilja moli, prijeti, ipak ne spava. Gleda polumračnu sobu: dva bijesna iskrivljena lica, blistavi nož, ubojitu pušku. Dršće.

Suze joj kvase jastuk. Zatvara oči, još uvijek dva oružja pilje jedno u drugo, nalik na nemani.

Mirjana skoči. Izvana dopire vika, bijesna kletva. Mirjana dršće. Nad njom pospano Martino lice:

- Ništa to nije. Ništa, Mirjana. Ne boj se - i polegne je natrag u postelju.

Opet leži bez sna. Razdraženi povici izvana trzaju njezinim tijelom, u vreloj glavi iskrsava slika iz polumračne sobe. Nepomična je slika u dječjoj predodžbi i ne uzmiče.

Prva besana noć.

Napokon umor sliku pokrije tminom.

Kad se probudila, bilo je u sobi svjetlo. Digne glavu, gleda oko sebe, sluša. Tiho je. Ne čuju se ni trka ni kletva, ni vika. Od te tišine bude joj prijatno. Dadilja ulazi mračna lica i diže je s postelje. Odijeva je. Šuti. U toj šutnji Mirjana osjeća nešto teško. Ponovo vidi: polumrak, nož, pušku i iscerena lica.

- Marta, kada je mama imala nož, a tata pušku?

- Jučer.

- Kad je to jučer?

- Prije nego si legla spavati.

- A prije jučer mama nije uzela nož?

Ne dobije odgovor.

- A tata prije jučer nije uzeo pušku?

- Djeca ne smiju govoriti o takvim stvarima. Budi sretna dok ništa ne znaš.

- A gdje sam bila prije jučer ja?

- Gdje si bila. Tu si bila.

- U onoj sobi?

- Da.

- Igrala sam se s igračkama?

- Kako da nisi.

Djetinji se mozak napreže:

"Što je bilo jučer? Gdje je bila ona kad prije jučer nije vidjela blistavi nož i cijev puške. Kako nije čula viku, kletve ni gledala izobličena lica?" Muči se Mirjana, traži ono što joj se čini da je iza njenih leđa pa se okreće. Tmina. Nigdje "prije jučer", ne vidi svoje igračke. Ni sobe. Gdje je bila do prije jučer?

Iza nje debeli mrak, mrtva tmina, samo je tu jučerašnja slika. Prva svjesna slika, prvi osjećaj bivstva.

Sad je već odjevena i Marta je vodi u blagovaonicu. Mirjana je svratila pozornost na roditelje. Sjedaju za stol: otac i mati. Okrenuli su jedno drugome leđa. Svaki bulji u svoje novine. Ne miču se. Ne primjećuju dadilju kad je dijete posjela k stolu. A ono gleda. Tuđe je sve: blagovaonica, pokućstvo, ono dvoje mladih roditelja. Instinktivno osjeti tjeskobu. Uskrсну joj pred očima oštrica noža i cijev puške. Glasno zaplače. Otac se lecne, mati skoči:

- Zar će i ona trovati moj život? Ništa joj ne nedostaje, samo se dere. Hoćeš li piti mlijeko ili ne? - i podigne prijeteći ruku.

Mirjani se čini da je to nož pa vrisne. Otac nešto okosito dobaci ženi. Učas oboje stadoše vikati u isti mah. Mati pograbi viljušku iz maslaca, on zaprijeti stisnutom pesnicom. Opet vika, nacerena lica. Mirjana vrišti.

Marta je uzme i potrči iz sobe u vrt. Mirjana još vrišti. Dadilja trči perivojem noseći dijete:

- Gle pauna, krasnog pauna. Vidiš kako je gizdav na svoje divno perje. Hoćeš li pauna?

Suzni pogled zaustavlja se na paunu. Misli su napola na šarenom perju, napola u blagovaonici. Privukavši na sebe pozornost djeteta, paun ide ponosno prema golemom žutom krilu dvorca gdje je jučer jedan nož rasporio ružičastu maglu nesvjesnog bivstva, prvu spoznaju i zadao mu prvu veliku bol.

Mirjana zuri u žuto krilo dvorca. Ne vidi ruže što se upijaju u njegove zidine ni bršljanovu guštaru što se stapa s kulama. Ne vidi ni pauna što se odšetao k dvorcu, žute zidine zrcalo su što neprestano reproducira jučerašnju sliku u predvećernjoj magli.

I ta joj se slika ukazuje svakog dana u igri, svake noći u snu, budi je iz djetinjih snova, oštri pozornost i sluh. Sve više primjećuje šum rijeke života čiji valovi zapljuskuju oko nje.

Polako opaža značajne poglede služinčadi, razabire njihovo tajnovito šaptanje kad se sastaju u društinskoj sobi. Osjeća njihove sažalne poglede kad ulazi k njima. Zna da se nešto događa kad Marta s njom bježi u kuhinju ili u perivoj. Osjeća tjeskobu kad roditelji za objedom šute i hvata je strah kad dobacuju jedno drugome oštre riječi. Strepi od tih riječi kao od grmljavine što u sebi nose strijele.

I sve više biva Mirjani u kući nesnosno. Žute zidine je stežu, strop je tišti, zatvoreni prozori uznemiruju, a prve sjene mraka zastrašuju. Traži svjetlost i širinu perivoja. Tamo joj se duša smiruje u pogledu na plave daljine što je zovu, vuku neznanim čarom.

Jednoga dana igra se u dubini perivoja. Oštar majčin glas zovne Martu i ona potrči u dvorac. Mirjana ostade sama u dvorištu. Samoća pobudi u njezinoj duši nešto lagodno, prijatno, umirljivo. Nigdje nikoga. Svi su putovi otvoreni. Pogled joj hvata daljinu, daleku, rastvorenu, ničim nezakrčenu.

Prvi osjećaj slobode.

I krene puteljkom. Ide neznatnom sunčanom šumom. Tu je tako tiho. Ne čuje se majčina vika, ni očeva kletva, ni trka služinčadi. Ljupko je i milo. Ptice je gledaju veselim očima, modro-oke potočnice zovu je k sebi. Bere ih i korača uz potočić.

Kamo ide ova voda? Kamo? Daleko?

Mirjana krene uz potočnu brzicu. Zaboravlja oca, majku. Sve što je iza nje otpuhne šumski vjetrić. Veselo bere potočnice i prati tok vode.

Najednom začuje korake, srditi Martin glas, osjeti njezine čvrste ruke kako su je digle i nose je kući.

Stabla izmiču, zabijele se staze perivoja, tamo strše uvis jablanovi. Ondje je dvorac. U jablanovim vršcima gleda polumračne sobe, čuje kletve i majčin glas, oštar, nezadovoljan,

pun gorčine.

Dadilja je uvede u blagovaonicu. Mati je udari šibom. Ona rida, a mati više:

- Već se sada klatariš kao tvoj otac.

Osjeća da prima udarce namijenjene ocu. Dadilja hvata gospođu za ruku, oduzimlje joj šibu i nešto govori. Ona prosvjeduje, više. Marta opet pograbi Mirjanu, potrči s njom iz sobe dugim hodnicima u družinske prostorije.

Družina jede. Mirjana osjeća na sebi njihove poglede. Nešto došaptavaju, pitaju, dadilja šaptom odgovara.

Dolazi špan, visok, uspravan. Zakima glavom, uzme uplakanu Mirjanu, posadi je na stol i stade pričati o zmaju što se hrani samo djecom koja plaču ...

- Zmaj ne zna da me mama tukla - brani se Mirjana. Marta obećaje:

- Prestaneš li plakati, poći ćemo u šetnju.

- Daleko?

- Naravno.

- Jako daleko?

- Da.

Mirjana se bori i svlada plač.

Sutradan Marta ispuni obećanje. Povede je u selo. Udoše u kuću. U sobi sjedi seljanka i doji dijete. Marta prilazi, uzima dijete, gleda ga, uzdiže i opet ga daje seljanki. Obje tužno klimaju glavama.

Dva dječaka ulete u sobu i smiju se grohotom.

Smiju se i seljakinja i Marta. Mirjana bulji, ne zna da je smijeh odraz veselja, ali osjeća ugodnost. I ona se smije, premda ništa ne razumije. I neprestano pogledava u kut k dječacima kako se igraju i hihoću. Približava im se, sagne i gleda njihovu igru. Tad osjeti koštunjavu Martinu ruku:

- Idemo kući.

- Neću - veli odlučno.

- Ne ideš kući? Hoćeš li ostati tu? - pita je seljakinja.

- Hoću.

- Valjda nije ovdje ljepše nego doma?

- Jest.

Marta nema kad voditi pregovore. Pograbi Mirjanu za ruku. Ona se otimlje i plače. Silom je izvuče pa odu. Mirjana se okreće k selu i pita:

- Marta, zašto se ona dva dječaka igraju zajedno?

- Jer su braća.

- A ja nemam braće?

- Imaš.

- Marta, gdje su oni dječaci, oni koji su moja braća?

- Kod kuće. Koliko si ih puta vidjela.

- Marta, hoću da se igram s braćom.

- Djevojčice se ne smiju igrati s dječacima. To se ne pristoji.

- Ja hoću.

Želja da se s nekim igra sve je jača. Ispituje služinčad o braći: ona su negdje daleko, na drugom kraju kuće. Onamo ulazi neka stara žena i mlada, jaka seljanka. To je sve što Mirjana zna. A ipak, htjela bi da zaviri i čeka kad dječaci izlaze na šetnju da ih gleda s prikrajka, ali već je Marta odvuče. Zašto ne smije biti tamo?

U pustoj samoći trčkara po gospodarskom dvorištu, tjera piliće i kokoši. Veoma je tužna kad od nje bježe. Ali tamo su i vrlo velike ptice. Zna da ih zovu pure. Trči za njima jer se ne boje kao pilići, puštaju da ih hvata za repove i silno se veseli kad pruže u vis crvene vratove i puckaju. Čini joj se da s njom razgovaraju, da je zovu na igru pa ide za njima sve dalje u strnište.

Ide Mirjana za jatom purana što zoblju kukce. Zovu je široki sunčani prostori daljine.

Pred nju na strnište istrči dječak odjeven u bijelu košulju i gaće, bosonog. Djeca se čas

gledaju, onda Mirjana uzvikne:

- Hoćeš da se igramo?

Mali seljačić pokaže rukom prema ledini:

- Tamo se igraju djeca.

To je otkriće. Mirjana pograbi dječakovu ruku pa ga vuče za sobom.

- Hajdemo se igrati.

Dječak joj se istragne i potrči, Mirjana ga slijedi. I nađe se na velikom zelenom pašnjaku. Radost joj je u grudima. Dašćući bane među djecu. Seljaci promatraju njezinu baršunastu haljinu, lakirane cipelice, svilenu vrpču kojom je svezana njezina tamna kosa. Njihovi raskolačeni pogledi puni su čuda.

- Hoćemo se igrati? - veli Mirjana, skaćući od želje.

Seljačići se zagledaju, odmaknu se od djevojčice u gospodskom odijelu.

- Ti si iz dvorca. Mi se s tobom ne možemo igrati - reče najviši dječak među njima.

Mirjana stoji, gleda, srce je zaboli, usta se razvlače, suze kotrljaju niz okrugle obraze. Bol razočaranja. Mala seljančad izbulji oči, skupi glave, šapće. Onda onaj najviši upita:

- Zašto plačeš?

- Zašto nećete da se sa mnom igrate? - gušeći se, odvratila Mirjana.

Opet šutnja. Opet zadivljeni pogledi seljačkih mališa. Čas-dva nitko se ne miče, samo oči pitaju onog najvišeg momčića. Najednom on ganuto uzme Mirjaninu ruku:

- Nemoj plakati. Igrat ćemo se s tobom ako ti hoćeš.

Mala zabuna. Seljačići gledaju svoga druga pogledom neshvaćanja i čuđenja. Njezine ih suze zbunjuju. Djevojčica u baršunu plače jer oni neće da se s njom igraju.

I htjeli bi početi, a ne znaju kako. Ona se oporavlja djetinjom brzinom od razočaranja i briše suze. Mališi su neodlučni. I opet onaj najviši preuzme vodstvo:

- Igrajmo se. Ja sam vjeverica, a vi lovci! Hvatajte me! I ti, Mirjana! Hvataj me, Mirjana. Njezine suze suši smijeh. Dječak trči oko grmlja, zavarava, uvija se, a čopor djece trčeći pada i opet se diže, više, najviše Mirjana.

Dugo se nastavlja igra. Onda vođa odredi.

- Sad na južinu.

Naložiše ognjište. Najstariji pripali granje. Visoko se uzdigne plamen. Djeca skaču oko ognjišta. Lica im rumena, zadahtana od igre. Mirjanina se kosa razbarušila. Nosi granje i loži vatru. Plamen se uzdiže, sunce sjaji, a blago pase. Mirjana brblja, nosi sve više suhog goriva, teško iščekujući što će to biti.

Onda plamen izgori, vrela žeravica zapišti. Onaj visoki čučne. Mirjana upija svaku njegovu kretnju. On uzima zemljanu posudu na visokim nogama i polaže je na žeravicu, uzima iz torbe lončić, mast zacvrči, Mirjana s užitkom udahne taj miris. Dječak razbije mnogo jaja, baci ih u tavu i miješa. Onda dijeli kruh i daje Mirjani najveći komad.

Svi sjedoše oko tave i stadoše jesti. Mirjani se čini da nema ništa slasnije od ovog kruha i jaja.

Kad su pojeli, najviši dječak uzme rešetko s kukuruzom i stavi ga nad žeravicu. Svaki bi čas prasnulo zrnice i skočilo uvis raspuknuto, a djeca vrište, jagme se za njim. Mirjana je ushićena. Svaki prasak poprati usklikom i skokom, a oči joj sijevaju. Kako je lijepo, lijepo. Ništa nema veselije na svijetu od ovih zrnaca što pucketaju nad žeravicom, skaču i bolja su od poslastice.

Dvor, Marta, nož, puška, krika. Sve je nestalo na zelenoj livadi po kojoj pase blago, plamti ognjište, viču djeca. Nad njima vedro nebo i žarko sunce, a okolo daleko otvorene plave daljine. Kao da nikad nije bilo ničega, osim ove livade, djece i kukuruznih pečenih zrnaca...

Pred zapad sunca vraćaju se djeca s blagom kući, Mirjana s njima. Brblja, skače, tjera blago, ubire putem drač, tvrdeći da je cvijet i njime kiti djecu i sebe.

Kad dođoše u selo, Mirjanu okruže seljanke i zabrinuto je gledaju:

- Mirjana, mama će te doma tući.

Sad se lecne. Zaboravila je da ima neko žuto krilo dvorca s beskrajnim mračnim sobama kojima odjekuje oštar majčin glas i očeve kletve.

Seljanke sa strahom gledaju preko ograde. Instinktivno Mirjana slijedi njihove poglede. Iza ograde dvorišta spazi Martu, a daleko iza nje majku.

Prestravljena potrči dvorištem, tražeći zaklon. Pred stajom stoji dječak, onaj najviši koji je na rešetu pekao zrnje. Uzme je za ruku, odvuče u kuću i popne se s njom ljestvama na ogroman visoki krevet i gurne je u jastuke.

- Šuti ovdje te neće naći. Samo šuti.

Bude joj odmah lagodno. Zna da je skrivena. I vjeruje da je spašena. Više se ne boji.

Dječakovo je uvjeravanje smiri.

Onda izvana pričuje glasove seljaka koji mole i umiruju njezinu majku. Mirjana u postelji zadržće.

Dolje se buka stišala. Majčin se glas ublažio, čuje kako je traže, dozivlju. A seljačić čuva tajnu. Onda joj dopre do ušiju posve blizu razbješnjeli majčin glas.

- Ubit ću je.

Mirjana vrisne. To je izda. Skinuše je s postelje, sva je drhtala. Nekoliko puta pljusnuše majčine ruke po njezinom licu. Ona zavrišti i pocrveni kao mak. I seljačka djeca udare s njom u plač. Onaj najviši, vođa pastira, pogleda gospođi u oči i reče:

- Ona se samo s nama igrala.

- Bezobrazni balavac - vikne gospođa i htjede dječaka pljusnuti, ali on izmakne.

Mirjana čuje kako se miješaju glasovi seljaka, njihovih žena i njezine majke. Razumjela je samo riječi što ih je čula već nekoliko puta.

- Klatari se već sada kao i njezin otac. Bit će što je i on.

- Ne griješite dušu - veli Marta. - Dijete nije krivo za ono što vi imate s gospodinom upraviteljem.

Marta povuče Mirjanu sa sobom pa ode prema dvorcu, a ona plače čitavim putem.

Kad su se približili žutoj zgradi, njezin se plač prometnuo u očaj.

- Marto, stani - zapovijeda gospodarica - nalupat ću je pa će imati za što da se dere.

Marta uteče s njom, odnese je u sobu i polegne u postelju. Mirjana zaboravlja pljuske. Njezin san ispunjen je sunčanom livadom i veselim krikom djece.

Drugi dan Marta je dovede u blagovaonicu za zajuttrak. Otac nije bio kod stola. Mala razabere da se nešto sprema protiv nje. Srdita majka uzima je za ruku i vuče u perivoj. Zaustavlja se pod starim kestenom uzima dugu uzicu, veže je oko struka, a drugi kraj o deblo.

- Tako. Sad se nećeš klatariti selom. To neka ti je kazna.

Marta stoji i sklapa ruke.

- Vaša milosti, što vam je? Dijete vežete kao psa?

Psovka padne u Martino lice:

- Ne znaš paziti na nju. Nosi se u vrt i kopaj.

Mirjana sjedi u travi svezana o kesten. Pokušava odriješiti uzicu oko svojega pasa. Ne može. Marta je u vrtu. Nigdje nikoga, a svuda otvoren pogled u daljinu, veliku, pustu, gdje je tako lijepo, veselo. Sve što je daleko, vuče je, mami, uzima. I put je pred njom otvoren, nezakrčen, samo bi preletjela.

Osjećaj da je sputana raspiri u njoj bijesnu želju da rastrga uzicu. Ne može. Očajno pretražuje pustoš oko starog dvorca. Nigdje nikoga, samo dvorac, perivoj, šuma. A tamo podalje selo. Da, selo. Ondje je dječak; onaj najviši među njima jučer ju je sakrio. On bi je odriješio. On će je odriješiti.

Čeka. Zagleda se prema onoj strani gdje su kućice, jedine, osim žutog dvorca. I zabavlja misli sjećanjem na igru, vatru, pečena jaja, pucketanje kukuruznih zrnaca. Kako bi bilo da dječak, onaj prvi među njima, ovom cestom vodi blago kući? I dočara krave i volove kako dižu prašinu, a gone ih djeca i onaj koji je palio vatru, pekao kukuruz. Između svih uvijek vidi samo njega i zirka duž ceste. Čvrsto vjeruje da će dječak doći. I vidi u prašini ceste seljačića, sad je zapaža, hita k njoj i odvezuje uzicu, a ona trči, trči puteljkom dalekim, beskrajinim. Predodžbu neprestano obnavlja, olakšava joj robovanje na uzici.

Cestom se diže prašina. Upravo onako kako je zamišljala. Ali iz prašine se pomole konji i

kočije. Približavaju se. Iz dvorca trče sluge, otac, mati, svi svečano odjeveni. Kočije ulaze u perivoj. Zaustave se pred dvorcem, silaze gospoda, gospođe, dječaci. Otac i mati se klanjaju. Onda svi nestaju u kući.

Opet osamljena, Mirjana bulji u plave daljine. Tada se pojavi Marta. Donese joj kruha s maslacem.

- Jedi, Mirjana. Budi dobra. Moram opet otići.

- Marta, odveži me.

- Ne smijem. A imamo mnogo posla. Baruni su se vratili.

Stanovat će u ovom dvorcu dok se sve ne pospremi u velikom dvorcu.

Ništa ne razumije. Njezinu pozornost privuku dječaci što idu perivojem i zaokrenuše puteljkom prema njoj.

- I ovo su moja braća? - pita Mirjana.

- Ne, to su barunčići sa svojim plemenitim učiteljem.

Promatra njihove lijepe odore i šešire. Jedan od barunčića vodi na uzici velikog psa.

- Hektor, ti si moj poni - viče dječak i pokušava uzjahati pseto. Spazi Mirjanu. Svi se zaustave i gledaju kako je svezana na uzici. Onaj koji je zajahao pseto glasno se smije i pokazuje Mirjanu.

- Gledajte Hektoricu, i ona je na uzici.

Dječaci prasnu u smijeh. Mirjana osjeća da se to nje tiče. Stisne je u prsima stid, prosvjed. Učitelj prilazi bliže i upita Martu:

- Je li to upraviteljeva kći?

- Da, visokorođeni gospodine.

- Zašto je svezana na užetu?

- Gospođa majka ju je svezala jer uvijek bježi od kuće u selo.- Hektorica - dobacuju barunčići.

Mirjani se oči napune suzama, učitelj se okrene svojim šticienicima:

- Ne dolikuje vam rugati se. To je ružno.

Strogi učiteljev glas ih zbuni i oni se povuku.

Učitelj pođe sa svojim učenicima. Mirjana gleda svjetlucave šare njegovih čizama i prati ga pogledom kao da od njega očekuje nekakvo spasenje.

Mirjana je sama... Sjedi u travi i gleda kako se oko dvorca igraju barunčići, žure sluge, vrzu se gospoda, naganjaju psi, šeću pauni, a ona je svezana, zarobljena. Uznik.

Sve jače je steže srce i sve dalje luta njezin pogled na vrhove dalekih gora osvijetljenih suncem.

OTKRIĆE

Iza nje zašušti grmlje. Obazre se. Seljačićeva glava proviri.

Mirjana vikne.

- Šuti Mirjana. Vidio sam te iz dvorca, znaš, poslala me moja mama s porukom jer je mala bolesna pa sam te vidio.

- Odveži me.

- Samo čekaj da tko ne opazi. Budi mirna.

On se oprezno ogleda naokolo, baci se na zemlju i dopuzi do Mirjane. Ona promatra kako dječak vadi iz džepa nožić, pogledava k dvorcu i reže uže.

Mirjani se učini kao da su s njezina tijela digli kamen. I dahne! Grudi su joj lagodne. Osjećaj oslobođenog roba. I već trči puteljkom što vodi k cesti. Trči i ne obazire se od straha da je ne bi zadržali. Pred njom široke livade, daleke gore i beskrajna modre daljine. Trči, gonjena neodoljivom silom.

Seljačić je stigao i uhvati je za ruku:

- Kamo to ideš?

- Daleko, jako daleko.

- Ali tamo nemaš nikog svoga.

Ne razumije što to dječak misli i gleda ga sva začuđena. A on predloži:

- Hoćeš da idemo u moje selo?

- Hoću! - usklikne obradovana.

Krenuli su livadama. Proljetno cvijeće treperi na vjetru. Bere ga. Capka preko potočića i klikće. Sve je zaboravljeno kao da nije bilo. Pred njom nema zapreka, otvoren joj je put k daljinama.

Stigli su u selo. Jato djece okupilo se oko Mirjane. Dječak je vodi u kuću. Ostali nagru za njima. U sobi seljanka nosi malo djetence koje plače i pita dječaka:

- Jesi li isporučio gospođi upraviteljici?

- Rekao sam da je mala bolesna, ali imaju mnogo posla, došli su baruni. I nije ništa poručila.

Seljanka se namršti, nešto mrmlja. Spazi Mirjanu okruženu djecom:

- Što si došla, Mirjana, idi kući, mama će te tući.

Ta prijetnja ne proizvede nikakav efekt. Oko nje su djevojčice i dječaci i zovu je na igru. I sve što je izvan toga njihova poziva pokriveno je tminom zaboravi. Duša joj je radosna. Ima drugarice i drugove.

Na dvorištu je bučno. Djevojčice se igraju s Mirjanom. Sva se zadah tala, razvikala se, razigrala. Igra traje do podne. Onda je veliki dječak uzme za ruku i odvede u malu kućicu. Na stolu je zdjela. Oko nje su poslagane drvene žlice. Bradati seljak, žena, dječak i dvije seljančice sjeli su oko stola, uzeli žlice i jedu iz zdjele. Pred Mirjanu seljanka stavi zemljani tanjur s varivom od zelja. I Mirjana prione jesti.

Seljanka uzme veliki kuhinjski nož i hoće da ga preko stola pruži mužu. Mirjana prestravljeno krikne. Seljanka joj priđe i hoće je umiriti, dok su njene oči pune suza upiljene u seljakove ruke što režu hljeb.

- Bojiš se noža, Mirjana? - smije se dječak.

I male seljančice se smiju, i seljak, i žena. Ne mogu prozrijeti zašto Mirjana strepi od noža. Uzalud se pitaju. Ona šuti. Nešto je sapinje u grlu.

Iz kuta provali djetinji plač. Seljanka ustane, pohita u kut i opet se vrati. Nešto priča samilosna izražaja lica svojem mužu i nastavi jesti. Plač iz kuta ne prestaje ...

Ručak se završi. Seljak iziđe. Žena uzme košaru i okrene se k dječaku:

- Jurica! Pazi na malu i na djevojčice.

Djeca su ostala sama. Mirjana gleda dječaka:

- Ti se zoveš Jurica?

- Da.

Ovaj koji je svuda prvi među djecom zove se Jurica. To ime čini joj se neobično važnim. Malo smišlja i veli:

- Idemo se igrati napolje.

- Moram paziti na njih - odvrati on i pogleda seljančice što se igraju na podu.

- Zašto moraš paziti?

- Jer su mi sestre.

- Ja nemam sestre?

- Imaš.

- Gdje?

- Tu - i on ode u kut. Mirjana ga slijedi. Na zemlji u koritu leži djetence sitno, mršavo, i plače.

- Vidiš, to je tvoja sestra.

Mirjana bulji u djetence. Nešto ne shvaća. Onda gleda Juricu:

- Zašto je tu?

- Tvoja ju je mama dala mojoj mami na dojenje.

- Zašto ju je dala?

- Jer je tvoja mama ne trpi.

Široko rastvorenih očiju gleda dječaka. Hoće da prodre u njegove riječi, ali misli joj se

zaustavile o tvrdu stijenu. Ne može dalje, ne vidi ništa, ne raspoznaje ništa i opetuje:

- Ne trpi je? Ne trpi?
- Kad ju je dala iz kuće, onda je ne trpi. I Marta to veli.
- Šta je to: ne trpi?
- Ne voli je.

To joj razjašnjenje otvara vidik. Sad shvaća. Njezine su misli prodrle stijenu i pita:

- Zašto je mama ne voli?
- Ne znam.

Opet joj se misli zaustavile o ogradu i, jer ne mogu naprijed, vraćaju se:

- Marta će malu odnijeti odavle, je li?
- Kad bude velika.
- I ja sam bila ovdje kad sam bila mala?
- Nisi.
- Zašto nisam?
- Jer tebe mama veoma voli.

Nova tama zaustavi njene misli i u duši se budi začuđena sjeta puna pitanja, neodređenih, nesvjesnih.

- I tvoja dva brata mama voli, samo ovu tu ne - nastavlja seljačić, a Mirjana skupi obrve od muke što ne razumije.

Plač djeteta u koritu prometne se u jecanje. Jurica se sagne i stade ga zibati. Mirjana gleda. Dijete više ne plače, već bolno cvili kao da nekome tuži svoje muke. Nijemo gleda Mirjana malo sitno stvorenje što se kupa u suzama. Dušu joj uhvati žalost. Udari u plač. Seljančice zaustave igru, lica im se nakrivila, pridruže se svojim plačem tuzi sitnog djetenca i jadu rasplakane Mirjane.

- Ne derite se - opomene ih dječak. - Bolesna je pa mora plakati.

Mirjanu guši. Prožima je bol od nečega što ne dokučuje, ne vidi, ali osjeća glasom instinkta nešto teško, mračno, jezovito što je skriveno iza ovog crvića u koritu.

Prolaze časovi dječje boli. Ona u kutu cvili, Mirjana kraj nje jeca. Ne da se zaustaviti: ni ona što tuži, ni ona što je oplakuje.

Ulazi seljakinja. Iza nje Marta.

- Zašto Mirjana plače?
 - Nitko joj ništa nije učinio - odvrća dječak.
 - Koliko mi je zadala straha - ljuti se Marta. - Tko je prerezao uže? Reci, Mirjana?
- Ne može otvoriti usta. Jurica samo ziba korito.

- Reci: tko je to učinio?

Mirjana ne može odgovoriti. Usne joj se čvrsto stisle.

- Kazat ću mami ako ne odgovoriš. Reci.
- Neću!

Prva tajna njezina života.

- Pusti Marta. Zar ćeš još i ti mučiti nesretnu Mirjanu? Gle daj ovo bolesno siroču u koritu - zovne seljakinja.

I Marta priđe k djetetu, uzima ga na ruke, gleda, nešto razgovara sa seljankom. Obje žene šapću. Lica su im puna samilosti. Mirjana osjeća da razgovaraju nešto važno što je u vezi s njom i s djetetom na Martinoj ruci.

Uskoro polegoše dijete u korito, a Marta uzme Mirjanu za ruku:

- Idemo kući.
- Ja ostajem ovdje.

Dadilja je uzme za ruku i sve nešto govori seljanki. Jurica se došulja k Mirjani i šapne:

- Ne boj se! Ako te mama opet sveže, ja ću opet prerezati uže.

Obećanje joj ulijeva hrabrost. Dopušta da je Marta vodi kući.

Idu poljanom. Cvijeće i sunce razvedriše malu dušu i unesoše u nju zaborav.

Ne vidi više dijete u koritu, ne čuje njegov plač. Trči za proljetnim cvijećem.

Ulaze u jablanovu aleju. Mirjana osjeti strah. I Marta se boji jer se skriva i vodi je

zaobilaznim putem straga iz dvorca. Ušulja se s njom u družinske sobe. Služavke nešto šapću, skrivaju se na vrata i hodnik, vraćaju se, opet šapću, nešto mašu rukama.

Marta potrči, vukući Mirjanu za sobom, i gotovo se ušulja u sobu. Tu joj šapne:

- Nemoj reći, Mirjana, da si bila u selu.

I razastre pred njom igračke, neprestano osluškuje, oprezno otvara vrata. U svim sobama tišina. Nitko ne dolazi.

Marta se smiri i šije. Mirjana okreće knjigu sa slikama i muči dadilju pitanjima.

Hvata se sumrak i Mirjani donosi preokret. Odbacuje obojene slike i gleda one što joj uvijek ukazuje sumrak: blista nož i zijeva puška. I šulja se u dušu strah: netko će iz hodnika gurnuti vrata i dojuriti kao one večeri.

Mir je. Gluha tišina. Ipak nije. Mrakom se šulja prikaza: djetence, mršavo, sitno i cvili.

- Marta, zašto plače?

- Nitko ne plače.

- Plače ona mala u koritu. Ja znam.

- Što znaš?

- Ona je moja sestra.

- Brbljavci su ti rekli. Ne spominji to preda mnom.

- Zašto je tamo? Tu ima mnogo soba.

- Šuti - uzme je i povede u služinske sobe.

Sluge i služavke večeraju. Marta s njom sjedne za stol i jedu. Muški i žene govore poluglasno, više šapćući. Mirjana prati poglede uperene u nju. Onda Marta pita služavku:

- Gdje su gospođa i gospodin?

- Ona je kod stare barunice, a on u velikom dvorcu.

- Hvala Bogu. Barem malo mira. Kad bi samo baruni ostali što duže ovdje.

Nakon večere Marta polegne djevojčicu u postelju. U kući tiho. Mirjana zuri kroz prozor osvijetljen mjesecom.

- Marta, kamo ide mjesec?

- Opet promatraš mjesec. Odnijet će te sa sobom.

- Daleko?

- Jest, daleko. Zato lezi i spavaj.

Još jače se otvaraju njezine oči k mjesecu. S njim putuju želje i misli.

Noću se Marta trgne iza sna i opazi da se Mirjana popela na stolicu i hoće na prozor.

- Mirjana, za ime božje - i skine djevojčicu sa stolice. - Kamo si htjela?

- Hoću na mjesec.

- Sanjaš, još spavaš.

Srdito je povuče u postelju. Mirjana viče, plače.

- Idem k mjesecu. Hoću da me uzme sa sobom. Hoću daleko, jako daleko.

Da bi je umirila. Marta otvori željezne kapke prozora. - Evo, vidiš, ne može se gore.

- Rekla si da će me uzeti.

Tog časa dadilja vrisne:

- Oganj! Oganj! I prestravljena uzima Mirjanu za ruke, trči hodnikom i viče:

- Majur gori!

Svi se bude od sna, trče, viču, dozivlju. Dugim hodnikom jure sluge.

- Gdje je upravitelj? Budite ga.

- Spava na majuru! - odvraća netko.

Marta stisne u naručaj Mirjanu:

- Joj, izgubit ćeš tatu! - pa trči s njom u sobu. Služavke se natiskaju kraj prozora i nariču.

Mirjana ne razumije ništa, samo dršće i na Martinu ruku naslonjena bulji u oganj što suklja iz krovova, noseći oblake dima pod nebo, rasvijetljeno mjesecom. Iskre, prasak, vika, očajni krik. Rika blaga i hropac krmadi. Padaju i valjaju se u opeklinama. Neki muškarac, jaučući do trči k dvorcu i sruši se.

- Joj, izgubila si tatu, Mirjana. Što će jadna djeca? - nariče Marta, držeći Mirjanu na prozoru. Jadikovanje služavki što se stišču, graja, rikanje, kriještanje prelazi u Mirjanine

prsi, zahvati je užas pa vrišti punim plućima.

- Glupačo! Ne nosi dijete na prozor! - vikne muški glas i silovito gurne Martu. Mirjana spazi oca u noćnoj bjelini prekrivenog crnim kaputom.

- Gospodine, vi ste umakli? - stade Marta vikati i smijati se, a upravitelj zapovijeda:

- Brzo odijelo mi dajte! Obuću! Zatvarajte prozore.

Sobarice i služavke su se razbježale. Marta zatvara željezne kapke. U sobi mrak. Mirjana dršće, teku joj suze. Kad su unijeli svijeće, majka uleti i ogrli je.

- Ne boj se Mirjana! Zašto plačeš kad nije ništa? Reci: zašto plačeš, Mirjana?

Privija se uz majku i odgovara jecajem, još bolnijim. Kida joj se srce, a ne zna od čega, samo se previja poput pregažena crva. Što je mati više privija na svoje grudi, više je boli, kao da je sva velika otvorena rana.

NOVI DANI

Mirjana se trgne oda sna i pogleda oko sebe. Sunce sja u sobu. Marta sjedi i šije.

- Mirjana, ustaj. Dugo si spavala - i odijeva je.

- Marta, mama me veoma voli, je li?

- Dakako. Jučer te uspavala kad je bio požar.

- Idemo k mami.

I potrči na vrata. Otvara jedna, pa druga, hita sobama i uleti u blagovaonicu. Na stolu je doručak.

- Mama - klikne i pobrza k njoj. Mati se ne miče. Stoji poput kipa i gleda napolje, neznano kud. Djevojčica zastane, gleda u majčina leđa. Marta stoji na vratima i zove je znakom ruke. Zašto se mama ne obazire? Zašto je ne gleda? Vrata se žestoko otvore. Ulazi otac. Mati se naglo obazre. Mirjana spazi njezino mračno lice i bijesom ispunjen pogled. Trgne je žestoki majčin glas:

- Gdje si bio od ponoći do sada?

- S ljudima na garištu.

- S djevojčurama. Znam sve.

Marta uhvati Mirjanu i vuče je za sobom u hodnik. Jedva zatvori vrata kad začuje krik matere, viku očevu, lomljivu stakla, porculana.

Služavke su se preplašeno sjatile oko štednjaka. Mirjana zajaukne. Marta je digne i nosi u kuhinju.

- Danas opet nema doručka. Dajte djetetu jesti.

Krik iz sobe dopire u kuhinju. Mirjana svoj doručak zalijeva suzama. Onda je Marta vodi onkraj dvorca u dvorište.

- Gledaj, Mirjana, purane kako puckaju.

I odlijeće bol iz djetinjeg srca. Mirjana goni purane na strnište i više se ne sjeća ničega.

Do večeri luta Marta s njom perivojem i šumom, a uvečer se navrati u kuhinju na jelo.

I slijedećih dana Mirjana jede u kuhinji. Ne vidi nigdje oca, samo zapaža majku s gospođama iz dvorca. Sastaje se s dječacima koji vode Hektora. Zapaža i ona dva dječaka što ih je Marta označila njenom braćom. Tuku se, natežu i viču. Kad se sretnu s njom, navale da i nju tuku. Ona bježi k Marti i zakloni joj se u krilo, a ona više pratilici dječaka:

- Zašto ne paziš na te divljake? Tuku svoju sestru.

- Žaba - dobace dječaci i nestanu. Sad opazi majku. Ide s nekim visokim gospodinom i starom gospođom. I smije se vedro, veselo. Mirjani pogled zapne na majčine usne gdje blistaju bijeli zubi. I ništa ne vidi, osim tih bijelih zuba među rumenim usnama. Ne skida s njih pogled. Kao da nema ničega do ovog niza prelijepih zuba što ih je otkrio smijeh. I bude joj veselo u duši i smiješi se. Prolaze pored nje. Gospodin je pogladi po kosi, mati nešto vedro govori. I opet se ukazuju zubi bijeli kao ogrlica na njezinu vratu.

- Budi dobra, Mirjana - reče mati zvonkim glasom po ode.

- Vidiš kako te barun lijepo pogladio - hvali Marta. - I mama se smije, hvala Bogu.

- Kako je lijepo kad se smije.
- Samo kratkotrajno.
- Zašto?
- Ne razumiješ to. Igraj se.

Nema volje za igru. Okreće se za majkom. Hoće li se obazrijeti da još jednom vidi njezine nasmijane usne u kojima blistaju bijeli zubi?

Narednih dana razabere Mirjana promjenu. Svi se vrte oko dvorca, voze natovarena kola, sluge trče, vrzu se i služavke i sobarice, i Marta se ne brine za nju. Čak ju je ostavila pod krošnjatim drvećem samu.

Oko nje samoća, pred njom daljina, tajanstvena. Kao da se tamo raskriljuju nečije ruke i zovu je. A ona ide. Nesvjesno, bez cilja. Ne odabire smjer. Oči su joj upravljene u daleke gore kojih se dotiče plavi svemir. Nastavlja put slijedeći želju da ide, ide, a ne zna kamo. Podaje se nečemu jakom što je uvijek goni da ide, ide

U šumi je zaustave drvari:

- Mirjana, zaboga, kamo ideš?
- Idem daleko.

Opaža da se oni sporazumijevaju, vratit će je kući. I dade se u bijeg. Ali je uhvate i vode. Plače i otimlje se.

Izišavši iz šume, spazi selo. Sjeti se djece. Predodžba igre razveseli je pa ide s drvarima dobrovoljno.

- Idemo k pastirima?
- Da, idemo - umiri je vodič, ali je odvede ravno u dvorac.

U perivoju stoje gospođe i gospoda, otac i majka.

- Našao sam je u šumi - reče seljak.

Majka je pogleda srditim pogledom.

Iz dana u dan Mirjana bježi iz žutog dvorca, a kad je nađu vežu je o stablo. I već se privikla svojem tamnovanju pod vedrim nebom.

I opet je svezana, a srce joj još više čezne za oslobođenjem. Sjedi na travi, igra se i očekuje seljačića. Obećao joj je. I došao je po zajutak i prerezao uzicu i odveo je k pastirima.

Djevojčice posjele Mirjanu k ognjištu. Opet peku jaja i kukuruz, opet se viče, igra, opet klikće radost bez brige za ono što će doći.

Dugo nije potrajalo. Marta pronađe Mirjanu i odvede je kući. Našla se pred majkom. U licu joj bijes, u ruci šiba:

- Mirjana, reci, zašto bježiš od kuće?
- Pitanje izazove čuđenje u duši djevojčice. Samo gleda, gleda, a usne su joj stisnute.

- Reci i neću te tući.

Ne odgovara i pogledom hvata kretnju šibe koja je zahvati bijesnim zamahom. Mirjana krikne i sklone se k Marti.

- Nemojte, gospođo - brani je dadilja.
- Zašto bježiš od kuće, Mirjana? Hoću da znam. Zašto bježiš?
- Ne znam.

- Lažeš. Netko te puti protiv mene. Vesele se kad mi činiš zlo. Tata te uputio? Ili koja od njegovih. Je li? One te upućuju?

- Ne, nitko.
- Braniš oca i njegove... pokvarena si kao i otac.

Bijesni udarci šakama pospu Mirjaninu glavu i tijelo.

Marta je istrgne i pobjegne u kuhinju. Gospodarica je dostigne i viče:

- Huškaš dijete protiv mene. Svi ste uz njezina oca jer vam plaća.

Drhtava Mirjana sluša, pamti riječ po riječ. Shvaća kao da su joj udarci rasvijetlili mozak.

- Mirjana, dođi ovamo. Reci: naputili su te da bježiš od kuće?
- Nisu, mamice, nisu...
- Tata ti je rekao da bježiš ...

- Nije, nije ...

Preplašena Mirjana opazi da se mati sagnula za štednjak i opet uspravila. U ruci joj željezna šipka za oganj i zamahne njome. Mirjana vrišti. Iz družinske sobe dotrče ljudi. Visoki čovjek otme materi oruđe.

- "Širajzlom" tucete dijete. Vaša milost ne zna što radi.

Bijesne psovke padaju po čovjeku, ali on uzme Mirjanu i nosi je.

- Ovamo dijete. - Nove udarce za Mirjanu uhvati čovjek svojim leđima. Ulazi otac usopljen:

- Smiri se, što radiš?

- Licemjerče, huškaš dijete.

Padaju psovke kao pljusak. Mirjana više ništa ne razumije, gubi svijest.

Probudila se uvečer u majčinu krilu s ledenim oblogom na glavi i tijelu.

- Ne jauči, Mirjana - šapće mati. - Više te ne boli. Je li da te ne boli? Moram te tući kad si zločesta. Zašto nećeš priznati da te tata huška protiv mene?

Ne odgovara, samo jauče, a mati je umiruje, ispituje i onda sama za jeca.

Od tih suza stislo se Mirjanino srce. Nastoji zatomiti tjelesnu bol.

- Nemoj plakati, mama. Neću više jaukati.

- Tko te huška da bježiš od kuće?

Djevojče misli, skuplja osjećanje, muči se da majci ugoditi i traži: tko je to huška da bježi? Tko? Tko? Misli, istražuje. Ne može se domisliti, samo osjeća u duši nešto što je uvijek goni da bježi daleko, daleko. I kako ne zna što je to, zaplače i glava joj gori, peku je rane i boli duša, a onda opet bude tamno.

Kao u snu, pričini joj se da nad njezinom posteljom bdi majka, tetoši je, dozivlje i opet plače.

Kad se opet probudi, mati sjedi uz nju zagledana u nešto što Mirjana ne vidi, a ipak zna da je tužno, teško, sablasno.

- Mama! Stavi mi svoju ruku na glavu.

I osjeti topao dodir i još toplije suze. Plaću obje, svaka nad svojom boli.

Naredne dane bdi uz nju samo Marta. Rane zacijeliše, a Mirjana opet izlazi u perivoj, ali Marta je više ni časa ne ostavlja samu.

SUSRET S PJESMOM

Tada dođe mati, uzima je na koljena i uči naizust neku pjesmicu.

- Ako naučiš do subote, pustit ću te da ideš k pastirima.

- I peći jaja i kukuruz?

- Da. Samo nauči pjesmicu. Moraš barunici čestitati imendan.

Barunici? Čestitati? Ići će onoj gospođi u svili što je vidi samo izdaleka?

Mati joj čita iz neke knjige, a ona ponavlja riječ po riječ sama bez majčine pomoći. A Marta sluša i kliče:

- Baš ima Mirjana bistru glavu.

Godi joj to i još čvršće upne i više ni na što ne misli, nego na tu pjesmicu. Izgovara je kad se igra u perivoju, kad ide s Martom u šetnju. Govori je u služinskim sobama i gizdavo se upravlja kad je sluge gledaju sa začuđenim uvažavanjem. Govori im pjesmu svake večeri, a oni jednako pažljivo slušaju hvale njezin govor, proriču joj da će govoriti bolje od svih baronesa. To je rekao i špan, a rekli su i svi sluge i služavke. To joj dade čvrsto uvjerenje da govori kao nitko na svijetu. Naučena pjesmica sačinjava sad njezin čitav svijet. Nema ničega što bi moglo svratiti njezinu pozornost na drugo.

U subotu su je odjenuli u novu bijelu haljinu. Otac i mati sjedoše u kočiju i nju posade uza se, a ona zna da idu u veliki dvorac.

Uveli su je u dvoranu. Jednim pogledom zahvaća sve u isti mah: pozlaćene zidine, rezbareno pokućstvo, starinska zrcala, stare portrete, gospođe u svili, gospodu u

plemićkim odorama. Ništa je ne smućuje. Misli samo o pjesmici. Učitelj je postavi iza malih baroneta i baronesa. Njoj iza leđa stoje gospoda i govore poluglasno:

- Tko je ona ljepotica u ružičastom kašmiru?

- Žena našeg Grgića, upravitelja imanja.

- Nevjerojatno otmjena ljepota. Kao kakva grofica. Kakve ima usne i zube.

Mirjanin pogled potraži majku. Stoji s nekom gospodom, u ružičastoj haljini, smiješi se. To je mama? Ona koja je kod kuće? Ona ista? Ne može shvatiti. Samo gleda majku mladu, visoku, vitku, o čijoj ljepoti govore gospoda što stoje iza nje.

Gibanje u dvorani. Mirjanina pozornost skrene k vratima. Ulazi stara gospođa u crnoj svili, s visokom sijedom frizurou i crnim vrpcama od baršuna. Sjela je.

Stupaju redom k njoj, govore, pružaju cvijeće i opet govore. Kad će govoriti Mirjana? Već je dva puta koraknula naprijed, a barunski učitelj svakog je puta zadrži.

- Ne boj se, Mirjana. Doći ćeš i ti na red.

Nastupaju barunčići. I onaj što joj se rugao kad je bila vezana o stablo. Glas mu zvuči resko kao ono u perivoju. Hoće li već jednom svršiti?

Nestrpljivo premeće Mirjana noge obuvane u bijele cipelice. Kad dječak u govoru zapne, ona se već sagiblje, hoće, naprijed, istražuje lice učitelja i trepće očima.

I daje joj znak da ide. Napokon. Puna samosvijesti, uzdignute glave stupa pred staru barunicu. U tom trenutku zapanji se. Veliko zrcalo na stijeni odražava dvoranu, a u sredini nju, u bjelini. Prikovana je. Ona je to? Kao bijela točkica usred šarenog kruga. Čuđenje i samodopadnost.

- Počni, Mirjana.

Učiteljev glas sjeti je zašto je došla. I govori jakim sonornim glasom. Hoće da bude glasnija od svih prije nje. Govori. Šiljasto uzdiže ruke kad je riječ o nebu i spušta ih okomito kad spominje zemlju. A pri tom se gleda u zrcalo i zamjećuje svoje kretnje. Ushićuje se, zanosi i pojačava naglasak i geste. U zrcalu opaža gibanje. Začudena, nasmiješena lica, razabire uvažavanje. Zna da joj se dive, vidi ih u zrcalu i prima o tom dokaze nakon završene pjesme. Stara je barunica grli, mlade je cjelivaju. Gospoda udaraju rukom o ruku. Instinktivno osjeća da je u središtu pozornosti. Obuzima je zanos, samouvažavanje, gizda. Samosvjesno osjeća sve poglede na sebi.

Barunica ustane i odlazi. Interes se odvraća od Mirjane. Uzima je za ruku neka gospođa i vodi je. Ide s njom i ne pita kamo. Još je omamljena osjećajem svojeg uspjeha.

Dovedoše ju u blagovaonicu. Baroneti i baronese već sjede. Mirjanu posade uz njih. A oni je mjere pogledima punim neprijazne nevoljkosti. Učitelj i gospođa što objeđuju s djecom hvale samo nju, dok ona gleda najstarijeg barunčića koji je ondje u perivoju nazvao Hektoricom, gleda ga izazovno ispunjena zadovoljstvom.

Popodne odvedu Mirjanu s barunovom djecom na jezero. Posade ih u čamce. U Mirjaninoj duši sunce, na usnama kliktaaj. Osjeća se pticom pod vedrim nebom.

Pred sumrak zaustavlja se s djecom pred portalom dvorca. Gleda kako dolaze kočije, velike, sjajne. Cetveroprezi sustaju pred ulazom. Izlaze gospođe. Sjaju dragulji. Plemićke odore blistaju zlatom. Ni jedna kretnja, ni jedna riječ ne izmakne Mirjaninoj pažnji. I budi joj se u duši sjećanje. To je već gledala. Mnogo je puta vidjela tu gospodu, ali to je daleko, magleno. Danas je jasno, živo. Sudjeluje u svemu svojom sviješću: promatra svilu, duge povlake, blistave dragulje, gizdave konje, livrirane kočijaše. Zapaža svaki pokret. Prati plemenite goste dok ulaze u dvorane. Zirka skrivena za vratima u velike salone širom otvorene, pije svaku riječ, svaki naklon, svaku kretnju šarolikih pojava što prelijeću dvoranama kao leptiri poljima.

Kad se opet nađe u blagovaonici s baronetima, dođe neka gospođa i govori nešto s učiteljem. Hitno dižu Mirjanu od stola, uređuju joj haljine, kose, bijelu vrpcu na glavi i vode je opet u veliku dvoranu. Kristalni lusteri ljeskaju se nad glavama, posutim biserima, rubinima, smaragdima. Sva se lica okreću k njoj. Stoji. Čeka. Što će biti s njom?

- Sad ćeš uzvišenim gostima deklamirati onu svoju pjesmu - reče joj barunov učitelj.

Ide naprijed, gleda kako se svi natiskuju, sagiblju k njoj. A to je uzbuđuje, podstrekava,

zanosi. I opet govori, gestikulira, diže glas i promatra s užitkom njihovo čuđenje i divljenje.

Kad svrši, po njoj padaju meke ruke i laki poljupci, a u njezin naručaj darovi kojima je daruju tanke bijele ruke urešene dijamantima.

Izlazi iz dvorane napola u sanji. U njoj vibriraju odjeci trijumfa. Silno je ponosna i opet izazovno pogleda baroneta koji ju je uvrijedio onog dana kad je bila jadna, svezana.

Izvedoše je s barunčićima na veliki balkon. U perivoju i dolje na jezeru sukllaju u zrak zmije od iskara. Iz njih praskaju crvene, plave, žute, zelene zvijezde. Na jezeru se vrte užareni koluti, ognjeni vrtuljci i sunce od iskara. Djevojče trese groznica divljenja, ushita. Tone u čarobnom svijetu. Raspaljena mašta ne budi se ni onda kad je majka odvede i preda Marti da je vodi kući. Mirjana joj čitavim putem priča sve do malog dvorca, priča, klikćući, i zaspi u postelji čarobni san.

San prvog nepomućenog dana.

I sutradan kad se digla, sniva dalje. Uz nju stoji Marta, a ona vidi nasmiješena lica gostiju i prima njihovo udivljenje. Čuje glasove slugu i služavka, a sluša šum iskričavih vrtuljaka. Gleda sunce, a vidi čarne zvijezde što skaču iz golemih ognjenih zmija. Marta je vodi u blagovaonicu, a njoj se čini da ulazi u dvoranu gdje će deklamirati pjesmu.

I majka dolazi k stolu. Nasmiješena zagrlj je. I otac sjeda k ručku i gladi je po kosi. Njihova vedra lica dva su nova sunca što osvjetljaju njenu sreću. Radost ispunja njene grudi. Glas joj klikće dok obnavlja jučerašnje časove. I oči joj sijevaju dok priča i doživljava. Kakav divan doručak. Zaboravlja one koji su se svršavali krikom, kletvama, Vidarcima. Tone u zanosu i ne razabire da je, umjesto sluge, unišla služavka i poslužuje jelom. Uznosito pripovijeda i ne vidi da je mati više ne sluša, nego istražuje služavkine kretnje i očeve poglede. Trgla se tek kad su planuli povici, kletve, drobili se tanjuri, valjale stolice. Otac je bijesno izašao iz sobe, a mati otrčala. Sve to u jedan čas.

Mirjana ne može plakati. Još joj u duši leži sreća i ne da joj se odande. Zaustavila se na pola puta: s jedne strane sunce, s druge noć.

Kroz otvorena vrata dopiru reski glasovi sukoba. Majčin glas povisio se do vrhunca. Mirjana razabire riječ po riječ:

- Otrov si mi sasuo u lijek. Otrov. Da me se riješiš.

Mirjana zadre oči u vrata odakle dolazi vika i drščući pita:

- Marta, što je to otrov?

- Otrov je sve što je u ovoj kući.

- Zašto je otrov? Zašto, zašto?

- Da se od njega umre.

Mati dotrči natrag u sobu raščupane kose, vičući nešto što Mirjana ne shvaća, ali instinktivno vikne:

- Nemoj mama!

Nad njom se nadvilo bijesom iskrivljeno lice, a udarci joj padaju po obrazu.

- Već sad se slažeš s ocem? Već sad?

Sreća Mirjanina potone u boli što je odnekle provalila kao bujica i odnijela na dno svu njezinu jučerašnju radost.

TJEŠITELJ

Prolazilo je vrijeme. Mirjana ne zna koliko, samo zna da časove jada i suza rijetko zamjenjuju trenuci mira i vedrine.

Jednog dana čuje da majka i otac nešto živo raspravljaju s barunovim učiteljem i zime kroz dugi niz soba. Osluškuje. Onda se odjednom pojavi Marta i stade je brzo odijevati u svečanu haljinu.

- Kamo idemo, Marta?

- Ne znam, čut ćeš.

Duša joj se razbudi u nadi. Dadilja je odvede u veliki salon. Tu je barunov učitelj s lakiranim čizmama. Smiješi joj se. Mati i otac živo joj govore, upućuju. Ništa ne shvaća, jedino da će otići. Preuzelo je uzbuđenje radosti da je nekud vode. Samo Marta ide s njom.

Barunov učitelj uzme je za ruku i posadi u kočiju. Konji jure. Stotinu pitanja navire joj u glavu i ne može da ne pita:

- Hoću li učiti nove pjesmice?

- Da - odgovori učitelj. - Učit ćeš mnogo pjesama.

- Mnogo? - klikne i poskoči.

- Sad ćeš, Mirjana, sama čitati pjesmice. Barunica je odredila da učiš čitati i pisati. Ići ćeš u školu.

Samo je široko rastvorila oči: škola! Nešto novo, nerazumljivo, ali čarobno.

Čula je od Jurice da on ide u školu. I bila je uvjerena da je zato viši od druge djece i zato peče jaja i kukuruz, i sve vodi jer je u školi. I ona će u školi porasti i moći sama ići u polje, u šumu, daleko, tamo dokle doseže njezin pogled. Sva je drhtala u očekivanju nečega novog što otvara putove uz potok kojim teče voda, a ona bi htjela s njom.

Učitelj je uvede u sobu. Uz dugi stol sjede mali baroneti i baronese. Mirjana opazi da su svi viši od nje. Osjeća premoć starijih i oslanja se na učitelja pogledom punim povjerenja. On je posadi i polazi k velikoj ploči, piše slova i tumači. Mirjana sluša i zapanjena ispija s učiteljevih usana svaku riječ. Zuri u slova. Onda joj dade u ruku neku crnu kamenu šipku i, držeći njenu ruku, vuče malom pločicom gore-dolje. Slovo. Mirjana trepti, dršće ushićeno. Oh, bit će i ona velika kao Jurica i onda će ići daleko.

Svakog jutra vode Mirjanu u dvorac, u školu. Objeduje s barunovom djecom, a onda se s Martom vraća kući. Ne gleda više prizore kod objeda, a večer prolazi brzo. Sve što se oko nje događa biva sporedno. Usredotočena je u svagdanjem čekanju da je vode u dvorac, u onu sobu gdje je dug stol i velika ploča, a po njoj se bijele slova. Ni o drugom ne govori, ne razmišlja, ne sniva. Kad je Marta vodi u šetnju i svraća se u selo, Mirjana zovne Juricu i priča mu o školi. On joj donosi svoju knjigu i pokazuje. List po list. Novo otkriće, gleda čitanku. Seljačić ispruži kažiprst, vuče ga po papiru i čita. Mirjana jedva diše, slušajući i uzdižući pogled k dječaku. Čini joj se ogromnim, velikim, nedokučivim. Osjeća uvažavanje prema njemu.

- Kako ti to znaš, Jurica?

- I ti ćeš znati kad budeš u drugom razredu.

- Kad će to biti? - i osjeti čežnju da preleti vrijeme, da to bude već sada.

- Idemo se igrati? - zovne on.

- Ne, čitaj još! čitaj.

Igra gubi čar. Pred njom je nešto novo, veliko, visoko, vrlo visoko, pa joj se čini da je ovo put što vodi daleko, vrlo daleko kamo je vuče, goni i zove netko iz daljine. I sad je pošla tamo prvim korakom i od toga joj drhti sva djetinja duša. Seljanka izlazi iz kuće i nosi na prsima djetence. Ne plače, ne cvili.

"Moja sestra", sjeti se Mirjana. "Kako je postala moja sestra? Zašto je sestra, a nosi je seljakinja, a ne Marta. Spava u koritu, a ne u postelji od rezbarenog drveta s bijelim zastorima?" Pogled na dijete pobudi u njezinoj duši sjećanje. Jurica je rekao da je to njezina sestra i da je mama ne voli. Zašto?

- Idemo kući - zove je dadilja.

Ide i misli čitavim putem do kuće. Misli o djetetu koje zovu njezinom sestrom.

Kad je stigla kući, nađe majku kako bulji kroz prozor nijema, mrka, ukočena. Mirjana ne može mirovati. Priđe k majci i pita:

- Mama, zašto ne voliš onu malu, moju sestru?

- Tko ti je to rekao? - vikne mati. - Tko? Reci.

- Nitko - odlučno zataji Mirjana.

Nad njom se surva bijes kao gorući plamen. Peku je udarci i psovke. Plače. Plač joj je svagdanji kruh. Časovi provedeni pred crnom pločom punom slova poslastice su.

Kad je perivojem palo prvo lišće, Mirjana se vratila kući s prvom čitankom. Činila joj se

kao golema ploha i pritisla je k sebi uvjerena da nosi nešto veliko, teško i dragocjeno. Nikome nije dopustila da je dotakne. Nosila ju je uza se svuda, u perivoj, na šetnju, na objed, u postelju. Taj posjed smatrala je živim bićem. Kad bi u kući nastala vika, jurnjava, razbijanje i kad bi se prolijevale njezine suze. Marta bi otvorila knjigu:

- Mirjana, čitaj!

I suze bi se sušile. Papir pun slova upijao je u sebe njezinu žalost.

Mirjana je našla tješitelja svojem tužnom djetinjstvu.

U MRAKU ZIME

Pao je snijeg, gust i debeo, i naslagao se visoko. Mirjana osjeća strašnu težinu kućevnog života. Sada češće čuje iz dalekih soba roditeljsku viku, psovke, jurnjavu od koje joj dršću srce i tijelo, uvlači se u dušu bol i leži tamo kao neki težak predmet što tišti. Osjeća ga fizički i zapada u dugotrajan plač. Čini joj se da je u onim sobama iz kojih dopiru udarci i vika, neman koja je ispunja vječitim strahom i pojačava vječnu želju da ide daleko, daleko, u snježne daljine u koje bulji kroz široke prozore balkona ...

- Marta, idem k pastirima.

- Snijeg je, sad nema paše ni pastira.

- A gdje su?

- Doma u selu.

- Idem k njima.

- Snijeg je dubok. Ne može se.

I mrzi snijeg što je zapretao putove u selo gdje je radost, veselje, zaborav.

Prozirnije je sjeta, nesvjestan dodir samoće po kojoj plaze mutne turobne sjene svakodnevnih sukoba iz onih soba. Sve su joj misli stjerane u okvir ovih zidova punih svega što je guši, obavija maglom, zastire tminom. Kroz nju sja samo jedan tračak svjetla, a ona ga hvata pohlepom utamničenika: pred dvorcem svakog predpodneva stoje saonice. Marta je diže na sjedalo, privine k sebi, a konji jure, zvončići zvone, sunce iskri o šumskom inju, vjetar puše i raznosi maglu njene duše. Jer tamo, među bijelim snježnim granama, viri siva kula. U njoj je dug stol, velika ploča i učitelj. Kad se vozi tamo, čini joj se da konji idu korakom i ne može dočekati da prispiju. Tamo provodi do podne. Često dolazi neka gospođa pa je odvede k barunici i govori naučene pjesmice, onda objeduje s barunčićima, igra se s malim baronesama sve dok je Martina pojava ne podsjeti na žuti dvorac. Na povratku sjedi u saonicama i priča joj što je učila. Što se više približavala kući, pričanje biva polaganije, tiše, sumornije, dok ne umukne. Saonice zaokreću u perivoj doma, a Mirjana misli da je voze u mrak.

Ulaze u njezinu sobu. Prvi pogled pada na otvorena vrata odakle se pruža vidik u sve sobe. Tihe su, tamne. Samo odsjaji vatri iz kamina plešu po starim ormarima, naslonjačima, vitrinama.

Više puta čuje se odande smijeh i žamor glasova i Mirjana odškrine vrata. Sobe sjaju svjetlom svijeća u lusterima, velikim svjetiljkama s oslikanim kuglama od porculana. Razabire stranu gospodu, nepoznate dame. Prepoznaje sluge iz služinske sobe, odjevene u modre surke, kako nose zdjele, boce, vrzu se okolo i dvore, žamor i smijeh, pa opet tišina. Jedan glas govori, zatim buka, kucanje čašama, opet tišina, govor nepoznatog muškarca. Sluša, upija riječi i ne umara se. Iz druge sobe odjekuje svirka, parovi se okreću, Mirjani se zavrti u glavi od njihova Okretanja. I ugleda majku u žutoj haljini. Crna vrpca od baršuna svezana joj je pod vratom, razgaljenim, bijelim, u tamnoj joj kosi cvijet žut kao jaglac, okreće se uz svirku i smiješi, smiješi. I otac se okreće s nekom drugom damom. I on se smiješi. Onda opet ulaze u blagovaonicu, a majka se smije, bijeli joj se zubi ljeskaju.

Ne može se nagledati majke. Srce joj kuca življe i ona se smije.

A sutradan kad se Mirjana budi iza sna, sa slikom nasmiješene majke u duši, tamo iz soba grmi, frcaju munje, jadanja, vika i djevojčice opet drhti, odijeva se i čeka saonice da je

voze što brže i što dalje.

Jedne večeri majka dođe vedra. Reče joj neka postavi na prozor cipelicu. Sveti Nikola donijet će joj darova. Veseli se Mirjana daru i vedrom licu majke i njenom pričanju o starcu što noću dolazi na prozor i daruje dobru djecu.

Sutradan skokne Mirjana k prozoru i ugleda lutku i slatkiše. Tu je lutku vidjela u sobi stare barunice kad joj je ovih dana došla poljubiti ruku za oproštaj. A slatkiše je vidjela u kuhinji. Zuri u darove između zatvorenih prozora. Kako bi se starac mogao popeti na prozor? Kako bi ga otvorio? Nije on donio. Nije. Samo tako vele. Zašto? Ne raduje se, nikako se ne raduje. Misli, misli i šuti.

O podne ulaze u blagovaonicu dva dječaka o kojima je čula da su joj braća. Nose konjiće. Najednom se uhvate za kose i natežu. Ulaze majka i otac. Sjedaju. Nose na stol objed. Mirjana opaža kako otac neprestano nešto pita, a mati ne odgovara. Onda otac uzima veliku plohu papira punu slova i bulji u nju. Mati ga pogledava, onda mu istragne novine i baci ih. Rumena od ljutine.

On skoči. U pljusk u oštih riječi Mirjana osjeti Martinu ruku. Našla se na hodniku, s njom i s dječacima. Oni plaču i Mirjana s njima. Onda ih Marta odvede beskrajnim mračnim hodnicima i uvede u neku sobu. Dječaci se brzo smire i počnu se igrati. Mirjana se ogleđava po sobi. Dvije male posteljice, dječji stol s klupama i igračke pokazuju da je to stan njezine braće. Bučna dječaka igra brzo je razvedri. I umiješa se k njima. Uči ih vjeverice i lovca. Trči po sobi, uvija se kao Jurica na polju gdje je paslo blago. A dječaci kričeći bježe za njom.

Na vratima se pojavi strahovito mračno majčino lice. Mirjana se trgne, dječaci potrče u kut. Mati grdi Martu i onda se okrene k Mirjani:

- Ako te još jednom vidim ovdje, jao tebi. Jesi li razumjela? Isprebijat ću te do krvi.

Preplašena Mirjana ode s Martom u drugo krilo dvorca, misli i pita:

- Marta, zašto ne smijem k braći?

- Kad budeš velika, znat ćeš. Sad si premalena da ti kažem.

Sve je više muči majčina zabrana da ide k braći. Sve dublje povlači je za sobom ono što ne smije doznati. Prijetnja, s teškom kaznom batinanja do krvi, pojačava tajanstvenost i želju doznavanja. Ispitivanje u kuhinji, u družinskoj sobi, nailazi samo na zgleđanje, čudno šaptanje okupljenih glava.

Sve više se uvlači u njezinu dušu tamna sjena o koju se u tišini samoće razbijaju njezine misli. Odgovora nigdje. Njezin mozak muči se tajnom. Mirjana uzalud bije golim rukama o teška zatvorena vrata.

Tišina je. Mirjana zirk daleko u mračne sobe. Odrazi kaminskog plamena veselo skaču po teškim ormarima i zadirkuju u svjetlucava stakalca lusteru i vitrina. Zašto je tako tiho? Čini joj se da dugo ne vidi oca. Samo majku. Marta joj donosi zajutak i večeru u sobu, samo je na objed vodi u blagovaonicu. Mati je sama kod stola. Promatra joj lice, blijedo, mračno, pogled izgubljen. Šuti i bulji preda se. Ne opaža Mirjanu. Daje joj jelo, a ne vidi je. Odgovara joj na pitanja, a ne čuje je. Njezin glas dopire do Mirjane kao iz duboke šume usred noći. Kao dozivanje u pomoć velikoj beznadnoj samoći. Onda upita:

- Mama, gdje je tata?

I zapazi pogled pun jada i suza, i soba se ispuni jecajem. Drhtavim rukama obujmi Mirjana majku.

I osjeti jak stisak majčinog zagrljaja i vrele suze na svom zatiljku. Plaču. Mirjana ne zna ništa, samo je strahovito boli.

- Ne plači, mama. Zašto plačeš?

- Idi, Mirjana, k Marti i ne dolazi mi. Ne dolazi.

I pošla je. Zaplakana, obujmi snažan dadiljin vrat i pita gorkim jecanjem:

- Zašto mama plače?

- Doznat ćeš kad budeš velika.

Nova muka, nova težina duši, nova sablast nerazjašnjivog pitanja. Muka je pojačana zimskom samoćom, zidinama što su prenapunjene zadahom tužnih sjećanja.

- Mirjana, ne misli. Dođi, čitaj - zove Marta.

Mala svjetlost pada joj u dušu. Uzima pruženu joj čitanku, slova joj odnose misli, a s njima i tugu.

Sve tiše biva u kući. Sve mračnije majčino lice. Mirjana vidi kako sjeda u saonice, uzima uzde, tjera vilovitom brzinom konje i nestaje u snježnoj pustinji. Kad se vraća, sjeda k prozoru i bulji. Sjedi, ne miče se, oklopljena zidom mrtve šutnje.

Kad Mirjana dolazi iz škole, Marta je vodi u kuhinju. Tu jede, igra se, a večerom ravno ulazi u družinske sobe. Oko nje gužva sluga i služavki. Mirjana s njima večera i priča im što je bilo u školi, svaku sitnicu, svaku riječ. Uzima knjigu, razlaže, tumači, sva se zadašće, razbudi i kad je Marta stišava i polehne u krilo da je zaljulja u san, ona je budna, promatra družinu kako runi kukuruzno klasje i sluša. Visoki koštunjavi špan priča. Njegove riječi utiskuju se u njezin mozak kao u vosak.

Bio je lijep, mladi vitez u dvorcu navrh brda na četiri kule. U dolini mala kurija, u njoj je živjela djevojka, sama, sirota plemkinja Jelica. Volio ju je vitez Ivan i ona njega. Ali roditelji visoka roda ne daju da on uzme djevojku maloga plemića. Ivan mora poći daleko. Ali se navrati k Jelici i prisegne joj vjernost. Doći će po nju živ ili mrtav. I čekala ga je dane, mjesece, godine. Jedne noći netko pokuca na prozor kurije. Mjesečina je kao bijeli dan. Ona prepoznava svoga viteza Ivana kako sjedi na bijelom konju.

"Evo me, Jelice. Uzmi svoje haljine, došao sam da te vodim, da budemo svoji do sudnjega dana."

Brzo skupi svoje haljine, spremi ih u svežanj i tiho izađe iz kuće. On je samo dodirne rukom i podigne na sedlo, posadi je preda se, a bijelac pojuri, nosi dvoje dragih dolom i gorom preko strništa, krčevina i potoka, a mjesec im svijetli u gustoj šumi i u mračnom jarku. Najednom bijelac stane. Velika kamena ploča digne se uvis i zijeve duboka jama. A vitez reče:

"Nisam mogao doći po tebe živ. Evo, došao sam mrtav. Tamo je grad Grič, gore na brdu, tamo je moj dvorac, ovo, tu, dolje, moje je grob."

"Hoćeš li gore u dvorac, ili dolje u moju raku sa mnom?"

"Idem u raku s tobom", odgovori Jelica i baci svoj svežanj u mrak groba. Bijelac skoči s njom i s vitezom u grob. Veliki kamen se spusti."

Punim dahom udiše Mirjana priču, uzbuđena mašta prikazuje joj svaki prizor. Vidi bijelca, viteza, djevojku, na brdu dvorac, a dolje crnu jamu. Spušta se kamen i ostaje pustoš osrebrena mjesečinom. A tamo gore dvorac, samotan, pust. I pita špana:

- Zašto je nije vodio u dvorac?

- Jer je umro.

- Zašto je umro?

- Jer je došla smrt.

- A zašto je došla?

- Jer svakome dolazi i odnese ga u grob.

- Mene neće.

- Hoće i tebe.

- Ja ću ustati, bježati, trčati, ja neću, neću!

Oni se smiju, Mirjana šuti, zaokuplja je priča o vitezovima, o bijelcu, raki i smrti. Previše je to za njezinu dušu. Još dugo u postelji gleda bijelca s vitezom, djevojku i pusti dvorac na mjesečini.

Drugog je dana nepažljiva na obuci. Odvlači je od nauke slika kako dolom i gorom juri vitez na bijelcu. I narednih dana odvrća je priča od učenja, od svega što se događa oko nje. čuje topot bijelca u pustoj mjesečevoj noći. I kad kroz prozor njezine sobe sja mjesec, zagleda se u nj dugo i misli.

Više ne pita ni za što. Novi svijet priče obuhvaća joj život. Večerom se ne da iz družinske sobe, sluša priču, a misli joj hitaju.

- Mirjana, čitaj mi nešto ako znaš - veli joj špan. Ona uzima knjiga. Kažiprstom podvlači slova i čita.

"Bila je djevojčica, mala, u dvorcu, na kuli. Mjesec je dolazio na prozore. Ona je bila svezana za hrast. Onda je vitez prerezao uže, posjeo je u kočiju od zlata sa četiri bijelca i odveo je gore k mjesecu. On ju je zibao, a zvijezde su joj pjevale."

- To si ti izmislila - prekine je Marta - to nije u ovoj knjizi.

- U ovoj nije, ali je u onoj drugoj.

- Nemaš druge, Mirjana, ti lažeš.

- I ti si lagala da je sveti Nikola donio darove. A bebu je poslala barunica, a slatkiše ispekla Bara.

I Mirjana opazi da se svi smiju, samo Marta prigovara:

- Bože, oprosti mi, to je od toga što uvijek bulji u mjesec i govori u snu kad je mlađ.

Pjesma družine potopi Martin glas i uspava Mirjanu. U noći se probudi.

- Marta, čuješ li?

- Što hoćeš? - digne se dadilja.

- Zove me mjesec.

- Spavaj, mjesec te ne može zvati.

Leži u postelji nauznak. Sluša. Neki glas dolazi k njoj iz daljine, velike daljine. Tihi, mukli glas što dozivlje. Digne glavu, sluša.

- Spavaj Mirjana, ili ću pozvati mamu.

Spusti glavu na jastuk. Sklapa oči. Opet polako, tihano neki glas, maglen, neodređen kao ispod zemlje ulazi joj u dušu i tijelo. Skoči.

- Što ti je, nesretno dijete? Ostani u postelji.

- Neću.

I stade se otimati dadilji, više kao da je razdiru.

- Idemo napolje, napolje!

Marta zove služavke, majku. Mirjana stoji u košulji kraj vrata, hoće da izađe. Marta otvori kapke, a vani već sviće. Zove služavke. One ulaze s mokrim rukama od pranja rublja. I mati dolazi. Svjetuju se, prijete se i miluju dijete. Uzalud.

- Otvorite mi vrata. Hoću napolje.

- Na snijeg?

- Da - i gurne vrata snagom koja Martu uplaši. Uzme ogrtač, zamota je, unese u družinsku sobu i posadi uz kamin u kojem još tinja žeravica od večeri.

Mirjana dršće, osluškuje. U času osjeti da se zazibalo tlo pod nogama, ziblju se valoviti svodovi, služavke vrište, mati krikne, naokolo se drobi posuđe. Strava je prelazi, čas dva ili više - ona ne zna. Opet su zidovi ukočeni, a mati i služavke prestrašene, blijede.

U sobu uleti sluga, nešto najavi, svi potrče. Mirjana stoji na pragu svoje spavaonice. Njezin krevet pokrio je strop. Samo po kriku onih oko sebe naslućuje da se nešto strašno zbilo ili se imalo zbiti.

- Što je to bilo, mama?

- Potres.

- Zašto je bio potres?

- Jer su ljudi zli kao tvoj otac.

Novi udarac u mozak, u srce. Zemlja se trese jer je tata zao?

Nemir, uzbuđenje, strah i pitanja prolaze u groznici. Mirjana dršće od zime i gori od vrelosti čitavih osam dana.

Kad je ozdravila, započeo je život iznova. Škola, knjige, večeri u družinskoj sobi i priče.

Samo se mati probudila iz svoje šutnje i njezin uzbuđeni reski glas uznemiruje Mirjaninu dušu kao slutnja novih potresa.

Sva je kuhinja mirisala kolačima. U družinskoj sobi Mirjana lista svoju čitanku i govori naizust pjesmice. Ipak primjećuje hitanje služavki, trku sluga što ulaze zadahtani zrakom, posuti snijegom, pa opet istrčavaju.

Nisu joj dopustili da ide u sobe. Zna da se u kući nešto sprema, prisluškuje, uhodi, čeka.

Onda je Marta odjene u novu haljinu, počešlja i povede u hodnik. Tu su stale. I sluga i služavke stoje. Svečano su odjeveni. I dječaci su tu. Svi čekaju. Španova se glava pojavi na

vratima. Zvonce odjekne pod valovitim stropovima hodnika.

Martina ruka povuče Mirjanu. Prva ulazi u blagovaonicu. Nasred sobe veliki bor. Svjeće plamsaju, ispod njih blistaju zlatni orasi, a gore navrh zvijezda. Pod borom brdo omota.

Mirjana je već vidjela takve svjeće na boru. Sjeća se kao kroz maglu. Marta klekne. Mirjana, dječaci, sluge. Svi mole.

Kroz borove grančice Mirjana opazi majku i oca. Sjene nesvjesne bojazni prelete joj dušom kao u sumraku kad je sama. Zvončići zvone. Svi ustaju. Majka dijeli darove. Mirjana drhtavom rukom razdere papir s kutije. Zaboravlja sve oko sebe. Slikovnica ispadne iz nje. Pozdravlja je vriskom radosti, lista, viče i dozivlje Martu, slugu, i služavke i špana što smjerno primaju svoje darove. Dječaci vuku konja velikog kao pseto. Mirjana se čudi:

- Marta, zašto Isus meni nije donio konja?

- Tebi je donio lutku.

- Neću lutku, hoću konja.

Nezadovoljstvo je obuzima dok gleda kako su dječaci zajahali.

Dvorana se ispraznila. Sluge unesu večeru- Jela se redaju. Marta pomaže oko stola. Mirjani se pogled krade za onim jastukom na divanu ispod kojeg je. Marta gurnula slikovnicu. Jedva čeka da svrši večera. Onda primijeti Martine pažljive poglede, preplašeno uprte u vrata. Ulazi mlada gospođica. Mirjana ju je vidjela kod. barunice. Gospođica prilazi k stolu, nosi nešto zamotano. Otac uzima omot, povuče stolac. Gospođica sjedne.

Napetost Martina sve više zaokuplja Mirjanu, istražuje cilj dadiljina gledanja i svrne pogled k ocu, gospođici, k majci. U njezino srce ulazi predosjećaj opasnosti.

Gospođica ustaje, klanja se, odlazi. Vrata se za njom zatvore. Mati stoji nasuprot ocu:

- Uštino si je ispod stola. Uštino si je. - Mirjana više ne razumije. Padaju riječi strahovite žestine poput pljuska. Marta lomi ruke, sklapa ih, moli:

- Božić je, Božić - a roditelji su jurnuli po sobi u bijesnom lovu. Bor tresne o pod.

Martina vika, vrisak dječaka, srušen bor natjeraju Mirjanu na vrata. Njezino vrištanje odjekne hodnikom. Netko je hvata i diže, trči. Našla se u rukama špana u društinskim sobama. Kroz suze gleda na rukama slugu dječake što su se uzvikali. Sve zahuktano, razbuđeno, svi odražavaju zgražanje. Onda svi dugo šute, gotovo šapću i živo se uzvrpolje kad uđe jedan sluga i navijesti:

- Gospodin je uzeo konja i odjahao na majur, a gospođa se odvezla.

Pogledi služinčadi sućutno su zastali na Mirjani i skrenuli k dječacima. Onda ulazi špan i započne pričati priče, više njoj i braći nego ostalima. Dječaci usnuše, položivši glave u krilo svojih dadilja. Mirjana bdi i sluša. Poluglasno zapjeva služinčad božićnu pjesmu. Mirjana misli na srušeno božićno drvce što leži usred sobe, a oko njega divlji lov oca i majke. I pune su joj grudi suza.

I sutradan je u kući tiho. Ne javlja se nitko. U blagovaonici se prostire stol, ali nitko ne sjeda uza nj. Nitko ne dolazi. Sobe su tihe, puste. Djeca sjede s družinom.

Poslije podne Marta vodi Mirjanu u selo. Jurica otvara vrata. Sva je soba posuta slamom. I stol. A gore je kolač. U kutu visi borova grana puna lančića od papira, oraha i jabuka. Na klupi pjevaju djeca. Seljak i žena sjede. Žena drži djevojčicu, suhu, blijedu. Mirjani se čini da je velika. Ili je još nikad nije dobro pogledala? Djevojče se smiješi i capka. Marta sjeda, uzme je na ruke i pjeva. Mirjana sluša, gleda i šuti. Nešto je bolno u njezinu srcu, a ne zna što. Jurica je povede na snijeg k djeci i počinju se grudati. Veselo je. Mirjana više ništa ne misli, stišće snijeg u grudice pa ih baca u djecu. Sva zadahtana, drščući od zime, vraća se u kućicu. Dobiva kolača i jabuka i onda kreće s Martom kući.

Do večeri se nitko ne vraća, ni otac ni majka. Iz društinske sobe odjekuje pjesma. Tu Mirjana nalazi najmilije boravište domaćeg ognjišta.

Treći dan Božića o podne Mirjana odškrine vrata i opazi u blagovaonici majku. Blijeda je, mrka, šutljiva. Onda uđe otac. Skine krzno i stade nešto govoriti. Mati uporno šuti. On uporno govori i onda pruži ruke i hoće da je objumi. Ona ga odgurne. Otac uzme šešir i nestane.

Za objedom Mirjana je sama s majkom. Promatra joj blijedo, isplakano lice. Katkad što pita. Ne dobiva odgovor. Ne opaža je. Silom hoće da naglasi svoje prisustvo. Uzalud. Mati je gluhi kip.

Žalosno prolazi Mirjana velikim, toplim sobama. Hvata se sumrak. Vatra plamsa u kaminu. Mirjanu okružuje pustoš iz koje sluša svoj vlastiti plač. I hvata je strah i žalost u mraku.

Božić je posut injem od suza.

Škola opet zauzme veći dio njezinih misli, opažanja i osjećanja. Učenje i šetnje u selo, igra s Juricom i djecom razbijaju svagdašnjost roditeljskih sukoba. Krika i tučnjava jednako je plaše i rasplakuju kao i grobna šutnja majke kad blijeda "sjedi do prozora i nešto traži u pustoj snježnoj daljini.

Bila je večer. Mirjana opazi da su tamo daleko sve sobe rasvijetljene. Znatiželjno odškrine vrata i u velikom zrcalu opazi vitku krasnu pojavu majke u bijeloj haljini. U tamnoj kosi bijele se ruže.

- Kamo ide mama? - pita ona znatiželjno Martu.

- Na ples k bogatim plemićima.

- Kako je lijepa. A tata?

- I on ide.

Ovaj odgovor bude joj ugodan, veseo i Mirjana sluša kako zvončići saonica dozivlju gospodare na odlazak. Htjela bi vidjeti majku kako će sjesti u saonice. I pođe u hodnik. U polusvjetlu ne zapaža nikoga. Odnekud iza sobnih vrata provale krikovi, muški i ženski, lomatanje, udaranje. Mirjani se stisne srce i trči. Ne zna kamo, ali osjeća da mora trčati. Onda joj se čini da je pod nogama i oko nje prazan prostor kao da lebdi. Težak udar na čitavom tijelu i duši i ništa više.

Iskrice, same iskrice, pljusak iskrica u mlazovima pada oko nje kao da se gusta kiša pretvorila u ognjene kapljice. Onda opet plavkasti duguljasti plamičci, iskričava magla pada i pada i nikad ne prestaje. Ognjene iskrice i plavkaste točkice šume kao kiša po krovu. Otkud su? Gdje su? Kamo padaju te iskrice, kad će prestati, gdje je ona kad ništa ne vidi do iskrica, samih iskrica. Onda opet tama, mrak, šum, opet sukljaju iskre, hitro se okreću i padaju. Napinje vid, diže glavu, nečiji dodir skrene pažnju njezinih očiju, vidi lice blijedo, vrlo blijedo, a po njemu prse plavkaste pahuljice. I čuje glas:

- Boli li te, Mirjana?

- Boli? Ne, ništa me ne boli.

- Samo budi mirna i zacijelit će.

- Što će zacijeliti?

- Rana na glavi. Prije tri dana pala si preko stuba. Znaš li?

- Ne znam.

Prepoznaje lice svoje majke, iza nje u magli tamna brada. Prepoznaje oca i Martu. Osjeća da leži u postelji, glavu joj stišće povez, ne može se dići, nemoć, slabost i opet iskrice, beskrajne. Sve zvijezde neba mrve se u ognjeni roj i zasiplju je.

Onda su ugasnule iskrice, zamuknuo šum i svjetlost dana razotkrije sobu, posteljicu, nad njom zaplakano majčino lice i očevo smrknuto čelo, Martine suze i nekog sjedoglavog gospodina što je drži za ruku i gleda na sat.

I više ne dolaze iskrice ni šum, ni plamičci. Uvijek je svijetlo i jasno oko nje i u njoj.

- Neće umrijeti? Je li doktore? - pita plačno mati.

- Sad više ne.

- Neću, neću - oglasi se Mirjana. - Ustat ću, bježati.

Svi se smiješe, blago je zadržavajući u postelji. Mirjana se osjeća voljko. Majka i otac stoje uz postelju, tiho govore, ne mršte se, ne viču, razgovaraju, odlaze i dolaze hodajući nečujno, smiješe se, otac uzima majčinu ruku, ona je ne istragne. I neprestano šapću pa idu.

- Kako je lijepo, Marta. Sad je jako lijepo - i prati pogledom majku i oca kako ostavljaju sobu rukom o ruku.

Nije dugo bilo lijepo. Mirjanino zdravlje vrati u kuću stare sukobe i suze na njezine oči.

Sušila ih je tamo gdje je barunov učitelj poučavao nju i dječake. I u družinskoj sobi, slušajući priče o vitezu na bijelcu. I u selu, grudajući se s djecom.

- Krivce kaznite, ne Mirjanu!

- Sidite dolje u selo - više netko.

- Ne mogu, barunovi su ljudi zatvorili sva vrata, čuvaju ih. Nikoga nema u kući, samo Mirjana i dječaci. Što vam je kriva Mirjana?

Žamor. Opet neki glasovi, opet žamor. Onda se stišava. Odlaze, mrak prikriva dvorište. Plamteće kudjelje i snopovi udaljuju se polagano i plivaju u mraku kao u crnoj rijeci. I nestaje sve. Samo Martino blijedilo odaje Mirjani da se zbivalo nešto veliko, opasno i strašno od čega je strepila, dok ona nije osjetila ništa, osim znatiželje i čarobnosti u noći zapaljenih svjetala. Pa ipak, dugo je i često mislila o tome, ispitivala Juricu u selu, slušala ga, makar nije shvaćala što je to zakupnina, što je otjerati blago iz staje i ostaviti kuću pustu bez kruha i ognjišta.

MIRJANINA KRIVNJA

Trava je proklijala. Zelena, sočna, divna trava, po kojoj šeću pauni, a purani traže kukce. Otvorili su se putovi u šumu na pašnjake, u plave daljine što dozivlju Mirjanu svom svojom čarobnom snagom. Bježi u šumu i promatra ptice na granama i mrave na zemlji. Čudi se zašto ptice tako veselo i vedro lete zrakom, a mravi toliko pate dok mrvice ne dovuku svojoj kući. Navečer promatra zvijezde i mjesec i čezne k njima. Ne može shvatiti zašto se nitko ne može popeti da ubere zvijezdu, a mogu se penjati na kulu..

Jedne večeri, u sumrak, strese kuću buka grmljavine. Trče dvoranom sluga, špan, služavke, svi. Marta skoči k prozoru, Mirjana s njom. Dolje su ljudi. Ima ih mnogo. Viču, pale baklje, prijete se. Marta viče:

- Ljudi božji! Zar su djeca kriva ako nas barun guli? Mirjanu ćete užgati. Ni mi nismo krivi. Zar ćete nas i ovo siromašno dijete?

Sluša Mirjana viku i gleda dolje upaljene kudjelje u čijoj svjetlosti sijevaju oči. Ništa se ne razabire do razjarenog ljudstva.

- Marta, što im je?

- Zlo im je i bune se, hoće da zapale dvor, majur, sve jer su im za zakupninu odveli blago.

Ne shvaća sve to, ali zna da oni dolje viču jer im je zlo. Jasna vidi njihova lica, sad u mraku, sad u svjetlosti zapaljenih snopova slame i plamteće kudjelje, kako gledaju gore Mirjanu i dolje dječake glave.

Dugo se dolje vrza ljudi, viču, opet se smire, a Martin glas biva sve glasniji.

Za stolom za obuku sjedila je Mirjana odjevena u bjelinu i zurila u barunice i barune što su počivali u naslonjačima, a tamo iza njih vidjela je majku i oca i druga poznata lica. Uz nju sjede barunčići i baronese. Učitelj stoji. Postavlja im pitanja. Mirjana se svakog časa trza, odgovorila bi mjesto njih, a mora šutjeti.

Onda dolazi red na nju. Žustro ustaje, odgovara vrlo glasno i čini joj se da još uvijek dovoljno ne ječe zidine oko nje. Razabire poglede onih što sjede, čita u njima odobravanje i govori, govori... Najposlije dobiva neki veliki papir i sva je kao u snu.

O podne sjeda za stol k barunčićima da uči.

- Nećeš tu sjediti - gurne je jedan od dječaka.

- Učitelj mi je rekao.

- Misliš, ako si se derala dok si odgovarala na ispitu, da znaš nešto više od nas baroneta?

Glupa si guska. Nosi se!

Učitelj uđe i zaustavi razdraženog dječaka:

- Mirjana će sjediti tu. Ona je dobila odliku, a ti nisi.

- Mirjana nije barunica ni plemenitašica. Mirjana je ništa.

Ona nije ništa. Nećemo sjediti s njom. Nećemo.

- Ona je pametna, zna više od vas.

- Ona je glupa, ne zna ništa, ona nije ništa, kravarica, pastirica je, nećemo s njom.

Uvrijeđena Mirjana odlazi. Shvaća revolt, samo ne zna uzrok. Zbog čega je ne trpe? Zašto? Pita majku i Martu. One sliježu ramenima:

- Oni su baruni, a ti nisi.

Tek Jurica joj zna razjasniti:

- Oni su dobili drugi red, a ti odliku. Zato te ne trpe.

- Drugi red? Kako to znaš?

- Naš seoski učitelj je rekao: "Mirjana zna sve za prvi i drugi razred i dobila je odliku, baronese su isplivale s prvim redom, a baroneti imaju debeli drugi red".

- Pa kako to zna tvoj učitelj?

- Bio je na ispitu. I naš nadzornik.

Sve to Mirjana nije znala. Niti ih je poznavala. Samo je vidjela mnogo lica.

- Još su rekli da si premalena za školu, ali imaš glavu, pa što ti tko može. A moj tata veli: tko ima glavu, taj ima božji dar, a što Bog daje čovjeku u glavi, to ne može nitko plijeniti kao nama blago i kuću.

Svakim dahom i kucajem Mirjana sluša dječakovo razlaganje, sluša i opet pita kao da se ne može naslušati, ne može dosta napojiti dječakovih riječi.

I dugo misli, razglaba u sebi i opet pita:

- Ali ja nisam kriva da su dobili drugi red? Je li?

- Što bi ti bila kriva.

- Zašto me onda ne trpe?

- Jer su zavidni što si ti dobila odliku.

- Zavidni. A što je to "zavidni"?

- Kad nekoga grize što drugi ima, a on nema.

- Ja ništa nemam.

- Imaš glavu, kaže učitelj, imaš glavu kao da ti je deset godina. To nije dobro, veli moja mama, jer takva djeca dugo ne žive, ali ne boj se ništa. Kad ti je zarasla rana, znaš tada kad si pala preko stuba, onda tebi neće biti ništa. A raspukla ti se glava kao ova zemlja. Vele: ovako se vidjelo u glavi kao u ovu raspuklinu.

Ne zanima je sada ni bolest ni raspuklina glave.

- Ako me oni tamo ne trpe, onda neću više u školu. Je li? Neću više?

- Kako ne bi. Ali ne moraš ti tamo u školu.

- A kamo?

- S nama na selu.

- S tobom?

- Ja sam već u trećem razredu, ali ipak ćeš u našu školu gdje su tako male djevojčice kao ti.

- To će biti lijepo, još ljepše. Je li?

- Mnogo ljepše nego među onima tamo u dvorcu. Mi tebe veoma volimo.

Nikad njezina duša nije bila punija nade do ovog časa. Dječakovo uvjeravanje razvedri posljednju sjenu što ju je sa sobom ponijela iz dvorca. Smućenost duše rasprši se, razočaranje prometne u vjeru. Pred njom osvane sve vedro i sunčano kao poljane, nebo i daljine kojom su lutale njezine čežnje.

Presretna vraćala se s Martom kući, šapćući joj:

- Sada ću ići u školu s djecom u selo. Kako će to biti lijepo, Marta.

To joj potvrdi i dolazak seoskog učitelja u dvorac. Mati je s njim dugo razgovarala i onda je dozvala Mirjanu. Njegovo bradato lice smiješilo se tako toplo i milo, a njegova je ruka pogladila po kosi. I sad je vidjela pred sobom divni, cvijećem obrasli puteljak, što vodi u selo u školu gdje ima mnogo, mnogo djece koja nju vole i ona njih.

A kad je učitelj otišao, majka je posadi uza se:

- Jer si dobro učila, moli tatu da te uzme sa sobom kad se vozi za poslom. On će te uzeti. Samo ga moli.

I molila je. Otac odredi da je obuku i posadi je uza se u kočiju. Vožnja na daleke majure i

nepoznate dvorce posve obuzme njenu maštu, unese u dušu nove radosti, nove misli, nove vidike. I dok se vozi, gleda, pita i živi novim životom. Nove radosti raspršuju maglene oblake što ih u njezinoj duši nagomilava svaki novi sukob u kući.

A kad se navečer vraća s tog puta, sjeda uz njezinu postelju majka:

- Je li tata na majuru govorio s težakinjama?

- Govorio je.

- Je li se zatvorio u sobu s kojom mladom djevojkom?

Misli, misli, ne može se dosjetiti. Ona je trčala dvorištem, tjerala janjad.

- Ne znam.

- Jeste li bili u dvorcu s bršljanom? Dolje je mali ribnjak?

- Jesmo. U ribnjaku je čamac i veslala sam. Dao mi je špan veslo.

- Je li tata govorio s gazdaricom, visokom ženom žute kose?

- Govorio je.

- I s njom je bio nasamu?

- Ne znam.

- Moraš paziti, Mirjana. Ne odlazi nikamo, ostaj s ocem i pazi što radi sa ženama. Razumiješ. Ako se ona gazdarica sa žutom kosom vozi s vama u kočiji, pazi im na noge.

U Mirjaninu mozgu dugo nešto kljuka, muči je, nateže, goni san s očiju.

Što to otac radi sa ženama? Zašto mora paziti na noge kad se ona gazdarica žute kose vozi s njima u kočiji?

I sutradan, kad je Mirjana čekala odjevena uz očevu kočiju, još je mislila o tome. Dok su konji jurili cestom, ona bi se okretala k ocu, promatrala bi ga kao da traži odgonetku majčinog naloga.

Pred podne stigli su k majuru. Mirjana se ne igra. Slijedi oca u ured. Gleda kako tamo zapovijeda nekoj gospodi što pišu i kako isplaćuje nekim ljudima nadnice pa izlazi na dvorište. Dolaze špani, težaci, onda djevojke.

Sva uzbuđena približava se Mirjana k ocu, zuri mu u lice pa onda u djevojke. Otac im govori. Mirjana hvata riječi kao učiteljeve. Djevojke ponizno spuštenih glava slušaju. Onda odu. Mirjana pazi kao zec na straži, hoće li otac otići s njima?

- Što je? Zašto se ne igraš, Mirjana? - pita je otac.

- Igrat ću se kasnije.

- Što buljiš u mene?

Djevojče šuti, ide dalje i sve se okreće za ocem. Slijedi ga u kuću, u ured, svuda.

Zamalo opet sjedoše u kočiju i voze se ravno u mali dvorac obrašten bršljanom. Mirjana dosad nije ni opazila da gazdarica ima jako žutu kosu, crveno lice i strojno tijelo. I promatra je kako se smjerno poklonila upravitelju i otvorila vrata blagovaonice.

Za objedom Mirjana prati očeve poglede dok gazdarica nosi jelo. Traži, ispituje, ništa joj nije jasno, a ipak ispituje.

Nakon objeda povede je gazdarica na ribnjak i posadi sa španom u čamac, a ona ostane na obali.

U veslanju Mirjana zaboravlja svoju zadaću. Praćaka malim veslom po vodi, više od radosti, traži pogledom ribice i čezne da koju ugleda. Tek kad je opet na obali opazila oca, sjeti se i prepadne kao da je zatečena u nedjelju. Otac je zovne jer je čas odlaska.

Sjeli su u kočiju. Njima nasuprot gazdarica žute kose. Mirjana gleda čas oca, čas nju. Sluša razgovor. Opsjeda ih svojom pažnjom, ne puštajući ih ni časa slobodne. Oblačno je i puše hladan vjetar. Pale su prve kaplje. Otac povuče na noge nepromočivo pokrivalo. I žutokosa žena povuče pokrivač na koljena. Mirjana to opazi, misli, smišlja, onda digne pokrivač, sagne se.

- Šta hoćeš, Mirjana?

Očevo pitanje bilo je srdito. Ona se opet uspravi.

- Gle-da-la sam...

- Znam što si gledala. Lijepo te mama odgaja. Sramota.

Udarac je pao posred dječje duše. Što je to sramota. Kako bi bila sramota što veli mama?

I osjeti nevoljkost, gotovo neraspoloženje prema ocu. Okrene se na stranu i namršti lice.

Na majuru siđe žutokosa žena s kočije. Osjećala je kako u njemu kipi bijes dok se u njoj budilo nešto kao prosvjed protiv njega i pristanak uz majku.

Kad su prispjeli kući, otac skine Mirjanu s kočije, a on ostane u sjedalu i odveze se dalje. Marta je istrčala u perivoj, odvela Mirjanu u sobu. Majka je dobrzala k njoj:

- Kamo se odvezao tata?

- Ne znam.

- Zašto nisi išla s njim?

- Ostavio me u perivoju.

- Dakle, smetaš mu? Gdje ste bili?

- Na majuru i u dvorcu s bršljanom.

- Je li štípao djevojke?

- Nije, pazila sam.

- Zatvorio se s njima nasamu?

- Nije, mama.

- Lažeš.

- Nije, nije.

- A što je bilo u bršljanovu dvorcu?

Mirjana pripovijeda sve redom do jezera kad je žutokosa gazdarica otišla. Majka se ljuti:

- Zašto nisi ostala s njom?

- Jer me zvao špan.

- Špan je tvoj gospodar, a ne mati?

- Ja sam gledala u kočiji njihove noge - opravdava se Mirjana.

- Gledala si, dakle? Jesu li se nogama gurali?

- Nisu.

- Mirjana, ako mi ne kažeš istinu, udarit ću te.

- Digla sam i pokrivač.

- I pokrili su se, besramnici? Vidjela si kako su se nogama gurali?

- Ne, držali su ih ravno pred sobom - i ona svojim malim nogama prikaže situaciju.

- Laž je! Laž! On te naputio da tako govoriš. Otac ti se zagrozio da ne kažeš što si vidjela.

- Nije, mama.

- Sve si vidjela. On te huška protiv mene, s njim se slažeš jer si gad kao i on - i pljuske zapeku Mirjanine obraze.

- Hoćeš li reći istinu?

Prestravljena Marta utrči u sobu i posegne za Mirjanom. Jak udarac odgurne je daleko.

- Da nisi pisnula. Niti se približila. Mirjana, reci: "Tata mi je rekao neka ništa ne govorim što sam vidjela". Priznaj, ili će te Bog kazniti. Što su radili tata i gazdarica?

- Ništa, mama, ništa.

Bjesomučna razjarena žena baci Mirjanu na pod. Udarci padaju po njenom tijelu. Stisnute pesnice udaraju Mirjaninu glavu, lice, leđa...

Dotrče sluge, služavke, otimlju napola onesviješteno dijete izbezumljenoj raspojasanosti divljeg bijesa.

U služinskoj sobi oprali su Mirjanine modrice i očistili krv što je navalila na nos. Plače, viče, zapomaže, čini joj se da je još uvijek tuku. Udarci nikad nisu prestali i nikad neće prestati. Više nema glasa, samo hropće kao ubogo psetance. A pri tom se trza čitavo tijelo, glava odskoči pri svakom grcanju kao da joj je slomljen vrat.

Viče Marta, viču služavke, viču svi. Njihovi krikovi u Mirjani bude samrtni osjećaj. Viku smatra poputnicom svojeg umiranja.

- Umrijet ću, Marta?

- Bilo bi bolje da umreš. Ovo nije život, već mučilište.

Udarac pesti začepi Marti usta, a Mirjana spazi uz dadilju majku. Hvata je strava i pruži ruke prema španu krikom koji je razdirao debele zidine dvorca. I čovjek uzme dijete, potrči s njom i vikne:

- Dok niste pri sebi, gospođo, ne dam je iz ruku.

Krika, komešanje, guranje, udaranje rukama po stolu. Sa strepnjom sve to upija Mirjana u sebe i čvrsto se hvata oko vrata svojem zaštitniku. Onda uđe neka strana osoba.

- Što je to?

- Kažnjavam dijete jer je neposlušno, a sluge mi je otimlju - veli gospođa i odlazi sa stranim gospodinom.

Još uvijek Mirjana gleda na vrata, plače, trza se i trese na španovim rukama.

- Ne daj me! Ne daj, Tenšek!

- Neću te dati, ne boj se, Mirjana.

Dugo se trzala. Već je davno prestala plakati, a još joj je podrhtavalo tijelo. Ženska se služinčad okupila na vijećanje što da učine da ublaže bol Mirjaninih rana. Kuhale su neko lišće, okupale Mirjanu i tako je polegle u postelju. Tražila je da budu s njom i Marta i špan.

Ležeći nauznak, Mirjana sklopi oči, ali ne spava. Osjeća kao da je negdje daleko, vrlo daleko i samo iz daljine gleda taj dvorac, majku, oca, a onda se utopi u mraku. San je svlada.

KAZNA

Drugog dana mati se nekuda odvezla. Nije se vratila dva tjedna. Mirjana nije žalila njezinu nenazočnost. Bio je sada mir u žutom dvorcu. Otac je odlazio poslom rano u zoru i vraćao se u noć, samo je katkad Martu pitao za Mirjanu. A ona razmišlja u odsustvu majke i oca i osjeća da je sve lijepo kad nisu kod kuće.

Jednoga dana vrati se majka iznenada stroga, hladna, a uvečer Mirjana sluša kako određuje Marti:

- Spremi joj odijela i rublje. Poslat ću je u školu kumi. Moram spasiti dijete. Pokvarit će je otac i ti, svi. Huškate je, putite protiv mene. Navodite je na zlo. Otac se pred njom nateže sa svojim djevojčurama. A ona? Već je tako lukava i pokvarena da ništa neće odati. Već je u njegovu i vašem taboru.

- Ali gospođo, što vi to govorite?

- Znam te, gade, svi ste s njim. Pokrivajte njegovo vucaranje s curama i vi i ona. Sad već i ona. A mislila sam: bar će to dijete biti pošteno i ostati na mojoj strani. Neka ide iz kuće. Možda je još spasim da ne bude posve pokvarena kao njezin otac.

- Bit će joj svuda bolje kao i onom malom crvu u selu - promrmlja Marta.

- Bacit ću te na ulicu, ti bezobrazna grdobo!

Uoči berbe Mirjana je pošla u selo da se oprostila s Juricom i s djecom. Marta joj dade malu sestru da je poljubi. Brinula se da njezina Mirjana svakome rekne zbogom tko god ju je poznavao. I djevojčica osjeti kako za njom žale i djeca, i Jurica, i seljaci, i sluge, i služinčad. Ipak, kad bi je prekrstili, čula je po koji španov uzdah:

- Bit će bolje. Samo idi Mirjana iz ovog mučilišta.

Uz Martin plač, tihe uzdahe služavki i slugu, a vedri španov smiješak, ona se uspinje na kočiju punu kovčega i svežanja. Otac ne dolazi. Nije kod kuće. Mirjana ga nigdje ne vidi. Kočija krene. Daleko zaostaju žuti dvorac, perivoj, majur, selo, pašnjaci, pastiri, sve nestaje. Umjesto njih, nove šume, nove poljane, nova sela, samo daljine su iste plave, široke, nedostižne. U njima se gubi Mirjanin pogled. Njih pita kamo ide i što će biti tamo.

Pita majku, zapitkuje, ali ona šuti, gleda preda se i ne odgovara. Putem se zaustavljaju, hrane konje, objeduju i opet kreću dalje, sve dalje. Novi vidici nose u sebi nove dojmove, nova pitanja, nove predodžbe, nove slutnje i nove osjećaje. Mirjana čezne za razjašnjenjem. Ali ne usuđuje se pitati. Majka sjedi povučena u kutu kočije i uporno, nepokolebljivo šuti čitavim putem.

Već sunce ide k zapadu. Kočija vozi između kuća, zidanih, lijepih. Ulicama idu gospođe i gospoda. Na uzvisini crkva, dolje trg.

I zaustave se pred malim vratima. Tu je kuća, prizemna, duga. Kočija ulazi u dvorište.

Mirjanin pogled zapne o gospođu u veoma šarenoj haljini. Kosu joj pokriva šarena široka vrpca u neprijatnom neskladu s jakim nosom, oličenim licem što se Mirjani pričinja staračkim. Uz nju gospodin, vrlo visok, vrlo suh, s veoma duguljastim licem, prosijedom bradom. Oboje izazivaju u njezinoj duši neki potišteni osjećaj. Majka silazi, zagrlji gospođu i gospodina i zove Mirjanu:

- Poljubi ruku kumi i kumu.

Poslušaj i promatra njihova lica. Sjeća se da ih je vidjela, samo ne zna kada.

Skidaju s kočije kovčege, odlaze u kuću s druge strane. Opet vrt, sjenica i ulaz u kuću. Mirjani je sve strano, sve hladno, neprijatno. Na pragu stoji djevojčica. Jedno joj je oko povezano crnom maramom, a drugo samo žmiri na došljake. Oličena je gospođa nuka:

- Slavice, poljubi ruku, vidiš to je naša draga milostiva Grgićka, a ovo je Mirjana. Vidiš, sad ćeš imati drugaricu.

Djevojčica gleda Mirjanu onim jednim okom s natečenim nabuhlim crvenim vjeđama. Blijedo lice odražava zlovolju, srditost, umor, ojađenost. Ne pozdravlja i odlazi mrka i nijema. Mirjanino se srce uznemiri.

U sobama joj bude još strasnije. Kao da sve žmirka u nju neprijateljskim pogledom one djevojčice na pragu kuće. Majka prazni kovčege, natovaruje stolove butinama, posudama masti, mesom, brašnom. Gospođa kuma nosi, sprema. Mirjana stoji uz prozor i plaho gleda na trg po kojem trče djeca.

Za večeru sjela je k stolu djevojčica s povezanim okom. Prigovara, nećka se, zalijeće se u razgovor nekim ojađenim glasom. Kuma je neprestano ušutkava, moleći, tetošeći. Kum se mršti. Mirjana se osjeća osamljena. Nema Marte ni družine, ni špana, ni njegovih priča. Kako bi sada sjedila s njima u velikoj družinskoj sobi. Neugodno joj je sve, a najviše djevojčica što je jednim okom preko stola neprijateljski šiba. Najednom plane na Mirjanu:

- Ova tu spavat će sa mnom u sobi? Ja neću! Ja neću, jesi li čula, mama? Neću, ili ću cijelu noć plakati pa će mi i drugo oko nateći. Ovu ja neću. Ne trpim je.

Težina se spušta na Mirjanino srce. Zašto je ona ne trpi? Još nisu izmijenile ni riječi. Kuma tješi Slavicu:

- Mirjana je dobra, ima odliku, tebi će donijeti vode kad u noći budeš žedna, obući će ti papučice.

- Ja neću. Neću. Ona ima odliku, zato neću.

- I ti ćeš imati odliku kad ozdraviš - veli gospođa.

- Neću ozdraviti ako ona bude tu.

Sve više se stišće Mirjanino srce. Udarci zadani od nepoznatog joj stvorenja čine joj boravak u ovoj kući žalosnim. Obuze je prava čežnja za Martom, družinskim sobama, za španom i slugama, za selom i njegovom djecom. Onda kuma odvede Slavku pa se vrati. Mirjana jasno razabire kako mrko pogledava visokog suhog kuma i grdi ga:

- Ti si tome kriv. Cijeli dan hvališ Mirjanu kako je pametna, kako punana i zdrava i dobro uči. Jadno bolesno dijete mora planuti.

- Dobro si je odgojila.

Podrugljivost tih riječi začudi Mirjanu i ona pažljivo pogleda kumu koja se okrene k njezinoj majci:

- Tako on neprestano grize mene jer sam Slavku uzela k sebi. Zar je dijete krivo što je bolesno. Ni ja to nisam kriva ni njezin otac. Bio je zdrav, sin mi je, mora, dakle, biti zdrav, ali njezina mati bila je...

- Šuti. Zar ne vidiš tu dijete? - opomene kum.

Mirjana ne može shvatiti zašto su zašutjele i što je u tim riječima. Samo zna da nešto kriju što ona ne smije znati.

Prvu je noć Mirjana spavala u nekoj velikoj sobi zajedno s majkom.

Sutradan ustane s težinom u duši. Činilo joj se da ovdje nije dan tako svijetao i bijel kao tamo u selu, da ljudi ovdje u kući nisu dobri kao družina tamo u sobama gdje je ona provodila veći dio dana. Bez Marte čini joj se sve nepodnošljivo. Nema je tko uzeti u krilo. Nema se na koga nasloniti. Nesigurna je u svakoj kretnji. Korača kao da ide rubom grabe i

boji se okliznuti. Odgovara na pitanja tiho, plaho. Odjek njezina glasa o ove zidine plaši je. A majka je čitav dan u sobi s kumom. Nju su istjerale napolje. Majka govori, govori, tuži se, na mahove čuje njezin plač, pa opet neke oštre riječi što se pretvaraju u jadikovke. Čudi se samo tome što je s njima u sobi Slavka i slobodno ih sluša, a ona mora biti u blagovaonici. Zašto Slavka smije slušati, a ona ne?

Kad su izišle iz pokrajne sobe, osjeća Mirjana da je Slavkin pogled podrugljivo uperen u nju, a nabrekle usne nakrivljene su zluradim smiješkom. I kuma je gleda strogo, uzima za ruku njezinu majku i veli:

- Ne boj se draga, pod mojom stegom ona će se popraviti. Već sam pritegnula i gore od nje.

Sve dublje zalazi Mirjana u maglu tjeskobe. Zalazi u šumsku tminu iz koje reže neke nevidljive, a ipak čujne nemani. Nakon tri dana majka se spremi za povratak.

- Idem s tobom, mama - moli Mirjana.

- Reci: što je tata radio s gazdaricom pa ću te povesti natrag.

- Kad bih to znala - zaplače Mirjana: - Ništa nije radio. Nisam vidjela ništa.

- Pokvareno dijete. Okušaj kako je izvan doma gdje te nitko ne brani i ne mazi. Kad ti je draži otac nego majka, ostani ovdje.

Bolom srvana Mirjana plače za Martom, za španom, za družinom, za svima koji su je tamo otimali, branili, tješili i uspavljivali. Plače za svima, samo ne za majkom i ocem.

Ostala je uz kumu koja je plaši ukočenim držanjem, oholo uzdignutom glavom, punom crno obojenih uvojaka i šarenih vrpca i strašno narumenjena lica. Plaši je kum sa šiljastom bradom i vječno podrugljivim smiješkom ispod šiljata nosa. Plaši je kuharica, stara, malena, zlobna izražaja, lukavih sivih očiju. Najviše je plaši Slavka s povezom oko glave i jednim žmirkavim okom iz kojega sipa plamen neprijateljstva. I tište je zidine, pokućstvo, i jastuk na koji polaže glavu kad liježe na počinak.

Poveli je hodnikom velike kuće. Stupila je u golemu sobu punu djece i posadili su je u klupu. Sva dječja lica okrenula su se k njoj. Mirjana osjeti olakšanje. U očima te djece nalazi utjehu, naslućuje drugove, na podiju sjedi svećenik u dugoj halji, mlad i prijazan. Proziva Mirjanu, pita je vjeronauk, a ona odgovara, jasno, glasno i neustrašivo. Gleda u svećenikove oči. Kao da joj se smiješe i podaju hrabrosti. Za stolom u kutu sjedi gospodin u svjetovnom odijelu. I on je ispituje, gleda njezinu svjedodžbu i prijazno reče:

- Ti si mala odjednom završila dva razreda? To je lijepo, ali ne možeš polaziti dalje. Tek za godinu dana, sada ćeš opetovati jer si premlada, dijete moje.

- Ali ja sve znam. Molim, pitajte me.

I pita je, a ona odgovara kao i prije. Smiješi joj se svećenik, Smiješi se i svjetovni učitelj.

- Samo sjedni, vidjet ćemo. I budi dobra.

Opet mali tračak sunca. Kad se vraća na mjesto, zapaža vedre nasmiješene poglede djece i svi je zovu da sjedne kraj njih.

Nakon svršenog sata svećenik silazi s podija. Djeca izlaze i ljube mu ruke. I Mirjana mu poljubi desnicu. Svećenik je pomiluje po kosi.

- Dobro si odgovarala. Treba tako i dalje.

Kad bi sada to čula Marta ili Jurica, ili špan, ili družina. I ona misli na njih pa pođe na druga vrata u drugi dio kuće gdje stanuje ravnajući učitelj kojega zove kumom. I uzima knjigu, zadubljuje se u nju, sklanja se k njoj kao u Martino krilo.

Trećeg dana rekoše joj da je Slavka bolesna i da su je odvezli u bolnicu. Mirjana sama spava u sobi i sama je kad uči i kad ide u školu. Sva se budi, razvija, sve jasnije gleda, svjetlije shvaća. I dušom, i mozgom i uhom hvata sve oko sebe, upija u sebe, srče, guta, sva je njezina svijest kao otvoreni kljun žedne ptice. Neprestano traži, uzima u sebe bez ikakvih zapreka.

Tu u ovom mjestu ušla je prvi put u crkvu. Ne sjeća se da je ikad vidjela što takvo. Visoki svodovi, debele zidine ispunjene tišinom, mirom, kakav nikad još nije zamijetila. A u dnu mnogo svijeća, čine joj se u polutama kao zvijezde u sumraku. Pred oltarom stoji čovjek s uzdignutim očima k nebu, sklapa ruke, uzdiže ih i moli. Njegovo lice kao da je iznad svih

što ih susrećemo u životu, kao da je sišlo s plavih visina. Među ljudima koji kleče u tišini punoj poštovanja obuzima je osjećaj neodređen, nepoznat, uzdignut nad sve one osjećaje što su dosad prohujali njezinom dušom. Slutnja nečega velikoga, dalekoga, moćnoga i svemoćnoga što je visoko gore nad ljudima, a ipak mu se smije i može moliti za pomoć. Ulazi u nju nada da ima nešto i netko tko se brine i za nju.

A kad bi ono lice ispred oltara ugledala na školskoj katedri u crnoj svećeničkoj halji, njezin bi osjećaj ostao isto tako pun strahopoštovanja i uvjerenja da to nije čovjek, učitelj kao i oni drugi. To je neka druga pojava, neka stanica kojoj dojavljuje ona velika svemoćnost njezine želje, koja je s njom i preko koje dobiva utjehu u svojim bolima. Sam pogled na tu pojavu na katedri oslobađa je straha, tjeskobe i pruža joj sigurnost kao što su joj pružali sigurnost Martino krilo i snažne španove ruke. Sve je to uzdiže i bodri.

Prolaze dani. Dolazi Božić. Vode je na ponoćku, prvu u njezinu životu. I sklapa ruke u osjećaju mira što se rasprostire nad svima.

I dani su tihi, vedri, obasjani toplinom događaja svakodnevnih škole. Ništa nije tako divno, ništa toliko lijepo kao sjediti u školskoj klupi, slušati, odgovarati, šaptati drugima koji ne znaju, dizati se i javljati učiteljima da zna odgovor na njegovo pitanje.

Još je ljepše primati pohvalnice, lijepo narisane na papiru, na kojem se crnim slovima odražava njezino ime. Obuzima je zadovoljstvo, ponos i radost i htjela bi da je podjeli sa svima što sjede s njom u klupi seoske škole, s onima koji u nju upiru poglede čim s katedre padne pitanje, upiru poglede, molbe, a ona se samo smješka hrabreći ih, pokazujući im na prste račune, došaptavajući im odgovore. U tome uživa više negoli dok sama odgovara. Ispunjava je bezgranična sreća, jer je onima oko sebe potrebna.

I kad dolazi ispit, mali ispit, i sva je dvorana puna gospode i gospođa, umirljivim se hrabrećim pogledima ogledava na svoje drugarice i drugove kao da im veli: ne bojte se, ja sam tu. Sve ćete znati.

Na ispitu je učitelj ispituje dugo, odviše dugo, kao za neki ukras, a ona u svim pogledima osjeća čuđenje i pohvalu. I župnik je ispituje neuobičajeno dugo, a ona upire u nj hrabar pogled i osjeća zadovoljstvo jer njemu sjaji lice.

Proglašavaju je prvom u školi i svi se natiskaju da je vide, da je čuju i da je pomiluju.

Pred sobom gleda put po kojem leže njoj nepoznate tajne nauke, a ona ide naprijed. Ide i uzdiže njihov miris pohlepno, gladno, bez daha i sustajanja. To u njezinu dušu unosi čvrstu i sasvim svjesnu nadu da će doprijeti do onih plavih daljina kamo je uvijek upirala pogled pun pitanja i čežnje. Sad joj je sve otvoreno, sve dohvatno. I zvijezde će moći razumjeti, dohvatiti.

OZLIJEĐENA DUŠA

Nakon nekoliko mjeseci vratila se Slavka. Bez poveza na oku, ali sa starom mrzovoljom. Mirjana osjeti neprijatnost njezinih zanovijetanja za stolom, zadjevaka i srditih odgovora, čitava je kuća neprestano odzvanjala njezinim glasom, što uvijek i neprestano nešto traži. Mirjana gleda kako se djevojčici sva kuća pokorava, svi hoće da joj ugađaju i ispunjavaju njezine želje. U školi bi glasno uzviknula, tužakala svoje drugarice i drugove, nezadovoljna mjestom gdje sjedi, svime što je oko nje. Onda bi došla kući k objedu i srdito se isprsilala pred kumom:

- Zašto Mirjana sjedi u prvoj klupi? Ja to neću. Tata je ravnajući učitelj, neka je premjesti. Ja sam prva u školi.

- Što ti Mirjana smeta? - pita kum.

- Uvijek se gura naprijed, uvijek hoće da odgovara, samo da mene srdi. Ona ništa ne zna, ja znam bolje od nje.

- Pa ti si starija, ti si već u četvrtom razredu, naravno, da znaš bolje - tješi je kuma.

- Ja neću da ona sjedi u prvoj klupi. Ona više da je svi čuju kroz prozor, samo se nameće da ljudi, tobože, misle kako ona zna.

- Učitelj ju je tamo prvi posjeo i mora ostati - odvraća kum.

- Ako ona ostane u prvoj klupi, ja ću vikati i plakati. Opet će mi nateći oči i opet ću biti bolesna.

- Budi dobra, Slavka. Vidiš, Mirjana ti je dobra, ona ti pomaže izraditi zadaće - umiruje kum djevojčicu, ali je to još više raspaljuje.

- Vi zagovarate Mirjanu koja se klanja župniku i ljubi mu ruke, a on je vaš neprijatelj.

Začuđena Mirjana zapaža kako se kumino lice smrkava, a kumovo poprima oštar i mrk izražaj pa se okreće k njoj:

- Ne smiješ mu ljubiti ruke - oštro naloži kuma. - Imaš mu odgovoriti kad te pita i ništa više.

- Župnik Mirjanu miluje po kosi - zlobno će Slavka - a ona se rastapa. Ja ga neću ni pogledati.

- Zabranjujem ti da mu ljubiš ruku - nalaže kuma. - Razumiješ li Mirjana?

Ne razumije. Sva djeca, svi ljudi u gradiću susreću župnika sa strahopočitanjem, svi mu ljube ruke, a kuma i kum tako su se razbjesnili pri spomenu njegova imena i Mirjanina rukoljuba. Zašto? Ne shvaća ništa i sluša kako se kuma obara na nju, a Slavka se zlobno smije što je pali i muči i ispunja prosvjedom.

Jednoga dana odjenuše u bijelu haljinu s bijelim vijencima i nju i Slavku. I sve su školske djevojčice u svečanoj haljini. I sve odvedoše u crkvu. Sipale su cvijeće pred oltarom.

Nakon svečanosti sva su djeca odvedena u veliku dvoranu kraj sakristije. Tu ih dočeka župnik u bijeloj čipkastoj košulji na crnoj halji. I govori, govori, a Mirjana hvata njegove riječi što pružaju nade u vječnu dobrotu nekog uzvišenog bića koje štiti sve mučene i nesretne. Njegove riječi osvjetljuju Mirjaninu dušu kao svjećice oltar. A onda djevojčice i dječake prilaze k župniku.

Mirjana se sjeti kumine zabrane. Stoji. Gleda kako djeca svećeniku ljube ruke i odlaze. Zašto zabrana? - pita se Mirjana. Zašto?

Ne može odgovoriti. Mozak joj ništa ne kazuje, a čitavo je biće nuka da ne ispuni zabranu. Neodlučna razmišlja. Da se prikloni kumi, ili onome u sebi? Obuzme je neko veliko počitanje i ne može drugo. Ide s djecom, uzme župnikovu ruku i poljubi je. I onda osjeti tu ruku na svojoj glavi i čuje riječi:

- Dobra si, Mirjana, i zato te svi vole. I učitelj i drugovi i Bog će te čuvati.

Svi je vole. Koliko je blaženstva izlazilo iz tih riječi. Koliko se miline razlilo njezinom dušom. I Bog će je čuvati. Sad se više ničega ne boji.

Kad je stigla kući, već su svi bili za objedom. Upravo dok je kuma dijelila juhu, dotrči Slavka i vikne:

- Mama, Mirjana je u sakristiji s drugima poljubila ruku župniku. Ja nisam, ja jedina nisam, a ona je baš išla jer si joj rekla da ne smije. Baš je išla.

Ispod ličila na kuminu licu izbije krv, oči joj bijesnu.

- Ti si mu poljubila ruku? Ti si to učinila, iako sam ti zabranila?

- Župnik je namjesnik božji - vele svi.

- Ništarija je, naš neprijatelj, gad kao i ti - viče kuma.

Drhtaj prolazi Mirjaninom dušom i tijelom. Ne može shvatiti zašto tako govori o onome kome svi iskazuju počitanje.

- On je govorio lijepo o Bogu koji nas štiti. - prosvjeduje Mirjana.

- Govorio je o vragu, o svojem prijatelju vragu.

- Nije, nije.

- Ona ga brani, čuješ li, mama? - viče Slavka.

- Jer je pokvarena.

- Nisam - krikne Mirjana izvan sebe.

- Usudi se protusloviti, ti gade. Pravo je rekla tvoja mama: držiš s njezinim neprijateljem, s ocem i s njegovim djevojčurama. Kako onda ne bi držala s mojim neprijateljima. Srami se, ti gnusno pokvareno stvorenje.

I teške pljuske odzvanjaju Mirjaninim licem. Više je peče zluradi smijeh Slavke.

Kuma stade trgati s Mirjane bijelo odijelo, vijenac s glave i vikati:

- Pisat ću mami. Nisi za školu. Narivavaš se župniku. Trčiš za njim jer je muškarac.

Sve se uskomešalo u Mirjaninu mozgu i duši. Što to govori kuma?

- Niti se ne srami - usklikne Slavka. - Fuj.

- Zašto bih se sramila? - uzvikne Mirjana napola prestrašena da je ipak nešto kriva, napola od želje da joj razjasne. A kuma viče:

- Ne deri se, prostačo. Rekla sam ti da ne smiješ župniku ljubiti ruke. ali, dakako, jedva si čekala da se dočepaš njegove ruke. Muškarac te draži. Već si sad pokvarena, već sad trčiš za muškarcima kao tvoj otac za curama. Sirota tvoja mama. Takvo dijete. Sramota!

Ono što je kuma rekla udara joj čekićem u mozak. Ne može jesti.

Čitavo popodne skriva se u vrtu, očajno tražeći u svojim mislima: "Što je to "trčati za muškarcima"?"

Muka je hvata od neprodirljive tmine što okružuje ta pitanja. Kad su se okupila u vrtu školska djeca, Mirjana vuče stariju djevojčicu što sjedi u školi kraj nje i zapita je:

- Je li tebi tvoja mama zabranila da ljubiš ruku župniku?

- Moja je mama rekla da župniku moram poljubiti ruku.

- Moraš? - Povoljan odgovor ohrabri je pa pita dalje:

- Znaš li ti što je to: trčati za muškarcima?

- Joj, kakve proste stvari pitaš - i djevojčica pobjegne od Mirjane. Novi udarac i novi problem. Ako je to prosto, zašto je onda rekla te riječi kuma?

Misli joj neprestano rade, komešaju se, traže izlaz. Takvu je nađe dječak, visok, bistar, iz četvrtog razreda.

- Što radiš sama, Mirjana? Zašto si žalosna?

- Kuma me ispljuskała jer sam poljubila župniku ruku i rekla je da mu se narivavam jer je muškarac. Znaš F. ti što je to?

Dječak se stane grohotom smijati:

- Kako ne bih znao. Tvoja nafarbana kuma je stara košara i kosu farba i lice, hoće da bude mlada, da se svakom dopadne. Župnik je lijep, ali pobožan pa je i ne gleda. Zato ga tvoja kuma ne trpi. Zato brani da mu ljubiš ruke, ali nemoj to nikome reći. Tvoj kum je ravnajući pa bi me isključio iz škole. Tebi sam kazao jer si mi pomogla zbrajati račune. Znaš, Mirjana, tvoju kumu nitko u mjestu ne trpi. I vele da se kuma nametala tvojoj mami zato što od nje izmamljuje živeža za cijelo ljeto. Hajde, Mirjana, idemo. Djeca se igraju u dvorištu.

Pamti riječi, svaku pojedinu, ali ne shvaća što joj dječak razjašnjava, samo razabire da kuma ne trpi župnika. To joj ne osvjetljuje bit pitanja: što je to trčati za muškarcem?

I nosi sa sobom u duši nešto teško, strano, što je teret. A kad župnik dolazi u školu, obuzima je strah da će pristupiti k njoj, pogladiti je po kosi i da će druge djevojčice poći k njemu da mu poljube ruku, a ona? Što će sad ona.

Drugog dana, kad su djeca bila u školskom vrtu, došao je župnik, vrlo mrk, pozvao ravnajućeg učitelja i rekao mu poluglasno:

- Vaša gospođa sablažnjuje ono nevino dijete. Saznao sam što joj je rekla.

Ipak je Mirjana načula, ali se odmakla od predosjećaja nečega strahovitog. Jedva je župnik ostavio njezina kuma, kad osjeti njegove teške udarce. Onda je odvuče u kuću.

- Evo ti male djevojčurice. Znaš što je učinila? Išla je k župniku i odala mu što si joj rekla kad je došla iz crkve.

- Ti, ti, djevojčuro! Ti si to rekla župniku - i udara nemilo, a Mirjana viče, jauče:

- Nisam, nisam.

Diže se nešto u njoj i prisiljava je da prosvjeduje, da se brani, da udara oko sebe, ali kuma je stišće dugim noktima svojih ruku, tresе i obasiplje pogrđama, koje Mirjana ne razumije, ali protiv njih prosvjeduje, otimlje se, otkine se kumi iz ruku, potrči k vratima gdje stoji Slavka, otvori i bježi.

- Udarila me, udarila po oku, joj, udarila me u oko. Tucite tog gada.

Svi se okupe k Slavki. Mirjana trči u vrt, povuče se preko plotu i bježi putem što vodi u

šumu.

Mirjana trči bez daha. Ne obazire se, samo hita naprijed.

NA SLOBODI

Zaustavila se izmučena pa sluša. U šumi tiho. Nitko je ne slijedi. Nastavi put. Ne pita kamo vodi, samo se žuri gonjena željom da bježi daleko, vrlo daleko i nikad se ne vrati. Nikad.

Sumrak se spušta. Ne može dalje. Zamalo neće vidjeti puta. Gdje da se skloni? Ide, gleda, traži. U šumi kao da je neka kuća. Žuri se onamo. Brzo stigne k cilju. Tu je mala zgradica drvara, što danju sijeku drva. Kuca. Nitko se ne javlja. Otvori vrata i ulazi. Jedna jedina duga soba. Na podu slama. Ništa se ne boji. Zatvori vrata. Spušta se na slamu. Misli. Ne više na kumu, misli na Martu, na špana, na selo i plače. Kako je daleko do njih. Kad bi znali, došli bi k njoj da joj pomognu. Zamorena zaspi.

U mraku strašna lupnjava. Mirjana se prene, srce joj dršće, sluša zaglušan štropot. Vjetar udara vratima sobe i drvenim kopcima prozora. Razabire sve, ali ne vidi ništa. Debeli je mrak okružuje, škripa slame pod njom podsjeća je na prostor na kojem se nalazi. Ukočena kleči i sluša. Sjećanje događaja u kuminoj kući oduzima joj svaki strah. Grmljavina mrmoreći odjekuje pustom mračnom osamljenom kućicom. Strahovita lomljava. To udaraju strijele nebeske. Duša joj zatrepti, sklopi ruke i moli, moli. Čini joj se da je čuje Bog i nije sama. Na krovu zapljušti. Zalijeva voda, probija strop i voda curi po njoj. U mraku se na koljenima pomiče, tražeći zaklon pred kišnim mlazovima. Stisne se u kut kamo ne dopire voda i sluša divlju pjesmu oluje u šumi.

Onda grmljavina polagano prestane kao da plovi nekud daleko, samo kiša šumi po šumskom granju. Taj šum ponovo je uljulja u san.

Nešto sušne kraj nje. Skoči. Oko nje svjetlo i kruže ptice. Gleda lastavice kako ulaze pod tramove stropa u gnjezdo. Cvrkuću mladi, zijevaju im kljunčići. O, kako je lijepo biti ptica. Imaju svoja gnjezda, svoj dom.

"Da se mogu pretvoriti u lastavicu?!"

Zora je osvijetlila poljanu i selo i šumu. Sunce izlazi. Mirjana hoće da iziđe, ali vrata se ne otvaraju. Muči se uzalud dugo, ustrajno, ne može otvoriti. Osjećaj da je zatvorena ispuni je stravom. Drma vratima, trese, plače, vrišti. Obilazi sobu, tražeći pomoć od pustih stijena. Osjeća svu strahotu i jad neumoljive bespomoćnosti gubitka slobode, a ipak je nada ne ostavlja. Izdržljivost joj ne da da padne na slamu i očajava. Pokušava okrenuti kvaku, otvoriti, onda opet ide po sobi, traži, traži, sagne se nad prozorčić. Nije visoko. Odluči se. S mukom se uspne, gleda dolje i spusti prozorčić. Nije visoko. Odluči se. S mukom se uspne, gleda dolje i spusti se. Padne u grmlje, malo ozlijedi ruku i razdere haljinu. Obriše krv pregačom. Onda nađe puteljak pa ide. Ne zna kamo vodi. Možda je veliki Bog stvorio ovaj put jer nju čuva. Župnik joj reče tako. I ona ide, ide. Ne zna kako dugo. Odjednom klikne. Šumi je kraj, pred njom daleka dolina, a dolje brdašce i selo. To selo čini joj se rajem božjim, spasenjem. Mirjana popostaje, gleda ptice što lete gore u plavkaste daljine:

"Kako bi bilo lijepo letjeti kamo hoćeš. Kako je lijepo ptici." Stigla je u selo. Oko nje se okupljaju zapanjeni seljaci i djeca i pitaju otkud je došla, zašto, kako. Osjeća se kao da je kod kuće i priča:

- Kuma me tukla i pobjegla sam.

Sjeća se kuminih psovki i osjeti nesvjestan stid pa šuti. A oni poštuju njezinu tajnu i pitaju:

- Iz kojeg si mjesta?

- Daleko je to, vrlo daleko. Preko onih šuma.

- Nije to tako daleko. A gdje si bila ovu noć?

- U šumi, tamo je drvarska kućica.

- A jesi li gladna?

- Jesam, jako gladna.

Seljanka joj daje žganaca i mlijeka. S neizrecivom slašću Mirjana jede. Nikad u životu nije zaboravila taj zajutrak. Oko nje djeca, žene, seljaci, gore vedro sunce, pod njima mokre bujne oranice i šume, a ona daleko u slobodi, u prvoj slobodi.

- Gdje ti je dom? - pitaju seljani.

- Nemam doma.

- Svatko ima svoj dom.

- Svatko? Zamisli se. Velika tuga izlazi iz njezina srca. Čini joj se da samo ona nema doma.

- Gdje su ti mama i tata?

Slegne ramenima. Njihov je lik u Mirjaninoj mašti izblijedio, jedva ih još prepoznaje, samo ih gleda iz velike daljine. Onda najednom pita seljake:

- Hoćete li me uzeti da vam pasem blago?

- Ti, gospodsko dijete, moraš kući.

- Znam kako se pazi na blago, pustite me ovdje.

- Čujte, ljudi. Ona nam je donijela kišu. Tako duga suša, a kad je ona došla blizu našeg sela, odmah u noći kiša - veli stari seljak.

Svi su pogledi puni dobrote usredotočeni u nju. Mirjana ne razumije, ali joj godi.

- Neka ostane kad hoće.

- Hoću.

Mirjana ide s pastirima na pašu, uči ih igre, peći jaja i kukuruz, kako to čine u njezinu selu. Kad se navečer vraća, jede s njima, spava na slamnatom ležaju. Seljanka joj krpa haljinicu i češlja joj kosu. Polazi s djecom u njihovu školu, uzima njihove knjige i čita im, govori pjesmice, okupljaju se oko nje stari i mladi, slušaju, dive se. Priča im o vitezu na bijelcu kako dolazi po svoju zaručnicu i vodi je, a tamo u mjesecini na brdu Griču bijeli se njegov dvorac. Čude se, slušaju i opet se čude, hvale je. Njoj to godi, tako godi. I živi kao da je uvijek bilo tako. Osjeća se kao ptica što leti kamo hoće.

Osmog dana dolazi kući neki seljak i priča:

- Bio sam u trgovištu. Objavili su da je izgubljena djevojčica Mirjana. Rekao sam da je tu. I doći će po nju.

Sa strepnjom sluša Mirjana.

Iza podneva dolaze kum i pomoćni učitelj i odvedu je.

Stupila je u kuminu sobu. Iz njezinih usta pada pljusak:

- Skitnica, djevojčura, ciganka, ništarija, pokvarena.

- Nisam! - viče Mirjana pomamno. - Nisam, nisam, nisam.

I udara je kuma pesnicama i viče:

- Napolje iz sobe, napolje - izgura je na dvorište. Tu je uhvati sobarica. Kuharica donese uže, a kuma je sveže o stablo:

- Mama mi je pisala da te svežem na sramotni stup. Evo, neka svi vide kakva si.

Sada osjeća sasvim drugo negoli tada kad su je svezali kod kuće. Osjeća stid. Pali joj lica i tijelo, dušu i srce. Dolaze djeca, susjedi, bulje u nju. I dolazi kateheta. Gleda pa ide u školu.

Kroz otvoren prozor Mirjana čuje oštro rječkanje kuma i katehete. Mirjana čuje svoje ime. A susjedi ohrabreni mrmljaju:

- Sramota, najbolju učenicu vežu kao pseto.

- Poljubila je župniku ruku, zato su je tukli. Rekao mi je sin - objašnjava neka žena.

Mještani viču, galame, psuju, sve bučnije.

- Odvežimo je - predloži netko.

I deset ruku posegne za uzetom i oslobodi je.

Poput furije, izlazi kuma. Plameno lice puno je bijesa.

- Svežite staru maškaru, a ne ovo dijete - viču ljudi.

I jasno razabire prijetnju kuminih pesnica i smijeh ljudi, plahost svojih suučenika, strah mladog učitelja, srditost svećenika i jednodušnu obranu građana.

Žene je miluju, tješe, nude joj da se sklone k njima, a ona samo šuti, briše suze prosvjeda,

jada i sramote.

Podvečer svi su se razišli. Mirjana je opet sama, bolna i puna strepnje.

Od toga dana Mirjanin je život mučilište. Svi su joj ukućani mučitelji. Svaka kumina riječ je žalac! Svaki kumov pogled udarac. Svaka Slavkina riječ bodež. I kuharica i sobarica posiplju je psovka. Svakog dana sluša po stoti put "pokvarena je", "trči za muškarcima", a ni otkuda razjašnjenje što to znači. Kako je to zgriješila?

Kad župnik u školi predaje umjesto kapelana, ona se smete, problijedi, treba dugo da je svećenikovo saučešće smiri blagim riječima i ona opet odgovara vjeronauk glasno i glatko kao da čita. A nakon toga za objedom i kuma i kum i Slavka umaču svaki njezin zalogaj u žuč svoje zlobe. Mirjana jede sa začinom od suza.

Dani bivaju sve teži. A nigdje utjehe. Ide u crkvu, sklapa ruke i moli. Traži božju obranu.

Napokon svane dan velikog ispita. Došla je majka da je povede kući. U njezinoj duši uskrснуše uspomene na sablast koja je prijetila iz onih dugih velikih soba žutog dvorca, na sve udarce što joj je zadalo majčino bjesnilo, pa ipak želi kući jer tamo je družina i špan koji je svakog dana brane. I dar što ga je primila na ispitu, i svjedodžba koja ju je proglasila prvom odlikašicom, sve je to začinjeno gorčinom otrova kumine kuće.

Sprema svoje školske knjige za povratak, sprema i sluša razgovor svoje majke i kume u drugoj sobi:

- Pravo si rekla, Jelena - veli kuma - pokvarena je. Trči za popom kao luda. Neprestano ide u crkvu i moli se, tobože, zapravo samo da vidi popa. Zabranila sam joj da mu ljubi ruku, a ona samo čeka čas kako bi mogla negdje naći priliku da mu poljubi desnicu. Svi se ljudi zgražaju. Svi te žale.

- O, Bože, kako sam nesretna - zaplače majka.

- Osvetit ću te, Jelena - doda kuma - ali javila sam svojem bratu u Zagreb. Ako on, kanonik, ne bi mogao maknuti tog lupeža odavle, onda bi sva djeca bila predana na milost i ne milost tog licemjernog sveca. Ali Mirjanu više neću imati ovdje, ne mogu preuzeti odgovornost da pazim na kćerku pokvarenoga oca.

- Moram s njom u samostan da se ne proklatari kao i otac - plače mati.

- I tamo će Mirjana biti na tvoju sramotu - uzdiše kuma.

- Sirotice moja.

Mirjana osjeća da su je nečim poprskali, nečim blatnim, ogavnim što zaudara. I od toga joj bude hladno i ledeno u duši. Dijete osjeti da je samotno, zapušteno, ostavljeno kao kamen na cesti.

Tek u Martinu zagrljaju, koja ju je dočekala u perivoju ispred žutog dvorca, bude joj toplije. Rasplakala se Mirjana pri tom sastanku. Rasplakala se u služinskoj sobi kad ju je posadio uza se stari špan.

Nije se mogla naslušati priča o vitezu na bijelcu, nagledati žuljavih ruku što ljušte kukuruz. I sela po kojem skaču djeca puna vedrine i bezbrižnosti. A ipak ona ne može steći onu vedrinu kao nekoć. Ne može se predati potpunoj zaboravi. Ne može udahnuti zrak dahom djetinjeg srca. U njemu je rana zadobivena u domu kume. Rana zadana riječima što su ostale u mislima kao goruće žeravice i leže u duši kao stran težak predmet. Boli je, tišti i peče, šuti o tome kao o nekoj tajni. Stidi se jer su joj rekli da se mora stidjeti, jer je ona djevojčica tamo u školskom vrtu rekla da je prosto što pita.

I stid je da se nekome povjeri i nekoga pita. A to pitanje iz dana u dan sve jače gori, sve više gnječi njezin djetinji život.

Sve više se Mirjana otuđuje od ljudi, djece i zagleda se u daljine opetujući uvijek isto, tražeći uvijek isto. Ali ne nalazi odgovor.

PRVI PRIJATELJ

Ukrala se k pastirima na pašu. I tu nema više onoga što je bilo. Magla je pokrila pečenje kukuruza, radost igre, blago na paši, plavetnilo neba i sunce. Djeca viču, trče. Jurica prilazi

k njoj pa je iznenada uzme za ruku:

- Reci: tko ti je učinio nešto nažao, Mirjana? Je li ja, ili koje drugo dijete?

- Nitko mi nije učinio ništa.

- Zašto si žalosna?

- Nisam žalosna.

- Jesi. Više ne vičeš kao prije kad pečem kukuruz niti kad sam ja vjeverica. Srdiš li se na mene?

- Ne, ne srdim.

- Onda ti nije lijepo bilo u kuminoj školi?

- U školi je bilo lijepo, ali kod kume nije. Jako me grdila. Veli da sam pokvarena.

Izrekla je sve u jednom dahu.

- Pokvarena? To se kaže samo velikim zločestim curama. Sigurno to nije rekla tebi.

- Jest, meni je rekla.

- Zašto ti je to rekla?

- Poljubila sam ruku župniku.

- Župniku se mora poljubiti ruka.

- Baš se mora? Reci, Jurica, mora se?

- Mora.

- I ja moram?

- I ti. Svi. On je božji namjesnik na zemlji.

- Jurica, je li to istina?

- Istina je.

Malo misli, gleda u zemlju pa opet pita:

- Reci: kako se to trči za muškarcima?

- Tvoja mama kaže da naše seoske djevojke trče za tvojim tatom, ali to nije istina.

- Kuma je rekla da ja trčim za muškarcima.

- Stara coprница. Kako bi ti trčala za muškarcima kad si još mala. Ona trči, ona, ali ni vrag neće staru babu, a kamoli muškarac.

- Tko je to muškarac?

- Muškarac je moj tata, tvoj tata i drugi muškarci, i ja.

- Ti? - zuri u njega puna začuđenja.

- Da, i ja, samo sam još dječak iz četvrtog razreda.

Jurica muškarac? Gleda ga s nepovjerenjem. Govori li istinu?

Ipak, ako to veli on, mora biti istina. Onda skrene pogled k onoj drugoj djeci.

- I ova djeca su muškarci?

- Djevojčice nisu, nego dječaci.

- A zašto si ti i zašto su oni muškarci?

- Tako je dao Bog.

- Što je dao Bog?

- Da smo mi muškarci, a vi ženske.

- A ja ne mogu biti muškarac?

- Ne možeš jer te Bog nije stvorio muškarcem.

- A kako Bog stvori muškarca?

Dječak tumači prostodušno, mirno kao da obrazlaže razliku između sirovog zrna kukuruza i onog što ga peče u rešetku na žeravici. A ona sluša i ne osjeća drugo nego čuđenje. Razumije riječi, ali ne shvaća bit.

- Zašto je to tako?

- Jer je tako Bog stvorio.

Odgovor u njezinoj duši sve stišava, umiruje.

- Tako je Bog stvorio. Onda nije sramota biti muškarac?

- Kakva sramota. Čast je to od Boga.

- A ženska nije čast?

- I ženskima je Bog dao čast.

To opet podraži njene misli, podjaruje želju da sve dokuči, shvati, razumije. Što su misli maglovitije, to se duša jače buni u mraku magle.

- A zašto sam ja pokvarena?

- Kako bi bila pokvarena. Ti si Mirjana još anđelak.

- Mama i kuma vele da sam pokvarena.

- Znam da to vele. Marta je to pripovijedala mojoj mami, a ona veli da su to izmislili tvoja mama i kuma jer im je predobro na svijetu pa moraju istrijebiti iz dobra malo zla. I mama se moja veoma srdi na njih jer tebe muče, a ti si dobra.

- Ipak vele da sam pokvarena - opetuje Mirjana. Osjeća tu riječ na sebi kao kvrgu i htjela bi da je netko skine.

- Samo velike djevojke mogu biti pokvarene kad idu za svakim muškarcem, a onda ih dostigne zlo i sramota. Nisu oženjene i dobiju dijete.

- Znam, roda im donese dijete. Ona koja je donijela i mene.

- Nije istina, tebe nije donijela roda.

- Mama je rekla.

- Tvoja mama laže. Nismo mi živina da nas nose rode. Nas nose naše mame i onda nas rađaju.

- A moju sestru koja je kod vas?

- I nju je nosila i rodila tvoja mama.

Sve teži biva teret tih otkrića, neshvatljivih, nedostižnih. Predodžba miruje, ne stvara oblike, ne pokazuje slike. Ostaju samo riječi i kopkaju u mozgu, a ne nalaze zorni oblik da potvrde dječakova razjašnjenja.

Od toga se dana Mirjana opet uvuče u sebe. Sve češće se gubi u perivoju, u šumi, sve duže se zagleda u daljine, misli, ispituje. Nestaje veselja i želje za igrom. Kad je vode u družinsku sobu, promatra djevojke i muške slugu i neprestano traži među njima razliku. I kad zapaža kako se momci djevojkama šale, hvataju ih, smiju se, navru joj pitanja na koja nema odgovora. Sva je u nekoj grozničavosti. Samo gleda u nešto nevidljivo što nema oblika, ali je pritište kao mora.

Jedne nedjelje pojavi se seljakinja s djetetom u naručju. Mirjana prepoznala suhu, blijedu djevojčicu.

- Ostat će tu, je li, Marta? Sestrica će sada biti ovdje?

- Neće, hvala Bogu. Dobro je njoj tamo. Bolje nego tebi.

I osjeća da Marta govori istinu, ali ne veli ništa. Unišla je majka, mrka i zlovoljna i pita seljanku:

- Tko vas je zvao?

- Došla sam da vidite dijete.

- Da me srdite?

- Bože me sačuvaj, ali niste je dugo vidjeli, a dobro je narasla.

- Nosite se doma. Ako vam nije pravo, dat ću je drugamo.

Seljanka se ispravi, uzima djevojčicu i odlazi.

Nešto neshvatljivo gurne Mirjanu u majčino krilo. Obujmi joj noge i reče:

- Mama, zašto sestrica nije doma?

- Ona mora ostati u selu.

- A zašto?

- Jer ju je roda tamo donijela i tamo ostavila.

- Nije je donijela roda.

- Nego tko?

- Ti si je rodila. Roda nosi životinje, a djecu mame jer tako hoće dragi Bog.

- Bože! - krikne mati i pogleda Martu. - Dakle, to je učiš ti i oni tamo u družinskoj sobi?

- Bog mi je svjedok da nikad nisam govorila o tom s djetetom. Ali otkad se vratila od milostive kume, mnogo se promijenila i pitala me mnogo puta: što je to trčati za muškarcima.

- O, Bože - zalomi ona rukama. - To joj je pitanje dala pokvarena krv. Očeva krv - i ide po

sobi, zalomi rukama, položi ih na glavu i više:

- Ubit ću ga. Ubiti, proklet bio. Rodila sam njegovu krv. On je... i kći će mu biti isto! I reče riječ što pogodi Mirjanu po put groma. Tu je riječ često čula, ali ovog puta udarila ju je kao kladivo. Što znači nije joj bilo jasno, ali po Martinu zgražanju razabere da je nešto teško, teže od šibe, pljuske i udarca željeznom šipkom za oganj. Strahovito joj udara srce i steže dah. Opaža da se Marta na nešto sprema i pažljivo napeto gleda kako pristupa očajnoj majci.

- Nije dijete krivo što ju je ona nafarbana baba sablaznila.

- Gnjida. Ti se usuđuješ pogrditi ženu plemenita i bogata roda? Selit ćeš iz kuće ako pisneš. Valerija, milostiva, plemenita gospođa Valerija, moja je prijateljica jedini stvor na ovom svijetu koji mi je iskren i dobar. Svi ste vi moji neprijatelji. Ona jedina je prijatelj. Što je ona rekla, to je istina. Mirjana je trčala za župnikom jer je mlad i lijep.

- Ovo dijete? Milostiva, vi niste pri sebi.

- Jest, ova tu, ova, moja kći, uvrгла se u oca po krvi i karakteru. Da nije, ne bi tajila njegove svinjarije sa žutom gazdaricom i curama po selu. Ni braća njezina ne smiju doći k njoj u blizinu. Za sve sam se pobrinula da je odgojim u moralu, da ništa ne sazna. A što je koristilo. Krv je očeva. Evo, već je sada zanima što je muškarac. Već sada. Fuj! Sram te bilo. Mirjana, pokvareni gade. Pokvarena si kao tvoj otac.

Marta blijedi, Mirjana dršće. Ne može plakati. Tog časa suze su zatajile. Samo je guši, gnječi, zastaje joj dah. Lomi rukama, uzdiže ih, juri po sobi, strava, jeza od zaustavljenog daha. Marta potrči k njoj, zahvati je čvrsto za ramena, jako strese, udara je u zatiljak.

- Zadavit će se ...

- Bilo bi bolje nego da dočeka ono što će biti od nje - bijesno dovikne gospođa.

Martini udarci u zatiljak ili što drugo pokrenu zaustavljeno disanje. Mirjana diše. Ali je boli kao da su joj u prsa ugurane velike kugle s kojima se zrak bori na putu u pluća.

Brzo je Marta iznese iz sobe u kuhinju, služavke je polijevaju vodom, a ona se trza, svaki dah muka je križnoga puta. Svi se skupe oko nje. Jecanje prestaje. Skrućena bol rastapa se u suze. Mirjana već može plakati.

Onda dolazi u kuhinju otac...

- Što je to? Zašto gospođa plače u sobi, a Mirjana ovdje?

- Zašto plače gospođa ne znam, ali zašto plače dijete, to nije teško pogoditi - odgovara dadilja.

Otac uzme djevojčicu za ruke:

- Dođi u sobu. Moli mamu za oprostjenje ako si što skrivila.

- Neću.

- Što je s tim djetetom, Marta?

- To zna njezina kuma od koje je sada došla.

Mirjana nije čula odgovor, samo opazi da je otac zakimao glavom, onda je pozove.

- Dođi, Mirjana.

- Neću, neću, neću. - Zahvatio je prosvjed pun neke odvratnosti, nešto kao gađenje, nešto slično neprijateljstvu, gotovo mržnji. A to je prisiljava da ostane tu među ovim služavkama, u blizini družinske sobe gdje je njezina zaštita, dom, dobrota i smilovanje. Ostat će tu pa vukli je, razdirali na komade. Otac je uhvati za ruke. Ona se spusti na zemlju i zavrišti:

- Neću, neću.

- Gospodine, najbolje da uzmete nož i dijete zakoljete. To će barem za nju biti bolje.

Mirjana prestane vikati i pogleda iza oca odakle je čula te riječi. Tamo je stajao špan, visok, suh, rumen. Otac gleda na nj strogo, a špan vikne:

- Makar me odmah bacili preko praga, gospodine upravitelju, ja sam rekao što mislim. Ciganka tako ne muči ukradenu djevojčicu kao što muče ovo dijete.

Svi šute, ne čuje se dah. Mirjana utone u očeve sive oči i čeka.

Ali nema ničega. Ni psovke ni kletve. Ni jedna riječ ne pada iz njegovih usta. Šuti. Okreće se k vratima pa ide.

Još jednom se obazre. Ipak odlazi. Vrata se zatvore. Marta se šulja za njim i nestaje. Špan uzima izmorenu Mirjanu i vodi je u družinsku sobu. Ona tiho jeca.

- Čekaj, pripovijedat ću ti novu priču o mladoj grofici koja je nosila pušku i muško odijelo i branila grad kao junak.

Napola čuje Mirjana. Misli joj slušaju, a tijelo klone. Osjeća da leti plavim daljinama k mjesecu, a on joj dolazi u susret i uzima je u naručaj. Dolaze blistave zvjezdice i pričaju. Njihove su priče tiha melodija.

IZA REŠETKE SLOBODA

Soba je puna švelja. Drndaju strojevi, žure se ruke. Šiju se haljine, rublje, a Mirjana stoji kraj odškrinutih vrata i sluša.

- Mirjana mora iz kuće jer je pokvarena - govori majka šveljama.

Dolaze gospođe u svili i baršunu, sjedaju u salonima, piju čokoladu iz šalica obrubljenim zlatom, a majka tumači:

- Mirjana mora u samostan jer je već pokvarena kao i njezin otac.

Skupljaju se gospođe i gospoda za večerom, glade Mirjanu po kosi, nukaju je da govori pjesmice, a kad deklamira, svi je hvale. Visoki prosijedi gospodin gleda joj u oči i veli:

- Dat ću ti jednu moju pjesmu, Mirjana. Samo dođi k meni na imanje.

- Ona ide u samostan - odgovara majka - jer je već pokvarena kao i njezin otac.

Dijete pogleda oca, čeka, ali on šuti i ne kaže ništa. Kao da se nije govorilo o njemu i o njoj. A ona pobjegne iz sobe u družinsku sobu. Ne shvaća značenje "pokvarena", ali instinkt joj stvara slutnju nečega ružnog, tamnog. I bolno joj je od toga. Kao da su joj zaprljali bjelinu haljine. Brani, prosvjeduje joj čitava duša. Osjeća nepravdu. Buni se protiv kume, majke, oca. Pobuna razara u srcu svu nježnost, svu toplinu, sve suze. Između nje i roditelja pukao je prodor. Oni su s drugog kraja zastrti maglom. Jedva ih razabire. Blijeda njihova lica, njihove pojave. Izbjegava ih. Samo s družinom osjeća se dobro.

Dolazi dan oprostaja. Mirjana ostavlja samo Martu, samo špana, družinsku sobu sa slugama i služavkama i selo u kojem su djeca i Jurica, vedra seljakinja koja nosi na rukama mršavu malu sestru. Svi drugi su nestali. Poljubi očevu ruku bez ikakva osjećaja. Sjeda u kočiju uz majku ne osjećajući ništa do jedine želje da što prije stigne na mjesto što se zove samostan.

Voze se od izlaza sunca. Putem se zaustavljaju, hrane sivce i opet idu dalje. Predvečer stižu u grad. Mirjana gleda, dršće od čuda i tiho kliče: "O, Bože, kakve su to kuće poredane jedna uz drugu, a u sredini cesta. Koliko je takvih cesta s poredanim kućama velikom poput dvoraca, sve se križaju i njoj se smućuje vid, zastaju misli, ne može shvatiti ništa, sve joj trepće pred očima dok velika kočija štropoće ulicama koje se Mirjani čine beskonačnim bajoslovnim carstvom.

- A što je to, mama?

- To je Zagreb.

Kočija ulazi u vežu. Ljudi dolaze, nose kovčege u veliku široku sobu, punu naslonjača. Sve joj je to tako čudno blizu kao da je već bila tu.

K večeri dolaze neki strani gospodin s uokvirenim stakalcima na nosu i gospođa. Mama pripovijeda dugo, plače i tuži se. Oni je tješe. Večeraju. Mirjana ne može jesti i pita:

- Hoćemo li danas u samostan?

- Jeste li čuli? - obraća se mati gostima. - Samo od kuće. Svuda, samo ne doma. Otac je to, živi otac u ovom djetetu. Prokleta pokvarena krv.

I usred novih dojmova Mirjanu udara ta riječ kao kladivo posred grudi i srca. Razbija sve i tjera je, goni je daleko gdje tu riječ ne bi nikad više čula.

- Idi k prozoru - reče joj mati - i gledaj tamo u llicu.

Oni su ostali, a ona se popela na stolac pa gleda. Svjetla sjaju iza velikih stakala, kočije štropoću, gospoda i gospođe šeću šumnom ulicom. Čine joj se kao šarene ribice, što

plivaju u velikoj širokoj rijeci na čijoj obali stoji ona bjegunica, sretno umakla, izbavljena. Zagreb. Čula je o njemu u družinskoj sobi. Špan je pričao o vitezu što je doveo svoju Jelicu u grob pod gradom Gričem. Ona ga je vidjela na brdu, ali posve drugačije. Sad gleda ulicu, dugu, šumnu, šarenu, u sjaju po kojoj žubore valovi života.

Široko rastvara oči, sluh, misli, udahnuje sliku punu sadržaja, nepojmljivog, neprozirnog kao što je neprozirna površina dubokog jezera pod barunovim dvorcem.

Omamljuje je brzina i neiscrpnost promjene slika na ulici, zaglušuju je šumovi večernjeg gibanja grada. Taj šum upija joj se u mozak, u srce, u krv, stvara melodiju najljepše, najčarobnije pjesme.

Dugo u noć prisluškuje u hotelskoj postelji te melodije. U njima nalazi objavu novog života što će skinuti s nje teške goleme jade koji su razapinjali na mučila njezin djetinji život.

Ranom zorom progleda. Brzo se opremi. Mati još spava. A ona čeka, čeka da ide nekud gdje je samostan. Ne može jesti. Ni zajutrak, ni objed. Mati je nuka. I strani gosti od jučer je nagovaraju, ali zalogaj joj zastaje, nema okusa. I lijepe nacifrane poslastice od slastičara ne može gutati. Podilazi je strah da nikad neće stići do samostana, da će se majka predomisliti i povesti je kući.

Dok prolazi ulicom, sve joj igra pred očima. Vibrira i drhti. Svaki je prolaznik zapreka, svatko tko zaustavlja majku i s njom govori neprijatelj je.

Napokon se majka zaustavi pred vežom velike zgrade. Povuču kuku. Onkraj vrata zazveči zvono. Zvuk se prelijeva Mirjaninim tijelom milotom. Ključ zaškripi. Mirjana se gurne između vrata. Netko se još sporazumijeva s majkom na pragu, ona ga je već prekoračila. Stoji pod vežom. Sad je tu. I nitko je više neće odavle maknuti. Sad više ne.

Sestra vratarica uvede ih u sobu. Ljupko nešto zbori i izlazi. Mirjanu prolazi zima i toplina. Časovi se produžuju u vječnost.

Opet se otvore vrata. Ulazi opatica. U crnini. Bijela joj peča na glavi. Ova crna halja i bijela peča izazivaju u Mirjani pouzdanje. I već joj istražuje lice. Pristala je, crvena, nešto strog pogled, ali prijazne usne.

- Želim svoju kćerku dati u konvikt - reče mati.

Sestra milosrdnica pogleda Mirjanu. Njoj se čini da od toga pogleda zavisi život.

- Dakako da ćemo je uzeti.

I srce joj prestane kucati. Kriknula bi. Ulazi druga opatica, visoka, vitka.

- Ovo je časna sestra Bernarda, učiteljica.

Munjevito se uzdigne Mirjanin pogled k njoj. Oči male, prodorne, čelo visoko, debele usne, nešto velike, smiješak bljesne na tim usnama i nešto u očima što veli: slagat ćemo se. Mirjana zuri, prikovana je smiješkom i pogledom učiteljice što obećava spasenje.

- Još je veoma mlada, ali izgleda bistro - veli učiteljica.

- Odviše je bistra - reče majka - a to je nesreća; takvo se dijete odmah pokvari.

- Obratno, gospođo. Bistrumnost je božji dar i on ga daje za sreću čovjekovu i svoju slavu. I onda pogladi Mirjanu po licu:

- Ostaješ li rado kod nas, mala?

- Vrlo rado.

Riječi su pale kao dvije svijetle munje iz tamnog oblaka njene duše. Dvije istine velike, čiste. Opet se opatica vraća k majci. Nešto sve tri govore poluglasno. Mirjana im istražuje lica, prisluškuje. Sva je kao napet luk, a neizvjesnost još ga više napinje.

- Dakle, dovest ću je sutra - reče majka.

- Ostat ću sada - veli djevojčica.

I sestre i majka obazru se k njoj.

- Ali Mirjana danas ćeš sa mnom ići u grad da ti ga pokažem.

- Mama, molim, ostavi me ovdje.

- Dakle, svuda ti je draže?

- Nije to, gospođo - uplete se učiteljica - djetetu je tu sve novo, zanima je. Ostavite je, to je vrlo dobro, barem ćemo do sutra vidjeti kako se snalazi.

Sva Mirjanina duša cjelivala je učiteljici rub haljine.

- Onda neka ostane - odvrati majka s gorčinom u glasu.

- Poslat ću joj stvari za koji sat, a sutra ću doći da vidim je li odviše zločesta. Molim vas, časna sestro, pazite, jer... i opet je nešto šaptala što Mirjana ne može čuti, ali naslućuje. Ipak poljubi majci ruku hitro, bojeći se nenadanog preokreta. Mati ode u pratnji starije opatice, a Mirjana ostane s učiteljicom. Ova je uhvati za ramena i pogleda u oči:

- Hoćeš li biti dobra?

- Veoma dobra. Sve ću slušati.

Dugo je opatica ispituje o domu, o nauci. Na sve odgovara prostodušno, jasno, a ipak neki se strah skriva iza svake riječi.

- Mala, ti se nečega bojiš. Reci lijepo, iskreno. Dobro dijete povjerava svojoj učiteljici sve iskreno i otvoreno.

Usne se Mirjanine nakriva, sad će zaplakati...

- Je li vam mama rekla da sam pokvarena?

- Bog čuva ovako male djevojčice od pokvarenosti.

- Ali mama i kuma su rekle da sam pokvarena kao i otac.

- Zašto su ti to rekle?

- Jer sam poljubila ruku župniku, a on je muškarac.

Opatica gleda Mirjanine suzne oči i drhtave usne.

- Nisi mogla razumjeti što su one govorile, jer si još premalena da shvatiš govor starijih. Ne misli više na to, sve to moraš zaboraviti. Upamti samo ono što ti ja velim: ti si dobro i nepokvarena dijete, i sada više ne smiješ misliti na stvari koje još ne možeš razumjeti.

Te riječi kao stotinu ruku skinuše s Mirjane olovni teret. Kao da je oprala s lica mrlju strahovite riječi: pokvarena.

Blagost te žene s bijelom pečom na glavi, što je u očima Mirjane čini vrhunaravnim bićem, zaustavi vrtoglave misli što su upale u njezin mozak i očisti dušu od smutnje. Mirjana osjeti da je tu netko uz nju tko je oslobađa, štiti, osvjetljuje tminu i liječi boli kojima su joj nakrcali krhku djetinju dušu.

Sutradan, kad je mati došla da vidi kako se Mirjana snalazi u samostanu, dovede je učiteljica u sobu na razgovor.

- Dakle, kako je? - pita majka.

- Vrlo dobro - odgovori učiteljica. - Budite za nju bez brige.

- No, Mirjana, reci: hoćeš li što? Imaš li kakvu želju - upita majka.

- Molim, mama, kupi mi poslastice, ali mnogo.

- Jučer ih nisi mogla jesti.

- Danas mogu. Tu ima mnogo djevojčica koje su tako dobre. Kupi mi.

Majka rukom pokrije lice.

- Ne plačite, gospođo - tješi je učiteljica - bit će joj dobro.

- Svi su joj draži od mene, svuda joj je ljepše nego doma; vidite: od jučer sva je sretna što nije uz majku. To je strahovito, časna sestro. Ovakvo dijete. Što sam dočekala.

Grčevit majčin plač zbuni Mirjanu.

- Varate se, gospođo - pokuša govoriti opatica, ali je mati prekine:

- Očeva krv, očev karakter, nikad neće biti od nje ništa pošteno. Pokvarena očeva krv.

Mati jeca, grči se. Mirjana blijedi, usne joj podrhtavaju, strepi, a suze joj navru na oči i gleda učiteljicu. Ona je izvede iz sobe i pošalje u dvorište. Mirjana ide. Skupina djevojčica pohrli k njoj. Uzme je za ruke, vode k nekim opaticama i viču:

- Gledajte, časna sestro, kakvu smo dobili malu. Najmanja je od svih. A kako zna govoriti pjesme.

I vode je od jednog kraja samostana do drugog. Vode je i pokazuju opaticama i drugim djevojkama što vezu u velikoj dvorani, vode je i maze i posjedaju uza se u velikoj blagovaonici, kleče kad valja moliti i upućuju je kako valja spremiti odijela kad liježu. I vode je ranom zorom u crkvu, tihu krasnu crkvu gdje moli svećenika blijeda lica, oborenih očiju. Njegov lik sasvim je nalik na sliku sv. Alojzija. Vode je u školu gdje se sva pretapa u

knjigu i čitavim bičem predaje nauci. Ima tu mnogo djevojčica koje traže da im pomogne izraditi zadaće, i to je neobično raduje. A kad nema učevnog sata, okupe se djevojčice oko nje i ona im pripovijeda o dvorima, jezerima, šumama kojima teče potok, a nitko ne zna kamo. Priča o selu, pastirima, priča o družini, o španu koji zna priče.

- Kakve priče? Jesu li lijepe? Pripovijedaj, mala Mirjana.

Kako rado. Počinje s onom prvom o vitezu na bijelcu što dolazi po zaručnicu mrtav. U svojoj mašti prepravlja i preudešava priče što ih je čula od špana u družinskoj sobi i upleće što joj u času dočarava mašta. Događaje nikad viđene i čuvene, a njoj se čini da su to sjećanja.

Svi se dive i traže da čuju nove, uvijek nove. A kad više nema novih, smišlja i izmišlja sve novije i čudnije priče, a djevojčice slušaju i vole je.

Kad se vraća, velikim portalom u golemu zgradu, u široki vrt, u bijele čiste dvorane pune djevojčica i časnih sestara s bijelim pečama, između bijelih snježnih zidina, Mirjana ne zna više da postoji žuti dvorac, mračne sobe, vika, klevet, plač, tučnjava, udarci, muke i jad, puška, nož, ni kuma ni kum, ni prognana i pokvarena Mirjana. Ničega nema što je bilo.

Sve je to palo poput sitnih kamenčića na morsko dno. Gleda samo vedrinu, radost. Osjeća tišinu, bijelu samostansku tišinu. Iza velikih zaključanih samostanskih vrata Mirjana osjeća oslobođenje. Iza rešetaka koje cijelom svijetu znače kraj svih životnih sreća i radosti, Mirjana okusi prvi čas sreće i prvu sigurnost nazvanu slobodom.

I kad joj kažu da piše kući, ona naslovi pismo na Martu i javlja: tu je lijepo, ja neću više k vama, ali dođite ti i špan i Jurica, i selo, i družina, svi dođite da vidite.

- Zar nećeš pisati majci i ocu? - pita je starija crvenoputna nadstojnica.

Strani osjećaj obuzima Mirjanu. Majka? Otac? Izbljedio je njihov lik. U njenom srcu nema topline, nema ničega što bi je vuklo k njima. Ne može misliti o njima. Samostan se pretvorio u njezin dom, djevojčice i opatice u obitelj. Mlada je učiteljica zauzela u njezinu srcu majčino mjesto. Njoj donosi svaki cvjetak ubran u vrtu, njoj priopćuje svaku misao, sve što se budi u njezinu mozgu i srcu.

I kad je šalju na prvu ispovijed i pričest, nju pita što je grijeh, njoj priča sve što mora reći svećeniku. Njoj pripovijeda što je sve vidjela, doživjela, čula i upamtila u kući. Njoj iskazuje svoj razgovor s Juricom, njoj otvara svu sebe i sretna prima blagost njezina ukora.

U tom novom snu sniva prvu sreću.

Prenula se u času kad je završila školska godina.

- Majka je došla da te povede kući.

Ta vijest Mirjanu potpuno smlavi. Otrči k učiteljici i u suzama iskaže svoju stravu.

- Idi, dijete, budi dobra i poslušna. Za dva mjeseca vratit ćeš se. Reći ću majci da bude blaga.

IZGUBLJENA

Mirjana je sjela u kočiju uz majku. Dok su kola prolazila gradom, ostavljajući za sobom ulice, njoj se učini da je svaka ova kuća njezin dom. Pogledima ga miluje, grli i oprašta se. Dakako iza nje ostaju samostan i grad gdje je osjetila prvu dobrotu, prvu toplinu, prvu vedru zraku djetinjstva. A pred njom je nešto daleko, pusto i vodi je u žuti dvorac gdje je čekaju jadi djetinjih dana.

- Što je? Zašto si žalosna, Mirjana? Ne veseliš se kući?

Šuti. Ne može odgovoriti. Stara bol steže joj grlo i srce. A mati jadikuje:

- Što sam skrivila Bogu? Zašto sam te rodila? Svaka mati ima svoje dijete koje je voli. Ti si kao otac. Sve ti je drago i milo što nije dom. Svaka se djevojčica tamo u samostanu radovala da ide svojoj kući, samo ti ne. A one nemaju tako lijepih haljina, nemaju kočije, nemaju život koji imaš ti. Zla si kao tvoj otac.

A Mirjana šuti. Suze joj kapaju po bijeloj ogrlici haljinice i ne može se braniti. Kad ugleda

dvorac, bude joj u duši strano, pusto, hladno.

Marta, špan, družina, selo čine joj se kao vjerni dobri prijatelji što ih je susrela u dalekoj tuđini. I priljubljuje se k njima dvostruko snažnim osjećajima. S njima može govoriti o svojem lijepom tihom domu u samostanu usred grada, divnog, velikog, gdje život teče kao bujica poljanom. Priča im po stoti put, opajajući se proživljavanjem obnovljene slike. To joj je užitak ljetnih noći kad se družina okupila u dvorištu za mjesečine što srebrnastim svjetlom obasjava perivoj, jezero, poljane, brda i nedostižive daljine.

A danju ide na pašnjak k pastirima, obnavlja svoje pričanje zabezegnutoj seoskoj djeci. I Jurica sluša i guta riječi, čudi se i smatra se manjim od nje koja mu dopire jedva do ramena. Ali tek što je sve ispričala, dolaze dani puni munja i grmljavine u kući i kletve, psovke, vike, jurnjava, sukobi roditelja koji završavaju očevim bijegom, dugom nenazočnošću i lomljivom majčinih jadanja. Opet mati šalje Mirjanu s ocem na majure da pazi na nj, ispituje je da li se zatvara u sobi s djevojkama, ljubaka li sa žutom gazdaricom. A Mirjana ništa ne zna, nosi sobom knjige, zadubljuje se i ništa ne vidi. Mati je opet bije, tuče, Mirjana vrišti jer je boli, ali se i tješi: čeka je samostan i sve će biti dobro.

Jednog dana vraća se s ocem s puta oko dvorca i majura. A mati traži izvještaj. Mirjana drži svoju knjigu i brani se:

- Tata je otišao, a ja sam učila.

- Lažeš, licemjerko! Nosiš knjigu za izgovor. To te otac naputio. Gdje su knjige? Amo ih daj!

Prestrašena Mirjana nosi svoje dragocjeno blago, drhtavim ga rukama predaje i gleda kako nestaje u ormaru, a nad njim škljocnu ključ. Kao da su joj oduzeli sunce. Bez knjiga svuda je mrak. Luta, broji dane kad će završiti blagdani da ostavi dom.

Ne raduje se više kad je vode u veliki dvorac da pred barunicom i barunom govori pjesmice, ne raduje se kad je hvale i zadržavaju po čitav dan u dvorcu, na jezeru i kad dolaze četveroprežne kočije s gostima u svili i baršunu. Ničemu se ne raduje. Razmišlja o bijeloj tišini samostana oko kojeg šumi divni veliki grad.

Prolaze dani. Mirjana je stigla na majur u blizini dvorca. Pred bijelom kućom opazi široku košaru. U njoj malo suhonjavo slabo stvorenje kuštrave kose, velikih očiju. U malim ručicama razderana lutka.

- Tata, ovo je mala koja je bila u selu. Moja sestra? Je li? - pita Mirjana.

Ali on ne odgovara, ide ravno kući. Mirjana ga slijedi. Tako joj je naložila majka. Ulaze u ured. Otac sjeda za pisaći stol, izdaje naloge činovnicima, slugama i služavkama. A Mirjana zuri u oca, u djevojke. One izlaze. Otac ostaje. Dakle, neće se zatvoriti s njima u sobu?

Misli, sjedi i šuti. čeka.

Kroz otvoreni prozor dopre vika. Otac podigne glavu. I ostala gospoda. Mirjana potrči k prozoru. Dvorištem juri mlado blašće, o rogovima mu visi dijete. Čuje se samrtni krik. Dijete visi, ruke i noge klepeću u zraku, čini se da je pobjesnjeli bik probo dijete i nosi ga u divljoj trci uokrug. Strahovita slika utisnula se u Mirjanin mozak, vječno i neizbrisivo. Ledena groza prožme je svu. Vrišti, lomi rukama, hvata se o okvir prozora, skočit će dolje. Zgrabe je dvije ruke, povuku u sobu. Ona poskakuje od užasa, viče, razderat će grlo i prsa.

- Razderao je sestricu, razderao ju je, razderao...

Trče gospoda, otac, sluge, jurnjava, krika. Mirjanu drži neki činovnik i ne pušta je. Otimlje se, viče.

Špan unese dijete. Lice mu je plavo, tijelo klonulo.

- Umrla je, umrla, umrla! - viče Mirjana izbezumljena.

Nariče, cvili kao tada kad je stajala uz korito u seljačkoj kućici.

Nešto joj nesvjesno razotkriva preveliku tešku tragediju od svih odbačenog nesretnog stvorenja.

Služavke nose boce s octom, svlače dijete, špan ga tare, polijeva i opet tare. Mirjana diže ruke, hoće da pomogne, guraju je u stranu, bori se s njima, čitavo biće leži joj u pogledu, zabodenom u djetetovo tijelo. Nikoga i ništa ne vidi, osim tih malih klonulih zamrlih udova.

- Dobro je - klikne špan - budi se. Bik se otkinuo, pojurio k djetetu, srećom, rogovi su mu probušili haljinicu, a ne tijelo. Vi proklete curetine! Ne znate paziti na dijete?

Svaka španova riječ prolazi Mirjani živcima. A mala se budi, gleda oko sebe, zaplače. Mirjana je uhvati za suhe ručice.

- Dobro je, dobro, ne plači - tješi je Mirjana, a sama se rastapa u suzama. Peče je u prsima, peče kao da su joj pluća puna žeravice.

Sve se odmah smirilo. I mala i ljudi. Samo Mirjana ne. Ima nešto u njenoj duši što se buni, prosvjeduje. Instinkt joj došaptava da se taj mali stvor utaplja u nepravdi, neskrivljenoj, nezasluženoj i sva njezina nesreća vapi za zadovoljštinom.

- Tata, uzmi sestricu kući, Marta će je uzeti u krilo kao i mene. Uzmi je - viče Mirjana glasom što se nesvjesno bori za potlačenoga.

Otac odredi da se odmah upregne. Onda sjedne u kočiju. Mirjana uza nj. Nasuprot sjedi služavka s malom u krilu.

Kad su stigli u dvorac, opazi Mirjana na prozoru mračno majčino lice. Unišli su. Služavka nosi malu.

- Dakle, ti si sada gospođa upraviteljica? - dobaci mati služavki i bijesnim pogledom osine oca. - Voziš u kočiji služavke, ti - i izbaci psovku.

Predosjećaj oluje ponuka Mirjanu da uzme malu za ruke i povuče je na divan. Otac spočitava majci:

- Za dijete se ne brineš, nego samo za...

Izrečenu riječ Mirjana ne razumije, ali osjeća da je ružna, teška. Mati poleti k maloj i bjesomučno je strese.

- Zar će mi još i ovaj gad uništavati moj život?

- Nemoj, mama! - krikne Mirjana, pograbi dijete i zove Martu, špana. Onda se sledeni. Kao bljesak nasrnu otac i mati jedno na drugo. Njegovim licem brižne krv, o njezino tijelo udara čizma. Mirjana i mala sestrice stisnute jedna uz drugu kao dva bespomoćna mačića jezovitim jaukom navješćuju svoju nesreću.

Pred njihovim očima gužva slugu, služavki, krikovi, povici. S poda dižu majku i vode je u sobe. Same su samcate gorko rasplakane, smrtno prestravljene. Drhtavim slabim rukama Mirjana diže dijete s divana, plačući tješi i drščući bodri.

Večer su provele s družinom, smirile se i zaspale.

Sutradan Mirjanu pozvaše k majci. Ležala je u postelji. I njoj se sažali, duboko, iskreno ...

- Boli te, mama?

- Nesretna sam, dijete, umrijet ću. Ubit ću sama sebe.

Djevojče je obujmi, plače, moli, tješi, zaboravlja sve. Rastapa je sućut.

Onda dolazi barunica. Nešto dugo govori majci, a ona jeca, plače, nariče, a Mirjani se cijepaju grudi.

- I vaša preuzvišenost brani njega - čuje Mirjana kako majka spočitava.

- Ne branim ga, ali - barunica se obazre i pošalje Mirjanu k Marti.

Mirjana dugo smišlja, a onda moli Martu da idu u selo. Kad su stigle, djevojče šapne pastirskom drugu:

- Jurica, reci svojoj mami neka malu opet uzme k sebi. Znaš, Jurica, ukrast ćemo je i donijeti. Je li, Marta?

- Ne treba je krasti. Bit će gospođa sretna da dijete ne vidi, a gospodin upravitelj već će platiti.

Još iste večeri mala je opet bila u selu.

Od tog dana Mirjana svakog dana odlazi s Martom i nosi maloj sestrici kolače.

- A gdje su dječaci? - sjeti se iznenada Mirjana.

- Oni su ovih blagdana kod milostive kume da se ovdje ne bi pokvarili - razjašnjava podrugljivo Marta.

Nakon događaja na majuru je opet nastala šutnja u kući. Otac je obilazio oko majke, dovodio joj liječnike, ostajao u kući. Mirjani se činilo da nešto žali.

Onda majka ustane. Dade upreći u veliku kočiju sivce. Mirjana osjeti da je došao čas

povratka u njezin novi dom, u samostan. I brzo se oprašta sa svima pa ide.

Tako se život obnavlja. Sretni dani i godine u samostanu, bijedne teške boli u blagdanima. Svake godine Mirjana sve lakše snosi roditeljske sukobe, majčine ukore i udarce. Osjeća se u svojim nevoljama manje bespomoćna. Iza nje je samostan s naukom, učiteljicom i djevojčicama, životom mira. I još netko. Ispovjednik i učiteljica, njezina duhovna majka. Čvrsto su je uvjerali da tamo negdje gore stoluje Bog koji dijeli pravednost.

Podaje se posve pouzdanju u višu veliku nadmoćnu snagu koja može sve. Ta je vjera uzdiže, bodri i stvara nade. I moli se tom velikom Bogu neka uvede u roditeljsku kuću mir i blagoslov. Moli usrdno, ustrajno, uporno. A njezin duh trajno je zaokupljen naukom. Pod vodstvom svoje učiteljice priljubila se Mirjana knjizi kao novoj majci. U njenom krilu zaboravlja jade svojeg doma. I sve je lakše u duši. I ustrpljivije čeka spasenje.

Tako Mirjana dočeka dvanaestu godinu svoje mladosti. Vraća se opet na blagdane. S trajnim strahom u duši, ali ne više beznadnim, očajnim. Pažljiva je, oprezna. Knjige ne nosi više uza se da ih majka ne otme.

Pronašla je u šljiviku jabuku, debelo i šuplje stablo, i tu sakrije svoje knjige. Krade se iz dvorca u šljivik, uspinje na jabuku, sjeda među gusto granje i čita. Čita i sve nestaje.

Nade gdje god kakve novine i po koju knjigu u očevoj kancelariji, kriomice je nosi u svoju biblioteku na jabuci. Kad bi se tko približio, vidi kroz granje, baca knjigu u šupljinu i spušta se. Onda ide u selo k svojoj sestri, donosi joj krišom kolača i bombona. Raspravlja s Juricom o Bogu, o samostanu, o nauci kao dvoje odraslih.

- Slušaj, Jurica, ovih Duhova došao je u moj samostan biskup, veoma slavan biskup, uzdigao je oči k nebu i govorio djevojčicama o Bogu i domovini. Sve ove poljane pune cvijeća, sve gore bujne i zelene, sva sela mala i velika, i gradovi, i taj veliki grad gdje leži samostan to je naša domovina! Tu smo se rodili, tu nas je majka učila moliti se Bogu svojim jezikom, tu smo mi u svojem domu što nam ga je dao Bog. Hrvatska se zove taj dom. I hvaliti treba Bogu da nam ga je dao i ljubiti ga. Tako je rekao, a sestra Bernarda rekla mi je ovako: I uzima zemljopisnu kartu i pokazuje:

- Tu su zemlje tuđe, vidiš, a ovdje je naša domovina. Ovo nam je dao Bog. Nju moramo ljubiti! Znaš li?

I priča mu povijest što je učila u školi. A on sluša, divi se. Dolaze druga djeca i ona slušaju Mirjanu, učenu Mirjanu koja je vidjela veliki grad Zagreb, vidjela i čula velike slavne ljude i tumači kao seoski učitelj što je domovina.

- Ovo si čula baš kad je biskup govorio? - ponovo pita Jurica i drugi.

- Baš kad je govorio nama djevojčicama. A jednom, kad smo išle u šetnju, bilo je mnogo ljudi na ulici, jedan je gospodin krasno govorio o domovini Hrvatskoj, a svi su klicali. I ja sam klicala i naše djevojčice. Krasno je to imati domovinu. Vidiš onu šumu gdje teče potok? Sad znam kamo teče voda: u domovinu.

Ona je natapa da domovina ima plodne njive.

- A tko ti je to rekao?

- Čitala sam u pjesmici onoga koji sam piše pjesme, znaš onaj tamo dolje na imanju preko ovog brda.

- To je Kukuljević.

- On mi je dao svoju pjesmu i ja sam je naučila. On veoma ljubi domovinu.

- I ti?

- I ja.

- A koga još ljubiš?

- Najprije Boga, onda domovinu. Učiteljicu sestru Bernardu, sestricu, družinu, tebe, drugu djecu i cijelo selo.

- A mamu i tatu? - zabezekne se Jurica.

Ništa se ne miče u njezinoj duši, samo čuđenje nad tim pitanjem. Malo misli i onda odgovara:

- Tatu i mamu se ne ljubi, samo se poštuje. Tako veli čvrsta zapovijed: poštuj oca i mater.

- Ja ipak volim svoju mamu i oca.

Mirjana razmišlja, traži u sebi, ogledava svoje srce. Ne, ne osjeća za roditelje ono što bi bilo nalik na osjećaj prema učiteljici. O njoj misli kad je udaljena od nje, teško iščekuje čas da se opet vrati k njoj. Njoj donosi cvijeće i sretna je kad ga prima. Za njom plače kad je bolesna, i dršće od straha da će umrijeti. Njoj otkriva sve, nje se ne boji, nju sluša. U njezine se riječi pouzdaje i slijedi njezinu nauku. Što ona kaže u to vjeruje. Sve što ispunja njezinu dušu, svemu je vodič ona.

A majka? A otac? Od njih strepi. Strašno pati, plače zbog njih i samo se moli Bogu i čeka pomoć. Ništa drugo. I čudi se da Jurica osjeća drukčije.

I dok tako razmišlja, istrči iz seoske kuće mala djevojčica svijetloplave kuštrave kose i reče:

- Mama, mama, tu je Mirjana.

Ova se puna straha ogleda k Jurici:

- Dolazi moja mama?

- Ne misli ona na svoju pravu mamu, tvoju mamu nego moju. Ona ju je odgojila i postavila na noge pa je zove mama.

Djevojčica pritrči Mirjani:

- Imaš li slatkih kolača?

- Eto, tu su! - pa joj istovari iz džepa slatkiše, miluje je po svijetloplavoj kosi.

Marta izlazi iz kuće i priđe Mirjani:

- Idemo jer ćemo obadvije dobiti ćušaka. Danas je opet puna kuća sumpora.

- Zar neće biti nikad kraj? - pita seljakinja Martu.

- Nikad. A sada je još gore. Došla je ona stara nafarbana larfa.

- Kuma je opet došla?

- Da, sa svojom unukom, a stara pripovijeda da joj je nećakinja. Neće da se zna da je baka. Prokleta babetina. Cijeli dan huška gospođu upraviteljicu na Mirjanu, na mene, na gospodina, na cijeli svijet. Ne može se opstati u tom prokletom paklu.

- Marta, nije lijepo psovati - opomene Mirjana.

- Otkad je Mirjana u samostanu, sva je drukčija. Tuku je i još ih brani.

Već je Mirjana pošla naprijed, a Jurica, seoska djeca i mala sestra s njom. Prate je komad puta u dvorac, a onda se opraštaju.

MIRJANA NASTUPA

Drugi mjesec blagdana užurbao se i veliki i mali dvorac. Sluge i služavke pletu vijence. Žure se, trče naokolo, a Mirjana sjedi s njima i promatra svoga branitelja starog špana Tenšeka. Visoko suho žilavo tijelo, uvijek uspravljeno, čudno se pognulo. Mudro duguljasto lice namršteno je. Tome Mirjana nije privikla. I prilazi mu i pita:

- Tenšek, na koga ste srditi?

- Na cijeli svijet.

- A zašto?

- Pletemo vijence za slavluk onome kome bismo morali splesti uže i objesiti ga na prvom hrastu.

- Mislite li na bana Hedervarija?

- I na njega i sve one koji mu pomažu da nas prodaje Mađarima. A vlada globi narod, svlači mu košulju s gladnog tijela, dijete moje.

- Bože, kako to čini?

- Vidjela si nedavno kako cvili čitavo selo. Poreznici su odvukli ljudima posljednju kravu, zadnji jastuk ispod glave.

- Vidjela sam - šapće Mirjana i zamisli se.

- A gospodin barun daje nam zemlju u zakup ili s trećine ili polovine i kad tuča pobije, nemaš i ne možeš mu dati ni desetinu, a kamoli polovinu ili trećinu. Gdje pak smoći

zakupninu? Onda nam barun dražbuje i krov nad glavom. I svemu je tome kriv Hedervari i svi oni lupeži što vladaju, a sav narod mora raditi i gladovati da oni budu siti.

Sluša Mirjana starog prijatelja. Njegove riječi pričaju joj nešto o čemu je često čula u družinskoj sobi, u školi, u gradu i od Jurice u selu. I duša joj se priklanja uz starčevo ogorčenje, zagleda se u njegove suhe ruke što pletu vijenac od lišća i pita:

- A nitko Hedervariju ništa ne kaže?

- Kažu mu gospoda od opozicije, ali on slabo mari.

- Marit će on. Čekajte samo.

Starac se nasmiješi i odmahne rukom:

- Ne znaš ti, Mirjana, što su narodni krvnici. Kad odrasteš, lako će tebi sve to ići u glavu i u srce jer si sama pretrpjela tolike muke i nepravde, a tko zna, što te još čeka.

- Što to pripovijedate Mirjani - upada Marta. - Istina, zlo joj je, ali ima joj otac imanje, ima plaću, lijep krov nad glavom i punu smočnicu.

- A možda Mirjana nikad neće imati svoj krov nad glavom ni onakav kakav imamo mi. A da nema sreće ni mira božjega, to znamo.

Djevojče sluša, šuti i gleda čovjeka čije su jake ruke odbile od nje toliko batina i obrisale joj toliko suza. Marta ušutkava Tenšeka, pogladi Mirjanu i uzima je za ruku kao dok je bila malena:

- Idi, Mirjana, uči govor kojim ćeš pozdraviti bana.

- Znam sve naizust.

- A tko ti je sastavio taj govor? - mrko pita Tenšek.

- Predstojnik, plemeniti Mihaljević dao je tati. Barun hoće da govorim kao što sam govorila čestitke.

- Jer su kumovi s banom, vuku i tebe tamo, nevino dijete.

- Ne srdite se, Tenšek, sve će biti dobro. Ban Hedervari bit će drukčiji, samo čekajte.

Stari baci vijenac u košaru i nasmije se. I sva se družina oko Mirjane smije. Samo ona je ozbiljna, zamišljena i tiha. Začas potrči u dvorac u svoju sobu i brižljivo zatvori vrata.

Na nepreglednoj ravnici ispred velikog dvorca seoska je svjetina svečano odjevena. Mirjana prolazi između ljudstva. Gleda one u prvim redovima, domahuje znancima. I Jurici i njegovu ocu i seljakinji što drži na ruci njenu sestricu. Hita. Vodi je gospodin predstojnik. Osjeća da svi gledaju njezinu bijelu haljinu, raščesljane kose i cvijeće što ga nosi. I smiješi se veselo, neobično vesela, samopouzdana. I vidi pred sobom svu družinu iz malog dvorca i špana Tenšeka. Mahne mu i gleda pogledom nekog obećanja.

Oko nje stoje gospoda. Velikaši u surkama od baršuna, svile izvezene zlatom i srebrom, draguljima, obrubljene krznom. Sablje im zvekeću o pojasu. Gospođe barunice u haljinama od svile. I mali barunčići su tu. A Mirjana samo stoji, gleda, istražuje odakle će doći onaj koga čekaju.

- Hoćeš li lijepo govoriti? - pita je stari barun.

- Hoću - uvjerljivo odgovara ona.

- Da te svi čuju, glasno.

- Znam ja, čut će me svi.

Pucaju mužari. Prasak odjekuje brdima. Mirjani je radost u licu. Gleda svoje prijatelje seljane. Stoji na povišenom podiju i oni su joj nadohvat pogleda. Uživa, gledajući kako se seljačka svečana bjelina ljulja poput margaretskog cvijeća na povjetarcu.

Kroz špalir kasa šestoro vranih divnih konja. Njima upravlja čovjek s bijelim perjem na crvenoj caki. U kočiji sjedi muškarac, lijep, tamne brade. Smiješi se. Gospoda hitaju k njemu. Silazi. Sav je u crnom baršunu i zlatu. Približava se podiju, ulazi stepenicama, rukuje se, ljubi ruke barunicama. Onda se ustoboči. Visoki čovjek, poput gore, u grimiznoj odori govori. Mirjana napne uha, sluša njegove riječi, ništa joj ne izmakne. Zna da je to veliki župan grof Rubido Ciki. Sluša ga i guta svaku riječ.

Onda pristupa drugi, suhi, pristari u tamnocrvenom baršunu, predstojnik Mihaljević. On uzdiže glas, govori dugo, onda se klanja i ušuti. Dolazi još jedan govornik i završi. Sad visoki veliki župan uhvati Mirjanu za ruku, vodi je pred bana. Gleda mu u oči. On se

smješka.

"Svijetli bane!"

Mirjana zna da je čuju svi. Osjeća kako njezin sonorani glas struji daleko, sve do onih njenih prijatelja od kolijevke. Glasno, polagano, čisto izgovara riječ po riječ. Čas gledne suhog, pristranog predstojnika što stoji iza bana kao da u njegovu licu nešto traži. I započinje:

"Narod hrvatski, sakupljen ovdje, došao je da vidi bana Hrvatske. Da ga od srca pozdravi. Narod hrvatski dolazi k vama, svijetli bane. Narod koji ljubi domovinu svoju, Hrvatsku. Ona mu je prva nakon Boga ..."

Ali otmjeni pristari gospodin nešto se zbunio, okrenuo k svojem susjedu velikom županu, a ona nastavlja gromko kličući:

"Svijetli bane! Narod hrvatski vas moli da budete dobrim ocem našoj domovini, Hrvatskoj, da joj vratite stare hrvatske pravice i slobode."

Nemirno okretanje u krugu gospode. Suhi pristari predstojnik korakne k njoj i šapne:

- Predaj samo cvijeće ...

- Još nisam gotova - šapne ona pa ide korak bliže k Hedervariju.

"Svijetli bane! Molim vas budite domovini Hrvatskoj kao ban Jelačić ..."

Visoki ogromni grof Rubido uzme je za ramena i sagne se k njoj:

- Dosta je, predaj cvijeće.

- Odmah, odmah.

Još bliže k banu, još glasnije zaječi njezin glas jer se okrenula prema svjetini:

"Svijetli bane! Sav će vas narod blagoslivljati i ljubiti ako domovini date slobodu. Budite joj kao Štrosmajer, kao Ante Starčević."

- Ne dalje - trgne je srdito veliki župan i gura je s podija.

Ali ona nastavlja:

"Svijetli bane, spasite Hrvatsku od neprijatelja Mađara i svi ćemo klicati vama: "Živio!"

Na poljani mrmor orkansko-klicanja, među gospodom nijema konsternacija.

Djetetov pogled zahvaća zarumenjenog bana i blijedu gospodu, zbunjene gospođe, poražen krug kao da se nad njima surva-lo nebo. čudi se Mirjana što im je. Zar nije govorila dovoljno glasno? Možda nije lijepo naglašavala?

Svi se, uzbuđeni, gube prema dvorcu. Mirjana ostaje sama, ali tamo u onom krugu seljačke bjeline ore se klicaji, čuje svoje ime, obazre se. Domahuju joj ruke, klobuci. Prepoznaje ih redom. I oni koje ne poznaje i oni joj mašu, bacaju šešire i viču:

- Dobro je Mirjana! Mirjana, Mirjana!

Na kraju čuje samo svoje ime i sve joj se pred očima vrti. Netko je bijesno povuče s tribine. Od boli zastenje.

- Prokleta dijete!

Gleda. Otac je to. Blijed kao na samrti. Vuče je, istrgnut će joj ruku. Vuče je u dvorac, u prizemlje, neku sobu, više nad njom, više strahovito bijesno.

Tada ulazi u sobu sluga i zove oca k barunu. Ona ostade sama. Samo čas. Ulaze mati, kuma i kum.

- Osramotila nas je, prokleta dijete. Znala sam: ona je moja nesreća. Barun će joj otjerati oca.

Po Mirjani padaju psovke, kletve poput pljusaka.

- Rekla sam ti, Jelena, da je pokvarena, pokvarena. To ju je morao naučiti koji opozicionalac. Ljubila je ruku mojem neprijatelju. Sad vidiš: rekoh istinu. Muškarac može od nje sve što hoće. Rekla sam ti: ni samostan je neće popraviti.

Kuma se dere, znoj probija ispod obojenih kosa i šara tamne poteze po šminki. Kumove velike usne ironički se smiju i lukave oči zlobno šibaju:

- Pokvareno čeljade! Sram te bilo!

Tog časa digne se nešto iz dna njene duše, jako, veliko, silno prodorno:

- Nisam pokvarena! Nisam!

- Vidiš li? Čuješ li. Jelena? - zgraža se kuma. - Ona viče na kuma i mene? Gnijida, uš, mala

djevojčurica.

Tu riječ čula je Mirjana iz majčinih usta kad bi grdila djevojke koje bi okrivljavala da se otac s njima zatvara u sobu. Čula je od kume davno kad ju je grdila u svojoj kući.

Značenje te riječi nije joj ni sada jasno. Ali kada je opet pala iz kuminih usta, plane, ponestane joj dah. Časak se bori da udahne zraka pa se propne:

- Reći ću učiteljici i svojem ispovjedniku. Neka oni kažu da lažete.

Kuma potrči k njoj s uzdignutom rukom. Mirjana se ukloni i potrči k vratima. Majka pohita za njom:

- Razderat ću te ako se pokažeš napolje. Bestidnice!

Mirjana osjeti da se vrata iza nje otvaraju. Ušao je barunov učitelj, nešto tiho rekao majci i poveo Mirjanu u prvi kat.

Uveo je u salon. Tu stoje gospoda: ban Hedervari, visoki ogromni velik župan u grimizu, suhi pristari predstojnik i barun.

- No, mala - oslovi je ban ljubazno - znaš govoriti kao kukav juratuš. Sad mi reci: zar je tvoj govor sastavio gospodin predstojnik Mihaljević?

- On mi je sastavio govor i rekao neka ga naučim. Ali meni se taj govor nije dopao.

- Oho! - čude se svi.

Njihove žive kretnje upozoravaju Mirjanu da gospodu zanimaju njezine riječi.

- I zato si otišla k župniku da ti napiše drugi govor? - upita predstojnik.

- Nisam išla k župniku.

- Onda ti je govor napisao Kukuljević?

- Bila sam tamo samo prvi mjesec blagdana, ali nije bio kod kuće.

- Dakle, govor ti je napisao jedan drugi gospodin, Kukuljevićev prijatelj?

- Nije, nije.

- Slušaj, Mirjana. Reci nam sve lijepo, iskreno. Ti si pametna djevojka, već polaziš višu školu. Gospodin ti je rekao da ga ne odaš. Ali mi znamo. Naputio te da ne govoriš ono što ti je dao predstojnik, nego ono što je napisao on.

- Oh ne, to sam ja tako napravila.

- Šta si napravila?

- Gospodin predstojnik nije ništa napisao o domovini, ništa o našim neprijateljima Mađarima, zato nisam htjela govoriti što mi je dao predstojnik, pa sam sama sastavila govor.

- Ti sama? To nije istina.

- Istina je. Dragi Bog mi je svjedok. On bi me jako kaznio da lažem.

Zgledali su se i nešto govorili nerazumljivim jezikom, vrlo uzrujano. Samo je čula spominjati imena. Onda se k njoj okrene predstojnik:

- Ti znaš sastavljati?

- Jasno da znam! Hoćete da vam sastavim još jedan govor?

Ljutila se što su joj se gospoda sada nasmijala i naglasi:

- Sastaviti ću odmah, mnogo duži od onoga koji sam govorila.

I opet su se smijali, nešto se dogovarali i onda je učitelj povede u drugu sobu, dade joj papira i crnila i reče:

- Sastavi, Mirjana, bilo što. Od tog sastavka zavisi sudbina tvoga oca.

Obuze je neprijatan osjećaj. Sjetila se očeva bljedila i uzbuđenja.

- Slušaj, Mirjana - ozbiljno će učitelj - svi misle da je sve to urota, netko te nahuškao da tako govoriš. Smatraju to podvalom opozicije.

- Što je opozicija?

- Tako se zovu protivnici bana i vlade. Ako nas uvjeriš da znaš sastavljati onda je sve spašeno.

- Kako ja ne bih znala. Sastavljala sam svim djevojčicama čestitke prefektorici, učiteljici i kateheti. To je lako.

Nisu joj još uvijek jasni motivi bojazni očeva prijatelja, a barunova učitelja. Ali sjedne i sastavlja jer hoće da pokaže kako se gospoda tamo nemaju čemu smijati. Dokazat će da

zna i više.

Dok je tako radila, sjedio je učitelj kraj prozora. Ulazio bi od časa do časa predstojnik, pogledavao je, šaptao s učiteljem, pa opet odlazio. A Mirjana ne sluti kakva je uzbuna u čitavom dvorcu i piše, piše beskonačno.

- Dokle ćeš? - pita je učitelj.

Ustao je i približio se. Pred njim leže ispisana dva arka. Nov golem pozdravni govor.

Piše o jadima naroda kako je čula od Tenšeka, tumači što je ljubav prema domovini, slavi slobodu, pravice o čemu nema pravog shvaćanja, ali se zanosi za njih kao za ljepotama neba, nevidljivim, a ipak tako željenim.

Učitelj uzme sastavak i pohita iz sobe. Mirjana ostane sama. Razmišlja. Što su se toliko ustrčali? Što im nije pravo?

I učitelj se vraća.

- Sve je dobro, Mirjana. Tvoj otac je spašen. Nemoj više nikad sastavljati ovakve stvari.

- Zašto ne?

- Jer to je politika, a djeca je ne smiju poznavati.

- I djeca moraju ljubiti domovinu.

- Ti još sve to ne razumiješ. Čitaš, čuješ, a ne možeš shvatiti.

- Kad budem velika, znat ću sve.

- Ni tada ne treba da znaš. To nije za ženske. Govoriti o politici, sastavljati, pisati to je za muške, a ne za tebe.

- Odjenut ću muško odijelo pa će biti i za mene. Da li gospoda sada vjeruju da sam sama sastavila govor?

- Hvala tvojoj opširnosti, uvjerala si ih.

Uvečer, kad se Mirjana našla u družinskoj sobi, sva ju je družina šapćući hvalila. A špan pita:

- Dakle, to je ono što si rekla da će se sada ban popraviti?

- Nisam li mu rekla neka domovinu spasi od Mađara?

- Dijete si ti još, Mirjana, ali dobro, plemenito dijete ...

- A kuma veli da sam izgubljena i ne mogu reći što još veli.

- Neka je vragovi raznesu ako te samo dirne svojom jezičinom.

Vrata kuhinje su škripnula.

- Za ime božje, ne laj, Tenšek. Stara je kuma prislušivala - ustvrđi Marta.

- Neka me tuži. Ne bojim se. Gospodin upravitelj volio bi vidjeti vruga nego nju, a gospođa me ionako mrzi jer sam odan gospodinu. Svejedno je. Mirjanu ću već braniti.

Drugi dan popodne Marta odvede Mirjanu u selo.

Okupilo se oko nje sVe živo, ispitivalo, primjećivalo, čudilo se, divilo. Mirjanina se slava pronijela iz družinskih soba u selo.

Slijedeće jutro djevojče se odšulja u šljivik. Zaželjela se svoje biblioteke. Uspela se na jabuku, sakrila u granje, izvadila svoje knjige, bilježnice, pisala, poduprijevši koljenima korice.

Tišina, mir, zujanje pčela, miris prirode, a u ruci olovka. Misli joj lete: djetinje, nejasne, nezgrapne, a ipak misli.

I zaboravlja sve oko sebe. Ne vidi kako se šulja žena u haljini kričave crvene boje, ne zna da je uhode, zapažaju. Žuri se u dvorac i dovodi majku i oca.

Tek kad su bili blizu, opazi skupinu što prilazi nečujno, šuljajući se.

Povik straha i baci bilježnicu u šupljinu. Prekasno. Uspinje se otac, poseže u šupljinu. Izvadi sve. I ona silazi. Vraćaju se u dvorac. Podne zvoni, a Mirjani se čini da to zvono nekog prati u grob.

U kući pregledavaju stvari koje su pronašli u duplju. Ona stoji kao optuženik: kum, kuma i mati snebivaju se, zgražaju, previjaju, savijaju. Kuma se okreće po sobi, vitlajući knjigom u zraku:

- Ljudi, gledajte! Gledajte! Ovo čita ona! Ovo, ovo. Sirota moja Jelena! Što si doživjela od svoje kćeri! Ona čita knjigu koju je napisao stekliš starčevićanac, divlji starčevićanac

Kumičić. Znaš li ti, Janko, što o njemu misli vlada? Ban! Tvoj barun, što sve odlučuje, redi i ravna? Urote čita balavica. Urotu opozicije, najljuće, najopasnije.

- To je dijete izgubljeno, propalo - konstatira kum - izgubljeno zauvijek.

- Bože, što sam to rodila! Na pola dijete, na pola đavla! - jadikuje mati.

- A što je to? Janko - zove kuma Mirjanina oca. - Vidiš li to, Janko? Novine! Opozicionalne novine "Hrvatska domovina". Time se hrani tvoja kći. Ne sin. Kći! Žensko tvoje dijete! Što veliš sad?

- Gdje si dobila, Mirjana, sve to?

- Sigurno u samostanu - posprdno će kum, a kuma doda:

- Naravno, gospodična mora ići u školu u penzionatu, a ne kod svoje kume koja bi je naučila poštenom vladanju. Kod mene se ne bi moglo dogoditi sve to. Kod mene ne.

Mirjani sine otkriće opasnosti koje sadrže kumine riječi. Opasnost da je više ne dadu u samostan. I odluči slagati:

- Ne, u samostanu nisam dobila.

- Gdje? - pita i otac strogo.

- Kad smo bili u Zagrebu, u hotelu. Dala mi ju je jedna djevojčica, s njom sam se igrala dok je mama išla kupovati. Sakrila sam knjigu.

- A gdje si dobila novine? - pita otac još strože.

- U dućanu u Svetom Križu. Zamotali su u novine salama koju si kupio, tata. Ja sam ih uzela - prizna Mirjana.

- Gle, gle, što je to?

Kum se stane grohotom smijati:

- Evo čitaj! Gospodična pjeva pjesme. Janko, tvoja je kći pjesnik. Čitaj, evo: "Bijedna Lucija"! Bijedna.

- Pokvarena Lucija, pokvarena - vikne mati. - Kakav otac, takva kći.

- Zabranjujem ti ovako govoriti pred djetetom - vikne upravitelj.

- Više je od tebe vidjela nego od mene čula.

- Zato je i trčala za muškarcem, mojim neprijateljem - sikće kuma.

- Valerija, ne zaboravi da je to dijete, a ti si moj gost - drhtavo će otac.

- Valerija je moj gost - krikne mati, - a ne tvoj.

- Onda meni ovdje nema mjesta.

I on se okrene pa izađe.

- A zašto sve te strašne svađe? Zašto, Jelena? - uzdiše kum.

- Zbog nje, sve zbog nje - srdi se kuma. - Mirjana je jedina vaša nesreća. Zbog nje se svađate. Ona je kamen smutnje. Daj je meni, naučit ću je redu. I manje ćeš potrošiti.

- Gle, muž ti odlazi na majur. Jaše kao da ništa nije bilo. Zbog Mirjane odlazi, opet će ostati osam dana izvan kuće - upozorava kum.

Razbjesnjela mati pograbi knjigu i njome tuče Mirjanu, udara je strasno, divlje. Ona bježi, više, njezin krik još više izaziva divlji bijes majke. Knjiga se raspada. Uzima štap što ga je ostavio otac i udara djevojčicu.

Vrata se rastvore, utrči špan i otme gospođi štap.

- Napolje, slugo, napolje, nitkove!

Špan digne Mirjanu što leži na zemlji sva isprebijana i odlazi s njom u družinsku sobu.

Mati, kuma i kum slijede ga i zapovijedaju španu da pusti djevojčicu, ali on se postavi u kut i stoji pred njom:

- To nije živinče! To je vaše dijete!

- Iziđi, Mirjana. Smjesta. Idemo kumi. Tamo ćeš ostati dok se ne popraviš. Jesi li čula? Smjesta ili ću te razderati.

- Mama, nemoj, oprost mi, ne srdi se, ja nisam zločesta.

- Pokvarena, zla, otac te pokvario. Ideš odmah s kumom.

- Kumi neću! Neću! Nikad neću.

Krika okupi sluge i služavke što u drugoj sobi objeduju. Mole, sklapaju ruke, umiruju majku, a kuma joj dobacuje:

- Kako možeš dopustiti da ti se suprotstavljaju? Služavke su tvoje gospodarice? Idemo. Ove ti se djevojčure rugaju. Uzdižu se iznad tebe.

Plamsa podstreknuti oganj. Bjesomučnost bukti.

- Napolje. Svi iz kuće. Svi!

Tresu se zidine vikom, psovka, gorućim, teškim, što pale lica, dušu i čast. A služavke blijede, šute.

- Napolje, svi. Uzmite svoje krpe. Tornjajte se iz ove kuće.

I odlaze, kupe svoje stvari i nestaju.

U strci špan otvori vrata i Mirjana izleti u perivoj. On je povede u dvorište, uzme konja, posadi je uza se i odjaše na majur.

Našli su oca za stolom u uredu. Kao da se ništa nije dogodilo, gleda začuđen blijedu, zaplakanu Mirjanu i pita špana:

- Što hoćete?

- Istjerala nas je gospođa. Svu družinu. Doveo sam vam dijete da ne postane kljasto od gospođinih batina.

- Opet graja? - pita upravitelj posve mirno.

- Gospodine, mene se ne tiče, ali mi svi idemo, samo vam velim: kum i kuma spremiće vašu gospođu u ludnicu.

- Postrijeljat ih ne mogu - odgovori mirno.

- Zaštitite bar svoje dijete. Gospođa hoće da je opet dade kumi.

- Tata, vodi me u samostan - moli Mirjana, kleknuvši pred oca.

Otac je pridigne, šuti, misli, a onda ih oboje šalje iz ureda i vikne španu:

- Sva družina ostat će u kući. Barun ih plaća, to im javi.

Špan i Mirjana sjede u hladovini pred kućom majura i gledaju kako iz majura u žuti dvorac jaše glasnik. Slijede svako gibanje. Upravitelj sjedi u uredu. Iz dvorca dolazi barunov učitelj, dugo razgovaraju, a Mirjana čeka svoju sudbinu u strepnji.

Neprestano se dogovaraju, i otac i učitelj. Onda ovaj dolazi u žuti dvorac, a nakon dugog izbivanja se vraća. U uredu Mirjana sluša učiteljeve riječi:

- Gospođa ne odustaje. Mirjana mora k toj babi. Nemoj to dopustiti, Janko. Tvoja slabost je nedokučiva. Sutra u zoru idem u Zagreb. Povest ću Mirjanu sa sobom.

- Tata, pusti me - moli Mirjana klečeći.

Što se događalo dalje, ona nije znala, ali uvečer stiže Marta. Nosila je svežanj Mirjaninih haljina.

Prespavali su na majuru. Sutradan u zoru Mirjana i Marta sjedoše u kočiju nasuprot banovu učitelju. Otac je stigao iz žutog dvorca na konju u posljednji čas. Imao je povezano oko.

- Što ti je, tata? - pita Mirjana tjeskobno.

- Udario sam se, ništa nije.

Učitelj i upravitelj nešto su govorili nerazumljivim jezikom, a onda otac poljubi Mirjanu u čelo i kočija krene.

Mirjana je plakala tiho, gorko. Boli je isprebijano tijelo, isprebijana duša.

Kao da su preko nje prešla kola. Svaka predodžba, svako sjećanje, sve je boli. Sklapa oči od muke, razjadanog i razderanog srca.

Tone u moru žalosti i ne može na površinu. Uzalud je tješe Marta i učitelj. Utjeha djeluje kao da iz rane vade nož. U tuzi muči je još nešto novo što dosad nije osjetila: uvreda. Pala je iz kuminih usta, kumovih i majčinih. Što su joj to rekli? Kakva je to strahovita riječ kojom su je poprskali. Mora da je veoma sramotna. I kud god gleda, svuda joj se ukazuje napisana ognjenim slovima, odasvud se ceri. Ne može podići pogled. Osjeća se zgažena, ponižena, zaprljana. Vikala bi, vikala do neba da skine sa sebe blatnu riječ kojoj značenje samo naslućuje.

Vozi se u magli zagušljivoj, ubitačnoj, u nepodnošljivoj. Jauče joj duša i kad su joj oči suhe, sklopljenje od umora i patnja.

Pred zalaz sunca spazi daleke zvonike ispod vrhunca gorja.

- Je li to Zagreb, vaša milosti? - pita Marta učitelja.

- Da, blizu smo.

To Mirjanu prene, uspravlja, vraća joj dah, život. Nade utopljene u boli pomalaju se na površinu.

Svjetla trepere ulicama grada. Mirjana opet sjedi uz hotelski prozor i sluša šum grada u kojem je svaka kuća utjeha, u kojem leži samostan, jedino mjesto na ovom svijetu gdje ne osjeća paniku.

Drugog dana oprostila se Mirjana s učiteljem i Martom, a kad su se za njom zatvorila samostanska vrata, pohita k svojoj učiteljici. Razgalila joj je sve svoje čine, sve prepaćene kazne zbog pozdrava banu.

- Zlo si učinila, Mirjana, što si onako govorila Hedervariju - blago je kori opatica. - Tvoj otac mogao je izgubiti kruh.

- Ali zašto, časna sestro?

- Jer je upravitelj kod baruna koji je banov kum, a svi su oni pristaše Mađara.

- I moj otac?

- Mora, inače ne bi bio kod baruna i ne bi danas mogao tebe uzdržavati u samostanu i ne bi bila u školi.

- A kako su školovani oni koji su protiv Mađara, koji ljube domovinu i njoj služe?

- Oni su imali sredstava i nisu trebali služiti neprijatelju.

- I moj tata bi to mogao. On uvijek radi, mnogo radi, on je vrlo marljiv.

- Sve su to stvari o kojima ne treba sada razmišljati. Da nisi onako govorila, ne bi se sve to dogodilo. A zašto si zapravo sastavila onakav govor?

- Jer sam bana htjela ganuti da oslobodim domovinu koju moramo ljubiti...

- Tko ti je govorio o ljubavi prema domovini?

- Zar ne znate, časna sestro, zar se ne sjećate što je djevojčicama govorio biskup Štrosmajer? Kako je divno govorio o domovini. Sve smo plakale.

- I to se tebi tako usadilo u srce?

- Uvijek mislim na to. Čula sam i drugog vođu naroda Starčevića. I on je govorio o domovini. Sjećate se, jedne nedjelje.

- Kad smo prošli pored skupštine, da, ali dijete moje, Štrosmajer i Starčević nisu isto, oni su međusobno protivnici, makar obojica ljube našu domovinu.

- Kako bi mogli biti protivnici?

- To ti je, vidiš, ovako. Dva brata imaju kuću, svoj dom koji veoma ljube. Ali kuću potkapavaju neprijatelji i mogla bi se srušiti. Jedan brat misli da će svoj dom spasiti ako kuću podupru kulom s lijeve strane, a drugi opet misli da će je spasiti ako podigne kulu s desne strane. Obojica hoće da osiguraju svoj dom, svaki na drugi način.

- A koji ima pravo?

- To će pokazati daleka budućnost koja čeka hrvatski narod.

- Kako bi bilo lijepo da nisam djevojčica.

- Zašto bi voljela da si dječak?

- Jer bi me poslali na velike škole, postala bih junak i oslobodila Hrvatsku.

Opatičine se usne slože u smiješak:

- A kad ne možeš postati junak, što bi htjela da budeš?

- Ono što ste vi: učiteljica i časna sestra.

- Da ostaneš u samostanu?

- I da nikad više ne izađem odavle.

- A zašto bi htjela ostati u samostanu?

- Jer su tu svi tako dobri, vrlo dobri. A tako je lijepo gdje su ljudi dobri i blagi i uvijek jedni drugima čine dobro.

- Da li te Bog odabrao da mu služiš ovdje, to pitaj ispovjednika, velečasnog gospodina Langa. Savjetujem ti, Mirjana: uči, uči, vježbaj se podnositi iskušenja, moli se i uči. U knjizi je tvoj spas.

S novim snagama i novom nadom Mirjana prione uz knjigu i gubi se u mislima, nalik na

sanje u budnom stanju.

Zaboravila je pogrdu pokvarenosti, psovke što su joj opržile dušu, zaboravlja muke tijela i duše. Sve nestaje kao magla u blistavilu sunca nauke što joj donosi nova saznanja, nova otkrića. Opet ide putem prema daljinama gdje stoluje ono nešto nepoznato, što je zove jače, sve snažnije. Na tom je putu vodi duhovna majka, učiteljica Bernarda.

Mirjana uči, uči i sanja. Sanja beskonačne priče o ljudskoj dobroti, o ljubavi prema domovini, o ljubavi svih ljudi, o pravednosti svih srca.

DRUGI DIO

NA RUBU SAMRTI

Sobica, bijela, divna kao stan anđela. Opatičke bijele peče, bijele djevojačke haljinice, sklopljene bijele ruke, mili romon molitve..

- Što je to? - pita se Mirjana u polusnu svijesti.

U bjelini sobice prepoznaje drugarice, sestre milosrdnice, svoga ispovjednika: blijedo, suho, prozirno, produhovljeno lice, oborene oči, u bijeloj košulji od čipke. Tako nalikuje na onu sliku svetoga Alojzija. Sklopljene su mu ruke, a usne šapuću molitvu.

- Zašto kleče? Zašto mole?

I još je netko tu. Šušti joj uz uho. Bijela peča sagnula se k njoj, male oštre tamne oči. To je ona, ona, sestra Bernarda, majka njezina malog osamljenog srca.

- Zašto me tako gleda? Što istražuje?

Siva magla pada joj na oči. Sklapa ih, a molitva romoni i blagim dahom miluje joj dušu. Tako je slatko mirovanje uz romon molitve anđeoske ...

I opet otvara oči. Kroz bijelu maglicu gleda pred sobom lik živog sveca, utjelovljenje dobrote, ispovjednika svoga.

O, kako su dobri, dobri, dobri. I pita glasno:

- Zašto ja ležim?

Molitva utihne. Svetački se lik nadvije nad nju. Smiješak dječje nevinosti na usnama svećenika:

- Bog joj vraća svijest.

- Vraća? Zašto vraća?

Svi ustaju, približavaju se. Male tamne oči s crvenom piknjicom na bjeloočnici približe joj se:

- Poznaješ li me, Mirjana?

- Kako ne bih, draga majčice. I velečasnog gospodina Langa, i časnu sestru Bernardu, i časnu... Nabrajala ih je redom. Zgledaju se svi i svijeća gori u njenoj ruci, što leži nemoćno na pokrivaču...

- Oh, svijeća, kako je lijepa.

Nešto šapću, šušte haljine i peče i tiho se smiješi svetačko i ispovjednikovo lice.

Onda ulazi postariji gospodin. Mirjana gleda prosjedu kratku bradu, oštar jako zavinit nos.

- Dolazi gospodin doktor - javlja netko.

Ovaj se približava, uzima Mirjani svijeću, gleda joj u oči, kuca po prsima, sluša.

- Neće umrijeti? - plahi šapat dolazi iz usta opatice Bernarde.

- Prebrođeno je, jaka priroda.

- Bog joj vraća život - opetuju svetačke usne svećenika Langa i pogled uzdiže gore.

- Hvala dragom Bogu! - šapću djevojke i zaromoni molitva zahvalnica.

Mirjana promatra, sluša, shvaća. Osjeća toplinu u duši, u srcu. Liječnik ide i svećenik ide. Sestre i drugarice ostaju uz nju:

- Znaš, Mirjana, kako si bila bolesna?

- Ne znam.

- Imala si upalu pluća, ali dragi Bog te ne da. A sad je dobro. Mi te svi jako volimo.

- Kako ste svi dobri, dobri.

- Svi su za tebe molili u crkvi i velečasni gospodin Lang služio je misu za tebe i dao ti danas posljednju pomast. Ali dragi Bog ti je pomogao. Zato što je Lang molio za tebe.

- Da, zato je pomogao.

Milina obuzima Mirjanine grudi, ispijene od upale. Dragost sreće razlijeva joj se dušom, anđeoski dodir sna sklapa oči i ljulja je u svojem krilu.

Predvečer se probudi. Opet su svi tu. Smiješe se, vesele, nose joj juhu, slatko kuhano voće, slatkog pića.

- Svi smo dolazili k tebi, Mirjana, kad si bila na samrti. Svi smo se bojali i plakali smo.

Lijepo je Mirjani uljuljanoj u zipki ljubavi na rukama brižljivosti, u naručju dobrote. Zatvara oči i udiše milinu oko nje. Šaptanje se šulja k ušima i razbija prelijepu melodiju sreće:

- Što ćemo joj reći ako zapita za roditelje?

- Najbolje kažimo da ne znaju za njezinu bolest.

- Časna sestra nadstojnica brzojavila im je prije osam dana da je Mirjana na samrti, a još ne javljaju ni riječi niti dolaze.

- I umrla bi bila, a ne bi došli.

- Čudno je to, vrlo čudno.

Šaptanje djevojčica otvara joj vidik u daljinu: vidi žuti dvorac, u njemu niz mračnih soba, gone se majka i otac. Sluša njihovu viku, psovke, a ona tu na samrti. I ne dolaze da je vide?

Ispod trepavica skližu se suze. Peča šušti nad njom. Otvara oči. Sestra Bernarda gleda njezine suze. Ne veli ništa, ali Mirjana osjeća u njenim prsima samilost. I spušta vjeđe napola, razabire kako se opatica obraća k djevojčicama i zapovijeda:

- Ne govorite joj o tome ništa.

I šutjele su, i danas, i sutra, i nakon osam dana, kad sestra Bernarda šalje novi brzojav: "Mirjana ozdravlja, mora kući na svjež zrak da se oporavi."

I djevojčice čekaju, sestre iščekuju, kimaju glavama, šapću i polako uzdišu. A Mirjana se kloni, neće slušati, a ipak načuje i odgovor brzojava.

- Na brzojav pisala je Mirjanina mati pismo da Mirjanu ne može uzeti kući.

- Dragi Bože - uzdišu drugarice tiho kraj njene postelje.

- Kako je ne bi mogli uzeti kad imaju dvorac, perivoj i svega u kući? Moja bi mama odmah došla kad bi dobila već prvi brzojav. I tata.

- I moji bi odmah došli. I moji - dodaju tiho druge.

- A zašto njezini roditelji nisu došli kad je umirala?

Malo šutnje, a onda tihi šapat:

- Sigurno je ne vole.

- Da je vole, sigurno bi došli.

- A zašto je ne vole?

- Da, zašto je ne vole, kad nije zločesta?

Mirjana nepomično leži na postelji. Njezino srce zahvaća ledena ruka i steže ga, a ona ne može ni viknuti ni zaplakati.

A kad otvara oči, one su suhe. Usne nijeme. Ne pita ništa. Kao da nije čula.

I doskora se digne s bolesničke postelje. Tijelo stječe snagu, ona već ide opet u život. Kakav? Neće li požaliti što u nesvijesti nije usnula san vječnosti?

Ta misao leži u malim očima sestre Bernarde, a Mirjana je instinktivno osjeća.

I biva joj bolno, vrlo bolno. Još prije nekoliko dana takva milina, tolika sreća u bijeloj sobici na bijeloj posteljici, a oko nje anđeoska molitva anđeoskih duša.

Na rubu samrti bilo je milo, mirno, slatko. A na povratku u novi život gorčina. Što dalje od smrti, to bliže boli. Šaptanjem o brzojavima uvuče se u Mirjanino srce crv i kopa, toči, a ona bježi da ga ne čuje i kloni se da ne sluša drugarice: zašto nisu došli roditelji, zašto je

ne uzimaju kući, zašto je ne vole?

Neće više da čuje nijednu takvu riječ, a ipak zna da one o tom šapću i osjeća da je žale. I kad je sestre ponovo dovedu u konvikt, osamdeset mladih djevojaka gleda u nju što je izmakla smrti. U njihovim očima nalazi ista pitanja što su ih šaptale drugarice u bijeloj sobici uz njenu postelju. Crveni se jer govore o njoj i strepi od njihovih pitanja. Ali one šute. Samo pitaju pogledi upereni u nju. Pitaju ujutro kad djevojke ustaju, u podne, i u večer.

Osamdeset dječjih srca nose ta pitanja u mislima, na usnama. Osamdeset duša nosi tihu tjeskobu od tajne što lebdi nad Mirjanom i udaljuje ih od nje.

Nadstojnica je šalje u samostan Sveti duh da se oporavi. U tišini prolaze dani. Veselo živo djevojče duboko se povlači u sebe. Šuti. misli, samotno šeće tihim vrtovima samostana na brdu iznad grada.

Tijelo ozdravljuje, a duša boluje. Toči je crv osamljenosti, zapuštenosti. Luta puteljcima vrta, šeće širokom cestom i čini joj se da je sama kao na cesti kamen preko kojega jure kotači.

Mirjanina se duša otkida od žutog dvorca, od majke i oca, od svega što je negdje tamo daleko u magli, oprašta se s Martom, španom i družinom. Ide u crkvu, klekne u prozorčić ispovjedaonice svojeg ispovjednika i moli:

- Duhovni moj oče, želim vječno služiti Bogu zaodjenuta koprenom milosrdnice. Pomozite mi! Uzmite me u seminar.

- Dijete moje, tvoja pobožna želja bit će uslišana kad dosegneš djevojačke godine. Ako ti je Bog odredio da mu služiš u samostanu, on će primiti tvoju molbu. Pripravljaj se.

I sprema se. Čita životopise svetaca i misli. Opaja se herojstvom svetih mučenika i misli.

"Nije li joj određena sudbina mučeništva? Zar je tako odredio Bog?"

Prolaze dani u neprestanoj molitvi i vreloj želji da se stopi s bjelinom samostana do vijeka. I otkida se od igre, pjesme, od svih razgovora, krije se od drugarica, provodeći život u vrtu i crkvi. Mirjana oporavlja tijelo molitvama, postom, daleko od svojih drugarica. Sva se uzdiže gore k visinama, gubi, luta dalekim svemirom, tražeći onoga koji vlada nad svijetom da joj udijeli milost i uzme je među one kojima se približuje, koji nisu osamljeni kao kamen na cesti.

Satima kleči, sklapa ruke, zuri u oltar, zove i dozivlje, vapije, nada se da će čuti s oltara živu riječ utjehe kao što su je nekoć čuli sveci.

Strpljivo čeka, moli, posti i čeka. Uvjerenje je prožima da neće biti sama i čitava tiha kuća bijelih peča njezin je dom. Obuzima je omama posta, molitve, trapnje, crv bola u srcu zadrijema, smiruje se žalost, gorčina i silazi u nju milina onih časova na samrti, u bijeloj sobici.

"O, lijepo je, lijepo, Bog me uzima među svoje!" Nakon mjesec dana oporavka osamdeset djevojaka zažamori dolje u vrtu i osamdeset glasova više:

- Mirjana! Gdje si, Mirjana!

- Došli smo po tebe da opet ideš u školu - navijesti joj sestra Bernarda.

I riječi, i glas, i pogled učiteljičinih osjeća Mirjana kao nešto naročito nježno što pripada njoj više nego ostalim djevojčicama. I sve više osjeća kao da joj se sam Bog očituje u toj učiteljici koju smatra nečim višim, što je blizu posredniku između nje i Boga i njezine bijede i spasenja.

Mirjana se vraća k nauci i ljubi je, utaplja se u njoj, a da ni čas ne zanemaruje svoje molitve.

I tako život teče u samostanu kao potočić u šumskoj tišini.

DVA PISMA

Bučna i vesela mladež igra se u vrtu. Dolazi sestra nadstojnica. Pune su joj ruke stiglih pisama. Sve se igre razbiše, sve ruke podigoše:

- Časna sestro, meni pismo!

Zažamore svježih mladih glasovi kao valovi gorskog jezera:

- Ja čekam pismo od mamice ...

- I ja! I ja!

Opatica dijeli pisma i proziva imena.

- Pismo za Mirjanu.

I buka se stišava. Djevojčice šapću, čude se:

- Mirjani pišu prvi put nakon bolesti.

I svi se obaziru k njoj u sjenicu gdje se ona skriva. Svakog puta, kad bi se dijelila pisma, uzalud Mirjana čeka da će prozvati njezino ime. A djevojčice bi opet skupile glave, šaptale i sažalno pogledavale k njoj. Od toga ju je oblijevalo rumenilo.

I sad se skriva i ne dolazi. Ali već razabire kako se okupljaju, šapću. Zna da se nešto dogovaraju.

Onda jedna od njih brzo okrene prema sjenici. Mirjana osjeća: nosi nešto važno i uznemiri se. Plavokosa drugarica ulazi:

- Mirjana, pismo od kuće, sigurno od tvojih.

I uzme, mirno, gotovo oklijevajući. Ne govori, samo gleda daleko.

- Nećeš otvoriti? Daj čitaj. I ja sam dobila pismo od mame. Zašto ti, Mirjana, nikad ne čitaš svoja pisma glasno? Ja uvijek čitam svoja djevojčicama i one meni svoja. Možda tvoja mama ne zna lijepo pisati? Gledaj kako piše moja mama. Uzmi, čitaj, uzmi!

Gotovo joj ugura pismo u ruke, i Mirjana dršće, čitajući što piše drugarici njezina majka:

"Draga Jelkice, moje milo drago dijete. Sretni smo da si zdrava i dobra. Hvala Bogu, da te više ne boli glava. Pazi na sebe, milo dijete naše. Ne radi odviše ručni rad da ne pokvariš oči. Trebaš li što, piši. Znaš da ti tvoja maj kiča i tatica ništa neće uskratiti kad si dobra i poslušna. Ako želiš što posebno u jelu, reci časnoj sestri, ona će ti sve dati na naš račun. Kad ujutro ideš k misi, omotaj dobro glavu da se ne nahladiš. Još uvijek je ujutro hladno. Tatica i ja svaki dan mislimo na tebe, uvijek o tebi govorimo i gledamo tvoju sliku. Piši nam, drago dijete, što više. Tatica i ja naj sretniji smo kad nam dođe od tebe list i kad znamo da si nam zdrava, vesela i dobra. Misli uvijek na svoju mamicu i taticu i znaj da si nam ti sve blago i sve milje na ovome svijetu. Stotinu te puta cjelivamo i grlimo."

- No? - ponosno će Jelka kad Mirjana vrati pismo. - Vidiš kako moja mama lijepo piše.

- A sad da vidimo kako piše tvoja mama. Čitajmo zajedno.

- Pusti, čitat ću prije ja, onda ti.

I razdere omot. Mirjana čita za sebe:

"Draga Mirjana, u svojoj bijedi nisam dospjela da ti prije pišem. Časna sestra mi je brzojavila da dođem jer si bila bolesna, da te uzmemo kući i što ja sve znam. Ona, naravno, ne misli na moju nesreću, nego samo kako bi se samostan riješio odgovornosti što si tamo oboljela. Oni su krivi, neka se i brinu. Mi smo morali ostaviti onaj dvorac gdje si se rodila zbog skandala tvojeg oca. Baš smo se selili kad su stigli brzojavi od nadstojnice pa sam imala mnogo posla. Nadam se da si ozdravila. Drago dijete, uči, molim te, uči da što prije svršiš, meni je već nesnosno. Otac postupa sa mnom grozno. Pazi da se ne nahladiš, da ne izostaneš iz škole, jer kad ćeš onda završiti. Štedi da nemam previše izdataka. Ako si prava kći, slušat ćeš me. Grlim te i ljubim..."

Suze zališe Mirjanine zjenice. Drugarica zuri u nju i poseže za pismom. Mirjana joj ga grubo istragne, rumeni se do čela, plamti:

- Ne dam! Ne dam!

Djevojčica se namršti pa ode u vrt i priča drugaricama:

- Mirjana plače, Mirjana ne da pismo. Sva se žari.

Nova tajna obavija Mirjanu u očima drugarica.

U sjenicu ulazi sestra Bernarda:

- Što to čujem, Mirjana? Plačeš, gruba si, uzimaš list Jelki? Što ti pišu? Zar se nećeš povjeriti meni?

- Stidim se. Strahovito je to.

A Bernarda uzima pismo i čita. Onda ga složi:

- Siromašno dijete. Što je to u vašoj kući? Zar se još svađaju?

Mirjanu prignječi stid, strasniji od svih boli svijeta. Drhte joj usne, ruke, čitavo tijelo dok veli:

- I tuku se.

- A otkad se to događa?

- Svakog dana otkako se sjećam da sam na svijetu.

Lice je peče od stida. Osjeća na sebi Bernardin pogled i zuri u zemlju. Dobri topli glas opatice ublažuje njezin stid.

- Bog će pomoći, kad se vratiš kući, bit će bolje.

- Neću se nikad vratiti. Ostajem tu opatica.

Bernarda upre pogled u svoju učenicu, gleda je neuobičajeno dugo i onda odvraća blago, vrlo blago:

- Dijete moje, tvoja odluka da ostaješ u samostanu zavisi od volje tvojih roditelja. Sudeći po ovom pismu, mama te neće pustiti u samostan.

- Ipak ću ostati.

- Ne smijemo te primiti bez dopuštenja roditelja.

Novo otkriće prestraši Mirjanu. Dakle, ne može, ne smije živjeti kako je zamislila? Oni u žutom dvorcu mogu joj zabraniti da uživa mir, molitvu, božju blizinu? I nadalje mora slušati psinke, kletve, tučnjave? Mora? Jer oni tako žele?

Bernarda joj čita u duši, uzima je za ruku i tiho, toplo tješi:

- Kad jednom budeš punoljetna i budeš još osjećala želju za ovim tihim zidinama, vrata će se uvijek pred tobom otvoriti.

Suze teku Mirjani niz lice, u prsima joj se skuplja nova bol.

- Ne plači, Mirjana nego poslušaj moj savjet: upregni sve sile. Uči i opet uči. U tome leži tvoj spas. Kad završiš školu, idi u preparandiju. Uči onako kao što sada i bit će danas-sutra nešto od tebe. Što ti je dobri Bog dosudio u životu, ne znaš, ali znaj, obdario te bistrinom uma, talentom, možda zato da ti pomogne. I moli mu se. On će ti pomoći u svemu. Njega moli za pomoć svojim roditeljima i budi dobra kao i dosad. Bog će upravljati tvojim putovima.

Kroz suze opaža Mirjana kako topli val osjećaja zalijeva oštre, gotovo muške crte sestre Bernarde, kako se sućutno smiješi. Male, umne oči s crvenom piknjom u bjeloočnici vlažne su. U cijeloj pojavi zasja čovječnost od koje zablista Mirjanino srce. Klekne i uzme cjelivati učiteljicine ruke.

- Ustani! Samo se pred Bogom kleči - strogo opominje opatičin glas.

A Mirjana ustaje i ne prestaje plakati.

- Zašto još plačeš?

- Teško mi je.

- Od čega?

- Ne znam, ništa ne znam.

- Idi, saberi se, sporazumi se sama sa sobom i s Bogom.

A Mirjana ide samotnom alejom. Ide u crkvu.

Grobna tišina. Ni živa stvora. Po kutovima tajanstvene sjene kao grobne prikaze. Visoke, hladne stijene, kamenite statue, ledeni mir. Ništa od svijeta, samo sunce upire zrake kroz šarene prozore. Tiha, sveta sjeta. Ispunja je neizrecivi osjećaj poćitanja.

Stupa na prstima da ne povrijedi svetu tišinu. Odšulja se k oltaru, spusti koljena, podigne k nebu svoje zaplakano lice i svu mladu dušu:

"Došla sam da te prosim, smiluj mi se, ti znaš zašto plaćem."

I opet zajeca. Trgne se sama od svojega jecaja u tišini crkve.

"Pogledaj me. Bože, i pomoz siromašnoj kćeri koja moli za razoreni život u domu svojem..."

Moli Mirjana poluglasno i od tih riječi, od glasa, od tišine, od svega osjeti olakšanje kao da je iza grća opet stekla dah. Sveti crkveni mir uđe joj u dušu i nosi ga sa sobom na sunce,

u aleju, u vrt.

Drugarice su još napolju. Odrasle šeću i tajanstveno razgovaraju, osrednje pjevaju, a male se igraju. Mirjaninu pažnju zaokupi smeđokosa djevojčica što stoji pored vrtne ograde, čita pismo i grčevito plače. Pismo od kuće sjeća je toplog majčinog krila. Obnavlja čežnju za slikom domaće velike sobe, u njoj majčica i otac i sestrice i braća, a sve to tako daleko, neizrecivo daleko, ona tu, među stranim djevojčicama i tihim opaticama. Njihova crna odijela, bijele peče i stroga lica ispunjavu je stranim osjećajem kao da se izgubila u tuđini.

- Oh, Mirjano, doma, doma! - plače djevojčica.

- Bit će i to. Uskoro će Božić, za njim proljeće, a u ljetu blagdani. I ovdje je lijepo, vrlo lijepo.

Smeđokosa upire u Mirjanu pogled pun sažaljenja:

- Sirotica, nemaš ni majke ni oca. Da imaš, ne bi ti ovdje bilo lijepo.

Preplašena Mirjana bježi od nje, gotovo trči. Strepi pred tim razgovorom. Htjela bi nekamo gdje ne bi sreća drugarice s roditeljskim pismima u rukama.

Opet se skloni u sjenicu, sluša pjesme, žamor, smijeh, buku i mlađahni djevojački kliktaj, odraze pismenih pozdrava roditeljskog ognjišta.

Odjednom ulaze k njoj, viču, vesele se:

- Mirjana, dugo nisi pripovijedala, od svoje bolesti.

- Što da pripovijedam?

- Što god hoćeš. Odaberi, ti imaš toliko pripovijesti, samo ih izvučeš iz ove debele glave.

- Lako je njoj izmišljati. Njoj idu priče kao da pije malinovac.

A Mirjana misli. Ne zna što bi pripovijedala, ali već zna i počinje. Ide to samo od sebe. Pred njom se zbivaju događaji. Zašto? Kako? Ne zna, samo slijedi niz slika, negdje u daljini. A djevojke slušaju. Privikle su slušati Mirjanu, gledati je kako upire pogled u daljinu kao da je tamo negdje velika knjiga iz koje čita. Priče su lijepe, duge, tako duge da ih nastavlja iz dana u dan. I godi im to, raduju se. Samo katkad okupe glave i pitaju se:

- Odakle, Mirjana, uzimaš te pripovijesti?

Ona se zadube, traži, pita sama sebe. Gdje? A odgovora nema.

- Ne znam - odvraća turobna što ne može dokučiti.

Onda više ne pitaju ni one ni ona, samo traže priče u svakom času odmora. A Mirjana je spremna. Upre pogled daleko, razmišlja i dolaze slike kao u snu. I sada navire priča u njezine misli: "Bila je veoma nesretna obitelj. Gladna, žedna, razderana, ali su bili sretni. Svi su se voljeli. Imali su roditelji dvije kćeri i sina. Najstarija kćerka zvala se Dorica. Hoće da spasi obitelj od gladi pa ode u službu. Daleko od svoje kuće. Dorica skuca nešto novaca. Jednog dana spremi se da odnese svoju prištednju kući. Sunce je tonulo za gore. Po cesti pala tama. Pred Doricom gusta šuma. Noć i tišina pokrivaju zemlju. Dorica ide cestom, ide, ide. Gore mrak, lijevo i desno crna šuma. Straši je svaki odjek vlastitog koraka. Ide brzo. Najednom skoče iz šume crne prikaze i viknu: "Stani!"

Dorica jaukne. Htjede bježati, ali od straha ne može koraknuti. "Amo novce!" - krikne jedan od razbojnika. "Nosim ih majci, pustite me" moli Dorica zdvojno. Crne prikaze stadoše šaptati. Onda jedan pristupi k djevojci i reče: "Mi smo razbojnici. Ja sam zapovjednik. Ti si naša zarobljenica. Treba nam netko tko će nam rediti kolibe i kuhati." "Ljudi pustite me k roditeljima" - zaplače Dorica. "Ili prestani, ili ćemo te pogubiti" - prijeti harambaša.

I Dorica ostane kod razbojnika.

- A onda? - pitaju djevojčice plahim očima.

- Onda? Jednoga dana Dorica bere gljive i zalijeva ih suzama kad pred njom osvane junak, vitez na bijelom konju. Crna mu je kosa. I oči su crne. Sav je junačan. I pita Doricu što tu radi. Ona sklopi ruke, otkrije vitezu svoju nesreću i moli ga da je spasi od razbojnika.

- Je li je spasio? - bez daha pitaju sitne djevojačke usne, a srca im kucaju u strahu za Doricu. Mirjana tiho pripovijeda:

- Vitez uzme Doricu, posadi je na konja i pozove lovce da je čuvaju.
- Oh - dahnuše djevojke. - A onda?
- Onda lovci pohvataju razbojнике i svezu ih.
- Što je bilo s njima?
- Dorica moli viteza: "Siromašni su, viteže, nemaju kruha ni kuće ni kućišta, nikoga svoga. Zlo im je na svijetu pa su zli. Oprosti im, viteže."
- I uslišao je njezinu molbu? Ili možda nije?
- Jest! Uslišao je i uzeo razbojнике da mu pasu ovce i opet su bili dobri.
- A Dorica?
- Što je bilo s njom?
- Vitez je odvede k njezinim roditeljima, dade im kućicu i novaca i živjeli su sretno ...
- A vitez se nije vjenčao s Doricom?
- Vjenčao? Mirjana zapne.
Gleda u pustu maglu, ali tamo ništa što bi joj odgovorilo.
- Ne znam - reče ona.
- Sigurno su se vjenčali, imali su dobru dječicu i bili su sretni kao moja mama i moj tata - dovrši priču druga djevojčica vedrih plavih očiju.

- Djeco, na južinu, a onda na posao - pozivlje sestra paziteljica.

Utihn timer, vika, veselje. Bez riječi idu djevojke iz vrta u sobe na južinu.

Mirjana svoj dio pruža drugarici:

- Ja danas ne mogu jesti.

- Ti opet postiš? Mirjana, zašto toliko postiš?

Ona pocrveni i zbuni se:

- Ne smije se to pitati.

U nju je uperen drugaričin pogled pun pitanja koja traže odgovor, a Mirjana se brzo udalji. Drugarica ide k djevojčicama i šapće im:

- Mirjana posti, Mirjana se krade u crkvu, uvečer dugo ne spava moli ili plače. A kad je pitam zašto, odgovara: ne smije se pitati. Što je to s njom? Zar je učinila kakav veliki grijeh? - pitaju se djevojke, razglabaju, razmatraju. Kad je Mirjana bila bolesna na umoru, nisu došli njezini roditelji. Ni kući je nisu uzeli na promjenu zraka. I ne da čitati njihova pisma. Sve to dokazuje: ne trpe je. Zašto?

Drugo ne može biti. Počinila je velik grijeh. - Nanijela im je veliku sramotu. Kakvu?

Pitanja pronose djevojačke usne. Mirjana ih razabire u pogledima, razgovorima što ih vode u njezinoj prisutnosti i osjeća u šaptanju kad izdaleka promatra drugarice. Ona samo šuti, moli i uči. Uzalud nastoje razotkriti tajanstveni motiv Mirjanina posta, molitve, skrovitih posjeta crkvi u časovima kad one sve trče u vrt da se provesele.

Često idu za njom u crkvu, šuljaju se, prislušuju njezinoj molitvi i plaču. Uvečer navlače pokrivače preko glave kao da spavaju i oslušuju kako Mirjana prebire čislo i kvasi ga suzama.

- Strahovito je skrivila kad toliko okajava.

A ona šuti. Ne povjerava se nijednoj od njih. Stidi se, smrtno se stidi priznati svoju žalost i onim djevojčicama koje su najviše s njome. Cesto joj pritište dušu strahovita težina, tjeskoba, strah pred nečim što je tamo daleko u roditeljskom domu i od čega je podilaze sablasni sni.

A ispovjednik joj pruža utjehu:

- Kušnja je to od Boga. Kušnju valja podnositi, valja je izdržati. Sve je to zato da Bog iskuša je li tvoje srce dobro, može li uza sve to biti odano, poslušno i vjerno svojem domu. Tko tebe kamenom, ti njega kruhom. Ako ti oni u domu čine život jadnim, valja ih ipak zato ljubiti, vjerno i odano.

I ona hoće da svoje srce prisili da bi ljubilo one što su joj u onom žutom dvorcu zagorčili sve djetinje sne. Hoće da misli o njima lijepo s ljubavlju u srcu, a kako ne može, samo moli, neprestano moli da molitvom nadomjesti ljubav koju ispovjednik želi usaditi u izranjeno djetinje srce. Moli i moli i posti triput tjedno da izmoli od Boga pomoć onima u žutom

dvorcu i sebi.

NAJLJEPŠI DAN

- Opišite najljepši dan svojega djetinjstva onako kako ga se sjećate, djeco, onako kako ga osjećate, jednostavno. Spomenite se u mislima svega što ste lijepo doživjeli u djetinjim danima kad ste bile malene u svojoj roditeljskoj kući. To su najljepši dani života. Odaberite među najljepšima onaj najljepši kad ste bile najsretnije.

Tako tumači sestra Bernarda svojim tamnim, napola muškim glasom. A Mirjana sluša. Zuri u njezino duguljasto lice, široke usne.

- Jeste li razumjele? - pita učiteljica. - U duhu se prenesite u one svijetle sunčane djetinjske dane pa onda prosudite koji je bio najljepši i taj dan opišite. Što se zbilo toga dana, kako ste i što sve osjetile. Kao da nekome pričate.

Svaku riječ Mirjana upija u sebe pa nakon škole ide gore u veliku dugu dvoranu gdje sjede djevojke duboko sagnute nad svojim knjigama. I ona sjedne.

Mir je. Samo od časa do časa zašušti list knjige kad bi ga okrenuli djevojački prsti. I čuju se koraci opatice što šeće dvoranom, nadzire, pa u sebi moli.

Mirjana uzme papir i piše: "Najljepši dan mojega djetinjstva!"

A zatim zastane i gleda. One njoj nasuprot već su uzela pero i započinjju.

Sad će ona. "Najljepši dan djetinjstva." Misli. Gleda unatrag: žuti dvorac, aleja, perivoj, selo, pastiri na paši, veliki dvorac s kulama, barunčići, učitelj. Da, to su dani od kojih valja odabrati najljepši. Tamo je žuti dvorac, u njemu bezbroj soba, otvorenih jedna uz drugu. Koji je dan bio najljepši u tim sobama.

I razmišlja, žuri se, odabire: Božić. Pod borom leži velika lutka s očima koje su se zatvarale. Kako je uvijek željela takvu lutku. Klekla je pred drvce i klicala od sreće. A onda ubrzo dođu mama i tata i viču, kunu, lutka je bila pod drvetom, tata je bacio i razbila se.

Mirjana strese glavom da odbaci uspomenu i kaže: moram uzeti drugi dan, ljepši.

Moj imendan. Cijeli je stol bio iskićen ljubicama, kolačićima, obukli su mi novo modro odijelo. Tako sam voljela modru boju. Tada sam prvi put dobila malog živog konja. Otac me učio kočijašiti, ja sretna kličem. Neka gospođica izlazi iz dvorca, majka je vuče za kosu.

Ne, taj dan ne može nikako opisati i hitro traži drugi, ljepši.

Đurđevo. Tada je otrčala k pastirima u selo. Kitili su blagu rogove vijencima i pekli jaja i suhi kukuruz. To je bilo krasno, njoj su dali najviše dobri seoski pastiri! Jurica je pjevao, igrali su se, ali slika joj prikaže visoku majčinu pojavu koja nosi šibu i tuče je.

Opet Mirjana zastane. Prepadnuta, ustuknuta, pita se: koji bih dan opisala? O, Bože, one druge djevojčice već pišu. Koliko su napisale! A ja još nisam ni započela.

Brže lista po svom djetinjstvu, list po list. Sjeća se pustih dana u ljetnoj tišini. U dvorištu mrko, druga ni drugarice, odlazi u šumicu, promatra ptice kako lete, vjeverice kako se veru i potočić kako hita naprijed i mrave što se tako muče dok dobrzaju k svojem domu. Netko je pograbi i udara je šibom. "Zašto bježiš od kuće. Mirjana?"

- Jesi li već sastavila zadaću? - pita njezina drugarica preko stola.

- Još ne znam koji dan da opišem.

- Imala si toliko lijepih dana i ne možeš odabrati.

Nešto je u jelo za srce, zbuni se, obori oči i traži. Silom se uspinje u prošlost da odabere "najsretniji dan".

"Sad znam. Mama i tata išli su na ples, mama je imala lijepu, krasnu haljinu, bili su oboje dobre volje, ja sam skakala oko njih, mama se nije srdila, smijala se, tata je poljubio mamu. Kako je to bilo lijepo. Ali najednom pred njom projuri neka crna strahovita slika puna krikova, udaraca, kletvi. Ne, ne, nije to pravi dan. Ali ovaj: svibanj. Sve u cvatu, sunce suho zlato, nebo, plave daljine, idem, idem, ali nešto klikne, bace joj oko pojasa uža i već je svezana o deblo.

- Dobri Bože, što je to da se ne mogu sjetiti lijepog dana. Zašto mi ne pada na pamet? Kad

je to bilo?

Sve više ulazi u Mirjanu strah jer se ne može dosjetiti najsretnijeg dana, a zadaća se mora napisati.

U prošlosti zastrtoj maglom prikazuju se samo mutne slike: selo, drveno korito, u njemu dijete suho, jadno. Zaboli je. Gdje je sada ono malo siročić? Je li još u selu? Kakva je sada? Velika djevojčica?

Obuzima je sjeta, pa žalost. Bulji u sliku sela i dijete u koritu, a duša joj cvili.

- Što ti je? Zašto plačeš? Mirjana? - pita je susjeda šapćući. - Zašto ne pišeš "najsretniji dan djetinjstva?"

Luta Mirjana po svojem djetinjstvu i trči bez daha, pruža ruke, napreže oči, upinje se svom dušom, svim sjećanjem, a ne nalazi nigdje zraku svjetla, nijedan vedar dan, nijedan najljepši, čak ni jedan jedini koji bi mogla nazvati lijepim.

"Kako ću pisati zadaću? Kako?"

Vrijeme leti, a ona zuri u prazan papir. Htjela bi zaridati od užasa što nema najljepšeg dana, što ga ne može opisati, ne može završiti zadaću koju od nje očekuje učiteljica.

"Zašto ne mogu pisati? Zašto?"

Memorija se vraća na početak, otkako se sjeća života. Slaže uspomene pred sobom kao starinske slike u dvorcima jednu do druge, dan do dana, a svaki je mračna slika jada, očaja, nesreće, suza.

"Zar ja nemam nigdje nijednog sretnog dana u djetinjstvu?" - krikne očajno duša. "Zar nemam, uistinu, nemam", a sjećanje joj odgovara još očajnijim odjekom. U djetinjstvu mrak, pun plača i jauka što joj svojom bijedom savija srce.

Dvoranom šeće opatica. S njezinim se pogledom susretnu Mirjanine oči očajno tražeći.

- Mirjana! Kamo buljiš! Zašto ne pišeš zadaću? Zar i ti kaniš u ljenčine?

Sve oči krišom se upru u djevojčicu. Nju sapinje u grlu, u prsima i oblijeva je rumen stida od opomene. Muče je strahotne muke od nemoći, od straha i strave da sutra mora u školu bez zadaće i da će je ukoriti sestra Bernarda, ona čija je zaštita jedino uporište njezina života.

- Što je? Zar nećeš pisati zadaću? - trgne je glas opatice paziteljice.

Mirjana obriše suzu, uzima pero, muči mozak, hoće, mora naći taj dan, mora. I dok traži sunce, luta mrakom. Svaka joj riječ ide kroz kosti i hitro piše:

"Najsretniji dan mojega djetinjstva bio je dan, bio je dan, bio je to dan..." i tako piše već po deseti put istu izreku jer u nju pilji prijeteći pogled opatice.

Kad se ona okrenula na drugu stranu dvorane, Mirjana zaustavi pero. Misli joj ponovo lete u mrak prošlosti i, vapeći, dozivlju svjetlost da joj pokaže samo jedan jedini dan prave ljepote i sreće kad se čitav dan smijala i veselila.

Iza sebe osjeti dah, onda ruku koja siže preko njezine glave, uzima papir, a Mirjana dršće.

- Gle, kad god pogledam, piše jednu te istu izreku po deseti put. To ću prijaviti nadstojnici.

Od stida Mirjana ne može ni da se makne, sve je djevojke gledaju nekim čudom.

- To je ona što posti i moli. Čim se okrenem, vara. Pripovijedati, brbljati zna, ali zadaću pisati ne. Čekaj.

Sat učenja završi. Mirjanu vode k nadstojnici. Pitanje, preslušavanje. Mirjana dršće i plače. Ne govori. Ne može, ne zna što da kaže. Ostavila je svijest o onom što se događa. Sve je oko nje u magli. Ne čuje oštre ukore ni zapovijed.

Ide kao bez vida, misli i sluha.

Jedna je drugarica podsjeti da je osuđena na klečanje za vrijeme jela i ne smije više pripovijedati pripovijesti.

Prepušta se kazni, kleči, gleda u tlo i plače. Ne može podići vjeđe od stida da se ne susretne s pogledima drugih djevojaka. Čeka spasonosni čas da ih pošalju spavati.

Mirjana je napokon sama. Zavučena ispod pokrivača predaje se očajno boli, kupa se u suzama i dozivlje Boga da joj pomogne, da je uzme.

U dubokoj noći osuši joj suze san.

Probudila se s nateklim vjeđama, krvavim očima i prestravljenim srcem.

Ide u crkvu, moli predano kao nikad.

Dolaze u školu. Sestra Bernarda još nije na svojem pultu. Mirjana sjedi prva s kraja, dršće i blijedi.

Učiteljica uđe. Učenice ustaju. Onda mole, a zatim tišina. Mirjani se čini da se škola pretvorila u mrtvačnicu, onu ispod samostanske crkve gdje leže na odru mrtve opatice.

Pronicljiv pogled sestre Bernarde zaokruži školom i zaustavi se na Mirjani, a ona sjedi oborenih očiju s ledenom strepnjom u duši.

- Dakle - zaječi polumuški Bernardin glas - da čitamo tvoju zadaću, Mirjana.

Ustaje. Oko nje se ljuljaju zidine, koljena joj klecnu, blijedi, šuti i ne miče se.

- Što je Mirjana?

To je glas njezine zaštitnice, jedinog bića na čitavom velikom svijetu u koje se uzdaje nesretno dijete. Kad hoće odgovoriti, moliti oprostjenje, ispričati se, stegne je u grlu. Nema glasa. Nema riječi. Nema više ni vida. Pred očima joj je velo ognjene mreže.

Mirjana šuti, oči su joj staklene.

- Što je? Zašto ne odgovaraš? - zazvuči pitanje strogo, oštro. Od te oštine zamagli se Mirjani i stoji izgubljena. Više ništa ne čuje, ne razumije.

- Što je to s njom? - pita Bernarda jednu od drugarica.

Ova ustane i odgovori:

- Sestra nadstojnica kaznila je Mirjanu, jer nije izradila zadaću, samo je neprestano pisala jednu izreku. Nije pisala zadaću, jer je pripovijedala pripovijesti i zato je klečala.

- Čuješ li, Mirjana, što kažu? Je li to istina?

Nema govora. Nema obrane. Nema ničega. Ona stoji i sniva grdni san.

- Dobro - zaoštri se učiteljičin glas. - Ostat ćeš danas do večeri u zatvoru. Smatrala sam te uzorom, a sad vidim koliko sam se prevarila.

Urušio se strop i poklopio Mirjanu. Ni suze ni riječi. Ništa ne odaje strahotu njezina osjećaja. Ukočena je, sjedi nijema, skamenjena, ne čuje čitanje drugih, ne misli ništa, samo bulji.

Za prvog odmora, kad su učenice ostale same, priđe k Mirjani ona koja ju je optužila:

- Mislila si da te tvoja protektorica neće kazniti? Uzoholila si se jer te protežira nad svima nama. Sad imaš.

Mirjana ne odvrća ni riječju ni pokretom, samo pilji u drvenu klupu.

Nakon svršene škole učenice odu. Sestra Bernarda časak još nešto radi na pultu, onda ode i ona, ne pogledavši Mirjanu ni jednim pogledom.

Kad je za sobom zatvorila vrata, djevojčici bude kao da je ostala živa u grobu.

Sjeća se dana kad ju je potjerala kuma, a ona je bježala u šumu i sklonula se u onu kolibu. Vani je urlala bura, udarale su strijele, kiša je curila kroz krov, a ona u tmuni i strahotama neznane šume sama, sama poput kamena u pustoši. Njezina ukočena bol topi se, nešto je do kosti strese, proplače, jeca kao nad nečijim grobom. Izgubila se, ništa ne vidi, oči su joj nabrekle i prsa se izmorila pa samo tiho jauče. Jadni, nesretni, pregaženi crv.

Vrata se otvore. Sestra Bernarda ulazi. Pristupa joj.

- Digni glavu, Mirjana, odgovaraj.

Njezino je lice slika smrvljenog jada.

- Zašto nisi napisala zadaću?

Hvata zrak, muči se, guši.

- Odahni, umiri se pa onda reci istinu, čistu istinu.

Jedva zaustavlja novu provalu suza, hvata dah i odgovara:

- Mislila sam dugo, ali nisam se mogla nikako dosjetiti nijednog lijepog dana u svojem djetinjstvu.

U malim tamnim opatičnim očima zapanjenje, onda sućut. Mirjana osjeća kao da u ledeno grobište struji toplina.

- Nisi mogla naći nijedan sretan dan?

- Ne, nikako se ne mogu dosjetiti, nikako - i suze cure ispod oteklih vjeđa.

- Pokušaj misliti djevojko, moraju biti negdje lijepi dani kad si od jutra do mraka bila sretna ...

A onda zarida i padne u klupu kao ptica u letu kroz pustaru. Sestra Bernarda nabraja, pita, reda dane, a Mirjana samo niječe glavom: ni ovaj, ni ovaj.

- A onda si došla u Zagreb? Je li? I bila si vesela.

Mirjana digne glavu pola u smijehu, pola u plaču, kliknuvši:

- Časna sestro, onaj dan kad sam došla ovamo. Onaj dan, da, onaj dan bio je lijep. Najljepši.

- Zar, uistinu, najljepši dan?

- Od svih najljepši, od svih lijepih što sam ih provela ovdje.

I opet časak ukočen pogled pronicljivih malih očiju, opet u njima nešto sućutno i onda Bernardina ruka pogladi djevojčinu glavu:

- Sad idi, operi lice i dođi sa mnom u zbornicu. Nisi više kažnjena, ali hoću da tamo nesmetano izradiš svoju zadaću.

Oko Mirjane nastaje svjetlost, sine dan i radost zamijeni nesreću. Ruku koja ju je pogladila Mirjana poljubi kao što je ljubila ruho na oltaru.

Sjedi u zbornici i piše zadaću. Pero joj leprša papirom kao vesela ptica što pjeva pjesmu svoje radosti.

Kad je završila, dođe sestra Bernarda i pročita sastavak.

- Dijete, otkud tebi ovo što si napisala?

Zbunjena ne zna odgovoriti, napola je smetena jer je obuzeta tajnom nadom da je učiteljica zadovoljna.

- Ti si pravi pjesnik, Mirjana.

I odvede je u konvikt. Ondje se zatvori s nadstojnicom u sobu. Mirjana ne čuje što govore, ali zna da se radi o njoj.

Sutradan nađe se Mirjana opet u školi. Sestra Bernarda pozove djevojčicu što je jučer optužila Mirjanu:

- Ti si jučer lagala. Nije istina da Mirjana nije napisala zadaću zato što je pripovijedala pripovijesti. Nije ih mogla pripovijedati jer ste imali učevni sat. Nadstojnica mi je priopćila kako je bilo.

- Oprostite, časna sestro, malo sam dodala - veli djevojka iskreno.

- A ja dodajem dva zatvora.

Istog časa Mirjana se digne:

- Časna sestro, molim ne kaznite je zbog mene. Molim ne...

I opet onaj dug čudan pogled pronicljivih malih opatićinih očiju i upit:

- Zašto jučer nisi znala moliti za sebe?

- Ne znam - odvraća zbunjena.

I ne zna, samo se osjeća sretnom što je nevino trpjela, jer sve je došlo na vidjelo. Bog ju je spasio kušnje. Kako je lijepo biti dobar.

- Opraštam i tebi - osvrne se učiteljica tužiteljici. - A sada, Mirjana, čitaj svoju zadaću.

I čita glasno, uzbuđeno povišenim glasom kao što je ono jednom govorila naizust čestitku barunici i govor banu. Zanositi se sama svojim riječima i drugi put osjeti neku veliku snagu kao da se diže na krilima.

- Da, da Mirjana - veli učiteljica. - Ovo što si napisala tako je lijepo da bi se moglo tiskati u kojem omladinskom listu. Piši samo Mirjana, sve što ti pada na um. Možda je tu tvoja sreća.

Magla pada na Mirjanine oči. Školski prozori gube prozirnost, djevojčice u klupama pomiču se nekud daleko. Trne, gubi se, osjeća udaranje srca u grlu. Tone u neku toplinu. Obuzima je nešto kao slatkoća sna. Divan osjećaj ispunja joj svu dušu. Neka topla ruka miluje joj lice, briše suze, privija glavu na prsa. Čini joj se da leži u nečijem krilu što je nosi kao ono kad je u djetinjstvu snivala da je nose k mjesecu.

Kakav je blagi mir pao na njezinu dušu. Kakvo pouzdanje. Nikad još nije osjetila nešto milije, toplije, ljepše. Pred očima se obnavlja slika onih dana kad je svezana o stablo čežnjom zurila u daleko magleno plavetnilo, tamo gdje se gore dotiču svemira. Sad se one vječno željene daljine primiču.

- Kamo to lutaš, Mirjana? - pita je sestra Bernarda. - Vрати se i spoznaj dar kojim te obdario Bog. Zahvali mu.

Nekoliko dana Mirjana hoda samostanom kao u polusnu. Razabire povučeno šaptanje ostalih djevojčica, opaža da se njihovi pogledi s prikrajka upiru o nju.

Malo se stidi tih pogleda i boji se njihova šaptanja pa se povlači u sebe, skriva, uči brže, žuri se s lekcijom, a onda na male ceduljice piše krišom, gotovo sa strahom da je ne bi zatekli. Oko nje sjede manje i veće djevojke, uče, izrađuju zadaće pa bi mogle baciti pogled u njezine papiriće. Sva trepti kad sestra nadzornica prođe između stolova moleći tiho, a one uče.

Ona piše, pjeva pjesmice Kristovoj mucu, piše hvalospjeve Majci božjoj, crta svoje osjećaje u crkvi, u školi, među djevojčicama, opisuje dojmove, događaje u igraonici, u vrtu, u spavaonici, radionici. Izrezuje male papiriće, slaže ih u male korice. Mirjana piše. Ne misli ni o čemu, samo se podaje, prepušta drhtavom lutanju mašte po dalekim daljinama sanjarskog carstva života. Ti su snovi vrelo razbuđivane duše, vodič misli, uzrok velikih užitaka, cilj svakom novom danu, predmet ushićenja, životna radost i smisao svega što obuhvaća okvir njezinih vidika, početak i kraj svega dosadašnjeg života.

Piše s osjećajem pobožnosti kao što drugi mole. Kao da ju je neko živo biće privinulo k sebi, uzelo pod svoje, povelu u daleke dvorce i natopilo svjetlošću i suncem.

Jesenjske su magle pale na zemlju. U Mirjaninu dušu ulazi proljeće.

Učiteljice i nadstojnice održavaju sve češće sastanke, dok jednog dana ne odaberu čitav niz djevojčica i odraslih djevojaka i pozovu ih u malu dvoranu konvikta. Među njima je Mirjana i dvije njezine vršnjakinje.

Tu je neki stari gospodin s bradom. Opatice i on gledaju djevojčice. Onda im dijele knjižice, ispisane perom.

- Djeco - tumači nadstojnica - Za Božić želim prirediti veliku svečanu predstavu. Same ćete to izvesti. Tu su uloge. Čitajte redom glasno da vidimo kako ćemo podijeliti uloge.

Mirjana čita sonorno. Uznosi se svakom riječi. Gubi s vida obrise zemaljskog bivstva.

Probudi je tek tapkanje po ramenima. Lice sestre nadstojnice, ono strogo, uvijek prijeteće, smiješi se zadovoljno:

- Mirjana, ponosit ćemo se tobom, budeš li tako govorila na predstavi.

- Na predstavi? Što je to predstava?

Smiješe joj se svi, a ona vidi samo dva tamna oka s crvenom piknjicom u bjeloočnici. Usta učiteljice Bernarde nasmiješena su:

- Zamisli da si Rimljanka Kalista, djevojka koja se prikazuje u ovom drami. Ti si kći konzula i sve što joj se događa, sve što osjeća, sve boli, borbe, muke, sve to moraš osjetiti i govoriti kao da si ti ona.

- Znam, znam, časna sestro. I moram sve naučiti naizust kao da to njezin duh iz mene govori? Doroteja isto tako? Je li?

Lijepa crnomanjasta djevojka suvereno gleda Mirjanu:

- Ja sam već vidjela predstave i znam sve.

Ona je vidjela, a Mirjana još ne zna, ali mora, mora znati. I gleda drugaricu koja će glumiti svetu Doroteju. I divi joj se jer je lijepa i govori tako divno jer zna. Vidjela je ona predstave, o čemu Mirjana ne zna ništa.

Događaj razbudi čitav zavod, sva djevojačka srca kucaju jednim uzbuđenim kucajem. Zavod ima da izvede nešto veliko, od čega zavisi njegovo uvažavanje i čast u samostanu.

Dolazi gospodin s prosijedom bradom. Rekli su joj da starac uči najveće glumce u kazalištu. Ona ga gleda kao objavljenje, sluša, njegova mimika silazi na Mirjanu, stapa se s mišićima njezina lica. Njegove kretnje ulaze u Mirjanine ruke i njegovi pogledi postaju odraz njezinih očiju. On se utjelovljuje u njoj. Mirjana je njegovo drugo biće na koje je

ponosniji nego sam na sebe, Mirjana tek napola čuje hvale starog bradatog gospodina. Ne usudi se ni prisluhnuti od straha i trepta da to nije hvala, nego ukor. Jedino joj pruža sigurnost stalni smiješak na usnama sestre Bernarde, famo je skrivena istina, prava, vedra, a ta se istina smiješi.

Dan postaje Mirjani odviše kratak. Škola, učenje, lekcija, pisanje zadaća, pjesmica, dojmova i događaja, a popodne, nakon škole, dolazi bradati starac i onda dolje, u velikoj dvorani gdje je povišeni podij, govori ona svoju ulogu drhtavo i žarko.

I osvane drugi dan Božića. Mirjana stoji na pozornici. Zastor je spušten. S onog kraja purpurnog zastora čuje se žamor ljudi. Zna: tamo su djevojke, kanonici s Kaptola. Vele čak da je tamo biskup. A Mirjana je tu na pozornici u haljini od ružičaste svile. Prave svile, opšivene zlatnim vrpčama. Tamne su joj kose učešljane u toranj, ukrašen svijetlećim đerdanima. Svečana odora Rimljanke.

Ne vidi svoju pojavu, ali u haljini dugoj do poda s povlakom osjeća se visoka, odrasla, otmjena, gospodarica Rima.

Čeka Mirjana hrabro. Sestra Bernarda sjedi na kraju, na prvoj stolici petog reda. Ona joj je sama rekla neka bude hrabra. Mirjana osjeća neprispodobivi mir i sigurnost da ne može pogriješiti. Mora dobro glumiti. Mora dobro govoriti. Mora. I sve druge glume dobro, a najbolje Doroteja. Mora je biti dostojna.

Zazvoni sitno zvonce. Zastor se rastvara. Tišina. Mirjana vidi glave u magli, bezbrojne glave, i govori. Ponosna, razmažena Rimljanke zapovijeda. Oko nje robinje i prijateljice. Ona je Kalista, kći konzula što ima prijateljicu Doroteju. Kalista se divi njezinoj dobroti, pomaže je u siromaštvu dok joj Doroteja ne prizna da je kršćanka. Velik prizor. Veliki čas, veliki osjećaj. Ona, obožavana kći slavnog konzula, prijateljuje s kršćankom. Da je odbaci? Tako dobru, vjernu prijateljicu, jer se klanja Kristu? Ali Neron progoni njegove sljedbenike?! Bori se Kalista, misli, pita zvijezde i srce i ne odbija Doroteju.

Šutnjom zaštićuje Kalista svoje prijateljstvo nad kojim lebdi opasnost otkrića. I dugo ne potraje. Saznaje se: Doroteja slijedi Krista. I odvuku je na mučila. Kalista pati u svojoj bogatoj odaji. A noću u snu budi je anđeo, noseći joj košaru mirisavih ruža što ih Doroteja šalje Kalisti na pozdrav u samrtnom času.

I sva Kalistina duša proplače za drugaricom. Kalista širi ruke, kliče Bogu svoje drugarice, predaje mu dušu, srce, misli, djevojaštvo. Zahvaćena zanosom u gluho doba noći ona ide, ostavlja bogatstvo svoje odaje, očevu palaču i šulja se terasom obasjanom mjesecinom.

Noć je u katakombama. Molitva bruji mračnim podzemljem, molitva puna nade i predaje, samozataje. Kalista stupa pred oltar i vikne:

- Evo me! Ja sam služavka Dorotejina Boga. Osjećam ga u svojoj duši.

Sve umukne, vjernici pristupaju. Kalista skida svileni plašt gospodstva i polaže prisegu. Bože, veliki, primi moj život.

Mirjana govori. Osjeća se visokom, odraslom konzulovom kćeri. Sve što prolazi kroz dušu konzulove mezimice, to Mirjana osjeća u svojem srcu, u duši, u predodžbi, mašta svladava svijest svega oko nje. Nema Mirjane, ni samostana, ni sestara, ni kanonika, ni biskupa, čak ni sestre Bernarde. Utopljena je u priči kao da je budna istina. Govori, deklamira, prikazuje borbe, plače, obraća se, uzdiže k Bogu i priseže mu. Neka je Neron baci u arenu zvijerima. U mukama će proći kroz svoj zemaljski život.

Prisega odjekuje dvoranom, riječi padaju u njenu vlastitu dušu kao sjeme što ima da proklije.

Pod mračnim svodom katakombe zadrhte svijeće, a Mirjana digne obje ruke.

- Mučeničkim životom ja ću živjeti i umrijeti, ali vjeru svoje duše nikad neću izdati. Ni za čast ni bogatstvo.

Tišina je. Na pozornici i dolje u dvorani. Gromki glas djevojčice što izgovara vrelu prisegu svima prolazi kroz žile. Je li to priseгла Kalista? Ili je priseгла Mirjana?

U tišini šušte zastori, sklapaju se. A Mirjana još kleči, još joj duša kliče, još priseže, još je u rimskim katakombama.

Ne može se vratiti ni kad bradati stari gospodin poreda sve djevojke, i opet se rasklapa

zastor, a šum ushićenih dlanova iskazuje zadovoljstvo. Mirjana ljubi ruke časnoj majci i biskupu, kanonicima, svima redom. Čini joj se da su svi samo učesnici Ka-listine prisege u katakombi. Prenu je tek pogled sestre Bernarde i njezin smiješak na debelim usnama što joj govori više od svih riječi koje su je ove večeri pohvalile i od svih ruku što su joj pomilovale kosu.

- Mirjana, što si osjećala dok si izricala prisegu? - pita je sestra Bernarda.

- Lijepo, veoma lijepo, kao da je sve istina.

- Istinski si prisegla živjeti mučeničkim životom i umrijeti, ali vjeru svoje duše nikada ne izdati. Znaš li, Mirjana, što to znači?

Upire oči u Bernardu, misli, traži odgovor.

- Možda znači sve trpjeti što me stigne, samo nikad ne izdati ono u što vjerujem, što mislim i osjećam u duši i srcu.

- Da, da, Mirjana, radije položiti i križ ognjem plamene šibe, ali nikad izdati, nikad pokoriti svoje uvjerenje nikome na svijetu.

Šuteći gleda Mirjana u male smeđe oči.

- Znaš li, Mirjana, što je simbol?

- Ne, časna sestro, ne znam.

- Tvoja je prisega simbol tvojeg dosadašnjeg malog sitnog života, u malom krugu punom jada, mučeništva. Mali si mučenik u kući svojih, ali boriš se, ne daš slobodu, vjeru duše svoje tiranima. Ne daj je. Ne daj ni za kruh ni za zlato, ni za medalje, ni za svoj život. Ne daj nizašto.

- Ne dam.

- Tvoj odgovor zavjet je tvojeg duha.

Glas Bernardin je vruć, uznosit, oči široko rastvorene, zjenice blistaju. Velike usne smiješe se zadovoljno, pobjednički. Mirjana je gleda, upija u sebe zvuk njezina glasa, zanos lika, sjaj očiju ostavlja u njoj i neizbrisivu sliku događaja. Bernarda je svoje riječi uklesala u mladu dušu kao u mramornu ploču, a ona je nosi u sebi kao novu dobit, otkriće, nešto velebno, što nitko ne poznaje, samo njih dvije. A to je jače od buke uspjeha, od pohvala kojim je obasipaju gledaoci, od poklika starog bradatog učitelja glume:

- Ona je rođena glumica. Bit će umjetnica.

Sve to iščezava pred tihim, zanosnim nezaboravnim riječima sestre Bernarde. I makar je bučno, veselo od gostiju što se okupljaju u dvoranama zavoda, iako svi govore samo o predstavi, svu vanjsku graju nadvisuju u njenoj duši tihe zanosite Bernardine riječi, svakog se časa jače osvjetljuju u jasnijem potpunijem obliku i značenju.

Oko Mirjane se talasaju valovi trijumfa, a njezina je duša nepomična poput otoka, zagledana u nepoznate svemirske daljine. Tamo vidi tajanstvene zrake i sluša zagonetne zvukove. Putovi onamo odjekuju zanositim usklikima:

"Ne daj vjeru duše svoje, ne daj slobodu duha svojeg ni za zlato, ni za medalje, nizašto, ni za život svoj."

Ne dati slobodu svoje duše znači: ne pokoriti se, znači: oprijeti se. Kome? Čemu? Kada? Kako? To su daljine u kojima ne vidi ništa, ne čuje ništa, ali čeka, naslućuje: doći će.

Nekoliko dana opojnosti, zaglušne slave, nepresahljivih pričanja, neizbrojivih legendica o prošloj velikoj večeri. Čitav je zavod zabrujao kao more za plime. A onda dolaze prve sjene. Mirjana razabere nešto dosad neopaženo. U očima nekih djevojčica javlja se mala podrugljivost, a u riječima žalac:

- Mirjana, ti ne možeš s nama sjediti. Ti si neko više biće koje razumije samo sestra Bernarda.

- Ti ne možeš s nama u vrt, Mirjana, ti, velika umjetnica.

- Kako bismo smjele tražiti od tebe, Mirjana, da nam pripovijedaš pripovijesti, ti si spisateljica.

Smiješak im titra na ustima, na licu neki izražaj što Mirjanu plaši i osjeća njihove riječi kao bodljike. Preplašena uklanja se, zaklanja, brani.

- Kakva sam ja glumica? Svaka bi od vas isto tako govorila da ju je učio bradati gospodin.

Svaka. Otkud bih znala da me nije učio gospodin? Vi ćete sve oš bolje glumiti jer ste visoka rasta, a ja sam tako ružna, malena. A ono što pišem, to ja katkad onako glupo, črčkam da mi prođe vrijeme. Prebrzo naučim zadaću pa se tako igram. A pripovijesti? Čitala sam sve davno, ne znam u kojim knjigama što sam ih našla na tavanu kod kuće. Ali sada više neću črčkati nikad, jer je to sve ništa. - Tako se u strahu ispričava Mirjana, a ne zna čega se plaši.

A za učevnog sata više ne uzima pera, ne piše, samo uči da vide svi kako ne črčka. Tako se brani, samo da je ne zovu posprdnim glasom podrugljivo glumicom ili mezimicom ako sestra Bernarda pohvali njezinu zadaću. Ne. Trsit će se da zadaća bude loša, da drugima ne bude žao, da je ne gledaju onim pogledom, ne smiješe se onim smiješkom i ne zapljuskuju bodljikavim riječima, nepodnošljivim, ubistvenim.

I sada se približava svojim vršnjakinjama više nego prije, ali govori mnogo o molitvama, ispovijedima, o životu svetaca o kojima uvijek glasno čitaju na izmjenju za objeda. O tome govori, samo da ne bi tkogod spomenuo božićnu predstavu, njezin uspjeh, ili da ne bi tkogod skrenuo razgovor na njezine pohvaljene zadaće.

Smišlja, razmišlja, pronalazi kako bi se i čime ponizila pred drugima da im ne bude krivo. A mora im biti krivo.

- Sve samo izgleda dobro što ja činim - razjašnjava Mirjana djevojčicama, uvjerava sama sebe i počinje vjerovati, boriti se za one druge i pobiti krivice koje ona nanosi njima jer uzima sve te hvale, a nije ništa bolja ni pametnija od drugih. Brzo uvjeri sama sebe: sve to samo tako izgleda da znam nešto više od njih.

I osjeti neki stid što svi misle da zna, a ne zna. I zakopa u zaborav slavu svojeg uspjeha i sve što je s njim u vezi. Kad se sjeti toga, brzo odrine misao kao da je okrenula glavu od neprijatnog prolaznika. Ali ne može, a da ne misli na nj.

Ne može zaboraviti riječi sestre Bernarde. One su uklesane u duhu. Kad god legne, zavuče se ispod pokrivača, sklopi oči, a pred njom stoji visoka, uspravna pojava gotovo ružnih crta s dva mala smeđa oka. Široke debele usne osmjehnute su, veliki zubi pokazuju se kao cimer neke unutarne viteške snage, uvijek sluša onaj glas što vrelo, zanosno govori o simbolu Mirjanina mučeničkog života, o nepokoravanju kad bi joj otimali slobodu.

Sve se obnavlja u mraku pod noćnim pokrivačem: tu je pozornica, na njoj stoji Mirjana u svilenjoj rimskoj haljini i govori. Glumi u mislima.

Ne može više bez tih večeri ispod jorgana kad obnavlja pokuse, glumu, obnavlja dane od kojih je svaki imao svoje velike uzvišene časove, kad je ona odlazila daleko u prošlost Rima, u katakombe velikih heroja vjere Kristove, obasjanih tajanstvenim svjetlom.

Ti joj dani, satovi nedostaju kao gladnome kruh. Nedostaje joj stari bradati gospodin koji sada uči glumce negdje u gradu gdje oni govore na pozornici svake večeri, svake večeri su Rimljani, svake večeri plaču, uzdišu, zanose se u nevidljive daljine.

I nosi u duši zakopanu žalost što su minuli oni dani i ona večer i što se ne vraćaju. Želja se pretvara u žeđ da se sve opet obnovi, da se nastavlja i nikad ne prestane.

Kad danju prolazi kraj dvorane u kojoj su držali pokuse i predstavljali one večeri, steže joj se srce i diže se odnekle čudna, velika i žarka čežnja za povratak prošlih dana, satova i one jedne večeri. Ali se vraćaju samo pod ovim pokrivačem u postelji na pozornici njenih misli. Tu počinje promatrati sebe i one druge: što rade, kako se kreću, što govore i u tom promatranju Mirjana ispravlja sebe i svoje partnere. Zašto je tamo digla ruku? Zašto nije rekla ovako? U času ogorčenja morala sam reći ovako, stupiti onako, uhvatiti se za glavu.

I sklada druge riječi, stvara druge situacije, prerađuje dramu u mislima. Jedva čeka večer da može leći i nastaviti preradbu djela u mislima.

Jednog dana za učevnog sata krišom izvuče olovku i bilježi svoju preradbu. Ostavlja iste osobe u drami, ali promijeni sadržaj. Misao joj stvara pozornicu i po njoj se kreće ona i svi drugi, a svi su ona i ona su svi. Njezin ushićeni duh utjelovljen je u junaku što se bori, suzbija zlo, stječe pobjedu dobroti, vjeri duše junački, hrabro, u mučeništvu. Svaka junakinja je ona, svaki junak ona, sve je ona i svi su osjećaji njihovi, njezini, jer ona vodi ustrajnu borbu do posljednjeg daha. Užitek je to! Sreća je to, velebna, nikad neslućena,

nikad zaslužena, ničim ne iskupljena.

Zaboravljene su boli prvoga djetinjstva. Žuti dvorac s dugim nizom soba negdje je na dalekom otoku, pokriven maglom, kroz koju probijaju samo još njegove konture. Iz te daljine ne čuje Mirjana krik, ne čuje kletve. Nema više tragova velikim bolima maloga srca. Ne sjeća se suza, plača, očajnog krika svojih patnja, ne nalazi uspomena na djetinjstvo puno jada, suza, boli tijela i duše. Sve je to nestalo u blještavilu sunčanih svjetlosti novoga života punog novih doživljaja, novih osjećaja, novih misli, novog svijeta, što joj rastvara široke vidike dalekim putovima u okviru samostanskih zidina.

Tako je žarka ta sunčana svjetlost da je ne mogu zasjeniti ni mračna pisma od kuće. Nema više nikakva dodira s onim ružnim propaćenim strahotama što su joj progutale dane djetinjskog doba. Sad je ono san, ružni prošli san koji se nikad neće vratiti.

Pun je Mirjanin život, bujan, velik. Škola, zadaće, pouka sestre Bernarde, vezenje svagdašnje su joj radosti. A pero joj je kao neki čovjek, živ čovjek koji je ostavljeno, zapušteno osamljeno dijete uzeo pod svoje. I ljubi ga svim zanosom osjećaja- oslobođenja, svim žarom duše od nesreće ugrabljen, od rane ozdravljena, s mučilišta oslobođena. Ljubi to pero kao tajnoviti dar zaštitnika, hranitelja, branitelja, otkupitelja za čitavu vječnost. Sva mu se predaje, rastvara mu svoje srce, dušu, čitavo biće, svu sebe. Sva zemlja puna jada nestaje, samostan je pretvoren u rajsko mjesto, gdje su joj od Boga dane sve tajnovite sreće.

I život teče kao rijeka puna plavog odraza nebeskog. Novo probuđeni život digao se kao bujica nabrekla poplavom i potaplja sve što je dosad bitisalo u toj duši. Valovi novog života struje smjerom prema nekim dalekim prostorima koje ne poznaje, ali ih stvara u mašti neobuzdanoj, slobodnoj, ustalasanoj, što juri naprijed u nešto neznano, a vruće željeno.

VELIKI IDEALI

Novi su školski blagdani. Mirjana se veselo sprema u samostanske vinograde na Sv. duhu, u blizini grada. Već je uređena, kad je zove sestra vratarica.

U maloj sobi uz glavna vrata nađe Mirjana gospođu nasmijana lica. Rođakinja je njezine majke. Svakog Uskrsa i Božića pozivaju je iz samostana k sebi na objed. Bila je to jedina njezina veza s gradom, s vanjskim svijetom. Ali sad to nije bio blagdan ni kakav drugi uzrok da dođe. To Mirjanu zabrine. Pozdravi. Poljubi joj ruku i čeka.

- Tvoj otac stigao je u Zagreb - kaže ona.

Djevojčice šuti. Iznenadila se i nešto zaplašila. Gospođa obrazlaže:

- Nije mogao doći sa mnom k tebi jer ima posla u barunovoj palači. Ali ti poručuje da se spremiš. Povest će te na blagdane kući.

- Već sam se spremila k Svetom duhu.

- Valjda ti nije ljepše među opaticama nego kod kuće? - ukorava je gospođa, a ona ne odgovara, nego pita:

- A majka nije došla?

- Nema kad. Tata mi je odredio da ti dadem sašiti lijepu bijelu haljinu za svečanost. Bit će to u glavnom barunovu dvorcu, slavi se obiteljska svečanost. Tata hoće da deklamiraš i držiš neki govor. Bit će tamo sve odlično plemstvo. A sad neka ti ova gospođica uzme mjeru za haljinu.

Kad je svršila posao, gospođa sa šveljom ode. Mirjani bude tjeskobno. Prvi put nakon dvije godine dana u cvjetni vrt njezina novog života padaju sjene predosjećaja od kojih srce dršće.

Onda pohita sestri Bernardi. Saopći joj da je kane odvesti za blagdane. Dugo je Bernarda promatra i onda ispituje:

- Ne veseliš se?

- Bojim se onoga što me tamo čeka.

A može li očekivati da će biti nešto dobro u onom žutom dvorcu, punom mračnih soba, teških kletvi, tučnjave i jada?

- Čekaj, Mirjana, zaustavi svoju žalost. Možda je tvoja sreća upravo u ovom koraku kad ideš na blagdane svojoj kući. To može svršiti vrlo povoljno za tvoje ideale. Otac će te tamo čuti, shvatit će tvoje sposobnosti i mogla bi ga zamoliti da te pošalje na visoke škole u Švicarsku da tamo stečeš znanje i diplomu profesorice. Dakako, za to treba mnogo novaca. Tvoj otac mogao bi žrtvovati. Moraš mu pokazati svoje znanje. Pitaj oca o čemu moraš govoriti i kakva će to biti svečanost.

I odmah piše ocu u barunovu palaču na Grič. Odgovorio je i posebno pismo upravio Bernardi, zahtijevajući da Mirjana ne bi sama sastavljala deklamaciju jer ga je već jednom za posjeta bana Hedervarija gotovo lišila kruha. Sestra Bernarda mu javlja da sama preuzima svu odgovornost.

U tišini samostanskog vrta Mirjana sastavlja govor i pjeva pjesmu o žeđi male ptičice, neznatne, osamljene, što čezne za daljinama, visinama, čezne k suncu, pa leti jer mora.

Kad je završila deklamaciju, učiteljica reče:

- To je tvoj ispit zrelosti, Mirjana. Slutim da će ti to otvoriti putove k nauci.

I puna nade čeka dan polaska. Opet dolazi gospođa s ljubaznim licem i vedrim smiješkom, odvede Mirjanu iz samostana k ocu u barunovu palaču.

Unišla je u veliki prostrani ured. Tu sjedi barun, a s njim otac. On joj samo pokaže rukom da čeka kraj vrata.

Taj susret nakon dvije godine zbuni njezinu dušu. U malo samostanskoj sobici kod sestre vratarice vidjela je drugačije susrete s očevima i majkama. I razabire svoju nepotrebnost, samotnost, udaljenost od oca i zbog toga je obuzima stid, plahost, nesigurnost. Između gospodina kojeg zove ocem i nje leži velik prostor, pust, prazan.

Onda se oglasi otac:

- No? Kako je? Jesi li dobra?

Ona mu poljubi ruku, porumeni i stisne se nekud sama u sebe. Otac je poljubi u čelo. Mirjana opazi da su sami u sobi.

- Dakle, sad idemo, Mirjana. Samo žurno, još imam mnogo posla.

- Kamo idemo? - pita Mirjana. - Kući?

- Ne, već na barunovo imanje, kolijevku njegovih pređa, da sve spremimo za svečanost. Imam mnogo posla. Moraš biti dobra jer nemam kad paziti na tebe.

O majci ne reče ništa. To je uznemiruje.

- I mama je tamo na velikom imanju?

- Nije. Žuri se, idemo.

I pošli su. Na velikoj crnoj kočiji već su bili Mirjanini kovčezi. Dva siva konja povukoše kola.

Mirjana se zavuče u kut kožnog sjedala. Pogledom hvata kuće i ljude grada što i danas šumi oko nje poput velike rijeke, kao kad ga je ugledala prvi put.

Onda se grad sve više gubi.

- Gle, tata, ono je Medvedgrad? Tamo su stanovali hrvatski vitezovi i kneginje, a grad je sagradio biskup...

- Da, da - odvrća otac odsutan mislima.

Šute. Konji ponosno trče prašnom cestom. Dolje se razlijeva širokim koritom Sava. Gore na brdu ruševina.

- To je Susedgrad okrutnika Tahija, a gdje su "Kameni svatovi"? Tamo, je li, tata?

- Pusti me, Mirjana. Imam briga, moram misliti.

Povukla se kao dijete kad su ga udarili po prstima. Za sat vožnje kočija ulazi u perivoj. Bijeli široki put nasut čistim prosijanim pijeskom. Okolo cvijeće, velika stabla što spuštaju krošnje do zemlje. Između drveća široki sivi dvorac, s velikim balkonima, širokim portalom. Četiri sive velike kule, prave pravcate kule. Mirjana ih upija pogledima. Čini joj se di ih je već vidjela u mašti priče što ju je pripovijedao špan Tenšek za dugih zimskih večeri u družinskoj sobi žutog dvorca.

Čim je sišla i popela se širokim kamenim stepenicama u raskošni dvorac, izgubi se u hodnicima. Traži ulaz u kulu. Mrak je, tišina. Na stijenama slike starih vitezova, mračnijih od tmine. Čini joj se da su vitezovi živi i nešto međusobno šapću, dogovaraju se.

Neki je naročiti čas u tom tihom polumraku okrugle kule s malim prozorima i debelim zidinama, punim starih slika što nose njezinu maštu u daleke krajeve.

U dvoranu kule ulaze sluge, gospoda, neke žene i začuđeno gledaju djevojčicu što sjedi pred slikama i misli...

- A mi smo je već tražili na dnu jezera.

Visoka jaka žena okosi se na Mirjanu:

- S kim si bila u toj kuli? Što si radila?

- Ni s kim nisam bila. Sama sam gledala slike.

- Nije istina. Bio je netko ovdje - i okrene se činovnicima i slugama što stoje okolo i pita:

- Koji je od vas bio tu s njom?

Jedan od gospode izdere se na gazdaricu:

- Idite do vruga! Zar ne vidite da je to dijete?

- Da, dijete, ali mati mi je pisala neka pazim na nju jer već zna više od odrasle pokvarene žene.

- Njezina bi mati okrivila i kip svete i dijete u kolijevci i staricu na rubu groba - odgovara neki obrijani čovjek. - Zar vas nije stid ovako govoriti pred tim djetetom?

U mraku sobe otvaraju se debela stoljetna hrastova vrata. Otac ulazi crven od ljutine.

- Kakve mi to pripravljaš nepravilike? Gdje si bila?

Iako ne razumije što oni to govore i misle, osjeća se postidjena, poprskana pred tim ljudima što stoje oko nje i htjela bi prodrijeti zidine kule i nestati. Dvorska gazdarica pristupa k ocu, nešto mu tiho govori, a gospoda činovnici prosvjeduju. Mirjana opazi kako je otac žestoko planuo, viknuvši:

- I vas je već njezina mati otrovala svojim otrovom. Nosite se, ili ću vas otjerati. Kakav je to razgovor o djevojčici iz samostana? Smjesta ušutite i nosite se - okosi se na gazdaricu. Ona ušuti, činovnici i sluge povlađuju gospodinu upravitelju, a on uzima Mirjanu za ruku i srdito je vuče za sobom:

- Dosta imam posla pa da se još s tobom natežem. Zatvorit ću te u sobu i odanle se ne mići.

Našla se u golemoj sobi punoj naslonjača i slika, starih, divnih, tajanstvenih. Ali duša joj je puna otpora: ne, neće to podnositi.

Napiše pismo sestri Bernardi, opiše joj sve i moli neka je uzme natrag još danas. I pošalje pismo po sluzi svojeg oca. Uzjahao je konja i otišao, pokoravaju se zapovijedi kćeri svojeg gospodara.

Još istog dana donese odgovor. Otac se začudi nad Mirjaninom drskošću da šalje glasnika. Ali čita pismo. Mirjana ne može doznati što piše sestra Bernarda, ali osjeti učinak. Od toga časa otac se vlada prema njoj s naročitim uvažavanjem. Zaposlen kao uvijek, ali pažljiv. Ne govori s njom mnogo više nego prije, ali je pita svakog dana dvije-tri riječi. Više ne dospijeva. Uvijek je zadubljen, računa, riše, smišlja. Kad Mirjana legne u postelju, čuje oca u njegovoj sobi i sluša kako šušte papiri i škripi pero, štropecu ladice i vidi svjetlo do kasne ure. Ujutro rano čuje njegov zapovjedajući glas hodnicima, perivojem, razabire kako se uvijek žuri na majur, na polja, u vinograde. A njoj dopušta da izlazi.

Od jutra do mraka nesmetano obilazi golemim starim perivojem, šumicom, vesla jezerom. S njom je neka žena što uvijek plete. Katkad štogod pita, ali Mirjana ne čuje, ili neće da čuje. Uvijek razmišlja, a kad se vraća u veliki dvorac, sjedi dugo pred starim slikama u kuli.

Jednog dana ispiše arak papira i opet ga šalje sestri Bernardi. Već drugog dana primi ispisani arak i kratko pismo:

"Govor što si ga zamislila u onoj kuli nadmašuje sve koje si do danas sastavila. Bog ti je poslao nadahnuće u onim starim zidinama dvorca među njegovim slikama da ti otvori

putove u nauku u tvoje velike ideale."

Prošao je tjedan. Osvane subota. Velika krasna palača ovjenčana je zelenjem i cvijećem. Sve što živi u dvorcu i na majuru u svečanim je odijelima. Seoski svijet se okupio. Kočije dolaze, izlaze gospoda, dame, stari, mladi, djeca. Ispunjeni su svi katovi, sve sobe i kule barunovim rođacima i gostima. Mirjana ih zna iz najnježnijeg djetinjstva, uvijek su tako dolazili, izlazili, živjeli na dvorcu, svetkovali, slavili u svojim šarolikim odorama punim sjaja starine, bogate, raskošne. Slike se redaju pred njezinim očima, neizbrisive.

I kao u djetinjstvu skriva se u glavnom predvorju iza velikog kipa i promatra sve, čuje sve. Zanima je svaki štropot, svaki šum svilenih povlaka, svaka kretnja i riječ onih što ispunjavaju dvorac kao u priči.

Uvečer plamti tisuće svijeća i svjetiljaka. Livrirani sluge nose srebrne i zlatne zdjele, pjenušavo vino. Žamor, buka, govor, a onda tišina. Rano su polegli da se odmore za sutrašnju svečanost.

Noć je. U sobi mrak. Mirjana usne. Netko žestoko strese njenim ramenima. Otvori oči. Kraj postelje stoji otac s velikom svjetiljkom u ruci.

- Ustaj, Mirjana. Za ime božje, brzo.

Prestrašena skoči s postelje i dršće. Samo su je tako budili tada kad je jednom u djetinjstvu nastala vatra u dvorcu.

- Zar gori, tata?

- Što bi gorjelo. Dođi u moju sobu. Uzmi ogrtač da se ne prehladiš.

Poslušaj i potrči za ocem pa čeka što se dogodilo. Očevo je lice puno brige:

- Slušaj: kad je ono bio u posjetu ban, učinila si strahotu. Želim čuti što ćeš deklamirati ujutro i što ćeš govoriti uvečer za vatrometa. Tvoja me učiteljica uvjerala da ćeš govoriti samo što se pristoji.

Ona protare snene oči i ne može se snaći.

- Nisam imao ovih dana vremena da te ispitam, a želim točno čuti svaku riječ.

Sad je shvatila. Stane nasred sobe, dozivlje sjećanje i govori.

- Tiše, tiše - ušutkava je otac - svi spavaju. Još tiše, još.

Snizuje glas do šaptanja i deklamira pjesmu, a onda opet govori govor anđela u kuli. Otac sluša, muči ga san, a ipak mora slušati.

Mirjana svrši. Sva je kao na iglama. Čeka pohvalu, čuđenje, ushićenje.

A otac zijevne i mahne rukom:

- Dobro je. Idi spavati. Ali ništa drugo da nisi rekla, nego što sam sada čuo.

Kao da sa stropa pada ledeni mlaz. Sve su nade ležale u toj pjesmi, u tom anđeoskom govoru, a otac zijeva.

- Idi, idi, već cvokoćeš, Mirjana.

- Tata, zar nije to dobro sastavljeno, onako, jako dobro? Ja sam to sastavila...

- Znam, učiteljica mi je pisala. Dobro je, idi legni.

I leži u postelji rastvorenih očiju, plačućim srcem, razorenim osnovama. Htjela je polučiti velik dojam na oca, dojam koji bi joj otvorio vrata velike škole. A on je ostao hladan. Nije li bio snen? Ili umoran? Nova je nada tješi.

Mirjana usne tek kad je svitalo, snivajući o velikim školama i profesorskim diplomama.

Sutradan u zoru odjenuli su je u bijelu haljinu, očešljali kosu i uresili je vijencem. Kad je minula velika svečana misa u kapelici dvorca, u najvećoj dvorani svrstala se slika puna šarene raskoši, starih odora od zlata, baršuna i svile urešene draguljima, skupocjeno oružje i pojasevi svake vrsti kao da su vitezovi sišli sa slika na stijeni.

Mirjana stoji ukočeno i čeka, čeka.

Svakojaki se govornici redaju, čestitaju. Redaju se govori, onda glazba i deklamacija plemićke djece.

Najposlije izlazi Mirjana. Barunov učitelj navijesti gostima da će deklamirati vlastitu pjesmu.

Čudno gibanje, namještaje, šaptanje. Brzo sve ušutka njezin glas, čudno dubok, snažan, bujan, pun patosa i zanosa. Mirjana hoće da je svi slušaju. I otac mora slušati kad to čine i

drugi. Mora. I zato povisuje glas. Razabire pažnju i čvrsto vjeruje da će uspjeti izvoštiti putnicu za švicarsku visoku školu. Bori se za to svom snagom svoga jakog prodornog glasa ne bi li sve prisilila da paze na sadržaj.

Nakon svečane posljednje izreke slika se promijenila. Svi u dvorani odobravaju, zovu je k sebi, ispituju, a ona se žuri odgovoriti svakome što jasnije i glasnije: to sam ispjevala ja. I traži pogledom oca. Nigdje ga ne vidi. Pita za nj. Nije ni bio u dvorani. Ima posla. Mirjani se zabode nož u srce. Još nije sve izgubljeno. Još joj za večer ostaje ono najjače, što ima donijeti odluku, što otac mora slušati jer će govoriti napolju.

I dođe večer.

Pred dvorcem i na jezeru plamte ognjene slike, pod nebo lete žarke zmije i zvijezde. Ta slika sjeća Mirjanu bolnih dana djetinjstva, ali i prvog deklamatorskog uspjeha, nakon kojeg je stara barunica odmah pozvala Mirjanu u dvorac u školu. A što će biti danas?

Vođe svečanosti postavili su je na veliku umjetnu pećinu iza dvorca. Sva je u tmuni, u odijelu anđela s krilima, dijademom, nakovrčanom kosom i zlatnim ljiljanom u ruci. Netko joj dovikne:

- Sad pazi, Mirjana! Planut će oko tebe ružičasto svjetlo. Ne boj se. čim zanimi glazba, započni govoriti anđeoski pozdrav.

- A gdje je tata?

- Tamo negdje, određuje na terasi.

Crveno svjetlo plane, sve su oči uperene u anđela na pećini. Ne raspoznaju ga. Mirjana je u čarobnom sjaju. Gleda mirno, ponosno, ozbiljno. Onda glazba utihne.

Duboki sonorni glas odzvanja kroz osvijetljenu noć. Čuju ga nadaleko. I svi šute. Ona ih ušutkava. Naglašava riječ po riječ. Na terasi gibanje. I dolje u masi. Ljudi dižu ruke k očima. Mirjana osjeća, Mirjana zna, Mirjana gleda kako brišu suze. I ona ih osjeća na svojem licu pa govori dalje snažno i odlučno, plačno i nježno, i bolno. Čini joj se da je postala anđeo i sad nosi pozdrave ljudima iz nebeskog raja. Svaka riječ nosi je nebu pod oblake odakle navješćuje siromašnom, bijednom, žalosnom svijetu dobrotu, vjeru i nadu.

I dovrši. Crvena svjetlost oko nje gasne. Nastaje tama. Lik anđela izgubi se u tmuni.

Mirjana stoji u mraku. Trese je zima u ljetnoj žegi. Duša dršće, srce strahovito udara, probit će joj slabašna prsa. Sva je u polusnu. Ne može sići. Skinuše je.

- Zovu te, Mirjana, gore na terasu.

Sva blijeda uspela se stepenicama. Vode je plemkinje, plemići ispituju tko je sastavio taj anđeoski pozdrav.

- Ja! Ja sam sastavila.

Ne vjeruju. Ispituju iznova i opet ne vjeruju.

- Sigurno je to ona sama sastavila - čuje Mirjana nečiji duboki glas. I obazre se.

Visoki gospodin u crvenoj velikaškoj ogori, ćelav, odebeo, okrugla lica, obrijane brade. Mirjana se sjeća: to je najstariji barun, onaj, koji je za banova posjeta odredio neka sama sastavi pred barunovim učiteljem govor i tako dokaže da joj nije sastavio banov neprijatelj. I sad gostima pripovijeda taj događaj kao veselu priču, a zatim je upita:

- Mirjana, reci: što bi najviše željela na dar? Za ovaj divni govor dat ću ti što god hoćeš.

- Molim gospodina baruna neka kaže mojem ocu da me pošalje u visoke škole u Švicarsku.

Čudom gledaju svi, a on je pita:

- A zašto bi to htjela?

- Tamo ću postati profesorica. Molim gospodina baruna, lijepo molim.

Glas joj zadržće, suza u oku zasja.

Odgovor načas ušutka čitavo društvo. Zagledaju se. Sliježu ramenima. Došaptavaju primjedbe.

Kakva želja. Mirjani gori lice, sva se trese, ruke su joj kao dva komada leda.

- I ti bi htjela da ideš daleko u Švicarsku?

- Pošla bih još dalje kad bi me tata dao u školu. Svakamo bih otišla gdje bi me učili.

- Ali u Švicarskoj ne bi živjela tako dobro i lijepo.

- Svuda je lijepo gdje su škole, osobito visoke.

I dalje ih više ništa ne zanima. Svi odlaze. Mirjana ostane sama kao nepotrebna smetnja. Čini joj se: njezina zvijezda sišla je zauvijek.

Najednom nakon svečane večere zovu je u dvoranu. Tu spazi oca, a najstariji barun oslove ga:

- Vi ste moj najvjerniji pomoćnik na mojim imanjima. Radili ste uvijek kao da je sve to vaše. Dvadeset osam godina. Dakle, čujte: vaša kći pokazuje naročiti talent za nauku, čezne za visokom školom. Poslat ćete je u Švicarsku. Ja ću platiti dvije trećine troškova. Jeste li zadovoljni?

Mirjanu stegne u grlu. "U Švicarsku!"

Otac sve to još ne shvaća. Odviše ga je zauzeo posao oko svečanosti, ali se pokloni:

- Ako vaša preuzvišenost tako misli, zahvaljujem.

- Mirjana, poljubi ruku dobročinitelju svojem.

Te večeri pisala je dugo pismo svojoj učiteljici sve dok nije svanulo.

Prošla je svečanost sa svim slavama. Utihnuo je veliki dvorac na četiri kule. Gosti odoše. Barunova obitelj ostala je sama. Život opet teče mirno. Samo Mirjana nije mirna. Još uvijek slavi. U njezinoj duši još gore vatrometi, zvijezde sikću uvis i visoko plamte. U srcu joj krijesovi radosne slave. I ne može utihnuti. Misli joj se roje, a nema kome pripovijedati. Na ovom dvorcu nema ni Marte, ni špana, ni one družine što je tamo u onoj žutoj zgradi djetinjstva sudjelovala u svakoj njezinoj boli i rijetkoj radosti.

Nema ni sela, ni Jurice, ni pastira. A koliko bi im sada pričala. Kako bi im razotkrivala što sve kani, što hoće, što zna i očekuje. Kako bi gledali, slušali, čudili se. Ona ide daleko u Švicarsku kojoj svakog dana ogledava granice na zemljopisu, svakog dana traži gradove, čita opise, guta povijest. Sve hoće da zna: kakva je zemlja, kakvi su ljudi tamo. Sate provodi uz zemljopisnu kartu Švicarske, putuje s jednog kraja na drugi. Mašta je odnosi u veliku školu gdje su sama ozbiljna mrka lica učenih ljudi što sjede nad ogromnim knjigama.

I duša joj je puna poštovanja, drhtaja, poštovanja. Ničice pada u svojem obožavanju nekog znanja što je daleko, visoko, tajanstveno i čarobno. Vuče je, obuhvaća nevidljivim i jakim rukama. Strepi od toga, čezne i boji se, a ipak hoće da ide tom čarobnom pojmu što stoluje negdje u daljinama, blizu Bogu.

I beskrajno luta šumama, poljima, luta kao ono u djetinjstvu. Ali sada je zbog toga ne grde, ne biju, ne tuku. Nitko se ne brine za nju i to joj godi. Ide tišinom šume, a misli joj lete slobodno kao ptice u daleke prostore kojima plove želje njezina srca, čežnje duše i nose ih u svemirske maglice u nevidljivost, beskonačnost.

Čini joj se da se sve oko nje i s njom pokreće naprijed: i ljudi, i sela, i ptice u zraku i potočić u šumi i mušice što zuje, oko nje vjetrić što nosi prašinu s ceste, sve leti, ide s njom, sve zna, sve osjeća, sve je prati daleko gdje će naći nešto uzvišeno, gdje će ulaziti kao u crkvu, hodati nečujno i napajati žednu dušu nečim što je čisto poput nebeske svetosti.

Svoju sreću dijeli s dahom vjetrića, s cvrkutom ptica, sa šumom rijeke, sa suncem kad zapada, s mjesecom kad izlazi. U sebi nosi čarobni ushićeni zanos. Duša joj je oltar, na njemu gore plamene svijeće u posvetu onoga što će primiti njezin duh kad bude tamo daleko.

Više se ne smatra djetetom ni djevojčicom. Osjeća se odraslom, vrlo odraslom i vrlo starom. Od djetinjstva do danas čini joj se velika udaljenost gdje su putovi bili puni graba, jaruga, uvala. Sad je izišla na čistinu, prohodnu, ravnu glatku. Vidik je otvoren, svijetao, sunčan. Sad treba da ide. Nastavi koračati hitro, lagano poput perca.

Divnim suncem osunčana je Mirjanina duša. Puna je beskrajno široke nade, nedostiživo jake, nerazorivo čvrste, čistoću te nade ne prelazi ni sjena. Vedra je kao proljetni dan.

Stajala je uz vodoskok pred dvorcem. Zagledala se u bazen po kojem plove ribice.

Netko ju je oštro uhvatio za ramena:

- Što radiš tu?

Nad njom se nadvilo smučeno, izobličeno lice, a onda klikne:

- Mama, zašto nisi bila na svečanosti? Zašto nisi došla da čuješ?

- Pitaj svojeg dragog tatu. Ostavila si samostan jer je on htio? Je li? Kako si se usudila otići, a da ne pitaš majku? Zar je otac tvoja mati? Ili njegove djevojčure?

Snivala je lijep san. Sad su je probudili pa se kotrlja niz hrid. U grlu je steže, ali oči mole, vape, zaustavljaju majčin gnjev kojemu ne zna uzroka.

- Mislila sam, mama, da i ti hoćeš da idem na svečanost.

- Lažljivka. Znala si da me otac ostavio, otišao, bez novčića me ostavio, bez uzroka, bez ikakva povoda, nije htio da budem na svečanosti. Evo, gledaj kumu. Da nije bilo nje, umrla bih od gladi. Odvela me k sebi.

Iza drveća isprsil se stara žena s našminkanim licem, ispupčenim grudima u mladenačkoj opravi. Mirjana osjeti strah. Odvratnost je obuzima, gledajući našminkanu staricu s obojenom kosom i fru-fru-frizurom.

- Govori, Mirjana. Što ti je otac rekao kad te izveo iz samostana? - pita majka.

- Da ću govoriti na svečanosti koju slave baruni.

- I dao ti je sašiti novu bijelu haljinu i rekao da se moraš nakтити, lijepo učešljati i da se moraš dopasti starom barunu?

Zbunjeno zuri djevojka u razbješnjelu majku koja pita:

- Je li, rekao je?

- Nije mi to rekao.

- Lažljivka pokvarena - vikne kuma.

Mirjana skokne natrag sva crvena i viče:

- Nisam lažljivka. Nisam pokvarena. Neću da mi to kažete. Čujete li?

- Ispljuskat ću te, gade. Priznaj: otac te tajno odveo iz samostana i naložio da mi ništa ne pišeš.

- Nisam znala gdje si. Tata je rekao da ne zna.

- Priznaj: tata ti je naredio da se cifraš za baruna, da mu se smješkaš, da mu se sviđiš, namećeš?

- Nije istina - krikne djevojčica, osjećajući da se u tom krije nešto ružno i strahovito sudbonosno. Izazovno gleda majku koja se okrenula k svojoj prijateljici i zaridala:

- Pokvario je svoju vlastitu kćer. Učinio je od nje nedostojno čeljade, već sad u ovim godinama.

Majčin očaj teško potrese Mirjanu. Ona potrči k majci, uzima je za ruku, zahvaćena bolom i nježnošću:

- Mama, nemoj, mama, ne plači, ja sam dobra.

Začas nestaje majčinog očaja. Samo joj se još suze cackle u velikim očima.

- Mirjana, reci sve. Evo, tu je kuma. Obećajem ti pred njom: neću ti ništa. Tata te doveo u dvorac i naložio na budeš uvijek u blizini baruna, da ga uvijek slijediš, da mu se ulaguješ? Nije ništa u tome zla, samo mi reci.

- Ne, ne, mama, nije mi to tata rekao.

- Mirjana, ako ne priznaš, nikad me više nećeš vidjeti. Idem daleko. Idem.

Djevojče se osjeća poput ovce koju su stjerali u ogradu pa sad trči naokolo, baca se na ogradu da nađe izlaz, ali se uzalud ranjava. Izlaza nigdje.

- Hoćeš li priznati, Mirjana, ili ne?

- Mama, ja bih sve rekla, sve, ali tata mi to nije rekao. Nije mi rekao. Bog mi je svjedok.

- O, Bože, čuješ li, zove te u pomoć nedostojnoj laži. Svršeno je - očajno zalomi mati rukama. - Složila se s ocem. Ja više nemam kćeri. Ona je djevojčura.

- Ali, draga - tješi kuma majku što rida, lijevajući suze.

- Uzalud ti je to. Idi k barunici, povjeri joj sve.

Mati ide od jezera, plače, a Mirjana stoji na obali bez misli, bez daha. Srce joj je jezero puno suza.

Onda joj padnu u misli kumine riječi: "Idi barunici, povjeri joj sve". Trenutak odluke i ona ne oklijeva. Iza velikih stabala bijele se majčini skutu. Ona je slijedi, šuljajući se

puteljcima perivoja. Uspinje se stubama u dvorac, hita za majkom.

Nadošla je u kat, kad se majka uputila staroj vlastelinki. I pobrza hodnikom pa se zaustavi na vratima. Hoće da čuje što će to majka tužiti barunici. I već dopire iz sobe njezin plačni glas:

- Smilujte se, preuzvišena barunice, pomislite vašem sinu je četrdeset godina. Neka pusti moju kćer na miru.

- Što vam je, gospođo? - čuje se srdito baruničino pitanje.

- Gospodin se barun s ocem sporazumio da mu proda moju kćer. Mene je otjerao k mojoj kumi samo zato da može lakše izvesti to grozno djelo.

Glas stare barunice ponešto je povišen i Mirjana razabire svaku riječ:

- Gospođo, ne uznemiravajte me takvim ludorijama. Idite u svoj stan, a sutra putujte kući, odviše ste nedostojnu uvredu nanijeli mojem sinu i meni.

- Dakle, ja vrijeđam jer branim svoje dijete.

- Vi, gospođo, niste prisebni. Idite.

Plač se sve više približuje vratima. Mirjana se skloni u dugi hodnik. Malo nakon toga izlazi barunica.

- Ne da se to više snositi. Sad već počinje izmišljati i protiv mojeg sina. Nečuveno je to. Nije prisebna, siromašni upravitelj.

- I još siromašnija djeca - primijeti Mirjana glas mlade barunice.

- Htjeli smo spasiti to jadno talentirano djevojčice i nešto stvoriti od nje, ja i moj sin, i pomoći njezina oca, a eto, kakva zahvalnost.

Mirjana hitro potrči niza stube u prizemlje sve do lijeve kule. Tu njezin otac ima dvije sobe dok boravi u dvorcu. Ona se nada da će ga naći. Međutim zateče samu majku. Ona se guši u plaču i Mirjanino se lice ražali pa gorko zaplače s njom.

- Mama, ne žalosti se.

- Farizejko, plačeš! Prodana djevojčuro! - dobaci joj kuma.

U djevojčinim grudima plane bijes:

- Nisam prodana. Neću biti prodana.

- Nećeš? - ustukne mati kao da joj je sinula nada pa ide k djevojčici. - A zašto si pristala da ideš u Švicarsku u školu?

- Zašto, mama, ne bih išla u školu kad mi je sestra Bernarda rekla da je moja budućnost u nauci?

- Tako, ona ti je to rekla? Dakle, i opatice je već platio tvoj otac. Prokleta hulja, sve je potkupio i potplatio samo da može prodati kćer.

- Mama, nije istina da je tata nešto platio sestri Bernardi. A zašto bi me tata prodao barunu? Djevojčica se ne može prodati. Ona nije blago. Reci, mama, reci: kako je sve to?

Krik neizvjesnosti traži razjašnjenje. Hoće da zna i čuje ponovo više i pita, a kuma upada s mržnjom:

- Farizej ka, još pita, a dobro zna zašto je hoće školovati. Zato je i privoljela.

Djevojčice se okrene od kume k svojoj majci:

- Ništa ne znam. Ništa ne znam, mama - uzvikuje ona izazovno, tražeći svojim povicima objavu. Ali joj opet odgovara kuma:

- Gade pokvareni, sve ti znaš. Više nego ja.

Mirjana ne odgovara. Osjeća da je ova žena nabacuje blatom i gadi joj se.

- Dobro, Mirjana, sjedni ovamo - zove je majka mirnim glasom kao da se nije ništa dogodilo.

Djevojčica čeka razjašnjenje u strašnoj neizvjesnosti što je kao tamni duboki hodnik nekog stranog dvorca. A na dnu se pojavi iskra da joj osvijetli put i oslobodi pritiska pod kojim stenje od časa majčina dolaska.

- Kada ti je tata rekao da ćeš učiti u Švicarskoj?

- Ne, mama, tata mi to nije rekao, nego presvijetli gospodin barun. Poslije onog mog govora pozvao me.

- Kamo te pozvao? U svoju sobu? Bili ste sami.

- Ne, mama, rekao mi je na terasi za svečanosti, pred gostima.
- Dakle, tako, on već tobom gospodari.
- Ne vjeruj toj maloj beštiji - primijeti kuma. - Kad je mogla protiv moje zapovijedi ljubiti ruke župniku, mojem neprijatelju, koji bi me utopio u žlici vode, onda je spremna na sve.
- Mirjana, ubit ću te ako ne priznaš istinu.
- Ubij me, mama. Nitko mi ništa nije rekao, nego da ću ići na visoke škole u Švicarsku i da ću biti profesorica.

- Djevojčura ćeš biti - vikne majka.

Nesvjesno se prelije Mirjaninim licem plamena rumen.

- Mama, što je to djevojčura?

Kuma iskesi svoje krive zube što se klimaju u ustima:

- Kao da ne zna. Takve farizejke još nisam vidjela.

Mati više:

- To su one s kojima se klata tvoj otac - i tumači joj.

Ipak ona ne shvaća, ne može shvatiti bit, ali je hvata neka drhtavica jer je majka nazvala nju imenom kojim nazivlje sve te žene što su u majčinim očima strahovito zlo i odbačene. I gotovo u groznici ona se brani:

- Ne, mama, ne, ja ću biti profesorica, učiti, učiti, učiti.

U Mirjaninu glasu dršću suze.

- Čuj me, Mirjana, i upamti: barun te hoće izobraziti da mu budeš ljubovca kao ona lijepa gospođica s kojom smo ga nas dvije jednom vidjele u toplicama. Ti si mislila da mu je žena. Ja sam se stidjela kazati što mu je ona. Ali stari barun hoće sada mlado djevojče, dijete kao što si ti, zato te hoće školovati. Pokvarene djevojke moraju biti vrlo učene, moraju znati više jezika i svirati, one polaze više škole da mogu zabavljati gospodu koja hoće da ih plaćaju. Znaj, Mirjana, poštene djevojke ne polaze više škole. Poštenoj ne treba nauke. Poštene dobivaju muža. Samo nepoštene se naobražavaju i polaze škole da mogu biti zle. Čuješ li?

Sa strepnjom sluša Mirjana to pričanje kao što je slušala u djetinjstvu strahovite pripovijesti u družinskoj sobi.

- Tvoj tata uvijek je pokrivao pred starom barunicom odnošaje njezina sina i zato barun vodi s tvojim ocem prijateljstvo, zato barun uvijek brani oca protiv mene, a sada ga hoće još više nagraditi i tebe dati u Švicarsku u školu da te može uzeti za svoju ljubovcu. Otac zna da će tada biti još više vrijedan kod baruna, a jednog dana mene će protjerati. Već me i sada tjeraju, da, dijete moje, barunica me tjera jer drži sa sinom. Njoj je drago da ti budeš barunova ljubovca jer na tebe neće trošiti kao na onakve glumice iz Beča kakve je dovođio ovamo i potrošio mnogo novaca. Sad se barun odlučio za tebe, a mati i sestra mu povlađuju. Eto, vidiš, Mirjana. Zato te kane poslati u Švicarsku. Da budeš na sramotu i ruglo čitavom svijetu.

Sve dublje Mirjana spušta glavu. Osjeća se zasutom do grla.

- Razmisli, Mirjana, zar i drugi barunovi upravitelji nemaju djece. Mnogo više nego tvoj otac. A zašto on ne školuje njihovu djecu? Njih ne šalje ni u male, a kamo li u velike škole u svijet! Eto, vidiš Mirjana, tata te prodaje. Čuješ li?

Ne može govoriti. Grč je sapinje. Nekakva zvijer uvukla joj se u prsa i razdire ih pandžama. Samo se previja jecajem bez suza.

- Hoćeš li još uvijek ići u visoke škole u Švicarsku? - pita mati.

Ona ne odgovara, samo stenje. Ono što je čula od majke pretvorilo se pred njom u strahovitu grdosiju, ali joj ne zna imena niti razabire oblike. I ne može vjerovati da kreće baš protiv nje, a nema pouzdanja da će je ostaviti netaknutu. Htjela bi vikati a nema daha, htjela bi nešto odgovoriti, ali nema odluke dok mati čeka, tresući je za lakat.

- Ako si govorila istinu, idi odmah k ocu i barunu i reci im: ne dam se prodati. Neću da idem u Švicarsku. Ako si poštena, Mirjana, idi.

Ako je poštena? Što to znači? Mirjana sada još manje shvaća. Šuti. Ne miče se.

Mati se naglo uspravi:

- Eto, vidiš kumo, ona neće. Prodala se. Prodala se, ali dok sam živa, neće ona u visoke škole. Niti u male. Ne dam te. Ostat ćeš doma kuhati i prati suđe.

- Tako, tako - povlađuje kuma.

- Idemo. Spremaj u kovčeg svoje stvari - vikne majka gromko. - Idemo kući.

Mirjana ustaje pa ide kao kroz gusti crn oblak strave. Ide k stolu i uzima svoje knjige. To su njezine najmilije, najdraže stvari. Uzima ih i nosi. Ali joj do ušiju dopre štropt nekkih brzih koraka. Trgne se. Majka se zaletjela k njoj, pograbila knjige i nikad još neviđenim bijesom stala derati knjigu za knjigom.

- Evo ti, evo ti na, to ti je tvoja visoka škola, djevojčuro. Tu ti je tvoja škola. Tu imaš - i knjige začas padaju u komadićima na pod.

Mirjana izbezumljena trči iz sobe u hodnik i viče:

- Pomozite! Pomozite!

Hodnicima dvorca odjekuje njezin krik kao posljednji zov utopljenika. Sva vrata se otvaraju. Iz svih prostorija izlaze ljudi. Mirjana ne prepoznaje nikoga, samo trči uzdignutim rukama, dozivajući pomoć. Silom je zaustave, ali ona se otimlje, drhti i viče:

- Jao meni! Pomozite!

Onda iz kule istrči mati crvenih obraza i plamenih očiju.

- Ovamo je dajte! Moje je dijete.

Odgurne gazdaricu dvorca i ušutkava Mirjanu. Ali Mirjana ne može šutjeti. Opetuje povike i ne vidi drugo, osim svojih razderanih knjiga i ne upoznaje teže i strasnije nesreće, čini joj se da su joj izderali kožu s tijela.

Svi se guraju prema kuli, i činovnici i sluge da vide što se dogodilo. Mirjana potrči natrag da vidi jesu li tamo još poderane knjige. Nasred sobe spazi knjige u komadićima. I pada na koljena kao pred nekim dragim izgubljenim bićem, pruža ruke, skuplja komadiće, vrišteći:

- Jao, joj.

- Ne viči, Mirjana, kupit će ti tata druge knjige - tješi je gazdarica, a iza njih majčin glas viče:

- Neće joj kupiti nove knjige. Prisižem. Nju više neće vidjeti škola, nikad više. Dovoljno je pokvarena.

A djevojče samo skuplja komadiće papira i nastavlja vrištati:

- Joj, joj.

U tom očaju razgoljuje se sva nevolja njezine duše. U tome je nesvjestan predosjećaj sloma svega njezina života, sve sreće.

U tom zapomaganju pojavljuju se obrisi nekog dalekog velikog stradanja. Skuplja knjige i kvasi ih nadgrobni suzama. Svaki papirić uzima u vuneni rubac. Svaki joj je komadić drag. Svuda ima ubilježeni osjećaji, želja, nada. S tim su knjigama bile povezane sve njezine životne sanje, sva očekivanja u budućnosti. U njima je pohranila svu snagu, duh i srce djetinjeg bića.

Pokupljene komadiće knjiga Mirjana brzo sveže u svežanj pa hoće da bježi. U sobu ulaze otac i majka. Ona je silom zadrži na vratima, ali otac oštro zaprijeti:

- Pred njom neću s tobom progovoriti ni riječ. Idi van, Mirjana. - Izašla je. Još nije zatvorila vrata, već se oglasi oštar majčin glas:

- Huljo jedna. Prodaješ kćer barunu.

- Lišit ćeš me kruha budeš li vrijeđala baruna.

Mirjana se strese. Ne može slušati i bježi dugim hodnicima, noseći svežanj s razderanim knjigama. Istrči u perivoj ravno k jezeru. Svakog se časa ogledava ne vidi li je tko. Ide oko jezera, skrivajući se u grmlje i uđe u šumicu.

Potrčala je kroz guštaru kao da je gone, a onda izašla na cestu.

Tu stane. Gleda na puteljak prema dvorcu. Nigdje nikoga. Onda krene protivnim smjerom najbržim koracima. Odnekle čuje topot konja. Spusti se niz cestu, zavuče u šikarje i legne. Projahao je neki činovnik iz dvorca. Nije je mogao opaziti.

Kad se dobrano udaljio, ona ide dalje uz cestu.

Minula je davno pogibelj da bi je tko mogao opaziti ili slijediti. Prošla je velik dio puta i

ne osjeća umor. Cesta je pusta i nigdje traga selu. Ali ide dalje. Pružaju joj snagu vrhovi Zagrebačke gore. Dok ih gleda pred sobom, ne osjeća samoću ni strah. Čini joj se da su svi s njom koji stanuju tamo pod onom gorom. Žuri se da što brže stigne.

Tada se nađe nasuprot seljačkim kolima. Izišla su s poljskog puta na cestu i kreću prema Zagrebačkoj gori.

Djevojče se u prvi čas preplaši i pokuša sakriti, ali je seljak i seljanka opaze, zaustave i stanu čudom ispitivati. Što radi u toj pustoši mala djevojčica sama, gologlava, sa svežnjićem u ruci kao siročić što ide prosjačiti. Haljina svjedoči da ne može biti sirota.

- Idem u Zagreb - kaže ona. - Moram u školu u samostan. Nije daleko.

Seljaci joj ponude da sjedne k njima u kola. Sva je sretna i osjeća se kao da su joj to davni znanci. Nude je jelom. Ispituju djevojčicu odakle je i zašto ide sama.

- Izgubila sam se - to je sve što kaže, a oni je dalje ne muče.

I prođe joj put brzo i hitro. Na seljačkim kolima prevali Mirjana dalji put do grada.

Pred samostanskim vratima iskrcaju je. Mirjana im ponudi svoje naušnice za naplatu, ali seljakinja odbije.

- Već će nam Bog platiti.

Kad su se za njom zatvorila samostanska vrata, osjeća se spašenom.

Brzo potrči gore u prvi kat gdje je na hodniku oltar s kipom Majke božje. Tu padne na koljena i govori u sav glas:

- Hvala Ti! Hvala.

Na hodnik izlazi sestra Bernarda. Njezino oštro lice puno je čuda. Male smeđe oči zapanjeno zure u djevojče:

- Kakvu te to vidim, Mirjana. Otkud si došla sva zaprljana, prašna s ovim zamotkom kao kakav prosjak?

- Časna sestro, pobjegla sam.

Milosrdnica je uvede u sobu, a Mirjana stade pričati kako je sve bilo. Riječ po riječ. Ništa ne taji. I dok govori, sama sebi skida s duše teške terete i predaje ih učiteljici i njejoj dobroti...

I sad joj je lako. Osjeća se kao da je utekla progonu neke strahovite nemani i sad samo priča kako je bila užasna i jezovita.

Dugo gleda učiteljica svoju učenicu. I dugo šuti. A Mirjana zna. Sad ona misli o njoj i o svemu onome što je čula. I zna da će smisliti pomoć.

Napokon opatica progovori:

- Dijete, najprije moram brzojaviti tvojemu ocu i majci da si ovdje. To nam je dužnost. Ne boj se, neće ti biti ništa, govorit ću sama s njima. I sada preuzimam tvoju sudbinu u svoje ruke. Bog će mi pomoći. Javit ću ocu da želim s njim govoriti, a onda s majkom. Još se sve može lijepo svršiti.

Lijepo svršiti? Ima, dakle, mogućnosti.

Mirjana je opet u samostanu. Sve su djevojčice na blagdanima kod svojih roditelja. Ona je sama. Ali joj to prija. Puna je misli i samoća joj godi. Očekuje odgovor na brzojav sestre Bernarde njenom ocu. Ali odgovor ne dolazi. Ni drugi ni treći dan. Ni od oca na od majke.

Mirjana je gotovo zadovoljna. Barem zna da će ostati u samostanu. Četvrtog dana sestra Bernarda obrati se njezinu ocu pismom.

Nema odgovora.

Petog dana Mirjana se razboli. Zahvati je vrućica.

Sestra nadstojnica brzojavlja roditeljima. Mirjana leži bolesna i boje se ponovo upale pluća. Ne stiže nikakav odgovor. Ni drugog ni trećeg dana. Ni nakon dva tjedna.

Trećeg tjedna Mirjana se pridigne. Onda se iznenada pojavi otac. Došao je vrlo ljubazan i blago je prekorio zbog bijega. Ona prelazi preko toga i pita:

- Zašto, tata, nisi odgovorio kad su ti javili da sam bolesna?

- Barun me uveo u novi posao. Ne znaš, Mirjana, što znači raditi uvijek u odgovornosti. A znaj: sve što ti je mama rekla nije istina. Sve ćeš to razumjeti kad odrasteš. Sad idi sa mnom kući. Mama te zove.

- Ne. Ja ostajem u samostanu zauvijek. Bit ću opatica.

- Kupit ću ti druge knjige i sve će se smiriti.

- Ali one mi više ne možeš kupiti koje sam tako voljela. Mama se zaklela da neću u Švicarsku niti u koju drugu školu. A ja hoću da budem učiteljica. I ostajem u samostanu. Ostajem.

Pojavi se sestra Bernarda. Mirjana gleda kako ona ide s ocem u drugu sobu. Sva dršće, čekajući. O čemu raspravljaju, što će zaključiti? Trepti, zebe, osjećajući da se tamo rješava njezina sudbina.

Kad se otac opet pojavio, smjesta se s njom oprašta:

- Imam mnogo posla, dijete, i moram se žuriti. Gospodin barun me čeka. Ti ćeš ostati ovdje preko blagdana. Časna sestra kaže da je tako najbolje.

- I dalje ću ići u školu, tata? I u Švicarsku?

- Da, ići ćeš jer tako hoćemo ja i časna sestra. Mama će se već smiriti.

Mirjana mu zahvalno poljubi ruku. On hitro ode, a učiteljica veli:

- Dijete, tvoja majka sumnja jer se boji za tebe, ali sumnje nisu opravdane. Uvjerit ću tvoju majku o tome. Pisat ću joj i sve razložiti, a onda će ona sve uvidjeti i bit će mir i sreća.

Mir? Sreća?

Te dvije riječi stvaraju u njezinoj mašti sliku doma. Veliki mir, sobe pune svjetla, smijeha njezine majke, onog smijeha kad joj se bijele divni zubi i sjaju velike oči, a otac sjedi uz nju, vedar, udvoran, nježan, onako kako ih je vidjela dva-tri puta u životu na kratke časove, vrlo kratke. A ona sjedi u svojoj sobi, uza stol pun knjiga, uči, uči i malko zaviruje kroz otvor u nizove soba gdje sjede oni i veselo se smiju.

To je mir. To je sreća. Za tim čezne jedna, nevoljna Mirjana. Zna da to nikad neće doći. I nosi čvrstu odluku: ako je ne daju u visoke škole, ostat će zauvijek u samostanu!

Opet su je poslali k Sv. duhu. Na tom imanju časnih sestara prošli su joj blagdani u neprestanoj nadi. Ali majka ne odgovara sestri Bernardi.

Onda započne škola. Mirjana više ne čeka. Na pismo od majke. Više ne misli o domu. Samo uči. Sve boli blagdana ginu. Doživljaji blijede. Puna je škola sunca. I ne osjeća kako prolaze dani u nauci, u radu, u vezenju, u pokusima za novu božićnu predstavu.

Obnavljaju se svi oni divni časovi neprestanih izmjena, u malim sitnim događajima što joj se čine tako veliki i važni.

Na dom je ne podsjeća nitko i ništa. Vrlo rijetko dolazi od kuće po koje pismo, vrlo kratko, ravnodušno. Ni jedna je riječ ne može pobuditi na duže razmišljanje. Samo kad bi u tihoj samostanskoj crkvi klekla pred oltarom, šaptala bi vruću molitvu Bogu. A za vrijeme molitve dolazi do nje krik kobnih prizora u žutom dvorcu samo kao neki daleki šum.

BIJELI LJILJAN U OLUJI

Samostanske vrtove natopilo je sunce. I zamirisala je zelen. Po tome Mirjana zna da se rađa proljeće. U njezinoj su bilježnici proklijale pjesmice, nanizale se, navirale kao iz nekog nevidljivog nabujalog vrutka.

I u školi je procvalo proljeće. Iz svake knjige kao da kličaju mirisave ruže. Iz svakog predavanja prosijava svjetlost. Nauka se pretvara u gorsko vrelo, a mlada duša punim dahom srće kap po kap.

Jednog se dana bistro vrelo strahovito zamuti. Sestra Bernarda predaje povijest. Mirjana sluša, pije divnu sliku što je dočarava učiteljica: junakinju orleansku. Seljačka djevojka diže mač i vodi vojsku na neprijatelja domovine. Sve trepti u Mirjaninoj duši i tijelu. Sebe vidi na mjestu Ivane i podilaze je srsi. Sluša Mirjana najdivniju priču što ju je ikada čula, guta riječ po riječ. Mlada ih duša prima kao neki amanet.

Najednom sestra Bernarda ušuti. Okrene se prema učiteljskom pultu, čudno se nagne i

nasloni. Nastaje tišina.

Preduga tišina. Tjeskoba obuzme Mirjanu i osjeća kako se strepnja šulja dvoranom. Svi su pogledi uprti u glavu s opatičkom pečom sagnutu nad stol. Bez daha čekaju. Glava sestre Bernarde se digna. Mirjana vidi kako je njezina ruka tanka, blijeda, obrisala usne. Snježno bijeli rubac zarumenjen je krvlju. Obuzme je prepast. Učiteljica se okrene. Lice joj je blijedožuto. Usne se smiješe. I one male tamne oči. I nastavlja predavati, ali Mirjana osjeća da se ovog časa dogodilo nešto strahovito. Kao da je na put njezina života pao mrak.

Sutradan se pročulo: sestra Bernarda legla je u postelju. Nastupila je nova učiteljica.

Olovna bol sapinje Mirjanine grudi. Suzama bi natapala knjige kad bi učila i jastuk kad bi legla spavati. Nekoliko puta dnevno krala bi se iz zavoda u crkvu, sklapala ruke poluglasno vapeći za pomoć.

"Ne možeš, Bože, dopustiti da ona boluje! Nemoj dopustiti."

Svakog je dana drščući očekivala vijesti što bi dolazile iz bolesničke sobe u školu. I svakog se dana nadala u snagu svoje molitve.

Jednog dana pozove je k sebi sestra nadstojnica.

- Mirjana, upravo sam primila pismo od tvoje majke. Smjesta moraš kući.

Te riječi udare je posred sljepoočica. U prvi čas ne može shvatiti ni odgovoriti.

- Što si se tako prepala?

- Zašto moram kući, časna sestro?

- Majka ne veli zašto, ali traži da odmah dođeš.

- Sad je škola, ne mogu prekidati nauke.

- Istina je, o tom sam i sama mislila, ali majka odlučno traži da smjesta ideš. Svakako se što prije vrati.

Sva je Mirjanina duša potresena. Svaka misao luta u magli. U srcu stotine slutnja, a ništa jasno. Ništa određeno. Samo jedno pitanje lomi se kroz misli i osjeća: Zašto me zove? Zašto? A odgovor je samo jezoviti strah i nemoć.

I potrči samostanskim vrtovima u drugu zgradu gdje je bolnica i zamoli da bi joj dopustili vidjeti sestru Bernardu.

- Već je poručila da dođeš - reče joj sestra bolničarka i uvede je u malu sobicu.

Iza bijelih zastora na jastucima leži njezina učiteljica. Lice blijedo, oči upale. Gledajući je ovakvu, zaboravila je pošto je došla.

- Da dijete moje, ovako izgleda čovjek na putu u bolji svijet.

Mirjanina se duša ukoči. Prepast joj stisne srce. U široko rastvorenim očima pojavljuju se krupne suze. Svaka je po jedan jark djetinjeg očaja. Da izgubi sestru Bernardu koja joj je mati, otac, škola, voditelj? Pada na koljena pred posteljom kao da je netko udario.

- Ne plači, dijete moje. Smrt nas spašava od zemaljskih boli i vodi u nebo.

- Ne, ne - šapće Mirjana tiho u suzama. - Bog vas ne smije još uzeti.

- Ne plači. Radije moli. Sve je u božjim rukama. Rekla mi je sestra prefektica da moraš kući. Dakle, idi, ali mi javi zašto su te zvali, a naročito piši ako te možda ne bi pustili dalje u školu.

- Ne bi me pustili? Onda, onda me ipak neće pustiti na visoke škole u Švicarsku?

- Ne znam što su s tobom nakanili. Bit će važno kad te zovu u ovo doba školske obuke.

- Časna sestro, ja ne bih otišla kući.

- Ne možeš se oprijeti. Pismo tvoje majke vrlo odlučno zahtijeva. Sestra nadstojnica ne smije te zadržati. Ali nikako nije moguće da bi te tri mjeseca pred posljednjim ispitom uzeli iz škole. Zato idi s mirom.

- Časna sestro, tako bih rado ostala zauvijek u samostanu. Zašto ima tu drugih djevojaka koje dolaze u školu kao i ja pa već sada znadu da će biti opatice? Zašto su tu seminarke?

- Njihovi su roditelji privoljeli da one postanu opatice, a tvoji nisu. Ne možeš sa četrnaest godina činiti što te volja.

- Strašno se bojim onoga što me čeka iza ovih zidina.

Bolesnica malo šuti, a onda tiho dahne:

- Drago dijete moje, mi smo ovdje na otoku mira usred burne pučine svijeta. Tu je tiho. K nama dopire čisto sunce s neba i obasjava naš rad. Često s ovog otoka promatram onkraj zidina oluju što huji vani, velikim morem života. Gledam milijune barčica što se bore s orkanima, gledam ljude što ne znaju ravnati veslima i tonu. Svaki put na kraju godine otvaramo mi samostanska vrata kroz koja naše djevojke odlaze u svijet. I uvijek mi strepi duša. Čini mi se kao da bacamo u oluju bijele ljiljane. Gledam kako ih gutaju valovi. Ove zidine su otok, sigurno pristanište za brodolomce i one koji se sklanjaju od straha pred lomom svojeg brodića. Svake godine otiskuju se s naše obale nevine duše, padaju u uzburkanu pučinu bijeli ljiljani. Hoće li potonuti? Ili će se održati hrabro? Bog to zna.

Djevojče ispija svom pažnjom svaku riječ, slaže jednu do druge u srce, u misli i zadržće.

- I ti si ljiljan, a već te od tvojeg postanka lomi oluja. Budi hrabra, ne daj se. Prisegu si položila, znaš.

- I neću je zaboraviti do smrti.

Bolesnica se nasmiješi i zakima glavom.

- Pouzdaj se u mene. Ako ti ne bi, uistinu, dopustili da ideš dalje u školu, odmah mi javi. Ja ću im pisati. Bude li trebalo, sama ću doći k tvojim roditeljima da im dokažem.

- Sami ćete doći, časna sestro? - dahće Mirjana i osjeća kako je jaka i ne boji se više.

- Da, doći ću u tvoj kraj na oporavak ako bude s voljom Svevišnjemu. Dokazat ću roditeljima da te moraju slati dalje u školu. Ta mi je želja postala cilj. Budi hrabra. Bog je s tobom j ja. A sada idi mirno kući, nadam se da ćemo se uskoro vidjeti. Žuri se natrag da ne zakasniš u obuci.

- Vratit ću se brzo, odmah, odmah.

Tanka suha ruka digne se s pokrivača pa se pruži prema Mirjani. Ona je prihvati kao slijepac ruku vodiča, kao dijete ruku majke u času kad mu je prijela pogibelj da ne padne u ponor. I poljubi tu ruku u kojoj osjeća smjer svojeg života, vodiča na putu u neizvjesnost, toplinu duše, ljubav svih onih čija su joj srca uskratila ljubav.

I pošla je. Na vratima se morala okrenuti da još jednom pogleda onu koja joj je jedini živ oslonac na ovoj zemlji. Dva tamna mala oka gledaju je mirno s nekim čudnim, nejasnim izražajem.

Odavle je otišla u samostansku crkvu da još jednom digne k Bogu svoju molitvu, a zatim poleti kroz vrtove samostana u svoju spavaonicu da se spremi za put.

- Zašto uzimaš samo dvije haljine? - pita je sestra redateljica.

- Jednu ću odjenuti za put, a drugu uzimam u kovčeg. Više mi ne treba jer ću se brzo vratiti. Odmah. Ništa mi ne treba. Sve ću ostaviti. Za pet dana bit ću sigurno već ovdje.

- Zar putuješ sama?

- Sama? Uistinu. Zašto putovati sama? - čudi se Mirjana i neka je žalost obilazi.

S malim ručnim kovčegom u ruci oprašta se Mirjana s drugaricama, nadstojnicom, sa sestrama, sa čitavim samostanskim vrtom, nasadima, sa cvijećem, mirom, tišinom, zidinama što su joj pružile zaklonište, toplinu i vedrinu i sjaj u tmurnom, tamnom, olujnom djetinjskom životu. Oprašta se sa zidinama koje su joj sedam godina bile jedini dom. I kliče glasno, gotovo viče:

- Vratit ću se, brzo ću se vratiti.

Stigla je na velika, teška hrastova vrata samostana. Sestra ključarica ih otvori. Pred Mirjaninim očima pukne bučna ulica. To je olujno more. Magla joj padne na oči. Izlazi. Iza nje zalupe se velika teška vrata. Taj udarac osjeti čitavim tijelom, čini joj se kao da su joj zatvorili nešto divno, lijepo, nešto sretno što se nikad više neće otvoriti. Penje se u kočiju što je čekala na cesti. Još uvijek osjeća u svakom svojem živcu udarac velikih samostanskih vrata.

Konji krenu. Kočija brzo izmiče ulicama. Mirjana zuri u svjetinu. Njezin duh još je uz bolesničku postelju sestre Bernarde, još u crkvi samostana, u vrtovima, u školi, još je iza onih velikih samostanskih vrata, što zatvaraju taj tihi otok iz kojega svake godine padaju na olujnu pučinu bijeli ljiljani.

"I ja sam takav ljiljan?" - pita se jadno u svijet bačeno osamljeno dijete u svojoj

beskrajnoj samoći, ostavljeno kao kamen na cesti.

"Kamo idem? Zašto idem? Zašto me zovu? Hoću li se vratiti?"

I gleda vrevu ulice, a vidi more i gleda kako bijesni valovi u tmini hvataju bijele ljljane i klikne prestravljena jezovitom slutnjom:

"Što me čeka?"

TREĆI DIO

U OLUJI

Kroz okno vlaka Mirjanin se pogled upija u visoke gore iza kojih je ostavila školu, grad i tihi samostan. Misli joj se ne mogu rastati s njima ni sada kad se pred njom otvaraju vidici zagorskih brežuljaka, sela i plemićkih kurija.

- Otkuda ideš, ti mala? - pita je neka vremešna gospođa što sjedi u vagonu.

- Iz samostana.

- Nemaš oca ni majke, nikoga svoga? Je li?

- Imam - šapne smučeno.

- Lijepi su to tvoji kad puste ovako malo djevojčice na brigu kondukteru.

Od stida izvuče Mirjana školsku knjigu i naoko se zadube da je gospođa ne bi opet oslovila. Ali ne vidi slova. Duša joj je natovarena krajnjim pitanjima: što se dogodilo u kući? Tko će je dočekati na kolodvoru? Otac? Mati? Možda i Marta? Tenšek? Sestrica? Je li kod kuće? Kakva je? A braća? Možda i Jurica? Zašto je tako hitno morala kući? Sve češće padaju pitanja i sve tamnija biva tjeskoba bez odgovora.

Kondukter joj javi da su stigli na cilj. Ona skoči. Baci knjigu u kovčezić. Kondukter je skine iz vagona. Vlak krene.

S kovčegom u ruci Mirjana stoji na peronu. Pogled joj traži među ljudima: tko je čeka? Obuhvaća pogledom svakog muškarca, svaku ženu, svako dijete što hita oko malom postajom i nestaje na izlazu. Pred postajom stoje jedna jedina kola. U njih sjeda neka obitelj. A onda bude oko Mirjane pusto. Grčevitim stiskom pritisne kovčezić k sebi i stoji s prigušenim osjećajem razočaranja. Iz ureda izlazi činovnik s vremešnom gospođom što je u vagonu oslovila Mirjanu. Gospodin se zaustavi i pita:

- Što stojite tu, mala gospođice? Čiji ste?

Ali ona šuti, neće da otkrije ime roditelja pred gospođom koja ih je psovala. A žena uzme činovnika ispod ruke:

- Što je pitate. Vidite, nije ona ničija!

Ta riječ zasiječe se u njezino srce kao oštrica. Ponovno je pita činovnik čija je i što hoće, a ona samo veli:

- Ja sam poslana na imanje Šarkovac.

- Odanle nije nitko danas bio ovdje.

Jače stisne kovčeg da se tjelesno odupre jecanju i bježi, a za sobom čuje primjedbe gospođe:

- Nekakvo šumasto siročice.

Pustom cestom ide Mirjana. Ne zna kamo. Ide, vukući sa sobom svoj kovčezić. Ispod brda malog mjestanca susretne seljake. Oni joj pokazuju put. I idu s njome. Za pol sata stignu ih seoska kola. Seljaci ih zaustavljaju. Izmjenjuju s kočijašem nekoliko riječi, a onda on ponudi Mirjani:

- Hajde, odvest ću vas u Šarkovac. To mi je usput.

Sjela je straga u kola na svoj kovčeg i gleda okolicu. S obje strane brežuljci puni sela i kapelica. Malom dolinom vodi bijela cesta. S lijeva teče uska plitka rijeka.

Stisla se Mirjana u kolima, a njezino srce u grudima. Šuti ona i seljak sprijeda pušeci lulu. Odjednom joj pokaže bičem:

- Ondje je Šarkovac. Upravitelj se ovamo doselio prije četiri godine s velikog barunovog imanja. I ovo je imanje veliko.

- A ne poznajete nikoga od njih? - pita ona sa strahom.

- Svašta ljudi govore, ali to su njihove stvari.

Više se Mirjana ne usuđuje pitati i sretna je što čovjek ne govori. Samo promatra brdo obraslo vinogradima, vrtom, voćnjacima, a podno brda plavkasta bojadisana kurija. Uzdiže se uzbrdo. S boka je zgrada jednokatna, prizemno su arkade, a oko njih se savijaju veliki modri cvjetovi nalik na grozdove. Obrasli su čitavu zgradu. Uokolo perivoj.

Kola su prošla uz duge zidove staja i gospodarskih zgrada. Odavle se bolje vidi modra kurija usred zelenila. Seljak zaustavi kola i skine Mirjanu, doda joj kovčeg i otvori vrata ograde u veliko dvorište.

- Koliko tražite što ste me dovezli?

- Kad ja nekome ponudim da se vozi, onda je to od moje dobre volje, a ne za plaću. Zbogom, mala frajljice - i potjera tromog konja.

Nemirne duše ide Mirjana u vrt pun nasada. Nigdje nikoga. Skreće prema kuriji. Opet nikoga. Ni sa strane gospodarskih zgrada. Nigdje. Miruje čitavo imanje pod težinom ljetne žege. Velika vrata širom su otvorena, ali nitko ne stoji na pragu. Nitko ne gleda na prozore. Nitko se ne miče. Ni tamo u perivoju iza kurije. Obuzeta je osjećajem da je zalutala u dalekoj tuđini.

Uspne se nekoliko stepenica do veže i ulazi u malo predvorje. Vrata zdesna i slijeva. Sredinom boltani niski dugi hodnik put tmine, tišine, tjeskobe. Kao da u kući leži mrtvac. I zazebe je. Ne usudi se ni na jedna vrata. Prikovala je slatnja.

Kroz mrtvu tišinu prodre uzdah, jecaj. Ledena jeza prođe joj tijelom. Netko stenje. Gdje? Iza kojih vrata? Odar je tamo, netko leži mrtav, a pred odrom plaću. I baci se na prva vrata s lijeve strane, gurne ih i utrči.

Na podu leži majka svezana uzetima. Mirjana ne može koraknuti k njoj, ne može vikati, užas je skamenio, a s poda joj dovikuje mati, ukočena, nemoćna:

- Buljiš u me? Ne vidiš što je tvoj otac učinio od mene, proklet bio. Ne dao mu Bog nikad sreće ni zdravlja.

Zatajila je Mirjani riječ kao da nikad više neće progovoriti.

- Zovi slugu, zovi Martu, ti beščutno stvorenje.

Bez daha i glasa trči nepoznatim hodnikom, otvara vrata desno, lijevo, nigdje nikoga. Ne može vriskati, ni vikati ni dozivati, samo trči, trči pa se baci niz stube u dvorište i stropošta se na Martine grudi.

- Joj, Mirjana, otkud si došla?

- Što ti je - i prodrma je kao ono jednom u djetinjstvu u žutom dvorcu kad joj je zastao dah. Trese je Marta dok se napokon nisu otvorile prsi i propustile zrak. Grčevito hvataju ruke dadiljina ramena, očajnim krikovima.

- Što je, što se dogodilo Mirjana?

Vuču je za sobom u kuću, u sobu, jecajući glasno.

- Što je opet bilo? - klikne Marta, uzme nož i stane rezati spone svojoj gazdarici. A ona više ojađena:

- Beštije, vi ste pobjegli iz kuće da me ne morate braniti od toga lopova.

- Nismo pobjegli. Nakon objeda svi su otišli na posao, ja sam bila u velikom vrtu, jedva se čovjek makne iz kuće i eto.

- Vezao me sa svojim slugom, onim gadom Imbrom.

I dok Marta pridigne gospođu i posjedne je na divan, Mirjanino se tijelo trza u plaću.

- Evo, sva sam crna kako me tuku. Gledaj, Mirjana, da znaš kakvog imaš oca.

Ali ona ne gleda, samo se trese. Marta tješi kćer, sluša jadikovke svoje gospodarice, umiruje ih, ublažuje bol toplim riječima, a najposlije se sjeti:

- Sigurno si gladna, Mirjana. Moram donijeti jelo.

- Ne možeš ni do čega - veli gospođa. - Taj lopov sve je zaključao i odnio ključeve sobom. Neka sad Mirjana zna kakvog ima oca. Lijep ti je spremio doček onaj kojemu si dopustila da te vodi iz samostana na barunove svečanosti.

- Provalit ću vrata od smočnice - predlaže Marta.

- Nećeš. Kad je sve zaključao, gladovat ćemo i družina i Mirjana, svi. Neka se jednom uvjere tko je ta ništarija.

Ne znajući što bi radila, Marta otvara Mirjanin kovčeg, vadi malo rublja i haljinu, uzima dvije knjige i zlatom vezeni molitvenik. Iz njega ispada duguljasto pismo. Marta razgledava i pruži gospođi.

- To je svjedodžba od prvog poljeća. Mirjana je opet bila odlikašica, gledajte gospođo, to će vas razveseliti.

- Ništa me više ne veseli. Ništa. Bilo bi bolje da nikad nije išla u školu. Gle, ona me i ne pita zašto me njezin otac tukao?

- Vidite, žalosna je, ne može pitati. Ni ja ne znam što se dogodilo kad smo svi otišli na posao.

Gospođa se nadigne na divanu:

- Poslije crne kave otišao je taj nitkov u svoju kancelariju. Bilo mi je čudno da je tamo sve tako tiho. Odmah sam pogodila: lopov misli da spavam pa je iskoristio priliku. Išla sam pod prozore i čula kako je u svojoj sobi nagovarao jednu lijepu mladu težakinju neka ode s njim u klijet. Ja potrčim u ured, tamo su bili pisari i nekoliko težaka, onda naletim u njegovu sobu upravo u času kad joj je dao dvostruku plaću. Vidjela sam na svoje oči. Valjda ne misliš, Marta, da lažem? Jest, vidjela sam i rekla mu: s barunovim ćeš novcem plaćati stoje pustolovine. On me gurnuo iz sobe bijesan kao pas i počeo udarati batinom. Pisari su skočili da mu oduzmu batinu, onda sam mu rekla pred svima da barunovim novcem plaća ...

- Ali, gospođo, upropastit ćete sebe, djecu i njega.

- Neka svi propadnu kad ja moram trpjeti takva poniženja. Tužila bih ga barunu, ali on nije pošteniji od njega. Ali slušaj dalje. Onda se taj pronevjeritelj zaletio k meni i zapovjedio slugama da me uhvate. Odvukli su me ovamo i svezali kao nijemo živinče, svezali, čuješ li to, Mirjana?

Čula je, ridala i tresla se kao čovjek na dnu ponora iz kojega nema izlaza.

- A onda, onda je zaključao smočnice, kredence, pozvao pisare da idu s njim nekamo na objed. I otišao je, ubila ga strijela, ne dao mu Bog nikad sreće ni zdravlja.

Mirjana trne i ne može shvatiti Martino ravnodušno držanje. Kao da izrečene kletve nije ni čula, već stoji kraj prozora i gleda napolje. Onda se trgne.

- Gospodin ide.

- Bio mu to posljednji hod - uzvikne gospođa, ne mičući se s divana.

Šutjele su i čekale. Mirjana obriše suze. U sobu ulazi otac. Ogorjelo lice obraslo tamnom bradom vrlo je prijazno. Sive oči nasmiješene kao da se ništa nije dogodilo. Mirjana mu poljubi ruku. On primakne svoje usne k njezinu čelu lagano, jedva zamjetljivo.

- Farizej - dobaci mati s divana. - Ljubi je samo zato što je ja nisam poljubila.

- Mene pusti na miru! - odgovara on glasom mržnje. - Nisam mogao znati kako ste je vi dočekali - veli otac pun mržnje. - Zvala si kćer iz samostana, trebala si je i dočekati. Ja sam bio protiv toga da dijete dovodiš kući.

- Jer je odrasla i sad će smetati tvojim sastancima.

Padaju riječi od kojih Mirjanu hvata gađenje, makar ne shvaća što sve znače.

- Za ime božje - upada Marta - zar ne vidite svoje malo čedo?

- Neka zna sve. Evo, moje modrice, evo užeta, to je tvoj otac, Mirjana.

- Marta - baci upravitelj dadilji ključeve. - Priredi Mirjani jelo, samo zbog nje sam se vratio. - Misliš da će sada odmah pristati uza te, licemjerče, da će stražariti na tvojim sastancima.

- Hajdemo, Mirjana - i on je uhvati za ruku. Imam s tobom govoriti!

- Ni koraka! - skoči mati s divana pa je istrgne. - Kći ima biti uz majku, a ne uz oca koji je

...

Ognjenim bijesom rumeni se upraviteljevo lice, hoće nešto da kaže, ali spazivši Martu, zapovjedi:

- Idi, dijete je gladno, sigurno od jutros ništa nije jelo.
- Lopove, nećeš joj se ulaskati, raskrinkat ću te.
- Neće ti uspjeti da me opet izazoveš do skrajnosti - veli on.

I za njim se zatvore vrata.

- Smilujte se, gospođo, ovoj sirotici - moli Marta.

- Meni to veliš, bezobrazna beštijo! Njemu to reci, nitkovu.

- Ja sam samo mislila da biste se sada s njome malo porazgovarali. Tri godine su prošle otkad nije bila kod nas - veli dadilja pa izađe. Mirjana ostane s majkom.

- Vidiš, Mirjana, kako ja živim. Imaš li srca za svoju majku?

Obuzima je bolna samilost:

- Mamice, mamice, zašto je to tako?

- Jer je tvoj otac izrod ljudski.

Djevojče pristupi k majci i baci joj se na grudi. Osjeća želju da se privine k njoj, da se isplače i saopći kako je silno boli njezina nesreća. Tek sada mati ogrli kćer i plače s njom.

Ovako ih nađe Marta. Vratila se sa zdjelama punim hladnog mesa i kolača.

- Jedi, Mirjana, odmah će biti i tople kave.

Gladno djevojče sjedne k punom tanjuru. Jede i plače, a mati je promatra:

- Marta, gledaj Mirjanu. Tako je malo narasla, ništa se nije razjaćala, ništa razvila.

- Bila je dva puta teško bolesna, a nije imala čestitog oporavka.

Gospođa to prečuje i nastavlja:

- U njezinoj dobi bila sam već pola za udaju, a ona, kao da joj je deset, a zapravo je već četrnaest i tri mjeseca.

Mirjana ne sluša i samo se pita: "Zašto me majka zvala, a otac se protivio?" Ipak se ne usuđuje pitati glasno. Osjeća na sebi majčine poglede. Zašto je tako gleda?

- Jest, Marta, Mirjana je nježna, suha, malena. To je strašno.

- Ne bojte. Narast će.

- Ako bude jela. No, jedi, jedi, Mirjana. Moraš mnogo jesti.

Od tog nukanja izgubi se glad. Sama ne zna zašto više ne može progutati zalogaja.

U hodniku vesela dječja vika, trka. Vrata se bučno rastvore. Utrče dva dječaka. S njima djevojčica. Sve troje užareno, znojno, blatno, razulareno.

- Jest! Jest! Hoćemo Marta! - viču dječaci i, ne ogledavši se na Mirjanu. Ali ona ide k njima. Djeca je opaze, čas-dva gledaju se znatiželjnim pogledima kojim se promatraju među sobom stranci.

- Zar ne vidite? Ovo je Mirjana - upozori ih dadilja. - Vaša sestra. Poljubite se s njom, dječaci.

Majka se digne i trgne Mirjanu natrag:

- S dječacima se ne ljubi. Jeli si ti Marta, poludjela? Ti ih učiš ljubljenju da se pokvare?

- Neka mi se Bog smiluje, gospođo. Ovo su braća.

- Ali djeca pokvarenog oca. Zato sam odijelila Mirjanu od dječaka već u djetinjstvu da ih očuvam od zloće.

- Bog neka se smiluje, gospođo, vašim mislima. Nikad nisam čula što sve čujem od vas.

- Ne prigovaraj, ili ću te udariti.

Žena se povuče kao psetance, a Mirjana gleda kako se djeca natežu za bataku, a onda sve troje prasne u smijeh. Majka se zaleti k njima:

- Bezobrazna derišćad! Dok ja ovdje zbog njih podnosim taj prokleti život s njihovim ocem, oni se smiju! Napolje! Izrodi su kao i njihov otac - i udari dječake. Oni nagnu bježati u hodnik, a mati za njima bijesno viče.

U sobi Mirjana spazi djevojčicu skrivenu za naslonjačem kako mirno glode oteti bataku. To je ono malo bijedno siročće što je ležalo u koritu seoske kućice i cvililo. Zahvaćena uspomenom onih dana, jedva suzdrži ganuće. Djevojčica je toliko narasla, vitka je i lijepa.

- Ne smiješ se, sestrice, smijati kad se mama srđi.

- Mama se uvijek srđi. I uvijek više - ravnodušno odgovara djevojčica pa slasno jede batak. Začudeni Mirjanin pogled sretne se sa sivim dadiljinim očima, a debele usne nasmiješe se dobroćudno.

- Da je Dorica kao ti, Mirjana, morala bi cijeli dan plakati.

- Plačem ja dosta kad me mama tuče - ubaci djevojčica i jede.

- A tuče ju triput više nego što je tukla tebe, Mirjana - pripovijeda Marta. - Samo Dorica brzo zaboravi. Dakako, za nju se ne pita ako je nema po tri dana iz sela. Mama je sretna da je ne vidi i tako je neprestano s pastirima. Samo ako kod kuće učini najmanju stvar, jao tada.

- Kad Tomica i Mirkec počine zlo, onda mama po meni - razjašnjava bistro djevojče.

- Tiho, mama ide - upozori Marta Doricu. Ona se brzo sakrije iza naslonjača. Gospođa ulazi.

- Što je to? Zašto ste umukle? Govorile ste o meni? Ogovarala si me, Marta, pred njome?

- Nije, mama - upada Mirjana - rekla je da su dječaci živi, nestašni.

- Lažeš, lažeš. Pogled joj zapne o naslonjač. - I ona je tu? Ona je slušala kako me ogovarate, ovaj žutokosi vrag. Napolje - uhvati djevojčicu za kosu pa je vuče iz zakloništa. Dijete vrišti dok razbjesnile ruke drmaju njenom glavom, čupajući joj plave pletenice. Mirjana sklopi ruke, moleći:

- Nemoj, nemoj, molim te. Prvi sam dan kod kuće, nemoj.

- A kakvi su moji dani? Kakvi su? To te nije briga. Pred ocem nisi sklopila ruke da me ne tuče. Beščutna si kao i ovo žuto prokletstvo ovdje - i gurne plavu djevojčicu daleko od sebe.

Marta dohvati dijete i pobjegne s njom onako kako je nekoć bježala s Mirjanom, a mati viče:

- Ubit ću je, u-bi-ti!

Svaki taj uzvik sikće kao trak neke plamene velike mržnje. Stoji. Mirjana puna prepasti od goleme nesreće što se valja oko nje.

Majka legne na divan i zagnjuri glavu u jastuke počivaljke. Leži nepomična, nijema kao da Mirjana nije prisutna. A nju vuče za Martom pa tiho, jedva čujno izlazi i pritvori vrata.

Našla je dadilju u kuhinji.

- Marta, zar ništa nije bolje u kući?

- Bolje? Još stoput gore nego prije. U ovoj kuriji su sami, nema barunovih, oni su ih držali na uzdi.

- A zašto su se roditelji preselili ovamo?

- Jer je barunovima dozlogrdio ovaj njihov život. Poslali su ih na ovo imanje da tata njime upravlja, a svaki tjedan po četiri i više puta vozi se na druge barunove posjede. Onda gotovo svaki dan ide na općine, sudove, tko zna kuda. Možda nađe posla vani, samo da nije kod kuće. A kad dođe, zlo i naopako. Tu su oni dvoje sami pa se razbijaju kao da bez toga ne mogu živjeti.

- Zašto tata tuče mamu? Zašto je progoni?

- Ne smijem ti o tome govoriti, Mirjana. I ne bi to razumjela dok ne odrasteš i dok ne budeš imala muža.

Strava je tresne. To joj nikad nitko nije rekao. I nikad nije pomislila na to. Za nju postoji samo nauka i samostan.

- Ne, Marta, ja nikad neću imati muža.

- Svaka se djevojka mora opskrbiti i udati.

- Samo se ja neću tako opskrbiti. Ja ću biti profesorica.

- Ako ti majka i otac dopuste.

- Sestra Bernarda već će njima reći. Ona će sve urediti. Ništa se ne bojim jer ona se brine za mene.

- Hvala Bogu da se našao netko tko se brine i za tebe. Vidiš ovo siročće - i pokaže djevojčicu što je zaspala u krilu. - Za nju se ne brine nitko na svijetu. Nitko ne pita i ne zna

da li što uči u školi i kud luta.

- Ja ću se brinuti za nju kad budem profesorica. Uzet ću je k sebi, i ti ćeš doći, je li Marta?
- Ja sam se udala za našega špana i sad oboje služimo kod tate.
- Za Tenšeka?

- Tenšek je prestar za mene. Za mlađeg, za Blaža sam se udala. Mirjana, što te dovelo kući, kako si došla i zašto?

- Ne znaš zašto me mama zvala?
- Ne zna to nitko, a pitati se ne usudim.

- Moram je pitati ja jer do nedjelje već putujem natrag u samostan. Imamo mnogo učiti. Za tri mjeseca su veliki ispiti.

Za večerom bila je Mirjana sama s djecom. Rekli su joj da se je otac odvezao, a majka se zatvorila u sobu i nitko ne može k njoj.

Nakon večere otišla je u družinske sobe. Tu nađe Tenšeka i nekoliko starih znanaca. Svi drugi ostali su u "žutom dvorcu", gdje je Mirjana provela svoje prvo djetinjstvo.

- A gdje je Jurica? - pita ona začuđeno.
- U svojem selu. Već je čitav momak i sada radi s ocem na polju.
- Tako bih mu mnogo pripovijedala iz svoje škole.
- I mi ćemo te slušati, Mirjana - veselo će Tenšek pa obriše pregačom klupu i ponudi je da sjedne.

Jedva je dočekala da im pripovijeda o nauci, o školi, o sestri Bernardi, o teškim računskim zadacima, o pripovijestima koje su žive istine jer su historija, o predavnoj junakinji Ivani koja je uzela mač da brani domovinu. A oni slušaju, ne vjeruju, dok ih ona svim žarom duše sve upornije uvjerava:

- Prava je to istina, prava pravcata i presajna, jer djevojka je nosila mač da spašava domovinu. I spasila ju je. Zato su je neprijatelji osudili na smrt. Kako je krasno umrla.

Vatra je u Mirjaninoj duši, vatra u očima dok priča, a pozornost njezinih slušalaca još jače raspaljuje vatru.

Kad je sve ispriopovijedala, Marta je uvede u malu sobicu, sjedne kraj njene postelje i uzdahne:

- Siromašno dijete, kako bi tebi moglo biti lijepo da je u kući mir.
 - Toliko sam postila, Marta, a molila sam Boga pomoć.
 - Ne pomaže Bog onima koji ne znaju cijeniti što im je dao.
- A svega ima u kući, svega zemaljskog dobra, samo nema blagoslova.
- Tko je tomu kriv, Marta? Reci.
 - Samo je Bogu lako to suditi, jer samo je on sve vidio i sve saznao.

TAJNA MIRJANINA POVRATKA

Naredni je dan u kući šutnja. Otac se nije vratio, a majka nije izašla iz svoje sobe.

- Što to znači? - Pita Mirjana dadilju. Ona odmahuje rukom i šapće:
- To je uvijek tako nakon bitke. I onda malo odahnemo.
- Ali ja moram do nedjelje biti u samostanu.
- Čekaj dok se mama pojavi. Hajde, razgledaj sobe, perivoj.

Uzmi sa sobom Doricu.

Tri dana provela je Mirjana s plavom djevojčicom i promatrala bistro dijete, vitko, s gustom plavom kosom, svijetlosmeđim očima i lijepim dobrim lišćem. Prava dražest i ljepota. Njezin živi govor i prostodušne prirodne primjedbe Mirjani su odveć smjele, ipak se ona priklanja svom dušom tome stvoru, toliko progonjenu majčinom mržnjom. I razjašnjava joj čitav dan kako će ona biti profesorica i uzeti će je k sebi i štititi. Mala je gleda čudno blistavim očima, a zdravo rumeno lice se smjesi:

- I nećeš me dati tući? Ni tati? Jer i on me ne trpi.

Tri dana Mirjana nije vidjela ni majku ni oca. Otac se nije vraćao. Majka nije izlazila iz

svoje sobe. Rekli su da leži. Nosi joj jelo Marta, ali ne govore ni riječi. Tako Mirjana još uvijek živi sa svojom gorućom brigom: zašto ju je majka pozvala i kad će već jednom krenuti natrag u samostan? O tom raspravlja s Martom, nagađa s Tenšekom, razmišlja po danu i sanja noću. Svakog časa čeka da majka izađe iz sobe, trza se kad netko oštro prolazi hodnikom ili naglo otvori vrata. U panici duše sprema u kovčeg odijela, rublje i knjige po deseti put. To spremanje ublažuje nesavladivo drhtanje čitavog bića jer je primiče bliže jedinom cilju njezinih želja: oputovati. I sad smješta kovčeg, klečeći na podu i osluškuje.

Jakim se treskom otvore vrata. Na pragu stoji visoka lijepa majčina pojava. Mirjanu stegne u prsima.

- Što to radiš, Mirjana?

- Spremam se. Do nedjelje moram biti u samostanu.

- Moraš biti? Ovako govori sa mnom moja kći?

- Ja sam samo rekla "moram" jer imamo mnogo učiti.

- Nećeš učiti.

- Svršavam osmi razred.

- Nećeš svršiti. Nećeš više natrag!

Skamenjeno djevojče kleči pred kovčegom. Grme joj u ušima te riječi kao munje u divljem sudaru. Ali negdje u tmimi bljesne i ona ide za tim svjetlom, posljednjom nadom. Ne rasprema kovčeg, nego kad majka izađe iz sobe, uzima pero i piše. Javlja Bernardi:

"Ne puštaju me natrag. Mila, časna sestro, klečeći vas molim, pišite odmah mojoj majci, samo njoj razložite sve. Vas će slušati. Dođite na oporavak ovamo i sve će biti dobro ..."

Stari Tenšek i Marta otpremili su pismo tajnim putem po jednom činovniku upraviteljeve pisarne.

I čekaju sve troje: Marta, Tenšek i Mirjana. Ona ne može jesti, ne može spavati, proživljava čitavo putovanje pisma sve do Bernardine ruke, gleda njezino lice dok čita, dok uzima pero i piše majci i šalje pismo, a onda se sprema na oporavak.

Podrhtava joj duša i upija zrake svjetla stvorene njezinom maštom. I čeka tajnom nadom.

Seljak što dnevno donosi poštu u kuriju kriomice joj preda jedno pismo. Onda bježi u kuhinju odavde u družinske sobe da pod stražom družine nasamu pročita odgovor.

"Nismo mogli predati tvoje pismo, Mirjana. Došlo je prekasno, časna sestra Bernarda umrla je od sušice."

Djevojče krikne skoči uvis, potrči i klone. Ugasnuo je dan. Mrak je, mrak, beskrajni bezdan, a posred pustinje mraka ona sama samcata, izgubljena, napuštena.

Krik očajne osamljenosti provali iz njezina srca. Marta, špan i ostali potrče, pitaju, privijaju zdvojnost njezinu na svoje prsi.

Majčino dozivanje rastjera ih. Marta brzo sakrije pismo u njedra. Gospodarica ulazi i opaža da se nešto događa. Špan odgovara na njezina pitanja i razjašnjava uzrok Mirjanina jecanja.

- Zdvajaš za nekom stranom ženom koja ti nije ništa? Ovako se smije plakati samo za majkom, ti nezahvalno dijete. Drugi su joj preči od mene.

I zalupi vratima. Svi šute. Mirjana jeca. Ništa nema mjesta u njenoj duši, osim žalosti nad svojom nesrećom.

- Mirjana, mama se ljuti jer se toliko žalostiš za učiteljicom. Idi u vinograd i tamo se isplači.

I ona ide. Luta alejama vinove loze, šulja se šljivikom i trči šumom, svako joj se stablo čini križem na grobu one koja joj je bila oslonac od prvog koraka u samostan do posljednjeg. Kad se vraća u kuriju, nastoji biti mirna i vedra. Ali ne uspijeva. Njezina žalost vrijeđa majku i svaku prolivenu suzu Mirjana plaća spočitavanjem. Nastoji steći majčinu sklonost za svoju mrtvu zaštitnicu.

- Ne srdi se, mama, ona mi je bila tako dobra, tako dobra.

- Tako, dakle, ja ti nisam dobra? Ona ti je više od mene kao što je tvom ocu više od mene svaka druga žena. Idi k onima koji su ti draži od mene. Idi.

Zalupila je vratima kao uvijek kad bi uvrijeđena odlazila, a Mirjana šuti. Svaka suza djetinjeg srca majci je uvreda. To joj bude jasno o podne. Majka je kod objeda ne gleda, ne odgovara joj. Svi su začuđeni, i otac, i gospoda iz ureda i dječaci, čak i Dorica osjeća da se nešto slomilo. Napadno okreće majka Mirjani leđa napadno odbacuje ubrus koji joj je ona dodala. Dijeli jelo ostaloj djeci, samo njezin tanjur ne uzima u ruke. To je ponizi, postidi, pa zuri u jelo i guta bujicu nevidljivih suza. Kad nehotice digne pogled k ocu, opazi mu na usnama podrugljivost kojom prati majčino držanje prema Mirjani.

Nakon objeda jave ocu da su kola upregnuta.

Opet otputuje otac na druga imanja svojeg gospodara. Mati iskaljuje svoj jad zbog muževljeve odsutnosti na ukućanima i na djeci.

Zebnja prolazi Mirjanu i strese je. Majčina šutnja poražava joj srce i čini zrak u kući nesnosnim. Marta i špan Tenšek tješe je:

- Nemoj se žalostiti, Mirjana. Mama često ne razgovara s Martom čitave dane, onda opet sa mnom, s tatom ne razgovara po čitav tjedan, ali mi se zato ne žalostimo. Privikli smo tome, a priviknuo je tome i sam barun.

- Drugi vlastelin tvojeg oca već bi ga sto puta otpustio iz službe - veli Marta - ali barun ga štiti.

- Zašto ga štiti?

- Vele, tu su nekakve tajnosti pri rođenju tvojeg oca. Ne zna se, ali da nije nešto takvo, ipak barun ne bi to trpio ni oca držao u službi zbog ovih strahota u kući.

Uvečer dolazi Mirjana k španu, krišom mu pruži pismo i šapće:

- Pišem barunu. Ako ima nešto tajno u obitelji zbog čega barun štiti tatu, onda on ipak može nešto učiniti ako hoće. Ići ću dalje u školu. Moram, moram. I to sam mu pisala.

Mrakom Mirjanina života svjetluca nova krijesnica.

Sedmi dan nakon otpisanog pisma zaustavi se pred kurijom kočija. Kad je Mirjana vidjela baruna, pričini joj se da je na svojim ramenima unio sreću.

Sve se ustrčalo. Majka je sama spremala barunu objed. A kad je sve bilo svršeno, djevojčice i njezini prijatelji čekaju u družinskoj sobi dok roditelji objeduju s barunom.

Pošto je u blagovaonicu odnesena, crna kava, pozovu u sobu Mirjanu, a Marta i Tenšek otprate je do hodnika.

Drhtavo stupi ona k stolu gdje barun puši smotku.

- Da vidimo što si naučila u školi - veli on. - Da te malo ispitamo, Mirjana, što sve znaš. Dakle, slušaj moja pitanja. I račune ću ti zadati, najteže.

Ona osjeća zašto je on ispituje. Sabire svu pažnju i odgovara isprvice bez daha, a onda hrabro, svjesna da od toga zavisi njezin život.

Nakon dugotrajnog ispita barun primjećuje:

- Šteta da nije muško. Ali svejedno, sigurno nećete propustiti da dijete iskoristi božji dar i danas-sutra nađe budućnost. Po konstrukciji i vanjštini jasno je da baš ne bi mogla napraviti karijeru udajom. Zato je dajte u školu. Danas-sutra bit će vam od pomoći. Odlučite se i pošaljite je dalje u nauke.

- Nemam ništa protiv toga - odgovori otac. - Neka ide, s moje strane joj je slobodno.

Mirjana trne i zuri u majku kao u suca koji odlučuje o njezinoj glavi.

- Djevojka spada u kuhinju i u kuću a ne u školu - veli majka.

- Pravo imate, gospođo - hitro će barun - samo ova mala zapravo ima mušku glavu. Zar nije čudo kakve račune rješava na pamet? I kako odgovara. Nema majke i oca koji je ne bi slali u najviše škole. A ona ne izgleda kao djevojka. Čitav joj je nastup kao odvažna dječaka. Vidite, gospođo, imat ćete kćerku profesoricu. Kakva bi to bila radost za vas kad biste je posjećivali i čitale mjesece proveli kod nje.

Mirjana se osjeća da visi na užetu nad ponorom, drži se čvrsto i zabode pogled u majku: hoće li je odgurati ili povući na sigurno tlo?

- Dok ona postigne takvu profesorsku čast, njezin će me otac sto puta zatući.

- To mi nećemo dopustiti - nasmiješi se opet barun - ja ću se pobrinuti za to, gospođo, a za njezine nauke odredila je moja majka svoj doprinos.

Mirjani obrazi blijede. Napeta je svaka žilica njezina bića.

- Hvala gospodine barune, ali ja ne dam da ona ide dalje u školu.

- Ali gospođo, recite zašto?

- Jer hoću da bude poštena žena. Nikad neću dopustiti da se poteže po nekim visokim školama, gdje je izložena muškarcima. Kći pripada meni i nikome drugome.

- Ne osjećate li odgovornost za njezinu budućnost?

- Odgovornost nosi otac koji je uništio moj život i svoju djecu. Pa kad smo uništeni, dobro. Ja svoju kćer ne dam jer samo ja znam gdje je njezina sreća. Ne dam, i svršeno.

- Onda nemam više što reći. Učinio sam sve - pri tom pogleda Mirjanu pa. ode s upraviteljem u uredske sobe. A djevojka stoji kao pred stratištem. Osuda smrvi njezino posljednje uporište. Blijedim licem teku suze bespomoćnosti. U to majka pristupa k njoj i zagrlji je:

- Ne plači, Mirjana. Ti ne znaš što je podlost. Već sam ti rekla: tata te htio prodati barunu, a sad mu smetaš u njegovim pustolovinama. Zato je molio baruna da dođe. Otac je to skovao da te se riješi, otac je doveo baruna.

- Nije mama. Ja sam mu kriomice pisala i molila sam ga neka tebe nagovori da me dadeš u školu. Nije tata ništa ni znao.

Mati se otkine od nje s dubokim gnušanjem:

- Ti pišeš muškarcima. Namećeš se barunu, osramotila si svoju čast. Sram te bilo. Očeva krv. Pravo je rekla kuma: trčat ćeš za muškarcima kao on za ženama.

- Neću, neću! Ne smiješ mi to reći! - vikne djevojčice takvim glasom da se mati prepala, a Mirjana se požuri ispraviti svoj ispad i odmah moli:

- Oprosti mama. Nisam ni slutila da se ne smije pisati barunu, oprosti.

- Ne dođi mu blizu. Sve što veliš laž je kao i u tvog oca. Ali ostat ćeš tu uza me, ja sam odredila tvoju sudbinu. Samo ja znam što će za tebe biti dobro. Ja sam za tebe spremila osnovu i zato sam te pozvala. Provest ću što sam odlučila.

- Što si odlučila mama? - pita Mirjana bez daha.

- Saznat ćeš kad bude vrijeme, a sad idi u svoju sobu.

Odmah poslušaj i ode. Majka za njom zaključa vrata:

- Moram te čuvati da te vlastiti otac ne otme i ne proda svojem barunu.

Zatvorena u sobi osjeća kao da se skotrljala u kalnu mlaku.

MIRJANA OSVAJA

Bila je nedjelja. Pred kurijom je upregnuta kočija. Oko nje stoje djeca. Mirjana i svi odjeveni su svečano za polazak u obližnje mjesto na misu. Na ulaznim vratima pojavi se majka u modroj haljini.

Djeca ulaze u kočiju pa se bore za mjesto uz kočijaša. Onda se uspnu Mirjana i majka. Iz kuće dolazi činovnik i javlja:

- Gospodin upravitelj moli gospođu neka ide sama s djecom k misi jer on ne može zbog isplate težaka.

- Dolje, djeco! Ni mi ne idemo nikamo. Pokvarit ću mu današnju nedjeljnu pustolovinu.

Sama silazi. Mirjana ide oklijevajući, dječaci su skokom dolje i nestaju u šljiviku. S bujicom gnjeva silazi majka, a kočija odlazi prazna.

- Svući se, Mirjana i dođi u kuhinju. S knjigom je svršeno.

Sad dolaze kuhinjski lonci. - Poslušna ide u kuhinju i pomaže.

Marta se zadovoljno smijucka:

- Gledajte, milostiva gospođa, kako joj sve ide od ruke. Bit će čudotvorka u kuhinji kao i vi. Veselo će raditi, samo ako joj vi budete dobri.

Spremaju objed. Onda otac otvori vrata i pogleda u kuhinju:

- Mirjana, dođi hitro k meni u kancelariju. Imamo mnogo pisati za isplatu, pomoći ćeš mi.

- Kako - zapanji se mati - u kancelariju je zoveš?

- Zašto sam je školovao. Neka imam od nje pomoći, želio bih svršiti do objeda.

- Vodiš svoju rođenu kćer među pisare? Raskalašenosti je uči sam otac. Ljudi, jeste li čuli, uzima svoju kćer iz kuhinje od majke, i vodi je među muškarce u kancelariju.

- Luđakinja - krikne otac na vratima - ako ne ušutiš, dat ću te svezati.

Ona digne nož kojim je rezala tuste mlade piliće. Služavke priskoče uhvate gospodaričinu ruku.

- Jesi li čula, Mirjana - vikne otac. - Smjesta dođi, hoću te ja naučiti poslušnosti.

- Ni koraka, Mirjana! - zaprijeti mati.

Pribijena na zid tih prijatni Mirjana ne zna kojoj će se predati. Nepomična je. Otac zakorači k njoj pograbi je za ruku i povuče. Mati se baci za njima i uhvati Mirjanu za pletenice. Ona vrisne. Otac je pusti, prokune i zalupi vratima.

Djevojka dršće, blijedi, tetura. Na rešetkama prozora opazi dječачke glave kako promatraju prizor kao neki veseli događaj.

- Danas će opet biti blagoslovljen objed! - promrmlja Marta.

- Neće biti objeda! Neka mu kuhaju one njegove ljubovce.

- A djeca, milostiva gospođo?

- Djeca nisu vrijedna da se za njih žrtvujem. Evo, ova ovdje, gledaj je, sva je zelena od žalosti za nekakvom opaticom. I ja sam imala učiteljicu, pa što onda? Zašto je sedam godina bila u školi, a ne zna ocu reći da se vlada pošteno. Ništa se neće kuhati.

I ona ostavlja kuhinju.

- Idi, Mirjana, za njom, moli je neka se umiri da barem u nedjelju imamo poštenu objed.

I ona ide, pristupa k majci i moli:

- Ne srđi se. mama, ostat ću u kuhinji i sve ću naučiti, pomagat ću tebi prije podne, a poslijepodne tati pisati, ali u svojoj sobi.

- Gle, ti si nož s dva kraja. To su te naučile knjige i opatice? Farizejko, odluči se: ili ja, ili otac. Ako hoćeš, idi za njim, ionako nisi poštenija od njega.

Puna očaja izlazi iz sobe. U hodniku nađe oca i Martu.

- Neće biti objeda? - pita on. - Dobro. Neka se upregne.

Na stubama pred kućom zadubljena u svoju nesreću sjedi Mirjana. Dva smeđa konja upregnuta su pred žutim kolima s visokim sjedalom. Otac izađe da se popne u kočiju.

- Mirjana, dođi, sjedni straga, hoću da idemo.

- Mama će se ljutiti.

- Sjedni u kola, kažem ti.

Ide polagano i uspinje se. Ali dotrči majka, pograbi je ra ramena i vuče je dolje.

- Pomozite ljudi, otimlje mi kćerku.

Iz ureda nitko ne izlazi, a do kuhinje ne dopire vika. Mirjana osjeća kako je majka vuče za glavu, otac za noge, natežu se o nju, a kletve padaju kao živa žeravica. Strava je zahvati, razderat će joj tijelo nadvoje.

Vrišti, brani se, a nestaje joj snage. Čini joj se da su joj glavu izvukli iz ramena i nose je okolo, a njezino je tijelo ostalo ležati.

I do nje dopre krupan hrapavi glas:

- Gledajte ljudi, dvije se živine natežu za komad mesa. Dijete će rastrgati. Sram vas bilo.

Mirjana osjeti jak zadah vina i nečije ruke što su je uhvatile za glavu. A gdje joj je tijelo? Bože, gdje je tijelo? Očajno vrišti.

- Ne bojte se ništa, mala frajlice. Još ste čitavi.

- Kako se usudite miješati u moje stvari, vi pijanico - čuje majčin glas.

- Pijanica jesam, ali sam i čovjek, a čovjeku je da zaplače kad vas gleda što radite od svojeg djeteta. I vi, gospodine Grgiću.

Upravitelj se lecne, očito se zastidio jer se okrenuo od seljaka, a ovaj sav bijesan viče:

- Znam ja, Lacko pije i pit će dok bude imao što, ali vi ste trijezni, a mogli ste dijete rastrgati, osakatiti, unesrećiti za cijeli život. Znate li to? Ostala bi šepava, grbava da nije pijane pametne Lackove glave.

Na te riječi otac skoči na kola, prihvati uzde i odjuri. Za njim žena sipa kletve kao ubojita

strijela. Raščupana Mirjana sjedi na stubama i gleda svojeg spasitelja. Tamnocrveno lice, plavkasti nos, crne brkove i čvrsta garava prsa. I ne zna što da mu kaže. Iz kuhinje dohita Marta i odvede Mirjanu u družinsku sobu, oprala ju je, počešljala, a Tenšek je bjesnio:

- Da nije bilo pijanog Lacka, mogla je ostati šepava ili grbava.

Potištena Mirjana samo šuti. Misli na svojeg osloboditelja, gleda u duhu njegovo tamnocrveno lice, plavkasti nos. U Mirjaninu dušu utisnula se dokraja života slika seoskog pijanice Lacka koji je njezino jadno tijelo spasio da ne postane kljasto.

U kući je opet mir, onaj strahoviti, jezoviti mir nakon oluje.

Žega je pripekla nad kurijom. Sluge i služavke objeduju. Dječaci su dojurili i posegnuli za njihovim zdjelama. Doricu Marta hrani toplom butinom što ju je netom izvadila iz lonca. Onda traži Mirjanu. Našla ju je pod sjenicom u perivoju.

- Donijela sam ti jelo ovamo, kuća izgleda kao polje poslije tuče. O Bože, kako će to svršiti. Jedi!

Utučena je i ne može jesti. Utučeno joj je tijelo, samo još duša ima snage da uzdigne k Bogu molitvu, zdvojnju i očajnu.

Vrelo je poslijepodne. Mirjana raspravlja s Martom u sjenici perivoja o svojoj učiteljicu Razgovor joj dočarava blizinu stvora s kojim je vezana sva sreća njezina života u samostanu. Jedini svijetli časovi djetinjstva i sve razorene nade sadašnjosti. Uvjerena je da bi ona mogla djelovati na majku. Njezinoj moći ne bi se mogla oteti. Zato je njezina smrt pogađa kao lična nesreća. A mora je skrivati kao neki grijeh.

Cestom su zaštropotale kočije. Mirjana i Marta izađu iz sjenice. Dadilja gleda preko ograde:

- Dolaze gosti iz trgovišta. Tri pune kočije. I tata ih slijedi.

Sigurno su ga gospoda zaustavila i morao se vratiti. Idemo brzo reći mami da dolaze.

I potrčale su u kuriju.

U tren oka mati skoči s divana, popravi svoju tamnu kosu, obuće svijetlo ružičastu haljinu, opravi lice, ide u veliku sobu za primanje. Mirjana ostane u sobi i znatiželjno viri iza zastora staklenih vrata u otmjenu gospodu. Dvije gospođe srdačno se pozdravljaju s majkom. Jedna je vrlo mlada, krasna plavka poput kipa madone u samostanu. Iz razgovora razabire da joj je muž crnomanjasti gospodin sa crnom bradicom visok, stasit, lijep.

- Gle, našu gospođu upraviteljicu - smiješi se lijepa plavka s prekrasnim zubima - svakog je dana ljepša.

- A muž mi je svakog dana sve nevjerniji - odgovara majka gospođi.

- Hajde pobrini se za čestitu južinu - prijazno opomene muž.

- Htio bi naglasiti da nisam dobra domaćica.

- Od sjevera do juga ide vaša slava - upadaju gospoda, a Mirjana osjeća kako to majci godi.

Nova promjena razigra Mirjanine živce. Što će sada biti? Hoće li se i pred ovima svađati?

U to se majka vrati i naloži joj mirnim glasom:

- Obuci najbolju haljinu, prikazat ću te gostima, moraš svirati i pjevati.

- Nisi još čula, mama, znam li što god.

- Pisala si mi iz samostana da znaš. Žuri se, hoću da zabavljaš goste dok ja u kuhinji spremim južinu i večeru. Oni će ostati do zore kao uvijek - govorila je mati kao da nisu prije nekoliko sati u kući haračile dvije oluje, uništile svima čas nedjeljnog odmora i oduzele nedjeljni zalogaj. Zapanjena kći promatra roditelje među gostima.

Čas u kuhinji, čas u sobi. Otac se brine za posjetnike. Iskazuje im brižljivost i pažnju. A majka ih dvori vinom i šali se. Upravlja serviranjem obilne južine što se našla na velikom stolu. Vesela je, vedra, zbija šale, prima beskrajne hvale gospođa i gospode.

- Svi mi priznaju, samo me muž prezire i progoni - veli ona.

U tom trenutku se otac okrene gospođama:

- Ako dame dopuštaju, Mirjana bi svirala i pjevala.

Nikad još nitko u roditeljskoj kući nije od nje tražio da pjeva ili svira. Ni ona sama nije doživjela čas u kojem bi osjetila želju za pjesmom. Danas su prvi put roditelji tražili

pjesmu u domu gdje su samo tekle Mirjanine suze i padali udarci i kletve.

I sjedne za klavir. Pjeva i svira jer želi majku i oca otrgnuti od njihovih razdražljivih misli i povesti za svojom pjesmom barem dok su ovdje gosti.

Na časove potraži skrovitim pogledom roditelje i razabire da se otac smiješi, a majci blistaju oči kao od nekog radosnog otkrića. Hoće li je to možda bliže privesti k njoj? Možda će shvatiti da nju vuče duša u školu da uči, samo uči.

I dok pjeva, glas joj podrhtava od čežnje da raznježi, osvoji majčino srce. Pjeva roditeljima, pjeva njihovoj duši, njihovim srcima, pjeva ispunjenju jedine vrele, neodoljive, zdvojne želje: nastaviti školu.

To je goni naprijed. Jedva je svršila pjesmu, nastavlja deklamirati. Onda opet prikazuje prizore iz samostanske božićne predstave. Glumi pojedine monologe, kao tamo na pozornici, a stalno promatra majku i prima dojmove da se u njezinoj duši nešto mijenja. Nakon tih produkcija raspravlja se samo o Mirjaninom umijeću. Mati je neizrecivo zadovoljna. Otac nasmiješen. A ona jedva suzdržava radost novih dana. Razigrana majka izmjenjuje s ocem nekoliko vedrih riječi koje Mirjana hvata sluhom kao da hvata Plućima svježi zrak pošto se gušila u zapari.

- Da, gosti ostaju na večeri - govori majka ocu - već sam na to računala. Idem pogledati u kuhinju, a ti i Mirjana zabavljajte goste. Vrlo dobro, Mirjana, zaista umiješ. Veoma sam zadovoljna.

Prvi slobodan dah u ovoj kući. Prvi vedar čas. I dok majka vedro odlazi, ona je prati pogledom duboke odanosti.

Kako bi rado da je vesela, da je voli, da je shvati i da bude lijepo, lijepo.

- Mirjana - veli ljupka plavka - imate divno grlo, muzikalnost i glumački dar. Da ste pjevačica ili glumica, služili biste velike novce. Valjalo bi nastaviti s klavirom i pjevanjem, samo u vašoj kući odviše muziciraju vaši roditelji. Nemojte se stidjeti, niste vi krivi, najradije bih vas povela sa sobom u trgovište, tamo je izvrsna učiteljica pjevanja i klavira.

Ljubazne riječi sijevnuše u njezinoj, duši bljeskom nade i ona prošapće:

- Bila bih sretna i presretna.

Kad je majka stigla iz kuhinje, ljepotica joj reče:

- Htjela bih vašu malu povesti k sebi da vam se revanširam za tolika gostoprimstva. Mogla bi dalje učiti pjevanje i klavir.

- Draže bi mi bilo da uči siti. Ali razmisliću o vašoj ljubaznoj ponudi.

Mirjana sluša i vrti se sva soba oko nje. Učiti, učiti, makar pjevati, svirati, siti. A kad je već jednom u gradu, tko zna što može biti dalje.

U tmini Mirjanina života svijetli mala, vrlo mala luč, ali ona neprestano pilji u nju.

Dugo je u noći u svojoj sobi slušala zveket čaša, pjesmu, viku društva i sklapala ruke u molitvi.

Sutradan ujutro probudi Mirjanu šušanj haljine. Na vratima u hodniku opazi majku. Skinula je cipele i viri kroz ključanicu u hodnik. Uzbudena napetost majke nešto istražuje kroz otvor brave. Onda odjednom žestoko otvori vrata i vikne:

- Što si šaptao s tom grdobom?

- Ti si luda, ne vidiš da nosi doručak? - čuje očev glas.

Iz hodnika dopre u sobu tresak suda o kamenu pod, plač služavke, vika, kletve. Mirjana skoči s postelje. Iz dječje sobe dotrči Dorica s braćom. Djeca se stisla oko Mirjane kao preplašene ptice u gnijezdu. Do podne tresla se kuća, čas je oluja popustila pa se opet digla.

Onda se sve smiri. Mirjana ide k majci u sobu. Nađe je uz otvorene kovčege kako sprema haljine.

- Spasiti me moraš, Mirjana, ako si poštena kći.

- Hoću, mama, samo me pusti u školu. A kad budem profesorica...

- To si čula od baruna. Ne slušaj nikoga, već samo mene i pokaži jesi li moja kći, ili si njegova krv.

- Što da učinim, mama?

- Ti si mi bila jedina nada. Zato sam te pozvala kući da me spasiš ovog života.
- Ali kako?
- Sve ćeš čuti na vrijeme. Baš zato idem u toplice da mirno razmislim, a onda idem kumi. Obećaj mi da tati nećeš kazati gdje sam.
- Obećajem, mama.
- Evo ti ključeve od velike i male smočnice, od peradarstva i čitavog gospodarstva, sve ostavljam tebi. Moraš se snaći svuda ako si moja kći. Marta sve zna i pitaj je. Ja ne mogu više izdržati - i ona zaplače.
- Nemoj plakati, mama, Bog će me uslišati, jednom će biti dobro.
- Ne znaš što sam pretrpjela u braku s tim prokletnikom. Da si barem godinu dana starija, sve bih ti rekla, ali čut ćeš i zgražati se.
Majčin plač razbudi u Mirjani duboku sućut i ona je tješi i obećaje svoju pomoć. Onda se majka spremi na put.
- Moram prirediti osnovu o kojoj sam ti rekla, a ti, Marta, pazi neka Mirjana što više jede da se razjača. To neka je tvoja briga.
Pola sata kasnije gledale su Mirjana i Marta kako gospođa upravlja konjima. Kola su nestala bijelom cestom iza jablanove aleje.
Dadilja mrmlja zbog njezina odlaska i prigovara.
- Nemoj, Marta, grditi, nemoj - moli Mirjana.
- Što ne bih grdila. Vikala bih do nebesa da čuje dragi Bog. Zašto je ovim ljudima dao djecu i svega dobra da ih hrane i školuju, a eto, što rade. Ali idemo na posao. Sad si, Mirjana, ti gospodarica.

STRANCI

Predvečer Mirjana nadzire spremanje stola u blagovaonici. Otac se vrati kući i pristupi joj.

- Mati je otišla. Ti znaš kamo. Ako ne rečeš, udarit ću te. Gdje je? - ustoboči se u prijetećem stavu.

- Ubij me, tata, ne smijem reći. Ubij me, ne mogu reći. Začudeno je gleda otac i nešto predugo i njoj se čini da popušta.

- Ako ti je zabranila reći, dobro. Barem ću imati mira.

Prvi put pruža se Mirjani prilika da govori s ocem:

- Zašto ne trpiš mamu? - navali ona tiho, rasplakano.

- Pitaj nju zašto me progoni.

- Tučeš je, vežeš, zašto?

- Pusti me na miru. Uzalud bih ti razjašnjavao.

- Kad bi bio dobar s njom, tata.

- Ne govori o tom. Ne mogu tebi razjašnjavati, ne bi mogla shvatiti. Kad odrasteš, onda me pitaj.

"I ona je tako rekla čas prije odlaska", uzdiše Mirjana u svojem bolu, a otac prekine razgovor, uzevši u ruke novine.

Večera se. Sve je u kući mirno. Mirjana opaža da svi i odviše jasno pokazuju koliko su sretni što je mati otišla. Uzalud joj Marta prikazuje kako će joj biti dobro kad ne bude svađa, na djevojčinoj duši leži golema mučna neizvjesnost. I gleda kroz široke otvorene prozore na bijelu cestu kojom su nestala kola s majkom. Kakvu osnovu zamišlja za spasenje od strahota što se odigravaju pod ovim krovom? Što će majka donijeti na povratku ovom cestom nad koju se spušta siva magla puna sablasti.

Strahovita je tjeskoba u Mirjaninoj duši.

Prvih dana u odsutnosti majke polegao je u kuću mir. Ljudi su zadovoljni. Mirjana živi u neodređenom raspoloženju. Mir joj godi, a uzrok majčina puta straši je. Zagledava se iza zidanih staja u zavoj ceste gdje su jablanovi obilježili nestanak majčine kočije, a za njom je

ostao zastrašeni upitnik.

Ali tu oko nje pod krovom kurije, u sobama, uredima, hodnicima, društvenim prostorijama i kuhinji, svuda vlada sklad. Otac ne odlazi toliko od kuće kao prije. Kad objедуje ili večera, uz jelo čita novine. Jedva prozbori koju riječ s njome o svojim željama i kućnom redu i ništa više. Šest dana prošlo je u potpunoj udaljenosti između oca i kćeri, a onda odjednom otac dođe u kuhinju pred podne i zatraži:

- Mirjana, treba mi nešto prepisati vrlo lijepo i čisto. Dođi.

Smjesta ona ostavi kuhinju sjedne k pisaćem stolu pa se prihvati posla. Kad je završila, pogleda otac spis:

- Koliko bi mogla koristiti u kancelariji.

Nisu više razgovarali. Sutradan uvečer, pročitavši novine, otac se odjednom okrene k njoj:

- Mirjana, nešto sviraj da te čujem.

Iznenadena ide prema glasoviru, uzima note i svira.

- Bilo je vrlo dobro. I pjevati bi mi mogla - kaže on.

Bez riječi ispuni mu zahtjev. Onda on ustane.

- Baš je šteta što nisi muško. Tko zna do čega bi dotjerala kad bismo te školovali.

- Sestra Bernarda nije bila muško, a mogla je u školu i postala je profesorica.

- Kaži to na drugom mjestu, a ne meni. Ali čeka me posao.

I po drugi put Mirjana uzalud pokušava provaliti u očevu dušu.

Narednih dana daje joj otac sve više posla u kancelariji. A taj posao smatra ona približavanje knjigama i radu za kojim čezne. Radi ocu čak u noći prepisuje mu izvještaje o ekonomiji imanja. Nakon objeda ide s njim u njegovu vinogradarsku školu za cijepljenje loze. Pokazuje joj, uči je obradi i prepušta joj da sama cijepi. Sad je Mirjana jasno što je otac najmiliji razgovor. I zaprede ga u tumačenje, razlaganje, a ona ubacuje svoja opažanja. Iznenaden, on usklikne:

- Ti bi se izvrsno snašla u vinogradarstvu.

- Šalji me u vinogradarsku školu.

- Tamo primaju samo muške.

- Odjenut ću se u muško odijelo i nitko neće slutiti.

- Da odrežeš kosu, zaista ne bi opazili - smije se on - ali si prenježna.

- Metnut ću u kaput kudjelje, u čizme obloške. Tata! Ako nećeš da umrem, šalji me dalje u školu, bit ću profesorica, bit ćeš ponosan sa mnom, tata, ne ostavi me.

Ona osjeća drhtaj svojeg glasa i suze u očima i čini joj se da na njegovu licu osjeća neko ganuće. I saučešće, samilost, što li. Ne može dokučiti što je u prsima tog čovjeka. Zove ga ocem, a o njemu ništa ne zna nego da tuče majku, veže je, kune, bjesni ognjenim bijesom i žarkom mržnjom, a onda sjeda u kočiju, odlazi, ne vidi ga dane i noći. Zar u tim grudima nema ništa od onoga što je zamjećivala u pismima očeva svojih samostanskih drugarica i u njihovim očima i milim zagrljajima kad su ih posjećivali? Zar je praznina u tom srcu? Mirjana je očajna jer ne može ništa prozrijeti, ništa nagađati. Nema vidika ni svjetla koje bi joj pokazalo put u čvrsto zatvorenu unutrašnjost njenog oca. Svi ljudi na putu njezina života bliži su joj, poznatiji od njega.

I sada sjedi nasuprot njemu s molbom na usnama i suzom u oku i s osjećajem udaljenosti što ga ulijeva djeci svaki strani došljak u čijem je licu hladan mir.

Nema joj puta do očeva srca, nema joj uvida u njegove osjećaje ni u misli. Zaplakala bi što ne može k njemu podići oči kao što ih je podizala k sestri Bernardi, što se ne može u nj pouzdati kao u nju, zadobiti sigurnost da joj misli dobro i da može mirno slušati njegov savjet. Kako bi rado preskočila udaljenost i prebacila se na njegove prsi, toliko strane i zatvorene, hladne, neznane. Gleda mu u lice, oštro, muževno, obraslo tamnom bradom, zuri mu u svijetle oči, uvijek bistre, mudre, stroge i čini joj se da u njima nema onoga za čime joj plače djetinje srce. Ali on progovara i glas mu je topao:

- Drago dijete, ja nemam vremena natezati se s tvojom majkom još i zbog tvojih škola. Možda bih te poslao i protiv njene volje da nije utuвила u glavu ono zbog baruna. Ona to

sigurno sama ne vjeruje, ali tvrdi samo zato kako bi svijetu dala dokaza da kanim prodati svoju kćer. Barun može sebi uzeti ljepotice kakve ga volja, ne treba školovati moju kćer koja nema nikakve fizičke prednosti za takve svrhe. Da te ipak pošaljem u školu, ona će mi dnevno praviti skandale i vrijeđati baruna. Konačno će dojaditi i njemu, pa što onda mogu? Sretan sam što imam još snage da obavljam svoje poslove, čitavo je ovo imanje na meni, a uz to još i neki drugi posjedi. Ako predobiješ majku za školu, onda možeš ići. Barun se ponudio samo zato jer je kulturan čovjek i podupire talente, a kako nije oženjen, uživa u tuđoj djeci. Možeš li to dokazati majci, nastaviti ćeš nauke. A veselit će me već i stoga da se makneš od lošeg utjecaja i možda nađeš u toj toliko željenoj školi svoju sreću, iako nisi muško.

Ustao je hitro, pogledao na sat i gotovo se prepao:

- Koliko sam vremena izgubio. Moram u kancelariju. Radit ću do pola noći.

Htjela mu je poljubiti ruku, ali on joj uskrati gestom nekog kavalira:

- Već si prevelika da mi ljubiš ruke.

Zagnjurila je glavu u dlanove i traži, sluša njegove riječi i hladan miran glas. Nigdje ništa kako bi mogla prozrijeti što je čula. Ne, ne može to biti ono pravo. Tako ne govori otac. Ne može majka kratiti djetetu kad čezne za naukom, a sve su mogućnosti da mu ispuni želju. Ne može to biti otac, kći, mati, obitelj. To su stranci. Stranci. I uzeli su je samo na prehranu, a imaju velikih interesa da joj sprečavaju put k željenom cilju.

Strese glavom u znak protesta. Ne. Samo očaj ovako sumnjiči srce. To dvoje pravi su roditelji. Ali stranci. Zašto? Gdje je odgovor na to pitanje? Plovi negdje svemirom i nikad ga neće doseći kao ni srca ovo dvoje stranih ljudi. Gdje, gdje su putovi k njima? Idu li dolinama, šumama, ponorima? Doline bi prevalila, šumama bi se provukla, ponore prorovala.

U pustoj zapuštenosti Mirjanino srce zove u pomoć, a ne odazivi je se ni jeka zapomaganju.

Voljet ću ih, moram ih voljeti. Ganut ću njihova srca. To je nova odluka. Možda ljubavlju nađe put k ljubavi? Kako da započne? Gdje? Kod oca ili kod majke? Već od prvog dana bila je sklona majci. Vidjela ju je vezanu, tučenu, gonjenu, nemoćnu. I to ju je priklonilo k njoj, unatoč njezinim ispadima. Kad joj je zakrčila put u školu i odbila baruna, ostavilo je njezino srce majku, lijevajući suze nad tim rastankom. Ali vratilo se čim je vidjela majku kako se plaćući sprema na put. Mirjanino je srce kao psetance što svaki čas dolazi na vrata cvileći da mu ih otvore, ali kad se nitko ne odazivlje, žalosno ide bez cilja. Zaustavlja se na drugim vratima. Na očevim. I tu uzalud cvili. Samo što sam ne odlazi ispred vrata. Priklanja se k njemu otkad je ostala s njim sama. Zbog mira u kući i zbog toga što radi u kancelariji, u njegovoj vinogradarskoj školi, a sve je to približuje onamo kamo struji sva njezina životna snaga. Otkad joj je govorio o školi, svjesna je: mora jurišati na očevo srce, mora ga voljeti, mora prodrijeti do njegove ljubavi. U dnu duše optužuje se što napušta nesretnu majku, ali upravo zato je brani, brani pred ocem, družinom i čitavom kućom.

Dok ovako muči muku, utrči Marta i javi da je brat Tomo zasjekao motikom glavu jednoj težakinji. Kao izbezumljena, trči u vrt gdje leže onesviještena djevojka. Otac nije kod kuće. Ona sama određuje. Ranjenu nose u sobu. Šalje kočiju po liječnika pa izlazi da traži brata. Stoji pred kurijom i drži u ruci pušku. Uperi je na Mirjanu.

- Tomo, ubit ćeš me, skini pušku.

- Babe mi neće zapovijedati. Marš u kuću, ili ću pucati.

Sva družina, svi težaci štrcali se oko Mirjane i vuku je u kuriju. Nitko se ne usudi ni približiti Tomici. Iz šljivika dotrči špan Tenšek kojemu je dječak odnio pušku i pošalje sve ljude na posao:

- Prepustite ga meni, samo idite, znam primiriti divljaka.

Događaj teško pada na Mirjaninu dušu.

- Što je s njim, Marta?

- Ide u mjesnu školu zajedno s Mirkom, sat daleko. I nitko ne pita jesu li dječaci u školi ili se klate. Jednom su prodali knjige i opili se. Kad smo javili gosposdi, rekla je "očeva krv", a

kad smo saopćili gospodinu, dobacio je "majčin odgoj". I nikome ništa. Što može biti od njih? Ne zna se koji je gori: Mirko ili Tomo. Strahovita je bijeda u ovoj kući.

Dugo razmišlja Mirjana i čeka liječnika sa zebnjom. Ustanovio je da rana nije teška ni opasna. I svom se pažnjom prepušta njegovanju djevojke. Kad se otac vratio, saopći mu Tomičino djelo. On mirno sluša i onda veli:

- Djeca nemaju nadzora i tu nema pomoći.

- Bilo bi da ne tučeš mamu.

- Što ti znaš! I ne možeš znati. Ali Tomu ću kazniti da mu ostane u pameti.

- Težakinja ne može raditi barem tri tjedna, to joj moraš nadoknaditi. Tomo je kriv što ne radi.

- To je istina, ali pomisli što bi mama iz toga sve izvukla?

- Ne, ne bi. Ova težakinja nije ni iz ovog kraja. Pomoći ću ti, tata. Predaj odštetu meni. Sama ću joj dati i nitko ništa neće doznati o tome. Pouzdaj se u mene, tata.

Odbrojio je dnevnicu težakinji bez riječi. Mirjana osjeti da su već korak bliže.

IZDAJICA

Oštro zvekeću ključevi u Mirjaninoj ruci, žustro štropecu njezini čvrsti koraci hodnicima, kuhinjom i smočnicom gdje dijeli kuharici živež.

- Nemoj toliko - opominje Marta, nadzirući njeno gospodarstvo. - Daješ odviše mele, mesa i začina za družinu. Ako mama, gdje god može, oduzima, ne moraš ti dvostruko davati.

- Ne psuj mamu i pusti me da izdajem koliko će im biti dovoljno. Danas neka bude i kolač i meso. Nedjelja je.

Jedva izreče, kad na vratima opazi oca. Ogledavao je smočnicom i najavio goste za južinu i večeru. Sporazumio se detaljno s kćerkom o jelovniku. Ona ga uvjerava:

- Svega će biti dovoljno, sama ću se brinuti da bude dobro. Ne boj se, tata!

Kad je izišao. Marta prigovara:

- Otkad nema mame, neprestano poziva goste. Samo bi častio gospodu, ali nije ni za nas družinu škrt. Više puta se svađa s mamom jer on hoće da nam dade bolju koštu.

- Mama, samo štedi, valjda je zato nitko ne brani kad je tata tuče.

- Ne, već zato što ona sramoti naše djevojke i sumnjiči da su zle, a tko će mirno slušati takvu krivicu? Da je istina što mama veli o njima i o tati, već bismo mi svi davno znali koje su to. Ne može se u selu ništa sakriti, a niti ovdje na imanju. Sve to tvoja mama samo izmišlja.

- Ne smiješ više, Marta, govoriti protiv mame. Teško mi je, svaki dan sve teže.

- Jer vidiš toj nevolji sve više na dno. Hajde, sad moramo spremati za goste. Tata hoće da za južinu zakoljemo pet pari pilića i skuhamo šunku, a za večeru moramo ispeći tri odojka, dva purana i kolače. Posla je dosta.

Gosti su se dovezli u tri kočije. Suci s kotara, županije, pristavi, neki mladić i tri gospođe. Budno istražuje Mirjana kako se otac brine oko njih, svakoj skida ogrtače, šešire, sprema im udobne naslonjače, brine se za njihove najsitnije željice. Jedna ga draška:

- Vi ste upravo šarmantni, gospodine upravitelju. Nije čudo ako vaša gospođa ima uzroka da bude ljubomorna.

- Nema uzroka, milostiva - upada on. - Moja žena živi u bolesnim utvarama i ničim ih ne mogu razbiti, ni milom ni silom. Smijem li ponuditi čašu čokolade, dok se ne isprže pilići? Gospodo, molim, pelinkovac se otvara tek za južinu. Mirjana, ti ćeš svirati.

Na očev poziv sjedne za klavir i svira. Visok, vrlo suh mladić okreće joj note i otvori Zajčeve pjesme:

- Smijem li zamoliti koju plamenu hrvatsku?

- Vrlo rado, ali morate me braniti bude li tata prigovarao. Ovdje su sami mađaroni. Vi valjda niste?

- Pogadate. Ja sam pravnik na zagrebačkom sveučilištu, starčevićanac i brat žene velikog suca. On doduše misli kao i ja, naravno, ne smije priznati javno. Vaš barun je zagriženi mađarofil, a kako misli vaš otac?

- O tom nikad ne govori, ali znam kako je.

- Kaže mi šurjak da ste vi ona gospođica o kojoj se pronosi anegdota kako je Hedervarija molila neka Hrvate spasiti od Mađara?

Postiđena, zarumeni se, ali hrabro gleda u oči mladom pravniku:

- Bila sam tada luda djevojčica i živo sam sebi utvarala da ću preobraziti Hedervarija.

Nasmijali su se. Ona nastavi svirati dok se mladić bavi oko nje sve većim interesom, istražuje pjesme i raspravlja.

Popodne je prošlo u južini i šetnjama imanjem, a kad je pala noć, sjeli su ponovo uz bogat stol. Mirjana se brine za sve i sretna je što se otac s njom dogovara i zadovoljan je. Nakon prvog pečenja gospoda su nazdravljala, pjevala i bratimila se Čitavu večer.

U najživljijoj buci nenadano uđe u sobu otmjen bradat gospodin, vrlo blijed i usopljen.

- Podžupan! - trgnu se svi, ustanu i zaokruže njega i mlađeg pratioca.

- Otkuda dolazite, presvijetli? Zar vam se nešto desilo?

- Seljaci su opkolili moje imanje.

Bučna pitanja, negodovanje i zabrinutost. Svi ispituju došljaka. Mirjana pažljivo sluša dok podžupan pripovijeda:

- Prije osam dana došli su na županiju neki seoski zadrugari pa se tuže na žandare da im čine nepravdu, tuže se na mađarone sasvim po Starčevićevu receptu. Ja sam ih po svojem receptu dao zatvoriti. Danas je nedjelja i oni se skupili. Ima ih više od stotinu. Stvorili su se pred mojim dvorcem baš podvečer. I drsko traže neka dođem s njima na razgovor i pustim iz zatvora zadrugare. Baš sam se vraćao s gospodinom pristavom od grofa Naceka, jašući, kad sam sreo svojeg špana. On me obavijestio. Naravno, nisam nastavio put kući, već skrenem odmah s pristavom u Šarkovac da se sklonem kod upravitelja. Nikome neće pasti na pamet da me ovdje traži. Zavukli smo se u kuriju neviđeni jer smo u šljiviku ostavili konje i do kurije došli pješice. Neću da vaša družina sazna tko je u kući. Gospodine Grgiću, neka nijedan od vaših slugu ne dolazi u sobu.

Upravitelj obeća da će izvršiti njegove želje. Mirjana povučena u dnu blagovaonice sluša kako se raspredaju razgovori o pobuni, dok se podžupan tuži:

- Pravo mi je govorio moj pokojni otac, stara plemićka korenika: "Nije trebalo seljaštvo osloboditi od tlake. Morali su ostati kmeti kako su bili stotinama godina. A otvorili su im vrata čak u škole. Vidjet ćeš, sine, kamo to vodi. Najprije pismenost, onda ustavna prava, pa zatim utjecaj u državi! A posljedice? Odlučivat će u javnim poslovima oni jer su ipak u velikoj većini. A tada je svemu kraj!"

- Zato ih Starčević nazivlje svojom braćom - upada kotarski sudac. - Svoju ideju o samostalnoj Hrvatskoj gradi on na seljaštvu, a dođu li seljaci na vlast u državi, onda...

- Hrvatska će postići svoju samostalnost i nikada je neće moći zgnječiti ničija sila.

Nevidljivi udarac zaustavi debatu. Svi su zanijemili. Pogledi su im uprti u mladog pravnika na dnu stola. Tamna kosa spušta mu se niz zatiljak. Smeđe oči gledaju prkosno. Mirjana ga gleda nijemim udivljenjem. Prosvjed gospode protiv mladića prekida šutnju. Podžupan se samo nasmiješi:

- To ste, mladi prijatelju, naučili na univerzi?

- Nisam naučio, nego sam se uvjerio da...

- Nemoj, Milane - moli ga sestra. - Pusti, za ime božje, ne govorimo o tome.

- Jest, ne govorimo - potvrdi podžupan.

- Gdje je gospođica Mirjana? Neka presvijetlom nešto recitira - viče veliki sudac, a njegov drug doda:

- Ali pazite da ne biste zaigrali kao ono jednom siromasima Mihaljeviću i Rubidu. Kako ste ono Hedervariju savjetovali da bude kao Starčević i Štrosmajer i ban Jelačić. Neću to nikad zaboraviti. Svi smo bos i plesali na žeravici.

Mirjana nije imala kad odgovoriti jer od prozora dotrči k stolu odebeli pristav i javi:

- Cestom ide procesija ljudi.

Svi hoće k prozorima, upravitelj Grgić ih zaustavi:

- Nemojte na rasvijetljene prozore. Pogledat ću iz tamne sobe - i nestane.

Podžupan nervozno puši cigaru, drugi oko njega šuteći čekaju. Brzo se upravitelj vraća:

- Seljaci su, ima ih više od stotinu.

- Kamo idu? - pita podžupan.

- Ravno cestom prolaze pored ograde našeg perivoja.

- Možda su to oni isti koji su mene tražili? - šapće podžupan. - Imate li pušaka i revolvera, gospodine upravitelju?

- Imam šest pušaka i tri revolvera.

- Ja imam dva. Odredite brzo neka zaključaju ulaze u kuriju.

- Pozatvarat ću sve - odgovori upravitelj i hitro izađe.

Prislonivši se k prozoru, Mirjana pogleda dolje. Mrakom noći ide sjena duge povorke. Promatra čas njih napolju, čas gospodu u sobi.

Iz hodnika dolazi otac.

- Zaustavili su se dolje iza ograde između staja i kurije. I tihi su.

Svi šute i bulje u prostrti stol, pun jela i boca. čekaju. Mirjana stoji iza zastora. U njoj trepti. Osjeća da se sprema nešto veliko. Još je neko vrijeme tiho napolju i u sobi. Onda se kroz noć digne gromki povik:

- Neka iz kurije iziđe podžupan.

Krika stotinu glasova udari tom zahtjevu svoj pečat.

- Izdao me - promrsi podžupan. - Moj vlastiti špan rekao im je kamo sam odjahao. Samo je on znao.

- Što sad, za ime božje? - pita tiho veliki sudac.

- Idem ih uvjeriti da nema podžupana - predloži upravitelj.

- Ne. Uzet će vas za taoca i ne bismo mogli pucati na njih. Recite im s prozora da nisam ovdje.

Grgić ispuni nalog i više:

- Podžupan nije pod mojim krovom niti je kanio doći.

- Znamo. Kod vas je. Ako ga ne izdate, zapalit ćemo i staje i kuriju.

Strepnja preleti gostima. Mirjana gleda mladog sveučilištarca Milana. On izlazi pred gospodu:

- Idem ja k njima. Dopustite mi.

- Nitko ne smije iz kuće - određuje podžupan. - Ni koraka. Je li sve dobro zaključano, gospodine upravitelju?

- Kućnu vežu čuvaju željezne prečke, a prozori na razizemnom krilu kurije osigurani su rešetkama.

- A sada su na cesti i dijeli nas od njih perivoj. To je čitavih trideset metara.

- Bit će da ne namjeravaju opkoliti kuriju jer se boje oružja.

- S one je strane kuća razizemna i lako im je baciti s brda ravno na tavan vatru.

Podžupan povede Grgića u drugu sobu da se nasamu dogovore:

- Može li se, gospodine upravitelju, iz ove kurije negdje straga izaći neopaženo - pita podžupan.

- U mojoj smočnici su rešetke na prozorima s lokotom i mogu se otvoriti. To je upravo sa druge strane kuće, a tamo nema nikoga. Dok oni ne dođu bliže kuriji, može se izići.

- Brzo preodjenite mojeg pristava u odijelo našeg sluga. On će se oprezno dovući do naših konja u šljiviku i pohitati u Obrnac. Neka žandari uzjašu i odmah krenu k nama. Pazite: neka seljake obiđu s leđa i onda im saspu u šiju sve što imaju na zalihama streljiva. A dok žandari stignu, mi ćemo ih odbijati od kurije svojim oružjem. Vi, gospodine upravitelju, postavite stražu svojoj družini da nas ne izdaju.

- Ključ od smočnice, Mirjana. Gdje su ključevi? - vikne upravitelj u blagovaonicu.

Ona potrči u svoju sobu, uzima ključeve, hita polumračnim hodnikom u kuhinju, odanle u družinske sobe. Tu pristava oblače u seljačko odijelo.

- Otvaraj smočnicu, Mirjana!

Smjesta ide na hrastova vrata smočnice i otključa ih. Onda uzme svjetiljku. Prozor smočnice zagrađen je željeznom rešetkom na lokot da se može sasvim otvoriti kad se smočnica danju zrača. Otac otvara rešetke i upućuje preodjevenog pristava.

- Vidite kako je prozor blizu zemlji. Gusto grmlje skriva ga potpuno tatima. Dalje se perivoj uspinje do šljivika gdje su vaši konji. Ako vam se što desi, vratite se.

Pristav ga spušta s prozora, a otac budno pazi u mračnu noć. Onda polagano zatvori rešetku.

- Mirjana, ostani još malo ovdje. Ako bi se gospodin pristav vratio, dođi po mene, ako se ne vrati, onda zaključaj smočnicu i donesi ključeve u sobu - odredi otac i pohita u družinsku sobu.

Stari Tenšek, tri sluge, Marta i služavke još su na okupu. Upravitelj im zapovijeda:

- Nitko od vas neka se ne miče odavle. Ni u hodnik.

U odjeku te zapovijedi ječi sumnja i prijetnja. Mirjana proviri iz smočnice i opazi Tenšeka kako je spustio glavu na ruke pa mu šapće:

- Pristav je otišao po žandare i vojnike.

- Onda će ih postrijeljati kao trčke. Da barem nisu svi tamo na cesti.

Marta samo sklapa ruke i moli, služavke su se povukle u kut i blijede.

- A što smjeraju gospoda tamo u sobama? - pita Tenšek Mirjanu.

- I oni će pucati. Ali čekajte da pogledam. Doći ću odmah.

Tek što je zaključala smočnicu, dolazi upravitelj inkasator i sjedne. Svima je jasno: poslan je da stražari sluge. Mirjana osjeća drhtaj srca. Zna: ljudi u kući i napolju izlažu glave smrti. I trči u sobu.

Četiri prozora širom su otvorena. Sa svakog kraja stisnuti uza zid stoje po dvojica gospode s oružjem spremnim na pucanje. Iz mračne noći padaju u sobu plameni krikovi razdraženih ljudi, iz druge sobe prestrašeni uzdasi gospođa. Mladi pravnik izlazi u blagovaonicu ravno k podžupanu:

- U kući su dame i upraviteljeva djeca. Zbog njih treba stvar urediti sa seljacima mirno. Ja sam spreman izići da im rečem.

- Nemam za njih druge riječi do taneta. Ja sam preuzeo komandu i odgovornost. Svi se imate pokoriti.

- Pametna poruka smirila bi ih, presvijetli gospodine.

- Moja su poruka žandarske puške. Ustrajte, gospodo. Za trideset časaka bit će cesta groblje. Samo tiho. Kad bi se netko izvana približio kući, pozdravite ga svečanim hicem u prsa.

Mladi pravnik blijeda lica vraća se u sobu gospođama. Uzdišu i strepe. Dječaci i Dorica probudili su se i dohitali u košuljicama. Gospođe ih uzimaju.

Iz crnog oblaka na cesti zagrmi prijeteći glas:

- Neka izade podžupan. Neka dođe Hedervarijev žandar.

- Mir, gospodo, tiho - zapovijeda podžupan. - Ne smiju naslutiti da imamo oružje. Neka dođu bliže da prime metak za odgovor.

- Neće se približiti, lukavi su.

- Gospodo, samo još osamnaest časaka i žandari će biti ovdje - najavljuje podžupan, gledajući na sat.

- Ako u to vrijeme s brdske strane zapale tavan?

- Pripravit će sami rasvjetu mrtvačnici na cesti.

Kao u snu, sluša Mirjana riječi koje joj u mašti stvaraju sliku punu strahote: bijela cesta, groblje. U rumenom žaru ognja leže mrtvac. Kuriya je kriješ, perivoj mrtvačnica.

Munjevito jure misli. Ni od koga opažena, otvori vrata, trči u kuhinju, u družinske sobe. Tu sjedi inkasator. Zastala je načas. Već zna. Uzima sa stola lampicu:

- Moram nešto potražiti za tatu u smočnici. Ne, Marta, ti ostani. Ne smiješ se maknuti. Tako je zapovijedio tata.

Otključa smočnicu, ulazi i pritvori vrata. Poput spretnog dječaka, uspne se na prozor,

otvori rešetku, siđe i provere se grmljem za ugao zgrade.

U mraku svaki joj je jablan puška, a njegov vršak žandarska perjanica. Vika ljudi čini joj se kao zapomaganje, a bijelom cestom teče krv. Kako je dalek put do ceste. Hita i ne misli, samo trči u strahu od jezovite slike što su joj u duši oslikale podžupanove riječi. Nosi je sobom kao sablasnu pratnju.

Uхватила se ograde, obrasle živicom. S one strane živice s ceste pomole se nečije ruke i zadrže je. Niti dahne niti vikne. Svaki strah zamire pred onom strahotom koja će nastati sad, na, zamalo.

- Gle, djevojčice - prošapće netko u tmuni. - Kamo se šuljaš?

- Vi ste od onih koji se bune? Bježite! Doći će žandari i vojnici i pucati vam u leđa. I tamo gore svi čekaju s oružjem u ruci.

Iz tmine srditi mrmor:

- Kukavci. Poslali su nam dijete da nas se riješe. Daj kudelju da posvijetlimo podžupanu i njegovoj družini.

- Bog mi je svjedok. Neka mi Bog uzme očinji vid ako ne govorim istinu. Sama sam došla

- povisi ona glas i uhvati za ruku bradatog čovjeka. - Kunem se!

Čovjek šuti. Sumnja je prevelika, ali i zakletva.

- Je li podžupan tamo? To nam reci ako si istinska.

- Jest i žandari će odmah biti ovdje, doći će vam s leđa, pucat će, pucati, cestu će pretvoriti u groblje.

Oni šute, a ona od užasa zajeca. Neka jaka ljudeskara izgura se bliže, a hrapav glas zasikće:

- Ne laže ona. Evo, gledajte, Lacko danas nije pijan, zna što govori. Ne bi ona slagala. Tenšek jamči za nju kad god hoćete.

- Dobri Lacko, žurite se. Doći će s one strane od Obronca. Žurite se.

Tiho, nečujno poput sjena uzmiču s ceste i nestaju. Utopili se ljudi u mraku bez traga.

A ona se povuče natrag u perivoj i gleda u kuriju gdje čeka tanad. Prolaze časovi, beskrajni. Sćućurena djevojka iz grmlja zuri u tišinu.

Odjednom zalepršaju perjanice u zvjezdanoj noći. Mirjana zadršće. Sluša kako dolaze žandari. Gore na vratima kurije škripa željeznih prečki. Glasovi. Čuje kako otvaraju vrata u kuću. Ona se vraća tiho istim putem kojim je izašla. Uspne se, ali rešetke su zatvorene i nema svjetla u smočnici. Vraća se i zavuče u sjenicu. Ostat će tu, makar do jutra.

Onda mrakom spazi svjetlo. Poput krijesnice, lebdi od grma do grma. Čuje svoje ime pa ide naprijed. Blijedo Martino lice obasjava laterna.

- Sveti Bože, Mirjana. Inkasator je pogledao što ti tako dugo radiš u smočnici. Onda je zovnuo oca. Najprije se nije mogao dosjetiti zašto bi ti odlazila, ali kad je došao žandarski časnik i javio da seljaka nema, tata je dojurio u kuhinju, strahovito navalio na Tenšeka da te on uputio. Inkasator je svjedočio da nije s tobom ni progovorio. Onda je tata kleo i rekao: "Nađi je živu ili mrtvu"!

Djevojče šuti. Ide s njom. Svejedno što će biti. Marta dalje razjašnjava:

- Gosti su još ovdje. Tata mi je zapovjedio neka se vratimo kroz prozor smočnice da ne bi naslutili tko je opomenuo seljake. Podžupan je strašno vikao: "U kući je izdajica! Ustrijelit ću ga"!

Popele su se na smočnicu i Marta je odvede u sobu gdje je čeka otac. Blijed, ustobočen, spreman da je udari.

- Kamo su se sakrili? Kojim su smjerom otišli? Recu.

- Nisam gledala za njima. Sakrila sam se u grmlje.

- Znaš li što si učinila? Podžupan ja barunov rođak. Mirjana, ti si izdajica svojeg oca.

- Tata, zar bi mogao nositi na duši mrtve?

- Sad ću nositi podžupanov gnjev, njegovo neprijateljstvo i barunovo spočitavanje, možda još i gore.

- Barunu ćeš dokazati da nisi kriv ako su seljaci otišli prije nego što su stigli žandari, a Bogu se ne bi mogao ispričati za postrijeljane ljude. A zašto se podžupan skriva kod nas

poput kukavice? Jer je kriv.

U nju je ušao otpor i prosvjed. Mora iskaliti dušu.

- Zabranjujem ti ovako govoriti. Ti si luda. Kako ti je palo na um da učiniš ovakvo strahovito djelo?

- Ne znam. Bog je tako htio i ne bojim se.

Otac ušuti. Zagleda se u nju začuđen, iznenađen.

- Ti si moja kći! Čudo je to! Ali znaj: s tvojom je školom svršeno.

Iz treće sobe čuje se žestok podžupanov glas. Upravitelj hitro ode. S druge strane iz hodnika šulja se u sobu Marta:

- Podivljat će podžupan jer su naši umakli žandarskim puškama. Volio bi sam gubiti glavu da može peći na ražnju seljake.

Goni ih baš kao gladan vuk, zato se svaki čas i bune.

- Sigurno ga strašno mrze?

- Više nego vruga paklenskog. Već su se mnogo puta digli protiv njega dok si bila u samostanu.

U kuriji bdiju. Već sviće zora. Marta donosi Mirjani vijesti:

- Gospoda su još kod stola. Piju i čekaju vijesti žandarske potrage. Još uvijek nema glasa, dakle, nisu ih uhvatili. Sad možeš mirno spavati.

Ali daleko je mir koji nosi san. Odnijela ga je prošla noć. Buna. Ta riječ ostala je Mirjani u svakoj misli, u svakoj kapi krvi. Sjeća se buna iz djetinjstva. Bilo je sve u magli. Sad je već sve jasno. Crn oblak ljudstva, duše su im munje upaljene plamenom prosvjeda jer ih gone bičem nepravde. I došli su da uzmu taj bič da ga slome kako bi dalje mogli ići putem određenim od Boga.

Uzbuđena sjedi na postelji. Pojava bune neka je čudesna hrana čežnjama njezina života. Sva joj duša raste.

Buna ove noći podigla je Mirjaninu snagu kao toplina živu.

Drugog dana zavladała je u kući tišina. Upravitelj se rano prije podne odvezao. Nije došao ni na objed. Poslije podne došao je Tenšekov nećak, a Marta i Mirjana u družinskoj sobi bez daha slušaju njegovo pripovijedanje o nastavku događaja prošle noći. Stisli su glave, a seljak pripovijeda, šapćući:

- Razišli smo se sinoć po selima kao da nikad nismo bili. Ali Blaž Dukovečki ne miruje. I dogovorili se ljudi. Danas pred Podne idu oni na sud, na općinu, u gruntovnicu, svaki, tobože, ima nekakav posao. Podžupan se mora sa svojeg imanja voziti na županiju! A svi smo se mi našli tamo uz strnište, upravo gdje cesta ide strmo uz brijeg. Tu se podžupanova kočija mora uspinjati polako. Konji ne mogu nego korakom. Kad im čujemo topot, brzo iz grmlja na cestu. Nosimo rogožare, vreće, kose, pa uzbrdo korakom. S druge strane u onom gustom krču čekaju drugi naši nevidljivi kao mravi po zemlji. Kad kočija kraj nas, a mi skinemo šešire gospodinu podžupanu. Ponizno kako se pristoji. A blizu smo kočije. Uz nju koračamo. I konji idu polagano. Gledamo u Blaža Dukovečkog kao u sunce. Podžupan mrko sjedi i razgovara sa svojim pristavom, čudno mu je, ne zna jesmo prijatelji ili neprijatelji. Onda se Blaž okrene i veli:

"Vruće je, junaci!" i briše znoj. To je znak. Naši skočili kao jedan, jedan na podžupana, drugi na pristava, treći na kočijaša, četvrti na konje, peti fućkaju onima u živici. Držimo ruke gospodi i kočijašu i opkolimo kočiju. I, hajde, gospodine podžupane, da se pošteno razgovorimo. Vi nas progonite. A kad mi pod vaš krov, bježite. Nemojte se bojati, nećemo vas ubiti. Nismo mi vaši žandari. Mi samo hoćemo mira od vas, vašeg Hedervarija i njegovih žandara. Ne bojte se. Ostanite mirni, samo ćemo pogledati gdje vam je oružje. Jer mi smo goloruki, a želimo govoriti s vama prijateljski.

On je bljeđi od svoje bijele košulje. Pristav dršće, a Blažove ruke vade iz njegova džepa nabijenu malu puškicu. Onda izvadi isto takvu iz džepa pristava. "Vidite, gospodine podžupane" - veli Blaž - "je li vam potrebno po tom božjem suncu u tako lijepoj kočiji voziti se oboružan kao kakav žandar? Ljepše bi vam bilo uživati svoje blago bez ikakva straha. Da se pogodimo onako u blagoslovu božjem, a mi vama slobodni put dalje". Ali on

neće makar ga ubili.

"Nećemo mi vas ubiti. Zašto bismo sjedili u kakvom tamničkom podrumu zbog vas. Nego ćemo vas lijepo odvesti u selo i malko zatvoriti u kotac. To je kasarna za grube žandare. I nemojte se nadati da će sad cestom naići kakva kola. Dobro mi stražarimo."

Tako njemu govori Blaž, pažljiv je s njim kao s jedinim jajetom u kući. Sad se požurite: da ili ne! Nemamo vremena. Podžupanu bi bila veća sramota od koca nego da se zahvali. A Blaž još veli: "Ako se dobrovoljno zahvalite, nećemo mi rastrubiti ono što se dogodilo. Mogu se zakleti. Dakle, jeste li i vi spremni? Zadajete li poštenu riječ, ili ne?"

- Teško, ali ipak je zadao riječ. I tako smo ga lijepo pustili, a mi smo se razišli u svoja sela. Nema mu pomoći. Riječ će održati, inače bi se osramotio.

- Dobro je to Blaž izmudrio, veoma dobro - potvrdi Tenšek.

S hodnika dopire upraviteljev glas. Mirjana skoči i pohita. Otac je pozove u sobu. Stali su jedno nasuprot drugome. Očevo je lice strogo:

- Sedam godina trošio sam na tvoje škole. Tek jučer mi je sinulo pred očima: nauka te skrenula s pravoga puta, mjesto da ti je koristila. A ovdje te opet pokvarila družina. Tvoj jučerašnji čin djelo je zalutalog djeteta. Dok nađem kamo ću s tobom, vodim te gospođi Filipovoj. Ona mi se sama ponudila. Ali ne zna ništa o toj sramoti. Podžupan će povesti istragu, a onda ne znam što će biti. Spremi svoje stvari i znaj: ni koraka više u družinske sobe. Ni s kim ne smiješ govoriti ni riječi. Spremaj se.

- A kome da dam ključeve?

- Meni. Kad tvoja majka ne nalazi potrebnim javiti gdje je, onda ću sve preuzeti sam. Žuri se. Marta ti smije pomoći pri spremanju kovčega, ali ne smije s tobom razgovarati.

Niti je užasnuta niti očajna. Gotovo trči u svoju sobu. Očeva, osuda, djeluje kao nagrada. Otac je jasno izrekao da je sa školom svršeno, a ona je ipak puna života kao da je baš sad šalje onamo. Zašto prevladava njome taj osjećaj ne zna, samo zna jedno: ne može biti svršeno sa školom. Neće da bude tako jer mora biti po želji njezina srca. Nada se baš zato što odlazi od kuće i što će je otac kasnije poslati drugamo. Odlazak je skretanje novim smjerom. A svuda se može naći neka pomoć.

Mirjani je kao uzniku kad ga odjednom posade u kola da ga premjeste iz tamnice. Na tom putu uvijek se nada kakvom doživljaju koji bi mu pružio priliku da pobjegne.

Išla je u svoju sobu uzbuđena. Marta je ispituje, a ona samo šaptom razjašnjava cilj svojeg puta.

- Pazi na Doricu i na dječake - nalaže Marti na odlasku.

Kola su krenula. Otac sjedi kraj nje mirno i ne govori. Promatra oranice, ogledava se na vinograde, a njoj ne kazuje ni riječi. Tek kad se naoblačilo i zapuhao vjetar, opomene je:

- Zagрни se da te ne propuše.

Ne brine se ona za te sitnice. Izgubila se u svojem svijetu. Razbuđuje maštu: možda je tamo kamo sad ide čeka neki iznenadni preokret. Možda je tamo kakav puteljak koji skreće k njenom cilju. Fantazija joj sklada priče iz kojih se razvija uvijek sretna promjena. Zamišlja neku profesoricu koja je uzima za svoju učenicu, neke ljude bez djece koji je uzimaju pod svoje i šalju u školu. Sama sebi pripovijeda priče kakve je slušala u družinskoj sobi i pričala u samostanu. Gradi uvjerenje da je tamo u onom gradiću čekaju otvorena vrata oslobođenju.

Gospođa Filipova primila je upravitelja i njegovu kćerku s mnogo istinskog veselja, uvjeravajući oca da će mu kći u njezinoj kući biti uvijek pod paskom, a bude li htjela, može tu učiti klavir, pjevanje i po majčinoj želji siti haljine. A kad se odmah nakon dolaska otac počeo opraštati, gospođa ga još zadrži:

- Niste čuli što se dogodilo s podžupanom?

To pitanje zaustavi upravitelja, a Mirjanu gotovo skameni. Stoji okrenuta k prozoru i čitavim bićem sluša.

- Moj muž donio mi je kratku vijest: podžupan se danas o podne dovezao kočijom na Županju i odmah brzojavno odaslao ostavku.

- Zašto? - pita otac gotovo radosno.

- Veli da mu nije potrebno da se nateže sa seljacima. Dosta mu je, znate, stalno je živio na ratnoj nozi sa čitavim krajem. Da ja imam toliki imetak, ne bi ni časa živjela tamo gdje me mrže. Jučer u noći bježao je k vama, a seljaci su došli za njim. Je li to istina?

- Da - odgovori otac - ali su ipak otišli.

Otac i kći nehotice su pogledali jedno drugo. Otac se ponovo oprašta i odlazi. A kućedomaćica je posadila Mirjanu kraj sebe:

- Upravo se radujem što vas je otac tako rado doveo k meni. Nastojat ću da vam barem malo zacijelim rane od groznog života u vašoj kući. Vas bi otac zaista morao dati u škole.

- Uzalud bih ga molila, sad je i on na maminoj strani, ali oni mi ne mogu braniti da učim privatno. Makar u noć. Ne, to mi nitko ne smije braniti. Hoću da učim privatno, sve kao da sam u visokoj školi. Samo kad bih iz Zagreba mogla naručiti još knjiga.

- Pokušat ću vam u svemu pomoći.

Govorile su dugo, stvarajući osnove, a Mirjana već vjeruje da se ostvaruju njezine priče zamišljene putem za vožnje.

Nakon nekoliko dana boravka kod gospođe Filipove vrati se domaćica kući i zovne Mirjanu:

- Čujte što se zbilo. Naše školsko društvo priređuje koncert za siromašnu djecu. Dolazi jedan slavni operetni pjevač iz Zagreba, igra glavnu ulogu u jednoj Šenoinoj aktovki. Služavku seljakinju glumi kći jedne moje prijateljice. Desio se neočekivano smrtni slučaj u obitelji. Traže zamjenu, pomislila sam na vas. Hoćete li igrati ulogu? Ja ću preuzeti odgovornost kod oca i majke. Za to se ne bojte.

Izgubila je dah. Bog je to poslao. I ustaje, ide, trči da što prije stigne. Vratila se s gospođom kući noseći ulogu. I naučila je još iste večeri.

Sutradan ode na pokus. Došao je i slavni pjevač iz kazališta. Mirjana gleda u pjevača i glumca kao u nadzemaljsko biće. U stalnom je snu, ništa joj nije jasno, ali ide, ide juri svom dušom i srcem vjerujući: to je put kojim izlazi iz svoje nevolje ravno k nauci.

Četvrtu večer nastupa pred općinstvom. Glumi seljačku služavku, vedru, nasmiješenu, šaljivu. A da bude još bolje, umetnula je prigodnu pjesmicu što ju je na brzu ruku sastavio i naučio je pjevati slavni čovjek iz Zagreba. Ljudi se zabavljaju, odobravaju. Otac prisustvuje predstavi. Gospođa Filipova poslala mu je velikog suca koji je kod oca uživao najveći ugled i sve je bilo u redu. A majka se niti ne javlja niti vraća.

Na svršetku slavljenu kazališni umjetnik izvede Mirjanu pred općinstvo da primi dokaze uspjeha. Sumi joj u glavi i bučno udara srce.

- Vi imate dara za pozornicu - kaže joj umjetnik. - A upravo bi u kazalištu trebali takvo malo stvorenje koje bi glumilo dječake. Preporučit ću vas intendantu ako hoćete.

Gleda gospođu Filipovu i blijedi. Čini joj se da ovaj čovjek govori gromkim glasom i sva se dvorana trese. Mlada gospođa zovne umjetnika sutradan na doručak gdje će sve ugovoriti.

Taj dan dočekala je Mirjana kao da uopće nije bilo noći. Pritajila se, sjedeći kraj prozora čekajući osvit. Budna duša kliče. Zove sve misli, sve osjeća na slavu, veliku, svečanu slavu njezina puta u budućnost.

Sutradan se doručak prometnuo u raspravu. Ustanovili su sve podrobno. Mirjana ima dara, ima sluh i muzikalna je, a dozvolu roditelja izmolit će drugi.

- Ako me ne bi pustili, ja ću ipak doći - veli ona suvereno.

Od toga dana živi posve nadzemaljskim životom. Slijepa je za sve što se oko nje zbiva. Zaboravlja vlast oca i majke, zna samo da će otići bilo kako, bilo kada, milom ili silom. Sad je sve svršeno. Ona samo čeka pismo iz Zagreba.

Stiglo je već treći dan. Umjetnik je javljao da je intendant spreman uzeti malu gospođicu, on pozna njezin dar još iz samostana. I njegova gospođa uzima je k sebi. A poštom šalju ulogu u kojoj Mirjana ima nastupiti i neka je odmah nauči naizust.

Po treći put Mirjana čita pismo. I osjeća da raste. Visoka je, vrlo visoka. I jaka. Gospođa Filipova raspravlja s njom o svemu, dok Mirjana neprestano naglašava:

- Učit ću uloge, navečer predstavljati a u noć učiti za školu.

- Ako vam se sreća otvori na pozornici, onda ne trebate biti profesorica, dakle, ne biste trebali učiti škole.

- Moram mnogo toga još znati da mogu pisati za kazalište. To će biti prevelika sreća.

- Vaš tata kaže da ste egzaltirani. Baš sasvim krivo nema. Ali vaša egzaltiranost u ovoj dobi je razumljiva. Svakako ne smatrate školu još sada ozbiljno.

- Da, milostiva, shvaćam ozbiljno - odgovori ona uvjerljivo o svojoj zrelosti. - Sad znam: Bog mi je dao priliku da postignem ono za što me stvorio. Bit ću glumica da mogu biti profesorica. Lako će to biti. Vidjet ćete.

Još istog dana Mirjana ide u crkvu i baci se na koljena. Bog joj je podao pomoć zagovorom svete duše, njezine učiteljice Bernarde.

Od časa, kad je primila vijest o njezinoj smrti, uvjeren je da je njezin duh uvijek uz nju, uvijek je štiti i vodi.

Za dva dana stigne iz Zagreba pošiljka. Užarenim obrazima prima Mirjana ispisanu knjižicu. Bila je uloga. Prvi stvarni dokument. Živi čin, željezni ključ koji će širom otvoriti vrata njenom cilju. Dostojanstvenom zbiljom ide svojoj pouzdanici i veli:

- Dobila sam ulogu šegrta.

Nijedno zvanje na svijetu ne zanima sada Mirjanu do šegrtskog. Ide u postolarske radionice, kupuje žnirance da može gledati male bosonoge šegrte u košulji, hlačama i kožnatim pregačama. Čeka uvečer na ulicama i promatra njihove kretnje, govor i nestašno ponašanje. U mislima oblači sebe u šegrtsko odijelo, a uvečer glumi naučenu ulogu.

- Sve je završeno. Sve znam - veli ona gospođi Filipovoj - sad se moramo pobrinuti za majku i oca da mi dadu dozvolu. Ako ne, ja idem. Ali prije ću sve pokušati.

Uzima pero i piše majci:

"Bit će divno u našem domu, mama. Sretno ćeš se smješiti cijeli dan i uživati sve ono dobro zemaljsko kojim nas je obdario dragi Bog. Samo oprosti tati, zaboravi. Jer on će odsad biti dobar. Zna da si ti u srcu dobra, neće učiniti ništa što bi te povrijedilo. Ja mu sada pišem kao i tebi. Mamice draga, klečeći te molim: smiluj se nama, djeci. Zaboravi i svladaj se, zatomi što je bilo i probudi tatinu dobrotu da budemo sretni.

A ja ću vam biti na diku i na pomoć u starosti vašoj. Vidjet ćeš, mama, što ću ja sve postići za sve nas. Već znam što. Sklapam ruke, dižem k tebi vruće odane svoje molbe: usliši me za sebe i sve nas."

A drugo pismo vapi ocu: "Otvori svoje srce, tata, budi, prema mami obziran, ne čini ništa što bi je navelo sumnjama. Izliječi njezino srce, dragi tatice, i vjerovat će u tebe. I nikad, nikad ne digni ruku na nju, makar bi je uhvatilo i uzbuđenje. Ne može ona znati kakav si i da li je voliš. Otvori srce svoje, tata. Trebamo ga. Na koljenima, sklopljenim rukama prosim: smiluj se djeci svojoj, smiluj".

Pokazuje pisma gospođi Filipovoj i čeka njezin sud.

- I kamen bi se morao smekšati - veli ona - a oni dvoje valjda nisu tvrđi! Nadajmo se.

Dok pisma putuju, proživljuje ona u sebi sve događaje, preokrete koje očekuje. Poslije podne kad svi u kući spavaju i noću kad svi miruju, dočarava oca i majku. Sluša kako se pomiruju, gleda kako se grle i osjeća njihov naručaj dok privijaju k sebi sirotu Doricu, zločeste dječake i nju. Sreća je i mir. I dječaci su dobri i Dorica voljena. A onda ona kleči pred roditeljima i moli: Evo, ja imam svoj put. Vodite me, pustite me da odem i steknem znanje i budućnost. I pristaju na sve. Ona sprema kovčeg, sjeda s majkom. Putuje. Dolazi u Zagreb. Sad uči ulogu, sad knjigu. Sad glumi, sad sjedi u školi. Sve se to događa stvarno, istinski, sva raspoloženja, sve napetosti, sva uzbuđenja prolaze svakim njezinim živcem. Fizički doživljava sve što joj želja dočarava u mašti.

Ovako Mirjana čeka dva odgovora na svoja pisma. Umjesto odgovora, stigne iznenada majka. Srcem punim presretnih nada poljubi joj toplo ruku, dok se ona pozdravlja s mladom gospođom. Mirjana ih slijedi. Još čas i njezina je sreća potpuna. Sjedi, sluša razgovor o putu i saznaje da je majka već bila kod kuće, ali nije našla oca. Mirjana čeka da se majka osvrne na nju i dade joj presretan odgovor na pismo. Očito i Filipova gospođa čeka s njom jer sama navodi razgovor tim smjerom:

- Mirjana vas veoma teško očekuje. Uvijek misli samo na vas. Veoma vas voli. Pisala vam je.

- Pretvara se vama i meni. Znam što je činila doma kad mene nije bilo. Upravo se nedostojno ulagivala ocu. Svira, pjeva onome koji tuče njezinu majku. Dvori ga, skače oko njega, samo da mu se ulaska ne bi li je protiv moje volje odveo u školu. Majku bi svoju prodala za svoje interese.

- Ali, gospođo, ona je nastojala oca predobiti zbog vas.

- Čujte samo što je učinilo to dijete. Moj sin Tomica udario je malo motikom neku težakinju, a Mirjana, koja vama kaže da mene voli, dala je odnijeti djevojku pod moj krov, na moj divan, poslala je po liječnika i njegovala očevu ljubovcu.

Riječi padaju po Mirjani kao ognjeni pljusak, ali se brani:

- Nije mama. Nije tako.

Gospođa Filipova dolazi joj u pomoć.

- Pisala je ocu pismo koje sam ja čitala i zaklinjala ga da vam bude dobar. To ga mora potpuno promijeniti.

- Nikada, nikada, cijeli ću život trpjeti. Nitko ne zna kako ja trpim.

Grčevito je zaplakala. Mirjana joj prilazi, moli, tješi, i bodri:

- Mama, ako se tata ne popravi, onda ćeš ići sa ranom, služiti ću velike novce. Kad bi samo znala ...

- Na pošten način žena ne služi nikakve novce.

- Ali ja to mogu. Sve ćemo ti reći, samo se umiri. Milostiva neka kaže.

Isripovjedale su naizmjenice što se sve desilo. A mati sluša sluša, promatra Mirjanu sumnjičavo:

- Dakle, sve si ti to odlučila bez svoje majke s privolom oca?

- On još ne zna ništa. Sasvim ništa. Tebi sam najprije povjerila ako se on popravi, mama, onda ćemo nas dvije same otići u Zagreb.

Velike lijepe majčine modre oči gledaju nekud u daljinu. Stala je razmišljati:

- Kad bi sve to tako moglo biti kako ti misliš Mirjana...

- Zašto ne bi moglo - upada gospođa Filipova. - Ovo što joj se pružilo pukim slučajem, to je od Boga dana sreća. Nemojte to zabaciti. Ako se zaista ne može naći sloga među vama i gospodinom, imat ćete oslon u kćeri.

- Tome sam se nadala od njezinog djetinjstva. Vidjet ću, razmisliti, sve zavisi od toga kakvo ću pismo dobiti s jednog mjesta. Očekujem nešto važno za Mirjanu i moj život, a onda ću odlučiti.

"Što to majka očekuje u nekom pismu?", pita se djevojka, ali se više ne boji, ne strepi kao prije. Ne da se ničim pokolebati.

- Danas ću Mirjanu povesti kući, a za nekoliko dana sve će se odlučiti - veli gospođa Grgićeva. Kućedomaćica požali Mirjanin odlazak. Ni ona se rado ne odazivlje majčinu pozivu, ali ipak ide odvažno. Neka se odluči bilo kako. Ona je spremna da ide naprijed, da ne sustane.

ODLUKA

Istoga dana, kad se Mirjana vratila kući, otac se dovezao k objedu i prijazno pozdravio ženu. Nisu jedno drugome pružili ruke, ali govorili su za čitavog objeda vedro. Mirjana budno prati tok razgovora da smjesta upadne ako bi krenuo opasnim smjerom. Govore o dječacima, kako će skoro započeti školu, a oni se skitaju. Mati prihvaća i konstatira da je Tomica završio pučku školu, mora u gimnaziju, a Mirko u četvrti razred.

- Da, trebali bi iz kuće - veli otac - ovdje su uvijek među družinom.

Jednom nije otac rekao obratno od majke, a niti ona nije tražila baš ono drugo.

- Treba ih poslati u grad, a kako bi u Zagrebu školovanje mnogo stajalo, mislim da idu u Varaždin.

- Može se i to - doda otac.

- Kuma i kum posjeduju tamo lijepu veliku kuću i dva vrta pa će uzeti djecu.

U očevu se pogledu javlja mržnja prema kumi, na usnama mu već leži oštra riječ. Mirjana je hitro zadrži:

- Istina je, tata, mnogo bi potrošio u Zagrebu, opskrba je za dječake tri puta skuplja nego što si plaćao za mene.

Brblja, govori o visokim cijenama, zna da se samo time može spriječiti da se otac ne usprotivi i ne izazove svađu.

Taj uspjeh smatra ona otkrićem kako će držati roditelje izvan sukoba. Ni ona ne trpi kumu, ali ipak govori njoj u prilog.

- Kum je u mirovini - veli mati, - i bavit će se dječacima. Osim toga, kumi možemo davati u živežu što nam je lakše.

I Doricu ću poslati k njoj. Kumina je Slavkica umrla, pa će joj mala biti u zamjenu. Tako možemo sve troje smjestiti u školu.

Razgovor je svršio sretno.

Mirjana opaža da je majka primila debelo pismo.

- Je li to ono važno što će odlučiti o meni?

- Još nema odluke, ali odgovorit ću danas da vidim kako se stvar razvija.

- Mama draga, nemoj se igrati sa srećom koju mi šalje Bog.

- Budi mirna, rekla sam ti na odlasku: moram razmisliti kako ćeš spasiti mene i sebe ispod ovog krova.

- I što si smislila? Zar ovo u Zagrebu nije krasno?

- Ako mi uspije nešto drugo, Mirjana, bit ćemo vrlo sretne. Ali sad se tek dogovaramo. Pomozi Marti siti, mora prirediti dječacima i Dorici rublje i odijela. Svakako hoću Doricu poslati kumi. Od toga ne odustajem.

- Kuma će joj biti zla, nemoj mama.

- Velim ti, Dorica mora iz kuće. Ne trpim je.

- Zašto je mrziš?

- Otkrit ću ti kad odrasteš.

Tri dana prošla su u neprestanom Mirjaninu diplomatiziranju. I nije došlo do nikakva sukoba u kući. Takvih svečanosti Mirjana se ne sjeća u svojem životu i s instinktivnom lukavošću stoji stalno na straži između oca i majke. Ona je kao nasip što bujici sprečava da provali.

Četvrtog dana nakon večere započne otac iznenada:

- Nešto moram učiniti s Mirjanom. Ne može ostati pod utjecajem družine i sela.

- Smeta ti u tvojim odnošajima s težakinjama? Je li? - žučljivo će mati.

- Opet započinješ staru pripovijest? Sad, Mirjana, vidiš može li se s njome živjeti u miru?

- Ah, odali su se, saveznici. Vidjela sam ja vaše poglede.

I bujica prodre začas nasip da Mirjana nije ni odahnula. Razjareni valovi bijesa izbace se iz korita i povuku krhku zgradu mira. A sad su odnijeli sobom u kal i Mirjanu. Majka je opet započela prema njoj sa šutnjom. Ne gleda je, ne odgovara joj, napadnim prezirom prolazi pored nje. Mirjana bi voljela da viče, da je udara u obraze, tuče negoli da se nijemo od nje odvraća. Nekoliko puta pokušava se ona približiti i moliti, ali joj zatvara vrata.

Ucviljeno psetance ostalo je bez gospodara. Pred vratima šapicama grebe, cvili, s praga ga gurnu niza stepenice. Ide siroto psetance bez vlasnika, bez gospodara, psetance što nije ničije.

Posljednji vreli ljetni dani. U sjenici sama samcata sjedi Mirjana. Na licu joj ukočena žalost, u ruci pero. Piše dnevnik:

... "Težak je potres srušio mir u kući do temelja. Više nema pomoći. Ponorom su odijeljeni otac i mati. Tko ga je iskopao? Kada i gdje? Ne znam. Niti znam što majka svakog dana tako dugo piše u Varaždin kumi. Ne znam što će odlučiti sa mnom. Ništa ne znam. Samo znam da su se roditelji složili u mojoj osudi: nitko od družine ne smije sa mnom progovoriti ni riječi. Tko me oslovi, bit će protjeran. Dječake su odveli u Varaždin. Ali i

Doricu. Da su mi tu barem njezine bistre velike smeđe oči. Sama sam, izopćena, sama kao kamen na cesti. Ali još nije sve svršeno. Još mora biti pomoći kao što ima olakšanja. Pišem dnevnik da imam s kim razgovarati. Sluša moje boli, razumije tužbe, misli moje i osjeća je. Prijatelj mi je. Čavrljam s njim o svemu. Ispričala sam mu sve od početka onog dana kad sam osjetila da živim. Od one polumračne predvečeri kad su grubo u sobu uletjeli oni. U njegovoj ruci puščana cijev, u njezinoj nož. I ona cijev i nož jednako ranjavaju moju dušu, ali ubit je ne smiju. Sjedim ovdje uz svoj dnevnik pun slova. Vidim kroz lišće brežuljke i zvonike bijelih kapelica. A dolje pod bregovima sela, oranice, livade. Bog ljubi ljepotu kad je tako divno uresio zemlju. Zašto čovjek ne zna sve to uživati u miru, u ljubavi međusobnoj? Ne, ne, nije kriva sudbina. Čovjek sam uništava ono što mu je dao Bog. Kako je u prirodi sve veselo. A u meni plač.

Vjetrić se prošulja kroz lišće. Zavitlao sjenicom. Ne da mi zlobnik da u miru uživam sunčevu toplinu.

Tamo u selu zovu živad. Kola škripe preko mosta. Umuknuo je zveket kosa na livadi. Doživlju žene težake na objed. Progovorili su zvonici na brdima svoju podnevnu poruku. Sela šute, blaguju, bruje zvona s brdina. Iz kuhinje čujem glas majke što proklinje.

Ni s kim ne smiješ govoriti. Nikome saopćiti svoje žalosti. Kakva sreća da imam papir i pero. Dobri Bog ipak je mislio i na mene.

Dugo čekam majčinu odluku. Predugo. Dovijeka se ne može. Ne. Ne."

Bučni štropot cestom prekine je u pisanju. Mirjana izlazi iz sjenice i opazi da su neke kočije skrenule u perivoj kurije. Skupi se, pohita gore i sakrije dnevnik.

Gosti su već veselo čavrljali u velikoj sobi. Mirjana ulazi, pogleda goste i ostane kao ukopana. Opazi novog gosta, gotovo ne vidi gospođu Filipovu. Uхватила ju je oko struka i povukla k sebi.

- Dakle, kad ćete u Zagreb, Mirjana?

- Još uvijek mama nije odlučila. Čini se da ona zavlači, ima neku drugu osnovu. Sad je još gore nego ikad prije među njima. Ali pisala sam onom gospodinu u Zagreb; ja svakako dolazim. To ću održati makar morala pobjeći.

- Ne činite to, dijete moje, strpite se. A što neprestano gledate onog gospodina tamo?

Zahvatila je pogledom muškarca osrednjeg rasta. Vitak je, lice duguljasto, oči svijetle, crte lica blage, ženske. Očito je prešao četrdesetu. Nema brkova ni brade, lice mu je glatko, a nigdje traga brijanju.

- Niste ga dosad vidjeli? To je vijećnik banskog stola. Valjda vam je čudan što nema brkova ni brade? Izgleda ženski i glas mu je takav. Ali odličan kavalir.

Neko silno čuvstvo obuzima Mirjanu. Mozak je pali, srce udara i šapće.

- Milostiva, zar ne pogađate što je s njim?

- što bi bilo? - začudi se gospođa. Gleda čas njega kod stola i onda svrne pogled k Mirjani. Ona je blijeda.

- Čini se da je to prvi muškarac koji je pobudio vašu pozornost. Inače se tako mlade gospođice zanimaju za mladiće. Zar vam se sviđa? Možete ga osvojiti. Neženja je.

- Nije oženjen?

- Uistinu ste klasični. Upravo vam se taj sviđa?

- Milostiva, to nije muškarac.

- što vi to govorite?

- Ne. To nije muškarac, već žena. Odjenulo se tajno u muško odijelo.

- Ali, gospođice, to je vijećnik sudbenog stola.

- Da, da, vijećnik. Djevojka se obukla u muško da može učiti sveučilište i biti samostalna. Mislili vi što mu drago, sve tako izgleda. I glas je ženski i lice.

Pogled lijepih očiju mlade žene čudno promatra Mirjanu.

- Recite, gospođice Mirjana, što čitate? Romane?

- Ne. Školske sam knjige i sto puta pročitala, a druge mi tata i mama ne daju. Zatvorili su preda mnom sve, jedino mi dopuštaju čitati "Narodne novine".

- To je službeni vladin list, tamo ne pišu ovako romantične priče.

- Da, oni samo grde Starčevića, opozicionalne zastupnike i sveučilištarce. Kažu da se uvijek bune. Oh, da sam ja među njima.

- Pokazali biste im da je đacima mjesto uz knjigu.

- Ali uz hrvatsku, a ne mađarsku. A kad im izvjesje na sveučilištu tuđinsku zastavu, onda moraju sve pobacati kroz prozore. To je samo hrvatsko sveučilište.

- Gospođice, valjda to niste čitali u službenim novinama?

- Čitala sam tamo da se đaci moraju zatvoriti jer su prosvjedovali protiv tuđinske zastave. A zar nisu morali prosvjedovati? Ja bih je razdrapala na tisuću komadića, bacila na smetlište i zgazila.

Vrući val udari Mirjanu u lice. Sva gori. Oči joj plamte. Iznenadena gospođa povuče se k ostalim gostima.

Čitavo popodne i večer Mirjana iz prikrajka promatra vijećnika. Njegova se pojava zasjekla u njezinu dušu i mozak.

Uvečer se povuče u svoju sobu i stade stenjati. Boli je želudac. Majka je zaposlena gostima. Odredi Marti da bude uz nju i neka joj mijenja obloge od toplog vina. Kad su bile same, Mirjana se digne i šapne:

- Ništa mi nije, Marta. Samo sam se pričinila bolesnom da mogu s tobom na samu razgovarati. Marta, da li me još voliš?

- Kao svoje rođeno dijete.

- Onda mi pribavi u selu mušku odjeću za dječaka, ali da mi dobro pristaje.

- A što će ti to?

- Čula sam kako je mama rekla gostima da u subotu putujemo u Varaždin kumi. Ti ćeš spremi moj kovčeg i staviti mi to muško odijelo sasvim na dno. Umotaj ga u jesenski kaput. Znaš?

- Čemu ti odijelo?

- Iz Varaždina mogu lako pobjeći. Tamo je grad. A ja idem. Idem.

Pripovijeda joj što je čeka u Zagrebu, sve redom, a onda svoja opažanja o vijećniku i dovršava:

- Ništa mi ne može pomoći, Marta, samo ako se preodjenem u muško i tamo odem. Čeka me uloga šegrta, a onda ću uvijek ostati u muškom. Muškarac može sve: učiti, raditi na sveučilištu, buniti se, sve oni mogu i smiju, a ženska je pokvarena ili egzaltirana ako hoće učiti. Ja idem u muškarce. Ne smij se, to me srđi.

- Tko bi to znao, Mirjana. Možda to i nije smiješno. Muškima je, uistinu, sve otvoreno. A možda ima i žena koje se preoblače pa idu u škole. Što ja znam?

- Ima, ima. Ti ćeš mi pribaviti muško odijelo?

- Moram, kad hoćeš.

Netko korača hodnikom. Mirjana se baci na jastuke i tiho uzdiše. Kad su koraci nestali, opet priča, priča sve što nije mogla ispričati tjednima odijeljena od Marte i Tenšeka. I bude joj lakše.

NA PUTU U SLOBODU

Vlak je stao na varaždinskoj postaji. Mirjana i majka silaze. Na peronu stoji gospođa u bjelini sa širokim šešikom od poljskog cvijeća nad staračkim licem, što je obijeljeno i oličeno crvenilom. Jedva prepoznaju kumu. Zagrlj majku, onda poljubi Mirjanu, zavrtila se na petici i odredila slugama da nose kovčege.

Zatim brzo uhvati ruku svoje prijateljice. Mirjana jasno čuje kako kliče s ushitom:

- On je na peronu.

- Uistinu? Gdje?

Brzo idu naprijed. Nešto začuđeno Mirjana ih slijedi. Ogleda se. Na postaji mnoštvo ljudi. Koga to misli kuma? Otišle su naprijed. Kuma vuče majku sve brže, pritište se uza nju i grčevito je drži ispod lakta. Dalje se Mirjana ne brine za nju. Predala se sva onome što

zanima nju.

Istražuje postaju: gdje se uzimaju karte, kuda se ulazi, gdje stoje putnici za odlazak. Poput detektiva, promatra teren, smišljajući svoju tajnu osnovu bijega. Uočivši dobro sve što je važno, pohita za gospođama. Stigne ih tek u drvoredu onkraj postaje. Poluglasno kuma nastavlja razgovor:

- Promatrala sam ga jednom kad je bio na promenadi. Sve su babe trčale alejom, samo da ga susretnu licem u lice. A on ti se odjednom okrenuo, zasjao kao sunce i baš meni okom u oko. Smijala sam se u sebi i mislila: neće ga imati nijedna od vas. Ovoga sam rezervirala ja!

Grohotom se nasmije Mirjanina majka, a kuma je uhvati ispod ruke:

- Sad moramo tiše, evo Mirjane.

- Ona niti čuje niti vidi, uvijek nešto misli. Idi, Mirjana, naprijed, mlade djevojke ne smiju slušati razgovor gospođa.

Previše je zabavljena svojim planovima, a da bi je zanimao dalji dio razgovora, naprotiv, rado prima odredbe da može misliti o sebi i o svojoj osnovi.

Zaustavile su se pred lijepom razizemnom kućom, široko dvorište puno je nasada. Odande dotrče Tomica i Mirko. Iza njih doskače Dorica. Mirjana je grli. Dječaci odbiju sestrinski cjelov. Dok majka i kuma idu u kuću, ona uzima za ruku Doricu:

- Hajde, pokaži mi sada vrtove i staje i gdje se igraš, skačeš.

- Sve ću ti pokazati i sve pripovijedati kako je kod kume - počne djevojčica šaptati i ne sluteći zašto se starija sestra toliko zanima za okolinu.

Razgledavaju staje, drvarnicu pa onda idu straga u veliki prostrani vrt ograđen visokim plotom. A iza njega su livade. Kućama ni traga. To Mirjani pruža jamstvo za uspjeh. I vraća se. Ali Dorica joj želi pokazati i drugo. Vodi je u razizemnu nisku dvorišnu zgradu.

- Vidiš, tu je ljetna kuhinja, praonica i "crna komorica".

Kad smo mi djeca zločesti, tu nas kuma zatvara, ali tu ona piše i ljubavna pisma.

- Dorica, tko ti je to rekao?

- Stara kuharica Kata. Dugo je kod kume, još dok je živjela Slavkica. Kata sve zna. Kuma piše duga pisma nekakvom gospodinu. Pisala ih je ona dosta, veli Kata. U toj komorici ima kuma svoj pisaći stol jer kum ne može doći ovamo. On uvijek samo sjedi i leži.

I djevojčica otvori vrata u malu sobicu. Jedino su pokušstvo Počivaljka i mali pisaći stol pun razbacanog papira i listova.

- Kum se uvijek srdi jer kuma ovdje rado leži. Ne trpi je i ružno psuje, a ona se samo vrti na petici. Svi joj se težaci podsmjehuju kad rade u vrtu.

- Vidiš, Dorice, nije lijepo ovako govoriti o kumi. Možda nije dobra?

- Tuče me kad ukradem štogod jela.

- Kradeš, Dorice? Zašto to činiš? Već si velika djevojčica.

- Gladna sam. A kuma škrt. Za stolom drhće da ne bismo mi, djeca, pojeli žlicu više, a ona ide u smočnicu i najede se sita, a kod stola se onda cifra da ne može jesti. To vele kum i Kata. Vidjet ćeš, ne lažem.

Otišle su u prednji dio kuće. U prvoj sobi nađu kumu u živom veselom razgovoru:

- Ah, divan je, u najkrasnijoj muževnoj dobi.

- Trideset šest godina, baš najljepše - veli majka.

- Sretna sam, Jeleno, što ti se sviđa.

- Sad ćeš vidjeti mojeg muža - skrene kuma razgovor, spazivši da su u sobi Mirjana i Dorica.

- Uistinu, boluje od tuberkuloze? - pita majka.

- Još uvijek jede za dvojicu, a sekira za desetoricu. Čudna je to sušica koja tako dugo traje. Hajde, pozdravi ga, i ti Mirjana. Zabavite kuma dok se ja ne preodjenem u domaću haljinu.

Otišle su elegantnim salonom od žutog brokata s vitrinama punim dragocjenosti i prešle u dugu široku i otmjenu blagovaonicu. Tu kraj prozora sjedi starac, visok, suh, pognut, ispijena lica, samo oči, velike, sive, prodorne bodljikave zabadaju se u žene. Mirjanina

majka lijepa, svježa, zdrava, pristupa k živom mrtvacu i pozdravlja ga:

- Kako ti je?

- Tako - odgovori on i dugim prstima, što su samo kost i koža, orise u zraku znak križa.

- Ali kuma veli da je dobro.

- Njoj je dobro. Koketira, oblači crvene i bijele haljine. Nosi vlasulju, krive zube i fantazira o mladosti, šezdesetogodišnja djevojčica. Cirkus, savršeni cirkus, pogledaj to - i mršavi prsti prelete zrakom kao strašilo u noći.

Nastojala je obraniti prijateljicu, ali kad ne uspijeva, pripovijeda mu, smije se svojim bijelim zubima sve dok ne ulazi kuma. Haljina joj je crvena kao makov cvijet, čipke poput sunčanice, vlasulja crna kao ugljen. Lice namazano bjelilom i crvenilom. Govori polagano, napadno deklamirajući, a muž je gleda s izražajem prezirne podrugljivosti. Ali ona kao da ne razumije, slatka i nasmiješena opomene svoju prijateljicu:

- Vidiš li Jeleno, kako mi je mužić veseo. Svaki dan mu je bolje, hvala dragom Bogu. Tako sam sretna.

On ušuti, a pogledi mu se pretvaraju u bodeže.

Ulazi stara služavka i poslužuje kod objeda. Kum jede pohlepno, kuma vrlo malo, ali oboje šibaju bijesnim pogledima djecu što su se bacila na jelo, uživajući u njihovu gnjevu.

- Ovo je donijela mama. To možemo pojesti? - naglašava Dorica, a kum plane:

- Ako je donijela mama, ne moraš odmah pretrpati trbušinu.

Nakon jela dječaci i Dorica odoše u školu. A Mirjana ode u vrt, istražuje drvenjaru u koju spremaju vrtno oruđe. Onda se dječaćkom spretnošću uspinje na plot i pomno pretražuje okolicu, tražeći vezu s putem do kolodvora.

Uvečer spazi Mirjana neobično kretanje u kući. Kuma je vadila iz vitrina najljepše posuđe, šalice, zdjele, čaše i srebrni pribor. Onda se odjenula u kričavu haljinu s bijelim čipkama i zlatnim nakitom, obje ruke nakrcala narukvicama, prstenjem, glavu okitila crvenim koraljima i vrpcama od zlata. I majka se ljepše odjenula, a kuma joj je objesila svoje naušnice i ogrlicu oko vrata. Prostirao se mali stol u salonu, a Dorica tiho prišapnula Mirjani:

- Spremi mi kolača i finih stvari što ćete jesti kad dođe onaj gospodin.

- Koji gospodin?

- Onaj za kojim je kuma luda. Već je četiri puta bio ovdje. Uči Tomicu i Mirka mađarski.

- Zašto ih uči mađarski? Zar je to propis?

- Nije. Ona veli da tako hoće tata, a naša Kata pak veli da je to samo naoko da susjedi ne ogovaraju kumu.

Kad su kum i djeca legli spavati, kuma naloži Mirjani:

- Pomozi Kati servirati zakusku. Doći će gospodin inženjer, on je ujedno profesor tvoje braće. Pozvala sam ga u maminu čast. Uzmi drugu pregaču, bolje izglačanu.

Kad su je uvečer pozvali, dođe Mirjana u salon. Na divanu sjedi kuma. Duga povlaka njezine kućne haljine pomno je složena duž sagova. Glava naslonjena. Kraj nje sjedi majka, lijepa, visoka i strojna, ukrašena kuminim dragocjenostima. Obje žene su nasmiješene, vedre i gledaju u muškarca što im sjedi nasuprot i nešto pripovijeda. Kad Mirjana metne tanjur na stol, on ustane i nakloni se, a kuma ga predstavi:

- Gospodin inženjer Lajoš Nađ.

Mirjana ga s prikrajka promotri i opazi da je veoma visok, plećat, lice neobično duguljasto, gotovo do polovice obraslo gustom crnom bradom. Dugi crni brkovi pokrivaju usne. Dugi šiljasti nos pruža licu izgled grabežljive ptice, iako su mu crte skladne, pa čini dojam lijepog muškarca sa sjedinama oko sljepoočica. Povrh čela crne kose već su otpale, što mu čelo produžuje, a ostala kosa je učešljana glatko, zalizano. Odjeven je s mnogo pažnje. Govori malo, jedva podiže svijetle velike oči prema gospođama, a Mirjani se čini da se nečega stidi.

Kad je zakuska svršila, njegove velike svijetle oči zaustavljale bi se na vitrinama. Kuma ustane, zavrti se na petice i pokazuje mu dragocjeni porculan, majoliku i srebro. On se divi, ispituje i opet se divi:

- Ništa toliko ne želim kao takvu vitrinu s krasnim stvarima, štedim svaki novčić kako bih jednog dana mogao ovako resiti svoju sobu.

- Imat ćete vi još svega u izobilju, gospodine inženjeru! - uzvikne gospođa kuma s ushićenjem. A sad, pošto smo udovoljili prozaičnim čežnjama želuca, uznesi nas Mirjana u više sfere. - Pri tom se baci na divan, namjesti svoju dugu povlaku kao kraljevski plašt i nasloni glavu na visoki pozlaćeni rub naslona.

- Sviraj i pjevaj Mirjana da si duše svoje orosimo rosom s visine - govori ona deklamirajući.

Djevojka jedva zadrži smijeh, a zatim počne svirati.

Svi su uprli oči u Mirjanu koja, ne brinući se za njih, misli na svoju budućnost, prenesena daleko od ljudi u ovom salonu.

Kad završi, pogled joj se nehotice zaustavlja na kumi. Ispod staračkih vjeđa uzdigla je u strop oči, još uvijek lijepe. Licem se razlijeva odraz sanjarenja. Razgaljeni vrat nabrao se u krute nabore, u njima se smjestila biserna ogrlica. Grudi se dižu i spuštaju. Mirjana pogleda svoju majku. Sjedi uspravno. Lijepe modre oči nešto su zabrinuto upravljene u prijateljicu:

- Mislim, gospodinu inženjeru se ne sviđa Mirjanino umijeće?

- Naprotiv, vrlo lijepo - pobija on. - Gospođica krasno pjeva i svira. Smijem li zamoliti jednu mađarsku?

- Ne, mađarsku muziku ne poznajem.

- Ne? Čudno. Mislio sam: gospodin Grgić, vaš otac, upravitelj je baruna koji je lični prijatelj preuzvišenoga bana Hedervarija. i morao bi imati u kući mađarskih muzikalija. Nema ljepše glazbe do mađarske, nigdje na svijetu.

- Nigdje na svijetu - klikne kuma. - Mađarske pjesme ulaze u krv, u svaku žilicu. Zaista čudno, Jelena, da tvoj muž nije osjetio dužnost da kupi mađarske note?

- On misli na druge stvari, ali možda bi nam gospodin inženjer iskazao uslugu i nešto odabrao?

Mirjana promatra kumino ludovanje i majčino ulagivanje. Mrko pospremi note, uzme sa stola prazne tanjure da može otići iz sobe.

U kuhinji stara služavka Kata pere suđe. Čim opazi Mirjanu, primijeti ujedljivo:

- Je li stara luda dosta nadeklamirala pred tim mađarskim medvjedom? Misli da se on rastapa od milja.

- Pustite me, ne slušam nikakva ogovaranja - i ode u sobu.

Ali kuma je sama u tihom povjerljivom razgovoru s gospodinom.

Oboje su ušutjeli kad se ona pojavila.

- Idi sad, Mirjana, spavati - veli joj kuma.

Sutradan, kad su djeca otišla u školu, zovne kuma Mirjanu. Sjedila je u salonu na divanu dok joj je majka kod prozora čitala službene novine.

- Čuj, Mirjana. Poslije podne dolazi gospodin inženjer Nađ na mađarski sat s dječacima. Od danas moraš s njima učiti. Tata mi piše neka odmah započneš jer te želi ostaviti neko vrijeme ovdje.

- Zašto bih učila mađarski?

Majka kod prozora dalje čita, a kuma naglašava:

- Barun hoće da djeca njegova upravitelja govore mađarski.

- Barun je htio da kći njegova upravitelja uči visoke škole, a nitko ga nije slušao. Zašto bi odjednom popuštali njegovoj želji. Mađarski mi jezik baš ničemu ne treba.

Obje gospođe zaprepašteno se dižu i prilaze k djevojci, a kuma uzme riječ:

- Poludjela si, Mirjana. Ne znaš što si rekla. Ne dao Bog da ovako govoriš pred gospodinom Nađem.

- Briga mene za tog vašeg harambašu.

- Sveti Bože, tko je to čeljade tako pokvario? Jelena, ona se sva promijenila.

- Ne znam što je. Otkako je ovih šest tjedana bila sama u kući i u trgovištu kod Filipove, gruba je, otresita, drska. Ne znam što je bilo s njom kad sam otišla. Nitko neće ništa kazati

kad ih pitam. Sigurno ju je otac nahuškao protiv mene.

- Ne, mama, nikako. Čula si kako tata razbija glavu kamo bi sa mnom. A ipak, ako što velim, nije drskost, nisam djevojčica, već mi je četrnaest i pol godina.

- Već toliko? - iznenađeno usklikne kuma. - Dorici je devet i pol godina, a gotovo je visoka kao i ti. Ali upamti: poslijepodne prisustvovat ćeš mađarskom satu.

- Ne, neću.

- Onda ćemo te prisiliti. Ni koraka nećeš iz kuće dok ne sjedneš k satu s dječacima.

- Da, kućni zatvor. Ni s kim ne smiješ progovoriti. Naučit ćemo te kako se sluša oca i majku - prijeti se srdito majka.

Ta zapovijed zatvara Mirjani sve putove. Sad mora brzo popraviti što je pokvarila. Da uzmak ne bude odviše napadan i ne pobudi sumnju, ona se začudi glumačkom spretnošću:

- Mama, zaista ne znam je li zlo što sam rekla?

- Još pita kao da ne zna - okosi se kuma.

- Ne, kumice, ne znam, ali neću da se srdite na mene, ni mama ni ti. Poučite me, rastumačite, zašto tata hoće da sada učim mađarski.

- Zato - veli kuma - jer će tata vrijediti mnogo više u barunovim očima ako djeca znaju mađarski. Svi barunovi činovnici i njihova djeca uče taj jezik, to mora biti.

Sluša, pita, opet sluša, lukavo se pričinjavajući da sve prihvaća, samo da prođu prijetnje kućnog zatvora. Onda je prihvatila da uči mađarski, a kuma zadovoljno ustanovi:

- Vidiš, Jelena, kad se čovjek bavi s djecom, sve ide kako treba.

Poslije podne i narednih dana Mirjana sjedi s dječacima na mađarskoj lekciji, marljivo uči, pažljivo sluša Nađevo predavanje, zadivljuje i učitelja i stječe pohvale u kume i majke. Toliko su s njom dobre i povjerljive da joj čak dopuštaju da odlazi s djecom u grad na šetnju bez pratnje.

Dva tjedna Mirjana je slobodna kao kakva odrasla gospođica. Za to vrijeme spremila je svoj bijeg. Samo je još teško dočekati da kuma i majka odu na čitavo poslijepodne. U to bi vrijeme otišla na vlak i dok se one navečer vrate kući, već bi bila u blizini Zagreba.

Bio je četvrtak. Ode u dječju sobu gdje leži njezin kovčeg. Otključa ga i pregleda na dnu muško odijelo što ga je pribavila Marta. I prebroji novac. Još ima lijepu svoticu od onih dana kad je bila kod gospođe Filipove, a otac ga nije nikada tražio natrag. Sve je, dakle, spremno samo treba jedno jedino popodne. Iznenada utrči u sobu Dorica. Preplašena Mirjana brzo zatvori kovčeg i zaključava.

- Znam što skrivaš. Ljubavna pisma i dugu opravu. Sve ja znam.

Preplašena Mirjana zuri u lijepe bistre oči svoje sestre koja joj se lukavo smiješi.

- Nemaš što znati, Dorice.

- Imam. One dvije danas navečer idu gospođi Agićki da sve utanače za tvoju udaju.

- Ne brbljaj, Dorice, gluposti. To nije istina. Ja se ne udajem.

- Udaješ se. Pitaj kuharicu Katu, ona sve zna.

- Valjda nisu rekle prije njoj nego meni?

- Nisu, ali Kata je čitala. Više puta prekopa ona po kuminim pismima u crnoj komorici i sve meni pripovijeda. Ne vjeruješ? Dođi, sad nema tamo nikoga. Mama i kuma spavaju u spavaćoj sobi i dugo neće ustati. Ideš li?

Ni časa ne oklijeva, ustaje, skače preko praga, žuri se s djevojčicom u dvorišnu zgradu, u sobicu koju je Mirjani pokazivala prvog dana. Djevojčica je povede k pisaćem stolu kao da je ovdje kod kuće i pritisne na limeno pero:

- Ovako se to otvara. Kata to zna. Sad potraži listove i čitaj.

Ladica se otvori, a Mirjana gurne obje ruke među pisma što je peku poput žeravice. Razgleda i odmah spazi majčin rukopis. Zastane i čita:

"Draga prijateljice, primila sam tvoje posljednje pismo. Nikako neću onoga pristava. Veliš da ima crvenkastu bradu. Takvi su mi odvratni, podmukli. Trgovac je pristao, ali moj muž je ipak vlastelinski upravitelj koji je na barunskom dvorcu kao kod kuće. Traži odličnog čovjeka i dosta starog, to je najvažnije, ali, naravno, neka je prijatan, neka ima

dobru plaću. Svakako mora biti činovnik. Neću drugo jer želim da moja kći dođe u odlično društvo. Obećala si mi već prvim pismom poslati pravoga. Žuri se, Mirjani su smotali pamet nekakvim kazalištem. Još bi mi to trebalo da mi kći bude glumica. Naoko se nisam protivila da joj ne bude žao. Sirota Mirjana ne zna gdje je njezina sreća. Žuri se jer će mi je otac sasvim otuđiti. Tu bi trijumfirao da može reći: i kći je protiv mame. Nađi čovjeka kakvog smo zamišljale u toplicama. Ali ne zaboravi: mora imati barem pet-šest godina preko tridesete. Samo se tada mogu pouzdati da joj neće biti nevjeran."

Mirjani postaje hladno. Sjela je. Dorica je nuka:

- Uzmi koji kumin sastavak, ona uvijek najprije sastavi, križa i piše. Kata najradije čita kumine sastavke. Ne boj se, ne može nitko doći, ja uvijek stojim na straži dok kuharica čita.

Uzima pisma, ogledava, baca, traži dršćućim prstima. Na hrpi leži žuti papir, mnogo precrtavan:

" ... Slava - slava - Jeleno. Gledaj ovu sliku, čedo boga Zeusa. Ne mogu oči otrgnuti k sjajnom licu njegovom što je jurve zaslijepilo moje. Vitez to je živi! Vrane kose, tamne brade, oči zvijezde, jak ko Herkules što biješe. Obadvije mi, ko žrtve, past ćemo pred noge poslaniku s Olimpa..." Ispod toga mnogo je križano, a onda opet nastavlja:

"Kako ti se sviđa moj pjesnički izljev? A sada na materijalnu stranu. Odabranik je inženjer. Ima dobru plaću. Gradi mostove za državne željeznice. Ne karta, ne pije, ne puši, nije ženskar to je tebi najpreče, štedljiv, gotova škrtica, kavalir i rodod Mađar. Zamisli: vatreni Mađar. Ima trideset šest godina. Kod njega je majka, ali ima i mnogo braće pa će oni preuzeti majku. Tako veli gospođa Agićka, naša posrednica."

Pismo se prekida. Mirjanini prsti drhtavo prebira u čitavim hrpama papira. Tu spazi drugo pismo svoje majke:

"Lijep je, vrlo lijep, nasreću je blizu četrdesete, dakle, nema pogibelji da bi imao još želje za drugima. Reci inženjeru da je Mirjana zdrava kao kremen, ako je malena i nježna, ništa ne čini, mlada je pa će ojačati. Sigurno će joj otac dati dvadeset tisuća forinti miraza i lijepu opremu. S time bi se mogao zadovoljiti i princ. Neka samo uči sinove mađarski, to si vrlo dobro izmislila."

- No, Mirjana, zašto ne čitaš? - pita Dorica s praga sobe.

- Ne trebam dalje čitati...

Djevojčica prilazi sestri. Velike svijetlosmeđe bistre oči upire u nju:

- Kata veli da je onaj inženjer za staru babu i neka ti kažem da je šteta što se udaješ za njega.

Privinula je k sebi kuštravu Doričinu glavicu pa joj veli: - Ja se ne udajem.

- Ne udaješ se? A danas uvečer imaju dogovor. Napisat će pismo za tvoj miraz, a sutra će inženjer doći svečano u prosce.

- Danas uvečer one idu od kuće?

- Kata je točno čula da će danas uvečer odlučiti kod gospođe Agićke. Zato su popodne legle spavati da mogu na večeru k onoj gospođi.

- Dorice, kad bi znali da si mi odala, tukli bi te strahovito. Što god se dogodi, šuti kao da ništa ne znaš. Brinut ću se za tebe, makar gdje bila i kamo pošla. A sad ostani ovdje dok se ne vratim.

I otrpne u dvorište, odande u sobu pa sluša. I kuma i majka još spavaju. Brzo otvori kovčeg, izvadi oveliku putnu maramu, zamota u nju mušku odoru pa istrči. Oprezno ide dvorištem i prošulja u vrt. Unese odijelo u daščaru za vrtno oruđe, pokrije ga kamenjem i vrati se u komoricu gdje je Dorica poslušno čeka.

- Sad idemo u dvorište. Već je kasno, one će se probuditi.

I šuti kao da ništa nije bilo.

Čitavo je vrijeme provela s Doricom. U predvečerje izlazi iz kuće kuma, sva u bjelini, s golemim perjem na šeširu. Uz nju ide lijepo, ukusno odjevena majka. Opraštaju se, a kuma dodaje:

- Danas smo pozvane na večeru, a ti ćeš, Mirjana, zastupati domaćicu.

- Dobro - odvraća kratko u strahu da se ne izda.

Odlučila je. Pod ovim krovom nema joj više opstanka. Hoće da ide, ide, makar kako bilo opasno izostati iz kuće uvečer. Popodne bi bilo sasvim jednostavno, ali ne može čekati. Ali više se ničega ne boji. Neka je večer, ipak će pobjeći. Hoće.

I kad su djeca i kum legli, ona se šulja tminom iz staje u vrt, u malu daščaru. I tu skida žensku odjeću i oblači mušku.

Najposlije uzme motiku pa izlazi iz daščare.

U duboku vrtnu jamu položila je Mirjana svoju žensku haljinu i zagrnula je zemljom. Pokapa svoje ženstvo. Nikad više neće odjenuti suknje. Ovdje, u kuminu vrtu, neka istrune, nestane kao što će zauvijek nestati Mirjana, djevojčica iz samostana, koju hoće da udaju. Preodjenula se u odijelo seljačkog dječaka. Sada je muško. I ostat će. Ponajprije ide u Zagreb i tamo će se javiti u kazalište, igrati šegrta. A kad više ne bude željela odjenuti žensku haljinu, tko je može prisiliti? I kad bi se protivili, ona zna što će. Ide kakvom majstoru u zanat za šegrta, a kad nešto uštedi, ide u visoku školu. Ne pozna ništa nemoguće. Ne vidi nigdje nikakvih zapreka. U muškom odijelu može sve. I osjeća se sigurnom. Čak se ne boji da bi tkogod mogao doći u kumin vrt i naći je kako kopa.

Sasvim je mirna. Ni boli, ni straha, ni slabosti. Ni bespomoćnosti. Nestala je i posljednja sjenka kolebanja, predomišljanja. S njom su mir, jakost, suverenost.

Ženska haljina zakopana je u vrtu.

Zakopana je Mirjana. Nad njezinim grobom korača mladi muškarac. Ni jednog uzdaha ni jedne suze ne nalazi za nju. Bila je nesretnica, samo teret i zapreka odabranim ciljevima.

Mrak je. Niotkuda se nitko ne javlja. Spretno se prebaci preko plotu na drugu stranu. Svijet je otvoren pred njom. Ide naprijed poljem od djeteline. Gleda. Svjetla, proviruju kroz okanca. Pusto je. Šum Drave podsjeća je da tamo negdje ima klupa. Bez straha ide prema aleji i spušta se na klupu. Pored nje prođe neki par. Ona se ne obazire. Sjedi mirno. Pod vedrim nebom mora dočekati sutrašnju zoru da dospije u četiri sata ujutro na vlak. Opet ide neki par. Smeta je i zato ide dalje. Visoko drveće reda se u mraku. To je groblje. Prošla je ovuda svega nekoliko puta ovih dana. Zna: tamo je gusto grmlje i gusta su stabla. Zašto se tamo ne bi sakrila do zore? Kad bi večeras tkogod opazio da je nema u postelji, tražili bi je po čitavom gradu, samo ne na groblju.

Lako se uspne na ogradu. Okušala se na svem drveću barunova imanja, natkrilila je u penjanju i seljačke dječake. Penje se i na konja kao vrstan jahač, kako ne bi preko ove ograde.

Oprezno se ogleda. Nigdje nikoga. Uspne se i spušta u tišini pokojnika.

Ispod gustog grmlja klupa. Tu legne i osjeti ugodnost. Kako je divno biti muškarac. Možeš učiniti što te volja, ići u kakvu god hoćeš školu, smiješ na sveučilište i buniti se i boriti protiv neprijatelja domovine, dospjeti u tamnicu, a to je sreća, užitak, čast. Sad će postići sve što hoće. Sve.

Miruje noć. Ni vjetrić ne cjeliva lišće. Tišina. Ondje trepere zvijezde.

"Što su zvijezde?", pita ona. "Svjetovi? Ima li tamo ljudi? Ima, sigurno ima. Što bi Bog, kralj svjetova, samo s ovom jednom zemljom gdje se ljudi tuku, mrze, progone? Negdje gore su svjetovi dobrih, veoma dobrih koji cijeni darove božje i koji su sretni. Oni ne pate. Sve su patnje stresli dolje. Premnogo je toga palo baš u moju zipku ..."

Roje se misli u njezinoj glavi kao da leži na počivaljci u kući. Ni časa joj nije bilo neprijatno na groblju. U samostanu nije naučila da se boji duhova. Tu, usred svetišta mrtvih, pokrenula se u njoj velika, ogromna životna snaga da uzme svoj put. I sad ne vidi ništa, osim svoje bijele staze u daleku beskrajnost.

Traganje po svemiru omamljuje je i ona skoči s klupe:

"Samo zaspati ne smijem. Moram biti budna."

Proletjela je njezina mašta u zvjezdanoj noći s groblja nepoznatim krajevima, divnim dolinama, dvorcima, gradovima, selima. Vidi jasno samu sebe. Vitez je na konju. Pobjeđuje mačem, snagom i srčanošću, doživljava pustolovine, hrabre okršaje, pobjeđuje zločeste i zaštićuje dobre, ide, jaše, juri za prelijepim ciljevima.

U krilo noći pale su bijele sjene i opomenule Mirjanu na odlazak. I prebaci se preko ograde. Obuvena je u seljačke čizme, hlače i kaputić. Na glavi joj široki pusteni šešir i dobro joj skriva lice.

Grad spava dubokim snom u naručaju prve zore. Mirjana ide ulicama kao crn oblik, duša joj je munja prosvjeda. Hoće da je udaraju bičem nepravde i buni se. Uzet će bič da ga slomi i nastavi putem koji joj je odredio Bog.

Stigla je rano na kolodvor i sjela iza stovarišta drva. Čeka vlak. Onda se na kolodvoru sve uskomešalo. Ljudi se žure, vagoni se sudaraju. Brzo se digne. Gladna je. Nije ni mislila na uzme sa sobom jela. Svejedno. Ulazi u malu gostionicu postaje i zatraži mlijeka i kruha.

Snena krčmarica pogleda momčića znatiželjno i donese lončić. Brzo ga ispije, uzme kruh plati i ode k blagajni. Uzima kartu do Zagreba, sprema je u džep. Sve čini mirno, stupa čvrsto, polagano, kako se dolikuje muškarcu. Ipak jedva čeka odlazak vlaka.

Sjela je u vagon trećeg razreda i zagledala se kroz prozor u livade i brdine što lete pred očima. Srce joj udara veselo, duša pjeva, puna je sreće, ljepote, milja kao da je ljuljaju.

U vagonu su seljaci. Po koja žena ispituje samotnog seljačića kamo ide, nudi mu kruha, sira i voća. Ali ona spušta glavu pokrivenu klobukom sa širokim obodom, a seljaci misle da se dječak stidi.

- Baš nisi mnogo radio u svojoj kući - veli mu neki starac - ruke su ti bijele.

- Bolovao sam dugo, ni na pašu nisam mogao - veli svojim prirodno dubokim glasom.

Ni na ruke nije mislila. I gurne ih u džep.

Drnda vlak brdovitim zagorskim krajem. Ljudi pripovijedaju, poluglasno, tek napola izrečenim rečenicama.

Dugo se voze, a onda vlak stane. Silaze putnici. Vika, sudaranje vagona, dozivanje, znakovi, povici. Mirjana sjedi u muškoj opremi i smišlja: ovo je postaja za križanje vlakova. Tu će biti odviše ljudi iz okolice Sarkovca ili trgovišta. Ne može izaći. Bolje je čekati da stigne na koju pustu stanicu. Odanle će ići od sela do sela pješice do Zagreba. Vlak stoji na križanju puna dva sata. Napokon je i to prošlo. Putnici ulaze.

Mirjana sjedi na svojem mjestu. Čvrsta, stalna, neustrašiva, nepokolebiva u svojoj vjeri da više nikad taj vlak neće krenuti natrag, nikad se ona ne može vratiti u ostavljeni život, u svoju obitelj, u ženske suknje. Ona to neće, a drugo ne može biti, osim što ona hoće. Sad je muško, a muškarcu se sve pokorava.

Hodnikom prolaze ljudi, traže mjesta. Ona stalno gleda kroz prozor da joj nitko ne vidi u lice.

Netko ju povuče za ramena i žestoko okrene. Stoji okom u oko s ocem, blijeda, skamenjena.

- Jesi li poludjela, Mirjana? To je strahovito.

Otac joj skine klobuk. Ona se tek sad dosjeti. U žurbi, nepripravna, nije mogla naći škare i odrezati kosu. I morala je ukosnicom pribosti i svezati pletenicu, ali klobuk je dobro pokrio glavu. Kako je otac mogao znati da je otišla? On joj čita pitanja s očiju i razjasni:

- Kad smo danas ujutro kočijom stigli u Varaždin, majka i kuma mi saopće: "Mirjana je pobjegla. Sigurno ide vlakom u Zagreb." Otišao sam ravno na blagajnu. Tamo su rekli da je neki dječak kupio kartu i skrivao se. Idem u kolodvorsku gostionicu, zapitam gospođu je li vidjela mladu gospođicu i opisao sam je.

Ona veli: "Onda je onaj dječak bila ona. Ispod šešira kao da je visio čudan čuperak kose." I rekla mi je kako si odjevena. Smjesta sam uzjahao da prijekim putim stignem do ovog križanja gdje vlak stoji dva sata. Moram, dakle stići. Uistinu si nesretno dijete. Ne znam kamo bih s tobom. Siđi, odmah idemo na drugi vlak, natrag.

Sluša oca, šuti i spočitava sebi. Trebala je čekati poslijepodne, onda ne bi opazili da je nema. Svejedno, pokušat će drugi put. Hoće.

- Kad stignemo u Varaždin, bit će noć. Važno je da se tvoja ludost ne pronese gradom - veli otac.

Kasno uvečer bili su opet u gradu. Otac je uzeo sobu u gostionici i odmah javio kumi i majci neka kažu da ju je jučer on poveo sobom u kočiji, a da nije javio nikome. Neka joj

kriomice šalju haljine jer je u muškom odijelu.

Otac joj dade donijeti hladnu večeru u sobu, a onda je pita:

- Tko te naputio da to učiniš? Mama veli da si se za boravka kod gospođe Filipove upoznala s nekim mladim gospodinom?

- Nije istina! Hoće me udati za nekog staroga inženjera Mađara. A ja neću.

- Zato nisi trebala bježati, pa još u muškom odijelu. Lažeš sve. Hoću istinu.

Suze joj naviru na oči i ona sklopi ruke:

- Tata, obuci me u muško odijelo i pošalji daleko. Nitko neće znati tko sam. Svršit ću sveučilište i biti samostalna. Daj da sada bježim, samo ćeš ti znati gdje sam. Ne daj me, tata.

Malo je gleda pa veli toplo, sućutno:

- Sirotice. Mama ti je luda pa nije čudo ako si egzaltirana. Ali ja nisam liječnik. Ne mogu pomoći ni tebi ni njoj.

- Tata, kako smiješ reći da je mama luda?

- Jer je luda, a kumova žena čini je još luđom. Ne znam ni kamo s tobom, a kamoli s majkom. Nesreća me stisla, pa što mogu? Raditi da barem svi imate kruha i krova.

- Tata, ne daj me, hoće me udati.

- Svaka se djevojka mora udati a za tebe će to biti jedina sreća. Zar ne osjećaš koliko mi činiš sramote? One noći kad si me izdala, pomislio sam: najbolje bi bilo da je udam jer će upropastiti mene, braću i sebe. Da, najbolji zapt bit će brak, a sad me pusti. Moram svršiti posao. Neću moći spavati do jutra.

Razgovor je završen. Otac ode u drugu sobu. Mirjana se razodjene i legne. O prozore pljušti kiša, a ona pomisli da su to njezine suze. Sa suknjicama se vratila bol, žalost, muka. Opet plače ispod pokrivača.

Iz druge sobe naglo ulazi otac:

- Što je? Zar plačeš?

- Jer me nitko ne voli.

- Još samo ti počni kao tvoja mama, onda će ludnica biti potpuna. Zar ti nisam oprostio i ovu strahotu što si mi učinila? Drugi bi te otac do krvi nalupao već one noći, a danas bi na tebi razlomio palicu. Spavaj. Barem imaj smilovanja sa mnom. Radim za tebe, za mamu i djecu, dan i noć i još moram trčati za tobom i gubiti vrijeme. Ne znaš kako važne račune slažem.

Ušutjela je, zarinula glavu u jastuk, kvaseći ga suzama, a duša joj više, više: Ne dam se. Ne dam, hoću u svijet gdje su škole.

Pljusak je prestao. U Mirjaninim mislima roje se nove osnove, dok tamo iz druge sobe dopire škripanje očeva pera.

MAJKA I KĆI

Sutradan ujutro otac odvede kćer u kuminu kuću i smjesta se oprašta jer je stigao barunov brzoglav da odmah dođe k njemu. Jedva pozdravi i sjedne u kočiju.

Čim je otišao, zovne majka Mirjanu u salon. Osjeća da se približava nešto teško i sudbonosno. Majka je blijeda, s velikim podočnjacima. Ne spominje joj bijeg, nego započne:

- Moram s tobom govoriti otvoreno. Dorasla si već udaji. Slušaj dijete i sudi. Od onog dana, kad sam se udala za tvojeg oca, bila sam nesretna. Možda me isprva volio, ili sam sebi utvarala jer sam ga strastveno ljubila, ali već nekoliko mjeseci nakon vjenčanja našla sam ga u zagrljaju služavke. Priznao mi je da ne može drugačije. Rekli su da je neki grof silom uzeo seljačku djevojku i tako se rodio tvoj otac. Ne znam istinu, on neće priznati drugo nego što se vidi iz krsnog lista, naime, da je nezakonito dijete. Svuda je bio. Bježao je od mene jer mu se sviđaju samo druge. I napuštao me, sasvim napuštao. Vidim da ti ne razumiješ, ali kad budeš žena, znat ćeš što to znači kad muž napusti ženu. Počeo me

nagovarati da budem barunova ljubovca. Bilo mi je da poludim od žalosti i jada. Odbila sam tu sramotu. Od tada me progoni.

- Mama - dahne Mirjana zaprepašteno - zar je to moguće?

- Jest, kunem se. Ali slušaj dalje. Meni su nudili život bogati muškarci i vlastelini. Baruni su me htjeli opskrbiti do smrti. Nudili su mi blago i ljepote da ostavim muža i djecu. Nisam htjela, samo zato da ljudi danas sutra ne upiru prstom u tebe i kažu: evo, gledajte, njezina je majka bila nepoštena žena, ljubovca, ni Mirjana ne može biti ništa drugo nego nepoštena, nedostojna. Za dječake je svejedno, a do Dorice mi nije bilo, nju sam uvijek mrzila. Tebe, tebe sam ljubila, Mirjana, tebe dijete moje, nisam htjela ostaviti. Tebi sam htjela sačuvati pošteno ime da se ne moraš stidjeti matere. Evo, sad znaš zašto sam trpjela, zašto sam se dala od tvog oca vezati, tući. I trovao me da bi me se riješio. Mogla bi ga danas spremi pod kriminal. Samo zbog tebe ne činim to, za tebe sam živjela, tebe sam dala školovati i odgojiti u samostanu da ne pođeš po zlu. Odlučila sam da ti nađem poštenog muža, a ja ću onda imati kod tebe svoju zaštitu. Ti, moje dijete, za koje sam se žrtvovala, ti ćeš me razumjeti, prikloniti se k meni i biti mi potpora u mojoj nesreći. Evo, Mirjana, sad znaj što je tvoja mati pretrpjela. I sad te pitam: hoćeš li spasiti mene i sebe i čitavu obitelj?

- Hoću, mama. Idem odmah u preparandiju. Ne moram biti profesorica, bit ću učiteljica, to traje samo tri godine, i uzet ću te k sebi, mama.

- Ne mogu dotle izdržati. Ako još duže potraje taj život, uzet ću pušku, ubiti tvog oca, a onda neka me zatvore u Lepoglavu.

- Mama - zastrepi djevojka - nećeš to učiniti, mama.

- Kunem ti se, ubit ću ga.

Znoj oblijeva Mirjanu dok gleda majčino izobličeno lice i slušajući njezin zdvojni plač.

- Draga mama, umiri se. Ne plači, mama.

Zapekla je Mirjanu duša, vrela bol razlila se srcem i zove u pomoć nesretnoj majci.

- Što bih trebala da uradim da ti pomognem, mama?

- Udaj se za onog čovjeka kojega sam ti odabrala.

- On se neće brinuti za tebe, ima svoju majku.

- Ali nju će poslati k svojem bratu, uzet će mene i ostat ćemo zajedno. Malo ima muževa koji bi pristali da sa ženom uzmu i majku. Zar ne vidiš kako je to plemenit čovjek?

I privuče k sebi kćer. Predaje se žalosti, dubokoj, zatalasanoj beznadnošću. Sav plač, sve boli, svi jadi i stradanja prošlih godina stopili su se u jednom krikom za pomoć. Mirjana osjeća kao da se majka utaplja i zahvaća je očajna želja da se baci u oluju i majku izvuče na obalu.

- Ne plači, sve ću načiniti što hoćeš. Sve.

- Drago moje dijete - i prigrlj je.

U plaču nađe ih kuma.

- Kako sam sretna što su se našle: majka i kći. Mirjana je čuvstvena, dobra srca.

Nenaravni prizvuk njezina glasa neprijatno djeluje na djevojku. Pridigne se i sva uplakana ide k prozoru. Majka dignu glavu:

- Mirjana će spasiti svu obitelj, i djecu, i sebe, i mene. Da još mjesec dana živim s tim čovjekom, poubijala bih sve. Ne može se dalje.

Plače i jeca, sva se trese od muke i mržnje. A kuma tiho uzdahne:

- Sva je sreća u nesreći da taj gospodin Lajoš Nađ hoće djevojku iz obitelji u kojoj se tako strahovito živi. Sav svijet o tome pripovijeda pa ipak on ne uzmiče, ipak je spreman uzeti Mirjanu.

- Uzima miraz - trgne se odjednom Mirjana, ošinuv kumu.

- Naravno. Miraz je pri udaji kao amen očenašu, samo što ga izriču na početku. Valjda ne misliš da bi se mogla udati bez miraza. Takvu sreću mogu doživjeti samo rijetke ljepotice.

- Mirjana nije ružna - brzo će mati - naravno, nije lijepa, ali je mila i mlada. Bez miraza nema udaje, drago moje dijete, nigdje na svijetu. Ni u selu ni u grofovskom dvorcu.

- Dobro, mama, vjerujem, ali vi ste me tome čovjeku ponudile, pogađale ste se, slutim -

doda, prikrivajući da je pretraživala kumine listove.

- Drago dijete, naravno. Djevojka je tu da se ponudi, a muškarac da bira. Čak ni najbogatije djevojke ne mogu uzeti koga hoće. Uvijek djevojku nude, a muž odabire. Tako je bilo i jest, ti to ne možeš promijeniti. I nitko se protiv toga ne buni, samo ti. A vidiš taj Nađ do kosti je pošten. Svaka je njegova kretnja, njegov tihi glas, uljudnost, njegovo držanje, sve odaje stidljivost. Kad bi ti samo čula kako on zamišlja brak. S tobom još, naravno, ne može tako govoriti jer si mlada. Vjeruj, Mirjana, kunem ti se na očinji vid, na svoju dušu, taj je čovjek pravi dragulj, ideal i moramo zapaliti svijeće što smo ga našle. Valjda neću unesrećiti svoje dijete?

- Meni je stran. Strahovito stran - brani se Mirjana.

- Priviknut ćeš se na nj kad ga budeš ljubila.

- Neću ga nikad ljubiti. Bojim se toga čovjeka, bojim se, mama.

- Gle, to je pravi početak ljubavi - usklikne mati. - Podilazi te strah koji znači nešto posve drugo nego što misliš. Samo dok se bolje upoznate, uvjerit ćeš se koliko je dobar i plemenit.

- Kako ću ga upoznati kad ne mogu s njim ni govoriti. Zašto mi odabirete baš Mađara?

- Ali, Mirjana, on zapravo nije Mađar, nego Slovak pa su ga pomađarili i sad mora biti Mađar. Ali molim te o tome njemu ne smiješ govoriti. To mu je vrlo neugodno. Glavno je vjeran muž, samo vjeran. Ne plači, tebi je teško jer sam ja nesretna, a teško ti je jer Nada ne poznaješ. Kad budeš mogla prosuđivati, reći ćeš: moja mama mislila je samo na moju sreću. Ne znaš što imaš u meni. Kad sam ja bila u tvojim godinama, nisam imala nikoga na svijetu da mi savjetuje. Ti imaš majku koja misli samo o tvojoj sreći.

- A ti mama? Gdje si bila u mladosti? Gdje ti je bila majka?

- Moj otac bio je školski nadzornik, ali je rano umro od sušice. Majka se udala jedva što je otac umro. Očuh me progonio, tjerao od kuće. Živjela sam kod svoje tetke i tamo sam se upoznala s nesretnikom, tvojim ocem.

- A braće nisi imala?

- Bilo nas je sedmero, ali svi su rano pomrli, još prije oca.

- Od čega su umirali?

- Od tuberkuloze. Dobili su od tate. Kažu da je bio potekao od nekih Francuza koji su jednom bili u našoj zemlji gospodari.

- Zato je tvoje djevojačko prezime francusko?

- Valjda. Ne znam. Ja sam jedina ostala zdrava i živa. Vidiš me kakva sam čvrsta. Kažu ljudi i lijepa, a tvoj otac priklanja se svakoj drugoj. Kažu da su me njegove ljubovce začarale, samo da bi sa mnom prekinuo. Kad bih ti pripovijedala sve proživljene strahote svoga života, onda bi, dijete moje, žrtvovala samu sebe da me spasiš. A ovom udajom ne žrtvuješ ništa, naprotiv, opskrbljena si za cijeli život. On ima ugled i mirovinu. Zamisli Mirjana: nikad nećeš pokucati na ničija vrata, imat ćeš od čega živjeti. On je u visokom rangu, ima dvjesto forinti plaće. To je velika svota. Nema tu žrtve, nego spasenje iz tog pakla. Živjet ćemo zajedno. Mirjana, mirno, bez suza, i nitko me neće tući.

Mirjana se guši u boli i suzama.

- Sutra će doći Nađ i zaprositi te. Moraš biti sabrana, lijepo mu odgovoriti. On je ozbiljan i mnogo stariji, on se izživio i ostatak će vjeran, a glavno je u braku da muž ne ide za drugima. Sve drugo nije ništa, samo to jedino. Sad se smiri, drago dijete, i misli da si naš osloboditelj.

Izašla je u vrt s prenakrcanom dušom. Fizički osjeća da su je natovarili kamenjem. Pala je na klupu u sjenici vrta i zagledala se u krov od lišća.

"Nakon svih prepaćenih muka u domu, nakon škole u samostanu, nakon grčevitih borba za nauku, sada mora početi s nekim strancem da živi njegov život. Zašto je to tako. Zašto?"

"Zašto je mama morala podnositi nesreću cijeli život za pošteno svoje i moje ime? A sada ja moram dati svoj život jer ga je dala i mama? Bože, zašto nisi imao sa mnom smilovanja, zašto si me stvorio ženom. Zašto" - vapi Mirjana dušom punom očaja.

Sutradan pred podne stoji Mirjana na hodniku i opazi Doricu kako nosi iz sobe bolesnog

kuma ostatke ukuhanog voća i kave pa srče i jede iz njegove šalice. Ona pohita za njom u kuhinju i oduzme joj šalicu.

- Kata, zašto Dorica jede kumove ostatke?

Staračko suhonjavo lice s posprdnim izražajem okrene se k Mirjani:

- Dorica ne bi nikad bila sita kad kum ne bi ostavljao jelo.

- Ali on ima tuberkulozu.

- Imao što mu drago, milostiva kuma je odredila Dorici jelo koje ostane od njega. Naravno, kuma ne bi dotakla čašu iz koje on pije niti da ju lugom oribam.

Smjesta se Mirjana uputi k majci i kumi. Našla ih je u vedrom raspoloženju.

- Dorica ne smije više spavati u kumovoj sobi niti jesti što njemu ostane.

- Gle, misliš da si već gospođa inženjerica - nasmije se kuma - već zapovijedaš?

- Zar ti ne znaš da je kumova bolest priljepčiva?

- Ne budali. Dorica je zdrava i jaka. Možeš joj dati pun tanjur kuge, ona će je probaviti.

- Da joj je suđeno, dobila bi bolest i drugdje - odgovori mati.

- Ja neću da ono jede.

- Valjda neću svinjama bacati skupo jelo - plane kuma.

- Takav gad kao što je ovo dijete ne može se ni zatući, kamoli otrovati bacilima.

- Nije te strah Boga, kumo, ovako nešto izustiti?

- Hajde, čovjek svašta kaže što ne misli.

Mirjana izlazi iz sobe i dozove sestru.

- Slušaj, Dorice. Ostaci kumova jela su smrt. Tamo su bacili od kojih možeš oboljeti i umrijeti, mlada, posve mlada.

- Ali dosad sam jela svaki dan tri puta, a vidiš nije mi škodilo.

- Još nije, hvala Bogu. Kupit ću ti svaki dan sve što poželiš, samo ne diraj što ostane kumu. Mučit ćeš se i sušiti kao on.

- Neću više okusiti. Neću - odgovara djevojčica i strese je ogavnost, zebnja, što li.

Poslije podne sjedili su dječaci kod stola uz mađarsku lekciju. I Mirjana s njima kao obično. Onda odjednom kuma pozove Tomicu i Mirka iz sobe. Mirjana je ostala sama. Nađ ulazi, pozdravi i sjedne. Premeće slovnice amo-tamo, onda kaže mirno kao da ispituje lekciju:

- Gospođice, jesu li vam rekli da vas kanim uzeti?

- Da - odgovori ona, zureći u svoju bilježnicu.

- A jeste li spremni da pođete za mene?

- Da - kaže kao da odgovara zadaću.

- Onda je sve u redu - i on posegne za njezinom rukom, ali je djevojka brzo ustegne.

- Vi ste pravo dijete. Ja to poštujem.

I odmah zatim ustane, zovne dječake i obuka započne.

Nakon učevnog sata on ode u salon, raspravlja dugo s majicom i kumom. Čuje se vedar smijeh, onda opraštanje i njegovi teški koraci prema izlazu. Čim je otišao, zovne kuma Mirjanu:

- Sad ćeš pisati ocu. Ne boj se, mi ćemo sastaviti pismo - umiruje je majka. - Hajde, kumo, ti si vještija, makar i ja nešto znam. Dakle, piši. "Dragi tata! Došao je veliki čas u mojem životu kad ti moram priznati tajnu. Dala sam riječ poštenom čovjeku koji će me uzeti za ženu i molim te pristani jer me on jedini može usrećiti..."

- Nije dosta - upada kuma, ustoboči se i s patosom govori u pero: "Oče moj, prije nego što se usprotiviš, prostrijeli srce svoje kćerke".

- Piši, Mirjana. Što me gledaš? Nije li to divno rečeno: "Prostrijeli srce!" Čekaj, još dodaj "i grudi svoje kćeri!" To sam fino iskomponirala. Zar ne?

- Ne mogu to napisati. Ja ne mislim tako - opire se Mirjana.

- Baš si naivna. Čovjek piše u pismu ono što ne misli, a djevojačko pismo mora biti pjesničko, inače se ne zna da je djevojačko. Dakle, piši!

- Napiši - upada majka - i ovo: "Tata, hoću ovog ili nijednog." Gle, opet se buni. Poslušaj svoju majku. Mnogi će reći: "On je za tebe prestar, ti si premlada za udaju", a ti reci:

"Nisam u petnaestoj, nego u šesnaestoj godini, do udaje bit ću sedamnaest" - to je krajnja godina udaje. Sve što je dalje znači: stara gospođica.

- Zašto da se ispričavaš, Jelena? Mirjana nije ljepotica, dakle, mora biti mlada. Ili ljepota, ili mladost, nešto se mora donijeti mužu uz miraz.

- Kad se vratimo kući, uvijek svakome reci: "Njega ili nijednoga". Poštene djevojke ne mogu govoriti drugačije - upućuje mati.

Tri dana, pošto je pismo odaslano, stala je pred kućom kočija upravitelja Grgića. Našao ih je sve kod objeda.

- Što ste vi to, babe, splele ovdje? - pita on, gledajući ženu.

- Kakva je to ženidba za čovjeka koji je dvadeset šest godina stariji od Mirjane. Jeste li poludjele?

Kum mu odobrava, kimajući glavom, prasne u ironički smijeh i veli:

- Taj izgleda deset godina stariji od tebe, dragi Grgiću. Ali ove su babe poludjele za onim starim neženjom. Njima bi pristajao. To da.

- Zabranjujem ovakve uvrede - srdi se kuma. - Mirjana je zaljubljena u nj. Ona veli: "On, ili nijedan."

- Mirjana bježi pred tvojim nemoralom - vikne mati razdražena. - Trovao si me - i od straha da joj muž ne razbije zasnovani brak, baca mu u lice strahovite pogrde.

Stisnutom pesnicom ide on prema njoj. Svi skoče od stola, samo kum nemoćan od bolesti sjedi pa se ironički smiješi. Djeca plaču. Dorica vrišti. Mirjana se baca pred oca:

- Udaraj mene, ubij me, ali majku ne dam tući. Dosta je toga pakla.

On ustukne i problijedi.

- Dakle, tako?

Krenuo je prema vratima, ne rekavši ni riječi.

- Čekaj, tata, što je "tako"? Govori! Izviči se! Reci jednom što misliš, što osjećaš, što hoćeš, zašto sve to radiš? Tata!

Nije se ni ogledao. U jednom trenutku nestade kroz vrata, izađe napolje gdje stoji kočija.

"Uvijek tako, uvijek isto. Strahovite psovke, tučnjava, a zatim on odlazi". Mirjana se toga sjeća od prvog djetinjstva. Ubija je to, a još živi. A sad zbog toga ide u neki mračni novi život sa strancem.

Kad su gospođe ostale same s Mirjanom, odredi majka da se odmah spremi na put kući. Ali kumi nije pravo:

- Ostani, Jelena, doma ćeš se samo s mužem natezati.

- Moram ići, još će dovesti svoje ljubovce u moju sobu. Mirjana je isprošena, nemam više ovdje što čekati. Samo ću još ustanoviti s Nađem dan vjenčanja. Ti ćeš, kumo, s nama. Kata neka pazi da dječaci idu redovito u školu. Nađ ih može dalje učiti mađarski, a Dorica mora dvoriti kuma.

- Mama, Doricu želim povesti sa sobom. Kad se udam, ti ćeš sa mnom, a dijete mora učiti. Neka, dakle, ide u samostan.

- Ona mora dvoriti kuma.

- Ja to ne dam - odlučno će Mirjana. - Neka kum uzme njegovateljicu. Ne mogu Doricu ostaviti ovdje nizašto. Sve sam te poslušala, mama, ali to ne mogu.

- Neka onda ide. Barem mi neće biti pred očima.

Gospođe su se spremile na put. Inženjer Nađ došao je uvečer, a kuma mu saopćí odluku svoje prijateljice.

- Dakle, milostiva gospođa Grgić želi se vratiti kući? Dobro, samo neka gospođica Mirjana dalje uči mađarski.

- I glede vjenčanja bismo mogli odlučiti - podsjeti gospođa.

- Vjenčat ću se čim me promaknu da mi bude veći dohodak.

- Ali, gospodine, vaša je plaća velika.

- Moji su principi: svojoj ženi pružiti udoban život, a isto tako i vama. Da me gospodin barun protežira, bilo bi požureno. Kad bi gospodin upravitelj Grgić rekao koju riječ barunu, smjesta bi me promaknuli. Osim toga, zatražio sam premještaj da lakše

postignem viši razred. Vjenčati se mislim na ljeto kad se sve uredi.

Kad se oprostio s njima, upraviteljeva žena se iznenadi:

- Tome se baš ne žuri s vjenčanjem? Što to znači, kumo?

- Naša je posrednica rekla: on je veoma korektan čovjek. Najprije želi urediti mir i promaknuće, sve to zbog Mirjane, ne zbog sebe. Nju hoće osigurati. Ništa se ne boj. Odviše mu miriše lijep miraz, neće uzmaknuti.

OSLOBODITELJ

Stigavši kući, razabere Mirjana veliku promjenu u svagdanjem životu. Majka je mirnija. Doduše, i sad traga za ocem, pogledava kroz ključaonice u njegov ured, više, ali sve traje kraće vrijeme, a svršava s grožnjom ocu:

- Pokazat će ti tvoj zet što je vjeran muž. Morat ćeš poniknuti pred njim od srama.

Na sve to otac ne odgovara ni riječi niti diže ruku na ženu. Odlazi kočijom ili sam upravlja malim kolima. A ne brine se i ne pita za budućeg zeta. Kao da se to njega i ne tiče i bez ikakva protivljenja plaća račune. U kući se šije oprema, stolari izrađuju pokućstvo od hrastovine, kako je to sve gospođa Grgićeva dogovorila s budućim zetom u Varaždinu, ili se sporazumijevaju pismeno.

Mirjana čitavo dopodne i popodne radi u kuhinji, uči gospodarstvo uz majku i uz Martu. Samo katkad može joj dobaciti koju toplu riječ. Obnovljena je roditeljska zabrana da vodi bilo kakve razgovore s Martom, Teneškom ili ostalom družinom. Ne smije više navečer u njihove sobe da sluša njihove razgovore i s njima pripovijeda. Dorica je radosno otišla u samostan kako je to sama Mirjana željela. I tako ona samuje, razmišlja o prošlim danima, o samostanu, o svojoj učiteljici, o propalim nadama. Nakon svršenog posla opet sama sebi pripovijeda priče. Najradije zamišlja svoju staru pripovijest kako odjenuta u muško odijelo ide velikim gradom, uči, položi ispit, vraća se kući kao muškarac, učen samosvjestan, a nitko je ne pozna. Sve to proživljava od rasonode kako bi netko drugi uzimao knjigu i čitao. Njoj ne daju knjige. Ne daju romane ni novele. Sve što ima, to su školske knjige, mnogo puta pročitane. Zato joj je to proživljavanje dnevna zabava, onda užitak, a najposlije potreba. U svojoj samoći opet nastavlja svoj dnevnik što joj upotpunjava život i nadomješćuje razgovor s vjernim dušama.

Dolaze gosti kao i prije, ali majka ne pušta Mirjanu u društvo da pjeva i svira kao prije. Kad joj otac to nalaže, mati se žestoko protivi:

- Zašto bi joj zavidni ljudi smutili glavu?

- Ili bi joj rasvijetlili pamet da uvidi kamo je vodiš?

- Vodim je k sreći, a ti bi je htio prodati svojem principalu, razvratniče.

I brzo se Mirjana bacila među njih da prekine prizor:

- Ja sama neću u društvo - veli ocu.

- Tako? Dobro. Čini što hoćeš. Sebi činiš.

Sve se više Mirjana udaljuje od oca i približava majci. Na to je nuka i sjećanje na očevu ravnodušnost kad se one noći nakon svojeg bijega u gostionici utekla k njemu. Po sto puta razmotrila je razgovor s ocem one noći, nikako ne može naći drugu odgonetku, nego da se otac, uistinu, brine za razne žene i nema osjećaja ni za majku ni za djecu. Majčina ispovijest o životu uz oca sasvim je predobila Mirjanino srce. I makar više puta u potaji njezina duša plane protiv te udaje, uvijek ima na umu: majku moram spasiti. Nalažu joj to dužnost, i zahvalnost, i samilost. A ona opaža da je majku popravila već nada u budućnost. Blaža je nego prije, ne više kao nekad i vedrija je. Često s kumom sjedne u velikoj sobi i smije se. Vesela je jer ima nade u spasenje. Da, to joj je trebalo. Katkad pozovu i nju da odgovara na pisma inženjeru Nađu. Pišu njemački. Kuma poznaje jezik, uzima njemačke romane, ispisuje izreke i riječi, a majka s njom. Zabavljaju se time čitave večeri kad nema kod kuće upravitelja i sklanjaju pisma koja Mirjana mora prepisivati.

- Znaš, Mirjana - tumači kuma - ti i ne slutiš kako su ti sve djevojke i žene zavidne. Nađ je

prekrasan. Da ti samo kažem kako sam se s njime sreala. Slušaj: Bila sam jednog predvečerja u aleji. On je upravo dolazio. Sunce je zapadalo, nosio je visoke svijetle čizme i onda stao. Gornje tijelo sagnuo je naprijed, a to je korektno aristokratsko držanje. A onda se okrenuo na jednoj nozi - i kuma podigne desnu nogu, zaokruži njome zrakom i zavrti se. - Znae, moje mile, sunce je zabljeskalo na njegovim čizmama. Tada je pogledao - ona čudno prevrne oči prema nebu. - Djeco, kao da se nebo otvorilo. Djeco, on je krasnik. Što veliš ti, Jelena?

- Da, krasne su mu oči i stas pa onda crnomanjast je. A ono njegovo držanje naprijed kao kakav aristokrat. Sve će ti žene biti zavidne, Mirjana.

Ona ne dijeli njihovo mnjenje i pomalo se ruga tomu oduševljenju.

I tako svane Božić. Sva se kuća sjajno spremila za doček budućeg zeta. Upravitelj je primio Nada kao svakog gosta, gostoljubivo i šarmantno. To mu je u krvi. Mirjana se čini da u njegovu ponašanju prema njezinu proscu i nema ništa drugo do prirodene ljubaznosti kojom je otac osvajao društvo. Ali nije drugo ni očekivala. Bilo joj je svejedno kako otac osjeća za čovjeka koji je i njoj tuđinac.

Dan prije Badnjaka obavljene su službene zaruke. Potpuno ravnodušno primila je Mirjana zaručnički cjelov pred roditeljima i gostima kao što je ravnodušno primila i prsten. Tek kad je nakon večere došla u kuhinju, opazi da su Marta i Tenšek vrlo tužni. A kad je otvorila vrata, ušutjeli su.

- Što misliš o mojim zarukama i o svemu tome? - pita ona Martu.

- Što bih rekla. Svaka se djevojka mora udati. Tako mora biti.

- Jer je udaja sudbina djevojke.

Mirjani se učini kao da Marta ipak nije rekla sve. Ali ona tvrdi da joj nema više ništa reći. Onda ode u sobu među goste i nastoji da govori nasamu s gospođom Filipovom. Jer i njezin izražaj lica pobuđuje u Mirjani sumnju. A htjela bi od nekoga čuti prigovor, htjela bi znati što oni misle. Bože, kako je to strašno vidjeti što tko misli o tebi ili o tvom činu. Mirjana se pokušava približiti lijepoj, dobroj plavki i pita tiho:

- Nije li čudno svršio moj glumački nastup u ulozi šegrta? Što velite, milostiva, o tom preokretu?

- Čudim se kako ste se odlučili nakon vašeg oduševljenja. I premladi ste za udaju. Vaš otac izgleda nekako svježiji i mlađi od vašeg...

Već je pristupila majka i ubacila se gospođi u riječ:

- Zar ne, moj zet je divan čovjek? I kakva odlična karijera. Nijednog drugog ne bih htjela priznati zetom. Idi, Mirjana, neka donesu sladoled. To je njemu u čast.

Čitave večeri Mirjana nije više mogla govoriti ni s kim u društvu nasamu. Da je Nađ izgledao stariji od oca, to je već vidjela, ali to ne smatra ona pogreškom, samo osjeća da bi od nekoga morala čuti nešto drugo, važnije, sudbonosnije. Istinski je uznemiruje, ali nije ničega svjesna. Nema nikakve predodžbe o braku. Nitko i ne pokušava da s njom o tome govori.

Božićni su blagdani prošli u potpunom miru, dapače, u veselju. Otac i majka gotovo su se natjecali u Nađevoj prisutnosti tko će biti ljubazniji, vedriji, zabavniji, kao da ga svatko od njih želi pridobiti za sebe. Nikad Mirjana nije proživjela u roditeljskoj kući takav Božić. To su konstatirali Marta i sva družina.

- Prvi Božić što smo imali mira i blagoslova.

Kad je Nađ nakon osamdnavnog boravka otišao, reče majka:

- Vidiš, Mirjana, tek si zaručnica i već se naš život popravlja. Otac se htio ulaskati zetu. I boji se da će kraj njega izgledati smiješan bude li trčao za ženama. Mirjana, ti si naš osloboditelj.

Plaćući, grlila je kćerku. A ona ne može poreći da je u život roditelja nastupilo poboljšanje, pa saginje glavu, prima naslov osloboditelja i piše u svoj dnevnik:

"Nisam dosad bila zahvalna prema čovjeku koji je u ovu kuću donio mir. Moram ga smatrati dobrim, plemenitim prijateljem. Moram mu biti dobra i odana. Priviknut ću se i bit ću mu dobra. Sigurno ću biti. Moram jer on je plemenit, inače ne bi odabrao djevojku

kojoj roditelji žive u sramotnim sablaznima."

Pero se zaustavi, pogled joj side s knjige i nestaje u daljinu.

Kako to čudno piše posljednjih mjeseci!

Besmisleno, beščutno!

U mislima je smete majka. Sva zapuhana ulazi:

- Dakle, Nađ će barunovom protekcijom biti svakako promaknut i premješten na veliku upravu u Mađarsku. Tamo imaju za inženjere u državnim stanovima četiri, a možda i pet soba.

Sve to moramo urediti elegantno da se imaš čime ponositi. Idemo, švelja će ti probati prvu dugu haljinu.

Otišla je bez riječi s majkom u sobu gdje su šile četiri švelje. Odjenuše je u modru haljinu sa čipkama. Suknja joj doseže do poda. Samo se malo vide cipelice.

- Gospođica sada izgleda kao dječak kojeg su obukli u žensko odijelo - reče švelja.

- Baš obratno. Moja kći izgleda kao prava odrasla djevojka. A sad idemo u šetnju da se malo priviknemo na dugu haljinu.

Izašle su iz perivoja na cestu.

- Male korake, Mirjana, male, ne tako grube kao da si uistinu kakav dječak. Moraš biti nježna, graciozna. Ne takvo dječaćko držanje. I korak. Zar su te tako učili u samostanu?

- Uvijek sam u Koronelijskoj plesnoj školi plesala kao muško, i on je rekao da se držim kao dječak.

- Moraš se toga odučiti. I jesti moraš više da se razviješ.

Dok su šetale, dođe im u susret stari slijepac verglaš kojeg je vodio dječak. Mirjana ide k ogradi, zove u dvorište Martu da donese slijepcu jela, a dječaku staru obuću. Jedva izgovori nalog, pojavi se iza jablanova aleje kočija. I zaustavi se. Na cestu skoči mladić. Tek sada Mirjana prepoznala studenta Milana.

- Tko je taj mladić? - pita majka. - Pozdravlja te kao da ste ne znam kakvi znanci.

- Poznaje me iz one burne noći kad su seljaci došli pred kuriju i tražili podžupnika.

On se približi, prikaže se gospođi i zamoli oprostjenje što je sišao:

- Dužnost mi je pozdraviti gospođicu i reći joj nekoliko riječi svoga poštovanja. Jedva sam vas prepoznao. Zar već dugu haljinu? Nije li to prerano?

- Kako vi to mislite: prerano? - pita majka, očito povrijeđena zbog njegove opaske.

- Zato velim prerano jer duga haljina znači: gospođica smije u društvo, na prvi ples, muškarci se mogu okrenuti za njom, udvarati joj, jednom riječi: duga haljina je putnica k ljubavi.

- Ne - odgovori majka u nekom obrambenom stavu. - Mirjana će ići preko svih tih gluposti ravno u brak.

- Preko ljubavi u brak? To je opasan skok.

- Mirjanu njezin zaručnik obožava.

- Pardon, zaručena? Nisam znao, milostiva. Dolazim iz Zagreba na nekoliko dana k sestri pa sam neupućen. - I nakloni se. - Čestitam gospođici, a još više nepoznatom zaručniku. Bit ćete hrabar drug u životu. Ja to naslućujem. Mislite li da one večeri nisam sve progledao? A napokon i sve saznao od sestre koja vas je one večeri promatrala. Vi ste mali junak, gospođice.

U dušu joj ulazi ugodnost. Nasmiješi se. Majka pogleda mladog studenta pronicljivo i zadrži glas:

- Kako smijete odobravati što je Mirjana izdala podžupanove namjere?

- Milostiva gospođo, nas se dvoje ne bismo mogli složiti, međutim, gospođica i ja u tu se stvar potpuno razumijemo.

- Ona se ima slagati sa svojim zaručnikom inženjerom Nađem.

- Vaš zaručnik je Mađar, sudeći po imenu?

- Ne, on je Slovak, samo su mu ime pomađarili - odgovori hitro Mirjana.

- Ali srce sigurno nisu jer inače se ne bi mogao zaljubiti u takvu Hrvaticu.

- Molim vas prekinite s tim razgovorom - upadne gospođa - politika nema posla s

brakom. Kad svršite nauke, morat ćete raditi kako budu htjeli vlada i Mađari.

- Ne, milostiva, radit ću samo onako kako budem htio ja.

- Kakva je to sreća - gotovo ushićeno reče Mirjana ali nitko ne dospije ništa primijetiti jer se približio stari slijepac s verglecom i vedro i veselo nasmiješio moli dar.

Mladić mu pruži drobiš pa se okrene k njezinoj majci:

- Znam ga, ovaj je od poroda slijep. Ne sluti kakvu ljepotu pruža život i zato korača mirno putem svojeg jada. Ima takvih i među onima koji nisu izgubili očni vid. Ali milostiva gospođa očito želi nastaviti šetnju, neću dalje zanovijetati.

Mladi se pravnik nakloni, pogleda Mirjanu, pa onda gospođu, digne šešir na pozdrav, uspne se u kočiju i krene. A one se vraćaju.

- Bezobrazni, drski studentić. Ne zna se još ni ponašati taj balavac. Zašto mu nisi odgovorila grubo, Mirjana?

- Nije rekao ništa zla.

- Kako? Braniš ga? One večeri kad nisam bila kod kuće valjda ti je glupavo udvarao? Reci: što ti je govorio? Svaku riječ mi kaži da ti ja razjasnim.

- Kad sam pjevala, hvalio je, a kad su bili svi prestrašeni, htio je ići k seljacima. Ali podžupan nije dopustio. Sa mnom je govorio o pjesmama, o mađaronima, o školi.

- Taj mi više neće u kuću. Takvi mladići u braku nisu drugo nego ženskari ženama i kaže da mu nije potrebno uzeti djevojku ispod pedeset tisuća.

- Ti ga ipak poznaješ, a pitala si me tko je?

- Čula sam o njemu. Govori se o tom bezobrazniku na sva usta. I sama vidiš kako je neotesan. Usuđuje se reći da se vas dvoje razumijete.

- Da, mama. Mi se, uistinu, razumijemo s obzirom na događaj one večeri.

- Znaš li što to znači razumjeti se s muškarcem? Kad se s tobom razumije, onda je sve gotovo kao da ti je rekao najružnije.

Smatrala je podesnim da šuti pa samo slegne ramenima. Zatim su se vratile u kuriju i ušle ravno u sobu gdje rade švelje.

- Recite, gospođice, kad jedan muškarac veli djevojci: nas se dvoje razumijemo, što mogu drugi o tom misliti?

Četiri ženska lica osmjehnuše se značajno, a najstarija odgovori:

- Jasno je, milostiva, to je vrlo dvolična izjava. Svatko može misliti da su bliski i odviše bliski.

Dugo je o tom raspravljala sa šveljama, a Mirjana samo sluša i ne shvaća zašto se majka uzrujava. Onda su izašle u blagovaonicu:

- Dakle, sad si čula. Ali dosta o tom balavcu. Ne reci ništa Nađu kad dođe, moglo bi ga poniziti da takav nitkov govori o njemu. Pustimo to i zaboravimo.

Ipak, Mirjana ne zaboravlja. Kad se našla sama u svojoj sobi, u dubokoj noći razmišlja o susretu s mladim pravnikom koji joj je rekao da se njih dvoje razumiju i o majčinu tumačenju, o razgovoru sa šveljama i osjeća da se majka trudi kako bi joj omrazila tog mladića. A ipak ona se, uistinu, s njim razumjela one večeri i danas. Samo što je rekao: "Ima ljudi koji vide, a slijepi su. Ne znaju što život pruža i mirno koračaju putem svojeg jada?" šteta što ga nije mogla pitati pobliže. Sigurno će još doći u kuriju njegova sestra. A on uvijek ide s njome. Majka ga ne može izbaciti.

Razmišlja o njemu kao o kakvoj novoj knjizi koju bi željela čitati. Onda se ušulja u njezinu sobu Marta i sagne se nad posteljom:

- Glačali smo tvoju opremu i došla sam pogledati ne pišeš li opet onu svoju crvenu knjigu. Ako te zateče mama, razderat će sve. Rekla mi je danas uvečer neka ti knjigu ukradem. Spremi je na drugo mjesto, ali da ja ne znam jer bi me mama zaklela i morala bih reći gdje je.

- Dobro, spremit ću je još ove noći drugamo. Reci Marta, jesi li vidjela onog pravnika na cesti? Mama se ljuti na njega.

- Ne pitaj me ništa, Mirjana. Ne smijemo govoriti s tobom, ne smijem ti reći što sve mislim.

I djevojka osjeti kako joj licem klize Martine suze.

Onda ostane sama, samcata, usred noći s otvorenim očima, nijemim usnama i pitanjima samotne djevojačke duše što ne zna u magli naći svoj put.

Prolaze dani samotnog Mirjanina života.

Radi u kuhinji i na gospodarstvu, ide u šetnju upravljajući konjima, ili jaše u sela, nosi pastirima jelo, s njima razgovara o budućem proljeću, priča o jurjevskim slavama i o dalekom kraju gdje je pastir Jurica bio njezin zaštitnik.

A onda se vraća kući, sluša majčino pričanje o očevoj nevjeri, umiruje je i tješi skorim oslobođenjem. Opet radi, veze, piše dnevnik i sanja.

Otac dolazi samo uvečer, ujutro odlazi, uvijek je u kolima, uvijek odsutan i povučen. S njom ne razgovara o udaji. Kao da nisu bile zaruke na kojima je zabavljao društvo, kao da ne pozna zaručnika kome je iskazivao toliku pažnju.

MALA ŠEVA

Prvo proljetno sunce ogrijava plavu kuriju. Gosti sjede s boka zgradi pred arkadama, usred cvjetnih nasada. Mirjana stoji na stubama. Pogled joj nosi preko ceste bolne pozdrave širokim oranicama, alejama vrbika uz potok, širokim livadama punim pastira. S njima je propjevala jurjevske slave od onih prvih dana djetinjstva kad je Jurica prerezao užu kojim su je svezali o stablo, a oni su s njom podijelili svoj objed. I sad su tamo iza vrbika pastiri, ali ona više ne smije k njima. Samo čuje njihove drvene pištaljke. Da ne čuje uho, čulo bi srce. I sad sluša buku sela, dozivanje žena i pokoju psovku i škripanje kola, i živad, i pjesmu, a onda tanke zvukove zvona s kapelica na pitomim brdima. Sve su te melodije godinama podrhtavale tankim strunama Mir-janine duše. I ona ih nosi u sebi nesvjesno kao šumska ptica svoj svagdanji pjev.

Sa svjesnim bolom u srcu osluškuje i tuguje. Još tri dana i ostavit će selo, pastire, zvona, kapelice, daleke poglede na pitoma brda, ostavit će Martu, Tenšeka, družinu, sve one i sve ono što je unosilo svjetlost u tminu njezinog pustog rasplakanog djetinjstva. I stoji tu, upija vidom dragu sliku, udiše sluhom bajoslovne zvukove tog orkestra. Sve drugo u njezinu srcu nema mjesta. Plavkastu kuriju, perivoj, vinograde, roditelje, sve to ostavlja hladno, gotovo radosno. Ne misli ni na braću što su u gradu. Samo Dorici šalje svoje pozdrave u daleki samostan.

Iza nje dolazi Marta uspuhana.

- Strašno je to. Pet dana pred svadbu dolazi zaručnikova rodbina. Zar nisu mogli doći kasnije, a ne sada kad imamo toliko posla za svatove? Zovi ih Mirjana na objed, ali prije obrisi znoj. Baš si se namučila. Zašto zaručnicu siliti da kuha za tolike goste dva dana prije vjenčanja?

- Sestre inženjerove i majka prigovorile su da se cijele dane vozikam, jašem i pucam u nišan s gospodom, a navečer samo sviram i pjevam. Zato mama hoće da im pokažem svoje kuharsko umijeće.

- Teško pametnoj glavi ravnati spretnim rukama. Ne znam jesu li zaručnikove sestre ikada tako jele? Zapravo mi se među njima sviđa samo onaj debeli plavušasti doktor i njegova žena. Sestre nikako, one samo istražuju. Tvoja svekrva izgleda mi baš podmuklo. Tog časa kuma odjevena u crvenu kričavu haljinu opazi Mirjanu i zovne ostale:

- Evo, ide mala zaručnica. Mala kuharica zove na objed.

Svi se dignu. Sve nadvisuje velika pojava inženjera Nada.

- Bože moj, kakav gorostas - uzvikne Marta i nestane.

Objedu prisustvuju dvije Nađeve starije sestre, njegova mati, zaručnikov brat liječnik Franjo Nađ sa ženom i mlađi brat Imbro. Doktor vodi riječ:

- Ne zna se, upravlja li Mirjana bolje kolima ili jahaćim konjem, ili bolje puca u nišan. Čak je pobijedila mojeg najmlađeg brata, majstora u gađanju. Ali danas slavimo pobjednicu okusa. Žena koja tako kuha mora se ljubiti jer, moje gospođe, stara poslovice veli: ljubav

muževljevu srcu brzojavlja želudac.

Muškarci odobravaju, žene spočitavaju. Mirjana šuti i brzo nađe uzroka da ode za poslom.

Nakon objeda dame su legle na počinak, a gospoda odoše u perivoj na kavu. Mirjana je s Martom i služavkama spremala prostrani stol. Odjednom se žestoko otvore vrata, a majka ulazi crvena, uzrujana.

- To ti je otac. Hoće da prevari tvojeg zaručnika. Pozvao je sada u svoj ured Nađa, brata doktora i mene i počeo onim svojim antipatičnim ljubaznim smiješkom govoriti da želi urediti glede miraza. Brat Franjo prosvjedovao je: "Nije potrebno", veli on. Ili se pretvara, ili je lud. Morala sam ja skočiti, naravno, zaručnik to ne može. I rekla sam: ja sam zaručniku saopćila da Mirjana dobiva miraz od dvadeset tisuća forinti, a sad tvoj tata ne da.

- Onda neće biti vjenčanja?

- Valjda ti ne bi bila draga takva sramota? Otac je rekao da miraza ne da dok ne budeš punoljetna. Čuješ li što on hoće? Spriječiti vjenčanje da opet može mene mirno tući, da me ima u vlasti. Jer ja neću da te Nađ vjenča dok nije tu novac. Ne dam to zbog tebe. Nikad nećeš vidjeti ni forinte ako sada otac ne isplati. Sve će on razdijeliti svojim djevojčurama. Idi k njemu i reci mu, zahtijevaj neka smjesta položi obećani miraz jer ćeš se inače ubiti.

- Ne, nikako se ne kanim ovako prijetiti - odgovori povrijeđeno. - O meni se radi, pitat ću što to znači, moje je pravo da saznam što vi ugovarate.

- Jest, imaš pravo - zadrži je nečija ruka kad je koraknula k vratima. I opazi okruglo bjeloputo lice, obraslo plavom bradicom i nasmiješene plave oči Nađeva brata Franje koji je upravo koraknuo u sobu.

- Imaš pravo. Evo, sve je u redu. Tvoj otac dat će miraz kad budeš punoljetna. Do tada ćeš primati kamate na taj novac u mjesečnoj renti. To je prirodno.

- Ali ja neću tako - upada mati. - To je prevara, neka dađe odmah zaručniku novac.

- Draga gospođo, to je sve divno riješeno i ne razumijem zašto ste vi time nezadovoljni kad je zaručniku pravo?

- Ne može mu biti pravo i nije. Obećala sam da ću mu odmah isplatiti. Nije li on u pravu tražiti?

- Kad sam se ja vjenčao, milostiva gospođo, uzeo sam svoju ženu, ona je uzela svoje kovčege, i otišli smo u jednosobni stan. Sad imamo krasnu kuću, ali po meni, ne po mirazu. Uostalom, čemu se uzrujavate. Moj brat je rekao da mu je svejedno kako otac to uredi.

- Meni nije, a znam i zašto.

- To su vaše razmirice, ali evo mojeg brata.

Bez riječi slušala je Mirjana prepirku i okrenula se k Nađu. Njegovo vrlo duguljasto lice čini joj se produženim i prikrivenim prozirnom maskom zlovolje. To je potakne i čvrstim korakom ode mu u susret i još čvršćim glasom reče:

- Neka se stvar raščisti. Želim čuti što na sve to kaže moj zaručnik.

- Glede miraza? Ah, glupost! Tako će biti kako otac smatra shodnim.

- A meni si rekao da ćeš novac uložiti - upadne majka.

- Naravno. Što bih inače s njim radio da ga je otac predao? Ali ako ga on uloži u zemljište, to bolje. Mene se ne tiče ako Mirjana nešto ima. Njezino je, a ne moje.

- Dakle, čuli ste, gospođo, i ti, Mirjana, - upada doktor Franjo. - A sad dosta o tom. Već mi se gadi taj razgovor o novcu. Ako nastavimo o tome, onda - i on pogleda Nađa prijeteci, što Mirjana nikako ne može razumjeti.

Odmah zatim uzme doktor svojeg brata ispod ruke i odvede ga u dno velike sobe k prozoru. Tu su ostali, okrenuti leđima svim ostalima, a onda su se vratili i kao da ništa nije bilo, doktor predloži da se ide gađati u nišan pa uzme Mirjanu ispod ruke.

U sobi je gužva. Dame u svečanim haljinama od crne svile, djevojke u modrim i ružičastim lepršavim naborima. Svi gledaju kako gospođa Filipova resi Mirjaninu glavu mirtovim vijencem i neprestano izgovara savjete. Onda je povede pred veliko zrcalo. Začudeno se gleda: haljina od bijelog brokata savija se oko premalenog i nerazvijenog

tijela. Straga se haljina spušta u dugu povlaku volanima i vjenčićima od mirtova i narančina cvijeća. S glave ispod vijenca spušta se bijeli veo, sve do ruba povlake.

- Dakle, što velite, Mirjana?

- Baš sam tako bila odjevena u samostanu na dan prve pričesti, samo nisam imala povlake.

Smijeh odgovori na tu primjedbu što je malo uvrijedi, ali se gospođe ispričavaju i opet se sve smiri. Spremaju se, ulaze, izlaze, služavke nose svilene ogrtače, a Marta prišapne Mirjani:

- Kako ti je pri duši?

- Ništa ne osjećam, sasvim ništa. Posve sam mirna. Sluti li to na dobro?

- Tko bi od nas griješnih ljudi znao kako će biti?

Opet prekidaju razgovor. Javljaju Mirjani da će je pred oltar voditi zaručnikov brat Franjo.

- Kako? Zar vas neće voditi neoženjeni svat? - pita Filipova gospođa začuđeno. - Zašto niste pozvali mladoga pravnika, gospodina Milana Domića? - pita neka dama, a prisutna njegova sestra odgovori:

- On je u Zagrebu na studijama.

- Blago njemu - uzdahne Mirjana tako duboko da su je gospođe pogledale iznenađeno. Odmah osjeti koliko je tim uzvikom pokvarila njihovo uvjerenje da se rado udaje. I stade ispravljati:

- Blago svakom muškarcu koji može učiti i koji je tako pametan kao on.

- I Milan govori o vama s istim oduševljenjem kao i vi o njemu - naglasi sestra. - Rekao je da ste vrlo daroviti i da je šteta što vas nisu slali dalje u nauke. I mnogo je toga rekao što bi značilo prenositi udvaranje na dan vjenčanja.

Od tih riječi obuzme Mirjanu ugodnost prema mladom čovjeku i nasmiješi se.

- Ti si vesela - primijeti kuma, približivši se - inače nevjeste plaču. Tako je barem običaj.

- Da imam zašto plakati, i tada bih prekršila običaj.

- Istina je, nemaš zašto plakati. Dobila si najljepšeg muža pod suncem - veli kuma pa ide dalje.

Gospođe skrivaju podrugljiv smijeh što ga izaziva njezina haljina i čitav teret zlata kojim je ovjenčala vrat, grudi, ruke i prste.

Pred kurijom dugi niz kočija i kola. Sve okićeno ružmarinom i vrpcama. A okolo čitavi redovi seljaka, žena, djece, pastira. Svi žele vidjeti i domahnuti Mirjani koja je bila dio njegovih poljana, vrbika i sela. Ona im odmahuje, sjedeći u kočiji uza zaručnikova starijeg brata. Putem mu pokazuje sela, kapelice kao da su pošli na obični izlet. U crkvu stupa kao da na vjenčanje ide netko drugi, a ne ona. Nakon obreda velika povorka kreće natrag. Mirjana sjedi sada uz Nada. Sastali su putem starog Lacka sa crvenim licem i plavim nosom koji ju je oteo pobjesnjelim roditeljima. On se okrene i dugo gleda za njom. I ona se obazre i domahuje.

Kad su se vratili, još uvijek čekaju seljani, dive se kočijama i Mirjaninim svatovima. Ona pusti svojeg mladoženju i djevere pa ide potražiti oca.

- Daj im, tata, bačvu vina. Susjedi su nam.

- Dobro, neka Tenšek dade. Reci mu.

I ode zadihano u kuhinju onako u svečanoj haljini.

Svu noć kurija je puna svjetla, buke, glazbe, pjesme, smijeha i svadbenih zdravica. Onda Mirjana prilazi majci i nešto joj šapće:

- Da, samo nestani u svoju sobu i leži.

- Kako? Ona ide u svoju djevojačku sobu? - začude se gospođe.

- Dok je u mojoj kući, još pripada meni - šapne majka, a Mirjana se neopaženo odšulja u svoju sobu. Tu nađe Martu. Glavu je naslonila na sjedalo stolca.

- Čekaš me, Marta?

- Da još posljednji put budem s tobom. Dojila sam te svojim mlijekom i odnjihala te na svojim koljenima.

- Ispirala moje rane svojim suzama, moju žalost uzimala u svoje srce, znam to, Marta draga. I nikad to neću zaboraviti. Nikad, do kraja života spominjat ću tebe, najviše tebe, onda Tenšeka, njegove priče, pa onda Juricu i njegovu mamu, i Lacka, i pastire, sve, sve koji ste mi bili tako dobri kao, kao da ste mi...

- Roditelji?

"Što?" zapanji se Mirjana pred tim pitanjem. - Roditelji? Ne, oni mi nikad nisu bili kao vi svi. Ne plači, Marta. Doći ćeš k meni već jednom. Mama će biti kod mene, a ti umjesto nje, ovdje gazdarica.

Žena se ne može utješiti. Samo plače, svija se u teškoj boli.

- Zašto plačeš Marta! I ja ću dolaziti kući i sve će biti kod nas sada dobro, mnogo bolje, svi smo spašeni.

Svaka riječ produbljuje dadiljine boli.

- Plačeš, Marta kao da me vode u smrt. Znam, nešto mi teško kriješ.

- Ne, ne - požuri se ona i briše suze - samo nije to mala stvar: petnaest i pol godina svojega života proživjeti s tobom ...

- Mama veli da mi je sedamnaesta.

- Nije istina - oštro će ona. - Valjda ja znam. Ona je sama rekla da ti tako želiš svima jer se svi zgražaju što si odviše mlada, a tvoj mladoženja nešto jako u zreloj dobi i... ali sustane.

- Ne možeš dalje? Što mi skrivaš? Govori.

- Mama hoće da ti ja rastumačim što je brak.

- Već mi je rekla: raditi, štedjeti i opet raditi.

- Da, da, ali tu ima još mnogo toga što moraš znati da budeš spremna. Slušaj.

Mirjana ispruži ruke i pokrije Martine usne:

- Ne, ne. Danas ne kazuj ništa. Danas ne. Radije reci je li Tenšek u kuriji?

- Kako ne. Njemu je tvoj tata danas povjerio pivnicu.

- Idemo k njemu. Tiho. Ugasi svjetlo neka mama misli da spavam.

I uzme dadiljinu ruku, prođe kroz kuhinju punu vrelog mirisa pečenja i pohita u družinsku sobu. Tu sjedi muškarac, visok, suh, star, ravan poput svijeće. Glavu je naslonio na dlanove. Pametne oči gledaju u malu petrolejku kao da u njoj nešto čita. Spazivši Mirjanu, digne se sav smeten:

- Vi, naša mlada milostiva ...

- Ne srdite me, Tenšek. Za vas sam Mirjana, a vi ste za mene moj stric. Uvijek, do smrti.

- Milostiva majka mi je zapovijedila da te ne tikam.

- Pred njom me možete zvati kako ona zapovijeda, ali kad smo zajedno, sami, onda sam samo vaša Mirjana. Sjednite ovako kao tada kad sam bila mala djevojčica i skrivala se za vaša ramena.

I sjedne na drvenu klupu, nasloni se na mastan stol od večere i prinese svjetiljku. Marta sjedne k njima.

- Tako - sad smo opet nas troje skupa. A znate, Tenšek, zašto sam došla? Da još jednom čujem jednu pripovijest, onakvu iz djetinjstva koju ste mi više puta pripovijedali, čekajte: kako ono potočić u šumi zove putnika da se napije vode, a on neće, nego ide dalje jer traži potok kojim teče vino. Jer takvog ne nađe, umre od žeđe. Ali ne ovu, vidite, znam je, radije drugu koju sam zaboravila. Čekajte, o nekoj ptičici i orlu. Što je ono bilo?

- Jest, tu si zaboravila. Dakle ...

Starac uspravi svoje ravno čvrsto tijelo, nakašlje se, odgurne neko drvo što mu pod stolom smeta dugim nogama, nasloni se k svjetlu pa gleda Mirjani u lice.

"Bila je mala ševa. Odrasla je u svom gnijezdu i pjevala pjesmu koju joj je odredio dragi Bog. A kad bi se sunce uspelo visoko, gleda ševa orla kako leti svakog dana visoko, vrlo visoko i sjeda na vrh klisure što je blizu suncu i sav je orao pozlaćen...

I misli mala ševa: zar da uvijek pjevam u tom malom gnijezdu svoju staru pjesmu? Zašto ne bih i ja letjela visoko gore na klisuru? Zašto ne bih gledala sunce izbliza, grijala se gore, zlatila njegovim zlatom? I ševa ostavi malo gnijezdo pa leti, leti prema klisuri. Teško je slabim krilima izdržati daljinu i visinu. Odmara se pa opet leti. Dosegla je tek do jednog

brda i sjela na plot nekog vlastelinskog dvorca. Umorna sklopi oči i zadrijema. Tako je spaze drvari, povesele se i kažu: "Gle, budalaste ševe, doletjela je k nama gore. Hajde, neka nam bude od koristi". Uspnu se, uhvate je i zatvore u kavez. Njeguju je i hrane da je prodaju za dobre novce. I zvižde joj svakog dana, samo da bi pjevala i da je mogu što skuplje prodati. Ali njihova njega u krletki za nju je progon. Bijeli joj je kruh iza rešetaka crn. Svakog dana gine njezina pjesma dok ne ugine."

- A onda, onda - pita Mirjana - što je dalje bilo sa ševom?

"Ne može ševa više pjevati u kavezu. Razljutili se drvari, izvadili je i bacili djeci za igračku. Navlači je deriščad, lome joj krila, muke njezine služe im za zabavu, hihoću se i razapinju ševu. Odjednom im izmakne."

- Odjetjela je?

"Htjela je pa traži izlaz iz kolibe. Ranjavim krilima leprša, udara o zid, o strop, a dječurlija vrišti, gone je, gone i uhvate je. Ona se dignu. I udari o strop, stropošta se, uzdiše u sebi i umire. Niti sam orao niti ševa Niti imam klisuru, niti gnijezdo."

"I ostala je ležati, pregazili su je dječaci - i svršena pripovijest! ..."

Suha španova ruka posegne za čašom vina pa natoči Marti i Mirjani.

- Tenšek, zašto ta pripovijest svršava tako tužno?

- Što ja znam? Tako sam je čuo od strica. On je bio slijep i uvijek je svašta pripovijedao.

- Baš si rastužio Mirjanu - ljuti se Marta.

- Sama je htjela baš tu priču.

- Nešto drugo, Tenšek, nešto veselije što sretno završi.

Još popije, mljacne jezikom i skupi obrve, zažmiri i na stavlja:

"Bila je veoma bogata i veoma zla vlastelinka. Zaželjela je da joj muž bude lijep mladi grof, njezin susjed. Da ga može dobiti u svoj dvorac, obuče u muško odijelo svoju lijepu mladu služavku i prikaže je kao nekog svog rođaka."

- U muško odijelo? - živo će Mirjana. - A što je imala raditi?

"Morala je svakog dana dovoditi mladog susjeda u njezino lovište na kojem je ona htjela uloviti grofa. A on je zavolio tobožnjeg rođaka bogate udovice i - što bih drugo pripovijedao - jednog dana eto ti požara u dvorcu, a grof spašava svojeg dragog prijatelja i opazi: nije to mladić, već djevojka, lijepa i mlada. Ali služavka. Svejedno, bila mu je srcu draga i oženi se njome. Mlada grofica nije se pogospodila, nego je svojem mužu obrekla roditi djecu samo ako bude dobar svojim kmetovima. On ispuni njezinu želju i ona mu rodi sina, a onda su kmetove oslobodili tlake..."

- I kad su bili slobodni, bilo im je dobro?

- Ptici je dobra sloboda u zraku, nama samo na zemlji, na crnoj zemlji, draga Mirjana, a ova je sva barunova. Ali sad da tebi izrečem zdravicu, na tvoj vjenčani dan. Dok si bila dijete, nosio sam te na rukama, sad ću te nositi samo u srcu i u svojoj molitvi. A Bog će ti dati sreću. Vidiš, lani u ljetu, prije godinu dana, kad je bila buna, spasila si ti tko zna koliko ljudi od smrti. A svi oni danas mole za tebe. I ja, tvoj stari Tenšek ... A Bog će ti dati sreću. Kako ne bi dao kad si dobra srca. Dobro srce je bijeli kruh. Drugi će se sada njime hraniti. Ali dobro srce ne može nigdje na svijetu propasti. Dobro srce može samo puknuti.

Suze ga obliju pa sagne glavu na ruke.

Plaču Mirjana, Marta i Tenšek, plače trolist izrastao u mraku žutog dvorca, odnjegovan jadima prežalosnog, prebolnog, prenesretnog djetinjstva.

- Ne, ne, samo bih se rado privikla na tog čovjeka, ovako iz daljine i da svaki dan mogu s tobom govoriti. Sada mi smiješ reći sve.

- Samo ono što je mama dopustila.

Otac i Franjo, najveseliji od svatova, ne daju nikome ni da misli na put.

- Svi ćete sa mnom. I mladenci, i majka, i otac, svi - zove razigrani doktor.

Svadbovalo se tri dana. Četvrti su dan svi spavali, gospođe u gornjim sobama, a gospoda s mladencem u uredima. Peti dan spremali su se na put.

- Čuvajte mi Doricu kad dođe iz samostana - moli Mirjana Martu i Tenšeka. - Pisat ću vam odmah.

I zagrele se u društvenim sobama posljednji put.

- Svemu je kraj, mora se ići. Bog neka šalje sreću za tobom, dijete naše.

Nijemim jecajem oprašta se žalostan trolist. Nitko od svatova ne zna da su se sada razlomila tri srca svezana najljepšim, najskupocjenijim, najvelebnijim osjećajima što ih može roditi čovječje srce.

Ni zora ni sunce nisu ušutkali svatove. Gospođe u sobama spavaju, ali gospoda doručkuju. Nitko u kući ne misli na odlazak. U kuhinji se sprema novi svatovski objed. Marta se tajno sporazumijeva s Mirjanom, ide u sobu dadilja i zove u hodnik gospodina upravitelja. On dolazi, široke volje, raspjevan. Mirjana ga dočeka.

- Tata, zašto bismo već danas putovali? Još ne danas, vidiš kako su svi veseli i lijepo je. Zadrži još doktora Franju, on će rado ostati, a s njim moraju svi. Rado bih se još pozabavila.

Samo ti pozovi, ostat će.

Veseo, ne razmišlja o smislu te molbe i prihvaća je.

- Vidiš - saopćuje Mirjana Marti - znala sam. Tata je naj sretniji kad ima veselo društvo. Neće nas pustiti barem tri, a možda i više dana.

- Koja ti hasna od ta tri dana kad moraš ipak jednom ići k onome s kojim si se vjenčala. Ili čekaš da te kakvo čudo otme sudbini? Sada?

- Samo bih htjela da me prođe strah od njega i da još budem s tobom.

- A kad ne bude mene ni Tenšeka?

- Onda ću izvući svoj skriveni dnevnik i pripovijedati njemu. Mislit ću da sam malena, da sjedim u tvom krilu, a iza mene stoji Tenšek sa svojim jakim ramenima i ne da me. Sve će biti dobro, sve, samo još nekoliko dana neka bude ovako, samo nekoliko dana.

- Ipak se ti nadaš da bi te moglo uminuti ono što je svezano pred oltarom?

S velikom bukom prispjelo je društvo u lijepi mali gradić. Svi su gosti u kući doktora Nada. Naročito se sprijateljio s Mirjaninim ocem. Zajednički su produžili vesele dane. A novovjenčani muž neprestano je tih, povučen, zamišljen. Mirjana se neprestano brine da bude što dalje od njega. To nije teško jer je on najviše u društvu njezine majke i kume. Sastaje se s njima samo kod stola, na izletima kamo on vodi gospodu i gospođe. Mirjana, poput pravog vodiča, sve zna, sve može, preskakuje opasne grabe, penje se na ograde kao dječak.

Trećeg dana boravka u Franje Nada Mirjana utrči u spavaću sobu kućedomačice i spazi u kutu prozora inženjera i doktora. Franjine modre oči sukljaju, neka prijeteća srdžba sijeva mu iz čitavog simpatičnog lica. Nasuprot mu stoji inženjer, mrk, blijed.

Mirjana opazi žestoke doktorove kretnje kojima popraćuje svoj srditi i tihi govor. Ušutjeli su, spazivši Mirjanu. Zbunjeni su sve troje. Ona se ne udaljuje kao da čeka razjašnjenje. Inženjer joj ide u susret:

- Što nas dvojica raspravljamo, nije povezano s tobom, Mirjana. Znaš, braća imaju među sobom često i oprečnih odnosa - i nasmiješi se usiljeno.

- Da, Mirjana, tako je - potvrdi Franjo.

- Onda oprostite što sam banula - i izlazi.

Ali isprika je ne umiruje. Što je moglo tako strahovito razgnjeviti vedrog, vječno nasmijanog čovjeka, kad je na vlastitog brata navalio tolikom ljutinom? A on je blijedeći šutio? Na to nije mogla dobiti odgovora ni od domačice, svoje šurjakinje. Mila, ljepušna nježna mlada ženica prijazno pogleda Mirjanu i razbije njenu zabrinutost:

- To su njihove stare opreke. Ne brini se za to. Ali spremaj kovčege. Danas zapravo započinje tvoj pravi svadbeni put. A valjda je i vrijeme. Takvih mladenaca ipak još nisam vidjela.

Načas Mirjana prestane disati. Ali doktorova žena brzo svrne razgovor na drugo i pomogne joj urediti kovčege. Onda krenu u blagovaonicu. Tu su našle roditelje, Nada, kumu i drugu rodbinu. Zabavlja ih Franjo. A onda vedrim duhovitim šalama navijesti da je bratu dodijalo zarobljeništvo i danas popodne otet će svoju nevjestu i otići.

ČETVRTI DIO

SVADBENI PUT

Kotači vlaka se okreću kao vrzino kolo. Štropot jednoličnog sudaranja željeza zaglušuje Mirjanu i razbija misli. Sklopila je oči i naslonila se u kutu vagona. Nađ joj sjedi nasuprot. Prvi put što su bez majke i kume. Sama samcata sjela je s njim u vlak što juri u nepoznate krajeve, u neznani život. Sve je pred njom, noć puna mraka, neosvijetljena nijednom zvijezdom koja bi svojim odrazom razotkrila kamo ide.

Kakav je to čovjek što sjedi njoj nasuprot? Što puta dokazivala joj je majka njegovu plemenitost, veliku dobrotu, i vrlo rijetke krijeposti. Predala se sasvim njezinu tumačenju. Sad bi htjela i ona sama prozrijeti u dušu što je skrivena u ovim širokim prsima, pod sivim kaputom. Htjela bi nešto pročitati u onim sivim očima, u blijedom tako duguljastom licu. Možda ta gusta crna brada sakriva dobrotu o kojoj majka uvijek govori? To je lako moguće. Jedva mu se vidi malo lica ispod očiju od silne brade. Kad bi sada od njega čula riječi koje bi joj potvrdile da je dobar i plemenit. Kod kuće, kad su bili zajedno s majkom i kumom, sve što je govorio, bilo je dokaz dobrote. Ali sada, ovog časa, kad je s njima sama, nekakav joj nemir budi želju da čuje nove dokaze. Već je mirno vjerovala da je uzima plemenit čovjek. Onaj prizor s njegovim bratom danas prije objeda pobuđuje sumnje. Mora razgovarati s njim, mora čuti kako govori kad nema majke ni kume, nikoga osim ovih putnika što oko njih bučnim glasovima nadvikuju štropot vlaka.

I otvori oči. Nađ joj se nasmiješi:

- Spavala si? Duskora ćemo stići na postaju gdje moramo čekati tri sata osobni peštanski vlak.

Njegov suputnik brižljivo upadne:

- Bolje vam je, gospodine, uzeti brzi vlak, onda ne trebate čekati više od pol sata i već ste u pola noći u Budimpešti. Vi ionako ne plaćate voznu kartu, kako vidim, a za malu gospođicu kćerku samo polovicu.

- Ipak se na tom osobnom vlaku uštedi - odgovara Nađ kao da nije čuo riječ "kćerka". I ona se pričini kao da nije čula, misli: štedljiv je. Ta se majčina tvrdnja ispunjava. Dakle, ispunit će se i sve druge. Samo da se ispune. Samo da je dobar i plemenit. Te dve osobine obuhvaćaju u njenom vidokrugu sve uvjete snošljivosti života kojemu ide u susret. Ako je dobar, plemenit, sve će biti dobro. I bude mirnija.

Putnici razgovaraju obične stvari. Vlak juri jednolično dalje.

"Što je ipak moglo tako strahovito razljutiti doktora Franju protiv njega?"

To pitanje zalijeće se u njezine misli kao vjetar u lišće i od toga šuma plaši se kao pile u grmu.

On se odjednom sagne k njoj i šapne:

- Poznaješ li onog mladog gospodina na hodniku?

Pred vratima stoji pristao mlad muškarac. Tamne oči, crni brk, tamnoputo suho lice. Na glavi smeđa putna kapa.

- Nikad ga nisam vidjela.

- Uvijek dolazi pred vrata i kriomice pogledava u tebe.

- Ovdje ne bih ni mogla naći znanca, možda i ne gleda mene, već nekoga na onoj strani.

- Izmijenit ćemo mjesta da vidim.

Prešla je na drugu stranu i okrenula glavu prema prozoru vagona. Opet se Nađ saginje k njoj:

- Bezobraznik, sada stalno promatra već i mene. Idem na hodnik da vidim što hoće.

Čim je izišao, mladić se udalji, a kad se Nađ vratio, opet se strani gospodin smjesti pred

vrata.

Uskoro vlak stane. Nađ uzima kovčege, sam ih nosi iz vagona u garderobu. Ovdje moraju čekati tri sata osobni vlak. On je povede u aleju na šetnju, pripovijeda joj o svojem radu i razjašnjava svoje inženjerske poslove na mostovima:

- Više puta radim dane i noći. Tebi će biti dosadno dok sam u poslu.

- Ne može mi nikad biti dosadno, imat ću pune ruke posla.

- Znam, mama je rekla i vidio sam ono nekoliko dana u tvojoj kući. Znaš sve dobro raditi i marljiva si, ali ja mislim ovako: kad sam te poučavao kod kume, vidio sam koliko si bistra, a čujem da si uvijek bila izvrsna učenica i htjela si ići dalje u školu.

Zaustavljenim dahom gleda mu u oči.

- Svakog dana uvečer, nakon devet sati, vodi se noćna služba na brzojavu do jutra. Imam tamo prijatelje. Ti bi mogla učiti brzojavnu službu, položiti ispit i dobiti namještenje.

- Prekrasno - dahne Mirjana punim prsima. Sve joj pred očima zatitra. - Odmah ću započeti, odmah. I posve lako položiti ispit. Ništa mi neće zadati posla.

- Samo ćeš morati bdjeti do pol noći svakog dana.

- Kad se uči, i ne misli se na spavanje. Divno je to.

Taj prijedlog prikloni mu toliko njezine sklonosti da joj se činilo da ga čak i voli. Drugačije i ne može biti. On je tako plemenit. Osjećaj da njezino srce čezne za učenjem i, evo, to mi donosi. Takvu dobrotu mora voljeti svatko tko je sam dobar. Ushićena tim prijedlogom, sva je prosjala, što ga očito ispunja zadovoljstvom. Uzima njezinu ruku pa joj gleda u oči:

- Bit ćeš mi dobra, je li, Mirjana, i marljiva kućanica?

- Sve ću biti, sve - obećaje istinski i on oprezno položi ruku na njezino rame i nastavlja:

- Zamisli koliko ćemo moći uložiti u štedionicu. Tvoj tata slat će nam rentu od pet stotina forinti, lijepa svotica. Sigurno i točno svakog mjeseca. A ja ću sve uložiti. A onda barem polovicu od moje plaće jer mama je obećala da će sve poslati za kuhinju, pa onda tvoja plaća jer ti ćeš biti činovnik sa svojim zasebnim dohotkom.

- Prekrasno će to biti - veli ona, osjećajući već sada snagu svoje samostalnosti.

- Veoma se radujem da se nas dvoje slažemo. Mama je prigovorila jer se ženi inženjera ne pristoji da stoji uz brzojav kao nekakva poštarica ili činovnica. Prigovorit će tome i drugi.

- Malo se mene tiče što će drugi prigovarati - klikne ona.

- Ja ću učiti i položiti ispit.

"Bit će mi dobro, da, bit će dobro i lijepo kad položim ispit. Onda ću moći uzeti službu, a kraj službe učiti za visoku školu. Sve je to ništa", govori sama sebi i korača uza nj veselo, vedro, s pouzdanjem, još većim od onoga koje su joj ulijevale majčine pohvale. Sad čak vjeruje da joj je ovaj čovjek drag i sve što ima da slijedi lako će podnositi.

Iznenada se on zaustavi, zuri u dubinu aleje i primijeti:

- Bezobrazni mladić iz vlaka sad nas promatra iz aleje. Ako mi dođe blizu, udarit ću ga. Idemo u restauraciju. Dok naš vlak stigne, bit će kasno i sad bismo mogli večerati.

Otišli su u gostionicu i sjeli.

- Nisam gladan, uzet ćemo jedno pečenje, to je i odviše za nas dvoje - i on naruči jelo, a onda primijeti:

- Onaj lopov neće se usuditi da dođe ovamo.

- Tko bi to mogao biti? I zašto nas obilazi?

- Zaista ne znaš zašto ovakvi nitkovi obilaze oko mladih putnica? Ali neka ga đavo nosi.

Radije govorimo o našoj budućnosti.

I pripovijeda o štednji i ulaganju u štedionicu, o radu u kući:

- Veselim se tvojem kuhanju. Moja je mama, doduše, veoma ljubomorna na svoje gospodarstvo, ali ti moraš vrlo obzirno nastojati kako bi ti prepustila kuhinju.

- Kad dođe k nama moja mama, onda će ona preuzeti kuhinju. Njoj nema ravne kuharice.

- Vidjet ćemo kako ćete se složiti.

- Vrlo lijepo. Ja ću učiti na brzojavu, moja mama radit će u kući, a tvoja samo pomagati.

- Učit ćeš samo uvečer, po danu te čeka vezivo. Ja vrlo volim lijepa veziva na stolu, klaviru, na kredencu. Mama veli da znaš šiti i oprave, to mi se veoma sviđa. Ono što si izvezla ovu godinu naših zaruka, sada će resiti moju sobu. A baš sam znatiželjan kako će nam tvoja mama urediti stan. Uvjerava me da su pokušstvo pravili po mojim nacrtima najbolji barunovi stolari.

- Vrlo je lijepo sve.

- Ništa toliko ne volim kao lijep elegantan stan. To mi je sva radost. Naravno, fina kuhinja je važna, ipak je najvažnije ako se uštedi za starost. U štednji je, draga moja, sve. Žene mojih kolega rasiplju na nove haljine, šešire, na oporavke ljeti. Zato njihovi muževi nemaju ni novčića u štedionici, čak su neki i zaduženi.

Ona sluša riječ po riječ i misli:

"Mama mi je rekla: morala bi klicati od radosti kad bi slušala kako je kućevan. Zaista ima pravo. Bit će sve dobro. A ja ću učiti."

Pojeli su večeru, raspravljajući o kućanstvu, a zatim on zapuši smotku.

- Ovo mi je sav luksus. Dobio sam od tvojeg oca čitavu kutiju. On je vrlo darežljiv, je li?

- Veoma. Mama se zbog toga i tuži. Ne bi li sad pisala dopisnicu kući i rođacima, svima redom? - upita, prekinuvši njegovo razlaganje.

- Samo dvije-tri. Šteta je toliko trošiti za karte.

- Imam ih sa sobom, otvorenih i zatvorenih, dao mi je tata - pa izvadi iz malog kovčežića što ga nosi u ruci čitav snop karata i piše. Kad je svršila prve dvije, uzme ih on i prigovori:

- Što si napisala? Ne razumijem ništa.

- Prevest ću ti odmah.

- Vidiš, drago dijete, ne možeš pisati majci jezikom koji ja ne razumijem. Uzmi drugu kartu, a kako mama ne zna mađarski, piši njemački.

I predloži joj čistu dopisnicu. Ona drži u ruci pero, sklada neke riječi, a onda se glasno nasmije.

- Kako bih mami i tati pisala njemački. Kao da sam neka strana osoba i pišem nekim strancima. Kad smo kod kuće razgovarali s tobom, uvijek smo govorili njemački, ali kad sam nešto saopćila mami ili drugima, uvijek sam govorila hrvatski kao i oni.

- Ja sam prešao preko toga, ali sad moraš sa mnom govoriti samo mađarski, a kad pišeš mami ili ocu ili kome drugome, uvijek njemački. Muž mora znati što žena piše.

- Ali ja ću ti prevesti sve od riječi do riječi..

- To nije dovoljno, hoću da sam čitam i da znam kako ti misliš.

- Mislim uvijek samo svojim jezikom. Evo i sad kad govorim mađarski, mislim hrvatski jer mi je to materinski jezik.

- Ali muževljev jezik sada je prije materinskoga pa moraš govoriti njegovim jezikom, čak i misliti.

To je od srca nasmije, a on je gleda začuđeno.

- Zašto je tebi to smiješno?

- Tako - smije se dalje. - Da moram misliti tvojim jezikom, to mi se čini kao da bih morala odrezati svoju glavu i nataknuti na vrat tvoju. I htjela bih vidjeti Martino i Tenšekovo lice kad bi od mene dobili njemačko pismo.

Komičnost te predodžbe još je više nasmije.

- Ovu si dopisnicu napisala njoj? Dijete moje, ne može supruga tako visokog činovnika dopisivati se sa služavkama.

- Ne smatram je služavkom, bila mi je uvijek neizrecivo dobra.

- Zato je bila plaćena. Da nije bila dobra, bacila bi je mama iz kuće. Nikako ne možeš poniziti ime koje nosiš ovakvom korespondencijom. A bilo tebi smiješno ili ne, ne možeš pisati nikome svojim jezikom. Što bi rekao moj šef kad bi doznao da se inženjerova žena dopisuje hrvatski?

- Bojiš se jer si Slovak, pa bi te odmah osumnjičili?

- Ja? Slovak? Tko ti je objesio takvu glupu laž?

- Rekli su mi kuma, majka, onda ona gospođa, tvoja znanica Agićka u Varaždinu.

- Nečuveno. Zašto su to uopće izmislile?

- Ne znam - veli glasno - a u sebi dodaje: "Sigurno je mama to izmudrila da mi bude simpatičniji!"

Ona opet skrenu razgovor na dopisnice:

- Na ovoj pošti u ovom gradu nitko nas ne poznaje, dakle, mogu baciti u škrabicu ove karte.

- Ne, drago dijete, to ne mogu nikako dopustiti. Napiši nove karte, na njemačkom.

- Ne, nikako ne mogu mami i ocu pisati njemački. A špan i Marta i ne znaju.

- Tvoja mi je mama rekla da ću moći s tobom vladati kako god želim, da si poslušna.

- Ako tko zatraži da preskočim zid visok sto metara, onda ne mogu biti poslušna.

- Tako? A zašto je taj zid tako visok?

- Pa, tako, recimo, ja sada odjednom bez ikakva razloga pišem kući bilo kojim tuđim jezikom. To mi se čini kao da ono nije više moj dom, ja više nisam Mirjana. Marta i Tenšek nisu više moji branitelji, tata i mama nisu više moji roditelji, svi su nestali, nemam više svoje domovine. To ne može biti.

- Tako! No, pustimo sada to. Kad dođemo kući, sve ću ja to polagano u tebi srediti da budeš najdostojnija žena visokog državnog činovnika, a ja ću se toga dovinuti - priča on savršeno mirno i blago. - Ali kako ne možeš pisati njemački, danas ne možemo poslati kući karte. Jednom ćeš se strašno smijati toj djetinjariji na svadbenom putu. Gle, opet je tamo onaj balavac. Sjedio je nama zdesna, a nismo ga ni vidjeli. Idemo. Ionako će naš vlak skoro stići.

Pogledali su oboje prema stolu mladog neznanca. Ona ga je promatrala sve dok nije došao konobar, a Nađ stao ispitivati o nepoznatom gospodinu.

- Visokorođeni gospodine, - klanja se mađarski konobar - taj mladi gospodin govorio je sa mnom njemački s jakim stranim naglaskom, dakle, nije Mađar. Putnik je, ali kamo putuje ne znam.

Pošto je Nađ platio, kavalirski otvori Mirjani vrata i oni izađu na peron. Zamalo uđu u vlak.

"Baš je čudan s tim svojim zahtjevom da pišem njemački. Kao da je moj jezik ništa i gubav. Neka ne misli da ću se pokoriti. Pisat ću kući kako budem htjela". Tako smišlja Mirjana, sjedeći u kutu kupea kamo su se smjestili. Putnici debatiraju o nekom mostu na pruži. Nađ se s njima žestoko uhvatio, braneći vlast od putničkih napadaja. Onda su upalili svjetla jer je nastao mrak. Ona sklopi oči kako bi lakše razmišljala. Razgovori polagano prestaju.

Duboka je noć. Putnici drijemaju. Mirjana osjeti na svojem ramenu Nađevu ruku. Kao da je pao neki strani teret, nelagodan, neugodan. A u onoj aleji prije večere, dok su raspravljali o njezinu učenju, nije osjećala prema njemu takvu nesklonost. I povuče se od njega.

- Valjda se ne stidiš putnika? Imam pravo nasloniti se na tvoja ramena.

"Pravo"? Riječ je iznenadi. On ima pravo? Naravno, kad je vjenčan sa mnom. Ali on je stran. Ni moj jezik ne govori. Još bi htio da ja više nemam svoga doma ni onih koji su mi tako bliski kao moje vlastito srce.

Kako ja to sada mislim? Zašto mu moram biti sklona, slušati ga i uživjeti se u sve što pripada njemu. Tako mi je rekla mama. Tako su govorile sve one gospođe na svadbene dane. To sve tako mora biti jer se žena mora pokoravati mužu. Tko je to sve tako uredio? Bože dragi, zašto si me stvorio djevojkom? Da sam muškarac, ne bih se morala pokoravati. Ne bi mi sada nitko komandirao kojim ću jezikom pisati Marti, Tenšek, mami. Da sam muškarac, sad bih se spremala za ispite, sjedila bih negdje nad debelim knjigama, a ne ovdje u ovom vlaku."

Naslonjena u kutu vagona sklapa oči. Oko nje putnici. Svjetiljka gori na stropu. Uz nju drijema Nađ. Kotači vlaka jednolično udaraju u pod vagona. Klepeće željezo, klepeće i gubi se. Mirjanu svlada san. Sniva da stoji na peronu velikog grada, strahovita se svjetina gura oko nje. Negdje je izgubila kovčeg, a u njemu svoje knjige. Već je zaplakala, kad opazi

bijelu maramicu. Iz svjetine izlazi mladić, onaj isti kojeg je vidjela danas u gostionici i u vlaku. Odjednom se njegovo lice promijeni u lik mladog pravnika Milana. Sav rumen ide joj u susret i dovikuje: "Niste izgubili knjige. Evo, to je vaš kovčeg. Putujte u Švicarsku na visoke škole". Začas se nađe u jednom vlaku, a on veli:

"Ovaj ide u Švicarsku. I moj prijatelj vas prati. Ne bojte se ničega, pouzdajte se u nj", i pokaže joj onog neznanog pratioca. Ovaj nešto govori što ona ne razumije jer vlak udara. Ona se prene, u polusnu čuje:

- Tko ide u Švicarsku, neka ovdje izađe.

Teturajući istrči na hodnik, ravno na vrata vagona.

- Izvolite, otvorit ću vam vrata i pomoći da izađete.

Sad opazi da joj govori neznani Nađev pratilac. Još nije dovršio izreku, kad se iza njih pojavi bradato lice:

- Što hoćete vi ovdje, gospodine, s mojom ženom?

- Pardon, htjela je izaći iz vagona i po kavalirskoj dužnosti htio sam joj otvoriti vrata.

- Bezobraznik! - otkreše Nađ na mađarskom, uzme Mirjanu za ruku i povede je hodnikom vagona natrag.

Dok se novi putnici smještaju, njoj je u mislima san kako se onaj mladić pretvorio u pravnika Milana. To je podsjeti na njezin posljednji sastanak s pravnikom kod kuće na onoj cesti, na njegov odlazak, kako se majka zaprijetila i više ga nije zvala u kuću, čak ni u svatove. "Čega se mama bojala? Da će me odgovoriti od udaje za Nađa? Ne bi on to učinio. I nema razloga."

Onda Mirjana zaboravlja sve. Opet se oko nje sve utiša i opet usne dubokim snom mladosti.

U RASKOŠI TUĐINE

- Stigli smo, Mirjana, probudi se.

Ugledala je crnu bradu u bijelom danu i lice žuto kao vosak. Odmah je shvatila da je to Nađ i da je budi. Oko nje već putnici velikom bukom skidaju kovčege. Mirjana je sišla u bučnu vrevu. Oko nje vlakovi, asfaltne ceste, opet vlakovi, opet ceste, a ljudi trče puni prtljage, dozivlju, viču. Koraci i povici, zvižduci lokomotiva, sudaranje vagona odbija se kao tisuću udaraca u dvorani od željeza, pokrivenoj staklom.

Zaglušena ide dugim, visokim širokim hodnicima na izlaz.

Neka gospođa zaustavi Nada i zagrlji ga. Onda se on obazre k Mirjani:

- Moja sestrična Juliška.

Mirjana osjeti jak miris ljubica iz svilene bluze i pregršt ljubaznih riječi iz našminkanih usana gospođe. Lice joj je nalik na lijepu uvenuлу ružu. Ali držanje unaprijed zabranjuje svakome da opazi njezine nabore. Onda se pred njima zaustavi otmjena kočija iz koje gipko izlazi mlad gospodin.

- Ovo je moj muž Bela de Ferenci - prikaže Juliška.

Gospodin se nakloni. Mirjana jedva svlada zaprepaštenje nad njegovom mladom, gipkom pojavom, svježim bjeloputim licem i njegovanim plavim brkovima. Odjeven je besprijekorno, u lijevoj ruci nosi štap sa srebrnom kukom, u desnoj veliku kitu cvijeća koju predaje Mirjani, a onda je zabavlja dok se Juliška i Nađ brinu oko prtljage.

Sjeli su u kočiju i odvezli se. Gospođa Juliška pripovijeda, pita, ali odmah i odgovara na pitanja i nitko ne dolazi do riječi. Mirjana pak zuri u beskrajno duge ulice kojima juri šarena bujica, a njenom površinom blistaju bogatstvo i raskoš.

Stigli su pred četverokatnicu. U prvom katu uvede ih gospođa u stan. Široke velike sobe pokrivene sagovima, stijene goblenima, velikim umjetničkim slikama, vitrine pune porculana, srebra, kristala. Unutrašnjost dokazuje lagodnu bezbriгу stanovnika. Nađ se naslađuje pokuštvom i ponosito pokazuje svojoj ženi.

Najprije su popili kavu, a onda Juliška odvede Mirjanu u raskošnu kupaonicu.

Ljubaznošću je nuka da se okupa u namirisanoj vodi i opet odlazi.

Iako je Mirjana spavala u vagonu sjedeći, osjeća se posve odmorena, a ova je kupelj još više osvježi. Počela se odijevati, kad uđe Juliška. Za njoj djevojke nose kutije i vade haljinu za haljinom.

- Čim sam stigla kući, odmah sam poslala k dobavljaču gotovih haljina. Ne želim te uvrijediti, ali tvoj putni kostim pokazuje malomještanski ukus švelja, a uza me i mojeg muža moraš nastupati velegradski. Obući ću te kako želim, a ti i moj bratić nemate pravo na riječ. Sve je moja briga.

Gospođa smjesta opazi što joj pristaje i odabere tri skupocjene haljine.

- K bijeloj će ti pristajati ova zlatna ogrlica i ove naušnice. Moraš uzeti, to je tebi moj vjenčani dar. Vidiš, zlato i smaragdi. Ovo ćeš uzeti za kazalište i za klub, plavu za dine u velikom hotelu, a kostim je za ulicu.

Začas je sve bilo odlučeno. Dok je švelja nešto malo popravljala, Juliška tumači Mirjani:

- Ova četverokatnica, u kojoj stanujem, moja je. Baštinila sam je od prvog muža. I jedno veliko imanje. On je bio mnogo stariji od mene i član aristokracije. Nisu me htjeli primati u svoje društvo i zato se nije mogao vjenčati sa mnom do pred smrt. Ovo je moj drugi muž. Čini li ti se mlad? Ali zato sam ja opet bogata. On je pravi pravcati plemić, vrlo staro plemstvo. To se odmah na njemu vidi. Je li? Mi idemo u vrlo otmjena društva, svaki dan u kasino i u njegov klub. Odvest ću te tamo na večeru poslije opere. Gosti su iz viših krugova. Mi živimo na velikoj nozi, ali može nam biti. Međutim, vas ste dvoje za ova dva dana vašeg boravka ovdje naši gosti, a da vam bude udobnije, za konačenje sam uzela za vas krasni apartman u prvom hotelu.

Kad je Mirjana ušla u blagovaonicu, Nađ i Bela nisu je prepoznali.

- Juliš, odviše si je napadno obukla - prigovara inženjer, ali ona dokazuje da je to najsolidnije od najsolidnijega i drugo se ne može.

- Vidiš kako te svi mazimo - doda Nađ ljubazno i uzme je za ruku.

Posadili su je na čelo stola i poslužitelj je morao najprije služiti nju, servirajući engleski doručak na starom porculanu i antiknom skupom srebru, a Juliška priča biografiju svih bivših aristokratskih vlasnika. Nađ to tumači još detaljnije kao nešto vrlo važno što Mirjana ne smije zaboraviti.

Nakon doručka odvezli su se kočijom. Gospođa Juliška vodi ih gradom. Njezin mladi muž galantno pazi na Mirjanin suncobran, uzima je pod ruku kad bi se uspinjali stubama, dok Nađ pokazuje, razlaže i tumači najtočnijim redoslijedom. A svuda kamo kreću, sjaj, bogatstvo, raskoš što bliješti suverenom vjerom u vječnost svoje zlatne moći.

- Čini se da tebe sve to ne zanima, Mirjana? - pita je inženjer nekako razočaran. - Uvijek šutiš.

- Ne mogu progovoriti od čuda - brani se ona.

I kreću dalje, voze se u kočiji s gumenim kotačima, a ponositi momak upravlja Juliškinim plemenitim svijetlosmeđim konjima.

Svakog časa silaze, gledaju, ogledavaju se jer Mirjana mora vidjeti i orijaške zgrade i sjajne palače i bogate riznice, muzeje, galerije i raskošne odaje kraljevskog dvorca, mora jesti u blistavom hotelu gdje se poslužuje iz srebrnih zdjela, piti iz kristalnih čaša, mora biti obasipana cvijećem iz "dvorskih cvjećarnica", mora uzeti kavu u kasinu, pod sjajnim stropovima i perzijskim sagovima, a sve to objašnjava joj Nađ značajno:

- Za dva tjedna onaj zid neće biti više visok sto metara.

- Čuj, Lajoše, cijeli joj dan predaješ profesorski kao da ste došli na naučno putovanje, a ne na svadbeno - prigovara Juliška. - Umaraš je.

- Pusti me, znam što radim. Ona mora duboko poštivati i ljubiti naciju iz koje je potekao njezin muž i tako upoznati kolika je to sreća što je i ona sada član ovoga naroda. Ako to ne osjeti, onda brak ne može biti skladan i sretan.

- Istina je, ali imaš još četrnaest dana vremena. Idemo sada na Margaretin otok da se odmorimo.

I odvezli su se kočijom k Dunavu. Nađ odjednom izbaci kletvu i pokaže svojim rođacima

u masi mladog gospodina:

- Taj nas prati od jučer popodne. Pozvat ću redara. To je najbolje.

- Da je stari gospodin, mislila bih da trči za ovom mladošću ovdje - i Juliška pogleda Mirjanu. Međutim, stranac je nestao, a oni nastave svoj program. Sjeli su na parobrod i otplovili na otok usred rijeke.

Bajoslovni engleski nasadi, barokni perivoji, luksuzne kavane, blistavi restorani, umjetne pećine, kipovi, vodoskoci u kojima se prelijevaju sve dugine boje, čarobna raskoš zgrada, vrtova, ljudstva, svile, baršuna, zlata i dragulja, sajmište sve zemaljske raskoši. Sve to predvodi Nađ Mirjani kao u nekom mimohodu. A onda su sjeli u zasebno ograđenu sjenicu s krovom od japanske svile i naručili okrepu.

- Tu ćemo i večerati - predloži Nađ. - Ovdje svira najslavnija naša banda. Ima ih šezdeset, a svaki je umjetnik, čut ćeš Mirjana što ne bi mogla čuti nigdje na svijetu.

Već su pale prve večernje sjene. Otok plane bajoslovnom rasvjetom u svim bojama i lampionima svih oblika i svega šarenila.

- Što veliš sad? - pita Mirjanu Nađ i raduje se kad je izrekla udivljenje. Čitav dan nastoje je osvojiti svojom pažnjom, ljubaznim postupkom i pokazati joj da sve to čini zbog nje, za nju i ona je sada središte njegova interesa i njegovih rođaka.

Ipak, kao da ne uspijeva privući njezino biće i ponovo je ispituje:

- Možda si umorna? Ili te uznemiruje onaj bezobraznik koji nas prati?

- Već sam na nj i zaboravila, ali sve što vidim, zapanjuje me, ne mogu se priviknuti.

Pošto su pojužinali, naruče večeru za osam sati. U to započne svirati ciganski orkestar. Nađ upozori svoje društvo da šute i mirno slušaju. A kad jedna točka svrši, onda Mirjani tumače naizmjenice inženjer i Juliška i njezin mladi muž o ljepotama ciganske glazbe i njihovih narodnih pjesama.

I prođe čitav sat. Glavni konobar približi se gospodinu Beli de Ferenci i tiho mu nešto reče. Ovaj ustane i ode, ali se uskoro vrati pa šapće svojoj ženi. Iznenađena ustane i reče bratiću:

- Moraš s nama Lajoš, neodgodiva stvar. Ti Mirjana, slušaj glazbu, čitaj novine ili piši dopisnice. Desilo se nešto važno u obitelji i trebamo savjet tvojeg muža. Za dvadeset časaka bit ćemo ovdje.

U prvi čas Mirjanu obuzme sumnja da je njihov odlazak u vezi s onim mladim neznancem koji ih tako uporno prati. Ali načas zaboravlja i mladića i sve drugo, samo osjeća kako je sada ovdje posve sama i ostat će tako dugo da piše kući onako kako hoće, svojim jezikom.

Brzo zatraži od konobara dopisnice, papir i pribor za pisanje pa počne pisati:

"Marta, nikad neću moći prevaliti strahovitu daljinu što me dijeli od vas koji ste tamo u mojoj domovini. A ipak čujem glas tvoj i Tenšekov. Pitate me: kako mi je? Evo, priču za odgovor: Zalutalo je djevojče u daleki svijet, u palačama od mramora šumi svila, rijekama teče čisto srebro, sunčane zrake sipaju suho zlato, cvijeće je biserje bijelo, lišće stabala drago kamenje. Sirote djevojče može pružiti ruke i uzeti što joj srce želi. A ona samo trči, luta, trči, srce joj vrišteći pita: kako bi mogla uteći, kuda se provući da nađe malu slamnatu kućicu svojeg doma..."

"Marta, Tenšek dragi, nose me na rukama, voze kočijama, nude mi sve, žele da bih se veselila, a ja mislim samo na dom, moj dom, pun jada i čemera. Tu, u bogatom svijetu, ja sam kao presušeni uzajimač na zdencu punom bistre vode. Preda mnom svira velika glazba, a ja čeznem da odnekle čujem prebiranje drvene pištalice naših pastira ..."

"Kako sam rado odlazila ispod domaćeg krova gdje sam ostavila mučilište mojeg mladog života. A sad? Da mi je nastaviti sve one muke što su ostale iza mene. Da sam tamo i s Nađem, ja bih čak i voljela jer bih bila doma. Kad bi me u domovini čekalo sto mučilišta, sve bih uzela, prigrlila. Tamo bi bilo lako podnijeti jer mi je sve znano, sve moje. Moje, A ovdje, tuđina! Tuđina - najstrašnija riječ u ljudskom jeziku. Kad bi ljudi znali kakve su u njoj skrivene boli, nikakva ih patnja ne bi sklonuti mogla da ostave svoj dom! ..."

Brzo napiše dopisnice Dorici i majci i zatraži konobara neka sve baci u škrabicu. Pratila

je njegove korake i naplatila ih.

Glazbenici sviraju, publika se rastapa, a njezino društvo ne dolazi. Već konobari počinju nešto sumnjičavo promatrati mlađahnu damu. Napokon se vraćaju sve troje: Juliška i Ferenci crveni od uzbuđenja, a Nađ vrlo srdit i blijed. Gospođa stade pripovijedati Mirjani neku obiteljsku nepriliku, a onda ušuti jer su konobari prostirali stol i nosili najskuplja jela, najbolja vina, a na kraju šampanjac.

Čarobna rasvjeta, umjetnička glazba, bučni svijet, svakog časa mijenja se slika, ničega ne manjka veselju, ili barem rasonodi mladosti. U Mirjaninu srcu ne nalazi nikakva odziva. Njoj je sve tuđe, tuđe, tuđe!

Juliška pogleda na svoj sat obložen briljantima:

- Sad je već prekasno za operu, ta glupost nas je zadržala. I sutra je dan, ali idemo u grad. I otišli su.

Sjedeći na palubi parobroda njih troje su postrance nešto tiho raspravljali, a Mirjana se zagledala u tamnu površinu Dunava kojom klizi brod. Nešto je vuče dolje na dno rijeke gdje je tišina i mir. Sasvim blizu plovi rijekom drugi parobrod. Kao da je odanle čula povik na svojem jeziku. Srce joj zadršće. U mašti joj se stvara lik staroga Tenšeka kako je došao da je uzme i spasi kao što ju je uvijek branio i spašavao u djetinjstvu. Da je tamo bilo tko govorio hrvatskim jezikom, smjesta bi viknula: Povedite me doma, doma iz ove strašne tuđine.

MLADI NEZNANAC

Stigli su u veliki hotel. U raskošnom predvorju blistaju kristalni lusteri i crvene se zlatom vezene odore bojeva. Gospodin u smokingu prilazi inženjeru, a ovaj veli Mirjani:

- Gospodin direktor hotela treba tvoj vlastoručni potpis u pisarni. Takav je običaj. Idi s njim.

Smjesta slijedi gospodina. Našla se u prostoriji s drvenim stijenama i kožnim naslonjačima. U sobi sjede neka dama, neki nepoznati gospodin i onaj mladić koji cijelim putem prati nju i Nada. Obuzme je silno uzbuđenje. Gledajući njegov lice, vidi samo mladog pravника, baš onako kako joj se snilo u vagonu. Neznani mladić pokloni se vrlo uljudno. Drugi, stariji odmah je oslovi, tražeći njezino ime i druge potankosti. Odgovara im kako se zove, otkuda je i u koju svrhu putuju, a onda joj stariji kaže:

- Možete se začas osloboditi ovoga čovjeka koji se nazivlje vašim mužem ako hoćete, ali morate biti iskreni i reći nam golu istinu. Kako vidite, ovaj mladi gospodin ovdje putovao je čitavo vrijeme za vama i krišom vas pratio da vas povede natrag.

Survao se nad njom kao pljusak. Ne može sve to u jednom mahu shvatiti, razumjeti. Oči joj izražavaju muku kojom se nastoji pribitati.

- Mi smo o svemu obaviješteni pa je najbolje da svoju sudbinu predate u naše ruke.

- Tko ste vi? - pita ona, gledajući starijeg gospodina.

- Sasvim ste logični. Ja sam izaslanik tajne policije.

Odgovor je smuti i sada pogleda u mladog čovjeka s kojim su se zabavili čak i njezini sni. Ali on ne kaže ništa, a stariji bude blag i povjerljiv:

- Ako se pouzdate u nas, ne može više gospodin Nađ imati nikakvu vlast nad vama. Znajite: on vam je slagao. Ništa nije istina što vam je govorio o sebi. Taj vaš tobožnji muž nije drugo nego trgovac bijelim robljem pa vas kani prodati za velik novac u inozemstvo. Mi imamo točan opis vaše i njegove osobe od policije iz vaše domovine.

Po njoj pada magla smutnje.

- Trgovac bijelim robljem? Što je to?

I razjašnjava iznenađenoj Mirjani nepoznate joj stvari, a onda odmah dodaje:

- Vidite, dakle. Kako sve to niste znali, mogao vas je na lak način obmanuti da je neki državni inženjer.

Još uvijek nijema zuri Mirjana u policistu, a on se žuri otkrićima:

- Nađ ima željezničku kartu kojom se na Margaretinu otoku pred nama iskazao, a sve je krivotvoreno. Danas je nedjelja, ne možemo istražiti lažnost njegovih navoda i zato smo od vašeg društva tamo na otoku zatražili da ne govori s vama o tome i nadzirali smo ih. Ako vi potvrdite svoje navode, spašeni ste.

Njezina šutnja potvrđuje njihovo uvjerenje i policist ponovo naglašava:

- Jedan pogled je dovoljan da u vama prepoznamo djevojčicu, iako ste u opravi odrasle dame. Ovako nerazvijeno djevojče ne bi nijedna mati ovoga svijeta udavala za onog starog proživjelog čovjeka, osim da nema za jelo i mora svoje dijete prodati. Vidite, a taj gospodin navodni inženjer Nađ tvrdi da ste vi kći upravitelja jednog vlastelina i što sve nije nadrobio, a vi ste dvanaestogodišnja gospođica iz Švicarske, a odveo vas je jedan Mađar trgovac bijelim robljem iz Züricha kad ste išli s knjigama iz škole. Vaša je majka bila bogata gospođa Adelina Grebl. Mi sve znamo. Odanle su odmah brzojavili švicarskom poslanstvu u našem gradu, a ovaj mladi gospodin koji vas je slijedio došao je iz inozemstva u potragu.

Neko se novo biće u njoj pojavilo što je uočilo pukotinu kojom bi se mogla provući u slobodu. I šulja se sve bliže k njoj, uzima je svojim čvrstim rukama i šapće: "Naprijed. Jedna riječ i do sutra si preko dola i gora u Švicarskoj. A onda dalje bilo kako."

- Recite riječ i vi ste slobodni - putujete u Švicarsku još noćas.

Švicarska. Sloboda. Dvije sanje, dvije zvijezde za kojima luta Mirjanina duša pune dvije godine. Sad su tu. Samo treba ispružiti ruku. Istina, tamo će razjasniti da nije oteta malodobnica iz Švicarske. Ali možda je ona bogata gospođa u Švicarskoj primi, ostavi u svojoj kući i pošalje u visoke škole. A možda i ne. Svejedno, sloboda će joj ostati. Sloboda stečena lažnom podlom prevarom? I stade drhtati od tih ružnih misli.

"Ne mogu", veli ona kao da odgovara nekome u sebi. "Ne mogu biti nepoštena klevetnica. Ne mogu" - i suze joj navru na oči kao da plače sama nad sobom što ne može dignuti ponuđeno joj oružje i osloboditi se svega.

- Nađ je rekao istinu - kaže ona pa stade pripovijedati detaljno, razjašnjavati sve. U svojem kovčegu koji je već donesen u hotel iz stana gospođe Juliške ima spise koji sve dokazuju.

Gospoda se uvjeriše da se radilo o kobnoj zabuni.

Kad je Mirjana s rođacima i Nađem sjela u kavani hotela, obuzme je neki osjećaj razočaranja. Dok je prošle noći sanjala o tom neznancu, njezina mašta drukčije je razvijala uzroke prisutnosti mladog čovjeka, makar samo načas. Međutim, Juliška joj razjašnjava:

- Nismo ti mogli ništa reći na otoku jer je jedan detektiv iza našeg stola i tamo na brodu neprestano prisluškivao, a baš tamo nam je moglo koristiti što je vidio da se mi s tobom nikako ne sporazumijevamo. Ni moj muž ni ja nismo bili dovoljni svjedoci.

Sigurno je onaj iz Švicarske htio zaslužiti obećanu nagradu za otkriće ukradene djevojčice. Ali ovo će skupo platiti taj policist kad to moj muž prijavi u svojem klubu.

- Potužit ću se sutra na ministarstvo - prijeti Nađ. - Smjesta ujutro idem tamo. Glupani! Zašto bi ona izgledala kao da je ispod četrnaest godina?

Juliška na to ne odgovori. Dugo su još zajedno raspravljali da zaborave i da se umire.

Najposlije se Juliška i Ferenci dogovore s Nađem o programu za sutradan i oproste se.

Mirjanom je zavladao osjećaj tupe bespomoćnosti.

Dani su prolazili u neprestanom posjećivanju svega što je Nađ smatrao potrebnim da pogleda. Navečer bi odlazili u kazalište, opere i koncerte, a onda se večeralo u klubu. Tu su konobari nazivali Belu de Ferencija naslovima visoke gospode, a Nađ se ponašao naročito dostojanstveno i neprestano šaptao Mirjani:

- Vidiš, ovamo mogu dolaziti samo pravi plemići i njihovi gosti koji po rangu službe smiju doći s njima. A to sam sada ja. To moraš pisati ocu. Neka to kaže barunu, odmah će moj ugled porasti u njegovim očima i požurit će protekciju.

Ona potvrdi glavom i ne reče ništa.

- Zašto se stalno držiš kao da ću te progutati? Niti govoriš niti se ne veseliš, a pružamo ti sve najljepše i najbolje, najskuplje.

- Kaniš li već sad sekirati ženu? - upita sestrična nasmiješeno.
- Ljuti me to hladno držanje kao da je ona sve to davno vidjela i zasitila se svega. A tamo kod nje u Hrvatskoj svemu tome nema ni traga.
- Ima! - reče Mirjana kao da je oživjela.
- Otkuda! Vi tamo nemate pojma o galerijama, muzejima, umjetnosti, kazalište.
- Kako ne. Vidjela sam u Zagrebu prekrasne galerije, muzeje i opere, i palače i spomenike
- rumenilo uzbuđenja skoči joj u lice.
- Onda je sve to samo u malom, ali kod nas u Pešti svjetski, veliko.
- Da, veliko jest, ali nije ljepše od onoga kod nas.
- Nije ljepše? Kako to smiješ reći?
- Hajde, pusti Lajoš - srdi se Juliška - nesnosan si. Njoj je najljepše što je u njezinoj domovini, pa bilo to i otrcano i strano. Svakome je njegovo najljepše, to je prirodno.
- Nije prirodno. Njoj mora biti najljepše ono što hoće muž i što je njegovo. Ne upleći se u to, Juliš, to je moja stvar. Imam svoje principe po kojima ću odgojiti svoju ženu.
Ona slegnu ramenima i upozori društvo na skupocjeni nakit neke dame koja upravo ulazi.

Nakon završene večere iznenadi Julišku bratićev prijedlog, kojemu se ona protivila, ali on ponovo upravi prijedlog svojoj ženi:

- Kako tebe ionako ništa ne veseli, idemo na moje novo mjesto. Piše mi punica. Naš stan je uređen, a ona je otišla kući da nam pošalje svakovrsnog živeža. Hoćeš li da se vratimo, Mirjana?

Prihvatila je objeručke. S mnogo razloga. Bit će bliže svojem domu, oslobodit će se Nađeve neprestane prisutnosti i učiti brzojavnu službu, a svakoga dana provest će neko vrijeme sasvim sama. Oslobodit će se ovog velikog grada, neprestanih zabava koje je ne zabavljaju i neće više slušati vječito hvalisanje gradskih znamenitosti i ljepote koje uvijek svršavaju: "Toga u tvojoj domovini nema". A to je razdražuje kao dijete kad mu vele: "Tvoja majka nije lijepa kao moja". A kad je Nađ sve upornije nastojao da je zadivljuje, počela se u njoj razvijati neka zavist. I zamrzi sve što joj je pokazivao, a njegovu želju da izreče hvalospjeve osjećala je kao izazivanje. I sve što joj se prije osam dana činilo još lijepo i vrijedno, sada joj je nesavršeno, neukusno, nepodnosivo, omraženo. Više puta osjetila bi bijesnu želju da sve ono čime se hvale Nađ i njegovi, razbije, ruši. I jedva čeka da ništa više ovdje ne vidi i ne čuje.

Sutradan pred odlazak piše kriomice dadilji:

... "Moj život bit će samo mučeništvo kćeri koja mora spašavati nesreću svoje majke. Marta, prihvatila sam grdni teret, ne sluteći da će biti tako ružan. Ali nema mi pomoći. Sada se moram skupiti i misliti da će on uzeti majku, da ću se moći brinuti za Doricu i da je prema meni pažljiv, dopušta mi da učim za činovnicu na brzojavu. Znaš da je to velika utjeha. Dugujem mu zahvalnost i prema tome ću se vladati".

U NOVOM DOMU

Visoka koštunjava svekrva pokazuje Mirjani njezin novi dom. Teško pokućstvo od orahovine izrezbareno u renesansnom stilu, slike, naslonjači, sagovi, vaze, ništa u njezinu srcu ne pobuđuje osjećaj doma. Sve joj je tuđe. Ništa nema njezina, osim jednog skrovitog kutića u kovčegu kamo je spremila svoj dnevnik. Ali ona se sredila i odlučila da sve prima mirno i prikazuje se vedrom kao da je sve veseli. I nalazi puna usta riječi da barem naoko bude neki sklad između nje i nove obitelji. Odvratnost prema braku skrivala je pažljivo pred mužem, njegovom majkom i kućom.

I dok on promatra pokućstvo s velikim zadovoljstvom, ona se pridružuje, živo potvrđuje njegove primjedbe. A Nađ neprestano pogledava svoju majku pa se hvali što je sve dobio sa ženom. Ali lice stare gospođe je nepokretno, hladno, oči neprestano traže neki predmet da tamo sklonu svoj pogled pred sinovljevim. Tu igru opazi Mirjana već u prvim sobama,

ali ne poklanja tome veće pažnje.

Najposlije se zaustavljaju u elegantnoj blagovaonici i sjedaju oko stola. Nađeva majka nosi u sobu jelo. Mirjana se trgne, pohiti joj u susret i hoće da uzme zdjelu.

- Nemoguće je da biste vi posluživali dok je napolju djevojka.
- U mojoj kući nikad nisam dopustila služavki da se približi k mojem stolu.
- Dopustite meni. Ne bi bilo lijepo da vi mene poslužujete.
- Onda sam ja ovdje suvišna. Dobro.

Nasred sobe stoji Mirjana sa zdjelom u ruci, ne shvaćajući što se to sada dogodilo. Nađ je uputi:

- Ostavi samo majci, ona bi bila nesretna da ne poslužuje, moraš se priviknuti da ona nosi jelo.

- Mislila sam da mi je to dužnost. Oprostite - ispričava se gospođi.
- Nakon jela raščistit ćemo tu stvar i urediti kućanstvo - veli Nađ.

Kad je objed završio, zapali on trabuku i približi se k majci. Mirjana gleda dva lika: dva strahovito produžena lica, suha, blijeda, dva duga nosa i dva para sivih očiju, samo što je njegovo lice obraslo sve do polovice tamnom bradom, a čelo mu je produženo zbog čelavosti. Tu njihovu sličnost upotpunjuju jednake kretnje, hod, način govora i neki pogled koji se čini skrivenim, istražujućim, podmuklim. Njegovo se lice uozbilji, gotovo poprimi izražaj strogosti pa se okrene k Mirjani:

- Sad je kraj putovanjima, zabavama, besposlici i luksuzu. Tu je sada ovaj naš dom koji se mora držati u redu da se ništa ne pokvari, a uglavnom se mora voditi gospodarstvo i štedjeti, štedjeti i opet štedjeti.

Stara gospođa sumnjičavo kima glavom, a izražaj lica kao da nešto spočitava.

- Da, mama, razumijem vas, mi smo na putu nešto potrošili. Ali moj položaj traži da idem na svadbeno putovanje, a onda morao sam žrtvovati jer Mirjana se mora naobraziti, upoznati kulturu. Pa ona je žena inženjera. A sada ono najvažnije. Imam svoje principe koje naravno mora prihvatiti i moja žena. O svemu sam govorio i s tvojom majkom, davno prije zaruka, a ona mi je rekla: "Gospodine inženjeru, moja kći je dijete i možete je od gojiti kako vas bude volja. A poslušnost je njezina najveća krijepost." To me najviše ponukalo da te uzmem za ženu jer mi je pružilo mogućnost da ćeš se sasvim uživjeti u moj život kako ga ja želim provoditi. To velim zato što si se na putovanju počela protiviti mojim željama, kao ono s dopisnicama. Tamo sam preko toga prešao, mislio sam: na svadbenom putu su blagdani, a na takvim se blagdanima razjogune i najposlušnija djeca. To znam još od svojeg oca koji je bio učitelj.

Stara se ne miče i gleda u tanjur. Mirjani se čini da nikad nije vidjela čovjeka koji sada sjedi njoj nasuprot.

- Dakle, čuj: Prije svega mora posao u kući biti uredan da ne bude zbrke. Ja spavam do sedam sati, onda se uređujem, u pol osam već je na stolu zajutrak. Blagovaonica mora biti potpuno pospremljena i prozračena. Zato, Mirjana, moraš ustati već u šest sati da možeš spremati blagovaonicu, a mama će kuhati kavu. Kad ja odem u ured, naravno, ti ćeš onda urediti sobe. Ovako skupocjeno pokućstvo ne možeš prepustiti služavki. Svakog dana moraju se sagovi čestito iščerkati, a svaki drugi dan isprašiti. U tom ti može pomoći djevojka. Nemoj misliti da bih te degradirao do služavke, samo sve mora kroz tvoje ruke, svaku stvarčicu obriši sama da bude čista i da je neoprezna služavka ne uništi. Do deset sati mogu naše četiri sobe biti u redu, jer petu, svoju sobu, uređuje mama. Tamo ona ne da nikome priviriti. U deset sati ideš u kuhinju. Mama se dotle već vratila s trga i onda ćeš joj pomagati u kuhinji.

- Ne, to nije potrebno, ja kuham na svoj način - veli stara gospođa.
- Morate se pouzdati u nju, kuha vrlo dobro.
- Tako? Moje ti kuhanje više ne prija. Dobro.

Opet Mirjana opazi sijevajući pogled u njegovim zjenicama i jače bljedilo u njegovu, ionako blijedom licu.

- Pazite, ne dam da mi itko pokvari život.

Starački obrazi orumene se žarom prigušenog bijesa, a trepavice neprestano trepću. Mirjana naslućuje neku zatajenu oluju između majke i sina.

- A sada čujte me obadvije: ti ćeš, Mirjana, slušati majku i pomagati joj što bude trebalo. Ona će kuhati po svojem, samo katkad možeš i ti nešto samostalno prirediti, naime, ona jela koja se kuhaju kod nas. U jedan sat je objed. Mama će dopustiti da joj pomažeš nositi jelo. Kod stola želim ozbiljan razgovor. Nakon toga ćeš mi svirati, a kad zaspim, uzimaš u ruke vezivo. Svako popodne od dva do pet sati lijepo ćeš vesti, a jedan sat opet svirati. Zatim ćeš pomagati mami u kuhinji. U osam je večera. Ja obično nakon večere radim u svojoj sobi. Vidiš, Mirjana, u kućanstvu mora biti red.

- Zar neću u večer učiti brzojavljati? - pita ona zabrinuto.

- Naravno, ali tvoji učevni satovi počinju tek poslije devet navečer kad je u službi moja znanica. vrlo ljubazna gospođa. A s ostalim poslom si zadovoljna?

- Naravno, sve mora ići svojim redom. I u samostanu je bilo tako pa smo zato i na sve dospjele.

- Vidite, mama, ona je naučena na red, dakle, uzalud ste se bojali. A onda pazi: svuda i svagdje treba štedjeti da privrijedimo nešto za starost. To sam ti već nekoliko puta rekao, Mirjana. Da, skoro bi imala stići prva renta od tvog oca, a onda ćemo odmah metnuti u štedionicu - pa snizi glas, izvadi olovku i stane računati:

- Sto forinti iznosi sada moja plaća, sto forinti dnevnice. Tata će slati mjesečno pet stotina, a onda još živeža, vina i svega drugoga, dakle, dvadeset forinti bit će mjesečno dovoljno za kuhinju i služavku.

- Samo dvadeset? - zapanji se Mirjana.

- To je još vrlo mnogo - veli stara gospođa.

- Samo ti uči štedjeti od mame, ona zna. Sve se mora uložiti u štedionicu. Ni meni ni tebi ne treba nikakvih odijela barem dvije-tri godine. A sad idem da porazgovorim o tvojoj službi.

To je svjetlost u kojoj se Mirjani sve što je on rekao pokazuje snošljivim.

Poslije podne, pošto je sve kovčeg ispraznila i uredila stvari, ide u kuhinju. Želi otvoriti vrata smočnice. Služavka joj veli da ključeve ima stara gospođa. I uputi se k njoj.

- Ključeve od smočnice? - pita gospođa i dodaje: - Kaniš tamo pospremati? Sve je u redu.

- Uzela bih mlijeko i skuhalo kavu za južinu.

- Nema mlijeka. Mi ne pijemo kavu poslije podne.

- Ništa zato, bit će dobro i komad kruha s maslacem ili sir s vrhnjem, ili malo šunke, svejedno.

- Oh, ničega nemamo. Naravno, naučila si kod vas na barunske južine. Vidiš, ja samo štedim. I da sinu ugodim, nikad ne južinam.

Smučena je i postidjena kao prosjak kojemu su pred nosom zatvorili vrata. Od stida ne zna kamo da se okrene. Starica joj i ne pokušava dati ključeve niti joj što drugo predlaže za jelo. Svoj poraz nastoji Mirjana pokriti smiješkom:

- Da, južina je samo navika. Zapravo i nisam gladna - i odmah prijeđe na razgovor o vezivu pa stade pokazivati veliko svilenom pokrivalo za klavir koji će sada uzeti u posao.

Točno u osam sati stigao je Nađ i sjeo k stolu. Mati je donijela dva pirjana odreska s krumpirom. Jednoga metne na tanjur sinu, a drugi raspolovi sebi i Mirjani. K tome joj dade dva krumpira i tanki komadić kruha. To Mirjanu podsjeti na neobično mršav objed, poveže s tim nemili prizor s južinom i sada ovu večeru. Dakle, to nije slučaj, nego način života? I bude joj vrlo nelagodno.

Mirjana osjeti jaki glad. A zdjela prazna. Ni kruha nema na stolu. Iziđe u kuhinju i upita djevojku gdje ga spremaju.

- Pod ključem je. Stara gospođa odreže za svakoga samo komadić. Morat ćete stegnuti želudac ako kanite izdržati u toj gladnoj kući, ili morate jelo kriomice kupovati kao ja. Ali što ću, službu danas nije lako naći.

Već se otvaraju vrata kuhinje, a stara gospođa ulazi.

- Što radiš, Mirjana? Trebaš li što? Rozika, što je željela mlada gospođa?

Uplašena služavka šuti, a Mirjana brzo odgovori:

- Oprala sam ruke.

I odmah ide u sobu. Gospođa je slijedi, obilazi pomalo oko stola, a onda čudno nakrivi glavu:

- Čini mi se da naša mlada gospođa nije zadovoljna s našom koštom.

Nađ podigne glavu i pogleda majku koja dalje razlaže:

- Meni je vrlo žao što je nisam mogla podvoriti za južinu kavom, maslacem, sirom i vrhnjem i šunkom. Vidiš, ona je privikla ovakvoj južini kod kuće. Naravno, u njezinoj kući ima svega, a mi to nemamo. Eto, ni večera joj nije išla u tek.

- Naprotiv, i te kako mi je išla u tek, samo, naravno, kod mojih se doma više kuha i više jede. I on je kod nas mnogo, mnogo više jeo - i pogleda Nađa.

- Zato je pokvario želudac. Jedva sam ga izliječila. A čemu toliko jesti? Želudac i crijeva obole, pa trebaš liječnika i lijekove. Je li to štednja? Treba manje jesti. Nije li tako, sine?

- Istina je. U tvojoj se kući, Mirjana, odviše jede. šest, sedam jela za objed, a pet za večeru. To je strašno. Vjeruj, jeo sam tako mnogo samo iz pristojnosti. Moraš se priviknuti urednom obroku.

- Zato si tako slaba jer previše jedeš - veli stara gospođa - djeca koja trpaju u sebe uvijek su mršava.

Sluša ih, šuti i misli. Zar će to ovako? Sjeti se Rozikinih riječi da krišom kupuje jelo.

Kad je malo nakon toga Nađ sjeo u svojoj sobi da čita, ona uzme šešir i spusti se stepenicama na ulicu. Još su dućani bili otvoreni. Kupila je toliko salame i kruha koliko je mogla sakriti u džep i opet se neopažena vratila. Sve je potrajalo deset časaka. Smjesta je sakrila jelo i sjela za klavir. Iz pokrajnje sobe otvore se vrata. Ulazi muž s majkom:

- Gdje si bila, Mirjana?

- Htjela sam kupiti vune za vezivo, ali već je dućan bio zatvoren.

- Kako to sebi zamišljaš jednostavno otići iz kuće u vrijeme koje smo odredili za druge stvari? I to bez mogeg ili maminog znanja? Naravno, doma ste vi svi živjeli neuredno pa te nije imao tko uputiti. Žena ne može izaći iz kuće, a da ne pita muža je li mu pravo. I još ne kaže zbog čega ostavlja stan.

Šuteći, gleda ona u sag što ga savijaju stara gospođa i služavka. Osjeća se kao da su je ljubazno uveli u neki krasno uređen dvorac i rekli joj: tu ćeš tamnovati i gladovati.

- Da, gotovo sam zaboravio, možeš započeti brzojavnu obuku već sutra, svakog dana od devet sati navečer. Pratit će te uvijek moj stari podvornik, pričekati i opet dopratiti kući. A sad idemo na počinak.

- Pripravila sam svilu, moram je još danas razapeti na okvir. Najbolje se radi u noći. Kad počnem, ne mogu leći, samo bih vezla.

- Vidite, majko, kako je ona radišna. Sad ste čuli: ona neće spavati, nego raditi. Hajde, idemo leći, mama, ona jedva čeka da joj dademo mira.

Gospođa ostavi sobu. On poljubi Mirjanu u obraz pa ode spavati. Samo služavka savija pokrivač stola i pogledava u svoju mladu gospodaricu kao da joj želi nešto reći. Onda ide, pa strelimice otvori vrata salona. Na pragu je stara gospođa naslonjena na vratnicu prislušivala.

- Htjela sam još govoriti s mladom gospođom, ali vidim da već radi. Idem - i odlazi polagano.

Služavka ne veli ništa, samo zaželi mladoj gospođi laku noć.

TAMNIČARI

U sobama tišina. Mirjana sjedi s vezivom uz prozor, otvoren na vrt. Promatra kolni put kojim voze kola. Od časa do časa zaglibe u jamu, a ljudi viču, odmaraju se, brišu znoj, tuže se i opet nastavljaju težak put.

"I život je takav put", pomisli Mirjana. "Uvijek jame, uvale, moraš šuštati, obrisati znoj,

skupiti novu snagu i opet vući svoj teret dalje. Tako žive svi ljudi na zemlji. Tako moram i ja proći svoj put."

I opet je prešla preko takve jedne jame. Svake večeri od devet do jedanaest sati uči u brzojavnom uredu, dok Nađ kod kuće spava. A u uredsku sobu dolaze noću prodavači s raznim hladnim jelom. Ona kupuje kriomice da utaži glad. Kad svrši posao, vraća se u pratnji inženjerova sluge, tiho, posve tiho u stan i još dugo u noći veze. U ladici za vezivo ima dnevnik. Njemu se utječe kad osjeti potrebu da s nekim podijeli svoje misli. A ta je potreba svakog dana sve veća, misli svakog dana naviru jačim tokom kao neka podzemna rijeka kojoj ne zna izvora, samo osjeća snagu njene bujice. I dok hitro, gotovo bez daha sprema sobe, pomaže u kuhinji staroj gospođi, dok veze, svira ili uvečer uči da udara na brzojavnu tipku, nose je misli sve dalje od onoga što je oko nje, daleko u domovinu, uružinsku sobu gdje Marta i Tenšek misle na nju. Nose je u aleje tihog samostana kojima sada prolazi Dorica, nose je ulicama onog divnog domovinskog grada koji šumi kao srebrna rijeka u dolini. Od dana, kad su joj ovdje u tuđini pokazivali ljepote velikog grada, kad su joj rekli da u njezinoj domovini ništa nema od svega toga, od tada svakog dana misli hodočaste u domovinu. I čini joj se svakog dana sve ljepšom i veličajnijom. Gleda je kroz maglu suza osamljenog srca što u tuđini boluje za rođenim krajem.

Začuje korake. Prene se. Brzo uzme vezivo. Stara gospođa ulazi. U ruci joj je krpa za brisanje prašine. Ispod vjeđa vrebajući pogled traži po ormaru, polici i stolicama. Onda se saginje i briše. Mirjana je gleda i nastoji da bude vrlo ljubazna:

- Ne trudite se. Ja sam poslije podne obrisala prašinu.

- A ipak je sve prašno. Ja sam u svojoj mladosti uvijek radila, nisam vezla kao ti. Ustala sam u zoru, nosila vodu i cijepala drva da nitko ne bi vidio kako radim proste poslove. A da nisam radila, ne bih bila mogla odgojiti toliku djecu. Ovakvo pokušstvo nisam imala kao ti, ali sam bila vrlo zdrava, kao gora čvrsta i teško sam radila.

- Da, pripovijedali ste mi, težak vam je bio život. Zašto se ne biste odmorili? Sve bih mjesto vas radila. Da vam pomognem kuhati večeru?

- Svakog dana topla večera? To mi ne možemo. Lajoš će jesti piletinu od podne, a nas dvije prženu slaninu.

- Možda bismo danas promijenile nešto drugo? Recimo: malo rezanaca?

- Ne, slanina je zdrava i dobra. Ja sam to uvijek jela. Svojem mužu i djeci skuhala sam gulaš ili štogod od tijesta, a ja sam jela slanine. Žena mora štedjeti. Muž radi i hrani kuću, njemu se mora dati sve. Žena se najede bilo čega - ne čekajući odgovor, stara izlazi u druge sobe noseći krpu da nastavi brisati prašinu. I opet je tiho. Mirjana ne veze. Misli, neprestano misli kamo je to dospjela?

S hodnika se čuju koraci, teški odmjereni, a ona veze brzo, gotovo nervozno.

Na vratima se pojavi Nađ, pozdravi, pristupi k Mirjani i pogleda ručni rad.

- Danas nisi mnogo izvezla. Jučer je bilo više.

- Ovaj današnji posao oduzima više vremena, mora se neprestano šatirati.

On se okrene po sobi, razgleda pokušstvo, uživaju svakog dana ponovo u rezbariji, u stupovima i fasadama ormara. Onda istražuje sitnarije na policama kao da ih je tek danas prvi puta vidio.

- Te figurice morale bi se bolje držati u redu, nisu idealno obrisane od prašine.

Kad se okrenuo, zapne o debeli sag i srdito vikne:

- Ovaj je ugao saga zavinut. Zašto ne paziš, zar se sve mora odmah pokvariti?

- Nije sag zavinut, nego si ga ti digao.

- Uvijek nađeš ispriku. Uopće nisi više marljiva kao prvih tjedana. Koji je tome uzrok? Možda štogod čitaš? I kod kuće si kriomice čitala. Rekla mi je kuma.

- Nikako, samo me malo zaboljela glava. Uvijek sjedim uz vezivo. Morala bih se malo kretati na zraku. To je rekao i liječnik kad je bio u brzojavnom uredu.

- Okreni se malo više po kući. Posao ti dodijava, to je sve.

- Jako se varaš, posao me najviše veseli.

Obilazio je sve sobe, razgledavao svaku stvarcu, a onda odredio da se rano večera. Stara

gospođa donese dva komada piletine, salate i stave pred sina.

- Zašto vas dvije jedete uvijek slaninu? Niste mogle skuhati kakvu tjesteninu?

- Mirjana jede najradije prženu slaninu, a ipak i od toga pojede samo mali komadić. To je zato što uvijek sjedi i veze, svira i uči taj brzojav. Kad bi prala rublje, glačala, ili laštala podove, imala bi volju jesti i razjačala bi se.

- A što bi onda radila služavka? - upadne Nađ i mrko pogleda majku.

- Služavku bismo mogli otpustiti. Ja nisam imala služavke, ustala sam noću, nosila vodu i prala da ljudi ne vide ...

- To sam već sto puta čuo. Ali moj otac je bio pučki učitelj, mogli ste to raditi. Ja sam državni činovnik, inženjer. Stanujem u državnoj zgradi gdje ima i drugih inženjera, a preko puta je kolodvor, šef postaje sa činovništvom i vidi sve. A što bi rekle njihove žene da nemamo služavke? Još bi mislile da sam lagao o svojoj bogatoj ženidbi. Mirjana mora raditi u kuhinji i svuda, ali služavku moram držati zbog svoje službe.

Ona nakrivi glavu pa reče:

- Dobro. Radi kako znaš, ali ja se ne mogu priviknuti na ovu raskoš u kući. Mirjanine svijetle haljine moraju se uvijek prati, glačati, škropiti, ja sam nosila cijelo ljeto jednu tamnu haljinu. Uvečer sam je oprala i drugi dan obukla. Kod nas i služavka svoje pregače pere s njezinim haljinama. A ona to dopušta.

Široko rastvorenim očima Mirjana sluša staricu i njezina sina i trne.

- Otpusti služavku, a Mirjana neka radi posao koji pristaje ženi. A ne da svira, veze i lakoumno trati vrijeme. Trebamo ženu u kući, pravu ženu i kućanicu.

Bijesan ustaje Nađ, udari šakom po stolu i vikne:

- Dosta je toga. Znam kamo nišanite. Ako još jednom pokušate, bit će zla.

- Evo znala sam, ona će unijeti razdor između mene i sina, znala sam - stade plakati odlazeći. On neko vrijeme šeće gore-dolje, a tada se okrene Mirjani koja stoji u dnu sobe kao osuđenica.

- Ova je stara žena mnogo pretrpjela. Ti si samo uživala u dobrome. Mogla bi se potruditi da stekneš njezine simpatije ili barem da joj ugodiš.

Pogleda ga hladno i reče još hladnije:

- Pokušala sam sve - i u sebi doda: čak jedem samo prženu slaninu njoj za volju i kao služavka kupujem jelo. Ali ne može tu misao izraziti glasno. Nema snage. I šuti.

- Spremi se. Idemo na zrak, moram se umiriti - veli on.

U dva mjeseca nijednom nije bila u šetnji. Dva-tri puta zatražila je od muža da joj dopusti otići bilo kamo u prirodu. Uvijek je primila isti odgovor: on nema kada. Sama ne može u grad. Stara je gospođa opet govorila: "Peri rublje i lašti, otvori prozore, imat ćeš zraka i kretnje". Uvečer, kad bi odlazila u brzojavni ured, stao joj je na put opet Nađev podvornik Janoš. Ako je starca zamolila da uzme odulji put kako bi se malo prošetala u aleji od kolodvora do inženjerske zgrade, rekao bi Nađu vjerni starac: "Moram vršiti naloge gospodinove, a ja sam star, nećete od mene tražiti da ga varam i hodam okolo noću". Razoružana je i tu. Ni sunca ni zraka joj ne daju.

Osjeća se gore nego uznik. Taj ima izdržavati kaznu, a ona žrtvu za svoju majku i spasiti djecu. U prvom redu Dorica. Tim mislima smirivala je Mirjana uzbunu u sebi kao što se opojnim praškom umiruju živci.

Napokon šetnja, jedan izlaz. Prihvatila je to kao gladno pseto pod stolom komadić hljeba.

Prošli su iza inženjerske zgrade. Nađ je očito izbjegavao ulice. Nije s njom govorio, a ona je promatrala večernje ljepote rumenog mjeseca što se diže iza brda, polagano blijedi i nosi je od svakodnevnih nevolja daleko u prošlost djetinjstva. Sjeća se svojih sanja, želja da ide k mjesecu. I sad je privlači mjesečeva pojava u svemiru. Kad noću veze uz prozor, prati ga na njegovu putu.

"Da, vuče me sa sobom u daljinu i danas kao za djetinjstva. Možda zato što trajno luta kao i moje misli. Ali one nemaju povoda da se smiješe kao ti tamo gore. I čemu se smiješ? Izruguješ se mojem jadu ili možda navješćuješ pomoć?"

- Koliko će tebi otac poslati za jesenski kaput?

Lecnula se. Nešto je muž pitao. Što? - i diplomatski odgovori:

- Ne znam, zaista ne znam ...

- Ne znaš? Lijepo. Budeš li i dalje tako vodila računa o našim dohocima, nećemo ništa steći. Moja mama ima pravo kad veli da si lakoumna. Tvoja mama pisala mi je o nekih pedeset forinti za kaput. Međutim, ionako je u jeseni kišovito, ne ide se iz kuće, a jer ne želim ni s kim sklapati poznanstva, ne trebamo ići u posjete, pa ćemo tu svotu primetnuti k ostalom novcu i poslati u štedionicu. Mučim se i neprestano mislim kako bih i gdje prištedio, a tebe kao da nije briga.

Napokon se ona potpuno otme razgovoru s mjesecom i stigne sa svojim mislima na zemlju k mužu. I potrebno je. Mora s njim govoriti o onom najvažnijem zbog čega je prevalila svoj put u ovaj brak i nosi strpljivo grdno teško breme. Smjesta poprimi drugi glas i držanje i naglašava živo:

- Naprotiv, mislim samo o štednji i poslu, samo ne govorim o tom dok nisam sigurna koliko će tata slati u novcu, a koliko u živežu. Onda moramo ustanoviti: što će moja mama raditi u kući? Već smo je davno morali pozvati da se preseli k nama.

- Tvoja mama? Ne, ona sada još ne može doći.

Kao gromom ošinuta, upita:

- Kako? Nismo li ugovorili da će moja majka ostaviti oca i doći u našu kuću?

- Da, ali kad smo nakon svadbe boravili kod Franje, predložio sam mami drugo, a ona je rado prihvatila. Stalno će dolaziti svakog mjeseca i donositi sve što trebamo. To je bolje jer ovako otac ne može nikoga dovesti na mamino mjesto - a ona opet može k nama hoće li da se malo oslobodi oca. Kad bi trajno bila kod nas, ne bi nam otac slao ono što nam šalje mama.

Nekoliko trenutaka iznenađenja i šutnje. Nešto su se dogovorili što ona ne zna. Zato joj majka ništa ne piše o svojoj selidbi. A onda opet reče:

- Dakako, neka dođe. Pisat ću joj, a sad je vrijeme da ideš u brzojavni ured. Kaže gospođa šefica da vrlo dobro shvaćaš. Veoma sam ponosan. I baš zato mogla bi usporedo s ovim učiti posao pri izdavanju karata. I tu već ima namještenih žena, imala bi divnu plaću.

- Dobro, spremna sam učiti sve sto se može - i nastave razgovor o novim studijima.

Kad su stigli u blizinu kolodvora, uzme on Mirjanu ispod ruke i odvede je u ured.

- Da te pričekam? - pita je odjednom.

- Ne, danas ću još dugo vesti, rado bih pokrivalo svršila do kraja mjeseca. Htjela bih što prije tvojoj majci maknuti s očiju svilu i zlato.

- Stara žena ima svoje hirove i molim te nađi načina da joj ugodiš.

"Da joj se ponudim za besplatnu služavku" - misli ona, ali ne izreče. Onda Nađ raspravlja s ravnateljicom ureda i odlazi kući na počinak.

Svjetiljka gori na stolu. Na dugoljastom okviru razapeta je svijetlo crvena svila. Po njoj vezu Mirjanine ruke ljiljane od zlata. Iskri se nit u njezinoj ruci i hitro polaže tanke niti na svilu. Onda digne glavu, prisluhne. Pogleda na sat. Odloži iglu i ustane. Na prstima se približava k vratima. Osluškuj. Iz spavaonice dopire do nje Nađevo hrkanje. Brzo ide na vrata u salon. Sluša dugo. Polagano ih otvori. Tmina, tišina, a u dnu soba stare gospođe, zatvorena. Laganim koracima vraća se k vezivu, posegne u džep, izvadi omot, oprezno odmota papir da ne šušti. Na njemu se zacrvni kobasica. Uzima iz džepa zemičku, sjedne i jede. Katkad bi osluhnula na sve strane, ne miče li se nešto! I nastavlja jesti. Trpa u usta meso i guta, odjednom zalogaj zapne.

S hodnika su se otvorila vrata, preko praga stupi stara gospođa, ide hitro, gipko, čini se razjogunila se neka mlada žena. Začas je kod nje, saginje glavu k odresku, omiriše i primijeti:

- Divno miriše. Sigurno je vrlo slasno.

Mirjana se guši kao da joj je u grlu zaostala kost. Ipak se snađe pa ponudi gospođi:

- Izvolite, uzmite - šapne ona, ali gospođa govori sve glasnije:

- To su preskupe stvari za mene. Kad sam bila mlada, priuštila sam sebi ovakvo jelo

samo na svoj imendan. Svome mužu kupovala sam svake nedjelje za večeru, na sebe ne bih nikada toliko trošila.

U Mirjani uskipi, ali se suzdrži. Starica ne može biti drukčija. I učini se kao da ništa ne razumije i šapne:

- Vi ste bili prave mučenice u vaše doba.

- Znale smo što nam je dužnost. U iglu smo udijevale jeftini konac, a sviranje smo čule samo u crkvama na orguljama.

Stara gospođa govori sve glasnije, ali ipak nije mogla probuditi sina u trećoj sobi i tako Mirjana preostatak jela zamota, uputi se u salon i legne na divan. Dugo ne može usnuti. Zuri u strop i pita nijemu noćnu tminu:

"Što je to oko mene? Kamo sam zapala?"

Kad sutradan o podne stigne Nađ k objedu, oštro pogleda majku:

- Već sam ujutro opazio vaše izazovno mrko držanje. Što vam je?

- Zašto mi, sine, nisi iskren? Reci mi otvoreno: "Želim da za Mirjanu posebno kuhate". A umjesto iskrenog poziva, kupuješ joj u tajnosti fine nareske.

- Do vraga, što ste izmislili? Nikad joj nisam kupovao nareske.

- One skupe nareske ne kupuješ joj ti?

Na te riječi okrene se Mirjana gospođi:

- Ne. Sama sam kupila. Svi u uredu tamo u noći jedu, a ja sam isto tako gladna kao i drugi.

- Gladna? Ti gladuješ? Ja ti ne dam jesti? Takvom me klevetom kaniš ocrniti pred sinom? Znala sam da će me ona jednog dana baciti iz kuće. Već mi sprema putnicu. Kupuje za sebe jelo. Sramota. I otkuda joj novac?

Munje sijevaju stolom gdje sjede njih troje i gledaju jedno u drugo. Samo Mirjana se suzdržava. Naučena je u roditeljskoj kući da šuteći trpi. Nađ šiba očima sad jednu sad drugu, kune i jede, dok mati nije izišla. Onda upita ženu:

- Otkuda ti novac za nareske?

- Na polasku od kuće dao mi je otac i rekao: "Da ne moraš odmah svaki novčić tražiti od muža".

- Koliko ti je dao?

- Dvije stotine forinti.

- Toliki novac utajila si svojem mužu? Nosiš ga na putovanjima, posvuda, a ja ništa ne znam - i raskolači zapanjeni pogled u nju. - Što si ti sve kadra zatajiti, počiniti, a ipak gledati u oči?

- Te mi je novce dao otac i naročito rekao: "To je samo za tvoju blagajnu".

- Nema tvoje blagajne. Upamti to. Samo muž ima blagajnu. Prava žena ne skriva od njega novce i ne kupuje sebi potajice jelo kao kakva služavka.

- Bila sam gladna, a zapravo to i nije bio fini narezak, nego najjeftinije kobasice koje kupuju i sluge u uredu.

Odjednom on promijeni glas i veli mirnije:

- Istina je, moja mati ima strahovite mušice, nesnosna je, ali kad se ja jednom s njom zakvačim, onda je to strašno. Zato izmičem svakom sukobu, ali danas ću joj reći sasvim odlučno neka kuha više i za objed i večeru. A novac što si dobila od oca predaj meni - i on pruži ruku na stol. - Uložiti ću ga neka nosi kamate. Ti ćeš imati čestito jelo, to je moja briga, samo prepusti sve meni jer inače u toj kući ne može ni časa biti mira. Dakle, daj mi novac.

Osjetila je: usprotivi li se, značilo bi izazvati još veće strahote. I posegne u džep, izvadi novčarku i pruži mu je. On odmah prebroji:

- Dvadeset forinti potrošila si za nareske? Uistinu, nisi naučila štedjeti.

Otišao je odmah da spremi novac u svoj ormar. Mirjana uzme vezivo i razmišlja. To se razvija u neku nevolju kojoj ne vidi kraja. Ali ne može tako dalje. Ne može.

Navečer u uredu odluči da piše kući. Ali nikako majci. Zaboljelo ju je usred srca što je prihvatila Nađeve prijedloge, s njim sve ugovorila, a njoj jednostavno zašutjela. Kao da i

ne postoji. A tko zna što bi se dogodilo da je saznala kod doktora Franje kako raspolažu njenom žrtvom. Ali zašto majka ne dolazi u posjete? Zašto je on ne zove? Sve to ne može razjasniti. Iz majčinih pisama ne razabire ništa, ona su kratka. Možda zato što nije vješta njemačkom, a po Nađevoj želji mora pisati ovim jezikom, jer kad stigne pismo, prije ga pročita on. I ona je majci pisala samo tri pisma na njemačkom, kratko, beznačajno jer ih muž čita prije nego što se predaju na poštu. Kriomice se ne može dopisivati. Jedino je uspjela otposlati iz ureda kratko pismo Marti i Tenšek i jedno Dorici. Tamo u predsoblju sjedi Nađev Janoš i pazi na svaki pokret. Ako samo riječ progovori s kojim drugim slugom, već on pritrči, sluša i upleće se. Ali sad mora pisati. Ocu se ne usudi jer bi majci mogao spočitavati kako je udala kćer. Zato piše Marti. Otkriva joj: "Gladujem, Marta, i ne mogu više izdržati. Već treći mjesec. Uzeli su mi i novac i sad nemam za što kupiti jelo. Ne reci mami jer će me odati Nađu, ne nego je tjeraj da dođe, što prije neka dođe, moram sve raščistiti, ne mogu dalje!"

Uvečer, prilijepivši posljednju marku, daje jednom uredskom sluzi pismo da ga baci na poštu. Kad je prolazila hodnikom, opazi kako Nađev podvornik ogledava njezino pismo. Ona potrči, istrgne mu ga iz ruke i pri tom ga razdere. Uredski joj sluga saopći inženjerov nalog da sve što bi ona slala na poštu mora predati Janošu, a kad bi kupovala jelo, javiti mu.

Prva tri dana nakon zapljene Mirjaninih novaca kuhala je stara gospođa nešto više. čak je Mirjanu pitala što bi joj prijalo. Četvrti i naredne dane donosila je na stol zdjele sa sve manje jela. Da se to ne bi opazilo na prvi pogled, izrezala je meso na male tanke komadiće i poredala ih na zdjeli, a pored toga naslagala kriške krumpira kako bi se činilo mnogo. I uzela bi dijeliti snahi i sebi mršavo, a njemu dvostruko više. I to se činilo Mirjani neizmjerne malo prema onome što je on jeo u njezinu domu i u Pešti kad je bio Juliškin gost.

Očito je i Nađu udarilo u oči da na stol dolaze opet mali obroci. Ipak nije rekao ništa niti se usudio da pogleda Mirjanu. Bilo je jasno: morao bi ukoriti majku što ponovo kuha tako malo, a opet, drago mu je da štedi. Zato za vrijeme jela neprestano pregledava spise i čita novine kao da je mislima vrlo daleko od svega. Dotle Mirjana sjedi kod stola hladna i povučena i čeka svoju sudbinu.

Jednog dana, kad je starica donijela jelo na stol, počne odmah tumačiti:

- Danas imate luksuzan objed. Kupila sam tričetvrt kilograma mesa. Mislim da je to svadba.

- Ne, ovo je samo četvrti kilogram - veli Mirjana. - Vagnula sam kad ste meso donijeli.

Starica se okrene k sinu:

- Ti si joj naredio da me nadzire, ne spremam li novac za kuhinju sebi? Tako postupaš sa mnom? Bojiš se da te podkradam?

Njegovo lice pozeleni. Kao mahnit uzme zdjelu s jelom i tresne o pod. Goruće kletve padaju iz bijelih usana, a drhtave ruke posežu za posuđem, baca komad po komad. Uzima stolice i udara njima o zid, vrata, o pod.

Zaprepašteno gleda Mirjana u izbezumljenog čovjeka iz kojeg se razlijeva gnjev u divljim valovima. Ne može shvatiti da je to ovdje uvijek tihi, proračunati, odmjereni Nađ. Starica samo jadikuje nad razbijenim suđem.

- Tako ti uništavaš ono posljednje što je u ovoj kući moje? Mirjanine tanjure ne bi razbijao jer su fini, barunski, naravno, ja sam sirota.

Svaka njezina riječ suho je gorivo plamenu njegova bijesa. Mirjana razabire da se razračunavaju neka neznana neprijateljstva između dvoje škrtaca od kojih svaki ima neke svoje lične interese. I da ne bi još više raspalila požar, izlazi iz sobe. Ali gospođa Nađ dobaci za njom:

- Sad ideš kad si uspjela mojeg sina nahuškati na mene?

Inženjer uzima šešir strahovito tresne vratima i odlazi, a starica skuplja razbijene komade i plače:

- To se više neće moći ni žicom obvezati. Sve je smrvljeno - tako jadikuje dok Mirjana

jedva dolazi k sebi od nenadanog prizora i reče svekrvi:

- Vaš sin nije mi rekao da vagnem meso. Učinila sam to sama. Ne da se više podnositi ovakva štednja. Nikako. Gladovati ne mogu.

- Znala sam to od početka. Dame iz vlastelinskih imanja naučene su luksuzu, lakoumne su, rastrošne.

- Na to imam samo jedan odgovor: dajte mi ključeve od smočnice. Nešto se mora prirediti. Gladna sam. Nađ je zdjele s jelom razbio. Nismo jele ni vi, ni ja, ni Rozika.

- Dat ću ključeve njemu, neka radi što hoće - veli ona, ostavi sobu pa ne da ni ključeve ni jelo i zatvori se.

Uzalud Mirjana pretražuje po čitavu stanu, nigdje ni komadića kruha, a služavka joj razjašnjava:

- Uzalud je sve, nećete od nje dobiti jelo. Ona će prije umrijeti nego popustiti. Ovako je već uradila gospodinu dok je bio neoženjen. Ne jede po tri dana od jada što se u kući potrošio komadić mesa više.

Što da radi? Mirjana odluči da ide k mužu.

Stigla je u ured. Prije nego što je pokušala govoriti, on je odbije:

- Ako samo započneš o tome što je danas bilo, idem kući i razbit ću sve na komadiće. Sve si ti kriva. Tvoji su zahtjevi za barunsku kesu, a ne za moju. Trebam štedljivu ženu, štedljivu, a ne rastrošnicu.

Vratila se u stan, predala služavci jedan prsten neka ga založi i donese joj jela. Osim toga, neka plati brzozavku koju je odmah napisala majci. Ali kad je Rozika htjela izaći, hodnik je bio zaključan. Stara joj gospođa zaprijeti da će je smjesta baciti iz kuće, bude li otpremala kakve pošiljke mladoj gospođi ili što donosila.

Već je nastala noć. Nađ se nije vratio kući. Mirjana sjedi uz otvoren prozor. Od jutarnje šalice kave ništa nije okusila. Još bi to podnijela da već tolike tjedne nije izmorena stalnim gladovanjem.

Nikad u životu nije znala što znači gladovati. U roditeljskoj kući obilje, u selu nije bilo mesa ni kolača, ali je svatko bio sit. Dolazili bi stalno siromašni putnici, nahranila ih je i darivala starim odijelima, a kad bi otišli, nije mislila dalje o njima. O gladi je znala samo toliko da su kod kuće svi bili gladni kad su sjeli uz pun stol. Nemati čime da utaži glad? Na to nikad nije mislila. Sjeća se, čitala je više puta kod kuće u novinama kako je negdje nastala glad. Nije mislila o tome. Površno je prelazila preko te jedne jedine riječi: glad. A sad: tamo je smočnica puna svega, a njoj metnu na tanjur prozirne obroke. Svakog je dana osjećala sve više slabost tijela, mrzovolju, rastrojenost, želju da nečim tresne o zemlju i da više. Bože, kakva je to muka: glad? A ja još znam: imat ću kad dođe majka. Ali kako je onima koji nemaju nikakve nade? Nisu imali i neće imati dovoljno nikada u životu.

Skamenjena zuri u noć, u neku strahovitu sablast.

"Oskudijevati jelom? Uvijek osjećati kako ti se utroba savija, hvata slabost, koračati ovim svijetom gladan? Smije li pod suncem biti takvih muka kad je bog dao zemlju svim ljudima? Zar su i tamo sami Nađevi i njihove majke koji uzimaju tuđe i zatvaraju u smočnicu? Krađa je to. Sramotna krađa. Puna smočnica, a ja gladna. Sva zemlja puna je smočnica, a koliko gladnih. Kakva besramnost. Kakva ljuta bestidnost..."

Slabost je hvata i jeca, jeca nad sobom, nad svima koje smatra poniženim kao što je ona.

U plaču napokon usne.

Sutradan ujutro opazi da Nađ nije spavao kod kuće, a stara je gospođa otišla na trg i ostavila joj malu šalicu kave i pol zemičke.

Vrata hodnika ostavila je otvorena jer je djevojka nosila oprano rublje da se suši. I ona uzme prsten. Založit će ga sama u gradu i brzozaviti majci i ocu. Sad više nema obzira.

Na stubama sretne trhonoše. Nose sanduk. Odmah prepozna majčinu pošiljku. Vratila se i uz pomoć djevojke otvori. U sanduku nađe suhog mesa, tri butine, kolača i raznih jestiva.

- Jedite, Rozika, brzo, dok ne dođe gospođa. Evo, sakrijte dobro. Gladni ste - veli ona i sama jede i skriva jelo u kovčeg.

Kad je o podne inženjer sjeo k objedu, opazio je da mu je mati namrštena. Još prije juhe

donese Mirjana na stol čitavu kuhanu butinu i saopći mu otkuda je.

- Velika je šteta što si čitavu kuhala - primijeti stara gospođa gotovo plačnim glasom i pogledima otimlje zdjelu iz snahine ruke. - Vrlo je velika šteta. Ovako će se sve samo rastepsti. Mogli smo rezati komadić po komadić za tvojeg muža pa bi trajala čitav tjedan. Ovako je šteta, šteta.

- Ni komadića nije šteta - veli Mirjana sileći se na šalu - jer ćemo je slasno pojesti još danas. A tamo su još dvije sirove.

Staričine oči zatrepću, licem se prelije muka. Svakog časa zirne na Mirjanin tanjur. Kad god ona uzme nož i odreže novi komad, ponovo se tržne kao da je nešto ujeda. Najposlije posegne za zdjelom da butinu nosi u smočnicu, ali se Mirjana požuri - prije nje i pograbi zdjelu pa reče glasno:

- Ne, ne, stavit ću je u kredencu da mi bude pri ruci budem li gladna.

- U sobi je odviše vruće, pokvarit će se - uvjerava starica i gleda sina neka pristane uz nju, a on zahvaća pogledom crveno mirisavo meso, odobrava u duši majci, ali nema hrabrosti da protuslovi Mirjani koja nastupa odlučnošću vlasnika i nosi jelo u ormar.

Dvije Škrtice dršću za zdjelom butine kao za velikim blagom koji bi im moglo izmaknuti iz ruku, a to blago i nije njihovo.

Nakon objeda inženjer pođe leći, stara gospođa se povuče u svoju sobu, a Mirjana je ostala sama u blagovaonici. Sjeda k stoliću za vezivo. Otključa ladicu, uzme papir i nešto piše olovkom. Iza leđa tiho se otvaraju vrata i ulazi stara gospođa. Ne opaža snahu, pa se nečujno šulja kredencu i pruža ruke za zdjelom. Porculan zacvili na crnom mramoru. Mirjana se preplašeno lecne, tek sad je opazila gospođu. I svekrva ustukne. Preplašile su se jedna druge. Mlada žena zbunjena hoće da spremi u ladicu napola ispisan papir. Ali stara gospođa smjesta korača k njoj:

- Pišeš li nešto? Neko tajno pismo kad ga skrivaš? No, ti si zaista sirota. Što si se udala za takvog čovjeka. Njemu treba kuharica, služavka i njegovateljica. A ti bi, vidiš, morala sada imati kočiju, konja za jahanje, ili da ideš na izlet ili da gađaš u nišan, da živiš onako kako ti pripada.

- A zašto vi to meni govorite?

- Žalim te. Odviše si mlada za toliko oskudijevanje. Ako ti nije po volji moja samilost, dobro, šutjet ću. Ali idi u salon, dolazi jedna moja znanica, a moj sin mi je zabranio da te bilo s kim upoznam.

Ustala je bez riječi, otišla i u salonu nastavila pisati. Odlučila je ipak da sve javi kući, dogodilo se što mu drago. Brzo metne pismo u omot i napiše adresu. Naći će negdje čas da ga baci na poštu. Kad ga je htjela spremi u džep, iza glave ispruži se velika inženjerova ruka. Mirjana protrne. Ušao je po debelom sagu tako tiho da ga nije mogla zamijetiti. Nađ pročita naslov, raskine kuvertu i kao da je iz nje pala zmija i ujela ga stade vikati, udarati po stolu. Mirjana se povuče prema vratima i nestane u predsoblje. On je dostigne, vičući:

- Ispod mojega krova ne može izlaziti korespondencija koju ja ne mogu čitati. A ti mi baš prkosiš i pišeš na svojem jeziku. Čak i novine u koje tvoja mati zamata kolače kad ih šalje premaš i u noći čitaš. Pokazat ću ti kako se meni prkosi - i razdere pismo što ga je Mirjana napisala, baci u štednjak pa više: - Ja ću pisati mami odmah sada kakvu mi je kćer dala. Smjesta ću joj javiti - i ode iz kuće.

U njoj dršće svaka žilica. "Ne, tako dalje ne može", uvjerava sebe i uzalud traži pukotinu u tamnici kroz koju bi mogla objaviti svijetu svoju patnju.

Onda ide u blagovaonicu i pogleda na ormar. Ali butini ni traga. Uputi se u smočnicu. Zaključana je. Služavka joj razjašnjava:

- Dok ste vi u salonu pisali, stara je gospođa iznijela šunku, zaključala smočnicu, probudila gospodina i otišla u grad, a vama ostavila poruku da će se vratiti tek predvečer. I ključeve je uzela sa sobom.

Bez mnogo razmišljanja pošalje djevojku da traži po gradu vune, a ona siđe k bravaru u blizini kuće. Smjesta ga povede gore i naruči drugi ključ za smočnicu.

Kad je sutradan služavka sa starom gospođom otišla na trg, Mirjana ulazi u smočnicu s

novim ključem. Oprezno uzima kolače, odreže komad butine, čvrsto je obriše ubrusom da svježi zarez ne bi odao tajnog posjetnika. Opet zaključa kao da nije bilo ništa.

Ovako je stišavala glad čitava dva tjedna, uzalud očekujući majčin dolazak ili barem pismo. Umjesto nje, pojavi se iznenada Nađev brat, liječnik Franjo. Još s kovčegom u ruci objašnjava nasmiješeni gospodin svojem bratu i Mirjani.

- U Pešti je bio liječnički sastanak pa sam na povratku odlučio posjetiti mladi par - pogleda inženjera i dodaje: - Čini se da baš nisi jako oduševljen? Valjda imate kod kuće komadić mesa da mi ispečete za večeru? Ili ću u gostionicu?

- Bože sačuvaj - klikne Mirjana - moja je mama poslala butine, još imamo jednu. Odmah ću je skuhati.

Sutradan je Franjo promatrao Mirjanino pokućstvo, a onda otišao da razgleda grad. O podne su braća zajedno stigla k objedu. I danas obilazi Nađ sobe i razgledava kako ih je Mirjana spremila, koliko je vezla. I prigovara kao da se baš želi pohvaliti pred svojim bratom kakav je gospodar u kući.

- Kod nas vlada uzoran red u svemu - veli bratu.

- Sad shvaćam zašto Mirjana nije išla sa mnom u grad.

- Jesi li ikad vidio mladu ženu da prije podne seta?

- Nemoj sebi utvarati da u gradu od pedeset tisuća stanovnika ljudi paze baš na tebe i tvoju obitelj. A zar ni s kim ne drugujete?

- Ne treba nam nitko. Ja imam svoj, a Mirjana svoj posao - i stade pripovijedati što ona sada sve uči i radi.

- Sad ćemo objedovati. Baš sam gladan - veli Franjo, ogledavši se na vrata.

Stara gospođa nosi juhu. Gost uzima sam dok ona dijeli domaćima. Dok grabi juhu iz zdjele, ruke joj dršću. To pobudi inženjerovu pozornost:

- Što je, majko, za ime božje? Zar vam je pozlilo?

- Ne mogu dalje voditi ovu kuću. Sve propada. Badava se mučiš, badava stječeš.

Pogledao je Mirjanu, uvjeren da je među ženama došlo do sloma. Onda upozori majku na bratovu prisutnost, ali ona govori dalje plačnim glasom.

- Sine, netko tvoju muku krade.

- Krade? - i on se maši u džep za lisnicom.

- Ne gotovinu iz tvoje lisnice, nego kruh iz tvojih usta, jelo kojim bi se imao nahraniti kad se vraćaš umoran s posla. Jelo krađu.

Pustio je žilicu iz ruke i skočio u obranu kao napadnut. Ono malo bljedolike puti što nije obraslo bradom gotovo je zeleno.

- Tat u našoj kući? Gdje? Tko? - izusti u jednom dahu.

- Sine, mi smo u rukama nekakve provalničke bande.

On pristupi bliže k majci. Dok ona pripovijeda, usne su joj bijele:

- Nekoliko dana opažam da mi u smočnici nestaje i kolača, i kruha, i šunke. Ključeve nosim danju i noću uza se.

- Ne, ne, zaboravljate ih okolo - grubo će Nađ - nepažljivi ste.

- Nije istina. Po danu ih nosim tu - i brzo izvuče iz njedara ključeve za dokaz pa nastavlja: - A po noći ih metnem pod madrac. Dakle, nisam kriva. A sad čuj: jučer poslije večere jeli smo novo kuhanu šunku, a što je ostalo, spremila sam u smočnicu i točno zabilježila znakovima i na kolačima, i na kruhu, i šunki. Ne vidi se traga da bi meso tko rezao, a ipak danas pred podne veliki komad šunke nedostaje. I znakova nema. I ubrus je drugačije položen. Netko krade. Već gotovo dva tjedna krađu te, sine.

- Sveti Bože. Znači da tat ima otpirač i krade nas i mogao je krasti bez kraja i konca?

- Da, sine, ne mene, tebe krade. Da nisam pravila znakove, bio bi tat stalno nosio.

- Strahota, ovako opasan tat. Mogao sam posve propasti.

Mirjana opazi podrugljiv smiješak u doktora Franje dok gleda brata kako mu oči poprimiše staklen izražaj, kako ga zahvaća bjesnilo, kako ide k vratima i pograbi stolicu što mu je na putu pa je baci u kut. Onda odjuri na vrata kroz koja ulazi služavka. Zgrabi je za ramena bijesno. Djevojka vrisne.

Prikovana Mirjana sjedi uza stol i gleda sina i majku uzbuđene kao da im prijete smrtna opasnost. Gleda neviđenu vulkansku provalu što ju je digla strava pohlepe kad joj zaprijeti mali gubitak. Nađ strese djevojku za laktove:

- Govori, tatiće, zašto si krala? Kome si nosila? Prodavala si? Dragog hranila? Govori - više dok se djevojka pokušava oteti. - Govori. Slomit ću ti kosti. Recite joj u lice majko.

Stara gospođa dršće, obrazi su joj bijeli kao i njezina pregača, ali ne sipa gnjev na djevojku, već samo primijeti:

- Neka sama pripovijeda je li kriva.

- Nisam ukrala ništa.

Mirjana se probudi, potrči k Nađu, skida mu ruke s djevojčinih laktova.

- Što hoćeš tu, Mirjana? Idi mi s puta - više on bjesomučno. - Policiju zovite, majko, hitro, policiju.

Stara gospođa s ushitom ide k vratima, ali se obazre, čuvši Mirjanin glas:

- Vaš užas nad tom malom krađom toliko me iznenadio da prije nisam smogla riječi.

- Briga tebe što mene krađu - okosi se Nađ sav drščući - lakoumno čeljade. Neka krađu!

Još i taticu braniš!

- Ostavi djevojku. Nije tatica.

- Otkuda ti znaš?

- Jer tat sam ja.

Bradato se lice ispružilo naprijed, smučeni pogled trepeće, licem stare gospođe blistaju svijetle zrake, usne se nakrive u suzdržanom smiješku kao da je slutila ili čak znala.

- Kakvu si to izrekla glupost? - pita Nađ kao da osjeća razjašnjenje.

- Jest, izgleda glupo jer je nevjerovatno da sam u ovoj kući krala jelo ja. Da, da, ja. A tvoja gospođa majka od prvoga mi je dana uskraćivala jelo, čujete li ljudi, tri mjeseca nisam čestito jela.

- Laž je. Nitko ti to neće vjerovati - vikne on.

- Da, nitko to neće vjerovati da gospođa majka nosi ključeve smočnice u njedrima, skriva ih pod madrace, dijeli porcije da se nitko ne može najesti u ovoj kući. Ni ti, ni ona, ni ja, ni služavka. Što hoćete? Gledajte me kakva sam. Od pedeset četiri kilograma spala sam u ova tri mjeseca na četrdeset pet. Sam kostur. Izmučeni, zakovani, utamničeni, izglednjeli. Kako sam drugačije mogla utažiti glad nego naručiti drugi ključ? Založila sam bravaru prsten i krala sam. Krala sam ono što je poslala moja majka. Ima li na svijetu čovjeka koji će mi to vjerovati? A ipak je tako. Udarili ste me oboje najsramočnijim, najnedostojnijim mukama gladi dok je oko mene svega u izobilju koje pripada meni, da, meni. Ima jela, nakita, novaca, uložnih knjižica i osnova kako ćeš sebi graditi udobnu starost, otkidajući od mojih usta. Ja moram gladovati da vama ostane što duže butine koju je poslala moja majka. Neću dalje. Dosta mi je. Idem kući zauvijek.

Mirjana više sonornim dubokim glasom što je u tolikoj suprotnosti s njezinom sitnom neuglednom pojavom. Sva je vreli val gorućeg ognja prosvjeda.

Nađev pogled odaje čovjeka koji je iznenada ugledao strašilo.

- Ti želiš otići od muža? Misliš da je to tako jednostavno? Vjenčati se na nekoliko mjeseci i onda se rastaviti? Tu ima obveza, dužnosti, bračnih zakona.

- To je za site. Za gladne ne. A ja sam tri mjeseca izglednjela. U ovoj kući uznik sam u samici, a tamničari mi ne daju jesti što mi šalju drugi za hranu da na mojoj gladi uštede oni sebi za starost.

- Sišla je s uma - veli Nađ, pogledavši sada svojeg brata koji šuti i promatra.

- Novac mi vrati da mogu oputovati. Ako ne, založit ću svoj nakit.

I ode nekoliko koraka prema vratima. Nađ ju predusretne, pohita na hodnik, zaključa i ključ spremi u džep.

- Pazi, ako učiniš korak, dat ću te natrag dopremiti sa žandarima. Na to imam pravo po zakonu.

- Žandarima - dahne ona i čini joj se da je glavom udarila o željezni zid pa joj se zamaglilo. Ali nije dospjela odgovoriti.

Stara gospođa ide k sinu izazovno:

- Zašto je siliš da ostane? Kad hoće, neka ide. Druga bi se smatrala najsretnijom na njezinu mjestu. Daj joj novac. Neka ide. Valjda se nećeš poniziti i moliti. Neka ide.

Nađevo lice poprimi sivu boju. Nosnice dugog širokog nosa dižu se i spuštaju, čini dojam nemani u času navale na neprijatelja. Zgrabi stolicu pred sobom, tresne o pod pa iscerena lica krikne:

- I kad bi otišla, nećete mi dovesti u kuću svoju konobaricu.

- Kći je krčmareva i moja rođakinja.

- Koja mora podvoriti svakog odrpanca s ulice. To radite iz osvete jer - i ušuti.

- Evo ključeva. Neka izradi duplikate svih ormara i blagajne, neka sve raznese, kupuje fine nareske i veze zlatom, neka kupi konja za jahanje. Evo - nuka gospođa svojim mirnim glasom, ne viče, samo plačljivo dršće, a ipak još drži u ruci ključeve, makar ih nudi Mirjani.

Nekoliko časaka čekaju sve troje. Mati drži grčevito ključeve, Nađ je prestrašen da će ih Mirjana uzeti. Ali ona prezirno okrene leđa i hoće da ode.

- Je li predstava završena? - pita Franjo ujedljivo i onda zaustavlja Mirjanu, uzevši je za ruku.

- Strahota je na što ste me, majko, doveli pred njime - sjeti se sada inženjer. - Zašto ste to iznijeli pred Franjom? Recite: zašto? Da mu pokažete mene kako ogorčeno branim svoju imovinu?

- Ovog časa sam opazila da je prije podne netko bio u smočnici, ali ne vjerujem da je to bila Mirjana. Ona brani Roziku jer joj doušuje ...

- Ako nastavite, idem u kolodvorsku gostionicu - prijeti Franjo. - Molim vas, majko, donesite na stol cijelu šunku. Meni su vaše porcije korizmeni post. Dođi, Mirjana, molim te - kaže doktor, uzme je ispod ruke i posjedne kraj sebe.

Ona sjedne uza svojeg šurjaka i ne reče ni riječi. Vrata se otvore. Demonstrativno nosi stara gospođa na stol sve što je u smočnici kuhano i sirovo i gotovo baca na stol. Doktor odloži ubrus:

- Sad je i meni dosta. Ovdje se ne može izdržati - i okrene se k inženjeru: - Pošto si me počastio ovim prizorom, imam dužnost reći svoju. Mirjana ima pravo dozvati svoju majku i oca i ne smiješ joj kratiti.

- Jer nije imala dovoljno finih narezaka - upadne stara gospođa. - Trebala je znati da joj muž ne može imati na stolu svakog dana sedam jela.

- Predviđao sam sve to još u Mirjaninoj kući prije svadbe. Jesam li ti zaprijetio da odeš i ostaviš sve? - pita inženjera.

- Imao sam pravo tražiti miraz.

- Postupao si kao cincar. Htio si da ti se odmah isplati novac. Ni pismo ti nije dostajalo, a tamo u mojoj kući, kad sam ti se zaprijetio, upravo je ušla Mirjana. Zamalo što joj nisam rekao: Idi smjesta kući i okani se ovog čovjeka. Jest, vodio si sobom mladu nevjestu, djevojku, punih osam dana ne bi li u posljednji čas iznudio od oca isplatu miraza. "Ili će platiti, ili neka kćer vodi kući". To si rekao. Nitko to ne bi vjerovao, neka sad Mirjana zna.

- Sramota je što ovdje govoriš - vikne Nađ, prosvjedujući, a brat samo mirno nastavlja:

- Mirjana je rekla kako nema čovjeka koji bi joj vjerovao da je tri mjeseca gladovala u ovoj kući i morala krasti ono što je poslala njezina majka. Ja joj vjerujem, Vas ste oboje bolesni od škrtosti kao od padavice. Morali ste ostati zajedno sami da jedan drugoga grizete kad drugi pojedje mrvicu više.

Inženjer očima šiba brata, upada, ali on govori dalje, a Mirjana misli na ona dva slučaja kad je vidjela kako liječnik ljutito govori s inženjerom u roditeljskom domu i kad ih je zatekla u sukobu u njegovoj kući. Od onog časa uznemirila se. Instinktivno je osjetila da se iza njezinih leđa zbiva nešto sudbonosno za nju.

- Zašto onda nisi rekao istinu? - spočitava ona liječniku.

- Kako sam mogao nešto reći protiv brata kad je tvoja majka bila do nebesa uznesena njegovim solidnim životom, neprestano se zanosila: kako ne pije, ne puši, ne klatari se sa ženama, ne izlazi u gostionice, kavane.

- A to valjda nije istina! - uzvikne Nađ.

- Istina je, ali kad nešto od toga možeš dobiti badava, onda se ne ustručavaš zaboraviti svoje krijeposti. Tvoja kućevnost dolazi od škrtosti, a ne od tvoje golubinje ćudi. Zar želiš da ti nabrojim sve slučajeve?

- Zar si došao u goste da razoriš moj brak i uništiš moju kuću, moju budućnost?

- Tako si mi govorio i u njezinoj kući i u mojoj. Šutio sam, a eto, uništio si jedan mladi život, i sad je nosim na savjesti. Nisam ni slutio da će ovo dijete u tvojoj kući gladovati.

- Laž je to, laž - poviče Nađ, a majka mu pomaže poricati.

- Pogledajte je kako izgleda. Kostur, a zdrava je, mlada. Srami se. Mlado bespomoćno stvorenje gušiti gladom, zadavati joj zadatke u vezivu, pospremanju, zatvarati u kuću, do pol noći mučiti u brzojavnom uredu i još se preda mnom hvališ kako si postavio stražara da ne može izaći ni koraka. Sramio bih se izaći pred svijet.

- Ona se veselila tom učenju, sama je htjela.

- Htjela ili ne, sramota je na tebi. Učinio sam svoju dužnost i odlazim. Mirjana, hoćeš li da brzojavim tvojoj majci?

- Molim te učini mi tu uslugu. Ja više ne ostajem u ovoj kući.

- Brat mi ruši kuću. Rođeni brat! - vikne Nađ i prokune.

- Brat sam ti, ali čovječanski me stid nuka da budem uz ovo nesretno siročće koje su iz djetinje suknje dali za tebe. Ne razumijem ni dana: kako nesretna majka nije vidjela da kćerku predaje neubrojivoj škrtici.

- Moja majka nije slutila, smatrala ga je štedljivim i željnim mirnog tiho obiteljskog života, a kako je imala sama nevjernog muža...

- Znam, pripovijedala mi je, mislim da su kod nje životna načela nasadena na krive noge. Ali to je njezina stvar. Rekao sam sve, još uvijek nije prekasno. Idem da spremim svoje stvari.

Otišao je u sobu da uredi svoj kovčeg, a Nađ se okrene k majci:

- To imam zahvaliti vama.

- Bolje je neka ide danas, nego kad bude prekasno.

- Neće mi vaša konobarica u kuću, kunem se - i zalupi za sobom vrata salona. Stara gospođa dobaci Mirjani ubojit pogled pa ostavi blagovaonicu.

Bura se načas smirila. Mirjana ode u kuhinju. Služavka stoji uz prozor i čita iz molitvenika.

- Milostiva gospođo, dajte da vam poljubim ruku.

- Nisam milostiva, manje sam od vas. Vi imate svoju plaću, ja ni novčića da kupim zemičku. Ja sam prosjak.

- A drugi jedu vaše. Vidim i neću zaboraviti što niste dopustili da krivnja ostane na meni. Znam: mogli ste zatajiti i dalje se hraniti. Mnogo sam vas puta htjela upozoriti kako stara prisluškuje na svim vratima, njuška oko vaših ladica. Jednog je dana htjela s nekakvim ključem otvoriti stolić za vezivo. Vidjela sam da ste tamo nešto pisali i spremili. Na vrijeme uklonite sve što nećete da dođe u druge ruke.

- Hvala vam. Ali što je to gospodin vikao staroj gospođi o nekoj konobarici?

- Sve ću vam kazati na brzinu da ne dođe gospođa. Dva mjeseca prije vašeg vjenčanja uzela me gospođa u službu. Do tada nikad nije imala služavke, ali ni gospodin ni ona nisu htjeli da vi dovedete sa sobom kakvu djevojku, pa su uzeli mene. Čula sam kako se njih dvoje neprestano svađaju. On je uvijek sumnjičio staru gospođu da ona sprema sebi novac, a ona mu je opet predbacivala ako je zapužio cigaru ili je doznala da u uredu prije podne jede butinu. Najednom su se počeli strahovito svađati zbog jedne krčmareve kćeri iz mojeg mjesta. Gospođa je, naime, htjela da se gospodin oženi, onom djevojkom, njezinom rođakinjom i mezimicom. Uvijek joj je pomagala prati podove i rublje i raditi sve ostale proste poslove. I pripovijedala je gospodinu: ako oženi tu djevojku, neće čitav život trebati služavke, a stara bi gospođa najradije umrla od žalosti za onih nekoliko forinti što ih dobiva služavka i za ono malo jela što ga pojedem. Silom je htjela za snahu onu bivšu svoju pomoćnicu, ali gospodin je vikao kao lud da on ide naviše gdje ima i novaca i

protekcije, i bolje društvo, a neće krčmaricu. Kad je rekao da će uzeti k sebi vašu majku, gospođa je legla u postelju i nije htjela ni jesti ni piti. Tako je trajalo tri dana, a onda joj je svečano obećao da vašu majku neće uzeti k sebi, nego će ona sama voditi kuću i gospodarstvo. Otkad ste ovdje, ne dopušta sinu da pozove u posjet vašu majku. Jer nije dobila za snahu onu drugu, mrzi vas. I ogovara vas okolo da ne znate razlikovati brašno od pijeska, da niste ni za što. Nikad u toj kući nećete imati blagoslovljenog časa.

- Sada mi je sve jasno, bit ću vam uvijek zahvalna što ste mi to rekli - kaže ona, a u sebi misli:

"Kad to dozna majka, okrenut će leđa svojem zetu i uzeti me kući. Hvala ti. Bože, što si mi dao to oružje u ruke. Sad sam spašena. Majka sada mora pristati uz me".

Smireno je otišla iz kuhinje u predsoblje, ali kroz vrata blagovaonice dopire do nje uzrujani glas liječnika Franje:

- Živio si deset godina, rušeći tuđe brakove i uzimajući bogate darove tuđih žena, a sad, jer im više nisi vrijedan, zaveo si onu nesretnu upraviteljevu ženu, sa svojim krijepostima i prikazao joj se uzorom da isprazniš džepove imućnom tastu. I sada se još usuđuješ meni spočitavati moral? Uzalud, ne mogu se s tobom složiti. Ti i mama ste kao dva bjesomučna vuka u svojoj škrtosti i zapravo je čudo da je među vama ova sirota mala ovčica još živa. Obećao sam Mirjani da ću brzojaviti majci i neću prekršiti riječ. Uzalud se trudiš.

- Pozivam te da se ne miješaš u moj brak - viče inženjer.

S vrata hodnika dopre jaka zvonjava. Mirjana otvori i primi od poštanskog raznosiča brzojavku naslovljenu na muža. Smjesta ode u sobu, bez riječi je dade Nađu. On pročita i najavi:

- Ne trebaš Franjo, brzojavljati. Punica dolazi danas u šest sati poslije podne.

- To bolje. Neka sazna tko si i kakav si i što sve činiš u mojoj kući - dobaci Mirjani, a ona hladno odgovori:

- I kad sve sazna, mi ćemo prvim vlakom kući.

Doktor i inženjer rastali su se hladno. Mirjana je šurjaka otpratila na stube i zahvalila mu se za njegovu obranu.

SUDBONOSNA PRTLJAGA

Ne progovorivši ni riječi, čekali su u šest sati popodne Nađ i Mirjana na kolodvoru. Čim je opazila svoju majku, osjeti duboku radost. Sad će joj sve kazati. I ona će pristati uz nju i već sutra je osloboditi iz ove tamnice. Zagrlila je majku svom djetinjom odanošću i nadom. Nađ poljubi punici ruku vrlo suzdržljivo. Jedva je skrivao svoje mračno raspoloženje. Ona to nije opazila i zagrlila ga veselo, dok on odredi Roziki neka uzme njezinu prtljagu.

- Otkud bi ona mogla nositi moju prtljagu. Daj mi nekoliko momaka.

Prenerazio se. Zar se ona doselila u njegovu kuću? Tu je misao Mirjana i odviše brzo pročitala u njegovu pogledu.

- Tamo ima gotovo pol vagona svega i svačega - pripovijeda majka veselo. - Nisam došla praznih ruku svojem zetu i kćeri. Uzela sam sve stvari kao osobnu prtljagu. Dođite sa mnom, djeco, pomozite.

I sama ide, zove trhonoše, nadzire istovarivanje i zamalo je ležalo na tračnicama šest velikih i tri mala sanduka, dva lagvića, tri krletke živadi i jedan valjak, ali nije se moglo znati kakva je stvar unutra umotana. Inženjer je smeten i nadzire istovarivanje. Sve ga više obuzima nemir. Zovne punicu koja je upravo pošla s Mirjanom naprijed.

- Dođi, mama, ti se bolje razumiješ u ovo - i prepusti joj da upravlja otpremom robe. Dok je ona pristupila, ide Nađ k Mirjani i šapne joj:

- Ne govori joj odmah sada o tome. Vidiš kako je vesela. Raspraviti ćemo o tome uvečer dok je pripravimo. Ne bi bilo lijepo na prvom koraku udariti je gromom.

- Glavno da još danas sazna.

Čitavim je putem išao sam uz punicu, ispričavajući se što nije uzeo kočiju, ali su tako

blizu kolodvora da bi kola bila smiješna.

Odmah su bili gore. Gospođa Grgićeva pozdravi najsrdačnije staru gospođu i htjede joj poljubiti ruku, zbog čega Mirjanu obuzme neprijatnost.

Lijepa, vesela, puna nade čeka punica trhonoše što nose gore teške terete. Onda ih plati i zovne čitavu obitelj da joj pomognu otvarati sanduke.

- Moglo bi se koješta pokvariti, moramo odmah isprazniti - tumači i započne raditi. Uskoro je veliki široki hodnik prepun: brašna, sočivica, posuđa, masti, masla, povrća, pekmeza, suhog mesa. I čitava srna, pečeni puran, kolači, poslastice, paštete, delikatese svake vrsti i živa živad. Dok majka vadi iz sanduka, inženjerovo se lice žari, zjenice sjaju, on uzima stvari, trči u kuhinju, u smočnicu, u blagovaonicu, cmokne svakog časa jezikom, zabada prste u pekmeze, oblizne se i grohotom smije. Smije se smijehom podivljalog djeteta kojemu su dali igračku za kojom je svake noći plakao. Trči, vrti se i kad god gospođa Grgićeva izvadi nešto novo iz sanduka, skače i viče:

- Mama, ti si predivna žena. Što je ovo? Torta od lješnjaka.

- Znam što moj zet voli.

Snebivajući se, promatra Mirjana Nađa i ne zna što ga je spopalo. Kao da je izgubio pamet. Pretvara li se, ili ga sve to uistinu luđački veseli?

Odjednom vikne kao pomaman:

- Ova srna i zec, pa to ćemo imati cijeli tjedan ako se metne na led.

- Ako ne bude tata - primijeti Mirjana ujedljivo, mračno, podsjećajući ga i pogledima na razračunavanje koje ima slijediti.

Ali kao da se to njega i ne tiče, ne gleda i ne sluša Mirjanu. I dalje skače, hihoće, dira sve pijan od radosti. Punica je primijetila Mirjaninu opomenu:

- Što? Tat u kući? Onda morate sve dobro čuvati.

- Ali, mama, to je ludorija. Glupost, malo smo se posvađali. Nije vrijedno govoriti. Sad si nam ovdje ti i ja sam malo veseo - i smijehom ušutka Mirjanu, a majka primijeti:

- Srnu i zeca odmah ću metnuti u rasol. Ne srdi se, Mirjana, što se petljam u tvoje poslove, ali to moram sama izvršiti i sama ću prirediti upravo onako kako moj zet naročito voli.

- Na cijelom svijetu nisam mogao naći dražu punicu od tebe. Vidiš, mama, kakvog imaš zeta, uštinuo je orehnjaču. To je bezobrazan deran - i Nađ se smije s punim ustima kolača, a puničina bučna radost ispuni čitavu kuću.

Stara gospođa stoji postrance, demonstrativno ne prihvaća ništa. Sve nose iz predsoblja u smočnicu njezin sin, snaha i Rozika. I dok prosvjeduje protiv sina što se raduje donesenom, očima nesvjesno uzima svaku stvar i u duhu sve zaključava u smočnicu. Usne su joj spuštene. U kutovima se skriva ljubomora, a u očima pohlepa.

Onda svi odu u kuhinju. Punica sprema večeru.

- U ovoj je bačvi crno, u drugoj bijelo vino, a u maloj pelinkovac - javlja punica i odredi neka se prostre. Sama pomaže i konačno nakrcaju stol zdjelama i bocama kao u izlogu.

- čekaj još malo, ti nestrpljivi gladuš - zaustavlja punica svojeg zeta. - Ima još nešto, ali to nije za jelo. Sad baš nose ljudi. I unesoše u sobu veliki, teški okrugli omot. Kad ga razriješe, Nađ vikne:

- Perzijaner, perzijaner. Mama, nisam znao da si tako plemenita. Nisam znao - pa joj ljubi ruke lud od ushićenja. Kad se obazro, opazi kako njegova majka izlazi iz sobe. Odmah je krenuo za njom u kuhinju gdje je Mirjana spremala salatu.

- Žao vam je što sam malo dobre volje?

- Sa mnom nisi tako ljubazan. Ja nemam čime kupovati tvoju ljubav.

- Nećete me izazvati. Ako ne kanite s punicom biti ljubazni, onda mi se ne pokažite k stolu.

Ali nije mogla izostatiti. Sjela je i jedva nešto okusila. Usne su joj grčevito stisnute, pogledima guta velike zalogaje koji nestaju u ustima punice, zeta i kćeri. Razvilo se raspoloženje u zeta i punice. Nađ ushićeno hvali njezina izvrsna jela, ona uživa. Stara gospođa šuti, u njoj kipi vulkan mržnje prema punici, a Mirjana neprestano odlazi od stola

da ne mora sudjelovati u razgovoru.

- Ja ću vam sada svaki dan kuhati - obeća gospođa Grgićeva.

- Molim te, mama, tvoja je kuhinja slavna - veli zet.

Mirjana pogleda staru gospođu. Čini se da je ranjena posred srca. Sin je i ne gleda kao da ne postoji ili ne želi izazivati sukob zbog njezina držanja. Naslonio se, otkopčao prsluk i uzdahnuo:

- Kako sam se izvrsno najeo.

Punica postavi preda nj veliku kutiju cigara.

- Ne, ne tebi nema ravne - ushićuje se on.

Stara gospođa ne može izdržati i ostavlja sobu.

- Zar je tvoja majka nešto zlovoljna - pita gospođa Grgićeva.

- Ljubomorna je na tebe. Ali to ništa ne čini. Jako je svojevolljna, tvrdoglava i škrtka. Nema smisla danas o tom govoriti kad smo tako veseli i sretni.

- Ne, ne, hoću sve znati. Kakva je to bila svađa koju si spomenuo. Nezadovoljan si!

- Samo jedno želim: da ti budeš često kod nas, ali vrlo često.

- To zavisi od tebe, dragi zete.

- Ne od mene, nego od Mirjane.

- Od nje? Ona se valjda ne protivi?

- Reći ću ti već. No, Mirjana, tebi je već vrijeme da odeš u ured. Ona uči na brzojavu, to je jako željela, morao sam joj popustiti, ali time nije manje inženjerica od drugih, Sva je sretna kad ide u ured.

- Dobro, neka ide - veli majka - želim sada ispovijedati svojega zeta. Sve ćeš mi priznati što si skrivio.

- Dobro, neka on kaže svoje - odgovori Mirjana - neka samo kaže, onda će doći red na mene i sve će brzo biti svršeno.

I ona ostavi sobu svjesna svoje pobjede nad mužem. Na hodniku je već čeka stari Janoš.

"Nećeš dugo", reče ona u sebi pa ode u ured.

U jedanaest sati vratila se Mirjana u pratnji Nađeva sluge. Otišla je ravno u spavaonicu gdje je smjestila majku i sebe.

- Čekala sam te, dijete moje, da s tobom razgovaram. Tvoj muž rekao mi je što se jučer dogodilo. Kako si mogla običnu obiteljsku svađu shvatiti na takav način? Ali, drago dijete, barem si ti vidjela dosta svađe kod nas. A zar je Nađ kriv ako je njegova majka nesnosna?

- Mama, slušaj mene i...

- Znam što mi kaniš reći. Tvoj je muž pošten čovjek i sve je priznao. Jest, istina, njegova je mati zagrižena škrtica i dijelila je slabe porcije. Ipak, tvoja je pogreška što se nisi njemu pritužila.

- Odmah ću ti razjasniti mama, on sam prekorio me zbog...

- Znam, on ti je uzeo novac i to mi je priznao, ali samo zato što se stidio da ti ideš kupovati nareske i ljutio se što imaš pred njim tajne. Ali on nije mogao znati da tebi nije dovoljno ono što ti daje mati na tanjur. A stara gospođa prije bi umrla nego da ne smije dijeliti jelo. I ja dijelim jelo. Tvoj muž je mislio da ne možeš jesti više nego ono što ti daje. Kako bi on dopustio da ti, dijete imućnih roditelja, ovdje gladuješ, a kako bi ti mogla vjerovati da gladuješ kad sam toliko toga slala svakog mjeseca? Evo, koliko sam donijela. Zašto? Da ti bude bolji, da vidi iz kakve se kuće oženio i da te još više voli. Ali ti si sebi nešto utuвила u glavu, jer da si uistinu gladovala, pisala bi mi kriomice.

- Moji tamničari paze na svako moje pismo. Ako je hrvatsko, onda ga Nađ baci, ako pišem njemački, čita, dakle, ne mogu pisati.

- Muž ima pravo znati kome žena piše i što piše.

- A ti si čak otišla iz kuće da nismo znali kamo.

- Tvoj otac je nitkov, ne prisposobljavaj moje čine prema ocu s tvojima prema Nađu, najpoštenijem mužu na svijetu. Ovakav kućevni muž ne zavređuje to ponašanje. Nešto si drugo utuвила u svoju glavu, a sad ga okrivljuješ da ti je dopustio gladovati. Nemoguće.

Mirjanina glava klone, osjeća da joj mati neprestano nečim tucka po sljepoočicama i

vikne drhtavo:

- Mama, nisi ni pogledala kako izgledam.

- Dijete drago, izgledaš zapravo sasvim dobro. Omršavjela si, on je mislio da to donosi sa sobom bračni život. Sad, naravno, uviđa da su porcije premalene i strahovito se ljuti na svoju majku, kažem ti: strahovito. Ali i na brata. Nije lijepo što te huška protiv njega. To je sigurno iz jala što Nađ ima imućnu ženu, a Franjo nije dobio ni novčića. Tvoj je muž štedljiv, a to je krasno. Barem znaš da ne troši s drugim ženama. Škrtnost njegove majke neugodna je, ali i tome će biti kraj.

- Kraj neka bude! Hoću da se vratim kući, mama. Slušaj...

- Znam, to su uvijek tako prve svađe. Stoput sam rekla: ostavit ću tvojeg oca, a opet ga nisam ostavila.

- Slušaj i mene. Nađ te nikada neće uzeti u kuću, ti si pristala da ne dođeš, dakle, nema svrhe moja ...

- Čekaj, on je pametna glava. Savjetovao mi je neka svaki drugi mjesec dođem na nekoliko dana. Otac ne može tražiti rastavu ako posjetim kćer, i tako je u kući sve moje, mogu uzeti i tebi donijeti što hoću. Ako dođem stalno k tebi, sve to otpada. Ovako ćemo lijepo živjeti, a tvoj otac se uzalud veseli da će me se riješiti i uzeti mladu.

- Slušaj i mene, za ime božje, mama. Stara gospođa je kriva da te Nađ nije toliko mjeseci zvao nijednom u posjet. Pred ženidbu nije htjela ništa okusiti dok joj nije obećao da tebe neće uzeti u kuću. Prevario te i ništa drugo. Ti si izigrana. Prevarena.

I sada očekuje provalu prevarene. Ali ona se samo smiješi:

- On? Nikada me ne bi prevario. Pogledaj mu u oči. U njima je čisto poštenje. Suho zlato je tvoj muž. Nije mlad, da, ali biser. I sama veliš da ga je stara gospođa prisilila na obećanje. Ljubomorna je pa što mogu. Zbog toga se neću posvaditi s njim. A kad budem dolazila, poznat će se to čestito u kući. I onda neka se stara usudi nešto protiv mene kad donesem pol vagona.

- Samo novac. Samo koliko će tko donijeti, koliko napuniti džep. Mama, pitaj me: kako je meni u srcu?

- Dijete moje, uvijek si bila egzaltirana. A čini se, sada još više. Ti ne znaš, ne slutiš kako ti je dobro i lijepo. Zamisli, Mirjana, takvog muža, uglednog, solidnog, poštenog koji će sve što imaš čuvati kao svoje oči. Nikada ne izlazi iz kuće, uvijek je uza te. A taj muž preuzeo je na sebe plemenito i pošteno da tvojoj majci osigura krov nad glavom. Stara neće uvijek živjeti, a onda se može sve drugačije urediti.

- Hoću kući, kući - zavapi Mirjana i savija se u postelji kao klupko jada pa tiho plače.

Mati je ogrli, privine k sebi i toplo tješi:

- Ali, dijete moje drago, ono jučer obična je svađa, a on je rekao: budeš li štedljiva, predat će ti u ruke čitavo gospodarstvo. Tvoj muž je tako dobar, veseli se svojoj kući kao dijete. Drugi ne bi ni pogledao što punica donese, a on se pretvorio u malog veselog dječaka. To je dražestan, divan čovjek. I ljubi te. Jest, on te ljubi. To mi je rekao suznih očiju.

- Ljubi onu bogatu prtljagu koji si donijela. Valjda ti je to jasno?

- Samo se po sebi razumije. Svaki muž više voli ženu kad ima od nje koristi, to je svuda tako, ali on te ljubi, a ja ću ti donositi svega da te još više ljubi. Mirjana, nemoj sama razbijati svoju i moju sreću. I ne možeš kući. Što bi rekao otac? Glupost je to.

I govori kćeri, uvjerava je sve toplije, a njoj je u srcu sve hladnije.

Sutradan se Mirjanina majka spremila k svojem zetu u kancelariju, naglasivši da se mora s njim o nečemu posavjetovati. Kad se vratila, uđe u kuhinju i prihvati kuhati objed na zaprepaštenje stare gospođe. Uvrijeđena je, ali se ne miče iz kuhinje. Gleda i upozorava: previše je masti, previše mesa, previše ovog i onog.

Za objeda se njezina bojazan nije ispunila. Nađ je prionuo čestito jesti, a nisu zaostajale ni punica ni Mirjana. Samo stara gospođa jedva što uzima. Nađ uopće to ne primjećuje i samo hvali puničinu kuhinju. I dok se on ushićuje, iznenada veli gospođa Grgićeva zetu:

- Moraš Mirjanu pustiti sa mnom na nekoliko tjedana u Šarkovac, da ne zaboravi što je kod mene naučila. U kuhinji je važna vježba.

- Onda ne mora k tebi. Neka kuha u mojoj kući, to je napokon i red. Mlada žena mora raditi, neprestano se vježbati.

Razgovor Mirjanu začudi, a stara gospođa osjeti ubod i reče sinu na mađarskom:

- Sve mi je jasno. Dogovorili ste se da me izbacite iz kuće. Zato je danas bila kod tebe u uredu.

- To ste izmislili. Ali je ipak preglupo da moja žena nema gdje kuhati. To ne može biti. Vi nećete živjeti dovijeka. Ženio sam se da imam domaćicu.

- Ne možeš dočekati moju smrt?

- Izmišljate neistine, a ja kažem: vrijeme je da moja žena preuzme gospodarstvo. Vi se tome nećete i ne možete protiviti.

I on se okrene k punici, značajno je gledajući: moja mama pristaje da Mirjana preuzme kuhinju i čitavo gospodarstvo. Mama će se odmarati i malo posjetiti svoje ostale sinove, pa će se opet vratiti. Dakle, slavna svečana predaja gospodarstva i ključeva Mirjani. Mama, dajte ključeve. A vas ćemo svakog dana voziti u kočiji kao da ste na ljetovanju.

Stara gospođa vadi iz džepa ključeve. Drhtavom rukom ih položi na sto, izobličena lica kao da je položila svoje srce, dušu i život. Mirjana osjeti gotovo samilost, a njezin sin pričinja se kao da ne vidi taj očaj i diže čašu, drži zdravicu, pozdravlja mladu gospodaricu, njezinu majku, hvali, galami, pripovijeda. Veselo i bučno upada punica kao da su obavili neku svečanost.

- Prodao si me kao Juda - promrmlja mati sinu. - Mirjana je razumjela, a on se činio da ne primjećuje ništa i stade se opraštati s majkom i punicom pa ode u sobu za pušenje. Gospođa Grgićeva uzme ispod ruke kćer, pozdravi staru gospođu pa ode u spavaonicu.

- Dakle, vidiš, dijete, sad si ti gospodarica cijele kuće. A ja ću za inat odsad slati dvostruko više nego prije da tvoj muž pošteno osjeti razliku između njezinog i tvojeg gospodarstva. No, drago dijete, jesi li sad zadovoljna?

Htjela bi vrisnuti, ali reče samo prigušeno:

- Mama, kaniš me prisiliti da ostanem kod muža? Zar ćeš se, mama dati zavesti čuvstvima što si ih izazvala u onog pohlepnika svojim sanducima? Zar ćeš od mene učiniti doživotnog trhonošu ove strašne tragedije?

- Opet fantaziraš. Što je tebi, dijete? Mislila sam muža želiš samo preplašiti. Ali ozbiljno pustiti iz ruke takav položaj, muža i mirovinu? Ne, to ne može biti, to su djetinjarije. A gdje ti je uzrok rastavi? Mene moj muž tuče, a ipak to nije pravi uzrok rastavi. A misliš da bi Nađ pristao? Sa žandarima bi te dao dopratiti natrag i time bi bilo sve svršeno na tvoju sramotu.

Bila je sama. Pred vratima ureda kao uvijek sjedi Nađev sluga Janoš poput pseta i pazi što ona radi. Pogledala je na sat. Došla je očito prerano. Ali brzoglavni stroj se oglasi. Ona ide, otvori stroj. Bijela papirnata vrpca ispunila se znakovima, čita ih, bilježi. Nešto joj zaustavi olovku. Kakvo ime? Milan? Da, točno, a prezime? Domić? Stoji iznenađena, onda naloži uredskom sluzi neka ide u čekaonicu i potraži putnika koji nosi to ime i zovne ga u ured.

Opet se zagleda u tanku papirnatu vrpcu što je izišla iz stroja. Po njoj se mijenjaju slike iz roditeljskog doma, mladi pravnik stoji usred sobe, diže glas protiv podžupana, a dolje na cesti oblak pobunjenih. Žandarske perjanice lepršaju, istaknuti bodovi jure kroz noć. Onda bijela cesta, iz kočije izlazi mladić, izriče joj riječi pune uvažavanja. Kako joj je to godilo. Uz Martu i Tenšeka on je jedini uvažavao Mirjanu. Nije je nazvao egzaltiranom. U svojoj je muciji već zaboravila da negdje živi njezin istomišljenik. A sad je pukim slučajem ovdje.

Sjedi leđima okrenuta prema vratima i misli. Prođe oko dvadeset časaka kad ulazi u sobu gospodin, skine šešir i pozdravi njemački:

- Putujem iz Beča, moji su kovčezi krivnjom trhonoše zamijenjeni, brzojavio sam i čekam odgovor.

- Upravo stiže vijest da će kovčezi stići brzim vlakom - odgovori ona hrvatski i okrene se k njemu. Zapanjen gleda.

- Gospođice, oprostite, milostiva gospođo, ne bi vas nikada mislio naći ovdje.
- Učim ovdje brzojav. Radujem se da bilo što učim. Kad svršim, imat ću svoju samostalnost.

- Lijepo, lijepo - odgovara on. - A kako ste inače?

- Propala sam. Zato me niste odmah prepoznali, je li?

- Očito vam ovdje ne prija, vlažan je to kraj, morate malo promijeniti zrak.

- Da, promijeniti zrak. Ali nije moguće, moja je bolest žandarska.

- Sigurno neki simbol, smijem li pitati razjašnjenje?

- Vi ste pravnik. Recite mi: ako žena od muža pobjegne, ima li on pravo vratiti je žandarima?

- Prije svega žena mora imati uzrok za rastavu, naravno, nije dovoljan moralni, nego pravni uzrok.

- Da, da, ali može li je u bijegu spriječiti žandarima?

- Ako pobjegne, a on je ne pusti, jasno, može je dati dopratiti natrag policijskom silom. Ako u mjestu nema drugog redarstva, onda žandarima. Zato se rastava mora dobro pripremiti. Ponajprije se, naravno, moraju pobrinuti roditelji, uzeti kćer pod svoju zaštitu i podnijeti sudu tužbu za rastavu. Tek tada žena može otići bez straha od žandara.

- Ako roditelji i muž ne dopuštaju rastavu, a ona je malodobna, onda dolaze žandari?

- Dakako. Ali za jedan sat putujem. Dok stigne vlak s kovčezima, možemo o tome pitanje razgovarati da me točno shvatite.

U sobu ulaze njezin muž, iza njega sluga Janoš i pokazuje Milana. Bilo joj je jasno. Čim je sluga čuo njezin nalog da dozove putnika, otišao je obavijestiti Nađa.

- Jedan gospodin kojemu su zamijenili kovčege upravo je došao po brzojavni odgovor - veli ona kako bi pošteđjela Milana od Nađeve nepristojnosti.

- Vaš muž? - primijeti Milan hrvatski. - Vidim da neću imati priliku da vam što razjašnjavam. Moja je dužnost da sada odem. Budete li ustrebali kakve upute, pišite mi u Zagreb na sveučilište - pruži joj ruku i pokloni se.

Inženjer žestoko zatraži od Mirjane neka odmah ide kući. Putem joj nije rekao ni riječi. Kad su stigli, našli su njezinu majku vežući.

- Recite mama, je li moralno kad mlada žena nekog mladića dovodi k sebi u ured i s njim se tamo zabavlja?

- To je rekao tvoj žandar Janoš - upadne Mirjana. - Dala sam ga tražiti jer je za nj stigao odgovor.

- On je s tobom govorio hrvatski, dakle, tvoj je znanac od prije udaje.

- Jest, bila bih ga tebi prikazala da nisi okrenuo leđa.

- Balavce ne primam u red svojih poznanika.

- No, no, ne svađajte se. Tko je bio taj tvoj znanac? - pita majka.

- Pravnik Milan Domić.

- Pogodio si, zete, kad si mu okrenuo leđa. Zaslužilo je ono drsko derište. Vjetrogonja i ženskar da mu nema para.

- Sve se to mene ne tiče - naglasi Mirjana. - Postupala sam korektno. - I ti se u uredu rukuješ sa znancima.

- Što? Ona se uspoređuje sa mnom? To je strašno. Ja sam muškarac. Meni pripada da se rukujem, tebi ne.

- Tu moram pristati uz zeta. On ima pravo - veli majka.

Mirjana nije ni pokušala da obara njihovo mnjenje, nego ode u kuhinju da djevojci dade naloge za sutra.

Otišla je u krevet tek kad je majka već zaspala.

Snilo joj se da razgovara s mladim pravnikom, sklapa ruke i moli da joj pokaže put u domovinu, hoće bježati. On je povede iz ureda na neki put što se vijugao daleko između brdina.

I ona ide sve brže. S jedne i druge strane ponori. Odjednom izmile pred njom četiri žandara, jedan pored drugoga.

- Ne možeš proći - kažu oni - a Mirjana ih pogleda i prepozna u žandarskom klobuku četiri lica: svoju majku, muža, njegovu majku i slugu Janoša. U mraku lepršaju perjanice, ona pada u prah i valja se u boli kao pregaženi crv.

San se potpuno ispunio. To je Mirjana razabrala sve one dane što ih je majka provodila u kući. Što god je rekla protiv muža, sve je smatrala razumljivim. Svako Mirjanino oružje slomilo se na majčinom opravdanju zeta, I kad je mati promatrala njegov interes za svaku sitnicu u kući, njegovo drhtanje nad svakim novčićem i brigu nad svakom figuricom u sobama, nadzor nad Mirjaninim vezenjem, njegovu pažnju da ni s kim ne razgovara, ni s kim ne druguje, ni s kim se ne dopisuje, zaplakala je od sreće i sklopila ruke pred Mirjanom:

- Druga bi klečala svakog dana na golim koljenima, hvaleći Boga za ovoliku sreću. Njega veseli samo kuća i ništa drugo, - i ne ide ispod ovog krova, nego na posao. On samo živi za kuću, samo u kući za tebe.

- I tamničar živi samo za tamnicu i svoje uznike.

- Neću dopustiti da pljuješ na svoju sreću. Reći ću ti ovo: umišljena si zbog onih pjesama koje si črkala? Sad ću ti odmah reći: dala sam jednoj proročici komad vrpce od tvoje suknje i ona je rekla: knjiga i pismo nose toj ženi rugobu, poraze, nesreću i smrt. Neka se okani knjiga ...

- Dakle, da zaboravim i pisati i čitati? I to hoćeš od mene? - vikne ona tako da se mati prepala i brzo zatvorila vrata spavaonice.

- Nisi zdrava, vidim i opraštam ti. Nesretna si uz muža jer još i danas misliš na Škole, na knjige i slične ludosti. Još danas te rastače taj crv. Pazi da te ne stigne ono što je rekla proročica. Da si se mogla s kim dopisivati ili razgovarati, mislila bih: zaljubila se u drugoga. Ovako vidim: knjige su krive. I sasvim pravo čini Nađ kad ti ne da čitati ni mađarski, a kamoli hrvatski. Ti sada pripadaš mužu i moraš biti ono što on hoće. Sad ćeš imati u ruci gospodarstvo i tvoja je sreća potpuna.

Mirjana nijemo spusti ruke.

"Ne možeš proći. Ne možeš Mirjana", veli sama sebi, sjećajući se sna. S obje strane ceste ponori, a po njoj žandari.

Kad je majka otputovala, osjeti se Mirjana svezana kao nekoć u djetinjstvu. Ali tada ju je vezalo uže o stablo, došao je mali Jurica i prerezao ga. Sad je vezana lancima i nema nikoga tko bi ih raskinuo.

U KATAKOMBAMA

Vjetar zviždi među drvenim tramovima tavanskih prostorija punih ugljena, starih vreća, ponošenih haljina i rasprostrtog starog rublja. Gore u krovu rupa, tavanski prozor. Kroza nj pada u polumrak svjetlost na Mirjaninu glavu, sagnutu nad postrance dignutim sandukom. Na njemu leži knjiga.

Utekla je gore svojem skrivenom prijatelju dnevniku i s olovkom u ruci ispovijeda mu svoje jade:

"Dva tjedna sam ključarica, kuharica, kućegospodarica, a čuvaju me žandari. Svejedno je: žandari u civilu ili uniformi, u smočnici ili selu, svuda su žandari protiv nemoćnijeg, slabijeg kad se buni protiv nepravde. Bunim li se ja još uvijek? Zar nisam uzmakla? Nisam li dopustila da rade s mojim životom što ih volja? Nisam li se pokorila? Ne, nikada. Pokoriti se znači pristati na njihove čine, prihvatiti njihove misli. Ja nisam prihvatila, ni jedan čin odobrila, ni jednoj se njihovom mišlju oprljala, nikad primila krivu vjeru. Netaknuta mi je duša, neokaljana, samo moje tijelo leži još na njihovim mučilima jer se obraniti ne može. Duša je moja čista."

"Mučenički živjeti, ali nikad se pokoriti. To sam ushićeno prisegla na samostanskoj pozornici u ulozi mučenice. Kako sam ushićeno obećala sestri Bernardi. Zanosno sam glumila mučenicu, istinski prisegla i održavam prisegu. Savijam se na mučilima jer ne

prihvaćam njihovu niskost. A tko pristane na sve, podaje se svemu što od njega traže, ne muči ga nitko. Ni ljudi ni onaj koji se sakriva tu u duši i sudi. Jest, još je netko u meni tko se diže i buni protiv sjene misli za predaju! Netko je u meni velik, jak, nedostiživ i sudi mi okrutno zbog toga što ne vičem, ne odbacim lance što se ne dižem, ne idem putem bez nade i oslona. Kako me strahovito, neumoljivo, nemilosrdno osuđuje, a ja postićeno pred njim klonem i molim: ne, nisam se pokorila, samo nosim muke zbog drugih. Ali onaj netko ne sluša, okrutno odbija svaku ispriku, svaki pokušaj da ublažim mučila njegova prezira zbog mog popuštanja. Ali ne, nisam se pokorila. Bunim se i bunit ću se. Dokle? Ne znam. Samo nikad neću prihvatiti, uzeti pod svoje ništa što nije moje, čemu se ne mogu prikloniti poštenim srcem, neću primiti nikad što je nečasno, nedostojno, što je tuđe, tuđe. Smiluj se ti velika moćna jaka snago, ti netko u meni što me goniš da odbacim sve, da idem pustom cestom u ništa i pregazim sve. Znaš li da zbog dva života moram uzdržati? Za jedan traži tu žrtvu moje srce. Za drugi dužnost. Dorica, mati! Ne pristaješ? Ne prihvaćaš? Zoveš me kukavicom? Kukavci sve prihvaćaju, svemu se podaju od srca. Ja trpim, patim, mučim se i vičem: ne, ne, ne dam vjeru duše svoje. Vičem kao da sam drhtavo vikala na pozornici, prikazujući mučenicu što ide u arenu da je razderu divlje zvijeri. Idem za veliku svetu misao. Da. Oni tamo u davnini znali su zašto liježu na užareno željezo, zašto dopuštaju da im gorućim željezom komadaju tijela. Mučili su muke za veličajnu nauku Kristovu koja će ljude učiniti dobrima i đavli zemaljski neće više na zloći graditi kraljevstvo".

"A zašto dopuštam da me razapinju na ovim mučilima? Imam li kakvu plemenitu čovječansku misao? Hoću li nahraniti stotinu gladnih? Ili barem tisuće osloboditi iz pandža zemaljskih silnika? Ili da će me ove muke očelicitati da budem jak karakteran čovjek koji će divovskom snagom tijela ili uma razbiti željezna vrata one velike goleme ljudske smočnice gdje gromovnici s Olimpa čuvaju pokradene zalogaje i dijeliti ću, dijeliti ljudima njihovo?"

Ili ću na mučilištu ojačati svoju požrtvovnost do prezira smrti i sjeknuti snagom osvetnika za sve gladne, sve opljačkane, sve okradene, sve na mučilima iznakažene, sve od divljih zvijeri razderane, sve od krvničkih pandža rastrgane sinove domovine moje?"

"Ne, nitko to neće od mene. Život moj ne vrijedi ništa. Život moj, život je ženskog stvorenja, dijelak ničega. Taj jadni moj život samo je začim hrani drugima. Život moram dati, život, dušu, za jedan hir, za nešto što se može postići najobičnijim sredstvom. Život moram dati za ono što može popraviti puna staja blaga, puna vreća novaca. Krpa sam za otiranje tuđeg suda, mrvica, koju može pozobati kakva god gamad. Kamen na cesti preko kojega idu kotači svih kola što voze svakojako smeće. A zašto si mi onda prirodo, dala ljudski stid od poniženja, zašto čovječanski prosvjed moj, čemu mi svijet pravde ako za mene nije ista čast kao za one koji su tijelom muškarci?"

"Bunim se. A kad mi bude lakše, gledam na tavansko okno preko onih brdina na jug. Tamo je moja domovina, tamo su modrikasta kurija, Marta, Tenšek, tamo su stare patnje, zardala mučilišta djetinjstva. A ipak mila jer su moja. Mučili su me tamo moji. Tu su mučila tuđinska, a mučitelji tuđinci. Ljudi, vi ne slutite kako užareno gvožđe u ovoj tuđini smrtno peče, jer ih uz oganj užaruje još i moj čovječanski stid od sramotnog poniženja ..."

Nepomičnost tavanskog prostora preleti dah prisutnosti novog bića. Mirjana se povuče za drveni stup. Iza rasprostrte plahte na užetu proviri rumenkasto lice služavke:

- Pitaju za vas. Dolaze.

Već je Mirjana gurnula papire i olovku iza grede, sanduk prevrnula i već je daleko od prozora u polumraku. Prevrće rublje i glasno govori:

- Mislim da će do večeri biti sve suho - uzima komad mokrog rublja, istrese ga u zraku i opet vješa. - Samo se mora paziti...

- Molim ponizno, milostiva gospođa izvrće svaki komad? - pita djevojka također glasno, a Mirjana isto tako glasno odgovara:

- Naravno. Tako se čestito osuši i izrači, vrlo je neprijatno kad rublje unosi u ormar zadah sapuna ...

- To je zaista istina - potvrdi Nađev glas. - Vrlo dobro radiš, Mirjana. Uči Rozika sve od

mlade gospođe, ona zna po novom načinu.

- Ovakav postupak iziskuje mnogo vremena - tumači Mirjana - mora se proboraviti s rubljem koji sat na tavanu, ali to ne smeta, glavno je da bude kako treba.

- Vrlo dobro - potvrđuje on ponovo, okreće se tavanom, gleda i opet ide k vratima.

- Možete, Rozika, otići na posao. Već ću sama svršiti.

Djevojka joj daje neki naročiti znak pa ode, a Nađ polako silazi za njom.

Podvečer, kad je Nađ bio u uredu, a njegova se majka uputila u grad, zapita Mirjana Roziku:

- Što je to bilo danas?

- Stara milostiva govorila je gospodinu da vi često provodite na tavanu čitava dva sata, neka vas uhodi jer sigurno čitate romane ili pišete kući pisma. Brzo sam potrčala da vas obavijestim. Nemojte gore ni čitati ni pisati.

- Svakog ponedjeljka perem s vama rublje ovim slabim rukama samo da mi se stara milostiva ne miješa u rublje i da ga mogu sam vješati i paziti dok se suši. Odviše skupo plaćam ova dva sata mira na tavanu, a da bih ga se mogla odreći. Naći ću nekakvu dobru izliku da moram vrata tavana zaključati dok se rublje suši.

- Još će više sumnjati. Otkad ste preuzeli gospodarstvo, stara ide okolo kao bijesni zmaj.

- Sirota je ona. Vidite kako izgleda: suha, blijeda. Boli me to, htjela bih ipak nekako s njome podijeliti gospodarstvo da barem nešto radi.

- Gladu vas je mučila, ogovarala, mrzi vas, a vi je ipak žalite. Sigurno ste iz kraja gdje su ljudi vrlo dobri.

- Da, dobri su, predobri. Ali recite: vi ste mi već od prvog dana bili skloni. Otkuda to, Rozika?

- Sjećate se kad ste prvi put stupili u ovo predsoblje nakon vašeg dolaska iz Pešte. Spotakli ste se, zaljuljali i zazvali Boga u pomoć istim riječima kojima i ja zazivljam Boga pa sam odmah prema vama osjetila dobrotu.

- Istim riječima? Zar vi niste Mađarica?

- Ne dao Bog. Ja sam Slovačkinja. Ali ne smijete to spomenuti ni za živu glavu. Ubili bi me stara gospođa i gospodin što pripovijedam da sam Slovačkinja.

- Dakle, oni nisu Slovaci?

- Molim ponizno, ljuti i preljuti Mađari. Otac vašeg gospodina bio je učitelj u mojem mjestu. Ljudi su pred njim drhtali kao pred gromom paklenim. Tukao je našu slovačku djecu remenjem, bilo ih je u bolnici zbog toga jer djeca nisu odmah u prvom razredu mogla naučiti mađarski. Ali ja se i u ovoj kući molim Bogu samo slovački. To mi ne mogu uzeti kao ni vama. Milostiva gospođo, kad slušam kako vas gospodin inženjer goni ako napišete hrvatsko pismo, uvijek mi je pred očima njegov otac. I gospodin bi vas tukao da se ne boji vaših.

- A kako su onda gospođa Nađ i gospodin uzeli u službu Slovačkinju?

- Milostiva, molim ponizno, to je opet zbog škrtosti, što mislite koliko se mora platiti mađarskoj djevojci? Dvostruko više nego što imam ja. Inače bi voljeli vruga nego Slovačkinju. Samo, milostiva, molim ponizno, ne recite nikada ništa.

- Vi čuvate moje tajne, Rozika, kako ne bih ja čuvala vaše.

- Sve ću učiniti za vas i velim: pazite gore na vaše knjige.

- Ne bojte se, čuvam svoj žrtvenik u svojim katakombama.

SLOM

Monotono provodi Mirjana svagdašnji život. Nepogrešivo izvršava točno određeni dnevni red. Kuha, veze i sprema i uči noću na brzopjavu. Ljudi nemaju povoda da misle drukčije nego da je mlada gospođa sretna što nosi ime inženjera Nada. Svoje je lice znala učiniti zrcalom svakom raspoloženju što ga traže ljudi u određenom času. Svakog drugog mjeseca dolazi majka u pratnji punih sanduka, bačava, zamotaka s dodatkom kakvog

naročitog uresa za zeta. A on obnavlja svakog puta dječачku radost, još je povećava gledajući nove dijelove pokućstva. Kad je ona u kući, Nađ s njom razgovara, vrlo je ljubazan s Mirjanom, a kad mati ostaje sama s kćerkom, šapće joj blistavom radošću:

- Presretna sam, dijete moje, jer si ti sretna. Ovakav muž. U osam mjeseci nije ni jedan jedini put izostao uvečer. Kakva je sreća kad znaš da muž ne ide za drugima. Ti ne znaš kakvu posjeduješ sreću. On je vrlo zadovoljan, samo veli da odviše troliš. I više puta zaboravljaš napisati u knjižicu koji izdatak, pa ti manjka u računu i po dva-tri novčića. Vidiš, on je uzor štednje. Kako je to divno. Moraš vrlo paziti, on je točan kao sat.

- Da, gospodin ravnatelj kućanstva vrlo je točan, a meni misli i srce često tuku i ne znam kamo sam metnula dva krajcara.

- On se boji da ne daješ nekome novce. Ti si odviše dobra, a dobrota je rastrošnost. Ne pišeš li možda potajice Marti i troliš na marke?

- Ne pišem jer oni znaju samo hrvatski, a tebi po Nađevoj želji pišem njemački. Kako ti se to uopće sviđa?

- To je divno. Uvježbat ćeš se u njemačkome. Onda slušaj, Mirjana, njemu se čini da Roziki daješ previše jesti. Ovakve mlade služavke samo bi jele i očijukale na gospodara. Sva sreća da je Nađ ne gleda jer ona bi ga svega smotala. Upravo mu se nameće. Uzmi u kuću kakvu staru i ružnu, barem si onda ti jedina lijepa, naime, najljepša. Najbolje da kuhaš za služavku posebno, ona ne treba da jede mesa.

- Roziku želim zadržati svakako, 1 ona će jesti ono što i ja, ili ću ja jesti ono što jede ona. Sram bi me oblio kad bih prouzročila u njoj one ružne misli i osjećaje koji su se radali u meni kad sam gledala kako Nađ ima na tanjuru dva bataka piletine, a meni je stara odrezala slanine. Ne, ne, u tom ne možeš uspjeti. Do kraja života ne oprašta se onome koji te izgladnjivao. Pustite me ljudi, s mojim teretom. Budeš li odviše popravljala, izgubit ću ravnotežu.

- Čudno si stvorenje. Imaš što hoćeš: divan, elegantan stan, haljina, jela, suho zlato, ali što ti je ljepše, to si više neprijazna i povučena, a to Nada silno boli. On se muči za tebe, ne za sebe. Ne prezri sreću koju imaš da te ne kazni Bog. Ili ti je žao što ti je majka sada sretna?

- Ti si, mama, sretna?

- Sretna sam jer si ti sretna i jer me tvoj otac ne usuđuje zlostavljati, čim se on samo sprema da me udara, ja odmah viknem: upregnite, idem k svojoj kćeri. A kad stara jednom ode, bit ćemo zajedno, Mirjana.

Ona šuti, zasuta novom lavinom majčinih osnova u kojima ona nalazi veselje i radost. A kad ona otputuje kući, pojavi se na poprištu stara gospođa. Dok boravi u zeta omražena joj snahina mati, ne pokazuje se nigdje, osim kod stola. Kad ona ode, izleti iz svoje spilje, šulja se kućom, traži, njuška, uhodi, osvećuje se za izgublenu vlast. Kao sjena ide sobama, traži prašinu baš tamo gdje će vršiti inspekciju njezin sin. Ako prašine nema, ona je odnekle donosi da zapraši pokućstvo. Ako je ne može naći, uzima u kuhinji pepela i pospe rezbariju. Ako su čaše čiste kao sunce, onda uzima ljepenku i zaprlja ih, ako su sagovi divno čišćeni, izvuče iz Mirjanina veziva svilene niti i ugura među niti perzijanera. A kad je objed gotov, neopazice baci pregršt soli u juhu, malo octa poprska u slatko jelo, ili šaku šećera u kiselo, bibera u palačinke, octa u kuhano voće. Ako nema ništa drugo, uhvati muhu, neopazice je baci u zdjelu, a jer kod stola ona uzima prva, nađe muhu, odbije jelo s izražajem gadljivosti. Nađ otpjeva dnevnu kletvu, jad mu ispija život, a on ga iskaljuje nad Mirjaninom strpljivošću pa joj dovikuje:

- Nikome se u kuhinji nije desilo tako sramotnih nezgoda. Sve mi se više čini da nisi sposobna za kuhinju. To dokazuje što je sve u redu kad je ovdje tvoja mama.

A što da učini? Odakle da uzme dokaze za zlobne napadaje stare gospođe. Uzalud pazi, uzalud istražuje detektivskim pogledima. Zločinac je genijalno spretan, hitar, a naoružan, ne samo osvetom, nego čvrstom nadom da uspostavi svoju staru vlast.

I prolazi Mirjana svakog dana kroz šibe straha kakve će joj muke spremiti za sutradan. Ništa nema nego голу sumnju.

A kad dolazi ponedjeljak, u pet sati ujutro ide s Rozikom prati rublje da tako stekne pravo sušiti ga na tavanu bez asistencije stare gospođe. I dok se tavanski prostor napunio mirisom sapuna, skriva se u svoje tavanske katakombe, buni se i prosvjeduje i uz mali prozorčić krova šalje molitve svojeg srca dalekoj domovini.

"Sad znam što me vuče u one plave daljine. Domovina je tamo moja. Suze mojeg djetinjstva, sanje mojeg djevojaštva, sni razoreni. Tamo je sve što ljubim svakom kapljom krvi, sve za čim čeznem svakim dahom duše, sve što doživljem svakim kucaj em srca.

Ljubim sve one muke, sva progonstva, ljubim gorčinu onih jada, ljubim bolnost onih rana, ljubim nepravdu što je izbičevala jadno promašeno izgubljeno djetinjstvo. Ljubim okrutnost kojom su mi uzeli sunčani sjaj mojeg djevojaštva. Ljubim jer je moje. Teško je, ali moje. Mučeništvo, ali moje, moje. Dižu se umorne nade, utihnuju tuge i ublažuju muke, gasnu žarovi mučilišta. Čitavo moje biće samo je odjek zovu daleke moje domovine. Legla bih u Dunav da me odnese na svojim valovima. Digla bih se u oblake da me ponesu u munjama svojim. Dunav je daleko, oblaci visoko, a biće moje mušica sitna, prepuna žalosti..."

Mirjana je skinula s okvira barokni pokrivač za stol vezen zlatom i svilom, razastrla ga po stolu i promatra svoje najnovije djelo. Iza nje stoji služavka i divi se. Onda ušuti, priđe k vratima, otvori ih i ode u kuhinju. Za nekoliko se časaka vrati i šapne:

- Stara je gospođa ovog časa htjela nekud odnijeti lonac s repom što ste je ukiselili. Kad sam došla ja, brzo ostavi sve na mjestu i ode u svoju sobu. Da vam ne kani opet nešto sasuti u repu?

- Idi, Rozika, po nešto u podrum, neka se osjeti sama u kuhinji, a ja ću s tobom govoriti glasno u predsoblju da čuje. Jednom moram tome na kraj.

Služavka ode, a Mirjana učini da je otišla u sobu, a nečujno se odšulja u kuhinju, pa u smočnicu, zaključa, izvadi ključ i počne kroz ključanicu viriti u kuhinju i oslušivati.

Škripnula su vrata, stara je gospođa stupila na pod kuhinje kao da tat traži plijen. Gleda u svaki kutić, svaki pretinac. Na dugom blijedom licu trepće žeđ da ispuni svoj naum. U času se mladenački sagne k stolu, skine s velikog lonca poklopac i bijeli ubrus, izvuče iz džepa prljavu krpu, pokrije ukiseljenu repu i odnese lonac pod izljevaonik. Licem joj bljesne radost.

Mirjana promatra. Gnjev joj gori u duši. Smućuje joj se. Omaglica je hvata, ali se svladava. Hoće da čuje i vidi što će od svega toga biti. Čeka. Prošlo je četvrt sata. Zvonce zazvoni. Zna, to dolazi Nađ. Čuje kako je pozdravio majku u hodniku. Onda odjednom bude tiho, opet se čuju koraci u kuhinji, majka ide naprijed, sin za njom. Ona mu pokazuje lonac, krpu, iziljevaonik i šapće. Mirjana ne čuje, ali Nađeve žestoke kretnje objavljuju početak bijesne oluje.

Mirjana otključa i izađe. Zelen od bijesa, više na nju inženjer:

- Prljavka! Ovakvim me jelom hraniš? Gadi mi se jesti u ovoj kući.

Mirjana hoće da odgovori, ali je uhvati grč, nema daha. Samo stoji naslonjena na vratnice. On jurne u sobu, otvori ladicu, uzme knjigu kućanstva, računa, više, kune:

- Opet se ne slaže račun za tri novčića. Urednoj gospodarici važna je svaka krajcara. Sve činiš samo naoko, ništa točno.

- Zaboravila sam unijeti. Dala sam novčić gladnome.

- Moja kuća nije azil za gladne. Zabranio sam da puštaš prosjake u kuću.

- Činiš joj krivo - upada stara gospođa - ne dolaze gore, ona nosi dolje jelo i novac. Već ima svoje mušterije.

- I vi mi to tek danas kažete? Neće tako više biti. Ja sam gospodar u ovoj kući. A što je ovo? Zašto je toliko izdano ovog mjeseca za mlijeko?

- To ona nije kriva - uzme riječ stara gospođa. - Znaš da je ovdje bila njezina majka, a ona je privikla da pije kavu za južinu, i to od slatkog vrhnja. Dakle, moralo se uzimati dvostruko mlijeka da bude vrhnja za kavu. Danas žene nisu što su bile nekoć. Mi nismo ni znale što je slatko vrhnje, mi smo s djecom pojele što god, samo je muž dobio gustu kavu.

Nešto čudno frca iz Mirjaninih zjenica, neka tajna prigušena vatra. Ljulja se, podržava za

oslon stolice, duša joj je oblak munja.

- I kave je previše potrošeno. Što je to? Za koga je to bilo?

- Za moju majku - vikne Mirjana i blijedi. Osjeća da se oko nje vrti sva soba.

On podigne svoje bradato blijedo lice:

- A zašto nisi od nje tražila neka ti vrati što je izdano suviše?

- Jer bih morala propasti u zemlju od srama, od gađenja.

Ustao je i zarinuo u nju pogled:

- Što je? Zar si sišla s uma? Ne znaš s kime govoriš?

- Sa žandarom govorim.

Sagnula se, pridržala i viknula:

- Dosta je toga. Dosta! Dosta je žandara.

- Ovakvih infamija, meni inženjeru, čovjeku ugleda koji te uzeo iz one ciganske kuće? Da nije mene, tko bi uzeo takvo stvorenje koje nema ni izgleda da bude žena! Tko bi bio uzeo takvo oguljeno pile. Ja sam to učinio, ja. Narinuli su mi te. Mati mi je tvoja nudila novce, očeve, svoje, samo da te uzmem, a na vjenčanju je otac uskratio isplatu.

- Ali plaća kupovnu cijenu svakog mjeseca. Mati plaća svim što ima, plaćam ja, plaćaju. Još će platiti otkupninu žandaru da me opet pusti natrag. Čujete li, lihvaru, koliko tražite otkupnine za skupo plaćeno vam blašće?

On se plaho povlači natrag, a stara gospođa primijeti:

- Ona je poludjela, sasvim je sigurno poludjela.

Primjedba skrene Mirjanin bijes prema staroj gospođi:

- Zakunite se na grob svojeg muža, zakunite se neka vas Bog sada ovdje na mjestu kazni ako slažete: jeste li skinuli u kuhinji bijeli ubrus, pokrili lonac prljavom krpom i prenijeli ga? Zakunite se! Recite: neka me na mjestu udari kap ako sam to učinila, čujete li? Zakunite se - i potrči k starici - smjesta se zakunite.

- Ona je sišla s uma. Sine, bjesomučnost je spopala.

- S uma sam sišla jer se vi ne možete zakleti od straha pred božjim sudom. I nije vas bilo strah od Boga podmetati mi svakog dana svoje lupeštine? Svakog se dana spotičem od jutra do mraka o vaše podvale! Svakog mi dana otrovom zalijevate zalogaj. Svaki gutljaj. Svako mi je jelo zasula, uništila svaki moj rad. Zločin, razbojstvo ...

Ona se zaljulja, tetura.

- Udari tu furiju! Udari je - viče mati sinu.

- Udara me svakog dana. Svakog me časa udarate u obraze. Sramim se pred sobom, pred Bogom. Dosta je. Neka me vuku žandari! Ja idem, žandari...

- Marta! Pomo... Vrisak provali iz Mirjaninih prsa.

Osjeća kako joj se tijelo trza, pada i opet trza. Onda sve potopi mrak. Svijest života utrne.

U MRAKU

- Vidiš? Ovo je stablo. Zar ne vidiš?

- Ne, ne vidim.

- Ne poznaješ ni mamu svoju, Mirjana?

- Što je to, mama?

- Dođi, idemo k ogradi vrta, vidjet ćeš ljude.

- Ljude? Što su: ljudi?

Sve je oko nje mrtvo, neznano, neshvatljivo, samo joj vid donosi čudne nerazumljive velike oblike što miruju pred očima. Onda odjednom neka slika, izbuljene rupe, svjetlucave, zeleni šiljci i čuje svoj glas.

- Ne viči, Mirjana, to dolazi tvoj muž.

Još uvijek sluša svoje vrištanje, osjeća hladnoću kao da po njoj teče voda i zna da bježi.

- Gledaš, Mirjana, opravu? To je tvoja opravu. Tata ti je poslao.

- Tata? Tko je to?

- Mirjana, sašili smo nove oprave ...

- Što je oprava?

Nekakvi glasovi, strahovito gromki kao stotinu odjeka pridolaze joj k sluhu. Vid joj prikazuje neke strašne prikaze visoke, široke, straši se, pruža ruke:

- Marta! Uzmi me, Marta!

- Tu sam, srce moje, tu sam. Vidiš li me? Jesam li to ja?

Čudno. Glas je Martin, ali je sve drugo vrlo, vrlo velika prikaza, samo šiljci.

- Tenšek, hoću pripovijesti. I pastiri će doći. Jurica mora peći zrnje, i Dorica neka ide s nama ...

- Marta, zašto me držiš? Mogu ići sama. Nisam više dijete. A zašto plačeš, Marta? Što ti je?

- Dobro mi je sada, zato plačem.

- Za dobro se plače?

- Od radosti što me poznaješ i znaš da više nisi dijete i vidiš oko sebe sve. Je li?

- Zašto ne bih vidjela? - Gdje smo to? Negdje veoma daleko od doma?

- Da, u sanatoriju i skoro ćemo kući.

Neki muškarac dolazi, pristupa k njoj, gleda je.

- Što hoće ovaj, Marta?

- To je profesor, doktor, htio te je vidjeti.

Onda neka druga lica, plač žene, sve strano, strano...

- Mirjana, ni mamu svoju ne poznaješ?

- Samo je pustite, gospođo, ne izazivajte je u njezinom mraku, polagano se dani. Pustite je neka ide svojim tokom.

- Ali ona me gotovo mrzi.

- Ne zna još prosuđivati.

Ali osjeća da korača sobama i vrtom. Sve je strano, grdno nepoznato, ali tu je Marta.

- Zašto ideš svuda sa mnom? Nemaš posla, Marta?

- Moj je posao da pazim na tebe. Bila si bolesna, vrlo bolesna i dugo. Sad je tome osam mjeseci.

- Koliko je to osam mjeseci.

- Miruj, ne dam ti misliti. Sad ćemo jesti.

- Neće dati stara škrtica jesti.

- Oho, sad smo junaci, već znaš da je ona na svijetu. Jedi. Više te ne moram hraniti.

- Znaš, Marta, prije, ne znam je li to bilo prije nekoliko dana?

- Nekoliko mjeseci, drago dijete.

- Svejedno. Prije nekoliko mjeseci nitko od vas nije imao lica, svi ste mi se činili kao nekakve velike široke spodobе koje se valjaju, sad gore, sad dolje, a muške brade sami šiljci ukočeni, dugi, oštri, brade ježeva, a glasovi urlanja velikom kamenom spiljom. Ormari, stupovi strahotni oblici, a uzorci na zidovima nekakve životinje. Sve je bilo grozno. A što mi je bilo?

- Imala si napadaje, kako se u nas veli: fras ...

- Osam mjeseci je to trajalo?

- Nekoliko dana, ali onda su ti stavljali na glavu takve stvari od kojih ti se zamračilo, a možda i nije od toga, tko bi znao. Zagrebački je profesor rekao da će valjda biti dobro.

- Iz Zagreba je ovdje bio profesor?

- Naravno. Otac je tako htio, valjda nije vjerovao Nađevu liječniku. I tata je došao kad ti je bilo veoma zlo. Svi su mislili: svršeno je.

- A ja sve to ne znam. Ništa ne znam?

- I dobro je da ne znaš. I čemu? Već hodaš pet mjeseci na svojim nogama, ali nisi nikoga poznala. Ja sam uvijek uza te. Morali su me pozvati jer si bulaznila uvijek samo hrvatski. Nitko nije znao što hoćeš, A uvijek si zvala mene, pa je tvoj muž morao pristati da budem uza te ja, a ne mađarska bolničarka.

- Muž? Kako je to smiješno Marta imati muža. Tako smiješno.

- Nije baš tako smiješno. A sjećaš li se onoga što je bilo prije nego si dobila frasa?
- Prije? Ničega se ne mogu sjetiti, samo stare gospođe da mi nije dala jesti. Ne reci to našoj družini doma.

- Sad ide tvoj muž.

- Onaj tamo? Neću da dođe. Neću.

- I mama ide s njim, budi dobra, Mirjana. Ne viči kad se približi. Da, da, vikala si uvijek čim su se približili k tebi i on i mama. Njoj je siroti bilo vrlo žao što si vikala na nju.

- Ne znam, ne znam ništa. Nisam kriva.

- Ne plači, nisi kriva, zna to mama.

I pristupili su k njoj majka i muž. Mirjana šuti. Ne odgovara.

- Još će trebati vremena da dođe posve k sebi - priča Marta gospođi.

- Morate gospodinu rastumačiti. Na časove se snađe, a onda joj se opet zamrača. Kad ode na more, bit će sasvim dobro - veli profesor.

- Da, na more - veli majka i uzme Nada za ruku pa ga vodi dalje.

- Sad idemo gore u sobu spavati. Onda putujemo s majkom i mužem k njemu, a zatim na more na oporavak.

Već su svi kovčezi spremni za polazak na more. U kuhinji Marta pere Mirjani kosu. Pomaže Rozika. Kad su svršile i zavezale kosu, Rozika počne pripovijedati mađarski:

- Kad ste se razboljeli, išla sam na tavan, uzela vaše knjige, papire i sakrila ih. Kad je došla vaša dadilja, dala sam joj sve neka spremi. Nije vam rekla?

- Hvala vam Rozika - reče Mirjana suznih očiju i onda saopći Marti što je čula.

- Znam, to je dnevnik. Pisala si ga i doma. Dat ću ti ga kad odemo na more. Ova ti je služavka odana. Dobri uvijek nađu dobrotu!

- A sad mi recite, Rozika, kako sam to bila bolesna. Samo odvažno, moja dadilja ne razumije vaš jezik. Kažite mi, sad mi je posve dobro.

- Kad ste me ono zbog one repe poslali u podrum da uhodite staru gospođu, našla sam vas na podu. Dobili ste napadaje frasa. Rekli su liječnici od velikog trpljenja, uzrujavanja i od toga što ste nerazvijeno dijete, ne možete biti žena ni majka. Imali ste jedan dan dvadeset i dva frasa. Bio je to strašan prizor da sam vikala kao luda. Svi su se gradski liječnici štrcali, brzojavili su po majku i oca. Vaš je tata odmah doveo nekakvog glasovitog doktora iz vaše zemlje i svi su rekli: umrijet će jer je neishranjena, slaba - mršava. A onda je ipak frasa prošao i sve je bilo dobro, ali nikako se nije htjelo vratiti sjećanje. Neki su liječnici rekli: nikad više nećete biti pri sebi. Inženjer nije dopustio ni kolima u dvorište, otišao je tražiti glavara postaje neka vlakovi jako ne zvižde jer su liječnici rekli: ako se prestrašite, možete ostati mrtvi. A to mu ne bi bilo drago. Ovdje u ovoj kuhinji govorio je staroj gospođi od riječi do riječi: "Baš ja moram imati takvu nesreću: Oženim se, ona zapada u bolest, a miraza nisam primio. Kad bi barem ostala na životu, pa bila kakva god. Ako sam već vezan, neka imam nešto od toga. Da barem ostane živa dok bude punoljetna, onda mi otac mora isplatiti miraz". Stara gospođa neprestano je govorila: "Rekla sam ti ne uzimaj ovakvo nerazvijeno dijete. Ova pristaje u dječju sobu." Ja sam ih klela, tako klela. Vi na umoru, a oni o novcu. A hoćete li dugo ostati na moru?

- To zavisi možda od novca?

- Ah, ne od novca. Kad je ovdje bio vaš gospodin otac, inženjer je tražio od oca neka on dade novce za liječnike i sve drugo. "Ja nisam kriv da je ona tako slaba", govorio je gospodin, a vaša gospođa majka odmah je odredila da sve mora platiti otac. Boravak na moru platit će otac, dakle, ostat ćete dok ne ozdravite.

Djevojka pripovijeda, a Marta je iščešljavala Mirjani vlačnu kosu, povezala je za spavanje i odvela je u spavaonicu gdje je s njom spavala. Tu ih dočeka majka:

- Legni odmah da se dovoljno odmoriš. A sutra kad pođeš s Martom, lijepo se oprosti s mužem. Kad bi ti znala koliko smo on i ja drhtali za tobom. Tvoj muž nije dopustio u dvorište ni jedna kola koja voze materijal za mostove, dapače, molio je glavara postaje neka vlakovođe jako ne zvižde da se ne prestrašiš. Nisam vidjela muža da toliko dršće za svoju ženu. A ti si ga upravo tjerala od sebe. Samo kad bi se približio, stala si vikati. Čak i

mene si tjerala.

- Mama, zar sam znala što radim?

- Nisi, ipak mi nešto veli da me ti u srcu mrziš, čudno je, ti nikad još nisi izustila riječ: moj muž. Uvijek ga zoveš prezimenom ili po njegovu zvanju.

- Mamice, krivo mi činiš i slabo ću spavati, budemo li govorile o tim stvarima.

- Imaš pravo. Ne smijemo o tome. I liječnici su zabranili da uopće razgovaramo o bolesti i svemu što je bilo. A sjećaš li se što je bilo prije bolesti? Je li možda svađa? On tvrdi da te našao kako ležiš na postelji i bulazniš? Jesi li se posvađala s mužem ili sa starom?

Razmišlja. Sve je iza nje u mraku, osim onoga što je čula od Rozike.

- Ne znam, mama. Ničega se ne sjećam. Glava me boli.

- Da, ja sam kriva što ti pripovijedam. Neću više. Samo te molim, budi sutra prijazna prema ovom bijedniku Nađu. Osam mjeseci imati bolesnu ženu i ne znaš hoće li joj se pamet vratiti ili ne. Budi obzirna prema njegovim živcima i dopusti da te poljubi na rastanku. Sad si ipak već pri svijesti i teško mu je kad ga susrećeš kao nekog stranca.

- Dobro, dobro. Tako sam umorna.

- Spavaj, a sutra na oproštaju budi mirna i dobra.

- Milostiva, glava joj je vruća - upozorava Marta. - Ne govorite o tome - i počne svlačiti Mirjanu. Mati preneraženo gleda mršavo tijelo.

- Nestalo me, mama, je li, nestalo?

Mati zaplače; a Marta je izgura iz sobe.

CRNA RIJEKA

Sunce peče. Mirjana leži u naslonjaču pod krošnjatom jabukom. Sklopila je oči i osluškuje pretpodnevne melodije. Sa sjenokoše dopire zvuk brušenja kosa. S pašnjaka zvonce odbjeglog blaščeta što ga pastiri gone natrag i prijete mu se riječima k da životinja razumije.

Nad njezinom glavom u granju jabuka, zujanje pčela, pored nje u travi zrikanje kukaca. Godi joj sve: i brušenje kosa, i psovke pastirove, i zveket zvonca o vratu blaga, i zuj, sve je smiruje kao draga uspavanka umorno dijete. Od časa, kad je stupila na tlo domovine, putujući na more, pa sve do dolaska u roditeljsku kuću, osjeća kao da je sve miluje, sve tješi, sve napaja blagim duhom mira nakon bijesne oluje koja je divlje zavitlala njezinim životom.

I osluškuje zvukove sela u zatišju brežuljaka kao što je tamo dolje osluškivala šum mora, utapajući se u njegovim plavim ljepotama. Još uvijek nosi u duši svježju sliku kad je slaba, nemoćna, prvi put ugledala one morske plave daljine što se čine kao da se nebo spustilo na zemlju. Zadrhtala je. Od radosti? Počitanja? Poklonstva nevidljive veličajnosti? Ili od nenadanog susreta s nečim što već davno počiva na dnu nepoznatih skrivenih svemirskih širina duše?

U dalekom djetinjstvu dozivale su je tajnim nečujnim zovom plave daljine tamo gore u visinama. Obuhvaćale je nevidljivim rukama i vukle k sebi. I tamo dolje onom plavom površinom mora plovi nevidljiva moć što je zove, vuče u svoje čudesno krilo, a tajanstveni šapat obećava smirenje svim mukama.

"Plave, svete daljine, idem k vama, idem svakog dana sve bliže. Leći na plave valove i spavati, spavati, spavati."

- Što je Mirjana? Gledaš me, a ne vidiš i ne čuješ?

- Mama, oprosti, zamislila sam se.

- Sigurno misliš na muža, uistinu, treba mu pisati, s mora si mu poslala samo dvije dopisnice, a sad si već pet dana kod nas, a nisi pisala. Javi mu se.

- Dobro, hoću, ali vidim u tvojoj ruci pismo od kume. Tomica i Mirko marljivo uče za svoj popravak?

- Baš zato piše jer ne uče. Uzeli su im instruktora, uzalud. Tomica je pao dva puta u

drugoj gimnaziji, sad ga više neće primiti ako ne položi popravak. Mirko navlas isto. Ali, dakako, mladi studentici gimnazije pišu ljubavna pisma. Očeva su krv.

- Otkad je kum umro, kuma je malo kod kuće, rade što im je volja. Premalo je strogosti s njima.

- Prema tebi sam bila strožija, pa što sam doživjela? Uvijek si više naginjala ocu jer te on nije tukao. Sada se ne pačam u dječake. Zašto da oni kažu: tata je bolji od mame. Neka se otac brine za sinove. Dosta imam muke s Doricom. Upravo je ogavno zla.

- Mamice, varaš se, ona je samo dražesno vesela i žive čudi.

- Neprestano je braniš kao da ja sve lažem.

- Bože sačuvaj, mama, ti samo drugačije shvaćaš. Dorica je tako lijepa, jedino je ona baštinila tvoju ljepotu i zdravlje. A ti je ne voliš ni danas. Vidim to. Sjećaš se: obrekla si da ćeš mi otkriti razlog kad odrastem. Reci mi sada razlog: zašto ne podnosiš to dijete?

- Ona je kriva da me muž napustio. Razumiješ?

- Ne, mama, ne razumijem.

- Kad sam je nosila, strahovito me uznemirila, bolovala sam od toga. Onda se on povukao od mene i ja sam počela mrziti dijete koje sam nosila. Jest, mrzila sam ga jer mi oduzima muža. Kad se rodilo, nisam ga mogla ni gledati, otpremila sam ga u selo na dojenje i ostavila ga tamo. Kad su ga donijeli kući, kao da je pod krov stigao đavo.

- Ne možeš tako osjećati, ne.

- Ne razumiješ jer ne znaš kakva je nesreća biti mlada, lijepa, zdrava, zaljubljena žena, a muž ide kraj nje kao da je nema. A to je počelo tada kad sam nosila nju. I nikad se više nije vratio. Od tada nisam mogla trpjeti to dijete i nikad je neću moći vidjeti. Nikad.

- Mama draga, nije ona kriva. Mogao se otac kasnije vratiti. Jesi li kad o tom mislila?

- Što hasni misliti. Ne mogu je trpjeti. Kad god stupi preda me, istrгла bih joj one žute kose koje me izazivaju da je tučem. Kad čujem njezino ime, njezin glas, sjetim se onih dana kad me počeo zapuštati. Sad je tome baš toliko godina koliko je Dorica stara. A ja zdrava, lijepa, željna ljubavi. Kako me to gledaš? Ne shvaćaš? Misliš samo na Doricu, na oca, na svakoga, samo ne na mene.

- Krivo me sudiš, mama. Grozim se od svega toga. Ali vidiš. Kad si već bila tako nesretna zbog tate, prigrlila k sebi nas djecu, mi ćemo ti ublažavati boli.

- I to neka mi bude utjeha? Naknada? Da vama bude dobro, neka ništa ne vidim, neka ga pustim da trči za svojim ljubovcima? Ne, ja sam nesretna, nećete ni vi biti sretni.

- Sve su to samo tvoje riječi. Ne misliš tako. Molim te, ako se ne da pomoći tvojoj nesreći, svladaj se, iskorijeni barem iz srca mržnju prema Dorici. Pokušaj, mama.

- Ne mogu. Svaka kap moje krvi ogorčena je, otrovana, svaka moja neispunjena čežnja okrivljuje to dijete da je donijelo nesreću, zatornik mojeg života. Ako te neki čovjek oštro pogleda, smuča ti se, glava te zaboli. Tako je to dijete meni. Otela mi je muža, makar nije znala, makar nije kriva, a ipak mi je sva duša puna mržnje. Mirjana, osudi me, ali ne mogu drukčije nego da je mrzim. I kad je u kući, ja sam kao zmija jer njezina me prisutnost podsjeća ... Što je starija i ljepša, to je više mrzim. Dala sam joj svoju ljepotu, pravo veliš, i baš po njoj bit će od nekog muškarca ljubljena, obožavana. A meni je uzela ljubav.

I zaridala je kao od bola nad svojom mržnjom.

- Znam, osuđuješ me, Mirjana, jer ne znaš kakvu strahotu nosi to dijete u sebi. Kud ide, tuda za njom ostaju neke crne niti u koje se zapeću moje noge i ne mogu iz svoje nesreće. To je kao onaj vir na cesti. Kad vjetar zahvati prašinu i digne je u vrtuljku uvis, a ljudi vele zli dusi su zaigrali od veselja jer su vragu predali jednu nesretnu dušu.

- Jedne večeri odlučila sam da oca uhvatim u činu. Odjenula sam seljačku opravu da me nitko ne prepozna. Izašla sam iz dvorca na majur. To je bilo tamo u žutom dvorcu gdje si rođena. Žurim se cestom, kad mi se iz mraka dovalja nekakva neman i baci u noge.

- Valjda zalutalo pseto ili mačka.

- Svakog časa mijenjalo je oblik neke druge zvijeri. Vi kala sam, bježala, ali mi nije dalo naprijed. Morala sam se vratiti. Onda sam baš nosila onu nesreću. I cijele me noći toliko mučila da je morao doći liječnik. Oca nije bilo doma dane i noći, a ja ne mogu za njim,

prikovana sam uz kuću. Da sam ga tada mogla opet za sebe predobiti, ne bih danas bila tako nesretna. Ona me sprečavala. Ali ne mrzim samo nju - i pogleda kroz ulaz sjenice na engleske nasade oko kojih se vrzu dvije težakinje.

- Gledaj, kćeri moja, tamo onu ženu što sadi cvijeće. U blagoslovljenom je stanju. Pogledaj joj nezgrapan stas i ružno lice. Najveća grdoba svih sela. Evo, vidi se, nju muž ne zapušta. Ni tu ženu ne mogu vidjeti. Kad mi dođe u sobu, planem. Ona grdoba stoji preda mnom onakva, a ja svjež, lijepa, poželjna, stradavam zbog ljubavi i sva kipim od nečega. Ne znam ni sama, mogla bih je tući. Sve bih ih vukla za kose, sve isprebijala, ubijala, mrzim ih. One su neznatne, ružne, blijede, ispijene, a ja jaka, lijepa, poželjna, zdravlje u meni vri, nemam muža, nemam ljubavi koju ima i kravarica.

U očima joj plamen, u licu rumenilo. Ide gore-dolje kao zatvorena ptica, a Mirjana prati prijeteće geste lijepih ruku, uzbuđljive kretnje krasnog tijela, vatrene plamećke u velikim modrim očima, zarumenjele duguljaste svježje obraze, drhtaj tamnocrvenih usana ispod kojih se u času jačeg uzvika zabijele jaki blistavi zubi. Mirjana sluša svaku riječ, a ne može dokučiti ništa. Svaka optužba udara u sljepoočice, svaka izrečena misao uvlači se Kao sablast u maglu njezina duha. Traži svjetlo, a ulazi u sve dublju tamu. Jedino zna da je ova lijepa žena od muža napuštena i sva plamti mržnjom prema svemu što je žensko, svemu što je ljubljeno jer je ona prezrena.

- Vidim, Mirjana, ti ništa ne razumiješ ili ne želiš razumjeti. Neka ti Bog dade samo kratko vrijeme da pretrpiš ovo što ja trpim pa ćeš me razumjeti. Onda ćeš reći: imala je pravo.

- Kad bih mogla i znala pomoći, mama, sve bih učinila - veli Mirjana suznih očiju.

- Jedina su mi pomoć i utjeha da si ti dobila muža koji živi samo za tebe i kuću. Da, Mirjana, to je sva moja utjeha. A kad jednom budem stara i ružna, imat ću kod tebe svoj mir.

- Ipak, mama, na tvom mjestu odlučila bih čvrsto da neću biti nesretna jer otac ide za drugim ženama. Zatomila bih to, ne može biti tako velika nesreća ako muž ne ljubi, neka ide kud ga volja.

- Nisi prisebna. Može li ženu nešto na svijetu više boljeti nego kad muž traži druge? Prokšena si jer ti je muž vjeran. Ali da se on ogledao za drugom, makar ga ti i ne voliš kao ja tvojeg oca, brzo bi poludjela za njim.

- Mene se ne tiče, ima li inženjer ili nema ljubovce i koga će imati. Ja nisam za brak, to je rekao i liječnik svima vama i pri tom ostajem.

- Poslušat ćeš liječnika? Razbiti svoju sreću?

- To je sreća?

- Ženi je ljubav muškarca jedina sreća.

- Onda nikad neću zaželjati da budem sretna.

- Nisi normalna, Mirjana. Pravo vele: egzaltirana si, nemoguća.

- Još nisam dovoljno oporavljena da govorim o tome, nego htjela sam te pitati nešto drugo. Kad ti toliko voliš tatu, kako je moguće da si mu toliko puta poželjela smrt?

- Jest, smrt mu želim, to bi me umirilo jer onda bih znala sasvim sigurno da ne može više ljubiti nijednu. To mi neka Bog da kao nagradu za sve što sam prepatila ...

Sve je to Mirjani nedokučivo. Samo jedno zna: htjela bi majku tješiti, umiriti, a ne zna čime. Htjela bi njegovati bolesnika, a ne zna kako.

Iz šljivika dopre bučan glas mladića, a onda srebrnasti smijeh djevojke.

- To su Dorica i bratić Marko - prihvati brzo Mirjana da skrene razgovor umorna težinom majčinih otkrića. - Otkada je kod tebe bratić?

- Već dva tjedna. Nikad nisam slutila da imam negdje nećaka. Čak ne poznajem nikakav očev rod.

- Nisi nikad nikoga upoznala?

- Nikad. Majka mu je sigurno živjela u kakvom selu, valjda ju je taj barunčić ili grofić opskrbio, ali ni o njoj ne znam ništa.

- Tko ti je govorio o tatinu podrijetlu?

- Grofica kod koje je tata bio ekonomski činovnik kad sam se s njim upoznala. Ali ti opet skrećeš govor kad se radi o tatinim grijesima. Hoću da čujem istinu: kako ti se čini ovaj bratić?

- Vrlo ozbiljan, povučen i pametan.

- Ne pitam to, nego sličan je ocu i dječacima. Najviše Tomici, a to je znak da mu je brat.

- Brat! - iznenadi se ona. - A kako je dospio ovamo na blagdane kad nitko nije znao za nj?

- Slušaj. Kad god se mogu dočepati tatina kaputa, pretražim mu džepove i sva pisma. Tako nađem kartu gdje mu se nekakav nećak zahvaljuje za poslani novac. Uzela sam adresu i odmah poslala svojeg špijuna. I tata ima svojeg koji pazi da ne uđem u trag kojoj njegovoj ljubovci. I tako je moj pouzdanik pronašao tog nećaka koji, tobože, nema ni oca ni majke i u moje ime doveo ga na blagdane. Kad sam ga vidjela, bilo mi je sve jasno. Rekla sam ocu da je to njegov sin. On, dakako, poriče. Ali ja ću mu pokazati. Slušaj. Tu je Dorica: razvijena je kao odrasla, razumljivo, nećak se jednog dana mora zaljubiti u nju. A ja ću onda reći ocu: školovao si ga, neka se, dakle, oženi Doricom. Ako mu je sin, otac neće dopustiti ženidbu i onda je raskrinkan.

- Kad bi se Dorica zaljubila u njega, a braća su...

- Onda bi mi valjda i ti vjerovala da vam je otac nitkov.

U slabom se tijelu zgrozila duša. Oblijeva je znoj. U prsima joj ledena težina i ne da joj govoriti.

- Dosadujem ti, je li? Znam, o svemu voliš govoriti, samo ne o očevim grijesima.

- Ne, ne mama, slabo mi je - veli tiho i bori se sa željom da više i zove u pomoć.

Bijelom stazom u zelenoj tratini dolazi im u susret osamnaestogodišnji mladić. Stas osrednji, lice široko, oči sivoplave, kosa smeđa, korača hitro, pa skida šešir već izdaleka.

- No, nije li slika i prilika tvojem ocu? - pita majka kćer.

- I kretnje - odgovara ona tiho. Ne može se oteti sumnji da je mladić dokaz očeve nevjere. On se približio k majci. A ona pita:

- No, Marko, kako se zabavljaš s Doricom?

- Pravi je đavolčić i upravo mi se do krvi izruguje, a onda okrene leđa i odšeta kao paun.

- Prava odrasla djevojka. Razvijena je divno. Je li! Čovjek bi mislio da je navršila šesnaestu.

- Čujete li, pjeva.

- No, idi, idi pa joj se narugaj.

I mladić poslušao.

Iz perivoja se pojavi otac, prilazi k Mirjani, ispituje je kako se osjeća, što želi, ne bi li se izvezla, a pri tom je ljubazan, šarmantan i brižljiv kao da govori s nekom gošćom. Majka nervozno prekida muža:

- Baš je ružno gledati kako joj se ulaguješ. Namećeš se svojom brigom, a nikad nisi imao srca za svoje dijete.

- Samo kad si ga ti imala.

- Zar me ovako kanite njegovati? - uzdahne Mirjana i uhvati se za sljepoočice.

- Imaš pravo, nesretno dijete. Najbolje je da odem - veli on i već se izgubi u perivoju.

- On ti je, naravno, miliji jer ima puna usta lijepih riječi, zna se ulaskati. Htio bi te odvratiti od mene. Ali baš idem pogledati kamo je otišao.

I majka ode hitrim mladahnim korakom.

"Kako je moguće napustiti ovakvu ljepotu? Čula je svuda: ljepota je snaga i vlast žene. Ljepotu obožava svaki muškarac. I vidjela je gospodu kako se vrte oko njezine majke. Što je oca moglo odvratiti od nje? Ili tko? Kako mora biti jedno, kako nevoljno u njezinoj duši. A zašto? Zašto je ta ljubav u braku tako važna, potrebna za život?"

Sad opazi kako bratić hvata Doricu oko stabla, bježi, trči za njom sav usopljen, a ona ga blistavom lukavošću navodi na nepotrebno trčanje i najposlije se izmoren baca na ledinu.

I zaječi smijeh postupašan, jogunast s brežuljka, a još mu ne utihne odjek, zaori divan djevojački glas. Šaljive pjesmice ore se preko široke doline, uske rijeke u sela.

Iz vesele prelazi Dorica u žalosnu pjesmicu i glas joj zvoni kao da lije suze. I sve se utiša,

sva sela zanieme od zvukova što struje nad dolinicom kao da su se udružila sva zvana na brežuljcima.

Mirjana zovne znakom ruke sestru.

I ona silazi čas zasjenjena sjenama drveća, čas opet obasjana suncem na čistini između voćaka. Svu je obuhvaća Mirjanin vlažan pogled. U duši nosi skrivenu, neizbrisivu sliku seoske kućice gdje u koritu leži jedva zamjetljivo malo stvorenje i gorko plače: Jurica ga ziba, a Mirjanino djetinje srce stisne gorka žalost nad sirotanom, djetencem što cvili kao da svemu svijetu tuži svoj veliki neslućeni jad. I Mirjana je plakala s njim, u nesvjesnom očaju nad progonstvom bijednog stvorenja. Sada nakon toliko godina otkrila joj je mati strahovitu crnu bujicu što u njezinu srcu pustoši majčinski osjećaj. Ali Mirjana ne može zaustaviti ni ublažiti bijesan tok, samo je trese ledeni dah i straši je sablasna buka valova. Ne zna što je u njenim dubinama, ne zna od čega joj je površina tako strahovito crna i tako nesavladivo burna, nemilosrdno razorna. I bespomoćno bulji u jezovitu bujicu mržnje što nemilosrdno nosi u valovima jedan nevini život, jednu sudbinu, divni bijeli ljiljan koji su zahvatili crni valovi još u majčinu krilu. Zar se i ona rodila da bude mučenica ove obitelji? Nemoguće. Zašto ju je onda Bog obdario bistrinom uma, svom ljepotom tijela i srca ako ju je odredio za žrtvu? Ne, ne može to biti.

"A kako je lijepa" šapće u sebi Mirjana, gledajući djevojku kako ide k njoj. Nije je vidjela od one jeseni kad su Mirjanu zaručili, a Doricu poslali u samostan. Od tada je prošla godina stalnog bolovanja u sanatoriju, na moru i sada na blagdanima kod kuće. Za pune tri i pol godine što je postalo od one djevojčice? Vitka, visoka, krasno građena, razvijena, a tek joj je trinaest godina. I kako joj je lice lijepo, nježno, drobno, čelo visoko, pametno, oči velike svjetlosmeđe, pune smijeha, slatko podrugljive, vesele, drage. Dražesna glavica prepuna čvrste kovrčave plave kose. Katkad bi po koja vlas bljesnula kao da je sunčana zraka. Savršeni rast nogu ističe se ispod kratke djevojačke suknje koja je u kontrastu s očito razvijenim tijelom i ponositim držanjem lijepe glave. Iz nje struji nesvjesna samosvijest ljepote i suverenost njezine vlasti.

Uspravila se pred Mirjanom kao plemeniti pupoljak, čiji će procvat u ružu dočekati sa slavljem i kraljevskoj zapovijedi njezine ljepote neće se moći oteti nitko živ. S nekim obožavanjem gleda u te velike modre oči pune sjaja, zaokružene zavnutim trepavicama, dugim poput rese od tamne svile.

- Što me tako gledaš, Mirjana?

- Ne mogu se načuditi kako si se razvila i ponarasla. Za čitavu si glavu viša od mene i dva puta tako plećata.

- Uza te je lako biti visok i jak - nasmija se ona. - A znaš jučer sam napravila psinu. Kad si legla spavati, obučem tvoju plavu haljinu s povlakom, uzmem tvoj veliki šešir, bijelu koprenu, onu s crnim točkicama i dođem u družinsku sobu. To je bila predstava! Svi su rekli: "Dorica više izgleda milostiva gospođa nego Mirjana". Okretala sam se mnogo dostojanstvenije nego ti, samo nisam mogla nikako pogoditi ono tvoje ozbiljno lice i zamišljen pogled.

- Reci radije: moje glupo lice - smije se Mirjana.

- Ne, to nikako. Marko mi je prekjučer rekao: "Mirjana izgleda neznatna, ali ona mnogo misli, to sam opazio." Nas smo dvoje skovali urotu da ti ukrademo ono što pišeš. Marta veli da su to dnevnik i pjesme.

- O takvim stvarima vas dvoje raspravljate?

- I o pjesnicima i romanima. On je čitao sve i sam piše u jednom omladinskom listu, ali to je tajna, samo je meni povjerio.

- Dođi sa mnom, idemo malo u šumicu, hoću da budem s tobom negdje sama da nas nitko ne smeta.

Prošle su kraj očeve škole za cijepljenje i sklonule se u mladu šumu, pozdravljene mirisom svježine.

Kroz mlade krošnje padaju sunčani mlazovi po zlatokosoj Doričinoj glavi. Mirjana je ispituje o njezinu životu u samostanu, na onom otoku mira posred grada.

- Rado sam tamo - veli ona - jer je ljepše nego kod kuće, ali me boljelo kad su se druge djevojčice veselile domu, a ja se nisam mogla veseliti. Tješile su me, igrale smo se, potajno smo čitale svakojake pripovijesti, a na blagdan uzela me svaki put druga k sebi. Mami je, naravno, bilo drago što me nema, a sad me pozvala kući jer si ti željela.

- Čuj, Dorice, imaš divno grlo i izvanredan sluh. Ne bi li htjela učiti pjevanje i muziku?

- Jednom sam malo spomenula mami, ali me odbila. Da molim tatu, nema smisla. Kad bi on rekao da, mama bi još strasnije vikala ne. Ako bi rekla da, onda bi on rekao ne, dakle, nikako za mene dobro - i nasmije se. Na usnama joj smijeh, u očima suze ...

- Kad se vratiš u školu, pisat ću časnoj sestri učiteljici pjevanja. Kod nje je učila jedna učenica, zvala se Blaženka, a sad već pjeva pred javnosti.

- Da je barem tvoja sestra Bernarda živa, sve bi bilo lakše.

- Njezina smrt je početak sve moje životne nesreće.

Predražesna Doričina glavica na vitkom vratu okrene se k sestri. Pogled joj se zaustavi na blijedom sestrinom licu:

- Ti govoriš o nesreći, Mirjana, ti koja živiš u bogatstvu, raskoši, muž te nosi na rukama i ljubiš ga kao Boga?

Izrekla je sve to u jednom dahu, a Mirjana sluša prizvuk straha što dršće u svakoj riječi i spušta vjeđe na oči pa traži što bi odgovorila. Ali Doričina nestrpljivost ne podnosi šutnje.

- Prevarila si se u svojoj velikoj ljubavi?

- Nikad nisam ljubila tog čovjeka.

Zapanjena djevojka uzme Mirjanu za ruku i primakne se k njoj sasvim blizu:

- Majka je svakog dana pripovijedala svim ljudima kako si sretna, bogata, živiš u svili i kadifi, imaš kuharicu, sobaricu i sluge i ljubite se kao golubovi. Ti ga gledaš kao Boga, a kad je stigao brzoglav da ćeš umrijeti, navalili su na mamu i otac, i Marta, i družina, a ona je vikala: "Nisam kriva da se tako rano udala, kratila sam joj, ali se ona prijetila da će se ubiti, što sam mogla kad se zaljubila do ludila u njega". Uvijek je pripovijedala kako si sretna i presretna.

- Nije htjela priznati istinu ili zaista misli da je muž sreća već sam po sebi? I ti si vjerovala da sam sretna?

- Priznajem ti istinu: veoma sam se u sebi žalostila. Ne, baš sam se srdila na tebe: mislila sam: vidiš, njoj je dobro, sretna je, živi u raskoši, a ni da mi pošalje u samostan samo forintu da kupim kavu od vrhnja.

Kao da joj je noktima zadržala posred srca. Pokrila je lice. Provalile su prigušene boli kao prolom oblaka što je podmuklo kružilo njenom dušom. Prestravljena Dorica misli: zadavit će je nešto.

- Draga Mirjana, što je tebi, sestrice moja?

Osjetila je teški dah u Mirjaninim prsima izmučenim jadom, bolešću i novim majčinim otkrićem.

- Dorice draga, zar bih ja mogla živjeti u bogatstvu i sreći, a da ne bih s tobom podijelila? Nisam li ti rekla: udat ću se da spasim mamu i tebe?

- Istina je, ali ja sam zla i odmah sam posumnjala da si u sreći zaboravila. Ali sad hoću da se kajem, činim pokoru i slušam tvoju nesreću.

I sluša. Prima u sebe golemi teret Mirjaninih nevolja, prima stišćući joj ruke i lijući suze. Nikad nad Mirjanom nitko nije isplakao toliko suza.

Dugo je trebalo da se Dorica pribere i povjeruje. A tada se trgne:

- A zašto ne ostaviš muža?

- Htjela sam otići, ali je došla mama, plakala i govorila da ne upropastim njezin život.

- Njezin život?

- Inženjer je obećao da će mamu uzeti u kuću. Tako su ugovorili prije vjenčanja.

- Ne, nikad mama neće sasvim k tebi u tvoju kuću. Sto puta sam čula kako kaže ocu: "Neću ti se maknuti s puta, neću drugoj prepustiti svoje mjesto". A mama i ne može ostaviti ovaj kraj jer ona tu ima svoje zemljište, svoje blago kod seljaka, sve iz polovine. Sve joj to nadzire i s njom dogovara jedan stari špan u mirovini. Nosi joj novac u

štedionicu. Mama to skriva da ne bi saznala djeca ili tata.

- A otkud ti znaš?

- Kad je došao taj stari špan, mama me istjerala u kuhinju. I kako sam znatiželjna i zločesta, baš sam se vratila i zavukla u dimnjak od peći u spavaonici i prisluškiivala. Nitko ne zna o tom ništa, osim mene i tebe. Mama ima mnogo tisuća jer je htjela kupiti nekakvo imanje, ali je špan rekao da će se u gruntovnici saznati čije je pa nije kupila.

- Bilo kako bilo, mama je htjela k meni, zato me udala.

- Ali neće se nikad preseliti u tvoju kuću dok je tata živ. Kako bi mogla živjeti da ga ne špijunira. Samo će dolaziti k tebi kao što dolazi i sada.

- Mislila je mama i mene opskrbiti. Vjerovala je i vjeruje da je Nađ najveća sreća. A sama Marta priznaje da se sada toliko ne tuku.

- Jest, istina, ali zar bi ti morala za to dati cijeli svoj život? Zar ti mama nije mogla naći nekoga tko bi ti pristajao kao onaj mladi pravnik gospodin Milan? Vi ste se vrlo dobro slagali, vidjela sam kad je bio kod nas popodne i navečer nije se maknuo od tebe. Život si dala sasvim uzalud, nizašto.

Nekoliko sekunda Mirjana promatra svoju sestru.

- Dorice, tebi je trinaest godina, tjelesno si čudesno razvijena, ali kad te slušam, meni je kao da govorim sa ženom od dvadeset godina, a ja kao da sam okolo išla svezanih očiju.

- Marta veli ovako: "Dorice, ti si psetance: kud ideš sve nanjušiš, a Mirjana je ptica koja uvijek leti po zraku. Zato ti, Dorice, danas sve znaš i vidiš, a Mirjana ništa."

- Ima Marta pravo. Idem, a ne vidim kud idem. Sad me evo spašavaš ti, Dorice.

- Ja? Kako, čime?

- Slušaj, neću se više vratiti k Nađu. Nema svrhe dalje mučiti muku. Tamo dolje na moru još sam oklijevala, ti si mi dala sada snagu da se odlučim. Da, nije bila potrebna ova moja žrtva.

- Ne razumijem zašto si se podala maminu utjecaju?

- Ti ne voliš mamu?

- Ona me mrzi, tuče, progoni me, ne može me vidjeti, nikad me još nije poljubila. Nikad, Mirjana. Nikad pomilovala. Kad sam bila na blagdanima kod mojih prijateljica, mame su ih tako grlile, mazile i cjelivale, ja sam potrčala iz sobe u vrt, u polje i nisam vidjela kud idem od suza. Mirjana, pucalo mi je u prsima, mislila sam da ću se baciti u rijeku koja je tekla preda mnom. Sram me bilo i žalost i jad su me gušili. Što sam skrivila Bogu da me mrzi ona koja se zove mojoj majkom? Što sam joj učinila, što sam joj kriva? Što, Mirjana? Kad bi znala kako ja svake noći plačem, plačem, a po danu se smijem, pjevam da nitko ne vidi moju žalost. Neću da je vidi mama, baš neću. Neka misli: nije mi stalo. Neka nitko ne zna, samo ti, Mirjana, samo ti, sirota moja.

I siročče zagrlji sirotu pa plaču jednim dahom, jednim kucajem srca, jednim krikom duša, napuštenih, zapuštenih, osamljenih - lišenih roditeljske ljubavi. Plaču dvije beskućnice u punoj kući, dvije sirote uz žive roditelje, a nad njima se sunča šuma i šapće o mladosti, o proljeću, o životu ...

Dvije su sestre ovog časa osjetile da su im duše svezane i ljubavljaju i vezom zajedničkih patnja.

- A reci, Dorice, zar otac nije nikada prema tebi pokazao sklonosti?

- On me i ne vidi, osim ako učinim što mu nije po volji. A često i zaslužujem kaznu. Jer me ne opaža, baš namjerice učinim kakvo zlo da me barem kažnjava kad već ne mogu steći dobre riječi. Otac i majka slože se samo kad se ide protiv mene. A tata nikoga ne ljubi. Zašto me mama mrzi? Zašto?

Odgovoriti joj ne može, ne smije jer bi razderala njezino jadno nesretno srce. A sama osjeća kako joj krv teče iz rane, žive svježije rane, zadane majčinim otkrićem. Teče krv iz ranjenog Mirjaninog srca, teče i potaplja vlastite jade, svu nju, a na površini se pomalja Doričin lik. Nju spašavati. Samo nju. Nikome ne treba ništa, sve njoj". Doricu će povesti drugim putem u život, neće dopustiti da izlazi na vrata gdje čeka zvijer iz prašume, mržnja.

- Slušaj me, sestrice. Imam miraz koji je otac namijenio Nađu. Valjda taj pripada meni. I tražit ću ga od oca, kad bude vrijeme, za tvoju naobrazbu. Ali ja znam kako ću sada moći djelovati na oca. Sasvim sigurno. Slušaj pa ćeš vjerovati. Otac na svoj trošak školuje Marka, dakle, navalit ću na nj i reći mu: "Kad možeš školovati svojeg nezakonitog sina, onda moraš i zakonitu kćer".

Sestre gledaju jedna drugu u oči, ispituju se. Dorica traži razjašnjenje:

- Marko je moj brat? - i velika crna zjenica suzuje se.

Pogled joj luta u daljini. - Valjda to samo mama veli?

- Ne, doznala sam sasvim sigurno, o tom nema sumnje.

Marko ne zna ništa i ostavi da mu ja rečem.

- Vidiš, čudno. Od prvog časa bio mi je vrlo simpatičan.

Smilio mi se. Rekli su: nema oca ni majke. Barem ćemo imati dobrog brata, a ne kao Tomica i Mirko.

Mirjani se činilo da je došla u pravi čas, još nisu zakrijesile u Doričinu srcu prve krijesnice mlade sklonosti.

- Vidiš, to ću kazati ocu i on mora dati novac za tvoje škole. Kad ja nisam mogla postati profesorica, tebe ću učiniti pjevačicom, bilo kako. Čim se oporavim, vozikat ću se s ocem okolo kad odlazi poslom i uhvatiti ga u dobrom raspoloženju. Pristat će, samo da ga ostavim na miru i ne spočitavam mu nezakonita sina.

- Istina je, on će radije dati nekome čitavu lisnicu nego slušati tužbe i molbe. Kad bi mu mama nudila milijun da mu se može samo pol sata tužiti, bacit će joj milijun i pobjeći.

- Ali će prije mamu izmrcvariti.

- Da mi sve to netko kaže u četiri oka što ona tati pred družinom, pisarima i činovnicima, još bih gore postupala!

- Mislim, dušo, da je otac na sve to izaziva svojom nevjerom.

- Marta i Tenšek vodili su prave istrage ne bi li saznali kakve tatine ljubovce. I gospođe su istraživale, uzalud.

- Uvijek je na kolima, tko zna kome ide i gdje se skriva? Ne može biti samo ona kriva, nikako ne. Kriv je i on. Ali ne govorimo o tom, zlato moje, osjećam u sebi kao neku groznicu. Daj mi ruku, Dorice, a ja ću tebi srce. Vodit ću te, brinuti se za tebe, bit ćeš moja kći.

Spustila je plavu glavicu u Mirjanino krilo. Po pramovima njezine zlatnožute kose padaju Mirjanine suze.

Ostavile su mladu šumicu i vratile se rukom o ruku. Dolje u voćnjaku stoji Marta i dodaje košaricu momku koji obire kruške. Čim spazi sestre, pođe k njima. Kad ih je dostigla, šapne:

- Naložila mi je mama da operemo sve njezine i tvoje ljetne haljine jer te druge nedjelje vodi k mužu. Ne pačam se u ništa, ali ti si samo sjena onog djeteta koje smo udali. Čuješ li, Dorice? Ne dajmo je, tko je krene, vodi je u grob živu.

Mirno govori žena. Oči su joj suhe, a glas kao da dolazi iz grla koje netko davi. Mirjana uzme žuljevitru crnu ogorjelu ruku i stisne je.

- Bit ćeš zadovoljna. Neću ići - i opazi kako se visoka, suha žena uspravila. Odlanulo joj je. Onda popravi maramu na glavi unatrag kao uvijek kad je zadovoljna. Ispod vječno žutog rupca pokaže se visoko izbočeno čelo. Jaki široki nos pruža širokom oštrom licu nešto odlučno.

- Ja ništa ne znam, samo vas dvije budite mirne! Ne treba nikakvog pregovaranja. Kad si rekla, tako mora biti. Idite, neka ne misli da sam vam nešto rekla.

Okrenula se i približila kruški, a sestre su promatrale plećato visoko tijelo, mršavo, čvrsto kao zdrav šumski hrast.

- Ne zna ni čitati ni pisati, nije čitala knjiga ni crpla naobrazbu. Dorice, otkud se zna svladati kad je bijesna, zatomiti kad navali na nju plač, prešutjeti kletvu kad se ispuni njezina grud munjama, zna opravdati, oprostiti, prosuditi prije nego osudi. Sve stavi na pravo mjesto, i sebe, i ljude, i njihove grijeh. A znaš, Dorice, i ona je bila prevarena.

Mladost joj je oteo neki nevaljalac, ostavio ju je s djetetom. Uzdržavala je svoju nejaku braću, radila, skucavala, štedjela, podnosila svoje muke i vjerno nosila naše strahote, prepatila je dva života: naš i svoj, nepismena seljačka žena junak je, heroj. Otkud joj to? Zašto ona ne viče na sav glas? Otkud joj plemenitost srca, otmjenost duše? Dorice, shvaćaš li to?

- Ne znam, uistinu, ne znam, Mirjana ali je vrlo volim i uvijek mi se čini da je to neka dama odjevena u seljačko ruho.

- Pogodila si. Dorice, što bi bilo da nismo imale naše Marte?

Išle su šuteći, a onda Dorica pita tiho:

- Rekla si da se nećeš vratiti k mužu. Morale bismo promisliti kamo ćeš? Život u ovoj kući ne bi mogla podnositi.

- Jednom, daleko odavle, usred ljepote i raskoši velikoga grada u tuđini, kad su me svi obasipavali pažnjom, sjetila sam se ovih brežuljaka, kapelica, pastirske zviždaljke i pakla u ovoj plavoj kuriji. I zaželjela sam pobjeći od svega onoga, biti doma, ovdje, podnositi muke ovog pakla. Svi su tu moji: i ljudi, i brdine, i nevolje, i suze. Sve je moje. Otkad sam bila u tuđini, čini mi se da ovdje svaka bol podnošljivija. Dorice, ne čita se samo u pjesmama da u domovini drugačije sunce sja nego u tuđini. To je istinski doživljaj. Svuda su i gore, i rijeke, i nebo, i sunce, a ipak je to u domovini ljepše, milije jer je bliže srcu, kolijevci, što ja znam čemu.

- Iskusila si, onda je sigurno tako. Ja to ne znam. Ali to znači da si spremna ostati u kući i sve podnositi?

- Sve, Dorice, sve ću naprtiti na svoja leđa kao da sam gorostas jer sam osjetila da je teret u tuđini dvostruko težak. Pokušat ću da gasim požar što pustoši mamu, nastojat će da ugrijem tatino srce, barem da sagradim između njih kakvu brv, bilo kako tanku, savijala se koliko mu drago, ipak bit će među njima veze. Gle, dolaze kočije, idu gosti. Hajdemo u kuću.

Prolaze dani svagdanjim tokom. Mirjana se oporavlja. Marko svakog dana dugo s njom raspravlja. Prvih dana, kad mu je prikazivala svoju sumnju o njegovu podrijetlu kao голу činjenicu, zahvatila ga je melankolija. Lutao je šljivicama, vinogradima, a ona bi ga tada pozivala u sjenicu na razgovore o pjesmotvorima da mu pomogne predobiti utrnuce iskrice što je već hvatala mladenačko srce.

Tiha, jedva osjetljiva Mirjanina obrana zbližila je troje mladih duša u duhovni bratski vez. Povezala ga je mladenačka čežnja za drugovanjem, povjerljivošću, za izmjenom zanosa kad su čitali pjesme, slušali melodije sela i plandovali voćnjacima, livadama, selima, odmarali se u šumi i navečer tražili svemirom nedokučive tajne. Povezala je taj vez i zajednička sumnja u Markovo podrijetlo i zajedničke osnove kako će Mirjani pomoći da sklone roditelje na rastavu braka.

U tom savezu nađe Mirjana i zraku sunca što je utrnula smrću sestre Bernarde. Duboka povjerljivost duhovne braće sklone je da sestri i mladom studentu otkrije najskrovitiju stranicu svojega srca. Njihovim čistim dušama predala je glas svoje nutrine, svoje pjesme, pisane krvlju ranjenog srca i suzama nesretnog djeteta bez majke i oca, koje u tuđini boluje za svojim domom. Nad tim pjesmama isplakane su najbolnije suze najistinskijeg čuvstva. Mladost se stapala s mladošću istinom prosunčanih duša. I dok bi sunce pripeklo nad šljivama, njih bi troje čitalo u sjenici, šapćući da nitko živ ne posumnja čemu posvećuju svu brigu svojih dana.

Jednog dana Marko pod stražom sestara prepíše jednu od Mirjaninih tajna, udari gore izmišljeno ime i preko Marte pošalje u uredništvo jednog časopisa.

Dva tjedna Mirjana je zavlčila konačno objašnjenje o svojoj nakani da se više neće vratiti k mužu. Jednog dana reče joj majka:

- Moraš napokon pisati mužu kada stižemo. Već su tu dva njegova pisma za tebe, a nisi mu pisala ni slova.

- Jer se ne kanim vratiti. Moja je bolest dovoljan razlog da neće poslati za mnom žandare.

Preneražen je izobličiti lijepo lice gospođe Grgičeve. Sva izvan sebe uze ruku svoje kćeri:

- Mirjana, ne znaš, što govoriš. Sve se da urediti, sve, ali ostaviti muža u takvom divnom položaju, s mirovinom? Dijete, on je mnogo stariji, umrijet će prije tebe. Ne pusti mirovinu koju ćeš imati dok živiš.

- Za mirovinu da predam svu svoju mladost, sav svoj život?

- Mladovati i živjeti možeš samo ako imaš novaca.

- Dosta o novcu, mama. Ne mogu više slušati te riječi. Gadi mi se. Zar se čovjek ne mora zgroziti kad pročita ovu kartu? Našla sam je nehotice, tražeći listovni papir u tvojoj mapi. Gospođa Agičeva opetovano traži da joj platiš stotinu forinti provizije koji si joj obećala ako za mene nađe muža. Prijeti se da će te tužiti sudu za ovaj časni dug koji širi slavu mojoj udaji.

- Draga moja, pokaži mi djevojku koja može naći muža bez posredovanja. Koja ima roda ili prijatelja, naravno, ne mora platiti. Inače ni bogatašice ni ljepotice ne mogu naći muža ako netko ne posreduje: da nije tako, zar bi bilo toliko sasvim finih gospođa koje se bave takvim poslom? Već ću joj platiti, moram nekako uštedjeti. Otkud meni odjednom sto forinti.

- Već su prošle dvije godine a da provizija za prodano blašće nije plaćena.

- Mjesto da si mi zahvalna što sam te tako opskrbila, još me vrijeđaš.

- Mama, oprosti mi ako sam ogorčena, stidim se te provizije, smrtno se stidim. Ali sad i nije o tome riječ, nego o mojoj sudbini. Želim se rastaviti.

Taj odlučan odgovor digne majku kao vjetar plamen:

- Nisi prisebna. Imaš odličnog muža, po njemu si sve što jesi. Kako su te prošli put naši gosti častili, klanjali ti se, a jesu li se brinuli ovako za tebe dok si bila djevojka? Zašto si sada odjednom dobila vrijednost? Nisu li te pozvale k sebi žene velikih sudaca i plemićke gospođe? Misliš li da bi te zvale da iza tebe nije muž u odličnoj službi? Ni pogledale te ne bi. Žensko je biće nitko i ništa ako uza nj nije muž, ni u selu ni u plemićkom dvorcu. I ja i otac postupamo danas s tobom sasvim drugačije nego prije. Onda sam te i udarila, a sad moram paziti kako postupam s tobom zbog njegove časti. A tko te opskrbljuje? Tko te hrani ako ne muž? Nemaš ni krova ni kruha, ni časti ni poštenog pozdrava od ljudi ako iza tebe nije muž. Svatko se njega boji. A rastavljena žena? Znaš li, Mirjana, kakva je sudbina rastavljene žene?

- Znam: okrutno nepravедna.

- Sramotna. Sjećaš li se nedavnih naših gostiju kako su dame i gospoda govorili o ženi javnog bilježnika jer se rastavlja? Kad je došla u jedno društvo, sva su gospoda i gospođe otišli kući. Prije su joj se klanjali do crne zemlje, ljubim ruke ovamo, ljubim ruke onamo, a sad joj vele: dobar dan i jedva dodirnu šešir. A što je ona kriva? Muž ima drugu, a sad se sjetio da mu žena nema djece. A tko njemu što zamjera? Još ga i brane. Znaj: rastavljena žena je nitko.

- Sa mnom je drukčije. Meni nitko neće zamjeriti da sam ostavila muža tuđinca, da s neprijateljem našeg roda ne može živjeti Hrvatica.

- To nije izašlo iz zdrave pameti. Nisam htjela nišani na tvoju bolest. Bože sačuvaj, ali ovo što si rekla nije drugo nego luda fantazija. Da ostaviš muža koji je na ražnju pekao tvoje opozicionalce, postupali bi s tobom kao sa svakom rastavljenom ženom, ogovarali bi te na smrtno ime. Sve bi bila kriva ti, a on bi bio u pravu pa da je sam Kuen Hedervari. Kad treba protiv žena, svi su muževi u jednom redu, svi će pomoći mužu da ne mora plaćati ženi uzdržavanje. Ni suda nema za ženu ni zakona, svaki zakon pronađe da je nešto kriva žena. žena nema nikad pravo, muž nikad krivo. To ti je život rastavljene.

- Znam, mama, sve sam čula i vidjela, ipak se moram rastati.

Na to mati ne dade više odgovora, nego pohita na vrata. Mirjana opazi da je otišla u očevu kancelariju. Zamalo se vrati s njim:

- Čuj što kaže Mirjana: neće da se vrati k mužu. Hoće rastavu, što veliš na ovo ti, otac?

- Kad se odlučivalo o njezinoj udaji, sve se radilo bez mene. Ako se sada želi rastaviti, neka mene nitko ništa ne pita - odgovori on pa izlazi. A mati, osjećajući se bespomoćnom,

plamti:

- Mirjana ako se kaniš rastati, u mojoj ti kući nema mjesta.

- Mama nisi rekla istinu, nisi bez srca.

Gospođa se rasplače, ogrli kćer i moli:

- Ostani još doma da možeš razmišljati. Vodit ću te u društva, pozivati goste i dobro uoči kakav bi bio sramotan život rastavljene žene. Reći će: hoće joj se mladih, neće da živi poštenim životom. Prepuštam ti da u miru razmišljaš, a mužu ću pisati: liječnik kaže da još ne smije kući jer je vrlo slaba. Dijete, ako odeš od muža, ja sam bačena na ulicu.

- Nemoguće. Tata se mora doživotno brinuti za tebe, imat će od baruna mirovinu, a valjda i ti imaš nešto uštedeno.

- Ja? Tko ti je to rekao? Hoću da znam tko ti je to rekao?

- Ne uzrujavaj se, mama, rekla sam: samo mislim da imaš uštedeno.

- Ni novčića. Ni prebijenog novčića. Otkud bih ja uštedjela? Gdje? Valjda znaš da za svaku krajcaru moram moliti oca.

- Istina je, i to nije lijepo od tate. Već sam mu mnogo puta spočitnula, ali me otjerao. Ipak, imaš gospodarstvo, možeš i prodati štošta u obližnjim mjestima, pa sam tako mislila...

- Krivo si mislila. Nemam ništa, ništa, a kad bih imala, sve bi bilo tvoje, a sad, jadnica, uzimaš mi ovo jedino zaklonište za stare dane.

- Do tvoje starosti i nemoći, mamice, daleki su puti i još se može dogoditi da postignem ja svoj kruh.

- Rastavljena žena može biti samo ljubovca, a taj je kruh sramotan.

- Radit ću, pošteno raditi.

- Ne, nisi žena. Fantast si. Zašto me Bog kaznio s takvim djetetom?

I ona plače, jadikuje, kupa se u suzama, a Mirjana je tješi, moli, zaklinje i prima njezin rok za razmišljanje ne bi li je u to vrijeme pripremila na svoju čvrstu odluku.

Kad se umirila i legla na poslijepodnevi počinak, Mirjana odlazi u perivoj. U sjenici Marko i Dorica čekaju puni pitanja o rezultatu razgovora.

- Strahovito se protivi - šapće im ona i pripovijeda. Iskrcava teret svoje duše, a oni ga prihvaćaju sa suosjećanjem mladosti i svim žarom srca pristanu uz nju. Dorica se rasplamti gnjevom:

- Evo vidiš, Tomica i Mirko nikako neće učiti, makar im drže instrukcije, a ti si klečeći molila da te školuju i bila si uvijek odlikašica, a nisu te pustili. A jer sad ne možeš trpjeti dalje i moraš ostaviti muža, ljudi će te manje cijeniti, manje poštivati, čak i prezirati. To je najveća nepravda!

- Još gore, - to je predrasuda, a svaka je predrasuda tvrda klisura u moru. Tisućgodišnji valovi života jedva je malo nagriza.

Otac nije bio kod kuće. Mirjana i Dorica same su s majkom sjele k objedu, kad je Marko dohitao zapuhan crven i znojan. Nešto je pogledavao Mirjanu i obarao oči. Dorici se činilo da joj ima reći nešto važno. Njegovo ponašanje očito je djelovalo na sestre. Jedva su čekale da svrši objed. Marko im predloži šetnju u perivoj.

- Barem ću imati mira da spavam - veli majka.

Na hodniku nije otkrio uzrok svojem uzbuđenju, nego predložio da se sakriju u sjenicu. Gotovo su trčali.

- No, dakle - ustoboči se on, plamtećih očiju, gorućih obraza i nervozno izvlači iz njedara ispod košulje neki omot.

Sestre prate svaku kretnju njegove ruke. Onda on položi na stol neku knjižicu s omotom narančaste boje i drhtavim glasom izusti:

- Mirjana, silno sam sretan što ti mogu prvi čestitati.

- Što je to? - pita zapanjena.

- Evo, tvoja pjesma. Tiskana je - i rastvori časopis.

Sapinje ju u srcu, u grlu. Dorica čita pohlepno, bez daha.

- Gle, što ti piše urednik. Same hvale a to je profesor i književnik, što ti je? Zašto plačeš,

Mirjana, trebala bi uživati, skakati od veselja.

Ne može. Negdje u najdubljim skrovištima nešto je strahovito bolno kao da je netko iznenada zarinuo nož i zastenje. Marko i Dorica pitaju, mole razjašnjenje.

- Ne znam, puca mi nešto u duši - odgovara u suzama dok ih koraci po pješčanoj stazi upozore da ide Marta. Nosi im svježije voće pa ispituje uzrok Mirjaninim suzama. Dorica joj pokaže pjesmu, razjašnjava, priča i tuži se:

- Mjesto da se raduje, ona plače.

- Valjda osjeća da joj to neće donijeti sreće u životu - odvraća dadilja pogladi po kosi Mirjanu i vrati se u kuću.

Napokon se umiri bol u Mirjaninu srcu. Ostala je samo čudna sjeta.

- Sve je to od radosti - tvrdi Dorica. - Marko, čitaj ponovo.

I ponavljaju, raspravljaju zanositim dahom mladosti. Odjednom straga nešto zašušti. Oni se prestraše. Marko gurne časopis u džep. Između zelenih sjenica pojavi se mati:

- Dakle, tako je to. Sad razumijem što vi tu radite čitave sate. Vidjela sam njegove poglede kod objeda. Bilo je jasno da mi nešto krijete i zato sam došla da čujem. Što je Marko sakrio? Pokaži ako nije ništa protiv mene?

On se ne miče, ali Mirjana mu uzme iz džepa časopis, pruži ga majci i sve razjasni. Uzalud ona sumnja da je sve to izmišljeno kako bi sakrili neki dogovor protiv nje. Onda Marko izvadi iz lisnice Mirjanin rukopis iz kojega je prepisivao. Pročitala je i nasmijala se:

- Kako u ženskoj glavi može nastati takva djetinjarija? Misliš da si još uvijek u školi pa se moraš igrati črčkarijama?

Povrijeđeni Marko prosvjeduje, a Dorica mu pomaže, dok se majka nasmije:

- Valjda sebi ne umišljate da je Mirjana pjesnik. Ne brbljajte gluposti. Mirjani je najljepša pjesma imati vjernog muža koji ima veliku plaću i ostavlja joj divnu mirovinu.

Od toga su dana odabrali za svoje sastanke mladu šumu gdje su mogli pravodobno opaziti svakog došljaka.

MRAZ JE PAO

- Marta, što je? Zašto me budiš?

- Dođi brzo k Dorici - šapću blijede dadiljine usne osvjetljene svijećom.

Skočila je iz postelje, prebacila ogrtač i slijedi je, teturajući od snenosti.

Ulazi u malu sobu. Ne vidi drugo, osim plavušaste glave sagnute unaprijed, na stoliću umivaonika, u njemu nešto rumeno. Smrtna zima preleti Mirjanom, noge joj klecaju. Uhvati Martu grčevitom snagom, ona joj se otkine, pohita k Dorici, pridigne joj glavu. U poluotvorenim očima mučenički pogled, usne krvave, lice blijedo, čelo znojavo. Mirjana bi vikala, a nestalo joj je glasa.

- Što se dogodilo, Dorice, milo srce moje, što je to?

Ali ne može govoriti. Umjesto nje, pripovijeda Marta:

- Probudila me prije jedan sat, stresla se i tražila kinin protiv groznice, a kad sam joj htjela dati, počela je bacati krv.

Slapovi šume u Mirjaninoj glavi. Okuplja misli, trudi se dokučiti što da radi.

- Da budim majku? - pita Marta.

- Čekaj, neka Jagica probudi kočijaša. Mora odmah upregnuti i neka odmah ode po liječnika. Koliko je sati? Dobro, dok stigne u trgovište, upravo će zadaniti.

Sjela je na postelju, podmetnula jastuk, obrisala joj ledene kapi sa čela i gleda joj u poluotvorene oči što joj prikazuju sliku umiranja. Uhvati je grozničavo drhtanje pa tiho priča kao majka djetetu:

- Ništa to nije, valjda je nekakva žilica pukla u grlu. Čuješ li? Ili je mala nahlada. Rekla sam jučer sestrici neka se dobro zamota. Čuješ li? Samo mi daj znak glavom i ne govori ništa. Čuješ li?

Usne s kojih je obrisala krv smiješe se i šapću:

- Sve čujem i već mi je bolje. Jako me peklo u prsima i treslo me. Zakašljala sam, počelo me daviti kao uvijek kad sam htjela zaplakati. Sad mi je već dobro, sasvim dobro.

Zebe Mirjanu od vrele Doričine ruke i zastaje joj srce od prebrzog kucanja sestrina srca. Polako je uspavljuje nježnim šaptanjem. Mala lijepa glavica klone postrance. Prsi se odmjereno dižu i spuštaju. Zaspala je da Mirjanine boli mogu bdjeti.

Nečujno se odvuče k naslonjaču. Tijelo joj je teško poput olova. Kroz željezne rešetke prozora proviruje dan, a Mirjani nosi crnu noć. Sklapa oči, istražuje koji bi mogao uzrok biti toj provali krvi na mladenačke Doričine usne. Slijedi u mislima svaki korak posljednjih dana, okrivljuje vjetar, iznenadnu hladnoću kišnog dana i osluškuje njezino disanje.

Kad su u kuriji svi poustajali, dolazila je prema kuriji kočija s liječnikom. Majka se začudi zašto dolazi liječnik. Mirjana joj razjasni događaj pred zoru.

- Prestrašila si se sasvim nepotrebno. I ja sam u toj dobi bacala krv pa evo kakva sam.

- Uistinu, mama? To me umiruje - odahne ona pa zajedno s majkom hita pred liječnika.

Otpratili su ga k Dorici. Vedra, nasmiješena, sjedne u postelji i predaje si liječničkom pregledu.

- Malo ste se preplašili, ali ništa opasno. Dakako, gospođica se mora liječiti, a ne trčati okolo i pjevati da se sve ori preko sela.

- Vidiš, rekla sam - primijeti majka i otprati liječnika u drugu sobu. On napiše recept i odgovara na majčina i Mirjanina pitanja istim vedrim glasom i umirujućim riječima. One ga isprate u dvorište. Popeo se na kočiju. S druge strane popne se Mirjana, sjedne uza nj i dovikne majci:

- Idem s liječnikom do brda. Vratit ću se brzo.

I vratila se smirena, ali zamišljena. Ispričala je Marku nesreću.

- Mraz je pao na proljetni cvijet - veli on duboko potresen.

Podvečer opazi Mirjana na cesti očeva kola. Pohitala je gospodarskim zgradama, navijesti mu Doričinu bolest i onda ga povede u žitnicu da budu sami.

- Govorila sam nasamu s liječnikom. On je tvoj prijatelj, dakle, možeš ga pitati o svemu. Meni je rekao: "Nešto nije u redu s Doričinim plućima, ali to se može izliječiti jer je jaka, čvrsta. To što se otvorilo na plućima, može se ovapniti i bit će zdrava, ali mora odmah ići u lječilište za pluća. Tata, ja ću se svakako rastati, dakle, moj miraz ostaje tebi. Evo moje izjave, dopodne sam je napisala: sve što bih imala dobiti ja, potroši na Doričino zdravlje. Ako ne voliš majku, ne dopusti da umre ono divno lijepo mlado stvorenje. Za mene nećeš nikad imati brige. Kunem ti se, pošalji Doricu odmah. Molim te, ne možeš reći ne, ne možeš kad se radi o tome da ona živi ili umre.

Njegove sive oči zažmire, promatraju, ali ne odaju ništa. Polagano pođe nekoliko koraka, okrene se, opet nasloni na stroj za vršidbu pa veli:

- Da si ti bacala krv, bilo bi vjerojatno. Ali ona? Upravo nepojmljivo. Nikad uopće nije bila bolesna i naš prijatelj liječnik i svi su se čudili kako se to dijete hitro razvilo u pravu odraslu djevojku.

Svaka njegova riječ uzrokuje u njoj drhtaj. Ispružena prema onoj strani gdje on stoji, čeka udarac. Njegovo lice ni sad ne izražava što osjeća i misli.

- Pitat ću liječnika. Ako uistinu ima pomoći, a moja sredstva dopuštaju, žrtvovat ću.

- Tata, znala sam da ne možeš biti bez srca - usklikne punim ganućem djetinjaskog osjećanja, posegne za njegovom rukom, ali je on ustegne. Ona mu gleda u svijetle oči što baš ništa ne izražavaju. Lice joj steže zadržavani plač juriša na željeznu ogradu njegove unutrašnjosti:

- Tatice, kako si dobar. I mama bi bila dobra i bili bismo sretni da ti...

- Ostavi to i slušaj. Dorica, naravno, ne može sama u lječilište, netko je mora pratiti i njegovati. Mati i ona nikako ne mogu biti zajedno, a ti ionako izgledaš kao kostur, dakle, reći ću liječniku neka on odredi da ti ideš s njome. A ovo je tvoja pismena izjava da svoj miraz prepuštaš Dorici pa razdere papir na komadiće i pruži ih njoj.

"Kakav je to moj otac? Plemenit? Dobar? Mama kaže da mi se ulaguje. Zašto? Ne, ne, on je dobar, dobar, i ti si mama dobra, ali nesretna. A zašto sve to?" Te su misli bljesnule

njezinim mozgom kao dah. Prilazi ocu, sklapa ruke, a krupne suze klize joj niz obraze:

- Tata, dragi, što je to između tebe i majke? Nisam više dijete, udata sam, reci: zašto taj grozni jad u kući? Zašto napuštaš mamu?

- O takvim stvarima ne govori se ni s kim, a najmanje sa svojom kćerkom. Dakle, ne pitaj.

Kao da usred noći stoji pred željeznim vratima i uzalud moli da joj otvore, a ipak ne može otići jer iza nje još je gušća noć i neprohodnija šuma tajne. Moli još usrdnije:

- Tatice, zar ne vidiš kakva je strahovita beskrajna nesreća tvoj život s mamom?

- Teško to osjećam, draga moja.

- Zašto onda ne pomogneš toj nesreći?

- Jer toj nesreći nema pomoći.

- Nikad?

- Ne, dijete moje.

Penjala se na ogradu da barem zaviri s one strane, ali je gurnuše natrag. Leži tu na podnožju i zna: mora ići dalje šumom nespoznaje i slušati tajnovito urlikanje u tami bračnog života roditelja. A ta nevolja nikad neće prestati. Išćupali su joj iz srca posljednju nadu da toj nesreći ima lijeka. Neće ga naći. Dakle, i majka je znala kad ju je zaklinjala neka se uda. Tu udaju smatrala je obalom o koju će se uhvatiti kad joj zaprijeti da će se utopiti. I zato je Mirjanu otimala visokim školama, čak i tvrdnjom da je otac kani prodati barunu. Borila se za svoj spas zubima i noktima, a ipak je pristala da se ne preseli u Nađevu kuću.

"Pala sam na dno nekog ponora: Dorica izranjena mržnjom, braća jure okolo kao stado bez pažnje pastira. Kotrljam se na mučilima osloboditelja koji je izgubio snagu. A sad je još zarežala nad ovom kućom nova neman iz čijih se ralja cijedi krv mlade divne djevojke."

Narednih dana spremalo se za put u lječilište. Upravitelj Grgić ide šuteći imanjem dok majka bulji preda se, i jedva govori. Mirjana želi da čuje uzrok toj šutnji.

- Ne boj se, mama, ozdravit će Dorica, liječnik je čvrsto uvjeren.

- To i sama znam. I sasvim je suvišan taj trošak. Ti si to napuhala samo zato da možeš produžiti svoj boravak izvan muževe kuće. Samo da mi je znati tko te upućuje u takve lukavštine? Otkud tebi takva dosjetljivost? Jednog će dana Nađ zatražiti rastavu i razrušena je tvoja divna budućnost.

- Umiri se, mama. Sutra putujemo, na sve ću ti odgovoriti pismeno. Razmislit ću još u samoći.

U bijeloj mreži leži Dorica. Udiše miris borove šume. Kraj nje sjedi Mirjana i nježnom brigom promatra njezine obraze zarumenjele vrućicom. Stazama šumice prolaze mlada bića, napadnuta od podmuklog nevidljivog razbojnika koji zaustavlja odabrane žrtve na kratkoj cesti života da im put učini još kraćim, još težim i mučnijim. Svaki od tih prolaznika pobuđuje Mirjaninu pažnju i svaki prima toplu sućut njezina srca, svaki je bliz njezinoj duši jer je Doričin supatnik.

Zagledala se opet u djevojčino lice. Skupljene su joj vjeđe. Duge tamne trepavice miruju. Ipak, kao da mozak pod tim čelom ne spava. Pozornije je promatra. Ispod trepavica u kutu vjeđa nešto klizi. Suza? Zapeče je kao da joj je goruća kap pala na srce. Te suze i krv one noći iz Doričinih usta gorak su napitak što svakog dana truje Mirjaninu snagu za ustrajnost. Možda su te suze još gorče, još otrovnije. Od njih se savija Mirjanino srce kao crvić u posljednjim trzajima borbe za dragi život. Ne može ih gledati, ne može ih podnositi. Ide k sestri i šapće:

- Ne spavaš, Dorice?

- Samo se odmaram - odvrati i ne otvori oči.

Suze su odmor boli? Možda i jest tako. Ne reče ništa i čeka.

- Dorice, sad ćemo u lječilište na inhalaciju.

- Zašto se vući natrag u život kad nemaš doma, ni majke, ni oca, ničega do majčine mržnje. Ne mogu živjeti u toj strahoti. Davi me. Umrijeti, osloboditi se, to jedino želim.

Razdire svojim riječima Mirjanino srce, ali ona pomiluje lijepo visoko čelo i šali se:

- Čekaj, optužit ću te gospodinu Brkiću. Koliko ti on dokazuje da ćeš ozdraviti. Zašto bi

govorio da nije istina?

- Medicinar je, pa tako čovjeka obmanjuje.

- A zašto bi obmanjivao? Nije nam ništa. Zemljak koji nas je ovdje u tuđem svijetu čuo kako govorimo hrvatski i prikazao nam se da ima društvo. Dakle, mi se njega ništa ne tičemo.

- I zato kad veli da ćeš ozdraviti, onda mu vjeruj. On ovdje studira baš tu vrst bolesti i pitao je tvojeg profesora točno o svemu.

Pomalo se suši posljednja suza na dugim trepavicama. Vjeđe se podigoše. Velike oči dva su svjetla u tmimi podočnjaka. Lica dvije latice rumene ruže opaljene vrelošću. Usnama prhne smiješak kao leptirić što dotakne cvijet i odleti u nepovrat.

- Hoćeš, moraš ozdraviti. Nas ćemo dvije biti još vrlo sretne zajedno. Sve zavisi od tvoje volje, kaže gospodin Brkić. Evo ga, dolazi.

Obje sestre gledaju niz puteljak kojim dolazi mlad muškarac. Tamnocos, s malim brcima, skladnim crtama i tamnim očima. Muževna ozbiljnost u svakoj kretnji. Nasmiješeno pozdravi, rukuje se, prilazi k mreži, ispituje pomno svaku sitnicu. Onda silazi iz mreže pa idu u lječilište. Djevojka odlazi na inhalaciju, a njih dvoje sjede pred zgradom. Mirjana mu pripovijeda o Doričinim suzama koje joj i sada peku dušu, a diraju i njega.

- Tu valja zgrabiti energično. Ona mora opet naći svoju radost za život. Međutim, i vi ste, gospođo, neprestano zabrinuti, to loše djeluje na djevojku.

- Da, da, moram se pridići, ali muči me stalno teška sumnja. Kad je Dorici bilo devet i pol godina, dvorila je i spavala u sobi s bolesnim kumom koji je umro od tuberkuloze. I jela je njegove ostatke. Nije li to uzrok?

- Da, vrlo je vjerojatno, ali i pojave tuberkuloze u obitelji vaše majke nisu bez utjecaja. No, čvrsta je, jaka. Kad sam vas prvi put vidio u perivoju, mislio sam da ste vi bolesni, a ona vas prati. Profesor veli: bolest je u prvom početku i ovako zdrav organizam mora preboljeti, samo joj moramo udahnuti volju.

Svakog dana provodio je mladi medicinar veći dio vremena sa sestrama. Nije trebalo dugo i progovorila je vedra ćud, razbudila se urođena vragolija, zakliktala je mladost pustopašnom svojom pjesmom punom svijetlih nada. Mirjana ih je hranila maštom, uvijek natopljenom živim predodžbama.

Usporedno s duhovnim ozdravljenjem nestaje bolest. Liječnik profesor nakon svakog se pregleda smije, a bolesnici u čekaonici srču s njezina ozdravljenja napitak nadama u svoje ozdravljenje.

Sestrama sviću prelijepi dani zajedničkog boravka u šumama, perivojima, u međusobnom razotkrivanju svojih duša, u zagledavanju u skrovite tajne srca, misli, shvaćanja, gledanja u život, u ljude, u sve što jest i što će doći. Punim plućima udišu ljepotu potpuno svjesne da su to prvi lijepi sretni dani njihove mladosti, prve zrake, što donose dragosti zajedničkog života, onih koji pripadaju po srcu, po mislima i brigama. Daleko od roditeljske kuće stvorile su sebi svoj prvi dom, prvi kutak, prvu obiteljsku kuću, ono što nikad nisu upoznale pod roditeljskim krovom: osjećaj sigurnosti da nekome pripadaš i netko pripada tebi. U tuđoj zemlji, u tuđoj sobi savile su svoje gnijezdo duhovno, osjećajno. I kud god bi otišle, svuda bi osjećale da je s njima njihov dom.

U tom domu primale su prijateljstvo medicinara Brkića. Upoznao ih je s njim rođeni jezik među strancima, privukao k njemu onaj osjećaj zemljaštva koji je u tuđini jaka spona, a sestre je priklonio k mladiću njegov interes za Doričinu bolest.

Kasnije su uživali zajedno zbog poboljšanja, oporavka i sigurnosti potpunog ozdravljenja, ugodno čavrljajući o svemu što mladost zanima i veseli. Postepeno su silazili jedno k drugome i na lične putove života, razotkrivali svoje sudbine, a ta spoznaja ih je sve više zbližavala.

Peti tjedan Mirjana opazi da mladić neprestano nastoji ostati s njom nasamu kao da joj želi reći nešto važno. To je zabrine: nije li Doričino zdravlje ipak samo privremeno? I pruži mu mogućnosti da ostane s njom. Zaplašena promatra njegov prikriveni nemir, neodlučnost, neobične kretnje ruku dok je govorio o posve običnim stvarima. Što sve to

znači? Najposlije joj ponudi da sjedne na klupu u borovoj šumici.

- Htio sam vam nešto reći, ali ne znam kako ćete shvatiti, a opet zašutjeti ne mogu ni zbog sebe ni zbog vas.

- Dakle, njezino zdravlje nije...

- Hvala Bogu, toga se ne bojimo ni profesor ni ja. No, vi ste zaista divni, gotovo muški drug, ali isto tako malo žena. Svaka bi druga već davno opazila ono što vi, kako vidim, ni sad još ne primjećujete.

Začudeno ga gleda u nasmiješeno, ali smućeno lice.

- Ozbiljan sam čovjek, kako znate, još godinu dana pa ću završiti, dakle, za dvije godine bit ću svoj čovjek. Nisam ni slutio kakva me ovdje čeka sreća, naravno, budem li je smio ubrati. U ove dvije godine moći ćete se uvjeriti tko sam i kakav sam, a bude li Dorica među tolikim obožavateljima koji se okreću za njom jednom svrnula svoje srce k meni, neće se prevariti. Još je premlada da o tom govorim s njom. Eto, to je ono što vi niste opazili i što sam morao otkriti vama jer je ljubite.

Tog časa ne vidi ona ništa drugo, nego divnu plavu djevojku kojoj ide u susret ljubav mladog ozbiljnog čovjeka.

- Zaželjela bih od sve duše da sestra odabere vas.

- Ne smijete nijednom riječi u njoj izazvati bilo kakav osjećaj za mene. Neka se razvije prirodno. Budući da sam odabrao baš njezinu bolest za svoj specijalni studij, često ću joj pisati. Ona će mi svaka dva tjedna javljati sve što se odnosi na zdravlje, a ja ću njoj odgovarati i dijeliti pouke. Onda će se vidjeti kako bije to malo slatko srce. Vidio sam, u vas je velika sposobnost da sakrijete svoje osjećaje čak izvrsno patvorite izražaj lica, dakle, pouzdajem se. Dorica neće ništa doznati dok ne bude vrijeme. Naravno, kad bi netko mislio da je ona već odrasla gospođica i htio se progurati preda me, onda vas molim podsjetite je da sam tu i ja.

- Mislim da te mjere neće biti potrebne. Sad mi dolaze na um mnoge sitnice koje pokazuju neku sklonost prema vama, još nesvjesnu.

- Hvala Bogu da to nisam sebi umišljao. U tom slučaju nas dvoje ostajemo tihi saveznici, a vi još i vjerni čuvar moje tajne.

Izjavu mladog čovjeka Mirjana smatra brodićem poslanim od Boga u olujnu pučinu da se ukrca Doričina ugrožena sudbina.

Od onog dana, kad se razotkrila i zbližila s Doricom u onoj šumi na imanju, zatinjala je u Mirjaninoj duši nova životna svrha: spasiti život tog lijepog djeteta. Nakon oporavka, nakon divno provedenih dana i nakon izjave ovog mladog čovjeka, ona vjeruje da joj je Bog poslao Doričinu bolest kao posljednje iskušenje pred srećom koja dolazi u život njezine sestre, a time i u njezin. Svrha života je tu. I snaga. I volja i hrabrost opet su na okupu. U borbu ide za čedo srca svojeg, za svoju plavokosu ljubimicu. Za nju koja je jedina radost njezina života. I hoće da je pije do kraja svojeg života. Mnogo traži od Boga, ali i daje sve.

Raspjevala se Mirjanina mlada duša kao ševa u polju. Pjesme niču pod njezinim perom kao jaglaci pod cjelovima proljetno? sunca. Nižu se ispjevani hvalospjevi životu koji ne da ljudima ni mrvica sa stola sreće, a da je ne otkupe patnjama.

Izenada doputuje majka. Ničim nije najavila dolazak. Našla ih je zajedno sve troje u milom, veselom čavrljanju. Kćeri su ju veselo pozdravile, hvaleći se Doričinim zdravljem. Njezin pogled nije se dugo zadržavao na djevojci, ali je uporno promatrao Brkića. U zjenicama joj leži otvoreni stav protiv njegove prisutnosti. Očito on to opaža, a ipak još ostaje i referira joj o toku Doričina ozdravljenja, namjerno iskorišćujući časove da promatra gospođu Grgićevu. Nakon pol sata on se oprosti.

Žene su same. S njima je ostalo plaho pitanje sestara: što je uzrok ovom nenadanom dolasku? Slušaju prve majčine riječi nakon Brkićeva odlaska:

- Kako vidim, tu više nema bolesti, vas se dvije lijepo zabavljate kao da ste milijunašice i obadvije slobodne djevojke. A ja se kod kuće sama mučim. Uskoro će berba. Dorica je upravo sazrela da mi pomaže. Marko će ostati do kraja blagdana a tebi Mirjana, zadnji čas

da se vratiš u svoj dom.

- Drugdje je moj dom, majko.

Krv navali u majčino lice, a oči usplamte:

- Onda sam dobro slutila. Tvoj drugi dom želiš naći s ovim balavcem.

- Gospodin Brkić je asistent mojeg profesora - oglasi se Dorica, a odgovori joj podrugljiv smijeh.

- Zašto ne bi bio čak i tvoj liječnik. Tako se i vlada. Vjetrogonja je, na prvi pogled možeš ga providjeti.

- Mama, molim te, ne vrijeđaj gospodina kojemu dugujemo zahvalnost baš zbog Doričina zdravlja. A da je istina što sumnjaš o meni, ne bih ni časa oklijevala priznati. Međutim, htjela si govoriti o meni i Nađu. Nisam promijenila svoje mišljenje i ne želim se vratiti.

- Kamo si odlučila krenuti odavle?

- Kući zajedno s Doricom.

- Tvoja je kuća kod Nađa, a Doricu ću povesti ja. Ako nećeš, onda nađi mjesto gdje ćeš moći sakriti sramotu rastavljene žene.

Sestre su šutjele. Dorica zna. Svaka njezina obrana rasplamtjela bi majčin gnjev prema Mirjani. A ona sama pokušava preuzeti taktiku šutnje.

- Tako? Šutiš. Dobro. Ti ćeš, Dorice, spremi svoje stvari i sutra ujutro idemo.

I opet nikakva odgovora od Mirjane. Onda mati izvadi pismo.

- Evo što piše Nađ, slušaj: "Vjerujem da je slaba, a bolesti vrata sigurno je dobila na moru. Valjda je već toliko bolje da može doći. Znam što su rekli liječnici i toga ću se držati jer ne želim proživjeti takve godine kao što je ova. Ali ljudi govore da me žena ostavila, da traži rastavu. To škodi ugledu mojeg odličnog položaja. Možeš zamisliti, draga mama, kako izgledam pred otmjenim svijetom i namještenicima kad iza mojih leđa šapću i zbijaju šale. Pošalji je natrag i dođi s njom, ostani dok god hoćeš. Kad ljudi vide, vjerovat će da je tako dugo bolesna i rasplintut će se sve te pripovijesti, a sve drugo neka bude kako god hoće ona i ti."

- Sada si čula sve. Nemaš nikakvih dužnosti kad su ti baš tako zazorne. Kako, dakle, ne bi išla natrag i očuvala svoju krasnu budućnost?

- O kakvoj to vratobolji piše Nađ? - zapita Mirjana, ne odgovorivši majci.

- Nisam se usudila priznati da se ne vraćaš zato što pratiš bolesnu sestru pa sam stvar okrenula i pisala mu da si potpuno promukla, liječnik te šalje u lječilište i sestra te prati. Sad razmisli što ćeš. Do večeri ima vremena da se odlučiš.

Onda su otišle s druge strane pansiona u staklenu verandu na objed. Odavle je Mirjana kriomice poslala pismo Brkiću neka dođe u zgradu za inhalaciju. U tri sata otputila se onamo.

- Očekivao sam vaš poziv i nisam se maknuo od kuće. Kakve su vijesti? - pita on sa velikom znatiželjom.

Saopćila mu je majčine zahtjeve. Pomno je slušao, malo razmislio i onda naglasio riječ po riječ.

- Upamtite: Dorica ne može nikako zajedno s majkom. Sad joj treba velika njega, velika ljubav i velika radost. Sve to neće imati kod nje.

- Mislite da sada Doricu moramo naročito njegovati?

- To je jednako tako važno kao i ovo liječenje ovdje. Samo se onda možemo nadati da za godinu dana nema više traga bolesti. To će vam uostalom reći i profesor.

- Pričekajte, poslat ću majci pismo i dočekati odgovor. Odmah ću biti ovdje.

U kupališnoj čitaonici Mirjana napiše majci:

"Pomislila sam i predlažem ovo: vratit ću se k Nađu uz dva uvjeta. Prvo: da sa mnom ide i Dorica i ostane do proljeća. Drugo: zakuni se na svoju sreću i dušu da ćeš Dorici biti dobra kad se vrati kući. Ako je ne možeš ubiti, budi joj dobra. Nađ neka ostane u uvjerenju da sam liječila vrat, a Dorica me nje govala i sad mora nastaviti njegu. Želim uzeti Doricu sa sobom jer mi je potrebna njezina prisutnost, inače ne bih mogla živjeti u onoj tuđini. Da nas Nađ i njegova majka ne bi mučili glađu, poslat ćeš nam u ime Doričine hrambine veće

pošiljke nego prije, pridonositi nešto u novcu i darivati Nada. Čekam tvoj odgovor odmah".

Služnik se vratio za deset časaka s pismom:

"Kunem se: neću joj reći uvredljive riječi, može ići s tobom i doći doma kad hoće, samo da mi ti dođeš opet pod svoj krov!"

- Riješeno je - javi sada Brkiću. - Vraćam se k mužu i uzimam Doricu k sebi. Molim vas nemojte me ispitivati. To su stvari koje ne mogu povjeriti nikome. Uostalom, iz mojeg povratka izvući ću veliku korist za sebe: nastavit ću iznova započeti tečaj za brzojavnu činovnicu, a za godinu dana imam svoj kruh. Svaka nova nezgoda nosi u sebi odmah i ublaženje.

- I za mene?

- Jest. Rekla mi je danas Dorica: "Ne smijem pomisliti da odlazimo. Gospodin Brkić će mi nedostajati. Kad odemo, neće se on više sjetiti svoje bolesnice!" Rekla je to s uzdahom. Jeste li zadovoljni?

- I odviše! - a lice mu zasja.

Dogovoreno je da će sestre otputovati same, a majka ide kući da spremi velike pošiljke za kuću gospodina Nada.

Još sedam dana provele su u lječilištu, predane samo radosti zajedničkog života i novim osnovama za budućnost koju je Dorica možda samo naslućivala.

Osmi dan oprostio se s njima Brkić pogledom punim dubokog ganuća.

SESTRE

Vlak ulazi u veliku bučnu postaju. Izdaleka opazi Mirjana gustu tamnu Nađevu bradu. Izražaj bradatog lica najavljuje joj da je majka u oduševljenju što se ona vraća k mužu napunila sve sanduke što ih je imala na Sarkovcu. Primio je vrlo ljubazno i Mirjanu i njezinu sestru. Odvezao ih je čak kočijom, iako je bila vrlo mala udaljenost. I stara gospođa nastojala je svojem duguljastom licu dati barem nekakav izražaj prijatnosti, dok je Rozika bila iskreno sretna.

Večera je bila spremljena u znaku raspoloženja majčine bogate pošiljke. Dok su jeli, ispitivao je Nađ vrlo potanko Mirjanu o njezinoj bolesti vrata. Očito je osjećao neku bojazan od priljepčivosti. Ispitivao je i o njezi koju je potrebno posvetiti bolesti, čudio se prozirno blijedoj puti Mirjanina lica i nevjerojatno snažno razvijenoj Dorici čiji su obrazi rumenkasti i zdravi poput breskve.

Prema navodnoj liječničkoj odredbi u lječilištu Dorica mora uvijek biti uz bolesnicu. Zato su sestre zauzele spavaonicu.

- Vidim, vrlo si slaba - veli inženjer svojoj ženi - moraš mnogo mirovati i opet otići na zrak. Najbolje je da prepustiš kuhinju mojoj majci. Naravno, ona mora dosta kuhati i neće odsad kod stola dijeliti. Tvoja majka mi je pisala da će za Doricu slati svega u izobilju, ali moja majka ne smije nositi ključ od smočnice uza se da možeš uzeti jela kad te bude volja. Moraš se oporaviti, inače bi moglo biti zlo. Sve sam to odlučno rekao svojoj mami. A onda, htio bih da idemo nekoliko puta u javne lokale našega grada. Neka ljudi vide da si, uistinu, bila bolesna, a sada si opet ovdje. I Dorica može doći, tako ljudi moraju uvidjeti kako su lažno brbljali. Još te molim: kad ideš sa sestrom ulicama, nemojte govoriti svojim jezikom, to bi mi moglo škoditi. Ako govorite hrvatski, govorite tiho glavno je da vas nitko ne čuje.

Pristala je na sve. Samo kad je ovdje Dorica i može paziti na nju, a ona sama živjeti slobodno. Zadovoljan, ode Nađ u sobu za pušenje gdje je za njega uređeno sve za spavanje.

Već treći dan, pošto su sestre stigle k Nađu, došulja se stara gospođa u njihovu sobu, probudi Doricu i naredi neka dođe u blagovaonu. I Mirjana se prenela iza sna i ustane puna znatiželje što to gospođa hoće od Dorice. I prati je u blagovaonicu. Tu nađoše staru gospođu. Odmah pruži Dorici četke za laštenje podova.

- Pokaži što znaš. Ovako zdrava, jaka djevojka mora se kretati inače ćeš biti odviše

debela ili se možeš razboljeti.

- Mama, oprostite, to je Rozikin posao - upadne joj u riječ Mirjana.

- Rozika ide kući. Zaručena je i samo misli na momka, dakle, nije nizašto, a za Doricu je zdravije da mi pomogne dok ne nađem drugu. Laštiti podove, prati rublje i glačati, to zaista nije nikakav težak posao. Hajde, uzmi - i opet daje Dorici četke, ali Mirjana se usprotivi pa ode u kuhinju. Nađe Roziku kako sprema svoja odijela i plače:

- Stara gospođa, rekla mi je neka idem odmah, neće više držati služavku jer će sada sve to raditi vaša gospođica sestra.

- Vi ćete ostati, Rozika - naglasi Mirjana. - Jesu li se to dogovorili gospodin i gospođa?

- Još jučer pred podne predlagala mu je gospođa. On je rekao neka gospođicu pokuša sklonuti da sve to radi. A onda su još govorili o vama: da ste prilično slabi i mora vas gospođa dobro hraniti da doživite punoljetnost jer će tada vaš otac isplatiti miraz. Rekao je da mu je vaša majka obećala donijeti u kuću svoje uložne knjižice. Cijeli dan u toj se kući samo računa koliko ćete dobiti u novcu, u živužu, a koliko će profitirati posjetom vaše sestre.

- Dobro, Rozika, vi, dakle, ostajete.

I vratila se u blagovaonicu gdje je već našla Nada spremna za polazak u ured. Mirno oslovi Mirjana gospođu Nađ.

- Dorica je došla sa mnom da mene pazi i dvori, a nikako da stupi na Rozikino mjesto. Ako niste s tim sporazumni, pisat ću ocu i otići kući. Ne želim zbog nedovoljne njege umrijeti prije reda. Nas ćemo dvije pomoći i spremati sobe, ali nikako moja sestra ne može ovdje biti služavka. Izvolite se, dakle, odlučiti.

I stara gospođa i Nađ iznenadili su se. On je ošinuo majku srditim pogledom:

- Kad je Mirjani potrebna njega, naravno, ne može biti drugačije. Ostavite sve kako hoće Mirjana.

- Dobro, dobro. Neka bude - veli ona prijekornim glasom. Dva tjedna nakon toga stigne majka, a s njom velik dio berbe jesenskog priroda i pol vagona drva.

- Da se škrstice malo ugriju - šapnula je Dorica svojoj sestri, ugledavši drva.

Naočigled tolike berbe osjetio se Nađ vlastelinom kojemu je imanje donijelo obilno ploda. Dok je on uživao u punoj kući, njegova je punica svakog dana razotkrivala Mirjani sve teške posljedice rastave po stoti put i prikazivala sve prednosti koje ona uživa u braku i veliku sreću što joj donose muževljeve neprispodobive krijeposti. Mirjana poprima novu taktiku šutnje koja ispunja majku nadom da se napokon smirila.

- Ne možeš drugo nego uvidjeti divnu budućnost uz svog vjernog muža. Da je neki mladi muškarac, on bi sada za tvoje bolesti imao ljubovcu i nosio joj novce, ne samo svoje, nego i tvoje. Osjećam da si sve to uvidjela.

I sasvim se smirena vratila kući.

Jesenske kiše nisu unijele nikakvu promjenu u Doričinu zdravlju Kao da nikad nije bilo onog strahovitog napadaja na mlada pluća. I magla i vlaga nisu joj naškodile. A Mirjana je sretna. Brkić piše redovito više nego što je obrekao, svakog puta bi našao nešto novo da savjetuje Dorici koja se sada samo još igra bolesnice. A Dorica mu odgovara, opisujući kako se svakog dana ruga jesenskog magli i svakog dana dobiva na težini, pa sad Mirjana izgleda uz nju kao da je ona mlađa gospođica sestra, a Dorica već udata gospođa.

Svoj četrnaesti rođendan proslavila je Dorica s Mirjanom. Htjele su poštedjeti staru gospođu strave što bi je obuzela kad bi morala prirediti finiji objed.

Ali od Brkića je prispjela čestitka u kojoj je Mirjana pročitala svu čarobnu sreću što čeka njezinu sestru. Toga je dana pjevala zanosne pjesme njihovoj vedroj proljetnoj ljubavi i sakrila ih opet na tavanu kao ono prije svoje bolesti.

Za dugih popodneva i večeri sestre bi zajedno vezle i tiho pripovijedale. Premda su govorile hrvatski, nije im izmaklo prislušivanje inženjerove majke. Često bi pisale majci u Šarkovac da se Mirjana silno deblja što je potaklo njezinu darežljivost i nadu da će napokon od Mirjane postati žena i to je nuka da natovari čitave velike sanduke i šalje ih svakog časa, o čemu je Dorica nanizala već čitav niz šala.

A kad bi navečer svi polegali i Doričina pustopašnost utihnula, Mirjana bi uzela svoj dnevnik da mu povjeri svoje vedre časove kako mu je povjeravala tužne, ili bi skladala snove svojih osjećaja u pjesme i kriomice ih slala Marku da ih predaje u književne smotre.

Tako"je nadošla zima. Mirjana počne kašljucati. Dorica se zabrine, a Nađ sumnjičavo promatra njezine blijede obraze i pazi da ne bi pio iz njezine čaše, čak tiho pita Doricu nije li to početak kakve plućne bolesti. Ipak mu je čudno što ju je liječnik slao u lječilište za tuberkulozu.

- Morat će u proljeće opet u lječilište, to je uostalom profesor već unaprijed rekao - uvjerava ga Dorica - a kasnije vragolasto saopćava svojoj sestri nadu kako će ljeti opet zajedno otići na zrak i sunce.

Tiho prolaze mjeseci. Sestre su same uz vezivo. Nešto su zašutjele. Dorica dugo pogledava Mirjanu, a najposlije počne:

- Otkad smo došle ovamo, spremam se da ti nešto kažem, ali moraš me mirno slušati. Od prvog dana, kad sam stupila u ovu kuću, lecnula sam se: zar je ovo dom, ovo život moje Mirjane? Ove dvije grozne škrtice koje bi same sebe razderale za голу kost? Ta grozna figura tvojeg muža što svakog dana šeće sobama kao kakva prefektica konvikta i pohlepno traži gdje bi našao kakvu pogrešku. I mjeri koliko si danas izvezla manje nego jučer da te može kazniti. I to strahovito brojenje koliko zalogaja staviš u usta. A život podijeljen na sate kao u kasarni. Čini mi se da je taj Nađ kao tipka na klaviru koja mi udara o takt. I ona stara gospođa što svuda njuška, traga i osluškuje, a ne znaš zašto, kad nas ionako ne razumije. Ti ne možeš izići kad hoćeš, ne možeš jesti kad hoćeš, uzeti knjigu kakvu hoćeš. Ne možeš kupiti ni marke za pismo, a da ne moraš o tome položiti mužu račun. Tata ti kupuje haljine, plaća bolest, more, oporavak, daje ti rentu, a Nađ sve to stavlja u štedionicu sebi. Takav je život sramotan. Više puta moram oboriti oči kad on počne kontrolirati. To ne može ovako potrajati. Neka je koliko mu drago sramotno biti rastavljena žena, ovako živjeti je još sramotnije. Često razmišljam: ti nisi tako ropska duša da bi to mogla podnositi zbog sebe. Nikada. Zbog mame više nema svrhe. Počinjem sumnjati da si se vratila mužu zbog mene. Sad sam rekla sve.

- Vrlo ću se ražalostiti budeš li tako mislila. Mama neće da se rastavim, a tata nije ni jednom riječju ponudio pomoć, makar sam nastojala od njega izmamiti takvo obećanje. Neka dopustim da me vrate žandari? Mama je zavedena svojim uvjerenjem da je ovo za mene sreća, ona ne može gledati mojim očima niti misliti mojom glavom. Zbog čega sve to podnosim? U svojoj borbi za školu imala sam oslonac u sestri Bernardi. Čim je umrla, svaku sam bitku izgubila. Iskreno ću ti priznati: da mi je na dan mojih zaruka ili pred vjenčanje netko rekao: ovo je tvoja propast, da mi je netko razjasnio kamo srljam, bila bih rekla: ne. Čak je i Marta šutjela, nitko me nije pokrenuo da mislim, da gledam oko sebe. Evo, takva sam. Bunim se u sebi, ali mi nedostaje snage da viknem: neću ovako živjeti, neću ovo, nego hoću ono. Nemam hrabrosti da idem putem i cestom gdje nema nade da bih mogla sresti kola koja bi me povezla kao ono u djetinjstvu kad sam bježala iz barunova dvorca ravno u Zagreb, ne brinući se kako ću tamo stići. Znala sam: u samostanu je sestra Bernarda. Mama mi je u lječilištu rekla: da me više ne želi kući i moj je otpor slomljen.

- Sjećaš se, Mirjana, što ti je rekao gospodin Brkić: mora doći nešto veliko što bi ti pružilo jakosti da ideš protiv Nađevih žandara, protiv maminog uvjerenja i protiv sramotnog položaja rastavljenih žena.

- Da, trebala bi mi snaga: otići na pustu i daleku cestu bez ikakve nade da ću naći nekoga tko bi mi pomogao. Trebala bih snage da idem protiv predrasude, te tvrde klisure u moru koju tisućugodišnji valovi vremena samo nagrízaju, ali ne ruše.

- Morala bi se zaljubiti. I to je rekao gospodin Brkić.

- Nemoguće je to, Dorice.

- A zašto bi bilo nemoguće da se zaljubiš, recimo, u onoga pravnika o kojem si mi pripovijedala?

- Zato, što je meni brak ružan. I kad bi mi se tko sviđao, već sama pomisao na sve to

raspršila bi osjećaje. Meni nema sreće na ovom svijetu. U meni neprestano nešto više od jada što nisam muškarac. Tada bih jedino bila sretna. Kad gore na tavanu čitam one povijesti što nam ih je dao Brkić, uhvati me grčevita bol: zašto nisam muško da radim, učim, žrtvujem se za velike stvari i budem junak svojoj domovini, da se borim muškom snagom i pobijedim? Onda me obuzima vrlo ružan osjećaj. Činim se sama sebi kao neka sitna mušica u travi koja se pokušava napuhati kako bi postala veliki zlatokrili kukac. Stidim se svoje preuzetnosti, a ipak ne prestajem se tužiti Bogu zašto me nije stvorio muškarcem. Toliko sam zbog toga nesretna da mi je odvratno biti žena.

- Gospodin Brkić je rekao: bila bi sreća da si muškarac, ali što hasni jadikovati za onim što se ne može postići. U tom jadanju ništa ne poduzimaš, ničemu se ne nadaš.

- Tko zna. Meni je, Dorice, kao da uvijek čekam. S ovog prozora promatram preko onih brdina daleko plavetnilo nebesko i zamišljam da će netko ili nešto jednom doći onamo iz domovine i sve promijeniti.

- Vidiš, neki vitez - našali se Dorica.

- Da, vitez. To su mile priče koje mi je pripovijedao Tenšek u djetinjstvu. Ne čekam neku osobu, ličnost, ali kad god gledam onamo gdje se ona brda sastaju sa svemirom, uvijek očekujem nečega što će donijeti veliku snagu i sav moj život okrenuti naglavce. I uvjeren sam da će to biti početak moje sreće. Već nosim u sebi neke takve slike.

- Što? Reci mi.

- Ne znam nečeš li se rugati, ali kad god se tako zanesem mislima preko onih brdina ili štogod pišem, uvijek mi u pero pada jedna ista priča koja sadrži moje najdublje želje.

- Kako bih se smjela tome rugati, Mirjana. Slušat ću svim svojim srcem.

- Kad sam posve sama u mraku, noći ili po bijelom danu, zamišljam sebi živo kao da se sve odigrava, a ja sudjelujem u svemu, struje kroza me svi osjećaji, zebnje, strah, želja, bijes, snaga, vidim: između Hrvata i naših tlačitelja buknuo je rat. Sklopim oči i pratim kako se razvijaju bitke, kako idem kroz tamnu noć, a poznajem sve tajne njihovih vojskovođa, čujem sve što oni kane jer znam njihov jezik. I kad sam sve doznala, šuljam se uz smrtnu opasnost k Dravi. Za mnom u noći praskaju hici, bacam se na zemlju, skrivam i opet jurim dalje, trčim bez daha, skočim u rijeku i ronim, opet se dižem, moram stići živa jer nosim tajne svojima. Opet prasak, pucnjava, opet ronim i sad sam u domovini. I dolazim, a naši misle: uhoda je. I strijeljali bi me, a ja im onda otkrivam tajnu neprijateljskog vojskovođe. Naši idu, navale, pobjeđuju, a mene je još tamo preko Drave pogodio metak i ja padam mrtva. I onda mi je lijepo, neizrecivo lijepo.

Zapanjeno promatra Dorica svoju sestru. Ona to opaža:

- Smatraš me fantastom, je li? Kunem ti se Dorice, kad mi je najteže, zamišljam takve događaje, proživljujem sklopljenih očiju i tako ublažujem boli. Ovako ispunjavam pustoš svojih dana. U tome su sve moje nade, sva čekanja.

- Da nema toga, tko zna bili mogla izdržati?

- Ne bih izdržala, nikako ne bih. Takvo me razmatranje umiruje, a onda osjetim potrebu da pišem pjesme. To je isto mojoj duši što je jelo mojem tijelu. Pobunila sam se kad sam ono gladovala, ali da mi tko oduzme ova razmatranja, ova čekanja u pjesmama, podivljala bih.

- Bože moj, što sve ne prolazi tvojom glavom, Mirjana, jesi li već to napisala?

- Jesam, a uvijek se iznova pojavljuje priča, uvijek je divna, uvijek mi nosi nadu da se nešto takvo mora dogoditi, mora nešto doći da uzme moj život u časti i tako velikoj sreći.

- Možda se, uistinu, naši pobune protiv Mađara? Marko je to očekivao.

- Svake večeri molim Boga da bukne kakva velika buna. Dorice, kako bih oživjela.

- Oči ti se svijetle kao žeravice. Tko zna što bi bilo od tebe da si muško.

- Kukavica nikad, kao što sam sada, jadna bespomoćna kukavica jer ništa ne mogu u ovom ženskom tijelu. Ništa.

I plače kao nad nekom velikom nesrećom kojom ju je udario život, a ne zna da joj nema pomoći.

- Draga, ne troši svoje zdravlje na tugovanje za nečim što ni Bog ne može promijeniti.

- Uvijek to i sama sebi kažem, a ipak me ubija jer ja, kao žensko, ne mogu nikud okrenuti, ništa započeti, svuda na me zijevaraju predrasude, sve što bih činila, značilo bi ići glavom o klisuru.

- Evo sad mi je četrnaest, već sam u petnaestoj godini. Kad bih se ja jednom udala, ti bi imala slobodu da radiš što hoćeš i kako hoćeš. Onda bi tebi bilo lijepo, Mirjana. Osjećaš li to? Ali tko bi uzeo mene siroticu.

- Ovako lijepo, drago, čarobno stvorenje svatko će željeti. Kako zamišljaš sebi čovjeka kojeg bi jednom odabrala za muža? Iskreno mi reci, sasvim iskreno.

Doričine rumene usne se nasmiješe:

- Morao bi biti takav kao, na primjer, medicinar Brkić. Ali takav neće mene ni pogledati.

- Tko zna ne misli li i on da bi morao odabrati djevojku kakva si ti.

- Koješta. Čitaj njegova pisma. Smatra me djevojčicom, njegova su pisma kao zipka u kojoj me neprestano ljulja.

- I dobro se osjećaš u toj zipki. A sigurno i on kao dadilja.

Onda su ušutjele. Svaka zabavljena svojim mislima.

Već sutradan šalje Mirjana posredstvom Rozike Brkiću pismo i javlja mu što Dorica misli o njemu. Uskoro prima Dorica novo pismo, pravu zipku od suhog zlata, zaljuljanu pjesmom iz dna mladićeva srca.

Zima hita, a sestre žive u domu stvorenom u njihovoj sestrinskoj ljubavi. Svuda su zajedno: spremaju sobe, pomažu u kući, uređuju rublje, a svakog popodncva vezu i čavrljaju. Sestrinska povjerljivost stapa im duše. Već su toliko proniknule jedna u drugu da čitaju misli, poglede i kretnje. Naučile su tako razgovarati u blizini Nada i njegove majke. A kad bi ostale same, raspravljale bi o pitanjima duhovnog života. Ništa nije sestrama ljepše od tih popodnevnih sati kad su posve same u sobi i brzim prstima provlače niti kroz tkaninu i popravljaju tiho, prigušeno. Dorica se svakog dana brine da nasmije Mirjanu i osvjetli njezin život u kući. Ipak se jednom desilo da su joj šale zvučile prisiljeno. Zamislila se, a Mirjana odluči da se približi uzroku promjeni Doričina raspoloženja:

- Ne smiješ mi ništa kriti, Dorice. Nešto se u tebi događa.

Privila je svoju kuštravu plavuškastu glavu k sestri i sramežljivo razjašnjava:

- Sada ne znam. Uvijek moram misliti na dom. To je zaista komično, je li? Tamo me čeka mamina mržnja, tatina hladnoća i čuške, pa ipak mislim kako izgleda sad naša soba. Kako su Marta i Tenšek, naši težaci, pastiri, Lacko s plavim nosom? I pada mi na um kako mu se rugaju seoske djevojke, a on im otkreše:

"Uzele biste vi starog Lacka da ima dva plava nosa kad bi imao samo jednu punu kesu". I sve tako redom obnavljam. Da smo nas dvije sad tamo, kako bi nam bilo mnogo ljepše. Svakoga razumiješ tko ide kraj tebe, osjećaš se doma, a tu kad izađem na ulicu: sve je strano. I ovo cvijeće na prozoru. Isto tako imamo i mi u kući, a ipak mi se ovo čini kao da je uzeto iz nekog tuđeg vrta. Sjećaš li se kad si mi u onoj šumici u Šarkovcu rekla: "Nije samo pjesnička fraza kad se veli: u tuđini nije isto nebo, nije isto sunce". Tada mi se to pričinilo fantastičnim, a sad se meni isto tako čini. Nije li to čudno?

- Ne, to je bol za domovinom. Svakog dana u toj boli klizne po koja suza niz moje lice i po koja pjesma u moju bilježnicu. Taj se osjećaj ne da usporediti ni sa kakvim drugim na svijetu. Tako je bolno i lijepo.

Teški koraci na hodniku i žestoko otvaranje vrata ušutka obje sestre. Nađ ulazi smrknut. Prešao je blagovaonicu i pošao u svoju sobu. Dorica tiho primijeti sestri:

- Iz ovog crnog oblaka pošteno će zagrmjeti. Samo pazi, nešto ga je stara opet nahuškala.

Jedva završi rečenicu, već se Nađ vraća. Oči su mu staklene kao uvijek kad ga zahvati želja da razbija. Baci stolicu postrance i okosi se:

- Ne može se dalje ovako. Kad se vraćam u svoju kuću, u svoje sobe, dočeka me neki strani razgovor. U svojoj vlastitoj kući ne znam što govore oko mene, da li mi se rugaju ili me ogovaraju. Ako podvornik dođe u moj stan, pripovijedat će okolo da u svojoj kući imam hrvatsku koloniju.

- Ali hrvatska smočnica ga ne smeta - primijeti poluglasno Dorica, gledajući u vezivo. Premda inženjer nije razumio, okosi se na nju:

- Sve je to zbog tebe. Ako želiš ubuduće dolaziti pod moj krov, izvoli naučiti mađarski.

- Da, morala bih naučiti i zbog Rozike - veli ona i gleda ga ozbiljno. Međutim, on ne osjeća podrugljivost pa izvadi iz džepa neku knjigu i pokaže je Dorici:

- Kakva je to knjiga? Tko ti je to poslao iz Zagreba?

- Moj bratić, treba mi za školu. A vi ste otvorili moju pošiljku?

- Pod moj krov ne može ništa što ja ne vidim. Dao sam jednom gospodinu iz Banata da pregleda knjigu i on kaže da je to roman. Poslat ću tvojoj majci neka vidi kako krijumčariš knjige svojoj sestri. Naravno, kad to čita, ne može misliti kao svaki razuman čovjek, mora buljiti u zrak.

Ne čekajući odgovor, izađe iz sobe, noseći sa sobom knjigu.

- Čekaj, sad ću mu zatuliti pod nos - naljuti se Dorica, uzme pero i napiše na papirić brzoglasnoj majci na njemačkom jeziku: "Nemoj buduću mjesec poslati novac ni pošiljku za mene jer dolazim kući." Pozvale su Roziku i naložile joj neka brzoglasnoj odmah uruči gospodinu na kontrolu kako je to bio običaj. Djevojka se uskoro vrati i saopći sestrama da je gospodin pročitao brzoglasnoj i poderao ga.

- Ne bi ga smetala hrvatska kolonija ni da nas je desetoro kad bi za svakog člana kolonije mama poslala onoliko koliko šalje za mene.

- Bojim se, Dorice, zamrziće te. Nije Marko trebao slati te knjige. Sad je uvjeren da sam do grla zatrpana hrvatskim knjigama.

I dogodilo se što su sestre predmnijevale. Nađ je zamrzio Doricu, a njegova majka nastojala je tu mržnju poticati.

Uskoro je opet stigla u posjet gospođa Grgičeva. Tek što je razgovarala sa zetom, odluči da Doricu povede kući. Mirjana ne može više to spriječiti i zato upozori majku:

- Zaklela si se, mama, da ćeš Dorici biti dobra ako ja ostanem kod muža. Hoćeš li obećanje održati i danas?

- Neću joj reći zle riječi, to sam ti obećala i tako će ostati. A sad bih tebi savjetovala da opet preuzmeš kuhinju. Tvoj muž bi to želio, samo se ne usuđuje od tebe tražiti jer si slaba. Sve ću to urediti sama.

Majka je ostala tri tjedna. Sestre su iskoristile taj rok. Mirjana saopći Dorici svoju odluku da će se sada čvrsto prihvatiti nauke kako bi svršila tečaj za brzoglasnu školu već u jesen, a onda će naći hrabrosti da raskine sve i da se rastavi. Urekle su dopisivanje posredstvom Rozike koja je u gradu imala prijateljicu Slovakinja i preko nje će stalno biti u vezi.

Nakon tri tjedna boravka gospođa Grgičeva krenula je s Doricom na put. Sestre su se rastale bolno.

"Zašto su nas razdvojili", uzdiše Mirjana na povratku u svoju pustu stranu kuću. "Zbog hira?"

Zašto ljudi jedno drugome zbog sitnih hirova nanose goleme boli?

BAKLJA U NOĆI

Nakon sestrina odlaska preuzela je Mirjana kuhinju i gospodarstvo. Uvečer, kad svrši obuka na brzoglasnom uredu, piše kriomice sestri i prima njezina pisma. A kad stara gospođa odlazi u grad, uspinje se gore na tavan k svojem prozorčiću da izlije u pero žalostive melodije duše koja u Doričinom odsutnosti svakog dana sve više boluje za domom. Taj osjećaj pretvara se u vrelu čežnju njezine mladosti, jedino talasanje njezine krvi, jedinu strast njezinih želja. I kad je sama, sklapa oči i čezne da uroni u plavetnilo mora i da tamo potone sa svojim srcem punim ljubavi koja izvire i razlijeva se kao vrelo gorskoj zabiti. Često je obuzima čudno uzbuđenje od slutnje nekog tajnovitog i skorog događaja, od onoga nečega što očekuje i što će njezin život skrenuti bujicom i nositi ga divljom snagom. I taj veliki osjećaj slijeva se u pero kao prolom oluje:

"Zove me dom da primi moju bol, iscijeli moje rane. Osjećam. Čeka me dom, ljubljani, najdraži, najmiliji da mu dadem svoj život. Za njega ću se do neba uzvinuti i do pakla se spustiti. Za njega ću vući plug bude li nedostajalo blaga. Za njega ću se uzdizati u obrambene nasipe. Za dom moj kojim teče srebrna rijeka i grli ga plavetnilo mora i ushićeno ga cjeliva sunce. Pređragi moj dome! Šrce mi zadržće kad misao moja šapne duši tvoje ime. Zatrepću čežnje svega bića kad padne zraka nade u dušu da će te jednom vidjeti moje oči. Pređragi dome moj, hoćeš primiti slabašni neznatni život moj? Daj mi snage kao što mi daješ ljubav, daj mi sreću kao što mi pružaš jad. Nikakva nesreća ne može ubiti moj život dok imam nadu da bi mogao biti od koristi tebi, dome moj!"

Nakon nekoliko mjeseci, pošto je Mirjana sjedila za limenim strojem brzog ureda, saopćili su joj da je praktičnu obuku završila i sada joj valja i završiti i teoretski tečaj. Profesor u tečaju objavio joj je odmah u početku:

- Mi učimo i predmete koji su potrebni za općenitu naobrazbu, nešto o zemljopisu, povijesti i književnosti, dakako, to vama sve ne treba, ali zbog formalnosti morate dolaziti. Prigovarali bi nam da vas protežiramo zbog inženjera.

Na sve pristaje. Sjedit će i slušati predavanja jer je sve više obuzeta željom da stekne svoju samostalnost, unatoč tome što Nađ svakog dana izračunava koliko će ona primiti plaće i koliko će time on povećati svoje uloge u štedionici. Samo da završi tečaj, razmišlja ona skrovito u svojoj duši. Odmah će se osjećati odlučnijom i jačom.

Da postigne taj cilj, ide kroz sve nevolje svagdanjeg života. Strpljivo podnosi svakodnevne muke što joj ih zadaje gospođa koja je rastače kao nevidljivi crv. Sluša noću njegovo struganje i zna da će strugati i sutra i prekосуtra i sve dalje u beskonačnost iz noći u noć. Za taj cilj strpljivo podnosi sukobe između majke i sina, podnosi muževljevo drhtanje nad svakim novčićem što ga izdaje, nad svakim korakom i nad svakim šavom pri vezenju. Podnosi samotno sakrivanje svojega prava da piše Dorici i Marti, Brkiću i Marku, da bilježi u svoj dnevnik, da se izjeda u svojim pjesmama. Zarađivati vlastitim radom - to je sada put kojim ide kroz sve jame i jaruge.

Prije nekoliko tjedana na tom je putu naišla na sumnjivu zgradu. Predavač zemljopisa i povijesti već dva puta tumači polaznicima tečaja o nekim važnim događajima na mađarskom moru, o nekim mađarskim junacima u mađarskim pokrajinama preko Drave, a ona sjedi, sluša, buni se u svojoj duši, prosvjeduje i šuti. Načas osjeća želju: ustati, govoriti, prosvjedovati, vikati na tog čovjeka koji je prisvojio njezino opjevano more. A onda se sjeti da sjedi na tečaju iz kojega će izaći kao samostalno neovisno stvorenje. Moći će zaraditi svoj kruh i činiti što je bude volja. Šuti i sluša stisnutih usana i dušom punom prosvjeda. Uskoro će primiti svjedodžbu, komad papira koji joj može omogućiti slobodu. Ali onaj drugi u njoj teško je kori što šuti i podnosi krivu nauku. I pronašla je rješenje: svoju neovisnost uzima kao brv da premosti jarugu na svojem putu. I premda se brv savija pod njenim koracima, ona se neprestano hrabri: već će proći sretno, a onda.

Bila je nedjelja. Nađ je stigao na večeru. Mirjana i Rozika unose jelo. Tanjur s juhom metne pred staru gospođu. Ona se gotovo povrijeđeno brani.

- Zašto to činiš, Mirjana, rekla sam: nije mi zlo. Još će moj sin misliti da za mene posebno kuha.

- Opet zabadate. Zar nije lijepo što vam je skuhala juhu kad vas boli želudac? Brine se za vas.

I svekrva i snaha začude se tom obrambenom govoru i neobično blagom glasom kakav davno nisu čule. Još su se više iznenadile razabirući da je iznenada sasvim promijenio držanje prema ženi. Kavalirski bi joj dohvatio zdjelu, dadao joj košaricu s kruhom, natočio vina. I u razgovoru izražava se nešto naročito uvažavajuće prema njoj. Gospođa Nad promatra to sumnjičavim negodovanjem. Mirjana tajnim strahom ne kani li možda promijeniti njihov odnos udaljenosti koji joj jedini omogućuje život u ovoj kući.

Večera je završila sa sve ljubaznijim i kavalirskim inženjerovim ponašanjem prema Mirjani.

Kad su ustali, pozove je u salon. Oklijevajući, ide za njim. Sjeo je u veliki naslonjač i

ponudio joj mjesto nasuprot sebi. Polagano se spušta na sjedalo.

- Imam ti reći nešto zanimljivo, Mirjana.

Srce joj je zakucalo od tjeskobe i šuteći čeka.

- Prije nekoliko mjeseci kad je mama otpratila Doricu kući, poslala mi je nekakav hrvatski časopis i upozorila me da su tamo tiskane neke tvoje pjesme.

Srce joj se stisnulo. Sad će se nad njom survati oluja.

- Začudio sam se: otkud bi ti pisala pjesme? Mama me upozorila da ti to zabranim jer si očito zbog toga uvijek nezadovoljna i nesretna i lutaš u nekom umišljanju da si pjesnikinja.

On još uvijek nije planuo. Suzdržljive riječi i blagi glas plaši je:

- Kad sam to vidio objavljeno, mislio sam, zar bi to tiskali da baš ništa ne valja?

Čudno odzvanjaju njegove riječi.

- Nisam ti htio ništa reći, nego sam uzeo taj list i poslao ga u Peštu Juliški, neka to dade prosuditi stručnjacima. I tako je njezin muž dao pjesme prevesti na mađarski, a zatim ih preko svojih znanaca uručio slavnom mađarskom piscu Mikšatu.

Naravno, dugo je trajalo. I danas sam primio od Juliške debelo pismo i kartu koju je pisao znameniti književnik svojem prijatelju o tim pjesmama. Samo gledaj. On kaže da su znak pravog talenta, pune poezije, osjećaja i misli, naročito one o domovini. Bila je tamo neka igra za pozornicu. I za to kaže da je napisano vješto pa će sve uvrstiti u odličan književni list. Uzmi, ovdje je pismo znamenitog pisca, spremi ga kao gruntovnicu na čitavo jedno blago.

Mirjana se ne snalazi. Jedva vjeruje ušima i očima.

Ipak je na posjetnici gustim slovima napisano mnjenje koje joj otvara vrata u život. Sumi joj u glavi, slova skaču, načas gubi sigurnost kao da sva trepti. Sve je oko nje dobilo drugi oblik, a sam Nađ drugo lice. Taj Nađ se pobrinuo da dozna mnjenje o njezinim pjesmama? Što je u njemu moglo izvabiti sklonost tom njezinom pisanju koje je ona smatrala samo svojim tješiteljem. O tome ne pita, samo ponovo čita nevjerojatne pohvale znamenitog čovjeka o njenim sitnim neznatnim stvarcima. Nađ se primakne k njoj:

- Gledaj što piše Juliš. Dobit ćeš za tu pjesmu i honorar i za sve što odsad napišeš. Zamisli. Ova zaslužba bit će dovoljna za čitav mjesec za meso, mlijeko, vrhnje i sve što ne može mama poslati, jer je daleko. Bit će to divno, Mirjana. Imat ćemo nove zaslužbe i sjajne veze sa znamenitim uvaženim ljudima.

Sluša njegovo oduševljenje i zapanjena gleda sasvim izmjenjenog čovjeka koji uzima njezinu ruku i govori joj kao da ima pred sobom ličnost koju cijeni:

- Eto kakvu si sreću ubrala uza me. U tvojoj zemlji nitko ne bi učinio nešto takvo. Čuj što mi je pisala tvoja mama kad mi je poslala ovaj časopis. "Zabrani joj pisati zauvijek. I pazi da ne piše kriomice. Ima negdje i dnevnik. Nastoj ga pronaći. Sve to kvari njezinu fantastičnu narav i sasvim će je odvratiti od kuće i štednjaka. Neka me Bog očuva da imam u kući još nešto takvo. Muž ženskar, a kći pjesnikinja". Vidiš, Mirjana, ja sam naprotiv mislio: ne, ako je tiskano, onda ipak nije ludorija. I našao sam ti put koji sama ne bi mogla naći. Dakle, pisat ćeš dalje?

- Hoću - veli ona snagom čovjeka koji je čvrsto uvjeren da je put k cilju otvoren.

- Smjesta ću napisati Juliški jer traži odgovor.

- Ali brzojavni ću tečaj završiti - naglasi ona - jer za dva mjeseca polažem ispit.

- Naravno, bila bi šteta ostaviti studij.

I on presretan ode u svoju sobu.

U nov se život budi Mirjana. Ispunile su se davno zamrle težnje. Slavi joj duša kao da su zazvonila svečana zvona. Dakle, nije crvić što se previja u ništetnosti, nije mušica što se napuhala u želji da postane kukac, nije ševa što bi htjela biti orao, ona mala jedna Tenšekova ševa što se ubila udarajući o strop. Nešto ima od Boga da joj život ne bude beskoristan. Osjeća se uskrs-lom od ništetnosti života. I sve je to palo iznenada kao sunčeva zraka iz oblačnog neba. Mnjenje tuđinca o prevedenim pjesmama i prevedenoj igri ne može biti obmana. Njegovo je ime odviše blistavo, a da se ne bi smjela pouzdati u

nj. I dok opetovano čita ono pismo, osjeća u sebi snagu. Kao da je odjednom fizički visoka i jaka. Pred njom više nije samo neovisnost što će je steći preko brzog stroja, pred njom je cilj zanosu njezine duše, onom čistom divnom zanosu iz djetinjstva kad se sva utapljala u pričama i pjesmama, kad se svaki dah i svaki trzaj života očitovao u napisanim slovima. Ipak se obistinilo proročanstvo sestre Bernarde. Sadržaj njezinu životu nije utrnuo. Sunce je ogranulo, sjeme božje niče u njezinoj duši i bit će od koristi domu svojem. Kad ne može biti junak, a ono njegov glasnik.

Sutradan joj se činilo da je ustala sasvim druga Mirjana. Kao da je dosad hodala, upirući se klecavim nogama. Sad ide čvrstim koracima. Pouzdanje je to.

I sve se u kući promijenilo. Nađ pokazuje prema njoj naročitu pažnju, a stara gospođa dobiva od njega nalog da je pita uvečer što želi drugog dana jesti. Nakon objeda on ne spava, nego je vodi na šetnju i određuje da joj se u vrt nosi naslonjač kad bude htjela.

Čak je nuka nek prenese pisali stol u sobu. A kad je nalazi zamišljenu nad vezivom, tiho se povuče da je ne smeta u mislima.

Već četvrti dan živi u stalnom izmjenjivanju svega što joj je prije bilo nepodnošljivo i makar stara gospođa ide skamenjena od sinovljevih odredaba, pokorava se njegovoj nepokolebljivoj sili.

Toga poslijepodneva dohita Nađ kući za vrijeme uredovnog vremena. Sav je zadahtan od radosti. Sjedne uz Mirjanu i pokazuje joj Juliškino pismo. Smije se kao tada kad je za dolaska gospođe Grgičeve ugledao pune sanduke.

- Sve je svršeno. Ushićen sam. Evo Juliška piše: "Mirjana će po svojim vezama steći toliki ugled i za tebe toliku protekciju da ćeš avanzirati smjesta. Dobit ćeš kakav god hoćeš premještaj. Bit ćete samo u najotmjenijem društvu. Neka Mirjana sad marljivo radi pa kad bude imala više toga, smjesta neka dođe ovamo. Prikazat će se i Mikšatu i Rakošiju, ovaj je posljednji lični znanac moga muža. Nemaš pojma kakva je to ličnost. Ima najveću tiskaru u zemlji. Uživat ćete najveći ugled. Danas je i mladi Franjo Herceg to pročitao i jako pohvalio. Presretna sam."

Od radosti Nađ se opet široko nasmije:

- Čuješ li to, Mirjana? Ipak će nešto biti iz tebe. Uvijek sam mislio: u tebi ima nešto zbog čega nisi zadovoljna, uvijek puna misli, gotovo neki čudak. Sad je sve jasno. Kakva je to sreća, Mirjana, da imaš takav dar. Kad tvoj otac uvidi kakva te čeka karijera, isplatit će nam miraz prije tvoje punoljetnosti. Kad avanziram, tražit ću premještaj u Peštu, a tamo se mora urediti naročiti stan, primat ćemo odlične ljude u kući. Juliška nam već traži stan. Da, da, mi ćemo u Peštu, moraš biti u središtu, draga moja.

Mirjana učini kretnju da nešto reče, ali velika radost ne da mu da zastane:

- Čekaj! Najljepše dolazi tek sada. Juliška mi piše: "Neka samo Mirjana položi ispit. Ta će joj svjedodžba biti zlata vrijedna. Dobit će namještenje u samoj Budimpešti i odmah višegodišnji dopust. Naime, ima u ministarstvu sva sila slučajeva da pjesnici i književnici dobivaju na ovaj način stalno uzdržavanje od države. To sve možete imati u džepu već od Božića, ali Mirjana mora što prije poslati više stvari da bude zapažena."

- Čuješ li? Do Božića. Takvoj se božićnici nikad nisam nadao. Sva sreća ovog svijeta prosula se nad tobom, Mirjana. Ali sad valja raditi. Skupi se i piši, treba poslati opet što više novih stvari da budeš zapažena.

- Kad ih objelodane u Zagrebu, onda ću odmah poslati.

- Što ti pada na um. Tko bi to čekao? Poslat ćeš rukopis.

- Da prevode iz rukopisa?

- Kako prevode? Pisat ćeš mađarski.

- To je nemoguće, sasvim nemoguće.

- Sada još nisi vješta, ali zato ću ti uzeti najboljeg profesora da se usavršiš. Samo dotle ćemo plaćati prevodioca, ali poslije ćeš pisati samo mađarski, bit ćeš slavna mađarska pjesnikinja. To piše i peštanski urednik koji je oduševljen.

"Mađarska pjesnikinja?", opetuje u sebi Mirjana kao da iskušava zvuk tih riječi u svojoj duši. I začas se diže bura prosvjeda.

- Što razmišljaš? Zar ne, to lijepo zvuči?

- Kako bih mogla biti mađarska pjesnikinja kad sam rođena Hrvatica?

- Pisat ćeš, ne samo mađarskim jezikom, nego i duhom i srcem mađarskom narodu. To je jasno. Drugačije se ne može zamisliti. I baš ćeš zato dvostruko vrijediti u Pešti jer dolaziš iz Hrvatske i pišeš mađarski. Što puta ćeš više vrijediti. Dakle, sada se nizašto ne brini u kući, nego samo piši da što prije možemo nešto poslati i da možeš u Peštu k Juliški. A onda ti nitko neće smetati. Što god ti treba, samo reci.

"Sreća nema odvažnosti da prekorači moj prag, ili me samo izaziva?", pita se Mirjana potišteno. "Ili mi je poslala ovu zraku sunca da mi podmetne novu borbu?"

"Mađarska pjesnikinja" Kakva poruga. Krvava poruga. Kako nisam odmah opazila da će moja radost ovako završiti, da će tražiti od mene da pišem tuđim srcem, ne svojim!"

Ali se osovi. Ugledala je novu luč u tmini. Ne, nema razloga da klone. Tuđinac koji uživa svjetsko ime nije mogao reći neistinu. Ako je pak istina što piše u ovom pismu, onda joj to ne može više uzeti ni Nađ ni tko drugi. A prisiliti je na mađarski ne može nitko živ.

Slijedećih dana Mirjana živi kao u magli. Piše slobodno, posve slobodno, čak svi paze da joj ne bi bili na putu.

Za osam dana pita je Nađ je li završila.

- Kad me netko naruči, onda baš ne mogu. Dobro je da ništa ne govorite i odjednom će se pojaviti. Kad mislim ne mogu pisati, samo kad osjećam.

I pusti je u miru i čeka. U tom njezinom radu nalazi on vrelo svojoj velikoj karijeri, a ona svojim velikim idealima.

Poslije podne, već sutradan, za vrijeme uredovnih sati, dohita Nađ kući blijed od uzbuđenja.

Oštrom gestom pruži Mirjani novine i drhtavim glasom kaže:

- Evo, gle što su učinili oni tvoji...

- Koji moji? - prepadne se ona.

- Tvoji Hrvati. Sada, uistinu, ne smiješ ni pred kim priznati kakvog si roda. Hvala Bogu što ćeš biti mađarska pjesnikinja. Ni vrag neće znati što si bila.

- Ne razumijem zašto tako govoriš? - veli ona, gledajući njegovo blijedo lice.

- Čitaj. Sav svijet se zgraža nad tim sramotnim barbarstvom.

Ona pročita naslov ispisan krupnim slovima: "Hrvatski đaci spalili mađarsku zastavu."

Dalje ne može slijediti. Pogled joj je prikovan uz ovu jedinu izreku čija slova viču urnebesnom vikom. Krv joj suklja u glavu i dršću joj ruke, ali njemu se žuri u ured pa ide, doviknuvši:

- Samo čitaj. Vidjet ćeš sve.

Za njim su zalupila vrata. On potrči u svoju sobu, zatvori se i čita. Izreku po izreku što prikazuju spaljivanje mađarske zastave u Zagrebu. Svaka riječ prijetećim đacima, vuče ih na vješala. Svaka prijetećija pretvara se u Mirjaninovu dušu poklikom ushita junacima što ih gleda u predodžbi. I drhtavo čeka nove, uvijek nove vijesti. Od toga događaja nešto očekuje, ne zna što, ali u duši nosi slutnju na što se valja spremiti, pripravna je na sve, makar ne zna što ima doći.

Kad se Nađ vratio na večeru, ne govori, već uporno čita novine. Mirjana ne shvaća što ga je ponukalo da odjednom šuti i ne iskazuje svoju ljutinu kao popodne. Možda se skanjuje jer se preko nje nada steći žuđeno promaknuće, vrelo novih stalnih prihoda i ne želi je izazvati da ona kaže svoje.

Uzalud Mirjana čeka. On šuti i odlaže novine, ide u svoju sobu.

I narednog dana ne spominje ništa. I ona šuti. U nju ulazi nov život. Razbuđena je, uzvitalana, rastalasila kao more koje grmi, koje se penje. Dosad je gmizala u magli, a sad je zapuhao orkan i raznio sivilo. I sve je jasno. Jasno prozire svoju sljepoću, podvrženost svim voljama koje su je sapele lancima plahosti i neodlučnosti da se buni glasno. I koraci su joj čvršći, i glas oštiji, i geste snažnije. Nešto se budi u čitavom biću kao da su zamrlog čovjeka napojili vinom. Našla se sama sa sobom, okom u oko. U mozgu bistrina, u srcu volja, u duhu snaga, pred njom svjetlost. A ona raste kao div do neba i ne poznaje straha...

Razbuđena mašta gleda velebnu sliku u noći: na uzvisini su glave junaka. Visoko su uzdigli mačeve. Na blještavim oštricama gori baklja u noći, plamti zastava i rasvjetljava mrak što pokriva domovinu ...

Gori baklja u noći, svjetionik brodu domovine na putu k njezinu cilju. I gleda u žaru svjetla kako plovi burnom pučinom i želi biti tamo posljednja trhonoša ložačima.

Petog dana, nakon tih događaja, spremao se objed za Nađeva šefa koji je imao stići na kontrolu. Uza sve to Mirjana nije htjela izostati s predavanja. Za dva mjeseca polaže ispit. Nešto je i naročito pokreće da ide i požuri na predavanje.

U velikoj dvorani sjede gospoda i dvije dame. U prvom redu sasvim kraj profesorova stola stoji naslonjač spremljen za Mirjanu. Dodjeljuju joj počasno mjesto kao inženjerovoj ženi.

Stigla je baš na početak predavanja. Predavač profesor škole u gradu povlači svoju palicu zemljopisnom kartom i tumači gore, doline, rijeke i povijesne događaje što su povezali s onim krajevima. Ta palica silazi k jugu i približi se rijeci Dravi, a profesor je poprati tumačenjem:

- Od Drave dalje naći ćete Hrvate buntovne ćudi koji se odupiru našoj vlasti. Jedan dio od vas, gospodo bit će premješten onamo s rodoljubnom misijom. Morate Hrvatima dokazati da su tamo Mađari povijesni gospodari.

U Mirjani uskipi krv. Srce žestoko udara. Dalje se ne može.

- Gospodine profesore, vi ste u početku predavanja rekli ako tko nešto ne razumije, neka pita. Služim se tim pravom i molim razjasnite mi. Ako su Mađari naši gospodari, kako to da je Ugarska morala s Hrvatskom sklapati nagodbe? Kako to da su Hrvati imali pravo izbora kralja i da su ti kraljevi prije izbora morali priznati i potvrditi Hrvatskoj, sve njezine zasebne pravice, zasebne slobode i zakone posebnim poveljama?

Slušaoci se uznemire, profesor od iznenađenja ne može vjerovati svojim ušima.

- Ne znam, milostiva gospođo, što time kanite reći.

- U Hrvatskoj Mađar nije bio gospodar, niti tko drugi, niti je danas, a niti će biti.

Sad se profesor snašao i shvatio da prosvjeduje žena kojoj je dužan pažnju zbog položaja njezina muža. Suspreže gnjev.

- Milostiva govori o nečemu što joj nije poznato pa ćemo radije preko toga prijeći. Jedino mi je dužnost naglasiti da je ovo jedinstvena država.

- Jedinstvo ove države puka je utvara - upadne Mirjana.

- Milostiva ne pozna zakonom zajamčenu nerazriješivost naše države.

- Ništa nije nerazriješivo na ovoj zemlji što su svezali ljudi.

- Gospođo, zakon je to ...

- Zakoni su često teška zabluda, a to dokazuje što te zakone ukidaju oni isti koji su ih stvarali. Zakoni za koje danas odrubljaju glave sutra se bacaju u peć. Nema, dakle, vašoj želji nikakvih jamstva u tim pisanim zakonima. Pravi je zakon samo ono što narod hoće i ono što narod neće i ništa drugo. A što narod hoće i što neće to vam je osvijetlila spaljena zastava.

Svi su ustali. Profesor probljedi.

- Nakon ove vaše izjave, milostiva gospođo, ne mogu dalje predavati ...

- A ja ne mogu slušati. Brišite me iz tečaja. Ne želim vaše diplome. Takav kruh bio bi umiješan izdajstvom prema svojoj domovini.

Nijema tišina. Svi su skamenjeni. Zbog inženjera ne mogu reći što bi htjeli. Dotle ona skupi dugu haljinu, izlazi iz sobe i silazi niz stepenice. Osjeća se lako. Zbacila je sa sebe teški sramotni teret koji su joj naprtili od dana zaruka i udaje. Oslobodila se svoje slabosti. Vidi jasno: razrušen je put. do njezine sigurne neovisnosti. Bujica je provalila nasip, razrušila i brv i obadrije obale. Ali vedrom dušom gleda kako nosi krhotine u nepovrat. Sad lako diše, čvrsto korača i gotovo izazovnom hrabrošću odluči da ide cestom, pustom, dalekom, tamnom, nepoznatom. Samo jedno zna: na ovoj dalekoj pustoj cesti leže duboke gudure, nepremostive jaruge, a ničija pomoć. Ipak sada se više ne plaši. Snaga je tu, velika snaga, vodi je za ruku i ne boji se ničega.

Stigla je brzo kući, otišla u kuhinju pa se žuri s objedom.

Oko jedan sat došao je s Nađem njegov šef, nadinženjer, visoki gospodin, obrijana debela lica i pun udvornosti.

Sjeli su k stolu. Stara gospođa nije se pokazala. Po inženjerovoj želji Mirjana je sama preuzela dužnost domaćice. Odlazila bi i dolazila u sobu i samo katkad načula razgovor između muža i nadinženjera.

Brzo se tema svrne na spaljivanje zastave.

Nadinženjer pripovijeda o uzbuđenju u Budimpešti, žestoko gestikulirajući. I on i Nađ govorili su raznim prijetnjama. Mirjana šuti i sluša. Onda se odjednom nadinženjer sjeti da bi trebalo ipak iz pristojnosti nekako i ženu povući u nepristupačan politički razgovor i ljubezno smiješeći se veli Mirjani:

- Na ovaj čin hrvatskih političara, koji su krivi zbog spaljivanja državne zastave, odgovorit ćemo politikom kojoj se ne može oprijeti nikakva opozicija na svijetu. Mi Mađari ženit ćemo se Hrvatima. Jest, milostiva, sve naše neženje premjestit ćemo u Hrvatsku, pa da vidite kako nastaje prirodno jedinstvo. Evo, na primjer, vas dvoje: vi ste najsjajni dokaz uspjeha ovakve politike. Vi ste simbol našega državnog jedinstva.

- Uistinu, pravi simbol - veli Mirjana što nadinženjera potakne na pitanje:

- Mislite da to nije dobar put k jedinstvu države?

- Naprotiv, sasvim se slažem. Muž veli: dajem ti svoje ime, a ti meni sebe i svoju kesu, onda ću ti ja dijeliti, izgladnjati te i upokoriti.

- Kakve su to šale? - upita Nađ.

- Muž želi uvijek upokoriti i sebi podrediti. To valjda ne može ni jedan od vas poreći - nastavi ona. - Ali vidite: najveći su bunitelji svijeta upokoritelji! I tako bismo zlo prošli s vašom ženidbenom politikom, gospodine nadinženjeru.

- Ako ne uspijemo ovako, onda je stvar još lakša. Jednostavno ćemo obustaviti ustav i proglasiti diktaturu.

- A to znači da ste već izgubili igru. Zašto? Jer tamnice pretvaraju jaganjce u lavove, a stratišta u divove. Dakle, čim ste morali uzeti u ruke silu, već ste osuđeni na poraz. Diktatura može vlast samo produljiti, učvrstiti nikada. Protiv vulkana nema barikada. Protiv prirode ne možete pa doveli vi toliko žandara koliko imate trave na polju. Kad dođe čas da plod zori, onda zori i otpada u rasvjeti spaljene zastave.

Nadinženjer osjeti nelagodnost, a Nađ brzo upada:

- Gospodine nadinženjeru, ona o politici nema pojma. Ona pjeva. Ne raspravljajte o takvim stvarima s pjesnikinjom.

- Što? - i on začuđeno gleda Nada.

- Odmah ću vam to dokazati. Evo, ovo mi piše moja rođakinja, a ovo je mnjenje slavnih književnika. Čitajte.

Pročitavši, nadinženjer se okrene k Mirjani s počitanjem:

- Milostiva gospođo. U staro doba vitezom je mogao postati mladić kad ga je kralj udario mačem po ramenima. Ova pisma vrijede za vas kao onaj kraljevski udarac. Nisam slutio s kim debatiram. Osjećam se počašćenim.

- Samo polako, gospodine nadinženjeru. Ne prenađite se - veli Mirjana značajno.

Rozika je prekinula razgovor, najavivši da je stigao neki gospodine iz Budimpešte. Nađ ustane kao da nešto sluti.

Ulazi mlad muškarac, plavokos, s plavim brkovima. Mirjana prepoznaje gospodina koji je često dolazio Juliški dok je boravila u Budimpešti. Pošto je pozdravio, pokaže ga Nađ nadinženjeru:

- Gospodin Lakatoš, urednik rubrike književnog lista "Vilag".

Novi gost preda kućedomaćinu dva pisma. Odmah je izašao da u prisutnosti svog šefa ne čita listove.

Kad se vratio, opsjednut je radošću i ne može se suzdržati. Jedva promuća:

- Dakle, Mirjana, preko noći ti si na putu bogatstva.

- Slavu ste zaboravili, gospodine inženjeru? - upada urednik Lakatoš.

- Dakako, naravno - ispravi se Nađ.

- O čemu se radi? - pita Mirjana.

- Dopustite da ja saopćim milostivoj gospođi. U razgovoru s gospođom Juliškom pala je neprispodobiva ideja koja će mojem listu biti prava senzacija, a vas na pozornici našeg pjesništva uzdignuti do solistice, prve primadone.

Nepomično gleda mladog čovjeka i pomno sluša.

- Svima nam je poznat žalostan i strahovit događaj kad su hrvatski đaci spalili mađarsku zastavu. Zamislite da vi, rođena Hrvatica, ispjevate pjesmu o spaljenoj zastavi. Pjesma izlazi na čelu lista. Senzacija. A iz toga se dade izvući barem časoviti kapital za smirenje mađarskih masa. One su smušene. Svi se u čudu pitaju kako to da ovdje ima neki drugi narod koji našu državnu vlast jednostavno poništava jednom žigicom.

Tišina. Nađ ne može suspreći radostan smijeh što ga zahvaća kao histeričan napadaj. I usklikne:

- A honorar bit će kraljevski.

- Jasno. Toliki honorar još nitko nije primio u ovoj zemlji za jednu pjesmu. Ali sad je važnije milostivu zagrijati za tu misao, dati joj poleta, zanosa da stvara. Time je vaša književna karijera na zenitu pri prvom nastupu. Vaša je egzistencija do životno osigurana. Ovakva bi pjesma bila na ranu Mađarske melem. Naše uzrujane duhove uvjeriti da je spaljivanje zastave čin nekolicine mladih zavedenih đaka i...

- Ne trošite riječi. Pjesma o spaljenoj zastavi već nekoliko dana leži u mojoj ladici - veli Mirjana.

Munjevit uzvik radosti uzdigne gospodu na noge.

- Šampanjca - dahne Nađ, zvoni Roziki i kaže ženi: - Donesi pjesmu, Mirjana. Gdje je? Da je ja potražim?

Gospodin Lakatoš vadi bilježnicu:

- Donijet ću vašu biografiju, vašu sliku. Senzacija. Nečuvena, neviđena - uvjerava uzbuđeni urednik. Pa ide gore-dolje, plivajući u sreći.

- Samo malo molim strpljenja, moram pjesmu prepisati čisto. Za četvrt sata bit će gotovo.

Nađ izda Roziki nalog da brzo potrči u podrum po šampanjac što mu ga je donijela punica, a onda prima čestitke svog šefa.

Nađ i urednik pletu osnove stojeći, hodajući, mijenjajući mjesto, a pri tom neprestano pogledavaju na kazalo ure kad će odmaknuti četvrt sata.

Već je Rozika donijela iz podruma dvije boce šampanjca, a kućedomaćin se stao nervoznim rukama baviti oko otvaranja, kad napokon ulazi Mirjana. Oni gotovo nahrupe k njoj. Urednik odredi da svi sjednu, a nju posadi na čelo stola.

- Moram vam pjesmu prevoditi onako kako znam, naime, u prozi - veli ona.

- Naravno, naravno - potvrdi urednik - mi ćemo u Pešti prevesti. Samo da čujemo misli, sadržaj, ideju.

Skladnim mirom započinje Mirjana prevoditi pjesmu u prozi: ... "Plamti baklja u noći... Od zemlje do neba kriješ plamena... a po njemu uspinju se k nebesima krikovi naši da probude pravednost od sna...

Svi trojica izbulje oči. Nađ i urednik zaustave dah.

... "A dolje pod gorućim krijesom blijeda žena gromko viče duše razbuktale: Zmijo trobojna, savijena oko srca doma mojeg, ispržila si se u ognju ljubavi djece što u obrani doma žive i ginu ... čuj ti, i neka čuju svi danas i do vijeka: ni sunce ne bi moglo prodrijeti do zemlje, ni Bog ne bi na nebesima mirno stolovati mogao kad bi se nad domom mojim vijao barjak Mađara."

Skočili su. Nađ je bio blijed, urednik zaprepašten, nadinženjer smušen, a ona ih gleda kao s prijestolja trijumfa, kao pobjednik poražene protivnike. Puna joj je duša slatkog napitka.

Poput bijesnog risa, zarezala Nađ na ženu:

- Poludjela si, poludjela.

- Htjeli ste pjesmu spaljenoj zastavi. Evo, tu je.
- To je okrutna šala, milostiva - veli urednik - ne možete otkloniti od sebe najsjajnije situaciju što je ikad imao netko na pragu velike karijere. Vi ćete taj prag prekoračiti.

- Neću ...

- Moraš - krikne Nađ blijed, ne pazeći na šefa.

- Moraš? Te riječi ne priznajem ni na mučilima.

Čas šute. Gledaju se. Onda se urednik približi k Mirjani:

- Tako mi je kao da govorim s nekim mladićem koji brani svoja načela, ali kod žena poznajemo samo jedno načelo: ljubav i brak.

- Žena je beskućno stvorenje? Manje od pseta koje traži svoju kuću? Manje od šumske zvjeri koja ne legne gdje god, nego traži svoje sklonište?

- Vaše je sklonište uz muža. Opirati se tome znači naglavce okrenuti sav poredak. Vi pripadate mužu, njegovoj domovini, općini i po zakonu. Dakle, morate se prilagoditi muževljevoj sudbini i njegovu narodu i načelima. Morate primiti vjeru nje gova duhovnog života, inače ne biste mogli živjeti u zajednici, a na to ste i prisegli pred oltarom. Pokornost to je sad vaša dužnost. Otvara mu se sjajna budućnost, vi je ne smijete spriječiti, veže vas prisega. Uvjeren sam: u vašoj romantičnoj duši zaplila je ona zastava posljednju iskricu donesenu iz domovine, ali ona će utrnuti čim dobro promislite. Ako je u vama pravi talenat, mora biti i težnje da se uspnete, da stvarate za nekoga i za nešto.

- Za svoju domovinu, a ne za tuđu.

- Kakvu domovinu - upada Nađ i uzima iz džepa lisnicu.

- Pisao sam njezinoj majci kakva je sreća čeka, a evo što mi je odgovorila. Piše njemački. Slušajte: ... "Ne znam što je tebi puklo u glavu da Mirjana ima nekakav dar. Svi su se uvijek smijali njezinoj bedastoći. Uvijek je bedasto govorila u društvu da sam se stidjela. Što ona napiše to bi valjda moglo zanimati Martu, Tenšeka i druge služavke. Ona je sasvim neuko budalasto čeljade, samo je fantastična kao i naša Jagica na majuru". Dakle, evo što tvoji misle o tebi. Tu sada imaš dom.

- Mamino mnjenje nije mjerodavno.

- Milostiva - uplete se urednik - ja nisam praznovjeren, ali ima u životu čudnih stvari. Možda je to pismo opomena, predznak. Znamenita je riječ: prorok u svojoj domovini.

- Nema u meni snage ni težnje da budem prorok, nego samo sluga koji će posluživati proroke u njihovoj borbi za moju hrvatsku domovinu.

- Ali vi po zakonu pripadate mužu koji je Mađar, dakle, kad on traži da budete Mađarica, onda je to...

- Baš toliko moguće kao da bi tražio neka postanem crnkinja.

Sva trojica su ošinuti. Nadinženjer uzbuđeno veli uredniku:

- Naši političari govore da je spaljivanje zastave ništa, incident, čin nekolicine zanesenjaka. Neka sada pogledaju kako takve stvari djeluju na duhove - i okreće se k Mirjani. - Vi, milostiva, i dalje pristajete uz one koji su spalili državnu zastavu?

- Dok budem živa.

- Onda je svršeno - vikne Lakatoš. - Ona je fanatik, a s takvima nema razgovora.

- Ona je bolesna - upadne Nađ - kao ono prije dvije godine. Molim vas, gospodine nadinženjeru, pogledajte joj oči, pripovjedao sam vam o njezinoj bolesti i liječnici su rekli da joj se može vratiti.

- Da se uvjerite o mojem zdravlju, upitajte profesora povijesti i zemljopisa u tečaju. On može dati potankosti, a sad dopustite da idem.

Nakon sat vremena Nađ otvori vrata i uđe sa liječnikom. To je iznenadi. Neko vrijeme stavljao joj je liječnik različna pitanja, a onda je otišao. Međutim, inženjer, dršćući iskali nad njom svoj bijes:

- Profesor iz tečaja došao je i sve mi pripovijedao. Nema sumnje, nisi pri sebi. Brzjavio sam smjesta po majku, a dotle se ne možeš maknuti iz kuće. Mati mora s tobom u sanatorij. Taj skandal može se opravdati samo ludilom. Mogla bi živjeti kao grofica, ali sad ćeš živjeti gore od služavke. Pritegnut ću uzde, pucat će ti žile i frcati krv. Napisat ćeš

pjesmu zastavi, makar krvlju. Vidjet ćemo jesam li gospodar svoje žene. Upamtit ćeš me ti, luđakinjo, monstrum ženskog roda. Kljasta si duhom, to su rekla i gospoda. Umišljena. Fiksne ideje raznijele su tvoj razum.

Raspaljeni muž ode, ali se vrati i prijeti:

- Do sutra Juliškin prijatelj ostaje ovdje. Do tog se roka predomisli: ili ćeš se pokoriti, ili ću te vezati na lanac kao pseto.

Mirjana legne, dozove Roziku i naloži joj da donese hladne obloge za glavu.

Kad se djevojka vratila, zapita je Mirjana što se događa, a a Rozika spremno pripovijeda:

- Stara gospođa misli da želite opet svojoj kući, a gospodin vas ne pusti, pa je rekla: "Zašto ne bi išla, što je silom držiš". Ona bi htjela dovesti u kuću onu svoju mezimicu.

- Rozika, vi se pred Božić udajete i trebat ćete nešto gotovine. Još sada imam onih dvjesta forinti što sam ih primila tajnom poštom od sestre. Dakle, imam čime platiti vaše usluge - nasmije se Mirjana. - Ponajprije recite gospođi da želim brzojaviti ocu neka me odmah odvede kući. Pitajte je, možete odnijeti brzojav. Javite mi što je odlučila.

Prošlo je samo malo vremena i Rozika se vrati sva uzbuđena.

- Rekla mi je neka samo nosim brzojav, a ona će otići sa mnom u grad kao da ćemo nešto kupovati. Gospodin neće slutiti da sam nosila brzojav.

- Stara mi gospođa pomaže, hvala joj! Bit će vrlo zadovoljna sa mnom. A sad mi donesite ključ od tavana i recite: hoćete li mi prodati vaše odijelo? Platit ću vam dobro. Ali gospođa ne smije znati ni vidjeti.

I djevojka se uputi da izvrši njezinu želju. Vratila se brzo, noseći svežanj. Mirjana joj dade pet novčanica. Djevojka pocrveni do vrh čela od sreće, oklijevajući da primi.

- Uzmite. Trebat će vam za svatove. Dajte mi ruku. Hvala vam što ste mi bili dobri. Poslat ću na vašu prijateljicu svadbeni dar za vas, neću zaboraviti vašu dobrotu. I ako se jednom vaši Slovaci oslobode ropstva, sjetite se, Rozika, mene kao što ću se i ja sjećati vas.

- Što namjeravate, mlada gospođo?

- Ne smijem vam reći, gospodin bi vas tukao dotle dok ne biste priznali. Ovako ne znate ništa. Evo, tu je tobožnji brzojav, razderite taj papir, samo sam htjela staru gospođu namamiti iz kuće. Znala sam da će mi ići na lijepak. A sada zbogom. Dao vam Bog sreću. Ne smijete plakati, bilo bi sve otkriveno.

- Vajda ne idete u smrt?

- Naprotiv, u život!

I toplo izljubi Mirjanine ruke pa hitro izađe.

U kući je tiho. Stara gospođa i Rozika otišle su. Nađ je u to vrijeme u uredu. Mirjana stoji odjevena u Rozikine haljine. Veliki rubac pokriva joj glavu i pada do struka. U mali svežnjic spremila je svoj dnevnik, pjesme i nakit. Onda izađe iz sobe, opet zaključa vrata i ključ uzme sa sobom da ne mogu tako brzo u njezinu sobu. Pobrza u hodnik. Odavle vode stube na tavan. Otvori ih, zaključa i ključ ostavi u bravi. Brzo se provere između tramova tavana, prelazi na drugu stranu kuće i silazi na stube. Osluškuje. Djevojka iz razizemlja nešto razgovara s nekim momkom, ali brzo zalupi vratima. Opet je tiho. Spušta se niza stepenice. Bez daha bane na dvorišna vrata i prijeđe u vrt. Na drugoj strani prebaci se preko ograde na puteljak. Pogledava da je ne zapazi kakav inženjerski sluga. Ide, ne usuđuje se trčati kako ne bi pobudila sumnje.

Na kolodvoru je bučno. Svjetina, trhonoše, vika, zvonjava, zvižduk i sudaranje vagona.

Ide k blagajni. Skriva lice rupcem. Ako je blagajnik prepozna? Sjeti se. Dade novac nekom služniku i naloži mu neka kupi kartu.

- Kamo idete?

- Kamo odlazi ovaj vlak? - pita ona nesigurno.

- Na Rijeku.

Zadrhtala je. Je li to slučaj?

- Da, da, upravo tamo idem.

Ta jedna riječ sadržaj joj je svega bića. I misao i osjećaj. Ništa drugo ne zna, nego da ide, ide preko zakona, prisege, žandara, majčine volje, Nađeve pohlepe, preko svih njegovih

nada, preko pjesme urednika, preko svih i preko svega. Goni je naprijed sila svijesti prava na ono što hoće. Goni je snaga s lanca oslobođenog ponosa. I zamahom ognjene munje leti k svojoj slobodi.

Ide. Trublja je to što ječi kroz sve ponore duše, sve kutove srca, kroz krv, žile i mozak i sve što je oko nje. I više se ne vraća. Ako je ovaj vlak ne odveze u slobodu, onda može samo prijeći preko nje.

I popne se u vagon trećeg razreda.

Trepti, sagiblje se, popravlja pregaču da joj tko ne bi pogledao u lice.

Sopti lokomotiva. Mirjani je kao da uzima njezin dah, diše njezinim grudima.

Trgnu se vagoni, željezni zveket, kotači udaraju sve brže, brže.

Beskonačno drndanje. Mirjana sjedi sklopljenih očiju.

Vlak juri.

U daljini plamti baklja u noći.

PETI DIO

U DOMOVINI

Svaka čestica Mirjanina bića kliče "Doma! Doma", dok kroz prozor vlaka gleda tornjeve milog grada. Nikad ljubavnik nije tako klicao, ugledavši dragu. Kad je Mirjana stupila s vlaka na zemlju, kao da je zaručnica pala na grudi ljubljenoga.

Nebo je oblačno, a njoj sjaju tri sunca. I kiša i se spušta, a njoj su suze radosnice kojima je privija na srce domovine.

Ide, ide polagano da ne uskrati nijedan užitak. Doma je. Kod kuće. Sva je zemlja njezina kuća i svi ljudi njezina su obitelj. I sve ljubi i svi ljube nju.

Ide ulicom glavnoga grada domovine. Sad je više nitko ne može odavle maknuti. Tu je ne mogu dostići žandari i vratiti. Obranili bi je svi. Opaja oči milinom domovinskih vidika, a sluh muzikom jezika.

"Ljudi! Vi koji idete ovim gradom, znate li koliko je draga domovinska gruda, kako je topla, kako meka, mirisava? Znate li vi kako je predivan zvuk vaših riječi, kakva melodija, kakva opojna pjesma? Ne znate, ne možete znati kad vam riječ vašu nisu otimali s usta! Ne znate što je dom, naš dom jer nikad niste plakali, bolovali za njim u tuđini. Vi ste doma, a ja, gdje sam ja bila? Dragi, mili dome! Nitko te nije pravo osjetio tko nije plakao za tobom."

Ide Mirjana gradom kao mjesečar. Ne može se napiti slasti dolaska. Dugo ide, kad u jednom izlogu opazi neku čudnu malu tananu pojavicu u odijelu služavke s rupcem na glavi. I nasmije se sretno. "To sam ja. Ovakva ne mogu nikud. Idem negdje u trgovinu kupiti nešto i svući ovo, Rozikino odijelo. Kupit ću lijepu plavu haljinu, kaput i šešir".

U dućanu gledaju služavku što se preodijeva u gospođu. Zgledaju se, ali ona plaća odmah, a služavkino odijelo daje zamotati i ponese.

Tek sada osjeti umor. Putovala je noć i dan, uvijek bdijući da je ne bi tko zgrabio za rame i prepoznao kao što ju je prepoznao otac na bijegu u djevojačko doba. Ali gdje da spava? Ide u hotel. Traži sobu. Promatraju je od glave i kažu:

- Ovakvim gospođicama mi ne izdajemo sobe. Idite u Kožarsku ulicu.

Ide, traži, pita za ulicu i hotel, nasmiju joj se pa idu dalje. Nasmije se i ona. Vesela je. U domovini je. I ništa je ne može ozlovoljiti.

Onda na vratima opazi cedulju. Bilo bi najpametnije uzeti privatno sobu. Jeftina je. I uspne se. Gospođa je pogleda:

- Ne mogu vam dati, ne znam tko ste i ne dopuštam primati gospodu u svojoj kući.

To nikako ne shvaća i pita razjašnjenje. Ali već je tu neki muškarac. I on traži sobu, a

gospođa se i ne ogleda na Mirjanu.

Ništa zato. Ima dovoljno soba u gradu. Ide dalje. Nasuprot ovom stanu izdaje se soba. Služavka veli da milostiva ne želi gospođice, sa ženama je teško ako su same.

Baš je slabo nadarena ta služavka. Zašto bi bilo teško sa ženom? Ona bi čak sama pospremila i uredila sobu. Opet ide dalje. Svagdje je sumnjivo mjere od pete do glave. Ispituju. Što je njima sumnjivo ako je sama? Ne razumije. Kamo da se okrene? Što da učini? Sjeti se Marka. U preparandiju.

I potrči. Traži, traži i nađe zgradu. Podvornik je odmjeri.

- No čujete, zar se ne ženirate ovdje tražiti mladog čovjeka? Kakva je to danas mladež?

- To mi je bratić.

- Da, da, uvijek se to zove bratić - i udostoji se otići po Marka.

Napokon je tu Marko i ne može vjerovati očima.

- Otišla sam. Ostavila sve. Tražim samo negdje sobu. Ne daju mi. Uvijek govore da ne mogu dati takvim gospođicama koje su same. Što to zapravo znači?

- U današnje doba žena ne smije nikada i nikamo sama jer svatko o njoj ima pravo misliti najgore.

- Kako? Sama ne mogu ići okolo?

- To je ono što sam ti tako često govorio. Nije tako lako rastavljati se, moraš imati nekakve zaštitu.

- Imam zaštitu. Moja je zaštita moj dom. Marko, kako se divno osjećam. Samo još prespavati. Ako pak ne smijem hodati okolo sama, ti ćeš me pratiti. Je li?

- Stavljáš na kocku svoj dobar glas. Svatko će misliti da sam ti ljubavnik.

- Zaboga, Marko, a što rade sirote bez oca, majke, bez sestre?

- Moraju se nekome prikloniti. Mlade, kao ti, ne mogu hodati okolo, osobito ako su dobro odjevene kao ti. Onda je sigurno da nisu čiste.

- A kad budem radila i imala plaću?

- I tada moraš imati žensku pratnju da te ne ozloglase. Takvo je društvo. To se ne da popraviti. To su one predrasude.

I sama znaš da smo govorili: rastaviš li se, udarit ćeš pri svakom koraku glavom o klisuru predrasuda, a hridina neće puknuti.

- Već moja glava? Ludost. Doma sam. A tu mogu sa mnom učiniti što ih volja. Ništa me neće ubiti. Dođi da mi pomogneš naći sobu.

I otišao je. Vratili su se u kuću gdje se služavka ispričavala da milostiva nije kod kuće. Markov nastup čak je gospođu smekšao, iako su joj oči zažmirile dok je govorio o sestrični. Mirjana je prešutjela muževljevo ime. U domovini neće nositi tuđinsko ime. Prešutjela je i udaju: Stidi se i neće razjašnjavati. Dade gospođi ime svojeg oca pa odmah plati za mjesec dana.

- A vaša prtljaga? - pita gospođa.

- Izgubila sam putem - odgovori, sjetivši se tolikih slučajeva s izgubljenim kovčezima i ispriča kako će stići za njom.

Napokon je mogla pod krov da otpočine.

Prenula se, ali ne može dići glavu ni otvoriti oči. Još se ne može otkinuti iz naručja snažnom snu, samo osjeća da leži u postelji. Nešto šumi oko nje. Preplašena digne vjeđe. Gore visoko polumračan strop. I šumi negdje kao sitni vodopad. Digne se, gleda oko sebe: u tami pokušstva kao sakrivene sjene. Ali odakle to šumi? Protare sljepoočice, skoči s postelje pohita k prozoru, sluša, kaplje padaju po žaluzinama. Otvori. Bučna ulica u sivom kišnom listopadskom danu, kotrljaju se kočije, idu ljudi. Vrisnula bi od prevelike radosti. U domovini je. I potrči po sobi da se brzo uredi i da što prije siđe, da ide ulicama i da osjeti domaće tlo pod nogama. Zaboravlja Nada, žandare, majku, njegovu i svoju, samo je obuzima jedna misao: doma je i sama je. Nitko ne može slutiti kakav je to divan osjećaj.

Brzo se uredi, glavu pokrije šeširom, a lice crnom koprenom s gustim točkicama. Ovako je nitko ne može prepoznati.

Siđe na ulicu. Kiša sipi, vjetar puše. Nikad joj dan nije bio svjetliji. Nikad, nikad ljepše

proljeće od ove mračne jeseni ni ljepše slike od stotine kišobrana razapetih nad glavom užurbanih ljudi. Ni ljepše kočije od tramvaja što ga vozi umorno konjče. Nema ljepšeg saga od ove blatne ceste ni dražesnije šetnje od ovog lutanja po zamagljenim kišnim ulicama kojima bučno ječi glazba velike svečane domovinske riječi.

Ide, luta, ulazi u tramvaj, vozi se daleko bez cilja i opet silazi. Ide za milotom domovinske riječi kao izgubljeno pseto što je našlo gospodara. Nikad joj domaća riječ nije zvučila takvim melodijama, nikad prodirala tolikom snagom kroz čitavo biće. I prima zvukove kao veliku neznanu snagu kojom se puni njezin duh kao žica munjom.

Već je mrak. Svjetla su na ulicama. Osjetila je glad i zimu. Zna otmjenu gostionicu u kojoj je u djetinjstvu jela s majkom. Otvori vrata. Ulazi u rasvijetljenu dvoranu. Skine kaput i sjedne za stol. Konobari su se povukli u pozadinu. Ona zvekne po čaši. Onda dolazi jedan od njih i javi:

- Stol je zaposjednut.
- Onaj drugi je slobodan?
- Ne, oprostite, gospođicama bez pratnje ne serviramo.

Stoji i osluškuje zvuk konobarevih riječi. Dakle, pratnju bi trebala? Zaboravila je reći Marku. Ali ništa. Ni brige je. Sad je doma, pa tu se smije dogoditi sve i nikome se ne smije ništa zamjeriti. Ovako fina gostionica. Ide dalje. Uzme kaput. Oblači se. Konobar ne pristupa, ne pomaže joj.

"Tu sam opet udarila krivu tipku", veli sama sebi i smije se. Ogleda se na ulici. Kamo? Vidjela je na popodnevnom lutanju u maloj uskoj ulici građansku priprostu gostionicu. Ide tamo. Ulazi u malu prostoriju. Ima dosta ljudi. Večeraju. Većinom muškarci, samo gdjegdje žena, ali u društvu. Odjeveni su svi građanski.

Nijedna žena nije sama. Ipak hrabro sjedne. Dolazi snažna zdrava žena, pozdravi i pita i onda joj donosi večeru. Prvi zalogaj u domovini. Tek sad joj bude jasno da je nesavladivo gladna. Od doručka nasred ulice, gdje je pojela jedino zemičke, samo je tražila sobu i lutala.

Slasno jede i ne gleda oko sebe. Iz druge sobe zaigraju tamburice i zaori pjesma. Srce joj zadršće. Sama, slobodna kod stola, a pjesma se ori i tamburica udara. Nikad Mirjana u životu nije zaboravila te pjesme, te tamburice u maloj gostionici prve večeri svojeg povratka u domovini.

I naruči još kolača i sira da ima razloga što dulje sjediti i slušati najmiliju, najljepšu glazbu svojeg života. Drhti joj duša, suze naviru na oči. Povučte koprenu što ju je digla s lica i prebacila na obod šešira. Ne može suzdržati ganuće. Ne zna otkud je to i zašto. Samo bi plakala dok joj srce kliče od radosti.

Najednom pristupi k njoj krčmarica:

- Što vam se dogodilo, mala gospođice? - pita samilosno.
- Zašto plačete?
- Ne, ništa, dugo sam bila u inozemstvu pa sada prvi put čujem hrvatsku pjesmu.
- A nemate nikoga svojega ovdje?
- Imam, ali u pokrajini, a oni ne znaju da sam danas stigla.

- Vi ste doputovali? Odmah sam vidjela s kim imam posla kad niste pogledali nijednog od ovih ovdje. I vidi vam se na licu, u očima da ste poštenji. Dođite, premjestit ću vas. Ovi muški vas mjere jer ste sami. Tamo su naobražena gospoda, oni će se bolje vladati.

Nije opazila da je netko gleda. I podigne oči. Na vrata ulaze muški gosti, odmjere samotnu djevojku i prezirno se nasmiju. Drugi slegne ramenima i glasno primijeti:

- Što misliš? Koliko bi dao za takvu ljepoticu? Deset novčića? Ne?

Ne razumije primjedbu, ustaje i slijedi gostioničarku. Smjestila ju je u zaštićeni kut.

- Bih li mogla k vama dolaziti na jelo dok sam ovdje? - upita Mirjana ženu koja joj iskazuje toliku uslugu.

- Naravno. Zna, čestite djevojke ne mogu ovako u gostionicu, zato ću se pobrinuti da vas jogunasti ili pijani ne bi smetali. Gospođice, znam ja kako je to kad ženski stvor ostane sam na svijetu. Svi ga guraju lijevo i desno. Ako je lijepa, stoput gore. Onda nemaš mira ni

od ženskih jezika. Ako pak nisi lijepa, onda je guraju kao praznu bočicu jer nikome nije potrebna. Zlo je biti žena, vrlo zlo. Dragi Bog bio je veoma zle volje kad je stvarao Evu.

Rasripovijedala se gostioničarka, sažalno gledajući u Mirjanine suzne oči.

- A kako dugo mogu ostati danas ovdje? - pita ona.

- Ja vas neću tjerati, ali žensko stvorenje bez pratnje ne može dulje od osam sati biti na ulici.

- A da imam kakvu službu uvečer? Što bi bilo? - pita Mirjana malo uzrujana.

- Službu? Uvečer? Žene nemaju službe, to je već rijetko, a nisam čula da ima kakve poštene službe koja se obavlja uvečer. Kanite li vi ovdje ostati u kakvoj službi?

- Samo sam tako pitala, a možda ću i ostati.

Prekinuše razgovor jer su stigli novi gosti. Upozorena od gostioničarke, Mirjana spazi podrugljive poglede neke gospode što su sjedili u suprotnom kutu i razabere još podrugljivije primjedbe. Samo da ih ne čuje. I skrene svu pažnju na glazbu i pjesmu, zureći u tanjur da ne mora nikoga gledati. Ne opaža kako joj suze cure niz lice, suze, iznuđene pjesmom domovine, one kojoj je toliko pjevala u tuđini. Pjesme i tamburica oduzmu joj sluh za sve drugo.

Trgne je grohotan smijeh. Instinktivno pogleda onamo gdje su oko stola hihotala mlada gospoda odjevena vrlo otmjeno. Jedan od njih, mlad, smeđokos, sivih očiju upire u nju pogled kroz cvikere. Usne mu se nakrivile podrugljivošću, dok se drugi ljuljaju praskajući u glasan smijeh. "Ne, to se ne odnosi na mene", uvjerava sama sebe. "Zašto bi se smijali meni? Nisam odjevena napadno, ako sam bez pratnje, nije smiješno". I skrene pogled od njih, prijeđe rukom po obrazu. Suze su to što su joj ovlažile lice? Sad joj je jasno. Taj smijeh nije bio namijenjen njoj. Zašto bi se ljudi smijali suzama.

- Sirotica ribarica. Nijedna se ribica neće uhvatiti na ovu gladnu malu glisticu i sad plače.

- Okreni cvikere naopako, možda će biti poželjnija, pa da joj otaremo suzice. - I opet grohotan smijeh.

Ona krišom baci pogled k onom stolu, ali svi su gledali u svojeg smeđokosog druga koji im nešto govori i žmirka prema njoj.

Gostioničarka se vrati k Mirjani.

- Tko su ona gospoda tamo? - upita je.

- Sami pjesnici, književnici i novinari.

Osjetila je udarac u prsima. Gostioničarkino je lice puno čuđenja, gotovo sumnjičavo:

- Zašto vas je to tako kosnulo? Imate li među njima kakvog znanca, možda ste ga došli tražiti ovamo? Ne bih rado, gospođice, da ovdje bude nekakvih scena.

- Ne, ne, samo se čudim jer sam drugačije zamišljala uzvišene duhove...

- Kakvi su u duhu, to ne znam, ali u želucima su dobri, to znam. Gle, bulje ovamo. Malo su drski prema vama, ali već je kasno. Draga gospođice, već je prošlo osam sati. Ženske ne smiju bez pratnje ni u crkvu, a kamoli u gostionicu, pa još u ovo doba.

- Dobro, idem. Hvala vam na upozorenju.

Mirjana brzo plati pa ode. Nelagodno joj je u duši. Mora proći pored gospode. Gleda ravno preda se, ali osjeća kako su se pomakle stolice kad su se okrenuli za njom i prosuli po njoj pljusak podrugljivog smijeha.

Čim je Mirjana zatvorila staklena vrata za sobom, već joj je pozlilo. Naslonila se. Iz krčme je začula reski glas gazdarice:

- Kako bi moglo pasti na pamet ovakvom malom kukčiću da ide za takvim poslom. Prevarili ste se. I veoma se čudila da ste vi uzvišeni pjesnici i ovako se ponašate. - Gromki hihot poprati njezine riječi. Mirjana naslonjena na vrata opazi da ide neki muškarac, hoće u gostionicu i uhvati je za ramena:

- Što je mala? Htjela bi zaslužiti? Ne volim ovako grintave.

Potrčala je niz ulicu, trčala bez daha, ljudi su se ogledavali, a stražar je zaustavio.

- Žurim se kući - veli ona - da mi ne zatvore vrata - i trči dalje.

Ulazeći u svoju sobu, odbaci sa sebe kaput i sjedne na divan. Razmišlja. Što je to bilo? Zašto su joj se smijali tako podrugljivo? Mislili su da je došla s ružnim namjerama? Da i

jest, a zašto bi to bilo smiješno. Jer je tako sitna, suhonjava i, kako je rekla gazdarica, komarac? Zar oni ne bi mogli prije nego što ovako nekoga ismiju misliti da je možda neko nesretno stvorenje, siročče, neka jadnica? Ne pjevaju li ti ljudi i ne pišu li o bijedi, nevolji, bolima, žalostima, ljudskoj nepravdi? A hihoću se nad jednim osamljenim stvorenjem koje im nije na putu niti je što skrivilo, osim da je živo, nesretno, ostavljeno, napušteno od svih, gaženo od poroda do ovih svojih osamnaest godina s kojima je uteklo iz tuđine da ne bude rob jer neće uzeti tuđu riječ, tuđi kruh, neće pjevati tuđu pjesmu.

"Ipak, ipak. Nisu to mogli zamijetiti, nisu. Otkuda bi to znali", pokušala ih ona ispričati, ali opet odgovara drugi glas:

"Oni koji žigošu ljudsku površnost, krutost, sebičnost, nisu mogli naći u onom osamljenom stvoru ništa drugo nego baš samo najružniju misao, najgrdniji motiv koji ju je doveo u onaj kut gostionice i samo su našli prostački smijeh i ništa drugo? Zašto žena nije mogla doći s poštenim ciljevima? Zašto tako sude ljudi koji bi morali braniti ženu od predrasuda?"

Opet je boli i opet se razlijeva gordost njezinim srcem.

"Gazdarica je opazila s kim ima posla. Obična purgerica, ne-školovana. Kako to? Zašto ona, kad nisu duševni ljudi? Tenšek, Marta, Jurica, Lacko, Rozika, gostioničarka. Za čitavog njezina života samo su ti priprosti ljudi imali srca. Oni su vidjeli u njezinu dušu. Čak i ova gazdarica koja ništa ne zna o njoj. A oni, ljudi uzvišenih božjih darova koji viču na ljudske poroke s visine, oni koji udaraju na predrasude, oni prvi imaju predrasuda i bičuju jadno, bespomoćno stvorenje. Zar je njihova uzvišena vika na poroke samo ures, nakit njihovoj vanjštini?" Htjela bi ustati, potrčati u gostionicu, stresti ih sve redom i vikati: "Zašto vaše pero slavi suze kad im se u životu smijete? Zašto vaše pero propovijeda dobrote ljudske kad u životu gazite preko njih?"

I čini joj se da je ranjena već prve večeri svojeg dolaska u domovinu. Ranjena? I odviše joj se upija u srce. Brani se: "Ne, ne, nije to ništa. Valjda su malo više popili, a ja odmah iz muhe slona. To nije ništa. Domaćima se mora sve oprostiti."

Uzme iz svežnja svoj dnevnik i bilježi, piše:

"... Kad su me u djetinjstvu svezali o stablo, došao je seljačić, prerezao uže, a ja sam bježala, bježala. I pastiri su sa mnom podijelili svoj objed i svoju radost i branili me ..."

"... I baklja je planula u noći, a ja raskinem željezne spone i bježim, bježim, vratim se svojoj domovini da položim glavu na njezine grudi isplačem se. A suzama su se mojima smijali..."

"Kako sam nenasna", reče gotovo glasno sama sebi. "Što zato. Domaći su to. Njima se mora sve oprostiti. Malo su pili. Ništa zato, ništa. Doma sam. Velika je to sreća!"

U OPOJNOSTI

Pokrivena gustom koprenom ide Mirjana alejom. Glazba svira, a ljudi grnu dolje. Ide polagano. Puna je užitka. Jučerašnji događaj zaboravljen je. Zvuči domaćih melodija iz paviljona omamili su je i ne zna ništa, ne misli ništa, samo se opaja.

Netko je zaustavlja. Malo se prene, ali odmah prepozna Marka.

- Tražim te u stanu. Rekli su da te od rana jutro nema, a sad je već pol dvanaest. Što si radila čitavo prije podne?

- Idem. Tako je divno kad možeš otići iz kuće i nikome nizašto nemaš polagati račune. Ne mogu se nauživati ovog prekrasnog života. Prošetala sam se oko policije. Tamo su zatvoreni junaci.

- Ali ne možeš sama hodati okolo. Ljudi se okreću za tobom. Tako sam te i opazio.

- Zašto bi se okretali? Gubim se među svjetinom.

- Ne možeš se izgubiti kad ideš sama u ovoj aleji gdje svira glazba i šeće dobro odgojen svijet. Pogledaj sada redom sve mlade dame. Ako nađeš ijednu samu, evo moje glave. Ili polaze po dvije mlade gospođice, a svatko zna da im tetka ili majka sjede na klupi. Ako je

jedna sama, prati je starija. Evo, gledaj!

- Uistinu, nijedna nije sama. Nisam to promatrala, nego sam slušala glazbu. Uživam. Lijepo je na svijetu kad je čovjek doma.

- Da, ali je Nađ možda poslao za tobom kakvog policistu i može te prepoznati.

- Ne bih se tome dosjetila. Idemo odavle.

Odmah su zaokrenuli u malu slijepu ulicu. Marko je upita:

- A što ćeš sada? Zar ćeš šetati skrštenih ruku, uživajući u povratku? Ako si nakanila, uistinu, da se rastaviš, onda ne smiješ čekati dok te Nađ i mama pronađu. Trebaš odvjetnika.

- Sasvim sam zaboravila na to. Moram se pripremiti. Čekaj, sad mi pada na um. Pravnik Milan Domić rekao mi je kad sam se s njime srela u Mađarskoj, neka se obratim na njega ako mi ustreba kakva uputa. Odmah ću to učiniti. Ali najprije se moram pobrinuti za Doricu. Mama i ja smo ugovorile: budem li kod muža, bit će joj dobro. Kako sam otišla, moram nekuda smjestiti najprije nju da je zbog mene ne bi progonila. Imam dragocjenosti da obadvije živimo pol godine ovdje.

- Reci mi: kaniš li se, uistinu, rastaviti? Ozbiljno?

- Vrijeđa me tvoja sumnja.

- Onda slušaj. Jučer uvečer iznenada je došao k meni tvoj otac. Zna da je Nađ brzojavio majci i ona je otputovala k njemu. Rekao sam mu da si mi javila pismeno svoj bijeg, samo ne znam gdje ćeš se zadržavati. A on mi je odgovorio: "Vratit će se opet kao i prvi put", i nije dalje htio o tome govoriti. Danas ujutro je otputovao, ali će za dva dana opet stići k barunu. Ako želiš s njime govoriti, reci mi.

- Ne. Sama ću se pobrinuti za sve. Idem odmah da potražim gospodina Milana Domića.

- Budi pametna, Mirjana, ne možeš ti tražiti mladog čovjeka. Prepusti to meni, a ti...

- A da nisi ti ovdje, što bih morala učiniti?

- Na svakom koraku doživljavaš neprilike pa ipak nastavljaš. Idi kući. Potražit ću gospodina Domića, studenta i dovesti ga ako ga uopće nađem. Čuo sam da je njegov brat zatvoren zbog spaljivanja mađarske zastave, možda ni on nije na slobodi.

O tome nije ni mislila. Posavjetovali su se. Marko ju je otpratio u malu gostionicu u kojoj je jučer večerala da objeđuje, a onda ona ode kući da pričekava vijesti o rezultatu Markove potrage za Milanom.

Uspinjala se stubama u prvi kat. Na stubama opazi trojicu. Jedan od njih stao je i gledao a njom. Ona se požuri i uđe u svoju sobu. Skine kaput i počne pisati.

Za petnaest časaka ulazi u sobu uzbuđena stanodavka:

- To je ipak odviše što čovjek ne doživljava s ovakvim ženama. Vi ste me prevarili. Vi niste nikakva gospođica, već odbjegla žena. Prava je sramota, smjesta ostavite moju kuću.

Još gospođa nije dovršila, već su u sobu stupila tri muškarca koje je vidjela na stubama. I obuzme je slutnja.

- Vi ste gospođa Mirjana Nađ, koja je utekla od muža? - pita jedan od njih.

Čas koleba, ali odmah stekne hrabrosti:

- Tko ste vi? - pita ona. - I kako se usuđujete ulaziti u sobu bez moje privole?

- Izaslanici smo redarstva - i prvi odmah pokaže policijski znak.

- Vi ste gospođa Mirjana Nađ, koja je pobjegla od muža?

- Nisam pobjegla, nego samo otišla jer se želim rastati.

- Ponijeli ste sobom nepovlasno muževljev novac i dragocjenosti.

To je kao nenadani udarac u zatiljak.

- Nisam ponijela ni novčića njegova. Čak ni vjenčani prsten. A dragocjenosti sam dobila od roditelja i znanaca na poklon. Imam pravo uzeti što je moje.

- Bože, kakvu sam to žensku uzela u svoju poštnu kuću - sklapa ruke stanodavka. Mirjana joj dovikne:

- Poštnu ste žensku uzeli u kuću i da se niste usudila o tom glasnije posumnjati.

Policist dade znak stanodavki da se ne upliće. Primakne se treći gospodin koji je stajao uz vrata i započne njemačkim jezikom:

- Nakiti pripadaju vašem mužu. On ih je kupio. Ja sam došao ravno iz Mađarske po naročitom nalogu gospodina inženjera Nada. Tajni sam agent ondašnje policije i savjetujem vam da se mirno pokorite. Inače biste mogli imati teških neprilika s redarstvom.

Mirjana ne zna propise, ne zna što oni smiju i što ne. Ali branit će se dok bude mogla i kako bude znala.

- Meni gospodin Nađ nikada nije kupio ni jedne zemičke, a kamoli kakav nakit. Sve što sam ponijela, darovi su moje obitelji i znanaca na dan vjenčanja. To se može dokazati svjedocima koji su me darivali.

- Policija će sve izvidjeti. Izvolite nam predati sve što imate - opet će domaći policist pošto se sporazumio sa strancem.

- Nemam ništa kod sebe. Pohranila sam.

- Dakle, već je sve izmamio njezin ljubavnik. Naravno - primjećuje mađarski redarstvenik.

- Bezobrazniče - vikne Mirjana.

- Birajte izraze, gospođo. Govorite s redarstvenicima vlasti - ustane glavni od trojice. - Pratili smo vas od šetališta do krčme gdje ste jeli pa sve do stana. S vama je bio mladić. Sigurno je opazio da vas slijedimo i brzo odmaglio.

- To je moj polubrat - vikne ona.

- Ovakva pustolovka. Kakva sramota za moju kuću - uzdiše stanodavka lomeći rukama, a policist je opet opomene na šutnju i sa svojim drugom stane pred Mirjanu: - Imamo nalog da ženu koja je pobjegla s tuđim novcem i dragocjenostima smjesta dovedemo na redarstvo.

- U kući mojeg bivšeg muža nema ničega što nije moje. Zabranjujem vam da me vrijeđate - vikne Mirjana svojim sonornim glasom.

- Vidjeli smo vas na šetalištu kako ste čekali svojeg priležnika i s njim došli do pred kuću. Sigurno nas je opazio i od maglio.

Ukočila se od uvreda, a ipak se suzdržala, tražeći u mislima pomoć kako da se oslobodi. Ako se Marko ne vrati danas nego sutra ujutro? Ako ne nađe pravnika, a vrlo je vjerojatno da je zatvoren? sto onda? Odvest će je na redarstvo.

- Molim vas, požurite uredovanje - moli mađarski policist, gledajući na sat. - Do odlaska vlaka imam samo još dva i pol sata, a moj šef mi je naložio da inženjericu dovedem još danas u noći. Tamo još nitko ništa ne zna i tako možemo cijelu stvar zabašuriti.

"Dakle, kani zabašuriti i dovesti me natrag?"

- Spremite hitro svoje kovčege - veli opet policist. - S policije morate otputovati u mojoj pratnji.

Tek malo vremena dijeli je od nove strasnije tamnice uz muža? Ne. Radije će se ubiti. I razmišlja: čime i kako dokrajčiti svoj život. Baciti se iz prvog oniskog kata? Još negdje ima nekakav pojas da se njime objesi na kvaku prozora. To će biti sigurnije.

Umrijeti, ili vratiti se? Ne! Neće Marko naći studenta Milana. Sigurno je zatvoren kad mu je i brat. Dakle, Marko neće stići do sutra ujutro. Predana je na milost i nemilost. Ipak još pokušava otežati.

- Prije svega tražim da smjesta odašaljete brzojavku mojem ocu koji je ...

Ne daju joj ni dovršiti izreku jer mađarski policist upada:

- Ona će se izgovarati različitim zvučnim imenima kako joj je otac upravitelj kod vrlo uglednog baruna, prijatelja banova, pripovijedat će koješta, pustolovne je prirode, ali vi ne slušajte, nego je otpremite.

- Tko vas je ovako uputio? - pita Mirjana. - Gospodin inženjer Nađ kojega sam mogla jednom u Pešti predati redarstvu da sam htjela biti tako nepoštena kao što je on - pripovijeda Mirjana da stekne što više vremena.

- Vrijeme ide - upozorava mađarski agent - uzevši u svoje ruke vodstvo, dok ga onaj drugi pogleda s negodovanjem.

- Oprostite, ali vi ne možete uredovati - i naloži Mirjani neka se sprema.

- Neću otići s vama. Neću - kaže ona i sjedne.
- Onda ćemo vas odvući silom - odgovori Mađar.
- Samo me možete nositi, a putem ću vikati iz svega glasa.

Policajci se zgledaše.

- Onda moramo upotrijebiti silu - odluči Nađev čovjek - meni su tako naredili gospodin inženjer i njegova punica.

- Tko? Moja majka?
- Jest, vaša je majka rekla neka vas silom dovedem.

Sve se u njoj ukočilo. Srce joj se pretvara u led.

- Dobro. Idite na hodnik, moram se obući za put i spremi kovčeg.

"I majka me izdala? I ona me želi silom dovesti? Što sada? U smrt? A Dorica? To jedno dijete ostaviti majčinoj mržnji. Ali čime spriječiti silu?", pa korakne i gotovo padne. Stala je na uzicu svoje cipele što se razvezala. I dok hoće ponovno da je sveže, padne joj misao. Ni trenutka ne promišlja, potrči k stolicu za šivenje svoje stanodavke gdje je vidjela male škarice za vezenje, skine cipele i počne rezati kožu odozgo prema dolje na male komadiće. Onda svuče jednu haljinu i počne je rezati, parati. Tkanina je uskoro ležala na podu u sitnim krpicama. Hitro posegne za šešišrom i njega potpuno razdere. I Rozikino odijelo u kojem je došla razdere na komade. Sva se uznojila. Sada obuče jesenski kratki kaputić da ne bude pred muškima neodjevena, da pokrije čipkastu donju suknjicu. Izvuče s postelje pokrivač.

Izvana kucaju i požuruju. Obećava da će odmah završiti. Napokon su oni izgubili strpljivost i otvore vrata. Mirjana u zelenom jesenskom kaputiću sjedi na stolcu pokrivena pokrivačem.

- Što je? Zar još niste gotovi?
- Nisam kad mi ne date mira. Ne može se mlada dama tako brzo odjenuti.

Okrenuli su se, ali nigdje kovčega. Pitaju, ona šuti. Pokušavaju otvoriti vrata sobe stanodavke, zaključana su. Dozovu gospođu. Ona tvrdi:

- Ova ženska nije imala nikakvog kovčega. Došla je u onom što ima na sebi. Bože, pokriva se mojim finim pokrivačem - potrči k Mirjani i hoće da ga otme, ali ga ona čtrsto drži omotana oko sebe.

- Vi, infamna ženska! Vi nedostojnice - viče stanodavka drhtavim bijesom, a ona se previja na tu uvredu. Zna da mora šutjeti.

Policisti se okrenu, nigdje ništa, samo krpe i razrezane cipele.

- Kakva pustolovka. Razrezala je sve da mi vlak ode - razjaren će strani policist - a ja je moram dovesti još ove noći.

- Ne možete je uzeti golu.

- To bi ona najradije. Vidite, svukla se ne bi li nekoga privukla - i Mađar reče tešku nepristojnost.

Mirjanu obuzme divlja želja da nešto pograbi i razbije. Sama ne zna što se događa s njom, zaleti se k stranom policistu i udari ga šakom usred lica.

U prvi čas svi su izgubili prisebnost. Od male, neugledne, jedva vidljive osobe nitko ne bi očekivao takvu odmazdu. Ali već u narednom trenutku policist se nasmije:

- Ovaj dodir mojem licu platit će ova mala osa kako nitko nije platio.

- Je li vam inženjerov prijatelj, šef vaše policije, naredio da me vrijeđate? I ne znate da će vas kad se vratim inženjer pozvati na odgovornost?

- Ah - mahne on rukom - tko će tamo paziti što vi govorite. Vodit će vas u ludnicu.

- Neće. Još nije pravednost zaspala.

- Kad vlast uređuje, pravednost uvijek spava. Hajde brzo na redarstvo - veli mađarski policist.

- Ali nema haljina.

- Zato joj donesite luđačku košuljicu da je odjenemo. Uzmite kočiju do policije i natrag. Jeste li čuli, mlada gospođo?

Ona samo sliježe ramenima. Neka idu. Opet će ona dobiti na vremenu.

I policajac pohita iz stana dok su Mađar i onaj drugi ostali.

- Morate mi dopustiti da izvijestim oca ili gore u barunovu palaču.

- Kad budemo u vlaku, sve će vam se želje ispuniti.

- Izidite, ovo je moja soba.

- Nas se dvoje ne možemo više rastati sve dok vas ne predam inženjeru. I, ako, uistinu, kanite putem praviti galamu, uzet ću zasebni vagon s rešetkom i voziti vas kao ludu.

Vikala bi, udarala glavom o zid, ali će i drugi misliti da je poludjela. Odluči šutjeti, zavaravati ih pa udariti u viku kad budu napolju.

- A znate li da luđačka košulja ima i košuljicu za "gubec"? - pita je policist. - Ni pisnuti ne možete. Odlučite se: ili mirno, ili kao luđački transport.

- Što mi hasni odlučiti se na miran odlazak kad nemam haljina ni cipela.

- Lako je to kupiti. Gospodin inženjer dao mi je novaca za svaku potreštinu, ionako će to sve platiti vaš otac.

Biju je bićem užarenih bodljika. Razdiru joj kožu s tijela, a ona ne može ni vikati jer joj prijete luđačkom košuljom.

- Dobro. Kupite mi haljinu - veli ona - nadajući se da će ponovo dobiti na vremenu.

Nadala se da će policist izaći i ostaviti je načas samu. Odlučila je otvoriti prozor i vikati na ulicu. No, redarstvenik ne ostavlja sobu, nego zove onog iz predsoblja i naredi mu neka iz dućana brzo donesu kakvu haljinu. Onda ide k Mirjani i da joj ubije i tu posljednju nadu, izvadi iz džepa neki spis:

- Slušajte, gospođo. Ovo je izjava potvrđena od mogega šefa policije da ste bolesni - i udari se po čelu. - Vi ste već bili u sanatoriju.

- Za živčane bolesti.

- Ili za luđake, to je svejedno. Ovdje imam iskaz prema kojem ste proglašeni umno bolesnom. Zato se ne nadajte da će vam bilo tko pomoći ako počnete vikati.

Nema za nju zakona. Muž je može dati dovesti silom. Može je proglasiti ludom. Taticom. I nije vrijedno živjeti na toj zemlji gdje su žene udarili takvom strahovitom nepravdom. Ne, nema svrhe boriti se za takav opstanak. Neka rade s njom što ih volja. Prvim časom, kad nađe priliku, bježat će u smrt. Dorice, sirota moja. Kako sam te napustila. Spomen na sestru skrene joj pogled prema prozoru. Da otvori i više? Ali već je jedan od policista predušreo.

Čeka i utječe se Bogu. Ako joj od njega ne dođe pomoć, sve je svršeno.

Puna jada i gorčine traži gdje bi našla izlaz. Vrijeme ide. Na hodniku zvoni.

Zvuk joj ide kroz kosti. Tko je došao? Onaj s policije ili ovaj s haljinom? Stigao je. Vezat će je.

Ona se stisne iza stola da se odupre. Policist ulazi. Nosi luđačku košulju.

- Dakle, brzo se odlučite: hoćete li milom, ili silom? - pita je mađarski redarstvenik.

- Milom nikada. Nikada - i sagne se pod stol spremna na borbu.

- Nećemo se igrati s njom.

Čekaju samo na haljinu. Mirjani lete časovi poput munja u oluji.

Opet zvoni. I taj je stigao i donio nekakvu čudnu opravu.

- Obucite smjesta.

- Izađite iz sobe.

- Mislite da sam tako lud da vas pustim samu?

- Pred vama se neću odijevati.

- Onda ćemo vas mi odjenuti.

Ona uhvati sa stola ravnalo i kad joj se policisti približe, udara oko sebe. Začas slome oni ravnalo i stadoše je natezati. Ona se odupre.

- Gle, a nema cipela? - opazi jedan. - Bosonoga je. Gdje je obuća?

Ona šuti i ne miče se. Gledaju okolo, traže djevojku i stanodavku. Ali nijedna ne može naći cipele, a ona ne da odgovora. Onda ispod postelje izvuku razrezane cipele.

- Sve to da zavučete vrijeme. I baš će to biti dokaz da je luda. Još pol sata. Ipak ću dospjeti na kolodvor, makar je vodio bosonogu i голу.

- A znate li vi da se inženjer bori samo za moj miraz koji ima primiti kad budem punoljetna? Ako se bosonoga prehladim i umrem, osvetit će vam se taj škrtac za izgubljeni novac.

To donekle prestraši mađarskog policista pa se počne sa služavkom pogađati da dade svoje cipele uz odštetu.

Djevojka se skanjuje. Gleda Mirjanu, blijedu, ukočenu, progonjenu. I očito izazove njezinu samilost. Služavka odbije da proda svoje cipele. A Mirjanin je pogled blagoslivlje. Nervozno se okreće i traži od stanodavke pomoć.

- Dat ću vam samo da mi ova nesreća ode iz kuće. Kakva sramota za ugled moje kuće.

Otišla je da traži obuću. A redarstvenici čekaju. Onda se čuje stanodavkin zov služavki. Mirjana je pogleda moleći. Nakon dugog traženja javi se da ne može nikako naći cipele koje gospođa može odstupiti toj pustolovki. Onda zazvoni na hodniku. Djevojka ode da otvori. U sobu dopre muški glas:

- Je li kod kuće gospođica Mirjana Grgićeva?

- Nije, izašla je - odgovori umjesto djevojke policist, ali Mirjana prepozna Markov glas pa više iz sobe kao pomamna:

- Tu sam. Uhićena sam, Marko. Dođi brzo.

Kratka borba i guranje. U sobu utrče Marko i mladi pravnik Milan Domić. Policisti za njima. Mađar pogleda Marka i veli svojem kolegi:

- Ovoga uhvatite. Taj je odnio inženjerove dragocjenosti.

- Ako vam prilijepim jednu hrvatsku pljusku - zaprijeti se mladić, a Milan ga zadrži da ne bi obećanje izvršio. Začas se nešto tiho sporazumiju na što Marko pohita iz sobe i ostavi kuću.

- Dakle, naprijed, brzo na kolodvor - požuruje Mađar Mirjanu.

- Polako, sasvim polako - upada Milan Domić. - Vi ste iz Mađarske? Onda izvolite ostaviti ovu sobu. Nepovlašteno ste provalili u tuđi stan. A vi, gospodine - okrene se k domaćem detektivu - po čijem nalogu uređujete?

- Gospodin šef me poslao. Ova dama proglašena je slaboumnom, pobjegla je.

- Pismeni nalog?

- U brzini šef nije imao kada da ga ispostavi.

- Ali bez pismenog naloga nemate pravo uredovati. Je li tako?

Domaći detektiv razjasni mađarskome novu zapreku.

- Ali ja imam pravo. Tu je nalog mojeg šefa - uzrujava se Mađar.

- Vaš šef nema prava ovdje uredovati. Tu vrijede samo hrvatski zakoni. Gospodine, izvolite ostaviti ovu sobu - određuje Milan.

- Idem da donesem pismeni nalog - veli domaći policist i sva trojica izlaze. Na stubama ostaju dvojica, a treći se uputi u redarstvo.

- Što se tu sve dogodilo? - pita pravnik Mirjanu.

Pripovijeda mu sve što se odigralo. On pogleda na sat pa će zadovoljno:

- Da niste bili tako dosjetljivi, već bi vas odvukli. Idući vlak kreće u Mađarsku u noći, a dotle se sve može urediti. Poslao sam gospodina Marka k stricu, on ima veza i prijatelja odvjetnika. Morali ste prije svega predati svoju tužbu za rastavu braka, pa onda otići. U tom slučaju ne bi vas muž mogao potraživati.

- Natuknuli ste mi nešto o tome u onom brzojavnom uredu, ali nisam razumjela. I sve bi bilo uzaludno. On se tuži da sam ukrala njegove dragocjenosti i novce. Sve to smije učiniti muž?

- Smirite se malo da vam živci posve ne smalakšu pa ćemo o tom raspravljati. Ako stigne redarstvenik prije vašeg bratića, ležite i recite da ste bolesni.

Čekali su njih dvoje u sobi, a redarstvenici na hodniku.

Nakon pola sata stigne detektiv s pismenim nalogom. Ali gotovo istodobno pojavi se Milanov stric sa svojim prijateljem odvjetnikom. Ovaj izjavi redarstvenicima da je Mirjana već podnijela tužbu za rastavu. Mađarski se policist ne zadovoljava i pokazuje očitovanje inženjera Nada da mu je žena duševno bolesna i ponijela je novce i dragocjenosti.

Dok su u najživljjoj prepirci, na hodniku žestoko odjekne zvonce. Ulazi Marko s napadno otmjeno odjevenim gospodinom. Ovaj se pokloni Mirjani i prikaže gospodi. Prepoznala je odmah očeva prijatelja i svojeg prvog učitelja u barunovu velikom dvorcu.

- Vaš bratić došao je u palaču - razjašnjava joj on - a kako vaš otac nije u gradu, evo me da vam pomognem - i okrenuo se k redarstvenicima. Mađar odmah prepozna u došljaku svojeg zemljaka i stade mu govoriti mađarski. Ali ga ovaj oštro odbije i pokaže domaćem redarstveniku neku posjetnicu. Taj se odmah duboko pokloni i odlazi. Mađarski policist još se zaustavlja i naglašava svojim kolegama:

- Zahtijevam zadovoljštinu kao zastupnik vlasti. Dobio sam od ove gospođe pljusku.

- Želite li još jednu od mene? - upita Milan Domić. - A barunov učitelj oštro se okosi na mađarskog redarstvenika i gotovo ga istjera iz sobe.

- Sada moram otići na redarstvo da vas ne bi i dalje smetali jer taj Nađev izaslanik ima neku liječničku svjedodžbu potvrđenu od policije.

- Odmah ću se pobrinuti da to obeskrjepimo svim protumjerama - reče prisutni odvjetnik, a barunov čovjek prihvatiti.

- Vrlo dobro. Onda se mogu pouzdati da će biti sve u redu. Dok ne dođe otac, dužnost mi je brinuti se za njegovu kćerku.

- Mogu li me još i zbog dragocjenosti smetati? - pita Mirjana i razaspe po stolu iz svežnjića narukvice, prstenje i ogrlice. Evo, gledajte, sve su to moji darovi. Tu je i vaš dar gospodine - i pokaže očevu prijatelju narukvicu.

- Poniženje je to dokazivati - veli on. A sad treba još misliti na sve druge sitnice.

Sporazumjeli su se. Mirjana ne može ostati u kući stanodavke koja ju je uvrijedila, a očev prijatelj izjavi da će joj uzeti sobu u hotelu do očeva dolaska. Marko se požuri da joj pribavi odjeću i obuću dok su Milan, njegov stric i odvjetnik ostali da se sastavi tužba za rastavu braka.

ZAŠTITNICI

Uzalud se stanodavka ispričavala, Mirjana je njezinoj služavci darežljivo zahvalila na usluzi i već je podvečer bila u hotelskoj sobi. S njom su dva specijalista liječnika. Moraju Mirjanu podvrći ispitivanju i pregledu o njezinu duševnom stanju, dok je napolju njezin odvjetnik čekao rezultat. Kad su liječnici završili, dali su mu svoje mnjenje da nema nikakva traga duševnoj bolesti.

Time je Mirjana bila zaštićena od Nađeva progona i napokon je mogla odahnuti od opasnosti da bude silom odvučena u tamnicu iz koje je upravo pobjegla.

Gospodin Ivša Domić pozvao je Mirjanu s bratićem i svojim nećakom Milanom i Zvonkom na večeru, u posebnu sobu jedne građanske gostionice da se oporavi od uzbuđenja. Za vrijeme jela govorili su o događaju, a Marko primijeti Mirjani:

- Imaju pravo što te nazivaju fantastom. Trebala si odmah potražiti gospodina Milana Domića. Ali ona ide i luta gradom, uživa u svojem povratku i naslađuje se što može ići kud je volja, a ne treba nikome polagati račun. Evo rezultata toga užitka.

- Ne govorimo više o tim teškim časovima - prekine mladića gospodin Ivša Domić, Milanov stric, i nastoji razveseliti društvo. Njegovo vedro okruglo lice zrcalo je sređene plemenite duše. Smijeh mu je gotovo djetinje radostan. Kad govori ozbiljno ili sluša drugoga, razabire se da je daleko od svake površnosti. Duboka dobrota i čovječnost proizlaze iz svake njegove riječi. Svojim rodoljubnim stavom posve osvoji Mirjanine simpatije.

U razgovoru Mirjana naglasi svoje osnove da svakako stekne nekakvo zvanje. Oni su se začudili i spomenuli joj očevu imućstvo, ali ona opravdava svoje stanovište:

- Uzimati od oca znači stalno zavisiti od njega i njegova mišljenja. U očevoj kući ne bih mogla čitati ni ove novine - i pokaže opozicioni list što visi iznad Markove glave u kutu zida gostionice.

- Prema tome, svakako kanite nešto raditi? Ali Milan mi je rekao da učite brzoglav? - primjećuje Ivša Domić.

- Sve je propalo - veli Marko i zatraži Mirjanu neka gospodi saopći što se sve dogodilo u Mađarskoj.

Počela je od dana, kad je Nađ predložio mnjenje mađarskog književnika i urednika o njezinim pjesmama pa do konačnog sukoba. Punim dahom proživljava još jednom sve događaje, predaje ih istomišljenicima i osjeća kako svi oni dišu jednim osjetom s njom, kako joj sve odobravaju. To potiče njezino povjerenje i otkriva im kako se nekoliko dana radovala mnjenju mađarskih književnih ličnosti o njezinim radnjama i koliko se nadala na tome steći nezavisnost. Ali je brzo razorio sve nade Nađev zahtjev da piše mađarski. Pripovijeda im o njegovim osnovama što ih je gradio kako će stanovati u Pešti i živjeti u dobru. A na kraju prikazuje posljednji prizor s pjesmom o spaljenoj zastavi. Onda izvadi iz džepa pismeno mnjenje mađarskog književnika i pokazuje im:

- Vi ste pregazili svoju pjesničku karijeru - veli Milan - ali ne biste bili mogli drugačije postupati pa da su vam dali zlatnu palaču.

Te riječi joj ushićuju dušu:

- Po čemu vi to zaključujete, gospodine Milane?

- Čitao sam u vašoj duši od onoga popodneva na imanju i od onog događaja za one bune. To baš nije bila teška psihološka studija. I kad sam vas sreo tada na cesti kao zaručnicu, odmah sam vidio: stojite pod majčinim utjecajem.

- Ono o slijepcu primijenili ste na mene?

- Samo se nisam usudio da pred gospođom majkom kažem:

"Ovaj će slijepac progledati".

- I ja sam očekivao takav svršetak - veli Marko - samo se još uvijek bojim utjecaja njezine majke.

- Sad je sasvim oslobođena i posve svoja. Nema više straha - ustvrđi Milan.

- Jednom će se i za vas naći neka sreća - nasmiješi se stric Ivša Domić.

- Moja je sreća već određena.

- Tako? A gdje? Smijemo li biti znatiželjni? - pitaju svi.

- Smijete. Prvi dio moje sreće jest Doričina sreća. Drugi: moje pjesme. Valjale ili ne, a možda me snađe i ljepša svrha života: rodoljubni, politički ili kulturni rad.

- A kad se zaljubiš? - pita Marko.

- Ne znaš ništa drugo, osim ljubavi? Zar su sveučilištarci koji su spalili mađarsku zastavu uložili svrhu života u ljubav?

- Ali to su muškarci, Mirjana.

- Zar je Ivana Orleanska bila muškarac? A Judita koja je narod oslobodila silnika?

- To su izuzeci koje je dalo izuzetno doba, a mi živimo u vrlo običnim prilikama i odviše smo svagdašnji da stvaramo takve izuzetke. Da se ti pojaviš, makar samo na kakvoj demonstraciji, rekli bi: histerična žena.

To je nemalo kosne i pogledom izazivlje Milana da kaže svoje i on odmah ulazi u debatu:

- Tako bi rekla većina, ali našli biste i gorljivih pristaša. Ja sam prvi. Ima ih još. Mene možete smatrati, gospođo Mirjana, advokatom svojeg mišljenja. Ona ima pravo odabrati za svoj cilj narodnu ili kulturnu ideju kao svaki od nas, a ima struja mladih koji najodlučnije ispovijedaju pravo žene da sudjeluje u svim javnim pokretima i borbama za ideje naroda i čovječanstvo. Dakle, među nama imate istomišljenike koji niti znaju vas niti vi njih, ali ih već sada možete smatrati svojim pristašama i pomoćnicima.

Nikada nije čula ljepše riječi. Nikad uznositi je. Dakle, ima ljudi koji je neće držati egzaltiranom, ludom i neće se smijati nad suzom koju joj izmami domovinska pjesma. Sretna je zbog tog otkrića i pripovijeda im svoju prvu večeru u maloj gostionici, smijeh i primjedbe društva mladih književnika i pjesnika.

- U onoj gostionici - upadne Milan. - Znam ih, tamo se sastaju svake večeri. Da, da, onaj sa cvikerima u neku je ruku njihov vođa. To su takozvani secesionisti. Smijali su se vašim suzama. Jasno, to je u njihovu stilu. Smatraju se novim bogovima na Olimpu naše kulture

kamo su dovukli nekakav secesionizam iz Beča, pošto se vucarao po svim kavanama i krčmama drugih gradova i odasvud je izbačen na ulicu. Oni su kod nas kao neki kineski kišobrani za kojima se svatko okrene jer je nešto egzotično i opet se ide dalje. Njihov smijeh ne smije vas vrijeđati, oni su daleko od svojega naroda, a još dalje od čovječnosti.

- Zamislite kako bi se oni tek smijali Mirjaninim patriotskim pjesmama - upozori Marko dok se Ivša udubio u čitanje pjesme o zastavi. Mali zgužvani papirić leži pred njim na stolu.

On pročita glasno i primijeti:

- Kakva šteta. Ne može je nitko štampati, cenzura bi je odmah progutala. Inače bih je odnio u koji list. Ali spremite mi nešto drugo.

- Sve su joj radnje buntovne - upozori Marko.

- Naučit ćemo vas pisati uvijeno - smije se veselo Ivša Domić. - Ali sad mi pada na um. Htjeli biste raditi da postignete nezavisnost. Imam prijatelja u nekom zavodu, tamo trebaju prevodioca.

Ona porumeni od sreće i gotovo ne nalazi riječi.

- Bude li se uistinu radilo o kakvom zvanju, mora se za vas naći mjesto u kojem opozicionom zavodu. Je li, striče? - pita Milan.

- Da je muško, bilo bi jednostavno, no do toga još ima vremena.

Mlađi Milanov brat Zvonko upozori da je Mirjana već umorna.

Onda se digoše svi da otprate Mirjanu na konačište.

Ujutro probudilo je Mirjanu kucanje na vratima i očev glas. Požurila se obući i otvorila. Otac je pozdravi kao obično ravnodušnim poljupcem u čelo. Onda sjedne u naslonjač, gleda je istražujućim interesom i oslovljuje:

- Moj prijatelj obavijestio me o svemu što je bilo jučer. Sad si napokon uvidjela kamo te dovela tvoja draga majka.

Osjetila je žučljivost u njegovu glasu i nastoji ga ublažiti toplinom:

- Tata, da me netko krvavo ozlijedio, ti ne bi najprije potrčao za krivcem, nego bi nastojao pomoći mojoj rani.

- A kad dođe tvoja mama, rana će zacijeliti i vratit ćeš se.

- Prije bih se ubila.

Zgledao se na ulicu. Ona opaža da su mu misli zaokupljene pa šuti i čeka njegovu odlučnu riječ. Kad je počeo govoriti, glas mu se snizio do zvuka sućuti:

- Ako je ozbiljno, dobro. Neću te ostaviti. Rastavu ćemo provesti, a kamo dotle želiš otići?

- želim ostati u gradu dok se mama ne pomiri s rastavom. Molim te, pošalji mi Doricu da ne bi morala snositi mamina uzbuđenja zbog moje rastave. Živjet ćemo najskromnije da ti ne zadajemo troška. A dotle ću ja naći službu i biti samostalna.

- Što ti pada na um? Služba? Kakva je to opet fantazija? Imaš gdje biti. Zasad ostaješ u Zagrebu. Poslat ću ti Doricu da nisi sama. Moramo potražiti kakvu odličnu obitelj gdje ću te smjestiti. Sve se to mora učiniti brzo dok se majka ne vrati jer Doricu neće pustiti od kuće. Sada te moram uputiti u važne promjene u našoj obitelji.

Ovaj je uvod prepadne i sluša tjeskobno povučena u kut sobe.

- Barun je prodao Šarkovac. Meni je još samo godinu dana da likvidiram poslove. Kasnije ću preuzeti kod baruna neke vrsti posla njegova tajnika za pouzdane stvari. Svakog ponedjeljka vozit ću se k njemu i ostati do četvrtka uvečer. Dakle, imam svaki tjedan tri dana za svoje gospodarstvo. Sat daleko od Šarkovca kupio sam malo imanje u blizini svojih vinograda koje sam zasadio i cijepio, a vama će djeci danas-sutra mnogo vrijediti. Dakle, kad dođem kući, stanovat ću na tome imanju i gospodariti, a s majkom ne želim živjeti pod istim krovom.

- Rastati se? Sada, nakon toliko godina zajedničkog života? Tata, to ne smiješ učiniti.

- Ne može se živjeti s njom. Što dalje, to gore. Bio sam sretan kad je odlazila k tebi, ali se svakog puta sve brže vraćala. Nije mogla živjeti da me ne progoni svojom ljubomorom.

- Tata, nakon toliko godina bacaš je iz kuće? To ne mogu dopustiti. Neću ništa od tebe ni ja. Neću - i ona zajeca.

- Čekaj - vikne on, a glas mu zvuči strogo. - Kupio sam i jednu kuću u trgovištu, dakle, u lijepom gradiću. Već sam je potpuno uredio za stanovanje. Mama će imati lijepe sobe, veliki krasan vrt i čitav niz znanaca i rasonode.

- A rastavu nećeš provesti? Je li, tata? To bi je dovelo do očaja. Smatrala bi se bačenom iz obitelji, ili možda kaniš što drugo?

- Samo da umirim tebe, neću tražiti rastavu, ali vidim: sumnjaš da ću uzeti kakvu mladu k sebi. Danas u ovim godinama, s ovim nevoljama, još i neku drugu ženu? Osuđen sam na taj život, ali više ne mogu snositi te prizore. I moji su živci pri kraju. Gospodarit ću sada mnogo više na svojem zemljištu i bit ću nekoliko dana doma. Hoću, dakle, mira. Razumiješ li me? A to mogu samo ako ona ne živi sa mnom u istoj kući. Reci: zar nije takvo rješenje najbolje kad ne može među nama biti drugačije? Imat će sve što treba: dat ću joj i mjesečno za sve potrebe. Što još više hoćeš?

- A kad bi ona primila i smirila se i sasvim se prilagodila, ti bi čak dolazio k njoj u posjete, na objed?

- Spreman sam na sve, samo neću više da moj san i moj rad zavise od njezinih ispada. Sve si činila što je htjela, dakle, jedino u tebe ima povjerenja. Idi k njoj, predoci joj sve i predloži: ako ne prihvati, sve ću prodati, uložiti i otići, pa neka me traži.

- Tata, zaklinjem te, predomisli se. Nastoj sve zaboraviti. Smiluj se. Još te jednom molim, umrijet ću ako se ne pomiriš s majkom. Tata, vaša tragedija bit će moja smrt. Smiluj se ako ima u tebe očinskog srca.

- Gledao sam te već umirati i boljelo me, ali ne znam vikati ni plakati kao tvoja majka. Kad si se mučila u trzajima, osjetio sam da si žrtva ovog braka. Dorica neće biti njezina žrtva jer se nije priklonila k majci. Sinovi su izgubljeni. Padali su iz godine u godinu na ispitima. Dao sam jednog u trgovinu, a drugog u zanat, počinili su strahovite stvari i sada moram na sve strane trčati da spasim ime. Tako nemam sreće ni s jednim djetetom.

- A s Markom?

- To je mamina priča. Ostala si - nastavlja otac - ti, najveća žrtva našeg braka, ti jedina dobra - i glas mu se pokoleba kao da svladava u dnu duše neki val, a Mirjana čeka razjašnjenje, čeka kao suha zemlja prvu kap kiše. čeka već davno potpunu ispovijest. Hoće li je dočekati?

- Da, ti si dobra - opetuje sabranije. - Bilo bi mi drago da si išla dalje u školu, ali mama je to zapriječila. Da si bila muško, imao bih u tebi svu svoju radost, svu, jer nemam drugih radosti.

- Zašto nemaš, tata? Zašto? - pita tiho, mameći ga do ispovijesti i drhtavim srcem čeka, a pogledom moli.

- Rekao sam ti jednom: ima stvari o kojima se ni s kim ne govori, a najmanje s kćeri. Da si muško, bilo bi sve drugačije. Ovako si jedno stvorenje koje se priklonilo majci. Ona te navela s kumom na tu ženidbu. A sada: želiš li rastavu, želiš li živjeti u gradu i s Doricom, dobro, sve ću ti želje ispuniti, ali...

- Ne možeš ispuniti ovu jednu jedinu, najvreliju koja bi me usrećila: da živiš u miru i ljubavi s majkom.

- Traži sve, ali ljubavi za tvoju majku ne možeš od mene steći nikada. Ona je pogazila sve, zablatala sve. Ali obećajem ti: neću nikad staviti na nju ruke. Živjet ćemo u miru svatko pod svojim krovom i ništa više. Jedva ti je osamnaesta, a već si doživjela i previše nesreće. Zato nastoj kod mame postići mir. Ako to ne uspiješ, propast će sve.

Mirjana ne može zaustaviti žalost i plače. Zna da je to slom posljednjeg njezina napora da oca vrati majci.

- Govorit ću s majkom - veli tiho - ali tek kad se umiri. Sada ne smije ni znati gdje sam jer bi među nama došlo do sukoba zbog rastave. Kad sazna da joj je uzalud nagovarati me na povratak k mužu, napokon će se i ona tome prilagoditi. A onda ću joj sve predložiti.

- Dobro. A tvoju rastavu prepusti meni. Ne želim da je vodi kakav opozicionar, uzet ću barunova odvjetnika.

- Upozoravam te, tata, Nađ će me optužiti da sam poružila Mađare, a to je i istina.

- Ne razumijem kako si ti pošla posve protivnim smjerom. Nikad u mojoj kući nije bilo opozicionara, nikad nikakvih novina, ni knjiga, a ipak si zabrazdila krivim putem. Ali neću sada govoriti o stvarima koje nas razdvajaju. Idemo radije potražiti za tebe stan.

- Već mi je našao gospodin direktor Domić u kući jedne svoje znanice. On se nikako ne zanima za politiku, možeš mirno otići sa mnom, a potrebna mi je kuća gdje su upućeni u sve da me opet ne vrijeđaju kao ona tamo jučer ...

- Ne mogu drugo, nego se pokriti - veli on rezignirano. - Požuri se da nas majka ne nađe zajedno. Ustvrdila bi: ja sam te naputio da ostaviš muža. A sad, trebaš li što? Imaš li odijela? Gdje ti je kovčeg?

- Pobjegla sam u odijelu služavke. Ničega nemam do nakita.

- Onda idemo u dućan da ne odeš u tuđu kuću kao prosjakinja. Kupi sve što moraš imati. Hajdemo.

Dopodne preselila se Mirjana s novim kovčegom i potrebnim odijelom u kuću skromne i simpatične udovice.

Objedovala je s ocem u gostionici, a onda su krenuli u njezin novi stan. Tu ih dočeka Marko. U ruci su mu neslužbene novine. Otvorio je jednu stranicu i pružio ocu. Porumenio je od ljutine i planuo:

- Taj lopov usuđuje se ovako poružiti moju kćerku. Objelodanjuje izjavu da ne odgovara ni za kakav dug koji bi počinila u njegovo ime njegova žena koja je u bolesnom duševnom stanju. Smjesta ću podići tužbu zbog uvrede. Moja kći u njegovo ime čini dugove, a nije imala kod njega ni jesti ako joj nije poslala majka.

Raspaljen ide gore-dolje i prijeti se.

- Dobro je to, tata. Sada će barem majka uvidjeti kakav je čovjek i pomiriti se s mojom rastavom - veli Mirjana.

- Da, to je mora odvratiti od njega - potvrdi Marko. - Samo se čudim kako je ta izjava već danas dospjela u novine.

- Dao je policajcu neka je uvrsti ako ne uspije pronaći Mirjanu ili dovesti je k njemu. To je više nego jasno - razjašnjava otac.

Malo nakon toga rastali su se otac i kći srdačnije nego što su se sastali. On joj sućutno stisne ruku i poljubi je u čelo usrdnije nego ikada dosad.

Marko je pričekao gospodina Milana Domića koji je brzo stigao na razgovor.

Raspravljali su o jučerašnjim teškim časovima i o današnjem Mirjaninu sastanku s ocem i raspravljali o budućim osnovama. Kad je mladi student odlazio, Mirjana naglasi:

- Vidiš, ovo je pravi prijatelj kakvog sam željela. Da mi je još rođeni brat, bila bi prava sreća.

- I ništa drugo ne želiš?

- Znam na što smjeraš. Ali znaj: osjećam duboko da će jedini ljubavnik mojeg srca ostati moj dom. Shvatio ti to ili ne, ja tako osjećam.

Drugog dana podvečer zadesi Mirjanu iznenađenje. Stigla joj je sestra. Neizmjerno je radosna, gledajući Doricu veselu, zdravu i još jaču. Samo je kratka suknja sprečavala da je ne smatra odraslom damom.

Djevojka brzo ispriповijedi kako se otac vratio kući i smjesta je slao na kolodvor da putuje u Zagreb.

- O majci još nema vijesti? - pita Mirjana.

- Brzojavila je iz Mađarske. Ako stigneš kući, neka te zadržimo i ekspresnim brzojavom izvijestimo. Isto tako ako nam javiš gdje si. I otac je primio telegram neka te da tražiti da ne bude skandala. Mi smo joj naravno javili da o tebi ne znamo ništa.

- Ali što će biti kad se vrati i tebe ne nađe kod kuće?

- Tata će joj kazati da me poslao u samostan, a nije me strah da bi tamo upitala za mene. Marta i Tenšek obavijestit će nas o svemu što se dogodi.

Odlučile su da budu oprezne prilikom izlaza iz kuće kako na ulici ne bi srele majku dok se ne pomiri s Mirjaninom rastavom.

- A dotle ćemo opet provesti nekoliko divnih dana - veli Dorica. - Javila sam i Brkiću, on

će nas posjetiti.

Već je prošla ponoć, a one se još uvijek nisu izjadale.

I sutradan stvarale su raspored kako će živjeti, čekati vijesti od kuće i što će raditi. Toga dana poslije podne iznenada dohite u posjete Marko i Milan Domić. Pošto je prikazan Dorici, obraća se k Mirjani:

- Evo me samo načas. Pozvan sam na preslušavanje o spaljivanju zastave. Popodne ću već biti onkraj brave. Opraštam se s vama i molim da se nikako ne ustručavate u svemu što bi vam trebalo obrati se mojem stricu. Sigurno ste se uvjerali kako je dobar i pošten čovjek.

- Poštena i plemenita duša - veli Mirjana.

- A kako je napredan, učinit će za vas sve što može. Osim toga, molim vas sačuvajte mi svoje prijateljske osjećaje. Kad se jednom vratim iz tamnice, sigurno ću vas već naći smirenu u potpunoj zaboravi prošlosti.

- Teško je sve to zaboraviti.

- Svi će vam pomoći. I ja ću se pridružiti iz tamnice, budem li vam smio pisati. - Pruživši Mirjani ruku, oprostio se i pohitao s Markom na ulicu. Dorica ih promatra s prozora.

- Taj Domić nije baš lijep. Odviše je visok i mršav. I lice mu nije baš naročito. Samo smeđe kose i tamne oči dobro mu pristaju. Kad ga gledam, ne osvaja, ali kad govori, vrlo je uvjerljiv, upravo simpatičan. A najviše mi se sviđa što se toliko brine za tebe. Mirjana, ovakvog bih ti muža željela.

- Ovih nekoliko dana što sam ovdje svi mi to spominju izravno ili neizravno. Ali ti ne smiješ. Ti moraš znati da imam samo jedan ideal: biti svoja i nikada pripadati mužu. Ja to ne mogu. Onaj koji se tobom oženi, uzet će Doricu, a ne miraz. Ja bih trebala opet platiti da me netko uzme. A kako je to gadno.

Robove su prodavali i kupac je platio cijenu. Ja, rob, neka još platim kupcu da uzme robu?

- Sve rišeš odviše crno. Neka sreća mora na tom svijetu biti za tebe.

- Sreća je ono što nam može pripremiti velike radosti. Bila bih neizmjereno sretno stvorenje da sam muško ili pak da čeznem za malom kućicom, mužem i djecom. Mene vuku neke daljine, ne vidim pred sobom jednog čovjeka, gledam vojske, borbe, bitke, velika gibanja, silan rad, sve nešto bučno, burno u velikim prostorima. Da je ovaj grad silno velik ili kad bi negdje bilo golemo ljudstvo, ja bih se nepoznata izgubila, utopila u radu s njima i ne bih znala za ove sitne borbe s majkom i rastavom. Željela bih velike događaje i mnogo žrtvovanja.

- Zar ti uvijek razmišljaš o tome, Mirjana?

- Na drugo i ne mislim. Čak mi se u snu prikazuju slike koje mi danju napajaju duh. Tako mi se, vidiš, ove noći snilo nešto veliko i zato sam bila cijelo prije podne zamišljena, a ti si me ispitala što mi je. Ništa mi nije bilo, samo je u meni živio san.

- Kakav san?

Oklijevajući stade se ispričavati, ali kad Dorica ne prestaje moliti, ispuni joj želju:

- Snilo mi se da sam muškarac, đak. Ide povorka ulicama. Stigli smo na trg gdje je stajala brojna svjetina kao nepregledno crno jezero. Nad nama je baldahin nekih zastava kao da vise u zraku. Odjednom zastave počnu mijenjati boje. Vidim nešto crveno pa se onda izvrgne u bijelo, pa opet u plavo i onda planu ognjem i po neprijatelju pada pljusak kao nad Sodomom i Gomorom. Ja vičem i kličem bezumna od sreće. Odjednom se sve izmijeni, mjesečina sja i letim zrakom, gledam dolje na tornjeve, a u ruci mi hrvatska zastava, najljepša pod suncem. Divno leprša, pozdravlja, domahuje i zove dom na svečani pir oslobođenja.

- Uistinu, čaroban san. Dala bih glavu da si u snu bila već u tamnici.

- Nije ni čudo kad se svuda slave zatvoreni đaci. I zaslužuju.

- Tata mi je kod kuće rekao da to baš nije nikakvo veliko junaštvo spaliti zastavu.

- On se vara. Hrabrost se ne prosuđuje po veličini čina, nego po tome što je tko stavio na kocku. Netko može učiniti vrlo malu stvarcu, ali kad zna da ga može stajati glave, onda je

to junaštvo.

- Imaš pravo. Ali tata mi je naširoko govorio da na sveučilištu ima i takvih koji su pristaše Mađara. Rekla sam mu da su to sigurno djeca visokih službenika, ali u sebi sam se ipak strašno ljutila što imamo i izdajica. Nije li to očajno?

- Ne smije se očajavati ako ima izdajica. U jednoj zipki ne mogu se odnjhati samo dobra djeca. Ima i zle.

- Ali ti zli nanose domovini veliku štetu.

- Pa ipak ne treba očajavati, nego jednostavno reći: dome moj, imaš veoma loših sinova. Ali zato ću ja biti dvostruko po šten i trostruko požrtvovan da ti nadomjestim štetu koju su ti zadali zli sinovi.

- To ću upamtiti i pisati Brkiću. On uvijek pati kad čuje kakvu neslogu ili izdaju.

Od dana, kad je Dorica stigla k Mirjani, živjele su povučeno u kući rođakinje direktora Ivše Domića. Gotovo čitav dan Mirjana radi povjereni joj posao poslan od Domića za osiguravajući ured njegova prijatelja. Dok ona radi, Dorica kraj nje veze. Uvečer su izlazile skrivene pod koprenom u pratnji stanodavke, mlađeg Domićeva brata Zvonka i Marka. Obilazile su nekoliko puta oko zgrade sudbenih zatvora. To je Mirjana smatrala počasnim mimohodom hrvatskim junacima. I osjećala im se obvezanom jer je po njima zadobila onu veliku snagu koja joj je bila potrebna da raskine čvrsto zakovane lance i pođe svojim putem protiv zapreka. Kad bi se vratile kući, često ih je dočekao Ivša sa svojim vedrim okruglim licem i beskrajno dobrim smiješkom i stao im pripovijedati o preslušavanju zatvorenih đaka, o njihovoj hrabrosti, odlučnim odgovorima, o ljubavi i pažnji čitavog grada kojim obasiplje svoju mladež. Nanizao bi legende koje se pletu oko njih, a Mirjana sluša i gleda u poštene Domićeve oči što sjaju mladenačkim ushićenjem. A zatim bi opet prelazili u dublje narodne probleme. Domić bi ocrtavao svojem nećaku Zvonku i Mirjani i Marku daleku narodnu prošlost, spajao je sa sadašnjošću i otvarao vidike u budućnost. Doticao se u raspravi najrazličitije ideje kulture i čovječnosti i dok oni raspravljaju, Mirjana udiše punim dahom svaku riječ, svaki nazor. I duh joj se napaja novim napretkom.

Ovako su sestre provele dva tjedna. Mirjana svaki drugi dan nosi direktoru Ivši Domiću svršeni posao za ured.

Na početku trećeg tjedna nađe prvi put kod njega prvog zavodskog direktora. Uzevši od nje spise, kimne zadovoljno glavom.

- Posao vam ide vrlo dobro od ruke. Dat ćemo vam honorar. Evo, tu je doznaka. Budući da smo toliko zadovoljni, namjestit ćemo vas uz stalnu plaću, ali predbježno morate raditi kod kuće. Treba da postepeno priučimo naše činovnike na neobičnu novost da zajedno s njima sjedne uz stol korespondentna žena.

Toga još nije bilo u našem zavodu pa vas neće gledati uvažavajući.

- Spremna sam podnijeti sve - veli ona puna veselog uzbuđenja. Zahvalivši gospodinu Domiću i direktoru, vrati se kući.

Kad je stupila u sobu, Dorica zabrinuto pogleda sestru. Kako to čudno izgleda? Zar joj se dogodilo nešto veliko i važno?

- Pogadaš, Dorice. Dogodio se najveći doživljaj u mojih 18 godina života.

- Najveći? što? Reci, Mirjana.

- Bilo mi je četrnaest godina kad me mama pozvala iz škole. Zaklinjala sam je neka me pusti natrag i pokušala sve da nastavim nauke. Uzalud. Zbog onih žandara i podžupana za vrijeme bune i otac me odbacio i rekao da me knjiga pokvarila i povela krivim putem. I kad me kod gospođe Filipove zatekla nenadana sreća da dođem na pozornicu, odvela me majka kumi. Otac je spriječio moj bijeg i udali su me za stranca. U njegovoj kući nije me mimoišlo nijedno poniženje. Ni duh ni misao moja nisu imali slobode. I rođeni su mi jezik branili. Natezali me, mrcvarili na svim mučilima svijeta dok napokon nisam postigla ono što bi muško dijete doseglo prirodno, dapače, bila bi ga potpomagala čitava obitelj. Ali ja, žensko, morala sam prijeći sva sramotna progonstva kao kakav zločinac da napokon smijem raditi i pošteno zaslužiti svoj kruh.

Dorica ne zna što ona kani, nižući sve te uspomene, pa samo s prikriivenim strahom sluša.

- I sada, nakon svih grozних progona, mogla sam tek postići svoju neovisnost. Platila sam je i zdravljem, i mukama, i poniženjem. Evo: prvi novac koji nije odvratan jer je čist, zaslužen pošteno i časno. Gledaj Dorice: trideset forinti.

Poredala je banknote pred sestrom.

- To je temeljni kamen mojeg novog života, moje slobode, moje časti i prava da budem čovjek. Shvaćaš li kako je to odlučno za čitav moj život?

- Shvaćam jer ti sva dršćeš.

- Dršće u meni iz mrtvila probuđeni život. Dorice, taj novac to su muke, jadovanja, strepnja, bol, suze, mrak i nevolja. Taj prvi zaslužen novac bit će za tvoj mirtov vijenac.

Stisle su se u zagrljaj, a njihove suze stapaju se, suze radosnice nakon toliko žalosti i bijede.

Od tog dana prionula je Mirjana s dvostrukim ushitom za svoj rad, a Dorčina prisutnost je zraka što grije novi put njezina života.

U Mirjaninoj je duši nastalo primirje. I njoj se čini da je brod zaplovio u mirne vode.

Osam dana nakon tog događaja primile su sestre od oca pismo da se majka nalazila neko vrijeme u potrazi za Mirjanom, a onda je otišla u Varaždin kumi. Već trećeg dana primile su brzogav kojim otac javlja da je majka stigla kući i neka joj Mirjana saopći njegov prijedlog.

Sestre su raspravljale čitav dan o Mirjaninoj zadaći. I pouzdavale se u uspjeh.

- Čvrsto vjerujem da mama mora popustiti. I pristati. Imat će kuću i vrt i mjesečni dohodak. To ne može odbiti. A ja ću pokucati na majčino srce, samo na majčin osjećaj. Kad ona vidi kako imam sigurno namještenje, osjetit će majčino srce radost i pouzdanje u mene. Samo je zato dosad bila protiv rastave jer se bojala za moju budućnost. Sada ću joj donijeti budućnost u ruci.

- Na veliko si se djelo odvažila, Mirjana.

- Znam, Dorice, od tog mog puta zavisi čitava budućnost naše obitelji. Sve što se iza toga dogodi, može biti samo posljedica odluke koju ima izreći majka. U njezinoj je ruci sada naša i njena vlastita sudbina. Najteži dan mojega života bit će sutra kad se nađem pred majkom s očevom porukom.

- Da, bit će to najteži dan, i tvoj, i moj, i svih nas.

To popodne Mirjana je oputovala.

SUDBONOSNI ČAS

U Šarkovcu u plavoj kuriji nije našla ni oca ni majke. Marta ju je izvijestila: otac je nakon poslanog brzogava smjesta oputovao da ne bude prisutan sastanku kćeri i majke. Ali ova nije slutila da će Mirjana stići i otišla je u trgovište u novu kuću i boravi tamo već nekoliko dana. Jer je već bilo predvečerje, odluči Mirjana prenoćiti u kuriji, a sutradan ujutro oputovati k majci. Večer je provela sa svojim starim prijateljima Tenšekom i Martom. Obnovili su davne uspomene i isplakali nove suze nad davno minulim jadima. Stari je Tenšek podupro svoju sijedu glavu i uzdisao:

- Moraš, Mirjana, naći sreću, odviše si dobra, a da bi Bog na tebe zaboravio. Uvijek si u djetinjstvu htjela nekud daleko, a valjda je tamo negdje daleko i tvoja sreća.

- Možda je to "daleko" baš Zagreb gdje si sada - veli Marta.

- Možda. Našla sam tamo dobrih ljudi koji su mi pomogli kao što sam vam pripovijedala.

- Da, da, ima dobrih ljudi - veli Tenšek.

- Ali sto puta više zlih - naglasi Marta - a Tenšek odgovori:

- To se tebi samo čini da ih ima tako mnogo jer se zli svuda guraju i viču na sav glas, a dobrota je tiha i moraš je tražiti.

- Imate pravo - potvrdi Mirjana. - I ja sam tražila dobrotu i našla je, a nadam se da ću se

susresti s njome i u buduće.

U toplom tihom razgovoru našao se opet davni trolist da lista po knjizi svoje prošlosti i zaviruje iza debelog zastora, tražeći vidike Mirjaninoj budućnosti.

Sutra ujutro otpratili su Mirjanu do kočije koja ju je imala odvesti k majci. Njihova lica odražavaju drhtaj njihovih duša nad opasnošću Mirjanine zadaće.

- Bože, Bože, kako li će to primiti tvoja majka. Hoće li uvidjeti da je to jedino što može spasiti ovu vašu nesretnu obitelj? Tako se plašim, a opet mislim: nije potamnio razum tvoje majke i mora objeručke prihvatiti tu njegovu ponudu.

- Nemoj, Marta, jadikovati - opominje Tenšek. - Mirjana se nada i ja se nadam.

Mirjana se s njima oprostila i krene.

Dok god je bilo vidjeti kočiju na cesti, stajali su Marta i Tenšek na ogradi, gledajući za Mirjanom. Ona se neprestano okretala mašući im, a onda su nestali i oni i plava kurija. Promatrala je oranice, i livade, i sela, nanizana s one strane male rijeke i mislila na svoju golemu misiju.

Duga siva kuća, razizemna, na kraju aleje lijepog malog grada. Straga veliki dugi vrt. Ulaz u dvorište vodi postrance. Mirjana odluči da majku što više iznenadi pa zaustavi kočiju na ulici i siđe, naloživši kočijašu neka kola doveze kasnije.

Ona pohita naprijed. U dvorištu oko zasađene crnogorice radi očevo vrtlar. Objašnjava Mirjani da je majka u kući. Ulazi u hodnik s ravnim krovom bez polumračnih boltanih svodova. Zaustavlja se. Netko ili nešto stalo joj na put kao ono u majčinoj priči da joj se neman neka bacila pred noge, mijenjajući oblik i nije mogla dalje. Neman leži i sada pred Mirjanom u duhovnom obliku. I mijenja se pa ne može razabrati kakva je i kakvu joj nevolju može nanijeti. Ali sad nema povratka. Mora izvršiti misiju, ići naprijed i uhvatiti se u borbu s onim što je čeka iza onog hodnika.

I fizički se stresla od neke hladnoće koja joj preleti preko leđa. To je samo od straha što ju je napao u času. Već je dobro. Sabrala se pa ide. Sve je tiho kao da je kuća prazna, ili su svi mrtvi. Stoji pred prvim vratima. Trebalo je mnogo samosvlada-vanja dok se odlučila pokucati. Zvuk toga kucaja odaje oklijevanje i strah ulijeva joj opet malodušje. Ipak otvori nešto odlučnije nego što je pokucala.

Soba velika, namještena tamnocrvenim naslonjačima. Pod je pokriven sagom. Sve novo, skladno. Tu se majka mora dobro osjećati. Tiho korača u drugu sobu. Blagovaonica lijepa, velika, svijetla. Ni tu nema nikoga. Ulazi u treću i stane na pragu. Ne vidi ništa, nego veliku ležaljku, a na njoj ispruženo dugo snažno majčino tijelo. Glavu je poduprla lijevom rukom i gleda ravno u nju. Gleda i ne miče se. Taj nezaboravni pogled lijepih velikih očiju što se sada Mirjani čine kao dva modra beživotna stakla. Ne, neće ih gledati. I pohita k njoj, klekne, obujmi je:

- Mama draga!

- Vidjela sam kroz prozor kako se dovezla milostiva gospođa pjesnikinja - naglasi tu riječ naročito posprdno. - Dakle, onaj mladi balavac s kojim si pobjegla već te se zasitio? Naravno, znala sam da ćeš doći i pokajati se, prositi. Sada? Je li? Kad si uništila onog poštenog čovjeka koji te ljubio kao luđak? Očeva si krv, pokvarena i ništa drugo.

Mučenički spusti glavu, šuti i čeka. Kad se majka izgovori, bit će dobro.

- Jest, pokvarena očeva krv. Još kao dijete morala sam te vezati za stablo kao pseto da se ne klatariš okolo po selu i šumama. Mogu li poštena djeca nalaziti užitak u tome da se klatare šumom ili na paši s pastirima? Ti, gospodsko dijete. Nitko to ne može pojmiti kome god pripovijedam. Svatko veli da nosiš u sebi očevu okuženu krv. Onaj poštenu tvoj muž trebao te isto tako svezati, ali lancima, a siromašni čovjek pruža joj sve što ima na svijetu dobra. Još više: ide joj na ruku s onim nekakvim črčkarijama, s kojima je trčila vrijeme. Taj jadnik nije slutio da su to samo prostački nagoni očeve krvi koji ti ne daju mira i moraš mrljati papir, a nekakva ih je luda na Markovu molbu tiskala. Zar ti ne vidiš da si glupavija od svake kravarice? Mirko i Tomica koji su triput pali na ispitu imaju deset puta više pameti od tebe. Ništa ti ne znaš, samo sebi umišljaš, dižeš glavu i prevrćeš oči kao majmun. A što je uradio Nađ? Dao je one gluposti prevesti na mađarski da ti ugodi. I

fotografirao te da bi negdje donijeli sliku. Ima li još na svijetu zaljubljenijeg luđaka od njega? A ti nogom gaziš njegovu poštenje, još se usuđuješ protiv njegovih Mađara. Tko si ti? Što si? Ili te na to napatilo onaj balavac s kojim si govorila one večeri u brzojavnom uredu?

- Molim te, mama, nemoj tako. Došla sam k tebi da te zagrlim i da ti kažem ...

- Mladog ti se hoće. Zato si ostavila poštenoga, vjernoga muža koji te obožavao. Ni teretnim kolima nije dopustio u dvorište dok si ležala bolesna.

Ona šuti. Mora čekati dok se ona ne izviče.

- A sad reci: kome si dala dragocjenosti? Mađarski tajni detektiv vidio je s tobom mladića.

- Bio je to Marko.

- Taj će to platiti. Smjesta se ima pismeno obvezati da će se oženiti Doricom. Zaručit ću ih ovdje usred trgovišta, javno.

Natprirodnom snagom svladava Mirjana svoje uzbuđenje. Preuzela je zadaću da premosti jaz između majke i oca, dakle, mora podnijeti sve nepogode.

- Upamtit će taj lopov. Ni novčića mu ne smije dati tvoj otac. Da je pošten, smjesta bi mi bio javio gdje se ti nalaziš. Ovako je siromah Nađ morao slati na tri kraja tajne policiste. Koliko je to stajalo, a ipak si se znala izvući? Tko su bili oni muškarci u tvojoj sobi? Bila sam kasnije tamo, a nitko nije znao kamo si se sakrila u Zagrebu. Stidi se.

Pljusak majčina gnjeva zaustavi načas sluga. Donio je Mirjanin kovčeg. Mati začuđeno pogleda.

- A gdje su ostali kovčezi?

- Nisam donijela, nemam ih.

- Da, milostiva pjesnikinja nema ni poštene krpetine kad nije kod muža.

- On mi nije kupio nijedne - blago će Mirjana.

- Ali otac ti je morao slati novac kad si bila kod muža pa si imala. Uzobijestila si se jer ti je bilo predobro.

- Slobodno, mama, sjednem? - upita izmorena pa skinje šešir i jesenski kaput.

- Sjedni - veli majka promijenjenim glasom. - Kako samo izgledaš. Sva si zelena.

To je već izrečeno mnogo blaže. Mati joj sjedne nasuprot:

- Dakle, vidiš, kakvu si počinila glupost. Nije li to sramota ne samo za onog siromaha nego i za nas? Ne usuđujem se ni s kim susresti jer me svatko pita: "Je li istina da je vaša kći pobjegla?" A služavku u mesnici pitaju: "S kakvim je to muškarcem pobjegla mlada gospođa?" I žena velikog suca jedva mi je odzdravila. Takav si skandal izazvala. Moramo nešto izmisliti da sve popravimo. Najbolje da kažemo da si živčano oboljela kao prvi put. To je savjetovao i Nađu mađarski liječnik. Oboljeti nije sramota, ali pobjeći! No, umiri se. Muž će ti oprostiti.

- Mama, tako bih rado s tobom govorila. Imam nešto i ja reći i moliti...

- Znala sam da će tako svršiti. Dakle, što je? - pita je blago. - Iskali preda mnom sve, makar te kakav lupež odmamio i prevario. Sve mi reci.

- Mamice, mislim, vidiš, ništa nam ne nedostaje, samo...

- Samo ja sam ostavljena i nesretna. Druge uživaju njegovu ljubav.

- Ako se tome ne da pomoći, onda ćemo mi...

Ona uspravi glavu, ukoči pogled:

- Otkuda ti znaš da se ne da pomoći?

- Samo mislim: ako se tome ne bi dalo pomoći, onda...

- Da si prava kći, već bi davno bila sve popravila. Otišla bi k ocu i zaklinjala ga ili zaprijetila mu se, zahtijevajući od njega neka bude tvojoj majci muž kao što su drugi, ali tebi su druge stvari na misli.

- Učinila sam već mnogo puta. I sada nakon svojeg bijega...

- A on? Što veli? - zaustavi dah i ukočeno zuri u kćer.

S užasom promatra Mirjana pred sobom ženu što se savija i lomi za ljubav. A ona ne pojmi, ne shvaća, ne može nigdje zapaziti vrijednost te muške ljubavi da bi se za nju

moglo toliko patiti, toliko je željeti, dok ona u svojem biću nalazi samo otpor, odvratnost, prezir prema onom bračnom odnosu za koji majka toliko trpi. Zar je moguće za to razdirati čitav jedan život? Nije li to strahovita zabluda mišljenja? Ili osjećaja? Što je zapravo to?

Očajna samilost obuzme Mirjanu prema majci. Odlučila je približiti se njezinoj otvorenoj rani polagano i oprezno da je re dotakne, pa morala joj i lagati.

- Zašto ne odgovaraš, Mirjana? Što je rekao tata?

- Prisjećam se njegovih riječi. Rekao je ovako: on bi rado i hoće da živi s tobom lijepo, samo što se dugo razdvajalo, ne da se začas opet približiti. Pokušajte - veli on - i vi djeca, i majka najprije unijeti u kuću mir.

- Ja kršim mir? Zar ja?

- To nije rekao, nego da bi on morao vidjeti s tvoje strane želju da bude lijepo i da se trajno izmirite, ali najprije mora biti među vama mir, a onda bi se vratila i ljubav.

Tako joj Mirjana obećava izgled, čak i na ljubav koju je otac odlučno odbio. Ali djetinje srce htjelo bi pružiti majci barem nadu da je tako sklone da prihvati očeve uvjete. I zato ih sve više ublažuje i smanjuje kako bi joj omogućila da primi ono posljednje što smatra spasom za majku i za čitavu obitelj.

- Ja sam odmah spremna na mir. Ništa ne želim više nego mir - veli majka.

- Znala sam da ti to želiš, a sad je tu čas da se svađe izbace iz naše kuće. Tu, evo, imate kuću. Tata je kupio i malo imanje. Ondje treba gospodarara, ovdje u ovom prostranom vrtu i kući gospodarice. Kad bismo mi: ti, Dorica i ja ovdje samo dva ili tri tjedna živjele u miru, tata bi se najednom zaželio tvoje kuhinje, tvojeg gospodarstva i tebe, tvoje veselosti. Kad si dobre volje, mama, onda si divna. Preljepa. Polako će se on vraćati i jednom vratiti i iznova te zavoljeti. I bit ćemo sretni svi, mama. On će te iznova ljubiti. Opazila sam to jasno, samo moramo svi pomoći da do toga dođe.

Gđa Grgićeva sluša neuobičajeno mirno. Kako kćerku nije prekinula nijednom riječi, razabire kao da se već budi majčin razbor i progovara srce. Polagano majka ustade, razmišlja. To još više učvršćuje u Mirjani nade. Duša joj klikne, ali usta šute da ničim ne uzbune preokret u majčinom srcu. A ona gleda neko vrijeme kroz prozor. Onda se okrene k svojoj kćeri:

- Dakle, tako? Sad mi je jasno zašto je tata kupio ovu kuću ovdje u gradu, a ono imanje daleko izvan grada. Da se može rastaviti sa mnom.

- Ne, mama, on i ne misli na to ...

- A moja kći koju sam othranila kao oko u glavi, ljubila kao ništa na svijetu, odgajala, njegovala, udala je kao kakvu kontesu, ova moja kći sklapa s mojim mužem urotu da me s njim rastavi.

- Ne, ti to ne misliš, samo tako veliš. Tvoje majčino srce mora osjećati da mi nanosiš nepravdu ...

- Svi nanose nepravdu tebi. Svi tebe progone, a ti ruješ, potkopavaš, izmišljaš sve kako bi me navela na rastavu s ocem. On će živjeti posebno na imanju da može sebi dovoditi koga hoće. Za takvu gadariju dovoljno si podla, ali nisi dovoljno lukava. Znaj: idem tamo gdje će biti on i ostat ću. Sad znam sve. Prikazala si mi se u pravom svjetlu. Došla si me rastaviti s mužem.

- Neka mi je Bog svjedok: hoću obratno. Hoću da ostaneš tu u kući sa svojom djecom, a tata će dolaziti k nama.

- S djecom? S Doricom?

- I sa mnom, mama. Bit će nam lijepo, živjet ćemo u miru, ljubavi, mi ćemo ti nadoknaditi sve što si nekoć u životu izgubila.

- Nitko ne može nadoknaditi ženi ljubav muževljevu.

- Onda se barem može ublažiti bol, a mi ćemo te nositi na rukama. Dorica i ja. Smiluj se, slušaj, dolazit ćeš k meni u Zagreb. Ti tako rado putuješ onamo i uživat ćeš u mojem radu.

- Što? Nađ neće nikad htjeti da ga premjeste u Zagreb.

- Mama, dala sam tužbu za rastavu.

- Vratit ćeš se. Toj sramoti mora biti kraj. Kako je Nađ zaljubljen, oprostit će ti.

- Ali, mamice, ja nisam stvorena za brak.

- Tako mi je govorio i tvoj otac: nije za brak, nego za razvratan život. Ali ja ti ne dopuštam da ostaviš poštenog uz kojeg si osigurana cijeli život. On te ljubi i želi ti oprostiti. I plakao je za tobom. Evo, sam piše da plače.

- Za izgubljenim novcem.

- A što je otrcanih dvadeset tisuća za takvo stvorenje? Drugi bi tražio tri puta toliko. Naravno, otac ne bi toliko mogao dati i ti bi ostala stara usidjelica. Jest, ostala bi. Pogledaj se u zrcalo. Jesi li slična ženskom stvoru koji se uzima bez miraza? Samo se dobro pogledaj. Ni vidjeti te nije, a kamoli uhvatiti. Vjetrić te svaki otpuhne. Ni ljepote, ni tijela, ni pameti, ničega nema i još se buni što sam mu obećala tako malu svotu za nju. Ja nisam imala ništa od opreme, ali sam bila ljepotica da me bilo vidjeti nadaleko i široko.

Sklopljenim rukama sjedi Mirjana i prima sve udarce mučeničkom strpljivošću pa odgovara pokorno:

- Da, ja sam veoma neugledna i zato je to veća blagodan za mene što sam otišla od muža. A sad znaj: ne trebaš se bojati za moju budućnost. Brinut ću se i ja za tebe, ne samo tata. Zaslužiti ću svoj kruh.

- Ženske koje mogu sebi nešto zasluživati moraju izgledati drugačije.

Kao da nije čula, blago nastavlja:

- Imam namještenje gdje ću pošteno raditi, pošteno služiti.

- Ako želiš pošteno služiti, onda možeš ostati kod muža.

- Došla sam da tebe smirim, da se porazgovaramo kako ćemo i što ćemo za naš budući život. I molim te, mama, ne ostavljaj me, otvori mi srce, prikloni se k meni i djeci, ti si dobra, nemoj dopustiti da se svi razidemo. Daj da živimo zajedno.

- Nikad se neću dati ispod krova. Gdje je on, tu je i moje mjesto.

- Istina je, samo dok se oboje ne smirite. Bit će dobro da smo mi ovdje, a on tamo jer ćemo ga budno nadzirati. Kleo se da ne misli ni na kakvu drugu. Riječ mi je zadao: nikad neće položiti ruku na tebe i sve ćeš imati što ti treba. Živjet ćemo ovdje i u gradu kod mene gdje ću biti namještena, rastrest ćeš se, smiriti, a tata će se pokajnički vratiti. Pokušajmo, mama, samo koje vrijeme da vidimo. Iskušajmo oca.

Malo šuti, a zatim joj priđe.

- Ako hoćeš da pristanem, vrati se k mužu.

- Mama, više ne mogu pridonijeti te žrtve. Kad bih morala natrag, ubila bih se.

- Pazi što ti kažem. Gledaj ovo pismo: Nađ će sutra ujutro doći ovamo da bismo te zajedno potražili. Evo, čitaj.

Uzme i pročita i onda će molećivim glasom:

- Zar vjeruješ da me ljubi, da ne može živjeti bez mene?

- Jest, vjerujem, a vjeruju i svi oni kojima sam dala čitati. Pitaj gospođu Filipovu i druge. Plakale su, čitajući njegovo pismo.

- Uspio se zavući u tvoje povjerenje. Ali, mama, barem mi reci zašto silom hoćeš da budem nesretna do kraja života?

- Nesretna? Eto, nisam li rekla da si bedastija od svake kravarice. Dala sam ti muža koji ima sjajnu službu, štedi, vjeran je, a kad umre, imat ćeš veliku mirovinu. Razumiješ li što je to? Opskrbljena doživotno. Odabrala sam ti mnogo starijeg muža koji je već sve proživio. Zašto? Evo, sad ću ti reći: uz takvog starog muža ne možeš iskusiti sve ono što uz mladog i bit ćeš sretna. Uz mladića doživljavaš sve ljubavne sreće, a onda te odjednom ostavi, napusti. A onda? Ili moraš biti nepoštena i tražiti drugoga, ili se doživotno mučiti. Mirjana, upamti: ako se ne vratiš k mužu, više ne možeš kući. Ja to neću.

- Mamice, budi mi dobra. Brak s onim strancem ne mogu podnositi. Ni njega ni majku. Ni ljude ni jezik, ništa, sve je ono tuđina. Ne mogu.

- Onda ovdje imaš nekakve planove?

- Da budem svoja i slobodna.

- Onda znaj: u mojoj kući za tebe više nema mjesta. Ako se ne vratiš k mužu, ja više

nemam kćeri. Pod mojim krovom ne možeš nikada naći zaklonište, ni bolesna, ni gladna, ni živa, ni mrtva.

- Ako si me na to osudila, majko, plakat ću do smrti. Ali ne mogu drugačije.

- To je tvoja posljednja riječ?

- Mama, slušaj: ovo je odsudan čas, za tebe najviše. Ovo je posljednja sekunda da pridržiš oca da bude dobar i da se brine za tebe.

- Mora se brinuti. Tu je sud. Zakon.

- Sama si mi razjasnila da svi zakoni nađu uvijek krivnju na ženi. A kad bi otac sve prodao i nestao, tko mu što može? Ostaviti je mogao davno i djecu i tebe, a on kupuje kuću, imanje i radi kod baruna, znak da upravo tebe neće ostaviti. Nemojmo se, mama, igrati sa sudbinom.

- Sad si se raskrinkala. Otišla si k Nađu s gotovim planom: mene rastaviti s mojim mužem da se možeš ti ugnijezditi tamo na onom imanju. Ti bi htjela ići k ocu, a mene odmamiti ovamo u ovu kuću. Znala sam. U tebi je očeva pokvarena krv. Sve si kadra, sve, jer te razdire bijes što si grdoba, jer te nitko u gradu neće, upustila bi se tu i sa ...

Mirjana začepi uši udarena najstrahovitijom pogrdom na svijetu i počne bježati da ne čuje ništa, ali joj se smućuje, tetura, zaustavlja se. Ne može s mjesta.

- Napolje! Ako odmah ne odeš, zapovjedit ću slugama neka te bace iz kuće. To je moja kuća, moji žuljevi. Moja zaslužba od dvadeset godina braka. Moje je to. Ti nemaš ovdje nikakvog prava, nikakve tražbine! Napolje - više ona, a Mirjana skuplja snagu, pokušava se pridići, glava joj pada na prsi kao da joj je vrat prelomljen.

- Napolje iz moje kuće. Ne dao ti Bog ni sreće, ni zdravlja, prokleta bila!

- Mama!

- Ako se još jednom pokažeš preda mnom, bila prokleta. Ako prijedeš prag ove kuće, bila prokleta! Ako mi dođeš na oči, triput bila prokleta!

Pograbi Mirjanin kovčeg sa stola i baci ga kroz prozor na ulicu. A onda uzme njezin šešir, kaput i u bjesnilu baca za kovčegom.

Kroz crn hodnik istetura Mirjana u dvorište, a odavle na cestu. Razabire ljude što se okupljaju oko njezine robe. Stidi se. Mirjana se sagne, hoće dohvatiti izbačeni kovčeg, ali zatetura, poklekne nasred ceste. Ljudi stoje i promatraju njezinu sramotu.

S prozora više glas:

- Gledajte djevojčuru. Ostavila je poštenog muža da može živjeti nemoralno. Mene je htjela rastaviti s mužem, podmuklo me izbaciti iz kuće da ona stupi na moje mjesto.

Mirjana nema riječi, ni suze, ni gnjeva. Ničega nema do ukočene jeze.

Pokupila je kovčeg, kaput i šešir, pa ide, tetura, a ljudi gledaju.

- Hoćete li kočiju? - pita je sluga. Ona kimne glavom, ali glas s prozora zapovijeda:

- Ne dam kočiju. Sve je to moje, privrijedila sam s poštenjem. Neće se ova... voziti mojom kočijom. Htjela me rastaviti s mužem. Prokleta bila. Ne dao joj Bog sreće ni zdravlja!

Gledaju ljudi kako Mirjana nosi kovčeg, kaput i šešir, ide gologlava, ide ulicom koja je puna muškaraca, žena i djevojaka, a nitko joj ne pristupa, nitko ne pruža ruku da joj pomogne, da je zadrži kad je uhvati omaglica. Mora stati, prisloniti se na zid kuće, roditeljske kuće odakle je izbačena sramotno, zapljuskana blatom. Nitko od onih mještana ne osjeća samilost nad slabašnim stvorenjem što je zadrhtalo u valu neke mračne podivljale bujice. Puštaju da je povuče u kalni vir. Nema tu pastira da je uzmu za ruku, povedu sa sobom, podijele s njom suze i obrane je od batina i bijesa kao nekoć u djetinjstvu. Nema Marte ni Tenšeka da je zakrile svojim srcima. Nema tu nikoga tko bi osjetio dužnost da pomogne nesretnom djetetu. Zar ovi ljudi nemaju srca? Ne, to nisu ljudi, to su samo prolaznici zadovoljni što će potratiti suvišno vrijeme, gledajući kako jedan ljudski stvor smrtonosno glavinja udaren kamenom. A to ih zabavlja. I tko bi zablatio svoje prste i podupro žensko stvorenje, toliko pokvareno da ga čak rođena majka izbacuje na ulicu? Tko bi čistini krijeposnim rukama dotakao takvu gnjilež ljudskog roda?

Vuče se Mirjana ulicom, a pogledi padaju po njoj kao žeravice. Ne čuje njihove primjedbe, ali svaku osjeća kao čavao zabijen u svoj zatiljak.

Ide s kovčegom u ruci gologlava, kuštrava, izgubljena kao iz kuće sramote izjurena nevoljnica. Ide poput zločinca, izgnana na otok progonstva, ide kao gubavac kojega se svi klone. Napola u nesvijesti klone na klupu u aleji.

Dugo sjedi kao mrtva, kad opazi pristani poznatu joj gospođu. Ona gleda pogledom strogosti:

- Ako ste i propalica, ipak ste ljudsko stvorenje. U mladosti se svašta počini. Već tada, kad ste nastupili u našem gradu na pozornici i kad sam čula da pišete nekakve stvari, odmah sam znala: neće biti dobro, vi ćete krivim putem. Ali iz prijateljstva prema vašim roditeljima, pitam vas: hoćete li vode?

Ne odgovara. Samo uzme svoje stvari pa ide dalje, hiti ravno na postaju.

U čekaonici pročuči dva sata do odlaska vlaka.

Sjela je u kut vagona, zaklopila oči da nikoga ne vidi. Samo kad je vlak kretao mimo Sarkovca, pogleda u plavu kuriju i šalje posljednji pozdrav Marti, Tenšek, selu, poljanama i pastirima.

Bijela soba, bijelo pokućstvo, bijela peča. Te bjeline sjeća se Mirjana. Samostan. Još je bolesna, još leži tamo. Za bolesti je snivala grozovite sne. I podigne glavu da se uvjeri. Opatica priskoči i blago je polegne natrag.

- Probudila se, časna sestro?

Taj glas poznaje, dragi, mili glas i silom digne glavu.

- Dorice, ti si velika, odrasla, zar nisam u samostanu?

- U bolnici časnih sestara. Sad je hvala Bogu sve dobro.

Uzalud ispituje. Dorica joj ne da pravi odgovor sve dok ne dođe liječnik. Visoki, jaki, tamnobradati gospodin samosvjestan svojeg znanja, veselo kimne glavom:

- Eto, nije ništa strašno, samo potres živaca, za koji dan bit će sve dobro. U subotu je već možete uzeti u kućnu njegu.

Sestre su ostale same.

- Dorice, kako sam dospjela ovamo?

- Neki ljudi našli su te u vagonu u nesvijesti i odnijeli ravno u bolnicu. Tek danas su mi javili jer si u kovčegu imala pismo na mene što si ga pisala još u Šarkovcu, a nisi ga odaslala. Tako su me našli po adresi i došla sam k tebi. čitav dan i noć nisi me prepoznala, a u subotu već idemo u našu sobicu i bit će nam lijepo. Ovdje je bio Domić i njegov mlađi nećak, Milanov brat i Marko je došao i tatu smo pozvali, ali iz Šarkovca nije stigao brzoglasni odgovor, dakle, nije tamo.

Sutradan se Mirjana osjećala posve čvrstom i ustala. Kad je počela češljati kosu, odjednom klone, zureći u zrcalo.

- Strahovito sam propala.

- Samo malo lošije izgledaš. Sve će biti dobro kad ti se duša smiri.

- Duša je moja mrtvačnica. Nosim u duši mrtvaca.

Zaplašen Doričin pogled ponuka je da ne govori dalje.

- Nemam više doma, nemam više majke. Ubila se u mojoj duši. Sad leži tamo na odru i tišti me. Težak je mrtvac, pretežak za ovako izmučeno stvorenje.

- Radije ne govori o tom.

- Moram. Slušaj...

Plačući, sluša Dorica sestru, miluje joj lice, tješi toplinom mladog osjećajnog srca, proživljuje s njom strahovite i jezovite časove. Klekne do nje i šapće:

- Zaboravi to, zaboravi, ne spominji više, Mirjana. Ako ja budem imala svoj dom, podijelit ću ga s tobom, samo ne misli na tu strahotu. Nećemo više govoriti o tome.

Podvečer ulazi u bolničku sobu otac. Pozdravio je, sjeo i šuteći promatrao kćer. Nakon duge stanke veli tiho:

- Žao mi je što sam tebi povjerio da predobiješ majku za mir. Sad imamo.

- Znaš već sve? - pita Dorica.

- Već svi vrapci pripovijedaju od Šarkovca do trgovišta na sve četiri strane. Mislio sam: Mirjana je jedina od djece potpuno pristajala uz mamu, dakle, primit će po njoj što joj

nudim.

- Tata, nas dvoje više ne možemo govoriti ni o čemu, ni o kome u našoj obitelji, osim o Dorici. Za sebe ću se brinuti sama. To se više ne da promijeniti. Radi se sada o Dorici. Ostavi je ovdje neka uči privatno još dva razreda i pjevanje, a dotle ćemo vidjeti što će biti.

- Dobro, neka ostane. Kod mame ionako ne bi mogla sada izdržati, a kod mene isto tako. A ti bi trebala oporavka, izgledaš strahovito, dijete moje, posve si zelena i mršava. Želim da nekamo ideš.

- Mir, Dorica i rad jedini su mi oporavak. Ne želim drugo.

Onda se otac digne na polazak. Dorica ga je otpratila. Vrativši se, reče Mirjani:

- Obećala sam da ću mu pisati ako se ti ne bi oporavila i ako što trebaš.

- Dorice, živjet ću od onoga što zaslužim i ni novčića neću od njega. Što šalje, tvoje je. Ja neću. Gadio bi mi se svaki novčić od kuće. I još jedno: ne govorimo više o roditeljima, napose ne o njoj. Neka mrtvaci miruju, miruju...

- U subotu idemo u grad u našu sobu pa ćeš sve zaboraviti.

Ali nije zaboravila niti u njihovoj sobici kamo su se preselile. Kad bi uvečer sklopila oči, zvižde joj oko ušiju kletve. Vidi ljude kako slušaju pogrde što padaju po njoj kao blato. I zagnjuri glavu u jastuke da se sama sebi sakrije od goleme sramote. I u snu se obnavlja sva patnja onoga dana i opetuje slike od kojih je zahvaća želja da se sunovrati i umre. Kad se već oporavila, ranom zorom ustajala bi k poslu. I dok se umiva, čini joj se da ne može s obraza oprati žig svoje sramote. Kad ide ulicom i sretne nekoga iz svojeg kraja, brzo prijeđe na drugu stranu ili se sakrije u vežu. Bježi od znanaca svoje obitelji, bježi od ljudi koji bi mogli štogod znati, skriva se kao zločinac koji je počinio neko veliko nedjelo i stidi se poštenim ljudima pogledati u oči. Saginje glavu dok ide ulicama i obara pogled jer joj se čini da usred obraza nosi sramotu, najtežu, najjadniju sramotu što može zadesiti žensko stvorenje. Ide kao da su joj na nogama utezi, a na leđima čitava gora tereta. Srce je grobnica, prsa kamena ploča, teža od pećine. Stalno osjeća za sobom crne sjene groznih kletvi, sluša korake, osjeća smrtonosan dah, zamjećuje pandže i znoj je oblijeva, koža joj se ježi i strava joj stišće preplašeno srce dok u glavi gromko odjekuju kletva za kletvom, udarac za udarcem. Od tog gromkog odjeka hvata je smrtna strava i bježi, trči ulicama, htjela bi se sklonuti, zaštititi, zatvoriti se da ne čuje, makar u grob. Samo ne slušati više.

A kad nije htjela slušati, morala je čitati. Dolazile su joj otvorene dopisnice bez natpisa u kojima joj se prijete da će biti otjerana iz grada kao nedostojna ako se ne vrati kamo poštena žena spada. Stizale su i prijave i Domićev je odvjetnik neprestano morao iskazivati pred redarstvom da Mirjana pošteno radi. I stanodavka je primila otvoreni dopis i poziv da izbací iz kuće nepoštenu odbjeglicu. Dobiva takve objede svaki dan Mirjanin znanac. Po Mirjani pada tuča blata. Ugušit će je.

"Dosta je, dosta. Ne mogu dalje. Idem u valove mora. Tamo neću ništa čuti."

Ne može izdržati. Ne može podnijeti. Previše je to i za nju.

Leći na valovima plave pućine. I spavati, spavati. Probudila se u njoj ona čudna tajna sila što ju je već jednom vukla k smrti, dolje na obalama plavog mora. Tamo se osjetila kako je grle nevidljive ruke i vuku k sebi na grudi i šapću: samo te tu čeka smirenje.

Ne može više podnositi sne koji joj obnavljaju jezovitost onog kobnog dana kod majke. Ne može izdržati kad jutrom ustane da sve to nije san, nego ponor. Zaprljana sramotom, ne može snositi sunčanu svjetlost koja joj odražava njezin prejadni lik. Ide na plavu pućinu. Osjetila je tada već da je zove, čeka i sprema joj blagi tihi grob. Smrtna je čežnja zagrabila koštunjavim rukama i stisla u ledeni zagrljaj. I zaboravlja sve, i Doricu, i svoje pjesme. Nekoć su joj mogle ublažiti sve boli, sestra i pero. Ali sad ovo što pati nije bol, to je gušenje u kaljuži, davljenje u sramoti, hroptanje u kletvi. Kotrlja se s mučilišta u crnu raku koju su joj iskopali oni što su je rodili. Gonjena zlodusima, ukočenim dahom trči, trči k smrti. Na njezinim će grudima izdahnuti i zaspati.

Odluka je gotova, samo će Doricu predati na pažnju Brkiću.

Neka manija samoubojstva zahvati Mirjanu kao vrtoglavica od koje nema lijeka. Kud god ide, što god radi, s njom je strahovita želja da sklopi oči i zaspi vječnim snom.

Dorica opaža da Mirjana gine, gubi boju, šuti, ne piše ni pjesme ni dnevnik. Samo još radi za ured. Dorica poznaje sestru. Zna da su Mirjaninoj duši potrebne pjesme kao hrana tijelu. Zna to iz onih dana što su ih provodile zajedno. Sumnje je snalaze pa govori sestri:

- Napiši mi kakvu stvarcu da imam što čitati. Kako sad odjednom možeš živjeti bez toga rada? Ne pišeš u dnevnik niti što drugo. Rekla si mi jednom: kad odložim pero, odložiti ću život. Znaš, prolazi me zima kad se sjetim toga, a tebe ovako gledam. Mirjana, ako si me i malo sestrinski iskreno voljela, ne bi smjela mene žrtvovati drugima.

- Kome bih tebe žrtvovala?

- Misliš da ne čitam u tebi? Ne vidim ništa? Zatvorila si se u crnu raku. Ni meni ne daš da malo posvijetlim tamo, ne vidiš me. A što će biti od mene ako - i djevojka zajeca.

Sestrin plač prolomi joj svu dušu. I njoj je kao utopljeniku kojeg protiv njegove volje netko silom vuče na obalu.

Sve više misli Mirjana na Doricu, a ipak još osluškuje tajni zov s plave pučine ...

Tih dana stigne brzojav od Brkića. Dolazi u posjet da proslave zajedno Doričin petnaesti rođendan. Na djevojčinu licu sunčana radost. Mirjana se sprema sa sestrom na doček.

Već prvi dan svojeg dolaska mladi medicinar obnovio je Mirjani svoju najtopliju želju da uzme Doricu za ženu. Svršava nauke već za koji mjesec, a onda će se namjestiti. To mu neće biti teško jer od kuće posjeduje toliko imetka da se može čestito okučiti i urediti liječničku ordinaciju.

- Gradim svakog dana svoju kuću za ovu malu dragu ptičicu. Takvu imam u duši i u mislima: vječno vesela, cvrkutava, ljupka, raspjevana. 1 takva mora ostati. Paziti ću njezino zdravlje, nemajte brige. Može se za mene udati već dogodine, a čekat ću još godinu kako želite vi i ona. Divno se razvila, samo mora imati dosta zraka i sunca i ljubavi, čim bude proljeće u cvatu, mora otići na selo.

Njegov boravak donio je Mirjani prve dane pravog olakšanja. Po čitave sate nije se sjetila svojeg sramotnog progonstva. Živjela je u vedrini što ju je stvaralo oko nje njih dvoje. Među njima su vladali još oni divni časovi kad ništa nije izrečeno, ništa priznato, ali je oboje sigurno o osjećajima drugoga. Ta sigurnost sjaji nad svima kao proljetna svjetlost rane zore u prvom cjelovu sunca.

Promatrala je njihove vesele poglede što su se ljeskali kao zvijezde u proljeće, slušala je njihove riječi što su se blistale kao jutarnja rosa, pratila je njihovu čarobnu ljubavnu igru. Nije mogla shvatiti taj osjećaj, ali ga je voljela. U tom je osjećaju nalazila vjeru da je svijet pun dobrote i život pun ljepote za one odabrane koji su određeni da ih upoznaju i ubiru.

Dan prije Brkićeva odlaska dočekali su Mirjanu oboje zaljubljenih kad se vratila iz ureda rukom o ruku. I proslavili su svoje tihe zaruke u blistavoj, dragoj zajedničkoj sreći.

- Zadana je riječ i vjera - reče on na odlasku - i bude li Dorica stalna, ja sam tu do svoje smrti.

U njegovim je očima ležalo upisano jamstvo da je rekao istinu.

A kad je otišao u inozemstvo, Dorica zagrlila sestru:

- Sad je sve svršeno, Mirjana. Imat ćeš kod nas dvije sobe i samo ćeš pisati pjesme i sve što budeš htjela. Već se tvoj nosić nakrivio. Ići ćeš u svoj ured, jasno, ali imat ćeš dom, divni, topli dom. Znaš, kako ću sve urediti? Već sam ja to sve davno prije smišljala, ali, naravno, nisam ti rekla jer je on uvijek pisao najobičnije ludorije. Ali tamo gdje je trebalo interpunkcije, bile su neispisane riječi: "Ljubim te!" Voljela sam ga već tamo u lječilištu. Zar nije krasan? I mio i drag. Mirjanice, kako će nam biti lijepo. To je meni poslao Bog za nagradu tebi.

I Mirjana se opet budi u život. Teret duše je lakši. Sada je već polazila svakog dana u ured, tako je i ova promjena dobro djelovala.

Život je tekao dalje u radu. Dorica je polazila pjevačku školu, a Mirjana obavljala svoj uredski posao od jutra do mraka. A onda bi se sestre našle uvečer u milom čavrljanju. Dorica je stvarala osnove kako ih umiju samo mlade zanosite duše, žedne sreće i njezine ljepote.

Blagdanima popodne dolazili bi Marko i mladi Zvonko Domić, a vrlo često i njegov stric.

Raspravljalo se o zatvorenim đacima, o njihovim sudbinama, o politici, literaturi, o svemu što su donosili novi dani i događaji. A dane suđenja mladim junacima Mirjana je provodila u stalnom zanosu. Samo kad bi uvečer lijegala, duša joj se stezala: "Zašto mene Bog nije stvorio muškarcem? Zašto ja ne mogu ništa pomoći u toj borbi?"

Onda se jednom pojavi otac da vidi kćeri. Htio je pripovijedati o nekim strašnim prizorima kad je majka došla k njemu, a on joj je uskratilo pristup u kuću. Mirjana je smjesta izišla. Vratila se tek kad je otac bio na oproštaju. A Dorica odmah navaljuje na sestru, spočitavajući joj:

- Tata se ljuti jer nećeš od njega uzimati novac. I pravo ima. Zar nije čudno da ti sama plaćaš svoj dio stana i hrane?

- Molim te, srce moje, nikad me ne nagovaraj da uzmem samo novčić. Ne zaboravi što mi je govorila ona. Umrijet ću, ležeći na ulici od gladi i žeđi, u dronjcima ću se vući, ali nikad neću uzeti kap vode od kuće.

Dorica se pokorila sestri i nije više o tom govorila.

Mirjana se napokon smirila. Više je ne progone sablasti. Najcrnji dan njezina života potisnut je u pozadinu. Ipak u duši nosi stalno nešto teško, teško. To je težina jednog živog mrtvaca...

OSVOJENA SREĆA

Zima je bila u punom jeku kad je Marko dohitio k sestrama.

- Trčao sam da ne biste možda izašle u šetnju. Evo što vam nosim. Dobio sam brzog od vaše majke neka odmah dođem. Otputovao sam i našao je bolesnu. Leži u onoj kući u trgovištu. Otac joj je poslao liječnika i sve što treba, ali je nekud otputovao. Osjeća se sama, plače i tuži se što nema nikoga tko bi je podvorio. Mislio sam: s Doricom još nije prekinula i možda bi trebala otići k njoj. Očito majka to i želi.

- Da, moram - spremno se javi ona - ako me protjera, vratit ću se, ako joj moja dvorba treba, ostat ću.

Ni Marko ni Dorica nisu tražili Mirjanino mnjenje, strogo se držeći utanačenja da ona više ne utječe kad je riječ o majci. Ipak, kad je sestru otpratila na kolodvor, opomene je:

- Pazi, dužna si svojem zaručniku i meni. Smjesta se vrati ako bi te mučila.

Dorica obeća. I vlak krene.

Dani bez sestre su Mirjani stalno mračni i pusti. Da ne vidi pustoš oko sebe, pjeva o njezinoj dragosti, o ljubavi i sreći ili se zadubi u knjige. Jedne večeri htjela je samoću razbiti u kazalištu.

Sjedeći u parketu, sluša kako dva gospodina iza njenih leđa razgovaraju o Domićevoj obitelji. Jedan će od njih:

- A što je to vaš Ivša Domić poludio da uzima za ljubovcu nekakvo čudo iz provincije? Ona je pobjegla od muža odmah s dvojicom. I još kažu da ju je Domić namjestio u svojem zavodu. Tamo je nitko ne može trpjeti. A imaju pravo. Kakva je to misao namjestiti ženu da muškarcima otimlje kruh, pa još takvu robu koju je rođena mati formalno izbacila na ulicu - pripovijeda Mirjani neki poznati glas.

- Ali nemojte, ona je tako nepristala - odgovara drugi - da je to sasvim nemoguće. Domićevi, stric i nećaci pristaše su sufražetkinja, a i zato joj pružaju pomoć jer je nekakva divlja opozicionarka.

- Što? I takve se već guraju u opoziciju? Naši su političari zaista neukusna čeljad.

- Vi mrzite političare, bili oni i najveći rodoljubi.

Ušutjeli su jer se digao zastor. Mirjana nije čula što se događa pred njom, pune su joj uši njihovih primjedaba i puno grlo gorčine.

Kad je svršio čin i zastor pao, digli su se oni iza njezinih leđa. Mirjana odmah prepozna mladog gospodina od one prve večeri kad se vratila u domovinu, što je nataknuo dvostruke naočale, a sada je govorio o njezinoj nevolji sa ciničkim primjedbama. Drugog

je gospodina viđevala kako dolazi u zavod.

Nije čekala svršetak predstave. Pognute glave hiti kući. Jedva dotetura u sobu i onako u svečanoj haljini sjedne na divan.

Što je skrivila tim ljudima? Ne, to nisu ljudi. Prolaznici su kao oni tamo kad je pala na ulici sa svojim kovčegom izbačena, blatom zasuta. Ne, nisu to oni prolaznici. Bijesni su psi koji nagrizaju ulicom nevina stvorenja što ništa ne slute. Nagrizli su i nju. Ali od toga ugriza razvija se u njoj bjesnilo. I nosi ga u sebi pritajeno, sagnute glave. Sada tek opaža da je oni u uredu gledaju preko ramena posprdno, podrugljivo. Sad razabire prizvuk prezira u njihovim riječima ako joj štogod službeno određuju. Dosad je išla kraj njih kao bez sluha i vida. Ništa nije čula kad su o nečemu raspravljali, uvijek udubljena u svoj posao. A sada joj se sluh smjesta trgne kad počnu pripovjedati o odbjelim ženama koje se prave sveticama, a uzimaju i namještenja da pokriju svoje namjere kako bi uhvatile kakvog muškarca.

U njezinoj ruci škripi pero pod pritiskom prosvjeda, ali se ne miče. Radi kao da ništa ne zamjećuje i još se više povlači u sebe.

Gospodu to izaziva i jednog dana jedan se od njih okrene k njoj i veli sasvim glasno:

- Slušajte, rekao mi je jedan od mojih prijatelja: htio bi se za šalu splesti s vama za jednu večer, ali se boji da vas se sutradan ne bi mogao riješiti.

Iznenadnim gromom ošinuta, ne zna je li pravo čula.

- Što velite na to? Hoćete li doći u njegov stan? - pita je on.

Otrov od ugriza bijesnog pseta plane strahovitim bijesom. Sve se izgubi pred njezinim očima, samo njegova nasmiješena podrugljiva njuška osvijetljena je nekom svjetlošću. Kao noćni leptir u lampu, zaleti se ona u nj i udari ga snagom bjesomučnika.

Svi skoče. Psovke se prosiplju po njoj. Iz drugih soba dolete gospoda. Udareni činovnik pohita k njoj prijeteći, drugi ga zadrže, ali on viče:

- Zar mislite da ne znam tko ste? Svojom prisutnošću sramotite čitav ovaj ured. Rođena mati izbacila vas je iz kuće na ulicu i nazvala vas imenom koje ne spada u poštenu kuću. Sad me tužite, ili ću ja vas tužiti zbog pljuske, pa neka se zna. Stotinu ljudi svjedočit će da je tako.

Svi su se u uredu štrcali, uskomešali. Glavni ravnatelj pozove Mirjanu da se opravda. Kad je došla u njegov ured, uđe Ivša Domić iz svoje sobe. I oslovi je, ukoravajući:

- Razumijem uzbunu vaših osjećaja, ali žene se ne mogu ovako braniti. Obično imaju bilo oca, brata ili koga drugog da se za njih bore.

- Ja nemam nikoga. Bit će najbolje da me otpustite.

- Nećete nigdje drugdje naći zarade. Ženski se posao, na žalost, barem danas još ne smatra samo radom. Svakoj koja prodre u kakav ured vele: došla je tražiti muža ili još što gore. Ne možete, draga moja, ljude promijeniti. Premjestit ćemo vas u jednu sobu gdje ćete biti sami i ne morate se uopće s njima ni sresti. Dva-tri dana ne dolazite dok se to malo ne zaboravi. Direktor i ja već ćemo umiriti onoga koji vas je izazvao. Loše ste odabrali svoje roditelje, otuda sve zlo na vas. Ali možda sam i ja kriv jer sam vam neke stvari tajio.

- Što ste mi tajili, gospodine direktore?

- Poznato vam je kako je vaša majka poduzela sve da vas ovdje onemogući, pa je tako došlo više pisama na glavnog direktora i na činovnike. A kako se ionako bune zbog vašeg namještenja, činovnik uvjeren u istinitost tog pisma, iskoristio je to da vas uvrijedi ne bi li izgurao iz ureda opasnog takmaca u radu. Razjasnit ću mu sve na lijep način i stvar s njim urediti. Stigla su pisma i na mene i mog nećaka Milana, ali sam ih bacio. Osim toga, paze na vas neki plaćeni ljudi ne bi li vaš muž našao svjedoka vašoj nevjeri za proces da vam ne bi trebao platiti alimentaciju. Budite oprezni. Međutim, imat ćete dosta svjedoka u nama svima.

- Hvala, ne bih primila novac od onog čovjeka nizašto na svijetu. Ako ne bih našla druge zaslužbe, idem za kuharicu, sobaricu, sudoperku, ali neću ni od koga zavisiti nego samo od svojeg rada.

- Onda nema druge, ustrajte. Idite protiv predrasuda i morate biti spremni na borbu. A ona će biti to teža što vam je majka na strani protivnika. Radite neko vrijeme kod kuće - veli joj Domić.

Najposlije, zahvaljujući se njegovoj dobroti, ide kući.

Sva je izubijana. Što zapravo čini? Hoće steći neovisnost, zvanje, muški posao. Ide, dakle, protiv predrasuda. U toj borbi gaziti preko svega ili premostiti, prebrviti, ali ići naprijed. To hoće, želi i spremila se na to. Ali nikada nije slutila da će u toj borbi naići na majku kao na najvećeg neprijatelja, najljućeg protivnika koji će joj rušiti nasipe, paliti mostove, kopati uvale. Strahovito blatna rijeka ide prema njoj s onog kraja gdje bi morala naći sigurno pristanište, a ipak i u toj bijesnoj oluji što bi htjela potopiti krhki čamac neovisnosti, časti i smirenja, osjeća da nije sasvim izgubljena. Što bi bilo da nije tu čestiti Ivša Domić? Kako bi prolazila da nema njegovog naprednog duha, njegovog čistog poštenja? U oluji je i jedan jedini čamac velika pomoć.

Jedva je prošlo deset dana, kad se iznenada vrati Dorica. Njezino lijepo lice nešto je bilo blijedo, a oči sumorne. Zaprepašteno je ispituje.

- Smjesta mi priznaj što je bilo.

- Grozno. Bolje šutjeti da ne proživljavam iznova. Nikad nisam sanjala da se netko može tako mrziti kako sada mrzi tebe. Ne da se to izreći, Mirjana, ona je uvjerena da si ti s ocem u dogovoru i hoćeš ići k ocu i što ja znam. I za sebe osigurati čitav imetak. Nije htjela ni jesti jelo što bih joj ja dala, otrovat ću je - misli ona - po tvojoj odredbi. Ne da se to izreći, ne da. Ona je kao neki kotao munja. Zapravo i nije bila bolesna, liječnik mi je rekao: "Sasvim ste suvišni ovdje, osim ako vam je zdravlje na teret". Bila je samo nahlada. Hvala Bogu, ustala je, a ja sam otišla. I bilo joj je drago.

- Nisam te smjela odvratiti da vršiš dužnost. Ali kako to izgledaš?

- Brzo ću se oporaviti. Bilo je hladno, a u sobi gdje sam spavala nema peći.

- Nema peći? A zašto nisi spavala u salonu ili blagovaonici?

- Bojala se mama da joj štogod ne učinim. Događaju se strašne scene. Marta i Tenšek otišli su u svoje selo, više ne mogu izdržati. Tata je sada u Šarkovcu. Dao je otpremiti sve pokućstvo i ostavio samo jedan divan da mama ne može biti s njim.

- Dosta, dijete, dosta, ne mogu to slušati - moli Mirjana, a sestra odmah ušuti.

Prve dvije noći opazi Mirjana da Dorica kašlje, znoji se i temperatura je povišena. Od toga je zazebe u srcu. Odmah je dozvala liječnika i pisala Brkiću.

Umjesto odgovora, stigao je on lično. Njegov dolazak pobudi u Mirjani sumnje. Ali on je umiruje. Morao je doći jer ne bi mogao raditi da ne vidi na svoje oči što je. Istoga je dana otišao sam k Doričinom liječniku. Kad se vratio, Mirjana je prođimo promatrala njegovo lice. U njemu se odražava mir. Ipak je naglasio da se Dorica mora rastati s gradom čim svane toplo proljeće.

- Otac mi je rekao neka dođem k njemu na imanje - veli djevojka - da mu budem čuvar. Dok ja budem tamo, mama neće ni blizu.

- Ja predlažem ovo: čim svane svibanj, moraš k mojoj majci na ladanje. A ljeti, kad ona odlazi u lječilište da liječi noge, tada možeš k ocu. Zimi opet k Mirjani, a budućeg ljeta pojavit će se mladi doktor da te odvede u svoje carstvo.

Prihvatila je prijedlog, a Mirjana potvrdila.

Četiri prekrasna dana proveo je mladić s Doricom i vratio se u inozemstvo, a Mirjani ostavio čitav niz odredaba kako valja njegovati sestru. I svom se dušom predaje toj zadaći. Prehlada se gubila, a Dorica oporavila.

I opet je sve bilo dobro. Sestre su živjele životom tople drage srdačnosti, brižljive ljubavi i vjernog razumjevanja.

Ovako su dočekali proljeće. U cvatu svibnja stigla je u Zagreb Brkićeva majka i odvela k sebi Doricu. Mirjana je teško osjetila samoću, ali svako sestrino pismo donosilo joj je radost. Javljala je o velikoj sreći kraj dobre, plemenite zaručnikove majke.

"Njezine su kose još lijepe i crne, a oči su joj kao dva alem-kamena. Mir, dobrota, razbor, osjećaj, to je njegova majka. Mirjana, sretna sam uz tu dragu umnu ženu koja nosi svoju

životnu borbu kraljevskim dostojanstvom. Našla sam naknadu za sve mržnje. Znaš li kako je to mnogo?"

Ta su pisma uvjerila Mirjanu da se više ne treba ni časa zabrinjavati za život svoje sestre. A to je smatrala patnjama osvojenom srećom, prvim svršenim poglavljem svoje borbe. A sad raditi, raditi, što više učvrstiti svoju neovisnost, krčiti zapreke, lomiti predrasude da iskrči put k svojem cilju: perom služiti domu svojem kad joj Bog nije dopustio da se rodi muškarac, da dade srce, um, snagu, život na polju borbe.

I radi od jutra do mraka, a kad legne čitav grad, duša joj se predaje peru.

A vrijeme teče kao rijeka brzica.

Ljeto je već pri kraju. Dorica se nalazi kod oca na imanju. Piše Mirjani kako veselo planduje voćnjakom, vinogradom i osjeća se gospodaricom. Oca nema kod kuće, a braća su opet u Varaždinu, Marta je često posjećuje i onda pripovjedaju Čitavo popodne dok se ona opet vraća u svoje selo. U svakom pismu spominje Dorica i svoju ljubav i Brkićeva pisma kojima joj pokazuje čarobnim bojama njihov budući život. Nikad Brkić ne zaboravlja dodati: "Mirjana će biti veoma sretna s nama, najvećim sretnicima pod suncem". Sve to javlja Dorica svojoj sestri s ushićenjem mlade vesele divne duše u lijepom tijelu pred kojom je život, proljeće, vedrina i sjaj sunca.

A u svojoj tihoj sobici Mirjana šapće: "Je li nesreća neumorno jureći za mnom ipak izgubila moj trag i zaostala negdje daleko? I neće me više naći?"

IZ ZASJEDE

Svršetkom mjeseca rujna primi Mirjana brzoglav: "Dođi odmah, Dorica bolesna, Marta".

Kriknula je glasno. Njezina stanodavka dotrči u sobu i zaustavi se okom u oko sa smrtno blijedom Mirjanom. Ona joj samo pruži brzoglavku. Panična strava lomi joj prsi. Stisla je slutnja poput kliješta i nema riječi, samo glavinja po sobi, vuče kovčeg, hvata se oko sebe kao u bunilu. Gospođa joj oduzima iz ruke stvari i sama sprema dok ona ide okolo kao izbezumljena.

- Kako se smije odjednom ovako izgubiti prisustvo duha? Bolest još nije nikakva nesreća - kori je i ujedno tješi vrijedna gospođa.

Ali ona samo bije rukama o prsi u kojima strava igra divlje kolo. Brzo je javila direktoru Ivši Domiću, zamolila dopust i pohitala na kolodvor. U vlaku ne vidi nikoga, ne čuje nikoga. Drhtanje srca ulazi joj u žile. Osjeća hladnoću. Ne može dočekati postaje, a opet strepi od susreta s Martom. Ona će je sigurno dočekati.

I nije se prevarila. Već iz daleka upilji pogled u njezino koščato lice. Taj pogled povećava strahotu slutnje.

Sišla je iz vagona, ne pita, samo čeka što će dadilja reći, ali ona šuti i vodi je do kočije. Sjele su i krenule. Sad tek otvori Marta svoje blijede usne.

- Jučer je došao momak u moje selo da me zove Dorica.

Našla sam je blijedu, propalu. Prije tri dana provalila je na usta krv, kao ono prije dvije godine.

- Slutila sam - dahne Mirjana i sluša Martino pričanje kako je pozvala liječnika i što je sve odredio, ali nije rekao je li opasno.

Stigle su na očevo imanje. U velikom šljiviku lijepa jednokatnica. Balkon širom otvoren. Straga vinograd, diže se malo uzbrdo, iza njega šumica. Pred kućom cvjetnjak, a onda glavni ulaz.

Mirjana ulazi u kuću i klecavim koracima uspinje se u prvi kat. U velikoj sobi na postelji leži Dorica. Kao da se smrt dotakla mladog tijela i ostavila strahovite tragove svoje nazočnosti. Mirjana se strese.

"Nije moguće da je tek prije tri dana obojela, ne..."

Pristupila je k njoj, sileći usne na smiješak, zagrlila je samo površno, od straha da djevojka ne bi osjetila njezin drhtaj.

- Kad ti je pozlilo? Kako?

- Već oko osam dana hvatao me kašalj. Mislila sam:, nahlada kao ono u zimi, a onda se pojavila krv.

- To je samo posljednji napad, profesor u lječilištu rekao je da se može opetovati, ali neće biti dugotrajno. Brzo će zacijeliti.

Zamišljeno gledaju Doričine uvijek vedre oči i nešto napadno šute uvijek čavrljave usne. A sestra skupi svu svoju glumačku vještinu, čavrlja, siplje laži o posve prirodnom napadaju koji mora doći kao posljednja reakcija pred ozdravljenjem zauvijek. A istodobno vodi grčevitu borbu s teškom slutnjom koja je Doričinoj duši razapela svoja crna krila. Uzalud Mirjana muči muku, u zjenicama njezine ljubimice upisana je crna riječ. Onda ide po kući, trči kao da hvata snagu oko sebe, traži neki oslon da se ne sruši.

Kad je stigao liječnik, odvela ga je u posljednju sobu da zidine ne bi pronijele odraz njegovih odgovora do bolesnice:

- Recite, doktore, istinu.

- Samo Bog je zna. Opasno je, ali opet priroda može sve što hoće.

- Dorica ima zaručnika. Da ga zovnem?

- Naravno. On će na nju dobro utjecati, donijet će joj moralnu jakost, ali dobra njega može vrlo mnogo.

- Ako njega može mnogo, onda joj mora uliti nov život.

Napisala je pismo direktoru Domiću, razjasnila sve i najavila da ne može ostaviti sestru ni po cijenu da izgubi svoju službu. I Brkiću odašalje opširan izvještaj i ode u sobu k sestri. Spremila je do njezine postelje divan da tamo spava i ne miče se od nje. Onda svu sobu uredi prema liječnikovim odredbama i prihvati se bolničarskog posla. Sama sprema za nju jelo, daje joj lijekove i čini sve što može zamisliti samo ljubav, ne bi li joj dala snage tjelesne i duševne. I pripovijeda joj i laže divne priče koje donose nadu:

- Prije nego što sam primila u Zagrebu Martin brzoglav, upravo mi je stiglo Vladimirovo pismo da se za berbu sprema u Zagreb. Javila sam: ako dođe, neka ga pošalju ovamo. Tebi, naravno, nije pisao o tom svojem dolasku? Htio te iznenaditi.

- Onda bi mogao doći? - pita iznenađeno Dorica, gledajući sestru dok ona sve to izmišlja kako nenadani dolazak zaručnika ne bi potvrdio u njoj sumnji da je bolest pogibeljna.

Otac se vratio s puta. Samo načas se zadržao kod Dorice, a onda otišao u svoju sobu i rekao Mirjani:

- Teško mi je, vrlo teško. Ja tome nisam kriv. Kažu da je dvorila starog kuma i jela njegove ostatke. Naš liječnik veli: "Hranila se bacilima!" Jadno dijete, ali možda se ipak izvuče.

- Mora, mora se izvući. A sad mi reci: ima li mogućnosti da mama dođe ovamo?

- U Varaždinu je kod svoje drage kume.

- To bolje. Ne treba joj ništa javiti, ja ću ostati uz Doricu.

Svakog dana opada Mirjanin strah. Zahvatila je vjera u moć svoje njege, u čudo svoje ljubavi. Liječnik tvrdi, a Mirjana vidi da Dorica osjeća poboljšanje. I Marta koja dolazi svakog drugog dana popodne zapaža veliki preokret. Dorica ustaje, Mirjana ie odijeva, češlja, resi kao da ide s njom u kazalište, a djevojka ide na balkon i tamo sjedi, sunča se na jesenskom suncu. Uvečer sjeda u naslonjač i Mirjana joj čita vesele lijepe priče. Mirjana čvrsto vjeruje u Doričino ozdravljenje.

U toj vjeri skuplja po svim knjigama svaku sitnicu koja bi Dorici mogla koristiti, izmišlja niz novih udobnosti. Pogled joj stalno istražuje njezin osjećaj, boje lica, duševno raspoloženje, ugodnosti počinka, svaka misao, svaka kretnja, svaki kucaj srca ispunjeni su samo brigom za bolesnicu. Duh i tijelo stopili su se s njezinim životom. Ustobočila se pred tom bolešću, stala je nasuprot oružjem željezne volje i snagom duboke ljubavi i zahvaća se s njom u borbu prsa o prsa, zubima i noktima. Baca se u susret toj nemani da joj iz ralja istrigne tijelo, stupa u susret smrti da joj silom svoje snage istrigne iz ruku Doričin život.

Mora ozdraviti. Ne može Bog dopustiti nesreću. Samo je iskušenje pogibeljno, a ne bolest, i svladat će, pobijediti, nadvladati, zgaziti sve i prijeći preko vrtoglavog ponora.

Da dokaže Dorici koliko prezire njenu bolest, uzima kavu koja bi ostala u njezinoj šalici ili meso koje bi ostalo na tanjuru, jede slasno, veselo se smijući i čavrlja kao da se održava svadbena večera. Onda joj poziva švelju. Naručila je za sebe i Doricu haljine za kazalište crvene boje.

- Zašto crveno? - pita Dorica s pritajenom radošću.

Mirjana predobro osjeća zvukove njezina srca što u crvenoj boji osjeća zvukove nade u ozdravljenje.

- Zašto crveno, dijete moje? Zato što tebi dobro pristaje, a ja baš hoću da budemo jednako odjevene kad zimi budemo polazile kazalište.

I čudi se liječnik: je li Mirjanina golema volja, ili snaga Doričine prirode što joj vraća uvenule snage i budi u mladoj duši nade? Ne zna se to, a Mirjana ipak je uvjerena da Doričin život. nosi u svojim rukama, hrani ga divljom voljom, napaja toplinom kao da zapovijeda prirodi. Tada se pojavi Brkić. Mirjana prikaže ocu Doričina zaručnika. On ga primi mirno, prijazno, gostoljubivo. Dorica ga dočeka, sjedeći u naslonjaču koji je Mirjana lijepo uredila kao da i time želi izbrisati tragove bolesti. Mirno promatra njegove tamne oči, izražaj lica kad se zagledao u dražesnu milu djevojčinu glavicu njezine sestre. I ne nalazi ništa što ne bi potkrijepilo njezinu čvrstu vjeru.

Dani su lijepi, sunčani. Zaručnikov dolazak razvedri Doričine dane. U očima joj svjetlost mladosti što čezne za životom, za suncem, za srećom u naručju ljubljenoga koji se ne miče od nje. Njeguje je nježno, toplo, vjerno i bodri, dočaravajući joj buduće dane zdravlja i sreće.

A Mirjana razasiplje nad njima svoj blagoslov svoje ljubavi, vjere i pouzdanja i vjeruje jer hoće da bude tako kako vjeruje.

Osmi dan Brkićeve prisutnosti pokazala je jesen svoje magleno zaplakano lice. Zabrinuto zirk Vladimir Brkić na prozore i krišom promatra Doricu. Mirjana se ljuti zbog toga i sve pripovijeda kako će sada nastati ugodni dani uz toplu peć, baš za ljude koji se vole. Dočarava jesenske ljepote, a nikako ne može steći Brkićevo priznanje. Svejedno se ne da smesti. Napolju puše, po prozorima šušti kiša, a magla zamata brda u svoj sivi sablasni plašt.

Dorica spava. Mirjana sjedi u naslonjaču. Kroz okna Brkić gleda u maglu i kišu i sluša plašljivi zvižduk vjetra. Odjednom djevojka zakašlje, zastenje. Na jastuku se pojave crvene mrlje. Začas je zaručnik uz nju. Mirjana zagriže u donju usnu.

- Vidiš to je donijela maglica, a odnijet će prvo sunce u nepovrat - priča Mirjana. Dorica samo gleda zaručnika, a on se smiješi svojim neizrecivo muževnim, a ipak očinskim smiješkom.

Odras smiješka prelazi i na Doričine usne. Mirjana ih obriše i krvi nema traga. Kad se Brkić udaljio, Dorica šapne Mirjani:

- Nemoj da to sazna ona. Veoma bi se veselila. Da se meni što dogodi, ona bi bila veoma zadovoljna.

- Ne može se dogoditi ništa drugo nego da ozdraviš - kaže Mirjana glasom koji zapovijeda zemlji i nebu.

Brzo je izašla da priredi sestri večeru i da odahne od muke. Ćula je kako Vladimir hiti pored kuhinje iz kuće. Požuri za njim i zaustavi ga. Oštro mu gleda u oči i pita:

- Proći će?

- Proći će.

- Što je to? - nestrpljivo će ona. - Odgovor je tvrd?

- Potreslo me, moram na zrak - i ode iz kuće.

Dok je Dorica večerala, skupili su se oko nje zaručnik, Mirjana i Marta. I svi veselo čavrljaju i rugaju se malom napadu koji ih ne može zastrašiti.

Nakon večere našla se Mirjana opet nasamu s Brkićem. Nije mogla zatajiti svojim očima da je neobično blijed, a podočnjaci su odviše duboki. Ona ga uhvati za lakat i grubo zatraži:

- Što je? Je li to nova opasnost?

On okrene od nje glavu, ide korak-dva, digne ruke i pokrije lice.

Mirjana osjeti da tu stoji čovjek urušen, očajan. U prsima joj puca, lomi se. Peče je kao da njoj provaljuje na usta krv i nju para kašalj.

Odjednom osjeti sve sestrine boli i muke što ih je gledala sve ove dane. Čini joj se da su pluća rasparana i da joj duša izlazi. Smuči joj se, hvata je vrtoglavica. I otetura daleko u posljednju sobu, zarine u usta rupčić da priguši ridanje.

Za njom je došao Brkić, šapnuvši:

- Pazi, Mirjana, tvoje suze mogu je ubiti.

Zadrhtala je, ustala, oprala lice, čvrsto zahvatila za šiju svoju bol, otišla u kuhinju da bi izgledala ugrijana, usopljena od vrućine uz štednjak i onda se vratila k sestri.

Vesela je, vedra. Zaručnik pripovjeda šale, a ona se smije.

Kad je vrijeme da bolesnicu sprema za noć, on odlazi. Mirjana i Marta ostaju uz nju. Peru je jakim vinom da bi ojačala, preodijevaju, smještaju u postelju. Mirjana brblja. Smiješak joj je u licu, bodež u srcu, vedrina u pogledu, noć u mislima. Nada u riječima, očaj u čitavom biću.

Marta odlazi na počinak u susjednu sobu. Mirjana legne kraj sestre na divan. Pritaji se da spava, a svaka joj žilica bdi. Leži nauznak, nepomična je, a htjela bi skočiti, odjuriti u noć, daleko da ne vidi ništa, ne dozna ništa.

Mirjana leži poput kamenog kipa, ledena i nijema. Čas se diže slomljena tvrdokorna vjera, čas opet pada u dubinu groba. Izmjenjuju se: luđačka nada s divljom zdvojnnošću kao sunčani dan s noćnim mrakom. Izmjene nada i razornog očajanja vitlaju njome kao vihor slabašnim stablom. I strese je groznica. Cvokoće, dršće. Jedva se odvuče k Marti da ne probudi Doricu. Dadilja joj donese žestokog pića, donese iz kuhinje vrelog čaja i šapne joj:

- Onaj mladi čovjek šeće u svojoj sobi.

Mirjana osjeti suze u grlu i ne može gutati čaj. Ode k vratima pa sluša. Iz treće sobe čuje korake, na časove se zaustavljaju. Čini joj se da su to koraci čovjeka u muklom očekivanju strahovitog sloma.

Nitko u kući ne spava. Čak je i otac došao prije pol noći dva puta upitati kako je.

Dorica spava. Mirjana ugrijana od čaja otišla je opet k njoj i legla.

Noć je prošla dobro. Tamnosivo jutro nadgledava se u rumenkaste Doričine obraze. Svjetlosmeđe oči veće su i svjetlije nego ikada. I veselo se smiješe Brkiću koji ulazi. Oprao se ledenom vodom i tako izbrisao tragove besanice. Mirjana nosi u šalici kavu i pripovijeda vesele stvarčice, nešto prebučno. Htjela bi nadvikati plač u duši.

Svi uzimaju zajuttrak uz Doricu da bude vedro dok su im duše noć bez svjetlosti.

U podne Dorica ustaje. Šeće u sobi rukom pod ruku sa zaručnikom. Mirjana luta sobama, kuhinjom, hodnikom.

Plaze sivi kišoviti jesenji dani kao podmukle aveti, provlače se kroz prozore k Dorici i nose mukle odjeke umiranja prirode.

I Mirjana i Brkić razapeti su na križu svoje ljubavi prema divnoj mladoj djevojci u kojoj mladi život bije boj za svoj opstanak i čežnja za srećom viče u pomoć očajničkim krikom.

Napolju tmina. Kiša sipi po prozorima. U peći tiho šumi vatra. Umiljata toplina okružuje Doricu. Sjedi u naslonjaču. Uz nju sestra i zaručnik. On pripovijeda šaljive događaje iz svojeg života. Dorica ga promatra velikim smeđim očima u kojima svijetle zjenice kao dva svjetionika. I smije se. Mirjana prednjači smijehom.

Služavka unese mirisavi čaj i slatkiše. Pije se čaj i čavrlja sve vedrije. Mila dragost sja iz Doričina lica. Zbija šale, nestašna je i zadirkuje u zaručnika. Draška sestru. Ustala je, ispružila se uz nju i rukom tapka po zraku:

- Gdje si, Mirjana? Nema je. Ipak je tu, ali glava mi njezina dopire samo do struka. Kad ćeš ti, mala, narasti? Mislit će na svadbi da si moja mala djeveruša.

I zaručnik se smije i ljubi tanke bijele prste. Onda sasvim strogo nestaški zapovijeda da legne spavati.

- Šteta. Tako je lijepo. Mogu li još malo ostati, samo četvrt sata, ne, radije pol sata. Spremi, Vladimire, taj džepni sat.

On posluša i više je ne opominje. Sjedi uz nju, gleda je, promatra svaku svjetlost u njezinim očima, tako čudesno sjajnim, čistim, vedrim.

Kad je sama zatravela da legne, oprostila se s njom i Mirjanom.

- Vidiš, Mirjana, ovako kao danas, tako ćemo živjeti lijepo i milo nas troje kad se udam. Do proljeća moram ozdraviti. Danas mi je vrlo dobro.

I vesele se tome. Dorica legne. Zaspala je dubokim snom. Na vratima se pojavi Vladimir Brkić i dade Mirjani znak. Nečujno ode u drugu sobu.

- Mirjana, dopusti da ostanem u ovoj sobi ako bi štogod trebalo.

- Zašto? Nijedne noći nismo trebali tvoju pomoć. Uvijek je sve bilo kao obično. A, danas je bila tako divna kao da je zdrava i osjeća se vrlo dobro.

- Baš zato želim ostati tu, promatrat ću to poboljšanje stručno.

Ostao je u pokrajnoj sobi. Mirjana ide k sestri i legne. Oko pol noći se probudi, podigne i gleda u Doričino lice. Spava mirno.

Onda je promatra, razmišlja. Žižak uljenice titra, svjetlost skače po stijenama. Nad krovom zviždi jesenski vjetar. Pseto je počelo zavijati u dvorištu. Mirjaninom dušom prođe tjeskoba. I vjetar je uznemiruje, čak joj se čini da jauče. Ruga se sama sebi: "I drugda je pseto zavijalo i vjetar zviždao i upravo sada ovakva utvara. Baš sam glupa." Ustaje tiho ne bi li kretnjom otresla te dojmove od sasvim običnih pojava. Ide tiho sagom. Zastaje. Promatra sestru. Sluša njezino disanje. Tko tako diše, mora se oporavljati.

Još uvijek je ne ostavlja tjeskoba. Zarinula joj se u srce kao trn. Vraća se na divan. Gleda u sestrino lice. U glavi joj šumi. Vrzu se misli, probuđene nekim iznenadnim zamahom. Zar vjetar ne da počivati njezinoj duši?

San joj ne dolazi na oči. Iz kutova sobe prilazi joj netko ili nešto. Osjeća hladan zapuh, neko gibanje oko sebe, nešto živo ide oko nje. Dotakli su je nečiji skutovi kao da tu kraj nje šeće nevidljivo biće. Treptaj straha ...

Ide i proviri u drugu sobu. Brkić sjedi nad knjigama uz svijeću. Ne čita, zuri u nešto. Prilazi mu. Trgne ga iz misli. Istuži mu svoju tjeskobu.

- Prenapeti živci. Legni i prisili se da zaspiš. Ja malo studiram nešto važno, neću zaspati.

I vraća se, legne. Onda se Dorica probudi i zatraži vode. Ne kaže ništa, samo srkne iz čaše i opet usne.

Mirjana ne može sklopiti oči. Tjeskoba šeće njezinim grudima kao da se tamo udomila.

Svjetlost jutra donese joj mir i san.

Probudi je dragi, mili glas:

- Mirjana, pospanko jedna!

Trgnula se, skočila i ugledala nasmiješeno lice svoje sestre. Sjedi u postelji svjež, odmorna.

- Strašno sam gladna. Ali neću kavu. Znaš li što želim? Onakvu kašu, one "farfale" što je družina više puta večerala i ja s njima. Ali prženog luka mora biti na vrhu.

Nasmijala se i htjela otići, kad se malo otvore vrata, služavka pruži glavu i zovne je. A Dorica uzme sestru za ruku:

- Da nije došla ona? Nemoj je pustiti. Otkrit ću ti istinu. Prije nego si ti došla, bila je ovdje jednog dana. Strahota što mi je sve rekla.

- Pouzdaj se u mene i budi mirna. Gle, kako lijepo izgledaš. Sad mir.

Otišla je u drugu sobu. Ali nije došao nitko. Služavka pokaže Brkića. Zaspao je nad knjigom i djevojka nije znala što da učini s njim. Mirjana odredi da ga ostave i pohiti da pripravi sestri neobičan zajutak. Kad je bilo gotovo, probudi zaručnika pa mu ispriповjedi Doričinu želju. On pohita da se umije i naloži Mirjani neka Dorica ne sazna gdje je proveo noć.

Osvježen hladnom vodom, ulazi u sobu, smješka se i sjedne k njezinoj postelji.

- Ova je kaša meni milija od svake čokolade. I Mirjana to voli.

A ona promatra i sva se uznosi nadom. Tko tako slasno jede, mora, izdržati borbu s bacilima. I vesela je. Ide na balkon i donese vijest da se vedri. Dorica je pojela pun tanjur kaše.

- Baš mi je išlo u slast kao mišu salo - veli, smijući se.

A onda pripovijeda. Zabavlja se sa zaručnikom kao dijete s dadiljom. Mirjana gleda njezine divne bijele zube iza rumenih usana što se smiješe. Zatim upre u Mirjanu pogled pun ljubavi i molbe:

- Čitaj jednu svoju pjesmu meni i Vladimiru. Onu o našoj sreći. Tako je lijepo slušati.

- Donijet ću, Imam je tamo u svojoj sobici.

Išla je k vratima i otvorila ih. Iza leđa čuje štopot. Obazre se. Brkić je gurnuo stolac, ustao, uhvatio Doričina ramena i pridigao je na jastuke.

Mirjana pohita k postelji da pomogne. Podmetnula je drugi jastuk. Ali Dorica hoće još više. Kad joj namjeste ležaj, pita je zaručnik:

- Je li sad dobro, srce moje?

- Izvrsno, krasno mi je - veli tiho i smiješi se.

Oči su joj velike, jako velike, ali nisu blistave. Gledaju Vladimira i sklapaju se.

- San joj ide na oči - šapne Mirjana pa ide na prstima.

Polagano se domogne vrata, posve ih tiho otvara, izlazi, ali ostavi vrata otvorena da zatvaranjem ne uzrokuje štopot.

Najednom nekakav teški pad, nešto se srušilo u sobi.

Okrenula se, pohitala, zastala.

Zaručnik kleči pred posteljom. Ruke je ovio oko Dorice. Glava joj se skotrljala postrance, ne vidi joj lice. Brkićeva glava počiva na pokrivaču. Što je to? Ramena mu se trzaju. Iz prsiju dolaze mukli glasovi, što je to?

Potrči postelji. Zahvati je drhtaj, nestaje zraka. U sivoj magli ne vidi više nikoga, samo trči, trči, nema daha i pada na nečije ruke.

Probudila se. Zadah octa. Marta joj trlja sljepoočice, vrat i ruke. Strava sapinje Mirjanine grudi i zuri u Martino zaplakano lice.

- Što je s njom, Marta?

- Zaspala je kao anđeo.

- Anđeo, anđeo! Neću ja anđela. Život, sreća hoće nju. Marta, nema dana, nema svjetla, nema mira. Nema ničega više kad nema nje, Marta. Što ću sada ja, ostavljena od svih, od svega? Udarili su me, udarili nemilosrdno. Marta, razderali su mi dušu, neka im je i tijelo. Ne mogu, ne, ne mogu - ja - sama - sama - znaš što je to sama ostati u pustinji bez zraka sunca, bez svjetlosti. Marta, zašto ju je Bog uzeo? Zašto joj nije dao da uživa sreću? Zašto?

Dršću joj ruke, dršće tijelo.

- Sad znam, Marta. U noći je zavijao vjetar, plakao je. Smrt je šetala oko njezine postelje. Osjetila sam je. Dotakla se mene svojim skutom. Zašto nije odabrala mene koja nemam živjeti nizašto, ni za koga? Zašto nije uzela mene?

Plače Mirjana kao dijete u Martinu krilu.

- Od onog korita u kojem je cvililo do ove postelje što je jadno djetesce proživjelo. A Zašto? Zašto? - viče iz svega grla.

Polagano ulazi Brkić. Ne prepoznaje ga. Sav se promijenio. Bez riječi spušta se u naslonjač. Vječno nasmiješene usne blijede su, mračne. Oči ugasle.

- Kako se to moglo dogoditi - gotovo viče Mirjana. - Kako nisi slutio?

- Znao sam da je blizu, zato sam bdio svaku noć da umre u mojem naručaju.

Njegova je bol nijema, skamenjena, a Mirjana ide okolo slijepa od suza. Otac samo šuti i gleda nijemo preda se. Marta javlja majci brzojavno.

U bjelini leži Dorica na odru. U plavoj kosi mirtov vijenac. Plavušasti uvojci nanizali se kao kruna. Bijela joj je put gotovo ružičasta, duge svilene trepavice zavinate. Tako su duge da se čini: ovog će časa podignuti vjeđe. Lišće je okruglo, tako čudno ispunjeno. Žene oko odra ne mogu vjerovati da se ova glavica neće podići i bučno ih nasmijati kakvom šalom. Ni traga bolesti. I Mirjana se ne može oteti mislima da je samo zamrla. I govori o tome zaručniku, puše u oči mrtvoj sestri, uzima zrcalo i drži ga dugo pred licem, miluje je, dozivlje, zove i moli:

- Ustaj, ne šali se. Ako si mrtva, uzmi me sa sobom. Uzmi, Dorice moja.

Sve je tiho oko odra, samo ona i zaručnik stražare jer Mirjanu progoni fiksna ideja: sestra je zamrla. I praznovjerna družina tako nagađa, ljepota mrtve djevojke ne da im mirno počivati. Ali Brkić nijemo kima glavom.

I na dan pokopa ona je lijepa, svježa. Mirjani se čini da spava. Onda joj stavi u lijes svoju pjesmu koju je željela čuti onog jutra, čas pred smrt. I njegova pisma. I njegovu sliku kako je on želio.

Strahoviti rastanak, najstrašniji čas u Mirjaninu životu. Sad je uminulo sve. Prelomila se i ona posljednja slamka da je samo zamrla.

Pred kućom se poredala povorka. Svatovi u crnini. Mirjana silazi. Vodi je Brkić. Ide s njime niza stube. Izlazi na vežu. Odjednom začuje reski ženski glas. Stresla se. Prepoznala ga je, ukočila se. Glas joj nešto dovikuje ...

- Što je rekla?

- Začepi uši, Mirjana - kaže Brkić i povuče svom silom postrance da je gotovo zateturala. Našla se s njim iza kuće. Ali i onamo dopire majčin glas što sipa riječi od kojih se Mirjana zapali mozak. Lomata, hoće se oteti, pojuriti onamo. Zahvaća je bjesomučna želja da tuče, razdire, luđačka je snaga podilazi, a mladić mora napeti mišice da mu se ne otkine.

Dotrči otac i zajednički iznesu Mirjanu u vinograd, daleko od kuće. Bore se s podivljalom, razdraženom, do bjesnila izazvanom.

Brkić je nastoji dozvati k svijesti, dozivljući joj u misao Doricu. Klonula je i zaridala. Otac i zaručnik odlučili su da Mirjana ne smije u povorku sprovoda. Odvezla ju je Marta kočijom drugim smjerom. Ležala je u kolima kao na smrt isprebijana.

Više nikoga nije bilo na groblju kad su Marta, otac i Brkić doveli Mirjanu na Doričin grob.

- Eto, vidiš, dao sam sagraditi veliku lijepu grobnicu - veli otac - za sve nas, ali ne bismo mogli ni mrtvi počivati zajedno.

"Ja ću ipak s njom ovdje leći", veli Mirjana u sebi. "Leći ću. Urediti svoje stvari, platiti dugove, uništiti sve svoje pjesme i dnevnik, a onda leći. Da, Dorice, nijedna nesreća ne može nam oteti ovaj posljednji mir, vječni san. Sve nam mogu oteti, ali ovo nikada. Kakva je blagodat da postoji smrt." I nastupa u njoj mrtvački mir.

- Idemo odmah, putujemo odavle, ni časa neću da budem ovdje - veli ona.

Brkić izjavi da će je pratiti. Odvezoše se s groblja kući, ali već su na cesti doznali da je tamo majka i da je izbacila iz kuće sve Mirjanine stvari. Odmah su se odvezli dalje, a Marta je dovezla njihove kovčege na kolodvor.

Nijema sjedi Mirjana u vlaku i gleda kroz prozor. Oprašta se s brdima, dolinama, sa selima, gdje sada borave njezini prijatelji Tenšek i stari Lacko i gdje Marta ima svoj dom. Oprašta se s plavkastom kurijom Šarkovca dok vlak prolazi krajem gdje su ostala mučila na kojima je bio razapet njezin život do onog groba. Iza njega nema više ničega.

U glavi joj tutnji. Kroz onu buku svakog časa padaju povici reskog glasa, svaki povik po jedan udarac čekićem u sljepoočice. Zavrti joj se, smučuje. Svijest joj slabi, blijedi. Brkić joj pruža bočicu da udahne i opet se pridiže.

- Ne misli na ono što si čula - veli on tiho. - Izbriši to zauvijek. Od toga bi mogla poludjeti. Moraš se, dakle, boriti protiv tih sjećanja.

I ona se bori i muči sve do Zagreba.

Kad su stigli u njezin stan gdje je provela toliko divnih časova s Doricom, Mirjani potamni svijest i klone u nesvijest.

Našla se u bolnici. Oko nje bijele peče. I direktor Domić i njegov nećak Zvonko.

- Živčana kriza - veli liječnik - još nekoliko dana i bit će dobro.

A kad su svi otišli, ostaje s njom sestrin zaručnik. Sate i sate sjedi u bolnici i pripovijeda, spominje svaku sitnicu prepaćenih dana kad je morao smiješkom prikrivati spoznaju da nikad neće uživati sreću koju je tako vruće željela njegova ljubav.

Mirjana se za deset dana oporavila i vratila u svoju sobu.

- Slušaj, Mirjana - veli joj Brkić prije odlaska - nećak gospodina Domića ima vrlo pametnu ideju. Oni će ti samo nešto predložiti. Prihvati to jer će te podići, uspraviti. Život je naš nakon njezine smrti samo teret. A tko zna zašto se taj teret mora nositi? Ja ću se

predati samo znanosti, a ti ćeš naći posla u borbi za svoje ideale. Zato nemoj smalaksati. Trebaju te. Tko zna koliko ćeš koristiti našoj domovini. Pokušat ćemo nositi teret oboje. Ja znam da si ti na Doričinu grobu odlučila umrijeti. Vidio sam. Ali pokušaj još, možda krene, ako ne, onda oboje još imamo otvoreni put k njoj.

Potresena, ne može gledati njegovo, od boli razvučeno lice. U tamnim očima razabere neizrecivo duboki jad. Okrenula se od njege i plače.

- A onaj strahoviti događaj pred kućom moraš zaboraviti. Jesi li čula sve što je rekla?

- Ne, samo prve riječi.

- To bolje. I nikad nikoga ne pitaj. Ono ti je zapravo dalo udarac od kojeg si gotovo poludjela. Savjetujem ti, Mirjana: nikad se s njom nemoj sastati. Njezina mržnja prema tebi ne smije nikada više imati prilike da provali. Kad se tamo nije svladala, onda ti je jasno što će se dogoditi ako se sastanete. To bi moglo dovesti do katastrofe.

- A otkuda njoj sve to?

- Pitaj psihijatru. Ja to nisam.

Taj dan uzeo je sa sobom male uspomene na Doricu i otišao jadan, nesretan, očajan. Mirjana je vidjela u njegovim tamnim očima smrtnu muku.

Ostala je sa svojom golemom nesrećom sama u svojoj sobi, sjela nasuprot Doričinoj slici, mislila samo na nju, mislila samo o njoj, razgovarajući s njom kao da je živa.

Tek pred zoru je onako odjevenu snađe san.

POD ZASTAVOM BORACA

Sutradan, prije podne, dođe k njoj Milanov brat Zvonko Domić s dvojicom sveučilištaraca. Stadoše joj pripovijedati o novim izborima koji se vode u borbi za život i smrt s mađarskom vladom. Pripovijedaju i razlazu kako se spremaju na izborište u Zagorje da rade za opoziciju, a zatim joj Zvonko predloži:

- Već sam jučer govorio o tome s gospodinom Brkićem. Vi ste rođeni u onom zagorskom kotaru kamo su nas odredili. Proveli ste tamo velik dio djetinjstva. Tamo ste prilikom dočeka Hedervarija zatražili neka vas oslobodi Mađara. Je li tako? Baš taj kotar dodijeljen je nama za kortešaciju, seljaci su nepovjerljivi, a nas ne poznaju. Ujak veli neka vas zamolimo da idete s nama. Upoznali biste nas s vašim znancima. I pamtit će nas s povjerenjem. Učinit ćete vrlo dobru stvar za hrvatsku opoziciju.

- Idem - kaže ona poput očajnika kojeg zovu u krčmu da vinom napoji svoju muku.

Smjesta se dogovore o svim potankostima. Već su sutradan u zoru otputovali.

Nakon vožnje od tri sata približili su se Mirjaninu rodnom kraju. Kao kroz predvečernje sjene, promatra okolicu. Sjeća se brda i dolina. Sjeća se žutog dvorca u daljini, onog lijepog s kulama usred golemog perivoja. Sjeća se šume kojom teče potočić, a ona je trčala i htjela da ide daleko, veoma daleko, onamo tako teče potok.

Sjeća se dalekih plavih daljina kamo se zagledala kad su je svezali za stablo. Kasnije su je svezali lancima u brak. Rastrgala ih je. A sada? Što je još sada veže uz život? Čemu je i kome potrebna? Možda ipak ovdje u borbi protiv neprijatelja domovine?

- Što mislite, gospodine Zvonko - pita susjeda kraj sebe

- kad netko osjeti da nije ničemu potreban, onda takvo stvorenje, ako ima ponosa, mora leći na plavu pučinu na vječni san. Ili: mogu li ja što pripomoći u krčenju putova koji vode do hrvatskih sloboda?

- Vrlo mnogo. Ali samo ako imate hrabrosti ići protiv predrasuda. Evo, ovaj vaš put s nama na izborište znači za naše prilike krčiti put ženi na bojište gdje se biju bojevi hrvatskih i čovječanskih ideja. Tko god vas ovdje vidi, bilo muškarci ili žene, reći će: "Luda žena. Histerična žena". Ili još mnogo gore. Dakle, vaš rad bit će vrlo koristan ako možete izdržati posljedice da idete protiv predrasuda?

- To znači protiv klisura? Ići ću. Makar razbila glavu.

- Ulog je velik, znači gubitak vašeg društvenog ugleda, ali iza vas će doći druge žene

potpomognute duhom vremena i snagom općeg mišljenja i vjere u ženu. Netko mora zaci u današnji drač i korov. Ne bojte se. Malo nas je s vama, ali mi pod svoju zastavu primamo za bojovnike žene. Dakle, vas. Pouzdajte se u ovu malu četvu.

Zanosne riječi pale su u zanosnu dušu. Sjeme je proklijalo.

- Idem. Posao je ovaj tek sitnica, ali je potreban. To mi dostaje. Ništa ne može biti tako strahovito nečasno i sramotno kao jesti kruh koji ti daje ova hrvatska zemlja i nositi njeno ime, a da to nisi pošteno zaslužio.

Mirjana osjeća da je potrebna.

Napokon su stigli u daleko selo, pol sata udaljeno od žutog dvorca. U selu Mirjana nađe Juričinu kuću. Kad je prešla prag, zadre joj oštrica u srce. Instinktivno potraži pogledom kutić kraj peći gdje je nekoć ležalo sitno mršavo dijete u koritu i cvililo, cvililo. Sad zna zašto. Oplakivalo je, ne samo sebe, nego i nju, Mirjanu, i njezine nevolje i čitavu nesretnu obitelj. Taj plač čuje sad Mirjana tako jasno, tako plastično da je klonula na peć i obuhvatila je kao da u njoj grli jadno, nesretno progonjeno nevino dijete. Juričina mati ništa ne govori. Zna što znači taj nijemi pozdrav ovom siromašnom kutu. A onda Mirjana brzo ostavi komoru pa izađe pred kuću.

Napolju je čeka Jurica, nekadašnji njezin drug iz djetinjstva koji je prerezao uže kad su je vezali, pekao zrnje na paši i spašavao je od batina. Sada je mlad, snažan bistar muškarac. Pružili su jedno drugome ruke kao braća. On veselo, ona sa suzom u oku koju je donijela iz onog kuta kraj peći. Čude se jedno drugome: koliko je on visok i jak, a ona slabašna i malena. Osvježuju djetinjske uspomene na lijepe časove što ih je provela u selu. Onda mu otvoreno ispovijeda uzrok svojem dolasku.

- Zlo je to - veli Jurica. - Ne znaš na koga da se osloniš. Obećavaju i vladini i opozicioni kandidati. Mađaroni neće učiniti ništa, a opozicionalci ne mogu i sve ide na jedno. Ali zbog svog obraza, moramo za opoziciju. Motaju se ovdje svakojaka mlada gospoda, govore lijepo, ali što misle? Čiji su? Mi to ne znamo.

Ali ona mu pripovijeda o svojim pratiocima i prikazuje ih: - Ovo su sve pristaše onih koji su prije dvije godine spalili mađarsku zastavu.

Velika preporuka i ključ do povjerenja. I onda dolazi Juričin otac, dolaze drugi i svi se u čudu skupe oko Mirjane.

- Baš je otkresala Hedervariju da je pocrvenio kao kuhani rak.

I sjedaju svi na trijemove i pripovijedaju, prebiru po kandidatima, raspravljaju o pritisku barunovih inkasatora na zakupnike zemljišta, na desetinare i polovinare, raščinjaju, jadaju i nadaju se.

Onda se Jurica sa još dvojicom ponudi da će voditi mlade studente u obližnja sela:

- Imamo učiteljicu koju su umirovili jer su školska djeca pjevala onu koračnicu protiv Mađara - pripovijeda Jurica. Bit će sretna ako je uzmete sa sobom na kortešaciju. Samo da Mirjanu tkogod od barunovih ne prepozna. Ima ih tu dosta koji su služili ovdje za vrijeme upravitelja Grgića.

- Odjenut ću se kao muško - veli ona.

I pošli su na put izborištem.

Treći dan putovanja stigli su u pratnji Jurice i njegova šurjaka na seoskim kolima do gostionice na granici kotara. Đaci sa svojim pratiocima spremali su u suši konje, a Mirjana ide u sobu. Jurica je naručio učiteljicu da se sastane s njom i pridruži k njima. I traži je. U prvoj sobi nije našao nikoga. Iz druge sobe čuje neki muški, ljutiti glas:

- Jeste li ih vidjeli? Dovezli su se s ovim čudom od ženske.

Odmah zatim dolazi gospodin svijetle brade, srednje dobi, bivši narodni zastupnik, a sada kandidat "državnopravne opozicije". Bez ikakva pozdrava oslovi Mirjanu: - Gospođo, posve vam prijateljski savjetujem: ostavite ovo mjesto i vratite se svojoj kući. Ne može se dopustiti da žena ide ovuda korteširati.

- Zašto se ne bi moglo dopustiti?

- U prvom redu ste žensko, u drugom redu odbjeglica. Opozicionalni korteš, žena bjegunica. To je sablazan.

- Sablazan je kad vi tako govorite. Izvolite pitati: zašto je pobjegla?

- Kad žena bježi od muža, nikad nije bez njezine krivnje. Ali k vragu, mene se tiče samo to da kortešira za opoziciju žena i još uz to koja bježi od muža.

- Ja sam pobjegla od muža Mađara koji je od mene tražio da osjećam mađarski, da se odrečem svojeg imena i jezika, da prezrem svoju domovinu, štoviše, tražio je od mene neka ispjevam pjesmu spaljenoj mađarskoj zastavi. Za to mi dugujete poštovanje, gospodine kandidate.

On se grohotom nasmije, a ona osjeća kako joj krv udara u lice.

- Ovaj smijeh nije dostojan Hrvata. Još manje opozicionalca.

- Vi nećete određivati što je mene dostojno, okolnost da je vaš muž od vas tražio da se pomađarite i moje opozicionalno mišljenje, to nema nikakve veze. Brak je brak. Žena se u braku ima pokoravati mužu, osjećati kako on osjeća i nikako tjerati nekakvu svoju politiku. To bi lijepo izgledalo kad bi sada moja žena imala neko svoje političko mišljenje i raspravljala sa mnom o političkoj situaciji, dok situacija mojeg želuca traži objed.

- Ali kad vam je skuhala objed i donijela ga pred vas, imala bi pravo da vam prikaže da situacija vaših nazora traži prosvjetljenje.

- Žena mora imati samo jedan nazor: kuhinju, kuću i djecu a ostalo se nje ne tiče.

- Tako je bila odgojena moja majka, zato me i udala za Mađara. Odobravate, dakle, takav odgoj žene?

- Kako se vi usuđujete meni postavljati takva pitanja? U brak ne spadaju nacionalne ni političke ideje. Žena je muževljevo vlasništvo dok je poštena i on ima pravo tražiti od nje sve što hoće, samo ne zločin.

- Ja sam jednom čitala vaše saborske govore i osjećam se da ste ogorčeno govorili protiv mađaronske vlade i protiv Mađara jer da nas "odnarođuju, nameću svoj jezik, svoje misli hoće nas pretopiti u Mađare". Kako se s tim govorom slaže vaše mnjenje da sam imala vršiti ono što je muž od mene tražio, dakle, primiti jezik, pjevati u čast mađarskoj zastavi, biti poturica? Odgovorite mi na to ako znate.

On je ošine prezirnim pogledom i okosi se:

- Ja, kao narodni zastupnik, imam pravo i dužnost ovako govoriti i misliti. A moje mišljenje glede braka sasvim je moja privatna stvar.

- Tako? Vaše je mišljenje u saboru bilo za političku paradu, poslovno, a ovo o odnarođivanju u braku je privatno. Sasvim u stilu onih koje je Starčević tako lijepo fotografirao.

- Vi ste drzovito derište, a ne žensko - bijesno će on, ali Mirjana ne reagira, nego nastavlja:

- Vi kao zastupnik "državnopravne opozicije" prosvjedujete u saboru da nas Mađari odnarođuju, a suprug muž solidarno odobrava ako drugi muž odnarođi Hrvaticu jer muževljevo je pravo iznad svakog drugog prava. Čak iznad narodnog interesa.

- S babama neću debatirati o stvarima gdje je potrebna pamet. Baba ima slušati muža i pokoriti se, a ovakve lude sufražetkinje nemaju mjesta u našem društvu.

- Ja ne znam što su sufražetkinje, ali znam da sam Hrvatica. Kako vas sada slušam, vi na mojem mjestu ne biste učinili što sam učinila ja jer to ne bi bio valjan posao za gospodina zastupnika. To je dvoličnost stare "državnopravne opozicije".

Pljesak se čuje iza leđa. Zvonimir i drugovi stoje u gostionici, slušaju i odobravaju njezinim riječima. On ih mrko ukori:

- Vidjet ćemo kako ćete misliti o tome kad se oženite pa vam žena počne trabunjati o nekakvom pravu na svoje mišljenje.

- Mislit ćemo isto što i danas - odgovara Zvonko. - Žene moraju biti narodno i politički svjesne. Ne može postojati sretan brak između svjesne Hrvaticice i muža iz redova tlačitelja, bili oni kakve mu drago nacije.

Zastupnik srdito vikne:

- Ako naša draga braća tlačitelji pošalju na poprište stotinu svojih pristalih momaka, sve će im se žene baciti u naručaj. Pomamit će se za njima.

- Neće - vikne Mirjana. - Ako ženama dadete slobodu narodnog i političkog mišljenja, ako im prikažete da su u takvim brakovima izdajice svojeg naroda, svoje zemlje i da u takvom braku mogu radati samo poturice. Onda neće ni blizu tim mladićima koji su došli da ženidbama zarobe hrvatski narod kad ga ne mogu ni silom ni bajunetama, ni kundakom. Protiv te lukave politike naših osvajača Hrvatsku mogu spasiti samo žene koje imaju svoje divno, svjesno jako hrvatsko mišljenje.

Videći kako mladež bučno pristaje uz Mirjanu, osjeća se ponižen i više:

- Ipak ću spriječiti da za mene kortešira ženska.

- Ali, gospodine doktore, ne korteširam ja za vas, za nagodbenu opoziciju, nego za protunagodbenu. U jednoj seljačkoj kući upravo su se žene bunile protiv vas. Rekle su svojim muževima: ovoga vidimo samo kad treba naše glasove. Birajte takvoga koji će se brinuti za nas i kad mi njega budemo trebali.

- "Državnopravna opozicija" je propala - smiju se đaci.

- Volim propasti nego da mi tko kaže kako je za mene korteširala žena. Ženi kuhaču. Ako joj se to ne sviđa, onda batinu.

- Tako biste vi radili da dođete na vlast - dobaci Mirjana.

- Ovako govori čovjek iz kruga onih koji se rado nazivaju cvijetom inteligencije - spočitava Zvonko, dok se kandidat srdito udaljuje, a gostioničarka tiho pita jednog đaka, pokazujući Mirjanu:

- Zašto ste ovog malog studenta obukli u žensku opravu?

Svi se nasmijaše, a Zvonko izjavljuje:

- Vi ste, Mirjana, zarobljeni. Vodit ćemo vas okolo. Držat ćete govore. Odjenut ćemo vas u muško, ali više vas ne puštamo. Udarite predrasude posred obraza, mi smo s vama i branit ćemo vas.

- Idem - odgovori odlučno.

I Mirjana ide s istom zanositom odlukom kao ono u četrnaestoj godini kad je obukla dječjačko odijelo. Ide jer mora, jer hoće, a hoće jer mora. Goni je sva duša, čitavo biće, a prati čvrsto uvjerenje da čini dobro hrvatskom domu kojemu je pjesme vadila iz krvavog srca.

Išla je za đacima iz sela u selo, iz općine u općinu, pješke ili vozeći se seljačkim kolima, noćila je u njihovim kućama, svuda nalazila dobrih ljudi koji se sjećaju male Mirjane kako govori na tribini pred Hedervarijem i otvaraju sva vrata i njoj, i njezinim pratiocima.

Jurica joj je doveo umirovljenu učiteljicu o kojoj je govorio na prvom sastanku. Vatreno hrvatsko srce odraslo i ostarjelo na selu prikloni se smjesta Mirjani. Ona joj oblači čizme, dugi muški kaput, glavu joj pokriva kapom do zatiljka i makar je više puta vrućina, istupi "mali student" u kaputu usred krčme, ili u šljiviku i govori, govori. Svaka riječ, svaka misao mora biti oštrica što žigoše narodne neprijatelje. Služeći tom cilju, ne vidi ništa i ne misli ništa, samo govorenjem iskrcava dušu, do vrha punu svih nevolja, svih gorčina što sada padaju na neprijateljske osvajače. I bije ih s užitkom i u tome raste snaga izdržljivosti i svi su naponi samo odmor.

Bilo je podvečer. Vraćali su se s puta u malu gostionicu. Ulaze. U kutu je prostrt stol. Htjeli su sjesti, ali krčmarica javlja:

- Tu se ne može jer je stol naručio jedan otmjeni gospodin za vladine korteše. Nemojte se srditi, ali taj je gospodin naručio veliku gospodsku večeru i mnogo litara vina. Mirjana se nasmiješi:

- Jasno, tko radi za neprijatelja Hrvatske, mora se dobro najesti da može čestito opojiti svoju savjest.

- Idemo. S mađaronima nećemo sjediti pod jednim krovom. - Već idu. Zapjevajmo im mađaronsku koračnicu - predloži Zvonko.

Ali prije nego što su izišli, otvore se vrata. Ulaze dva gospoštijeska Špana i dva gospodina. Mirjana se i nehotice povuče. A đaci veselo zapjevaju koračnicu kojom nastupa samo opozicionalna mladež. Onda ulaze gospoda u živom razgovoru:

- Gle, to je vladin kandidat u pratnji barunovih ljudi - pripovijeda jedan đak, a drugi

vikne:

- Cijela karavana mađaronskih korteša neće osvojiti kotar.

Jedan se gospodin iz pratnje vladina kandidata obazre k studentima i zaprijeti im. Ide im izazovno bliže. Ali kao da ga je netko povukao natrag, trgne se, zastane kao od neke jezovite sablasti. Krv mu nestaje s lica, ispod tamnih brkova zabljedile su se usne otvorene, nepomične. Na njima leži neizgovorena zamrla riječ. Sive oči su staklene. Nijednom kretnjom ne očituje povod svojoj prepasti. Mirjana je poznaje. Okružena četvoricom svojih pratilaca i učiteljicom, nepomično stoji pred ocem. Njezini sumišljenici pjevaju podrugljivu koračnicu ocu i njegovu društvu. Na sebi Mirjana ima dugi muški kaput. Na glavi kapu do obrva, a straga do zatiljka koji skriva uzdignuti ovratnik.

Ovako susreće otac svoju kćer. Ona u krugu opozicionalnih đaka, on u pratnji vladinog kandidata s kojim stoji obasut rugalicama njezinih sumišljenika. U očevim zjenicama zaprepaštenje. Očito ne može skupiti misli. Što mu je sad činiti? Iza njega stoji kandidat, podupiran od baruna, a tu pred njim kći na strani protivnika.

Mirjana razabire u očevoj duši isti očaj kao tada kad je nastupila pred barunom sa svojim nečuvenim govorom i kad je izdala podžupanove namjere pobunjenicima.

Brzo smisli rješenje tog susreta, povuče Zvonka za rukav i šapne:

- Izađimo. Prijeti nam teška sablazan.

On dade znak ostalima da ga slijede. Upravitelj stoji skamenjen od užasa, a Mirjana osjeća da je otac smatra ludom. Napolju razjasni đacima s kim su se sreli.

- Mi smo mislili da je gospodin tako strahovito probljedio zbog koračnice.

- Od mojeg koraka. A sad ćemo nastaviti. Samo pripazite da se još gdje ne sretnemo s njim. A sad brzo da otac ne bi izašao. Ničim me ne može nitko spriječiti da nastavim s vama ovaj put.

I odoše u noć: trojica đaka, Mirjana i učiteljica. Spušta se pljusak. A nigdje konačišta. Mirjani je svejedno što će se dogoditi s njom. Nosi u sebi odluku stvorenu na grobu svoje sestre: da umre. I želi da se smrt s njom susretne na ovom izborištu.

Putovali su čitavim krajem. A kad su završili u Zagorju, krenuše u Posavinu.

Mirjana stalno ide s njima. Dolaze u kreševo s mađaronskim ljudima, sa žandarima, oblastima, budu zatvarani, pušteni na slobodu i opet nastavljaju zadaću. Mirjana dijeli s njima tegobe, zatvore, vremenske i putne nepogode kao da je sve to samo šetnja cvjetnim perivojem. U tom grozničavom lutanju izborištima osjeća se kao pješak na bojištu što izvršava određeni mu posao priprema za veliku buduću bitku. U punom zamahu neprestanog gibanja koje ispunjava i njezin mozak i zanos duše ne čuje plač srca za izgubljenom sestrom. Ne vidi jezovite mračne slike što pritajeno čekaju u zasjedi pa je podsjetje na prošlost. Ne osjeća boli otvorenih rana iz kojih teče još svježja krv. Samo kad zamorena legne negdje u seljačkoj sobici ili kući građana i zaspi, zagospoduju njenom dušom patnje. U snu još dolazi Dorica, obnavljaju se muke, suze i odvijaju prošli događaji. Ali ujutro ih razbija najezda jakih bučnih dojmova, brige i zadaće s kojima se stapa njezin život, ulaze joj u krv, u živce i mozak i pobjeđuju sve lično u njoj. Živi samo s onim što susreće, utaplja se u svojem idealu i osjeća se muškim u borbi i radu za dom.

A Zvonko i ona trojica što stalno idu s njome potpuno zaboravljaju da je ovo uz njih žensko u muškom odijelu. Tome pridonose i njezine kretnje, glas i čitav nastup, a još više cjelokupna neugledna vanjština koja ni u jednome od njih ni časka ne pobuđuje osjećaj muškosti. Dopuštaju da se među njima razvija potpuno drugarstvo. Međutim, oni pred drugima taje Mirjanino žensko podrijetlo da sebi i njoj održe autoritet kortešacije i očuvaju nju od sukoba kakav je doživjela na prvom putu s kandidatom. A kad je nastupio dan izbora, strepeći čekaju vijesti s bojnih poprišta. Ne očajavaju zbog nasilja oblasti, uvjereni da samo jak otpor naroda izazivlje silu na drskost. A kad sila krene preko nasipa, onda ide glavom o zid.

I na vršku bajuneta i na cijevi žandarskih pušaka doveo je narod četvrtunagodbenih ljudi u hrvatski sabor, preko ponora životnih opasnosti i nasilja. Mirjana je gledala borbi okom u oko, prozrijevala u njene najtajnije kutove i prozrela do dna istine, laži,

himbenosti i požrtvovno poštenje što se sukobljuje u divljem nasrtaju nasred izbornog bojišta. Zagledala je i strahovito krvavu tragediju seljačkog naroda u koji su pucali Kuenovi žandari da omoguće svom pristaši mandat. Sve to zauzme svu njezinu dušu. I predaje se peru da njime osvećuje pravedne i nevino udarene kad ih ne može osvetiti muškim mišicama ni snagom kakvog orkansko zamaha javnog prosvjeda.

Zavijena crninom, sjeda Mirjana uz pisaći stol, snuje, smišlja, buni se, diže pero, umjesto mača i zastave u slavu nevinih, a na optužbu nepravednih. I baca se na posao krikom fanatika. Nestaje u tom radu, utaplja se zanosom srca što je napokon našlo svoju čežnju. Ništa drugo ne postoji do ovog rada, ništa više ne živi do ovog ideala, ništa ne vidi do borbe naroda s gladnim pljačkašima za pravice i slobode čovječanstva. Sjećanja na roditelje su umrla. Svi živi su mrtvi, samo mrtva Dorica živi. I kad za njom suze poteku niz lice, ona uzima pero. Ali san ne da tuži odmora. Ne prolazi ni jedna jedina noć, a da ne bi uskrsnulo njezino divno milo biće. U nemilosrdju svojem san joj čak otvara sliku zasnovanog doma u kojem žive njih troje sretni i radosni. I uvijek se probudi rasplakana, razboljena. Što joj danju uzima od boli rad, to joj dvostruko donosi san. Kao da duša Doričina nalazi užitak da dolazi svake noći k njoj u pohode. I počne u to vjerovati. Neki okultist joj reče da se to duh pokojnice vraća k njoj zbog ljubavi. I Mirjana se pokorava. Sanja i sve više vjeruje da je Dorica trajno uz nju. I sliku njezinu nosi uza se kao amanet. Rana je stalno otvorena. Kad je samo dirne sjećanjem, već teče krv, ali njezina osamljenost nije tako strahovita. Jer Mirjana stječe neko čudesno vjerovanje da sestra stalno ide s njom, prati njezine čine. I premda ujutro plače, ipak osjeća sestrinu prisutnost. Izliječena je potpuno od želje za smrću koju je od Doričine smrti nosila u svojoj duši.

Četiri mjeseca nakon onog susreta na izborištu s ocem primila je od njega obavijest da želi s njom govoriti, neka ga dočeka kod kuće. Sasvim se začudila i gotovo ga ravnodušno dočekala. Bez uvoda on joj kaže:

- Mirjana, pazi dobro. Nisam došao koriti ni prigovarati. Došao sam popraviti. Čini mi se da sam i premalo pažnje posvetio tvojemu odgoju. Ne znam tko je kriv tvojoj nevolji koja je u tebi. Izvrnula si se naopako. Nisi žensko. Gruba si, robustna, čudna, strana. Tvoje su misli meni tuđe. Čas si bila tvrdoglavo otporna, čas podatna kao dijete. Dala si se nagovarati od majke, utuviti sebi u glavu da je onaj čovjek idealan muž. Mati je mogla s tobom što je htjela. Ja ništa.

- Mogao si. Mogao si, oče, ali nisi htio ili nisi znao. Izazivala sam tvoje srce, molila sam te da rastvoriš sebe barem meni. Tvrdo si šutio i buljio u mene kao u čudo. Nikad neću zaboraviti onu noć u varaždinskom hotelu, onu kad sam bježala, nikad ti ono neću oprostiti.

- Što sam učinio?

- Rekla sam ti: tata, šalji me u školu u muškom odijelu. Dobro, to je fantazija, ali: "udat će me za nekakvog inženjera" nije bila fantazija. Ti si one noći obavljao svoje poslovne račune, a nisi priklonio uho računima duše života svojeg djeteta. Da si me ispitao, da si me odmah uputio u samostan...

- Mati ne bi dopustila.

- Da si me odveo, ne bi me mogli izvući iz samostana ako ti plaćaš za mene i odrediš sestrama: "ima ostati dok ja želim". Sve što sam preživjela, bilo bi ušteđeno meni i tebi. Ali nisi imao hrabrosti zaći u borbu za mene, nisi imao jakosti uzeti u svoje ruke sudbinu djece. Ili je bilo premalo očinske ljubavi? Ne znam, ali mama i ti svatko je od vas htio da sebi prikloni djecu, ne zato da ih odgaja, nego da ima pristaša u svađama i sukobima. Onu noć tata, rekao si mi da sam "luda kao i mama". A da si sjeo uza me i rekao: sad mi kaži sve - sve što misliš, sve što osjećaš, sve što s tobom kane, ja ću ti pomoći, izvrnula bih bila svu nutrinu svoju da nađem pomoći. A pomoći mi nije bilo. Ona noć tvoje tvrdoće ili tvoje nemoći da se uhvatiš u borbu za mene, ona noć odvrtila me od tebe. I ja sam se utopila u samilosti za majku i predala se sugestiji u kojoj je i ona živjela da je Nađ od Boga poslan da spasi nju, mene, Doricu, sve. Glupo sam pošla u tu sugestiju, ali moja volja bila je slomljena. Napušteno dijete od četrnaest i pol godina predalo se. To je tvoj grijeh, tata.

- Dakle, i danas još okrivljuješ mene, a braniš svoju majku?

- Ja majke nemam.

Ušutjeli su. Onda otac primakne naslonjač k stolu:

- Pustimo sve to prošlosti. Imam urediti s tobom veliki račun od kojeg zavisi čitav tvoj život.

- Moj život meni je najmanje važna stvar.

- Ali je važna meni. Kad sam te našao ondje među onim đacima, mislio sam: propast ću u zemlju.

- Nisi propao dok si me gledao na zarukama, na vjenčanju s Nađem?

- Ne prigovaraj mi, dosta sam to kruto platilo. Ali ovo što sada činiš, Mirjana, moram spriječiti. Da se tvoja kortešacija pronijela novinama ili društvom, morao bih položiti svoju službu. Ali sretno je prošlo, nitko te nije prepoznao od mogega društva niti se to saznalo. Ali barun zna da se danas krećeš u opozicionalnom krugu, namještena si u njihovu zavodu, pišeš u njihovim listovima. Tome mora biti kraj.

- Ne može.

- Slušaj: gospodin barun pozvao me na red zašto svoju kćer ne uzmem kući. Razjasnio sam mu kako te mati izbacila i da si od tada sebi utivila u glavu namještenje. Na to je ponudio:

"Što god hoće neka kaže, ona je talentirana, mogu joj pribaviti mjesto u vladi. Neka odabere, ali ujedno napusti krug u kojem se kreće. Vaša kći ne smije vaše ime pronijeti u redove onih koji su mene i moju obitelj i mogeg oca čitav život napadali i napadaju i danas rade protiv vlade koju ja podupirem". Evo Mirjana, sad si čula.

- Čula sam i pisat ću barunu: "Moj otac je vaš, više vaš nego moj, više vaš nego svoje djece. I kao što moj otac pripada vama, ja pripadam svojoj ideji."

- Utvari, dijete moje.

- Ako pripadam utvari, onda je jednom moram upoznati i znat ću da ne pripadam nikome, ali ni u kojem slučaju nemam nikakve dužnosti da budem prašak za svijetljenje barunova političkog dodvoravanja Mađarima. I ako on podupire Kuena, ja ga mrzim.

- Ne govori samo onako u zrak, gledaj što je oko tebe.

- Da sam gledala samo ono oko sebe, bila bih ostala inženjerica, drhtala bih nad novčićem, prodala se Mađarima, pjevajući slavu spaljenoj zastavi. Imala bih prijatelja, poklonika, svega, samo ne časti, poštenja.

- Tko će ti što dati za tu čast i poštenje?

- Moja čast, moje poštenje nije ono što vide ljudi, moja je čast i moje poštenje ono što nosi obraz moje unutrašnjosti, a ona bičuje dušu mukama za svaku nečistu sjenu i nagrađuje zadovoljstvom čistoću misli i srca.

- Ostavi te fantazije i uzmi odlično namještenje koje ti nudi barun.

- Ne. Nizašto.

- Mirjana, tvoj otac te moli, nemoj da zbog tebe imam grižnju savjesti.

- Ako nisi imao dosad, za budućnost se ne boj.

- Ima za tebe još jedno rješenje: barun ima u Pešti velikih prijatelja, smjesti ćeš dobiti u ministarstvu za Hrvatsku definitivno namješten je s lijepom mirovinom.

- Zar ti ne shvaćaš da je ono što ja vidim crno, jednako crno u mojim očima tu, ili tamo, ili na kraj svijeta? Velim ti: od neprijatelja Hrvatske neću ni kruha ni mesa, prije ću leći na dno mora.

- I živjet ćeš od trideset forinti mjesečno što imaš?

- Živjela sam oskudnije uz punu smočnicu što su je napunili gospodinu zetu. Morala sam krasti moje, tvoje, krasti kao običan provalnik. A sad ono što imam, samo je moje, zarađeno.

- Ali novac je novac.

- Novac? što novac. Proklet bio taj novac za koji su prodavali moje boli, moje suze kao žigice. Neću taj novac. Neću službu. Časti čovječanske hoću. Čovjek želim biti. čovjek, ne poklopac vašim loncima, ne otirač za popljuvane podove. Čovjek, razumiješ li tu jednu

riječ? Hoću da budem ono čega su me lišili, zašto su me okrali, opljačkali, svukli me do gole kože poniženja.

- Ako te ne priznaju čovjekom, kako ti sebi zamišljaš one u koje se pouzdaješ?

- Onda ću barem znati da nisam kukavica i da sam propala u borbi. Prodati se sramotno je jedno, a biti pobijeden samo je tragedija. Odabirem ovo drugo.

- Čovjek bi nad tobom proplakao. Predlažem ti blagostanje, a ti ga lakoumno nepromišljeno bacaš kroz prozor.

- Kroz sve prozore i sva vrata.

Ustao je i uzeo šešir. Poražen je. Nema svrhe govoriti dalje.

- Ako se predomisliš, znaš gdje sam. Pomoći ću ti.

- Tvoja pomoć može biti samo novac, a toga ja neću. Mi: ti i ja i mati stojimo svatko na svojoj obali oceana. Nikad ga nijedno od nas ne može preplivati ni premostiti. Ali jedno te molim: pobrini se barem za sinove neka oni sasvim ne propadnu.

Uzeo je šešir, pošao k vratima i obazreo se:

- Razmisli, Mirjana.

- Nemam što razmišljati.

Rastali su se. Mirjana osjeti da je ovog časa raskinuta posljednja veza s njim.

Još istog popodneva pozove je u ured direktor Ivša Domić. Vrlo je ozbiljan. Dobročudnost i ljupkost nestale su mu s lica.

- Imam vrlo tešku zadaću, ali morao sam je prihvatiti već zbog svoje savjesti. Vaš otac sada je vrlo imućan, ali taj se imetak može vrlo lako raspasti, budu li otac i m mati i dalje vodili takvo gospodarstvo. Trebaju im nečije jake ruke koje će sve to ravnati svojom vlašću i držati na uzdi majku i oca. Gospođo, od vas je da spasite od propasti imetak. Idite barem na kratko vrijeme kući.

- Ako me ne trebate više u uredu, naći ću zarade. Znam i kuhati, i prati rublje, i sušiti ga na tavanu.

- što vam pada na um. Vaše vam mjesto nitko ne može oduzeti. Ali vaš otac misli da je naš zavod sukrivac vašeg otpora. Želim se tog spočitavanja osloboditi i podsjetiti vas da imate roditelje, ili, bolje, imetak koji morate sačuvati.

- Postati roditelj nije zasluga. Živjeti životom roditelja, to tek može biti vrijedno poštovanja. Kako vidim, moj se otac obratio na vašu savjest, a ja vam odgovaram: gospodine, ja nemam majke. Nemam ni oca. Ima samo jedan po prirodi otac, dobar čovjek koji bi mi rado dao novaca. A meni ga ne treba. Ljubavi roditeljske trebam, a to mi ne mogu dati. Neka propadne imetak. Posut je kletvom. Proklet je za me. Ogavna strvina. Gadi mi se.

- Je li praktično za vaš zavod da ste vi u opoziciji?

- Praktično nije, ali vaše je uvjerenje ...

- Nije, ali ja imam sigurnost zarade drugdje, a vas će otpustiti čim se maknemo odavle glavni direktor i ja, premda vi radite za dvije sile s polovicom plaće jedne jedine. Kunem se: ne mogu vam zasad ishoditi veću plaću. Od trideset forinti jedno se živi. čim nađem još dva-tri člana u ravnateljskom vijeću koji će pristati, imat ćete pristojniji dohodak, a kad se Milan vrati iz progonstva, bit će lakše dokazati da je vaš posao dobar. Ovo što sam rekao, činim na želju vašeg oca koji misli da vas ovdje netko zavarava nekakvom sjajnom karijerom. Nakon vaše izjave ipak bi bilo dobro da nađete načina kako biste spasili imovinu. Vjerujte, nije pametno napustiti imanje.

- Ne želim vidjeti nikoga i ništa što me podsjeća na roditeljski dom. Tamo sam doživjela najveću radost, najcrnju sramotu. Mirjana se nikad ne vraća. Nikad ne prima ni komadić kruha iz onoga doma. Nikada. Zaprljali su me, izbacili, prokleli. Pokopali smo se. Svršeno je.

Pet dana nakon toga primila je Mirjana od oca pismo: "Šaljem ti ove mađarske spise. Kako znaš, tvoja se brakorazvodna parnica vodila pred mađarskim sudom po zakonu o civilnom braku koji ima natražnu moć. Nađ je protiv tebe naveo da si rastrošna, neuka domaćinstvu, a bračnih si se dužnosti ustegnula. Osim toga, da si poružila njegov narod i

domovinu. Na veo je neke tvoje izjave prigodom spaljivanja zastave i neku pjesmu koju si spjevala onima što su je spalili. Tu je pjesmu poslala Nađu tvoja majka. Osim toga, tvoja je majka glasom pripisanog spisa izjavila "da ti mrziš Mađare, protiv njih si radila čak na izborima". Ne znam odakle to zna. Osim toga, poslala je neke tvoje napadaje protiv Mađara, napisane u opozicionalnim listovima i još neke tvoje spise. Kako vidiš iz obrazloženja osude, sud je izrekao: "Na temelju svjedočanstva majke tužiteljice dokazuje se da je tužiteljica posula sramotom narod svoga muža, da mrzi sve što je njemu sveto pa je sud stekao uvjerenje da s takvom ženom ne može živjeti, a da ne okrnji svoju čast. Zato se izreče rastava krivnjom tužiteljice. Muž nije obvezan na bilo kakva plaćanja, a isto joj tako muž ne može vratiti nikakvu rentu niti kakve dragocjenosti jer je on zbog njezine rastrošnosti sve potrošio za nju i još ošteti svoju imovinu. Ovako glasi osuda i obrazloženje.

Sad vidiš, dijete moje. Nisam dobio natrag ni novčića od onih tisuću što sam ih slao u Nađeve ralje, svu srebrninu, sve tvoje vezivo za koje sam ja kupovao tebi svilu i vunu, sve ukrase, slike, perzijske sagove, sve je on zadržao, poslao je natrag golo pokušstvo, ali ne ono koje je mama kasnije donijela. I tvoje haljine je poslao. Sve je drugo zadržao. Učinio je, lupež, dobar posao. Dakako, to ima zahvaliti mami, kao i ti".

Pročitavši, Mirjana uzima spise, čita svjedočanstva, izreku po izreku.

A onda više ne čita, samo još gleda u slova. Svako je komad kamena razorenog joj roditeljskog doma.

Odbaci spise kao nešto gnjilo što joj se gadi, stavi u omot i napiše ocu: "Vraćam ti ovo. Mrtvima neka je pokoj vječni."

I nastavi živjeti u radu. Noću uz pisači stol predaje se pjesmi. Po danu u uredu. Oni oko nje poriču joj pravo na to mjesto uz najmanju plaću. Poriču i bune se, mrze je zbog toga, paze na svaki čin, svaki korak. Žedno traže kakvu pogrešku kojom bi joj mogli dokazati nesposobnost. Čekaju oko nje, podmeću joj zamke. Sve su mišolovke namještene da im miš uđe iza rešetke. Ona to zna pa dvostrukom pažnjom i trostrukom marljivošću napinje sve snage da radi besprijekorno. Nakon ureda ide u malu gostionicu k svojoj dobroj purgerici, koja se onu prvu večer, kad se vratila u domovinu, sažalila osamljenom stvorenju. Tamo jede svoj siromašan objed od variva i komadić govedine. Za večeru kupi kruha i sira ili jeftinog nareska pa ide u svoj stan, građanski uređenu sobu i misli da je salon. Sjeda i piše, piše bez daha dok je umor ne baci u san ispunjen sestrinim likom.

Znala se hermetiski zatvoriti od svakog doznavanja što se događa s njezinim roditeljima. Sklanja se svima koji je poznaju od prije. Marko je završio i otišao na učiteljsko mjesto u pokrajinu.

Ne otvara nijedno pismo čiji rukopis ne poznaje, a ni ona koja poznaje. Boji se da bi joj mogli pisati bilo što o roditeljima. Marta joj javlja samo o svojim osjećajima, pokoravajući se njezinoj odredbi da nikad ne spomene nikoga i ništa, osim Tenšekovih pozdrava i želja da joj bude dobro.

Prolaze dani i noći u grozničavom radu. Razaranjem snage želi Mirjana ubiti u mozgu sjećanje, u duši osjećaje.

Od Brkića stižu pisma sve rjeđe, sve su kraća, čudna, melankolična. Svako pismo šalje pozdrave mrtvoj maloj plavuši.

Jednog dana pisma više nije bilo. Čeka i čeka. Što se zbilo? Zaboravio je malu dragu plavušu? Sve se zaboravlja? Zašto onda ne mogu zaboravljati i ja? Baš ništa od svega?

Neko pismo stigne napokon iz inozemstva. Dala ga je gospođi stanodavki da ga otvori. Suvišan je bio oprez. Pismo Mirjani javlja tragediju. Brkić je otišao k dragoj, maloj plavuši. Ne voljom prirode. Svojom vlastitom. Zapadao je u melankoliju i završio, bez jednog jedinog oproštaja.

Uzela je slike, Doričinu i zaručnikovu, ovjenčala ih cvijećem, zapalila svijeće i prosjedila tako noć s njima kao da su živi. Sav život prohujao je pred njihovim slikama u drhtavim plameni-ma svijeća. Noć posvećena mrtvima koji žive u njezinu srcu.

"Ima dobrote. Ima ljubavi. Ima poštenja. Ima. Samo svatko ne zna da nađe četverolisnu

djetelinu. Svatko to ne može. A tko nađe, često je izgubi već zarana. Netko opet mnogo kasnije. Nitko ne može biti sretan do kraja. Vi koji ste sretni načas, poštuju sreću i blagoslovite je. A što s onima koji je nikad ne nađu? Ima pauna i komaraca. Ima lavova i kunića. Paune i lavove časte svi, a na kunićima iskušavaju svoje otrove.

Kunići nisu našli četverolisnu djetelinu. Ni ja.

Jadni, bijedni kuniću."

Ali već sutradan u zoru otvorila je sva vrata i prozore svoje duše da prozrači mrtvačnicu i baci se na rad.

NOVI DOM

Pola godine nakon toga pojave se u njezinoj sobi dva mladića. Zapanjena, jedva u njima prepoznava svoju braću. Blijedi su, prašni, izmučeni, jadni, poderani kao skitnice.

- Što se s vama dogodilo? - pita mlade ljude s kojima nema ništa zajedničko, osim krvne veze.

- Otac nas je izbacio iz kuće. Otišli smo k majci. Ona nam nije htjela ni otvoriti. Došli smo pješke u Zagreb k tebi.

- K meni? Što ste učinili da su vas otjerali?

- Zlo smo učinili - priča Tomica - ali tko je kriv? Reci: je li nas tko odgajao? Učio? Pazio?

- Pustili su nas okolo da jurimo - tuži se Mirko - instruktori su nas vodili na zabave, na pijanke. Zar su mogli od nas biti ljudi?

- Htjeli bismo se popraviti. Obojica bismo radili i najprostiji posao, samo da nas netko prigrli da čujemo dobru, toplu riječ. Da imamo barem kakav dom - veli Tomo.

- Dom, dom! - gorko opetuje Mirjana. - Je li nam suđen dom?

Obojica plaču, obećavaju da će se popraviti, raditi i pokazati kako nisu zli, samo su napušteni.

- Najprije moram dobro promisliti - veli ona i uzme za njih sobu kod svoje stanodavke.

Čitavu noć Mirjana nije stisla oka. Mučile su je misli kako da smjesti te nesretnike i pomogne im.

Sutra se posavjetovala s prijateljima Ivšom Domićem, njegovim nećakom Zvonkom i njihovom rođakinjom, i svojom stanodavkom. Predočila im je koliko bi željela spasiti braću od propasti. A prijatelji joj nisu uskratili pomoć. Mirjana odlučila da se uredi novo kućanstvo. Otac joj je već prije više tjedana poslao njezino pokućstvo koje je spremila u skladište. Sada namjesti stan za troje radnih ljudi.

Mirjana je gospodarica, kuharica i majka braće, a uz to radi dosadašnje poslove. Sve troje pridonose kućanstvu. Braća su uredna, točna i marljiva.

Mirjana se našla na putu smirivanja.

Napokon tračak svjetla. Stvorila je od dvojice prognanih, napuštenih mladića dobre, marljive ljude. I nalazi u tome zadovoljstvo, ispunjenje dužnosti, ali ne samo to. Počela je voljeti te nesretnike, obraćenike, misliti o njihovoj budućnosti i nastojati da barem sebi osiguraju nešto od očeva imetka. Slala ih je k majci i ocu neka vide kako su se popravili, oprali sa sebe sve zloće što su bile samo lakoumlje zapuštene djece. Ali roditelji ih nisu primali, ne vjerujući njihovu obraćenju. Mirjana je vjerovala i još više brinula za njih.

Tako je proletjela godina dana u neprestanom izgrađivanju duša svoje braće, u stalnoj vjeri da ih je oluja prebacila u sigurnu luku doma koji je ona stvorila.

BIJELI ZMAJEVI

Jednog dana, u proljeće, pozove Mirjanu ravnatelj Ivša Domić neka hitno dođe u njegov ured. Tu je našla Zvonka Domića, nekako potištena. Pružio joj je ruku s nekim saučešćem. A onda dolazi stric. I on je mračan. Iza njega ulazi prvi direktor, najveći njezin protivnik u

zavodu koji se napokon smirio i počeo cijeniti njezin rad pa ga je sada smatrala svojim braniteljem. Obojica je pozdravljaju nekako u neprilici. Onda nešto za stolom oprezno proučavaju, ogledavaju. Zvonko Domić ne govori, samo je od časa do časa samilosno pogledava.

- Što je to? - pita ona. - Zar se nešto dogodilo?

Ivša Domić započne sniženim glasom:

- Budite spremni, gospođo, na sve. Nesreća nije takva da joj se ne bi moglo pomoći.

Dogodila se vrlo teška stvar.

Osjetila je drhtaj.

- Zar ima još negdje nekakav udarac za mene? - upita, a gospodin Domić joj preda neke duge, uske, bijele papire. Ne zna što je to. Da ne bi odala svoj strah, primijeti napola u šali:

- Ti papiri sjećaju me onih bijelih zmajeva što smo ih u djetinjstvu spuštali u vjetar.

- Samo što to nisu igračke, nego pravi zmajevi. To su mjenice.

Pogledala ga je zapanjeno. Domić joj razjasni što to sve znači i onda nadoveže:

- Ima tu čitav niz mjenica. Na nekima ste prihvatnik vi, naravno, odmah smo uglavili da potpis nije pisan vašom rukom. Na drugima je prihvatnik jedan od vaše braće. Jamci su svuda: gospodin direktor i ja. Naravno, potpisani tuđom rukom.

Mjenice su uzete u raznim bankama istog dana. Velika je to nesreća, ali tu su samo dva puta, ili prijava ili položiti novac, odnosno preuzeti mjenice. Valja vam poći k ocu. Pogledajte čiji je to potpis.

Samo načas baci pogled na papire i problijedi:

- Vidim. Sve ću mjenice preuzeti - veli Mirjana poraženo. - Otac neće položiti novac, ali će pridodati isplaćivanju. Samo prepustite meni...

- Nas smo obojica spremni prihvatiti jamstvo - ponudi glavni direktor samilosno. - Treba vas osloboditi svake javne sablazni.

- A kako su se dobro vladali. Tko bi naslutio što takvo? I na što su utrošili novac?

Ni riječi nije odgovorila. Grč ju je stisnuo u prsima i brzo odlazi. Zvonko Domić ide s njom.

- Strahotu su počinili s vama. Zna li da je svota golema? A onaj koji je potpisao vas i mojeg ujaka i direktora računao je da ćete biti prisiljeni preuzeti mjenice zbog sablazni koja bi nastala. Hoćete li da ja idem k vašem ocu.

- Ne, nikako ne. Sve ću sama. Hvala vam.

Brzo se oprost i pohita kući da dočeka braću. Ali pazikuća joj preda pismo koje je stiglo u njenoj odsutnosti. Otvorila je i pročitala nekoliko riječi:

"Oprosti, mladost i ludost lako pogriješi. Ali ti ćeš tu svotu svojim pretpostavljenima lako odslužili. Valjda znaš zašto su ženske na svijetu."

Skamenjena stoji usred sobe, dršću joj ruke. Netko otvara vrata. Ulazi Tomo.

- Ja nisam ništa kriv. Mirko je...

- Znao si i trošio s njime?

- Rekao je da ti možeš lako imati novaca od svojih direktora ako samo hoćeš i ne trebaš raditi.

- Ostavite kuću. Ti i on. Nikad više neću da znam za vas. Nemam braće. Nemam nikoga. Idite.

On se posprdno nasmije:

- Ti si prava glupača. Pravo vele ljudi: luda egzaltirana baba.

- Idi mi ispred očiju. Brzo, jer - i grči pesti.

Nestao je, a ona stoji usred sobe.

Što je to? Kakvu igru tjera s njom mozak? Zar boluje? Ne može biti drugo. Bolesna je to predodžba, halucinacija. Ništa drugo ne bi joj moglo zaigrati takvu strahovitu igru. Ne, ne može biti istina. Ni onaj udarac u uredu, ni ovaj ovdje u domu gdje su joj pljunuli usred obraza. U ovom domu koji je stvarala radom svojih ruku i svim snagama svoje duše. Ne može to biti stvarnost. Razbijeni razmahani živci stvaraju ta priviđenja, ne bi više tu stajala. Ne bi podnosila tako mirno. Posegnula bi za samokresom. Ne, ne bi to podnijela da

je istina. To je vrućica, groznica. U ruci joj šušti sramotno pismo. I sušanj joj dotakne kosti. Što? Zar se ipak život s njome poigrao? Ona je uistinu čas prije doživila taj krvavi udarac bodežom usred sestrinskog srca? Nije moguće.

Ne može izdržati pod krovom. Mora udahnuti zraka, disati, skupiti misli, izvući istinu iz mraka u kojem luta.

Istrčala je iz kuće i ugledala sve u pravom svjetlu. Razoren joj je dom što ga je sagradila na posljednoj ruševini za braću. Za njih, ne za sebe. I opet za druge? Za druge?

"Ne. Ne, ja sam luđakinja. Ne mislim, ne gledam oko sebe, samo živim od fantazija. Slijepo idem tragom svojih osjećaja i udaram glavom o zid. O ludo, što radiš od sebe?

Ide ulicama pogođena metkom usred prsiju. Glavinja. Osjeća da joj je pozlilo. Zaokrene u jednu vežu, ruši se.

- Bože, to si ti, Mirjana? Baš pred vežom mojeg stana? Kakav sastanak. Sjećaš li se mene iz samostana? Išle smo zajedno u školu. Ne sjećaš se Ružice? Ali što je to s tobom? Je li ti pozlilo? Odmah možeš sa mnom.

Ne čekajući odgovor, povuče je ljepotica gore u stan. Doneše joj čaja, ruma i na glavu stavi hladan oblog. Prima iznenadnu dobrotu suučnice iz davne, predavne sretne prošlosti.

Tu se pribere. I bude joj opet dobro. Onda joj lijepa crnka ukratko pripovijeda svoj život. Jednostavan, a ipak tako snažan. Imala je veliku ljubav, kratili su joj roditelji vrlo dugo, a onda su ipak pristali.

- I vrlo sam sretna. Imam krasnog, dobrog muža, živi za mene i za djecu. Nešto se bavi i muzikom i pjevanjem. Lijepo nam je. Samo da nas nije snašla nesreća od smrti jednog djeteta. Ali na to ne smijem misliti, ne smijem - i njezino krasno lice prekrije magla. Neko je vrijeme pripovijedala o toj nesreći i opet se od nje otkinula i skrenula razgovor na Mirjanu:

- Uvijek sam željela da te sastanem. Čula sam o nekom strašnom događaju s tvojom majkom. Je li istina, ne znam, ali imala si pravo rasti se i svoj mladi život osloboditi. Bila si uvijek dobra i previše dobra i dala bih svoju glavu da su ti učinili veliku nepravdu. Znam da si u samostanu bila vrlo strpljiva.

Prva žena koja joj je pristupila s toplinom, poznavanjem, shvaćanjem, poštenim, toplim srcem prave ženske dobrote. Osjećala je u njoj nešto sestrinski drago, do dna duše istinsko.

- Kako smo se čudno srele, Mirjana. Baš sam sišla u dućan, kad vidim netko se ruši preda mnom. A to ti. Neću te ispitivati, svatko ima svojih tajni, ali odviše mi izgledaš utučena. Kao da si doživjela nešto strašno. Hoćeš li da ti skuham crnu kavu? Ili trebaš utjehe? Strašno je čovjeku kad trpi, a nema nikoga da ga tješi.

Uvijek. u sebe uvučena, osamljena u teškom času novog razočaranja Mirjana bude svladana poštenom dobrotom te žene.

- Moj muž je na poslovnom putu. Ostani kod mene i kazuj mi sve što ti je na duši. Bit će ti lakše. A možda nađem i pomoć. Od srca bih ti pomogla.

- Moja dadilja Marta rekla je: dobri nađu uvijek dobre. Ako sam dobra, onda sam u tebi našla najveću dobrotu.

Ostala je i pričala joj svoj život onako kako je tekao. A ona je slušala kao u samostanu kad joj je pripovijedala pripovijesti. Lijepe crne oči prolile su iskrene suze nad njezinim životom. A kad je saslušala posljednji udarac doživljen danas, preneraženo usklikne:

- Za boga, to ti može uništiti egzistenciju, Mirjana. Tu se mora pomoći. Idi k ocu.

- Nikada. Prije smrt. Proklela sam one novce i zaklela se: ništa ne uzimam od njega. A on me i opominjao u pismu da braću ne uzimam k sebi. Gospodi, svojim pretpostavljenima, rekla sam da ću tražiti novac od oca, ali to neću učiniti. Prodat ću sve što imam, nešto otplatiti, drugo otplaćivati od svoje zarade.

- Petnaest tisuća forinti. Za Boga, to je golema svota. Znaš da ćeš otplaćivati niz godina?

- Otplatit ću polagano. Direktori će jamčiti. Svoju braću ne mogu ja sama staviti pred sud! Razumiješ li to? Dakle, vidiš. Onda ću napustiti stan i otići negdje u jednu sobicu.

- Hoćeš li k meni? Pošteno ti nudim, istinski. Imam sobu koju iznajmljujem. Rade tebi nego nekom stranom gospodinu. Otkazat ću mu i uzeti tebe. Brinut ću se za tebe kao za sestru.

Ta ponuda djeluje na Mirjanu kao hladan oblog na vrelu glavu. Biti u kući jedne duše koja se ne straši neugleda rastavljene žene, ne zapisuje u crni račun što je izbačena ispod majčina krova, ne da nagristi svoje pošteno srce od podmuklih zloba što se skrivaju u ljudskim riječima, svjesno i zlonamjerno, ali i nesvjesno i nehotice. Ova poštena i istinska duša otvara joj svoju kuću da smjesti u njoj ruševine svoga sloma. I ona prihvaća.

Otišla je kući i raspisala prodaju svojeg dragocjenog pokućstva, skupocjenog klavira, starog pisaćeg stola od velike vrijednosti, sagove i pokrivače, srebrninu i nakit.

Kad je sve prodala, otplati na svaku mjenicu nešto od glavnice i kamate, a onda se preseli u sobu koju je Ružica uredila za nju. Bila je mala, jednostavna, ali topla, puna duha domaćeg ognjišta.

- Evo, vidiš, ovako sam ti sve uredila da ti bude prijatno. Samo šteta što si prodala klavir.

- Proždrli su ga bijeli zmajevi.

- Kakvi bijeli zmajevi?

- Gospoda su prostrla preda me papire, uske i duge mjenice. To su moji bijeli zmajevi što će žderati godinama moj rad, moje živce, moje noći i dane.

I bilo je tako. Nezasitni zmajevi pomogli su duševnim jadima ispijati Mirjanine tjelesne snage i život. Posrkali su Mirjaninu kavu za južinu i pojeli joj topao ručak i večeru u maloj gostionici. Pod izlikom da boluje na želudac, uzimala bi samo katkad juhu ili varivo. Druge dane objedovala je kruh i kobasicu, a da za sve to ne dozna Ružica, jela bi krišom u zatvorenoj sobi ureda kamo se vraćala popodne čitav sat prije ostalih činovnika. Kavu je od južine preselila na večernji jelovnik, a onda se vraćala već u kasnom mraku kući. Katkad bi zatekla Ružicu, njezina muža i djecu kod večere. Odmah je sjela raditi. Ružica bi dolazila k njoj, zvala je, nudeći joj da sjedne k njima i nešto uzme.

- Hvala od srca.- Silno sam se najela paprikaša i okruglica.

- Ali kolača nisi jela.

- I to sam jela, a moram raditi, moram svršiti ovo. Za dva tjedna dospijevaju bijeli zmajevi, treba ih nahraniti da opet imam mira koji mjesec.

Ružica se ne da otjerati i sjedne kraj nje:

- Moj muž i ja svakog dana raspravljamo: što će biti s tobom, Mirjana, budeš li ovako radila? To se ne može dugo podnijeti. Slomit ćeš se, ogledaj se u zrcalo. Zelena si, izgubljena, iscrpljena. Za koga ti vodiš takav život?

- Za zmajeve svake vrste, svakih boja, svake gladi.

Ružičine oči su kao dva alema pročišćena u plamenu plemenite vjernosti. Dvije suze sjaju u crnim očima kao dva bisera na crnom baršunu.

- Što da učinimo s tobom? Reci: ne bi li se udala?

- Bože sačuvaj takve pomisli. Nema meni udaje nikada.

- Valjda ti je već netko udvarao pa si odbila?

- Meni udvarao? - začudi se Mirjana i nasmije se. - Nikada mi nitko nije udvarao, a niti bih se obazirala. Nikada se ni sjetila nisam da na to mislim. Kad jednom isplatim ove mjenice, lakše ću živjeti.

I tada bi Ružica odlazila, ostavljajući Mirjanu da radi. I radi jer mora dvostruko upeti sile. Sad nije imala uzdržavati samo sebe, nego i zmajeve što su joj otimali dan i noć i snagu i život.

NOVA SVJETLOST

U svojem hitrom lijetu vrijeme nosi nove događaje, poraze i pobjede.

Jednog dana iznenadi Mirjanu posjet Milana Domića. Vratio se iz inozemstva kao svršeni pravnik s doktorskim ispitom. Obuzela ju je radost i neka naročita slutnja da će njegovim

dolaskom rijeka njezina života poteći brzim novim tokom. Pozdravila je svojeg prijatelja srdačno i toplo. Izgledao je mnogo stariji, mršaviji i mnogo manje pristao nego za onih dana kad ga je Dorica oslikala nelijepim, ali simpatičnim. Međutim, to je Mirjana slabo opažala. Više ju je zanimalo kakvi su sada njegovi nazori i politički pogledi. Odmah razabere da su ostali isti, samo su se proširili i ojačali. Mirjana mu je razotkrila sve događaje prošlih godina što su povezani s njezinim čitavim duševnim životom.

On je slušao pomno onda se smračio:

- Nisam zadovoljan s vama. Danas se razilazimo u jednome: ja sam pun nade i želje za borbom, a vi ste utučeni, rezignirani.

- Vi imate pred sobom otvoreno slobodno polje svih narodnih njeva. Možete zaorati, zasijati, provesti sve borbe za svoje ideale. Meni su određena četiri zida i jedan kancelarijski stol koji su mi prepustili uz velike teške napore. A je li to cilj? Raditi da jedeš, odijevaš se i hraniš bijele zmajeve?

- Čuo sam od ujaka o tim vašim zmajevima. Grdno je to. Ali vi stoički podnosite njihovu glad. Ne biste li se upitali za braću, možda bi već danas oni sami preuzeli taj svoj teret?

- Što vam pada na um. Obratno, još su putem u inozemstvo imali hrabrosti naprtiti mi novi dug. Neću da čujem ni znam o njima.

- A o majci i ocu ne znate ništa?

- Hermetički sam se zatvorila od svih. Kad treba da sastanem znanca ili bilo koga iz njihova kraja, žurim se daleko, a sva pisma koja mi stižu otvara na moju molbu moja prijateljica. Kad bi se našao i najmanji spomen o mojima, ona pismo baci. Ovako ću jedino moći zaboraviti da sam jednom posjedovala neke zakonite članove obitelji s kojima nisam imala ništa zajedničko do krvne veze, strašnih patnja, smrtnih udaraca i velikih dugova. Znam jedino da imam sestru na drugom svijetu, ali s njom živim u stalnoj vezi srca i sjećanja. Dvije žene mogle su dati uporišta mojem životu: učiteljica i sestra. I obje su morale umrijeti da ja ostanem sama. Kad bi to barem imalo kakvu svrhu? Da sam muško, dala bih tada u borbu i stvaranje za domovinu svaki svoj dah. Ovako ne mogu ništa, nego sramotno rezignirati.

- Sasvim krivo i nikako prirodno. Vi ste svoj život prije gradili na duhovnom radu. Ushićene priče, domovinske pjesme, gdje je sve to?

- Pišem samo da olakšam disanje.

- A to može olakšati disanje i drugima.

- Odviše je sitno, neznatno.

- Život se sastoji od niza neznatnih sitnica koje sačinjavaju velike doživljaje, a svaki je doživljaj iskustvo što može drugima biti putokaz pobuda.

- Preslabe su moje snage za ovako lijepe ciljeve.

- Malodušnost dosad nije bila vaša osobina. Gdje je vaša ushićena ljubav prema domovini?

- Od platonske ljubavi malo je koristi domovini. Raditi, koristiti se mora, a jer sam bezvrijedna, ne mogu dati ni vrijednost svojem osjećanju.

- Vi bolujete od umanjivanja svojih sposobnosti. Okanite se toga. Dosta će vas umanjivati drugi, čemu se njima pridružujete i vi? Vaša je tragedija u tome što vas neki nagon tjera na neke velike čine koje ne možete izvesti jer ste žena, pa se mučite i gušite u tamnici svojeg spola. Ali ja ću vam pomoći.

Izvest ću vas iz ovih muka. Odat ću vam tajnu: spremamo veliku borbu, ali prije toga treba nam izvršiti mnogo, vrlo mnogo sitnog rada da pripremimo sve za odlučne dane. Sitni rad u ovom spremanju bojišta od velike je koristi i važnosti. Valja narod podsjetiti i pripremiti za ono što dolazi. Najprije ćemo to učiniti perom, a zatim skupštinskim pokretom. Nastojat ćemo sve opozicijske stranke združiti da spremimo navalu na Kuenov režim. Možda i ne uspijemo, ali oluje će biti. A iza svake oluje zrak se pročisti. I sada moramo iskreno požaliti da niste muško jer je u vama jak osjećaj za općenitost. Mogao bi nam sada biti od velike koristi.

- Eto, vidite, svemu je što osjećam u sebi na putu žena.

- Za sitničave prilike u miru, ali kad se rasplamti borba, u toj vrevi nestat će taj teret. Kako rekoh, ponajprije ćemo započeti pisati u novinama, brošurama, lecima. Otvara vam se polje rada, svrha života je tu.

Njegove riječi unose u njezin život nov sadržaj. Osjećaj da može koristiti nadvladao je sve svagdašnjosti.

I predala se radu koji su joj odredili svim zanosom srca i duše.

Prvo proljetno sunce probudilo je život na poljanama, oranicama i u ljudskim srcima. Prokljali su priroda i čovjek. Prokljale su sjemenke i srca. Probudili su se i Hrvatska i Hrvati, i sela i gradovi. Zapuhali su orkani bukćeom lavom narodne volje i digli je u visine neustrašivosti. Oni koji su nekoć spalili zastavu, simbol sile, sada su zatrubili budnicu. Tmastom zaparom plazi mukla grmljavina daleke oluje. Nosi je val iz nevidljivih dubina narodne i čovječanske volje. Čuje se tutnjava pravednosti, razdražene rušenjem svetih iskonskih oltara, raspaljene razvratnom orgijom svih ljudskih nepravda. Pravica, duša hrvatskog naroda. Pravica, srce njegovo. Pravica, ljubav njegova! Pravica, vjera njegova, krv njegova, život njegov. Dugo je šutjela pravica razapeta na mučilištu. Dugo izazivana, zavitala je orkanskim prosvjedom i digla se strahovito izranjena da kazni svoje krvnike.

Narod sela i grada, svih staleža, svih političkih smjerova, preka i neprijateljstva, gonjen po prirodi, urođenim nagonom gine na okup. Nijedna sila nije mogla narod toliko izmučiti, nijedno oružje toliko ga izraniti, nijedan himbeni zasjednik toliko rastrovati njegove redove sumnjama u sebe i svoje, nijedna izdajnička podvala toliko razoriti bratsku slogu, a da se narod u času opasnosti ne bi osvijestio, digao na noge jednim dahom i jednim se zamahom bacio na provalnika u njegov dom.

I narod zapali baklju u noći što je obasjala vrhunce njegovih nada u oslobođenje. U toj svjetlosti stajala je velika, jaka odlučna vojska, spremna na djela. Selima i gradovima prolazile su povorke ljudstva, skidale zastave, grbove, natpise, razbijale cimere ugnjetača i narodnih izdajica. Svaka sitnica iza koje viri tlačitelj lik oživljava počinjene nepravde i razdražuje ogorčenja.

Gromko se orio ustanak u sukobu s oružanom silom. Mlado i staro, prezirući svoje interese, svoj lični opstanak i ličnu slobodu, čak i život, svi su se valjali poput vala poplave prosvjedom. Vlast se bori svim svojim oružanim snagama: osudama, zatvorima, tamnicama protiv naroda koji je goloruk, živo oružje, živa oštrica, barikada, od žive narodne volje, a ova se ne da, ni preskočiti, ni srušiti, ni pregaziti.

Glavni grad bojno je polje na kojemu se bije mladež, građanstvo, radništvo, svatko na svojem mjestu.

I Mirjana neviđeno, neopaženo stupa u redove momčadi. Nitko i ne zamjećuje da je žena. Ljudi nemaju kad spaziti tko je na barikadama, tko dodaje borcima oružje. U kreševu su oči, misli i osjećaji usredotočeni u nišan borbe. Ovako neopažena, osjetila se Mirjana slobodnom i zagazila u fronte koje bi joj bile nepristupačne. Tu je našla često i drugarica svojega spola u kojima je zov narodne trublje prevladao osjećaje jednake onima što su izgarali njezino srce. A to podigne njezinu smionost. U opojnosti, u ekstazi, ona se utaplja u borbama, znajući da svaka pojedina kap sačinjava more i snagu njegovu.

A kad bi kasno u noć bitka po ulicama utihnula, vraćala bi se s demonstracija, spremala u dnevnik događaje i svršavala zanosito:

"Proživljavam dane života kakve sam željela. Ne gleda se tko sam i ne pita se što sam. Uzima se moja snaga za najljepše ciljeve ljudskog života. Život je moj lijep, bogat, bujan, svjestan. Tek ovo znači živjeti. Divni, lijepi dani kako vas ljubim. Darujte me srećom za koju je jedino bilo vrijednom pretrpjeti sve moje jade ..."

"Služiti domovini u bojevima protiv osvajača. Za tim sam čeznula već tada kad sam u samostanu prvi put primila u ruke povijest domovine. Za tim sam čeznula s najdubljom sviješću u tuđini. Čeznula u svakoj svojoj pjesmi. Čeznja se ispunila, san se pretvorio u zbilju, veliku, divnu, veličanstvenu zbilju kojom grmi probuđeni narod da ga nahrane ljubljenom pravicom. I doći će dan njegove svečane velike gozbe! Doći će jer je pisano da ima sudnji dan kad će zli biti kažnjeni, a pravedni nagrađeni. Vjerujem u to. Doći će. Ne

danas, sutra, možda ga neću dočekati. Ali ja ga doživljam u svojoj vjeri. I na koljenima hvalim Boga što smijem biti služavka u službi pravice. Trhonoša u boju za slobodu domovine. O, divni, najljepši dan mojega života. Pružite mi uvjerenje da koristim domovini, dakle, potpun sam čovjek! ..."

Mjesecima bukti ta borba i visoko diže zastavu orkan narodne volje. A onda je predstavnik sile položio oružje. Oluja se stišala, pročistio se zrak, narod je odahnuo, primio olakšanje, ali je nastavio da se sprema za nove borbe.

Borba je očeličila snage u Mirjaninu duševnu životu. Daleko je očajavanje od prepaćenih nesreća. Pokrila ih je crnim pokrivačem kao što se na odru pokrivaju mrtvaci. Okrenula je glavu i sjećanje od svega. Samo je Doričina smrt ostala vječno nezacijeljena rana. Kao brazgotina izgubljene ruke koja vječno podsjeća na žalost da nešto nedostaje što je bilo tako potrebno za život i sreću.

Prošlost su pokrile magle. U njima su se potopili likovi koji su navijali mučila njenom životu od djetinjstva. Samo ne može zaboraviti udarac što ga je primila u posljednjem pokušaju da sagradi dom s braćom. Posljedice te sramote stalno joj izjedaju dušu, nameću tešku ekonomsku borbu i osuđuju na oskudijevanje i hranom, odijevanjem i svakom udobnosti. Živi kao proletarac, vječno u neprilici zbog neplaćenih računa. Ipak, borba je osvježi duhovno. Od toga je njezin rad jači, a život svjetliji. To zapaža i prijateljski topla Ružičina duša i u brizi za Mirjanu pokušava iskoristiti njezinu svježinu za svoje prijedloge:

- Dok su bile borbe, nije se s tobom moglo govoriti ni o čemu. Ali sada bih te htjela opomenuti. Dok si mlada, moraš misliti na život u starosti. Bit će ti pusto, jadno. Ipak bi trebala misliti na ponovnu udaju.

- Ni u snu ne mislim na to - nasmije se Mirjana.

- A kad ti se netko udvara, onako iskreno, kad vidiš da te ljubi i htio bi te uzeti, nemoguće je odoljeti. Ljubav je priljepčiva.

Iznenadeno sluša Mirjana prijateljicu:

- Kako? Mene nikada nitko nije ljubio. Niti mi udvarao. Zar sam ja nalik na ono što se traži od žene koju muškarac može ljubiti?

- Ne moraš biti madonska ljepota.

- Nešto manje od madonske, ipak bi trebalo. Ti si prekrasna i ne možeš shvatiti da ima žena kojoj nikad nitko nije našao razloga da udvara. Ovih nekoliko godina što sam ovdje razabrala sam da muškarci udvaraju ljepoticama jer ih ljepota izaziva, a kod onih manje lijepih ...

- Valjda i kod njih ima nešto lijepo i vrijedno ljubavi, dakle, i kod tebe - upada Ružica u obranu prijateljice. - Ja sam najprije mislila da se za tebe zanima gospodin Milan Domić.

- Ali u drugarskom smislu. Nas veže prijateljstvo.

- Iz kojeg kasnije nastaje ljubav.

- Sasvim nemoguće. Svi oni koji sa mnom druguju vele mi: u društvu sa mnom zaboravljaju da sam žensko. A to mi je najveća pohvala.

- S tvojeg stanovišta, ali ja bih se na to čestito ljutila, uostalom, opazila sam kako se oni kreću oko tebe. Kao da si im muški kolega. Više puta sam se zbog toga srdila. A što je s Milanovim stricem, direktorom Domićem?

- Ni govora. On je neizmjereno plemenit čovjek, izvanredno draga i poštena duša. Zajedrio s nećacima meni su prijatelji, istomišljenici i ni trunka više. A ja drugo i ne želim.

- Imala bi obitelj kao ja, muža i djecu. Nisi to nikad željela?

- Ne. Nisam za to valjda rođena. Ali ja i danas čeznem da budem dijete. Imati roditelje. Zahvatila me ta želja kao u tuđini, bolovanje za domovinom. Otkrit ću ti tajnu: tražila sam već više puta novinskim putem bračni par bez djece da me uzmu pod svoje. Službu nikad ne bih napustila, ja bih takve roditelje i uzdržavala svojim radom. Toliko me spopada čežnja za roditeljskim krovom. Ponude su stigle od nekoliko ljudi obrtničkog staleža koji u kući trebaju pomoćnicu. Od intelektualnih krugova ni jedna jedina. A ja nisam odabrala sebi kao poziv kućanstvo, ostala sam tako i bez te vrste roditelja. Koliko sam se nadala od ovih mojih oglasa u novinama. Ali ništa. Napustila sam, dakle, i tu nadu.

- Čuj nešto zanimljivo: trojica tvojih znanaca već su me pitali zašto se ti ne udaješ. Svaki od njih dao mi je razumjeti da bi te uzeo.
- Jer se pripovjeda da posjedujem čitav imetak, sudeći po imućstvu mog oca. Je li?
- Nemoj druge suditi po tvojoj prvoj udaji. Ima dobrih i poštenih muškaraca.
- Takvi mi neće lagati. Primaju me za druga i prijatelja.
- Da, ali to ne znači ništa. Ne mogu shvatiti da ćeš cijeli svoj život proživjeti samotno. Ljudi nemaju poštovanja prema ženi koja je sama, uvijek je ogovaraju, napadaju, ocrnjuju, ne priznaju nikakav rad ni sposobnosti ako iza leđa nema muškarca.
- To sam već često čula. Ali ja sam svoja i samostalna.
- Bila ti ne znam kako samostalna i svoja, ostat ćeš nišan svake zlobe jer svi znaju da te nema tko braniti. Tek muškarac iza tvojih leđa pružit će tvojoj sposobnosti vrijednost. Buniš se protiv toga, a ipak je tako. Ti sama o sebi bez ikakvih protekcija i bez obrane nećeš nikada ništa značiti, pa da učiniš ne znam kako veliko djelo. Muškarci i žene složno će ti uskratiti priznanje. Takav je svijet. Ne možeš ga promijeniti. A ja bih rado da se ti ipak domogneš neke zaštite i da se toliko ne mučiš. Strašno je gledati kako se ubijaju radom, dane i noći.
- Upamti kad ne budem mogla raditi, onda mi smjesta naruči grob. Sve me ubija, samo me rad oživljuje. Sve je mučilište, samo je rad užitak. Dakle, ne smiješ ga huliti. Ali priznajem. Ovako sama, goloruka, bez obrane, bit ću stalni nišan svih zlobnih kukavica. Ipak, da se netko i nađe tko bi uzeo ovako neugledno ružno stvorenje, ne bih prihvatila. Ta bi me zaštita veoma skupo stajala. Pusti me, dakle, Ružice. Očekujem vrijednije ciljeve od braka. Doći će opet moji dani borba i rada.
- Ne razumijem tvoju prirodu. Zašto tako osjećaš? Zašto toliko luduješ za nekakvim ciljevima rada i borbi? Kad sam te promatrala u onih nekoliko borbenih mjeseci, činilo mi se, oprosti, da nisi prisebna. Što je to u tebi?
- Znam li ja što? Ne znam. Ali okaniti se ne mogu, makar vidim da me svi smatraju nekakvom ludom. Zar sam ja kriva što nisam drugačija? I zar je tolika sramota što sam takva?
- Nije, ali žene su sasvim drugačije stvorene. Upamti: kad se jednom razidu oni tvoji prijatelji i kad ne budu političari više trebali tvoj rad i tvoje pero, onda će te napustiti i odbaciti kao iscijedeni limun. To mi je rekao jedan književnik koji je dobar s mojim ujakom povjesničarom. Ja sam ti rekla, a ti razmisli.
- Vrlo crno proročanstvo. Pa ipak ne bih mogla drugačije. Privlači me narodna borba i da smijem poći u onaj vrtlog u miru, kao što sam smjela poći u nedavnoj borbi, mogla bi reći: sretna sam. Sve drugo ne može mi dati nimalo sreće.
- I to će biti tvoja nesreća. Pazi što ti velim, a zaslužila si bolju sudbinu. Razmisli.
- Mirjana gleda Ružičine oči, crne kao noć. U njima svijetli ganuće, dobrote srca lijepe žene i poštena istina plemenite duše. I ona ponavlja svoje savjete, dokazuje svoje razloge, upozorava je na pojedince koje bi odabrala Mirjana za brak, a ona joj obrazlaže kako je izlišna svaka riječ. Onda je prijateljica moli:
- Barem mi ispuni želju da se ne tuđiš od ljudi. Ako imam društvo ti odlaziš. Kad idem na zabavu, ti ostaješ kod kuće. Ako se već ne kaniš udavati, a ti barem ne bježi od svijeta kao neka čudakinja.
- Tu ti želju mogu ispuniti kad budem imala vremena.
- Znala je, prijateljica je želi povući u društvo, ne bi li je privela u brak. I nasmiješena ide s njom među ljude da joj pripravi veselje.

SUDBONOSNO OTKRIĆE

Prvi put nađe se Mirjana u društvenom životu gdje se zabavlja, veseli, pleše i priređuju večere. Prvi put gleda oko sebe, a ne u sebe. Ne raspreda svoje misli, ne brinući se za ljude i život. Gleda ih, sluša, razgovara s njima, promatra i razmišlja o njima. Nastoji prozrijeti

što pokreće to građansko društvo, što ga veseli, a što rastužuje, čemu živi, s kakvim mislima i osjećajima.

I dok ovako promatra stvaran život, iznenada opazi nešto što nikad nije imala prilike zamijetiti. Otvorio joj se iznenada vidik na prostor između svoje ličnosti i okoline. I razabere neku čudnu pojavu. Tek što se ljudi s njom upoznaju, čas razgovaraju, odmah se požure da je ostave kao da su osjetili nešto neprijatno. Opaža na sebi neke začuđene znatiželjne poglede kad dolazi u nepoznati krug, a kad se nakon upoznavanja razvije razgovor, smjesta ljudi pokazuju neku nelagodnost. Svi pogledi hvataju okolo kao kad ljudi u neprilici traže neku izliku da se mogu ukloniti. U tome su držanju muškarci manje diskretni od žena. Povedu s njome razgovor uvijek s nekom podrugljivošću, ili čak s jasno izraženim naglaskom prezirnog neprijateljstva. A oni koji slušaju njezin razgovor s drugima pokazuju neskrivenim smiješkom ili gestom da im je nešto smiješno. I bude joj jasno: ima nešto zbog čega društvu nije ugodna, štoviše odbija ga od sebe.

Ali što?

Promatra sama sebe, nadzire svoj nastup, govor, vladanje. Ne može opaziti ništa. Ne pita Ružicu jer zna da joj njezina tankoćutnost ne bi dopustila reći istinu, a ova mora biti svakako neugodna. I kad god se vraća iz kakvog društva u svoju sobicu, slomljena klone u samoći. Po njoj se razliju mlazovi podrugljivosti što izbija iz govora, iz pogleda, iz svakog izraza onih s kojima se upoznala i govorila. Uzalud. Između nje i ljudi ima neka ograda koja ih od nje odbija. Ima neki neznatni tajni odnos, neke nevidljive zrake ili sile od čega zazire muško i žensko i izbjegava njezinu blizinu.

Sve više istražuje i njih i sebe. Sve se dublje zagledava za nečim mračnim, podmuklim što je udaljuje od ljudi. Traži, muči se neodgovornim pitanjima kao ono u djetinjstvu kad se našla pred željeznim zastorom nerazrješivih tajni života. I muči se kao tada, a ne želi pitati ni prijateljicu ni svoje istomišljenike i drugove.

Jedne večeri pozvala je Ružica veliko društvo u čast svojem bratu koji je položio ispite. Mirjana je pomagala u kuhinji dok je prijateljica primala svoje goste. U tom poslu Mirjana naglo izađe iz kuhinje u predsoblje i opazi nekog znanca kako čita pismo. Čim ju je ugledao, zbuni se i gurne rastvoreno pismo u džep zimskog kaputa koji je visio na vješalici. On je pozdravi a zatim uđe u salon. Ona je ostala. Njegova zbunjenost je zanima. Pogleda u kaput kamo je u hitnji spremio pismo. Očito u neprilici, nije pogodio džep i pismo je palo na kal jače pod kaputom. Ona ga digne. Znatiželja i instinkt nukaju je da pogleda što je. U čas zapne joj oko baš o njeno ime. Ni časa ne promišlja i pismo spremi u džep.

Kad su te večeri gosti otišli, sjeti se indiskretno prisvojenog pisma i počne čitati:

"Dragi prijatelju! Čim sam otputovao iz Zagreba, smjesta sam se propitao i saznao ovo. Otac Mirjane Grgićeve uistinu je toliko imućan da joj svaki zaduženi čovjek može udvarati. Za mene bi morala imati deset puta toliko. Ima ružnih žena koje čovjek uzme zbog novaca, ali barem su nekakva pojava. Jednom si je prisposodobio gljivi koja na kratkoj stapki ima veliki klobuk. Ne mogu zaboraviti tu divnu karakteristiku. Ali kad me već pitaš što o njoj mislim, ne mogu drugo nego ono što vele i drugi: nemoguća, odurna muškaraca. Razgovore koje ona vodi karikatura su ženstvenosti. Pričinja mi se kao nekakav đaćki stekliš. Smiješna je u punom smislu riječi. Zašto da i ti budeš smiješan? Milan Domić jednom je krasnoslovio u kavani kako je ona dobar, vjeran drug. To je sve lijepo, ali za ženu su potrebne druge osobine i barem da nije rugoba."

Dugo Mirjana razmišlja nad pismom. Onda pozove k sebi Ružicu i daje joj ga čitati. Tankoćutnost prijateljice ljutito prosvjeduje i pobija. Mirjana joj otkriva kako je sama zapazila da odbija od sebe ljude, a uzalud je tražila tome povoda.

- Sad je tajna riješena. Moraš odustati od svih svojih savjeta da me udaš. Prava je sreća što me brak odbija kao što ja odbijam ženike. Da sam sada kojim slučajem udana, smjesta bih raskinula veze. Sad znam na čemu sam i to je prava blagodat.

- Ne misli tako. Imaš samo tri pogreške: prvo: ne brineš se za svoju vanjštinu, odijevaš se u bluze s muškim ogrlicama i manšetama kao muško-žensko. Drugo je: kad si u društvu.

Umjesto da se zabavljaš kao druge žene, neprestano zapodijevaš razgovor o politici, o borbi, o ženskom pravu i tko bi znao o kakvim sve to stvarima, a to dosađuje muškarcima i ženama, čak i meni, a pri tom je svaka tvoja gesta muška. Treće: ideš u kavanu sama ili s političkom mladeži, ideš u javne lokale na političke skupštine, još i danas, pa to je strahota. Nijedne žene tamo nema, kažu mi gospoda, samo ti. Zbog svega toga zovu te muškaračom. A kad te vidim ovdje kod kuće, kad meni pomažeš, pereš moju djecu, ljuljaš mojeg sinčića odijevajući ga, kao da nisi ista.

- Uvijek sam ista, uvijek, ali ti bi me u svjetlu svoje plemenitosti htjela pregraditi. Drugi me gledaju kakva jesam, naime, nemoguća muškarača. Sad vidiš zašto me nikad nitko nije ljubio. To otkriće mora i tebe izliječiti od svih tvojih materinskih savjeta da potražim zaštitu u kakvoj udaji. Svim znancima koji te upitaju ne bi li kupila muža, reci da im taj luksuz nije potreban.

- Kad bi imala muža, Mirjana, misliš da bi tko od njih opažao tu tvoju muškost ili te osuđivao? Rekli bi da si vraška žena, a kad bi tvoj muž bio naročiti čovjek, po ličnosti i položaju, još bi mu laskali da ima izvanredno odvažnu i pametnu ženu. Svaka tvoja pogreška nestala bi u sjaju muževljeve svjetlosti. Svaka tvoja odlika porasla bi dvostruko. Sve tvoje pjesme i sve što pišeš oni bi prosuđivali u zrcalu položaja, imena i ugleda tvog muža. Znam što hoćeš reći: to je žalosno i nepravično. I ja to velim. Ali druga na tvom mjestu, pa da je i ružna, što ti nisi, učinila bi drugačije. Izrazit ću se tvojim riječima: druga bi sebi muža kupila mirazom da ima društveni oslonac svojem radu. Ti to nećeš nikada učiniti, ali ja ti spominjem samo zato da vidiš kako žena po sebi nema nikakve vrijednosti ako uz nju nije muška obrana. Učiteljice namješta država. Reci: što sve one sirote moraju pretrpjeti? Kako ih progone jer su osamljene? Ne maju muža i svatko im zagorčava život.

- Sve ja to znam, Ružice, a ipak idem dalje sama. Zadovoljna sam što me Bog darivao takvom istinskom prijateljskom dušom kao što si ti.

- Ali ja ti ne mogu pružiti ništa, osim utjehe i saučešća. A to je ništa.

- To vrijedi više od svega blaga. Ja i ne želim ništa nego malo duše i srca. Ti si najčišći tip poštene osjećajne duše. Takvi su prijatelji dragulji i sretni su oni koji se mogu okititi takvim skupocjenostima.

Sutradan Mirjana ide po običaju u kavanu gdje bi se svake večeri našla s doktorom Milanom Domićem, njegovim ujakom Ivšom i njihovim sumišljenicima, pa bi raspravljali o raznim problemima.

Danas je došla nešto ranije. Za stolom sjede dva mlada književnika i mlada umjetnica sa svojim mužem. Mirjana se redovito viđevala s inteligentnom i uglednom umjetnicom. Njezin nastup, govor i obrazovanje natjecali su se s nekom tajanstvenom privlačivosti njezine vanjštine. Nijedan muškarac nije mogao proći uz nju, a da ne bi zastao privučen neodoljivošću te pojave. A osvajala je istodobno i žene uvjerljivom ljubaznošću.

- Sjednite samo k nama - zovne ona Mirjanu. - Gospoda Domići i njihovo društvo očito su zakasnili. Vidim vas svakoga dana s njima u kavani. Vi ste, uistinu, jedina žena koja se usuđuje sjesti s gospodom sama u lokalnu.

- Vama je to simpatično? - pita umjetnicu preko stola jedan od dvojice književnika.

- Da, meni je simpatično kad žena ide hrabro preko društvenih formalnosti kao gospođa Mirjana.

- Manje pristale dame uvijek žele biti barem originalne.

- Ja nisam dama, nego muškarača - otkreše Mirjana. - Osim toga, radnica sam, a u tome ne može biti ništa originalno, nego samo pošteno i mučno.

U to se približi neki gospodin i prekine razgovor. Gospoda se odmah svrstaju u partiju biljara. Umjetnica pošalje s njima i svojeg muža pa onda sjedne k Mirjani:

- Nikad žena ne smije dopustiti da joj muškarac kaže takve grubosti.

- Ponajprije nemam mogućnosti zabraniti mu, a onda, rekao je istinu.

- O tome imam svoje zasebno mnjenje - veli umjetnica.

- Smijem li ga saznati? - Ali posve istinski kao da govorimo o trećoj osobi? - moli Mirjana.

- Učinite mi tu ljubav.

- Kad dopuštate, drage volje. Ponajprije, nikad žena ne smije na svoj račun zbijati šale, i time priznavati kakav nedostatak svoje vanjštine. Vaša pojava ne imponira, a to bi vam svakako bilo potrebno da ljudi vjeruju u vaše sposobnosti. Za ono zvanje u kojem se krećete vanjština više puta nemilosrdno briše uvjerenje u ljudima da smo od Boga primili kakve izuzetne darove. To se događa i s vama. često sam već razmišljala pošto smo provele koji sat u razgovoru: zašto je priroda vašu dušu smjestila u takvu vanjštinu? Niste ružni u smislu te riječi. Nešto je drugo po srijedi.

Znatiželjno Mirjana gleda u njezine pametne oči.

- Ne posjedujete ono nešto što čovjeka čini okolini ugodnim ili, kako se to banalno kaže, simpatičnim. Iz vašeg nastupa, načina, govora i čitave pojave, struji neka čudna snaga koja odbija: Smijali se vi, smiješili ili govorili ozbiljno, ništa od toga ne privlači, naprotiv pobuđuje nešto strano, neprijazno, umišljeno, oholo, a tragedija je u tome što je baš obratno. Ne samo što niste oholi i umišljeni, nego ste odviše skromni, nesamosvjесni. Nosite u sebi klicu osjećaja svoje ništetnosti do krajnjih granica, a pobuđujete obratan dojam. Kad s vama govorim i vi se zanesete u razgovor, vidim nepravdu prirode. Vaša je duša utamničena u tijelu koje je u potpunoj suprotnosti s vašom istinskom ličnosti. To je upravo podrugljiva, podmukla, zlobna prevara prirode. Cesto sam vas promatrala i opazila sam da je vaša vanjština na putu svakom vašem uspjehu.

- Sad mi je mnogo toga jasno.

- Nećete naći nigdje ni prijatelja ni onih uspjeha koje biste postigli da posjedujete ono što ljude osvaja. Mnogi prazni ljudi i nitkovi polučuju u društvu sve što hoće, samo zato što posjeduju privlačnost. Ili se umiju učiniti privlačnima. Vi biste trebali nastojati da korigirate svoje nedostatke.

- Ne da se to.

- Ne. Žena to može. Valja se dotjerati i nastojati barem markirati neku ženstvenost. Trsitи se da je uzmognete prikazati. Muškarci su tako tašti da im godи svaki koketni pogled i manje lijepe žene ako bi u nje mogao naslutiti ženstvenost. Polaskati muževima vrlo je važno. Oni su do srži tašti. Koja žena zna to iskoristiti, osvaja i pojedinca i skupine.

- Jednom riječi: morala bih početi gimnastiku osvajanja simpatije da nađem neku vrijednost?

- Jest. Inače, uistinu, nećete imati ni prijatelja ni prijateljice niti ikakvih uspjeha. Ako iza vas nije netko tko vam daje svoju svjetlost, kao sunce mjesecu, morate je sami stvarati umjetno, proračunato.

- Ostat ću, dakle, u vječnom mraku.

- Lijepo je biti ponosan, ali nije korisno. Morate tražiti ljudske simpatije, prikazati se onakvom kakvom vas ljudi žele, a ne kakvi jeste. Zavarati valja ljude, laskati njihovoj taštini. Oni i neće drugo, nego to. Jednom ćete spoznati kako je takav ponos ubitačan za svaki uspjeh. Odglumiti simpatičnost koristit će vam isto tako kod vaše služavke kao i na političkoj tribini, u uredu ili u vašem literarnom radu. To je potrebno i muškarcu. Žena pak mora imati, ili ljepotu ili barem šarma, ali svakako utjecajnog muža. Bez toga se ne može ništa.

- Onda ću ostati ništa. Jer ja nemam ničega.

- Pokušajte steći.

- Sami uviđate da to nije u mojoj vlasti.

Doktor Domić već se približio toliko da su morale ušutjeti. Sjeo je k njima i započeo razgovor o umjetnosti. Umjetničин se muž doskora vratio od biljara i supruzi se sprema na odlazak. Mirjana i Milan Domić ostali su sami.

- O čemu ste tako povjerljivo i živo razgovarale? - pita on.

- O mojoj nemogućoj, nesimpatičnoj pojavi koja mi kvari uspjeh u društvu i u radu. A to je istina.

- Nije. Sjećate se kad sam vas prvi put sreo u kući vaših roditelja? Bile su tamo lijepe žene, a kad sam čuo o vama onu anegdотu s banom Hedervarijem, pobudili ste u meni toliki interes da se nisam brinuo za ljepotice. Zanimalo me vaše mišljenje, vaša neobična

hrabrost i sve sam vrijeme bio s vama. Upravo sam se ljutio kad su vas udavali za stranca. Bili ste mi simpatici. Naravno, vaša je majka sasvim krivo pretpostavljala da ćete se zaljubiti u mene. Uostalom, da sam lijep i simpatičan, kao što nisam, možda to ne bi bilo isključeno.

- I da sam ja bila lijepa i simpatična kao što nisam, možda ne bi bilo isključeno da biste se vi bili zaljubili u mene. A to bi mi bilo vrlo žao.

- Zašto? - upita on začuđeno.

- Jer se ne bih mogla ni za koga udati i kad bih vas morala odbiti, ne bih u vama imala druga.

- Istina je. I tako smo nas oboje nelijepi i nesimpatični dobri vjerni prijatelji. Vjerujete li barem u moju iskrenu odanost?

- Vjerujem. I ta prijateljska odanost vrijedi mi više od svega.

- Znae, Mirjana, zapravo ne bih mogao vas zamisliti kao ženu koja ljubi.

- Ni ja - nasmije se ona.

- Ali vašem duhovnom životu upravo pristaje ovaj takozvani muškarački nastup. Vama nisu cilj kuća, muž i djeca. Vaši su životni ciljevi borba, javni rad, ideje, ljubav za visoke čovječanske krijeposti. Vaša ljubav za domovinu čini mi se više puta kao neki strastveni zanos. Da imate otvoreno polje rada kao muškarac, uvjeren sam da biste možda izvršili velike stvari.

- A sigurno i lude. Vjerujte, strahovito sam nesretna što nisam muško. Znae, Milane, taj crv rastočit će cijeli moj život. Već mrzim sama sebe jer sam žena.

- Okanite se tih misli. Bila bi prava sreća za vas da ste se rodili u Rusiji ili Engleskoj. Naročito u Rusiji. Tamo biste imali široko polje rada i muškarci bi vas ozbiljno primali u svojem krugu. Kod nas ste se rodili prerano. Ali zato imate svoj krug mladeži koja vas razumije i štuje i za vas bi pošla u vatru i vodu.

- Pravo velite. I dok su oni i vi sa mnom, osjećam se čovjekom kao u našoj borbi.

- I opet će doći borbe i naći ćemo se zajedno.

- Evo, dolaze uvaženi secesionisti.

- Koji su nestalni kao sezonski leptiri.

Otmjen muškarac približi se i pita podrugljivo:

- Raspravljate o najnovijoj patriotskoj tiradi gospođe Mirjane?

- Da ste vi dali koju od njezinih patriotskih tirada, barem biste osjetili zadovoljstvo da ste pridonijeli narodnom buđenju. Ali u najžešćoj narodnoj borbi vaša muza nije ništa ni čula ni osjetila, osim erotskih čovječnih pojava. Narod za vas ne postoji. Žitni hambari, plug ne postoje više za degenerirane potomke velikog feudalizma.

U času se nadoše u žestokoj prepirci. Doktor Milan nadvikuje književnika:

- Hrvatskom se prolijevala narodna krv, u tamnicama zvečali lanci, orkan narodnog osjećaja bjesnio je čitavom zemljom, a vi ste sjedili po kavanama, šalili se i pjevali pjesme golaj ljepoti.

- Umjetnik ima da stvara umjetnost zbog umjetnosti, a ne da ilustrira dnevne događaje.

- Dnevni su događaji život, a ona borba bila su najdublji krikovi narodne duše. Ako umjetnik pripada ovom narodu, mora ih osjećati i čuti. Mnoga pjesnička djela nastala su u virovima najžešćih narodnih borbi i stekla su svjetsku slavu do danas.

- Ali su promatrana iz velike vremenske daljine. Vi ste htjeli da pjevamo i pišemo o borbi, što je u proljeće i ljeti grmila oko nas? Čovječe, to ne bi bila umjetnost, to bi bili pamfleti.

- Krasno shvaćanje. A zna li vaše umjetničko veličanstvo da narod sve što se oko njega događa odmah sklada u pjesmu, a smijete li vi narodne pjesme nazvati pamfletom?

- Vi ste političar, ne shvaćate svrhu artizma.

- Koju je svrhu imao vaš secesionistički artizam? Zakriještala je stara, od drugih odbačena trublja, a narod je začepio uši od toga kriještanja i trublju bacio na smetlište. Danas je vaša moda tražiti svoje sujete u Rusiji, u Francuskoj, u Italiji, po čitavom svijetu, samo ne u ovoj okolini. Po ovim djelima čovjek bi mislio da ste stranac. Ja to smatram

naprosto umjetničkom izdajom svoje grude.

- Ne možeš raspravljati s političarom. On bi sve htio upregnuti u politička kola.

- Narodna borba nisu politička kola, nego ideali, sadržaj narodnoga života, njegove muke i rane i plač - upadne Mirjana.

- Sada se, naravno, moram predati - podrugljivo će književnik.

- Vi ste već davno predani, zaboravljeni, moj gospodine - veli Milan. - što vrijedi književnost narodu ako ne nosi u sebi njegovu dušu, njegove ideale, njegove muke, borbe koje plaća svakim danom svojim životom. Kako smijete neko djelo nazvati našim ako u njemu nema ništa našega?

- To, dakle, znači: ne priznajete djela u kojima nema narodnih tirada i političkog razmatranja?

- Vidite kako ne shvaćate što ja mislim pod tom riječi: naše. Ali vi ste tako daleko od svojeg naroda. Dijeli vas od njega ocean i ne vidite preko ni njegovu obalu, a kamoli ljude.

Stigoše Ivša Domić, njegov nećak Zvonko i ostali njihovi istomišljenici, a književnik ustane i oprost se, dok su oni drugi sjeli raspravljati o svemu što je ispunjalo njihove duše.

U pustoj noći Mirjana raspravlja sama sa sobom. Godinama nije vodila računa o svom odnosu prema okolini. Godinama se nije pitala kako djeluje na ljude. Nije se našla sama sebi nasuprot, pogledala svoje lice, odmjerila svoju pojavu, zavirila u izražaj svoje ličnosti prema drugima. Nije opazila sebe u svojim bližnjima, u prijateljima i neprijateljima. Vječno povučena u sebe, u svoju dušu, u svoje patnje, bila je slijepa za raspoloženje što ga proizvodi na ljude i ne sluteći koliko to utječe na njezinu sudbinu. Sad se pred njom digao zastor nečega novog, dosad nepoznatog. Otkriće teško i porazno.

"Jadna moja sudbina! Dakle, imam pomagača u sebi samoj! Ja sama potpomažem svoju nesreću? Ličnost moja, kojom me nepravedno natovarila priroda. Lišena pristalosti pojave, prijatnosti, nastupa, svake mogućnosti da budem okolini ugodna, pobuditi uvažanje koje treba svakom čovjeku u životu s okolinom. Još više: nosim u sebi neku snagu koja odbija svaku ljudsku dobrohotnost prema meni. Sve što drugi mogu naći u meni, jest smijeh?"

Užasnuta bulji u tu zvijer što je iznenada iskrsla pred njom i drži je svojim kandžama. Nikad nije ni naslutila njezinu prisutnost. Nikad načula njezino rezanje od kojega ljudi bježe. Dakle, zato joj je majka tražila muža posredovanjem neke žene za plaću? Zato ju je gurnula Nađu, dajući mu miraz, darove, zato je dolazila s punim sanducima. Znala je mati: drugi bi tražio mnogo više. Onu staru škrticu može uhvatiti i držati neprestanim plaćanjem. Možda se i nije toliko zanosila njegovim krijepostima koliko sigurnošću koju je pružao da ga jednog dana neće protjerati Mirjanina odvratna vanjština? Zato je tako uporno tražila da ostane kod muža jer je znala da nikad neće naći drugoga?

Progonili su je u uredu kolege, i majka i braća. Bili su razdraženi protiv nje nečim u njoj? A Marta? Tenšek? Stari Lacko? A Dorica, Marko, braća Domići, njihov stric? A Ružica? To su oni o kojima veli doktor Domić: njima je do sadržaja, a ne do vanjštine. Ali živimo među ljudima, brojnim ljudima, a oni traže ugodnost, ljupkost, prijaznu ličnost koja osvaja.

Zar su joj se zbog toga rugali one prve večeri povratka u domovinu u onoj gostionici? Majka joj je rekla izravno u lice: neka se pogleda u zrcalo kako izgleda. I kuma je neprestano govorila da nije lijepa, a sve je to prošlo kroz njen sluh, a da se nije zaustavilo u razmatranju. Mislila je, koliko mislila, a ništa osluhhula za sebe, nikad pogledala na sebe. "Kao ptica leti Mirjana po zraku i zato ništa ne vidi" - rekla je Marta. Ništa nije vidjela, ništa slutila ni znala. Išla je svijetom, misleći: ljudi joj gledaju u dušu kao u obraze. Vide točno njezine misli kao na tijelu haljinu. Dobivaju svoj dojam o njoj po duši i svemu onome što se u njoj događa. Zaboravila je da vanjština nosi polovicu odgovornosti za čine ljudi prema njoj, nosi veći dio njenog usuda koji joj kroje ljudi, sugeriraju vanjskim izražajem pojave. Zaboravila je da čovjek svojem bližnjem donosi sebe na sebi, a ne u sebi.

"A ja sam sebe donosila njima u savršenoj potpunosti nesimpatičnosti svojeg bića. Nesnosna muškarača. I zašto? Zar se priroda zabunila, stvarajući me u zametku? Nije li me

možda htjela stvoriti muškarcem i pobunom mi dala žensko tijelo, a ostavila muške izražaje i muške težnje? Bilo što, u meni leži neka neman kao neizlječiva bolest što ljude tjera od mene. Neman me nosi u svojim raljama. Izbjeći joj se ne da. Pomoći nema. Spasa nema. I nije me briga.

U prsima joj leži mora, u srcu optužba prirode. Stid je pritište k zemlji. A ipak neće priznati samoj sebi da je to otkriće razapinje na nova mučila. Neće priznati. Prkosi prirodi, dobacuje joj svoj prezir. Ne nastoji se oteti njezinu prokletstvu, prikrivati zadani joj žig. Razgaljuje ga i s podrugljivim prezirom smatra uresom. Ne prima Ružičine opomene ni umjetničke upute. Ide okolo kao gubavac koji je htio dokazati da se sa svojom nevoljom izvrsno osjeća. Svakim danom istražuje tu pojavu i dobiva nove dokaze. Oni koji su priklanjali sklonost njezinu peru, čim bi je upoznali, ostali su razočarani, makar bi samo ugledali njezinu neuglednu pojavu. Žene je izbjegavaju čak u javnim društvima. Kao da je svuda nepoželjna, makar je uvijek povučena u pozadini. Svuda Mirjana osjeća prokletstvo svoje nepoželjnosti koju prije nikad ne bi zamjetila, nikad ni u snu osjetila. Tek ono pismo što ga je prisvojila, navelo ju je na trag, prisililo na istraživanje, dok joj napokon umjetnica nije dala pravu sliku njezine vanjštine. To saznanje izaziva sada njezinu nesklonost prema samoj sebi. Osjeća se stranom sama sebi. Nesnosnom. U dubini svoje duše mrzi svoju pojavu, ruga joj se, vrijeđa je.

A kad je svakidašnji život, posao ili slučaj dovodi u blizinu malog čovjeka, razabire da od njih struji k njoj mnogo prijaznosti, mnogo osjećaja. I sjeća se susreta u najvećoj bijedi njezina života s tim malim ljudima. Svi su joj oni bili dobri od početka do danas. I svaki dan nalazi uvijek nove dokaze njihove topline. Zašto u društvenim slojevima nema za nju sklonosti, a u ovim malim dušama ima? Zar oni proziru kroz ružnu koprenu vanjštine nepravde kojima ju je udario život? Instinktivno osjećaju dobrotu njezine duše? I ova ih zadovoljava? Ili je ona prema tim malim ljudima drugačija nego prema društvu? Možda je od djetinjstva ponijela sa sobom u život sasvim nesvjesno ugođaj tonova koje razumiju samo duše tog malog čovjeka? I zato su joj otvarali svoja srca kad god i gdje god je došla u njihovu blizinu? Oni ne opažaju na njoj one nesimpatične crte vanjštine? Ili prelaze preko njih ravno k dobroti duše koja im je bliža?

Ne može prozrijeti što je. Ali im se priklanja svim svojim osjećajima kao k starim prijateljima svojeg djetinjstva u kojemu su samo mali ljudi sudjelovali u razvitku njenog života, bili joj ocem i majkom, odgojiteljem i drugovima u igri, utjehom u plaču. Na svim putovima svoga života susreće se s tom sklonošću malog čovjeka. I sada, u času otkrića nepoželjnosti svoje pojave, u društvu nalazi u krugu tog siromašnog čovjeka razumijevanje i utjehu.

I još negdje. U krugu političke mladeži obojega spola. Ona kao da nije dio društva u kojem se kreće. Stalno traži Mirjaninu blizinu kao da ne opaža negativnost njezine vanjštine, ne doživljuje je kao ženu. Smatra je starijim drugom čijim se iskustvom koristi. U društvu te mladeži bukta zanos kojim vječno plamte Mirjanina duša, mozak i srce. I dok se kloni društva, provodi svoje dane samo u krugu mladih idealista koji su prema njezinoj vanjštini ravnodušni.

Ružica, međutim, opaža da se u Mirjani buni ponos i da prkosno naglašava svuda grubost svojeg nastupa.

- Silom hoćeš biti ljudima neugodna? - spočitava joj ona.

- Radim s odvratnošću svoje ličnosti ono što ti svojom ljepotom. Ne vidim je. Imam rad, a tome je svejedno kako izgledam. Ti imaš obitelj i tvoja ljubav prema njima bešćutna je za čar tvoje ljepote. Kad sam te opomenula zbog toga, rekla si: moji dragi trebaju moje srce, a ne moju ljepotu.

I tako Ružica napušta svoju borbu i nastoji Mirjani svim osjećajem pružiti mir u svojoj kući. Brine se za njezinu udobnost i uvijek joj je spremna pružiti koliko može.

A Mirjana se privinula svim srcem k toj ženi, što je svojim prirodnim razumom i dubokim srcem znala upravljati život svoje obitelji. Dala joj je srce, dušu, svoje snage. Sve što bi takva ljepotica tražila za sebe, nije ni opazila. Čitavu sebe dala je na oltar svojeg

obiteljskog ognjišta. I hvalila je Bogu što joj je dao život da ga može dati ljubljenima. Muž joj je uzvrćao ljubav brigom i radom, nalazeći sreću i rasonodu samo u domu. Osim nje i djece, ljubio je samo glazbu i pjesmu i sa strepnjom i srećom promatrao djecu hoće li naći među njima sljedbenika. Ljepoti tog doma priljubila se Mirjana, ne samo toplim osjećajem. Dijelila je s obitelji sve brige, promjene radosne i teške i osjećala se među njima smirena. Kad bi došli blagdani Božića, nalazila je u tom krugu sve one časove ljepote o kojima ljudi misle da se nalaze samo u novelama. Za takvih blagdana uhvatio bi Mirjanu strahovit napadaj rastvaranja njenih rana. Sve slike tužnog djetinjstva uskrsavala su Ružičina djeca što su tako sretno kliknula pod zapaljenim borom. To je potreslo tanke zidine njene zaboravi. Iz ruševina ustali bi zakopani tajni bolovi, krikovi, jauci srca djeteta što nikad nije osjetilo toplinu kućnog ognjišta, nikad mir majčina naručaja, nikad vedrinu roditeljskog kruga. Potresaj bi srušio Mirjanu kao padavica, kao potres. Bol bi je pokopala kao lava. Ružica je shvaćala taj napad, samo je ona razumjela, samo ona suosjećala. I znala ga je liječiti svojom tihom plemenitom diskrecijom. A onda bi se opet pridigla i hrabro krenula dalje putem na kojemu ju je čekalo sve više rada, sve više narodnih borbi, sve odlučnijih i težih, zamršenijih, a sve su zaokupljale svu njezinu dušu i pokretale sve njezine životne težnje, ispunile sve zahtjeve srca i duše, iscrpljivale sav svoj zanos. Uvijek se našla sa svojim perom, odazivajući se uvjerenju da koristi borbi. U tom su joj davali pobude i političari i drugovi i Milan Domić, uvjeravajući je svojom tvrdnjom: onaj koji napoji hladnom vodom žedne vojnike u borbi, dao im je nove snage.

U tom radu proletjele su munjevitom brzinom godine. Ružica je stanovala u vlastitoj kući. Mirjana nije mogla ni sanjati da uzme čitav stan dok su polovicu njenog dohotka gutale mjenice. A prijateljičina djeca su odrasla, trebaju više prostora. Mirjana je razabirala kako Ružičina majčina briga za djeca bije boj s prijateljstvom. I priteče prijateljici u pomoć. Sama joj ponudi da uzme njezinu sobu za djecu, a ona izlazi iz ove kuće lijepih dana, sa srcem punim boli, ali i ljubavi prema prijateljici i njejoj djeci koju je duboko zavoljela.

Povukla se u male prostorije u potkrovlju neke druge ulice. Tamo živi dalje sama samcata u neprestanom radu. A on pruža zaboravi nad grobljem što su iskopali u njenom srcu njezini najbliži. Ništa ne zna ni o kome. Kao da su na kraj svijeta. Ona samo radi. Radi i radi svuda gdje treba trhonoša, dodavača opeka, raznosača, pomoćnika, nevidljivog, neopaženog, a ipak toliko potrebnog. U tome nalazi odštetu za svoje davne sanje o nekom velikom golemom pokretu, nekim silnim djelima što su ispunjala maštu njezine mladosti.

NENADANI POSJET

I teče Mirjanin život dan i noć u radu. Kad odloži pero u uredu, vraća se kući u potkrovlje i opet uzima pero. Događaji se redaju od jednog pisaćeg stola do drugog. Od jednog pokreta u drugi. Svaka godina donosi nove borbe naroda koji se vječno talasa, čas većim, čas manjim talasima. U njima tone Mirjanina duša. Uživljuje su dubokim dahom. Za malu stvar daje velik dio snage i velik dio srca. U sitnom radu troši velike zanose jer vjeruje da sitan rad donosi velike koristi. A svrha je njezina života koristiti i samo koristiti i onoj zemlji u kojoj je ugledala život, koju ljubi svim ljudskim ljubavima, udruženim, stopljenim u jednu jedinu.

Jednog dana pokucao je na vratima njezina stana Marko. Godinama se nisu vidjeli. Čak ni pisali jedno drugome. Kad je ulazio u njenu sobu, jedva je prepoznala u zreлом muškarcu nekadašnjeg mladića. Pozdravili su se nešto začuđeni, iznenađeni. Vrijeme je otuđilo i razdvojilo prijatelje mladosti.

Ona je prva našla nit razgovora. Pita ga o njegovu životu, a on joj prikazuje sliku jednoličnosti na selu, u školi koja mu ipak pruža zadovoljstvo jer svojim duhom nadahnjuje nježne duše i osjeća svu odgovornost pred sobom i pred ljudima za svoj rad.

A onda prelaze oboje na svoje uspomene iz mladosti. One ih približavaju, povezuju,

uskrsavaju povjerenja mladenačkih dana. Prvu uspomenu posvećuju Dorici. Njegova duša još i danas" nosi na dnu zvukove prve melodije mladenačke sklonosti koja se počela razvijati prema mladoj djevojci, a Mirjana ju je ušutkala u strahu za Doričinu sreću. I dok promatraju sada sliku drage djevojke, Mirjana uzdahne:

- Iskinuli su iz mog života to milo dijete. Toliko je bila sa mnom povezana da me još i danas nakon toliko godina stalno posjećuje u snu, uvijek je sretna i vesela. I tako u snu provodim lijepe dane života. Samo u snu.

Kad su obišli grobove uspomena prošlosti, skrene Marko razgovor na sadašnjost:

- A ti živiš ovako samotno? Nadao sam se tome. Ipak, zar te katkad ne spopada želja za obitelji?

- Samo za takvom gdje bih ja još i danas bila dijete.

- A nikada za takvom obitelji gdje bi iza tebe bili muž i djeca?

- I tebi moram opetovati ono što sam rekla drugima: ne! Ne osjećam te želje. Ni priroda ni ljudi nisu mi dali taj osjećaj. Više puta razmišljam: kako je to? I zašto? Možda je tome pridonio i život pod roditeljskim krovom gdje j"e moja osjetljiva duša upijala u sebe sve što me moglo odvratiti od obitelji i muža. A i moj brak mogao je mnogo pridonijeti da sam izgubila to čuvstvo.

- I možda si zbog toga odbila od sebe koju mušku ljubav?

- Nisam imala prilike nikoga odbijati.

- Kako? Tebe muškarac nije ljubio?

- Nikada. I nisam žalila zbog toga.

- Valjda ti je ipak tko udvarao?

- Jednom mi je jedan rekao: "Ljudi vele da ste ružni i nesimpatični, a ja to ne vidim". - I ona se nasmije. - Vidiš, ovakva sam udvaranja doista doživljavala. A to je značilo: da su bili spremni neki uzeti u mene azil. Ali ti pitaš suviše stvari. Pogledaj me radije. Vidiš, nikad mi nitko u našoj kući nije kazao istinu o mojoj vanjštini. Samo majka, ali u bijesu pa nisam o tome ni razmišljala. Međutim, drugi su mi ljudi otkrili toliko toga i dali oružje za put u život. Da sam muško, i tada vjerojatno ne bih bila za oca i muža jer bih se dala samo idejama i skupnosti onim golemim slojevima ljudi što stradaju. Ali ni danas nemam ništa dati pojedincima, mene privlače borbe za ideje. Privlače me sve one bijede i nevolje što ih trpe ljudi oko mene. Uživljam se u njihov život, u njihove boli i kad pišem, osjećam da ih tješim i dajem nade.

- Dakle, tebe potpuno zadovoljava tvoj rad?

- Ne znaš kakva je to sreća u tihoj noći perom u ruci buditi klonule, tješiti žalosne, davati vjeru sirotama koje su mi tako blizu, bliže nego što sam ja sama sebi.

- To je tvoj užitak. Ali ja te pitam: da li taj rad zadovoljava tvoje snove s kojima si pošla u ovaj život?

- Sasvim sam bila zadovoljna samo tada kad smo vodili borbu protiv Hedervarija. Tada sam se osjećala potpunim čovjekom. Nije bilo razlike između mene i mog spola. Mogla sam i smjela biti u toj borbi vojnik kao i drugi. Ali nakon toga sve su borbe bile manje. One me nisu zadovoljavale. A pogotovo ne danas. Uvijek čeznem za borbom u oluji. Možda zato što precjenjujem svoje snage.

- Ili nisi nikad zadovoljna sa svojim radom?

- Ne mogu biti zadovoljna sa situacijom. Ali bit ću iskrenija: osjećam u sebi navalu nekih čudno velikih sila. One me gone i u meni bude predodžbu o nečem velikom i jakom što bih morala doseći. Bože moj, kako su sretni oni koji drugima mogu dati idejne vrednote, izbušiti neka velika duhovna vrela, pokrenuti bujice, dati im smjerove, zatalasati narodne duše u široke visine. Tko bi znao što to sve prohuja mojom dušom kad se zagledam u svemir? Osjećam kako tamo daleko gore lebde velike sile, goleme snage, neke nadnaravne svijesti koje ne mogu doseći, spaziti, osjetiti. Ni umom ni srcem dokučiti. A vjerujem da su tamo veličajne tajne, htjela bih za onim snagama, za onim duhovnim svijestima. Čudno je to. Uvijek me vodi misao nekamo, kamo ne mogu doprijeti ni moje tijelo ni moja snaga, samo misao luta svemirom i pada slomljena na zemlju. Kad svrnem pogled sa svemira

dolje k sebi, onda je sve tako neizmjereno sićušno i sve što radim ništetno. Manje od ništa. Ali me opet zahvati novi val zanosa i nastavljam rad.

- Jer osjećaš koliko je važno i ono sićušno što radimo svakog dana ako je u korist naroda i njegova napretka.

- Ali ja se uvijek osjećam kao konj trkač koji bi poletio divljim kasom, a upregli su ga u jaram. Moj usud stvorio me ženom i moram koračati sitnim koracima. To me često dovodi u očaj.

- I danas si ista kao što si bila. Vječito tražiš nešto daleko od pravog realnog života. Ipak živiš tu na zemlji gdje mora da je strahovito kad je čovjek ovako samotnan. Imaš li barem dobrih prijatelja koji ti pomažu snositi život?

- Polagano nestaju. Znaš koliko me prijateljstvo vezalo s Ružicom. Ali ona mi može dati svoje osjećaje samo iz daljine. Djeca su joj odrasla i sada su zaokupila, ne samo čitavo majčino srce, nego i svaki njezin čas. Mene moj rad opet sprečava da češće odlazim k njoj i tako se naši putevi rijetko kada sastaju. A gospodin Ivša nije više direktor našeg zavoda. Povukao se u mir i s njim se jedva kad slučajno sretnem. Svi moji politički drugovi i prijatelji razilaze se širom zemlje.

- A što je s gospodinom Milanom Domićem? On ti je bio tako vjeran prijatelj?

- Čim je buknuo rat, smjesta su, kako znaš obustavljene sve narodne borbe i sav narodni rad. I tako je gospodin Milan ostavio Zagreb, otišao u pokrajinu k svojoj majci i tamo otvorio odvjetničku pisarnu. Mnogo izmjenjujemo svoje misli u pismima. Ali se bojim da neću dugo uživati to prijateljstvo.

- Dakle, istina je? čuo sam da boluje?

- Istina je. Pobolijeva na plućima i ne zna se što će biti. Velika bi snaga s njim ugasnula i golema vrednota utrnula.

- A ti bi izgubila velikog rijetkog prijatelja, upravo onako idealnog kakvog si uvijek željela da te smatra potpunim čovjekom.

- Da, Marko, s njim ću izgubiti neizmjereno mnogo. On mi je dao svrhu života kad mi je gotovo utuvio u glavu da je moj pošten rad i dobar i koristan. Ta me vjera drži na cesti života.

- Da je izgubiš, očito ne bi mogla ni časa više živjeti?

- Pogadaš. Kad bi mi oteli tu vjeru, skotrljala bih se kao suvišan kamen niz cestu i plave valove.

- Hvala Bogu, to se ne može dogoditi jer nećeš imati priliku da se uvjeriš u beskorisnost svojeg rada. Jednom se ipak čudim. Nisi u životu osjetila nikada nikakvih ljubavi, osim jedino sestrinske. Ne znaš što je ljubav majke, ni ljubav oca, ni braće, niti znaš što je ljubav muža. Kako ipak umiješ pisati o ljubavima svake vrste, a nikad ih nisi doživjela?

- Baš zato što nisam doživjela, nisam iskusila ni jedne ljubavi, gledam sve okom svoje iluzije. A ona mi stvara lijepe duboke istinske ljubavi. Napokon imam i oči, gledam oko sebe i opažam da ima velikih ljubavi kao što ima velikih čovječanskih plemenitosti i velikih dobrota.

- Još uvijek vjeruješ u dobrotu, makar si doživjela samo zlo?

- Više puta se rodi čovjek koji je tako antipatičan svojoj okolini da svi na njemu iskaljuju svoju zlobu. Tako je život odabrao mene nišanom svojoj zlobi. Ima nesretnika tijelom kljastih. Njima je život oduzeo baš sve sreće i užitke. Sebe prisposodbljam tim nevoljnicima u svojoj sudbini. I zato u svojem sudu o životu posve isključujem svoju ličnost, a gledam ljude oko sebe kako se odnose jedni prema drugima. I velim: ima velike dobrote. Ima velikih nesebičnosti. I plemenitosti. Kad ih ne bi bilo, čitav bi ovaj svijet bio spilja zlih, otok zla. Živjeli bi samo razbojnici koji bi davno uništili sve dobre i poštene. Mi više ne bismo znali da je nekoć bilo nešto što su nazivali dobrim. Da, ja vjerujem u čovjeka i čovječnost. Vjerujem u čovjeka koji je Hrvat i bori se protiv zloće. Možda će vrlo dugo trajati njegova borba dok bude pobjednik najljepših svojih osjećaja. Jer ne može ostati kako je danas. Čovjek ide naprijed k savršenstvu. I što brže korača k dobru, to je zloća strahovitija u svojem otporu. I čini se da smo zaglibili do vrata u zlo. A to je samo

privedenje plaih, plašljivih i nestrpljivih, dakle, slabih. Dobrota je veća i jaća nego što je ikad bila. Da nije, ne bi se zlo moralo tako očajnom silom boriti za svoj opstanak. I kad zlo podivlja u svojem nasilju, bit će to znak da je pred sobom gledalo dobrotu na pragu pobjede. Zato vjerujem tako čvrsto u spasenje naše domovine. Doživjeti to vjerojatno neću. Ali i moja vjera mi je dostatna da uživam u ovoj sreći koju će postići nove hrvatske generacije u budućnosti. I blago onima koji mogu leći u grob sa samosviješću da su i oni sreću sijali za svoga života.

- Tako je lijepo vjerovati kao što vjeruješ ti.

Onda se on najednom trgne i pogleda na sat.

- Tebi se nekud žuri, Marko? Dugo sam te zadržavala svojim brbljanjem.

- Ne žuri mi se, Mirjana, ali zapravo sam zaboravio zbog čega sam došao, ali...

- Zašto si ušutio? Nemaš hrabrosti izreći? Netko te poslao k meni?

- U svojem sam skromnom mjestu primio pismo tvojeg oca. Zamolio me da dođem u Zagreb. Stigao sam, a on mi je povjerio zadaću da idem k tebi i posređujem. Znaš kako ste se rastali. Tvojom je voljom između oca i tebe nestao svaki saobraćaj. Godine su prošle, a tvoji su...

- Ja nemam ni oca ni majke. Nemam nikoga svoga. Ne zaboravi to, Marko. I neću ništa da čujem.

- Ipak u tebi nije zamrla svaka ljubav za svoju obitelj.

- Ne. Ne ljubim nikoga od njih. Nemoguće je naći u mojoj duši samo sjenku osjećaja. Otišla sam u svoj život...

- A uprtila si ih sve na svoja leđa i ponijela. Da ih nisi ljubila, ne bi mogla toliko patiti zbog njih, zbog njihove nevolje. Ne bi se bila toliko žrtvovala za njih i počinila sve što si pokušala da spasiš obitelj i privedeš roditelje u sklad.

- Moje su žrtve izudarali na smrt. One su mrtve. Mrtvaci neka počivaju. Ne mogu uskrsnuti. Razumiješ me? Nema više u meni ništa što bih još mogla žrtvovati. Iscrpli su i posljednju kap osjećaja.

- Slušaj, Mirjana, ne traži se od tebe nikakva žrtva. Otac te želi posjetiti i nešto ti predložiti.

- Što? Moram unaprijed znati. Vidiš da me hvata drhtavica kad samo čujem nešto o svojem roditeljskom domu, o onoj groznoj strahovitoj ruševini na kojoj leže životi. Dorica, i ja, braća. Svaki je umro na svoj način. Ali svi smo mrtvi. Danas tek zapravo osjećam svu onu grozotu koju sam prošla. Danas tek optužujem. I ne znam odakle i gdje je ta snaga bila u meni da sam mogla sve to podnijeti. Plakala bih nad tom izgubljenom snagom. Koliko ima divnih, plemenitih i velikih stvari u svijetu za koje sam je trebala uložiti. Ali govori kratko i brzo.

- Da ti objasnim što otac želi od tebe, moram ti najprije priopćiti što se s njim dogodilo. Ili možda već znaš?

- Ništa ne znam, nisam željela doznati. Živim godinama sa svojim idealima i preko zidina ovog mojeg svijeta nije doprla nijedna vijest s one jezovite ruševine. A ne bi trebalo ni sada.

- Ipak, stari otac moli da ga primiš.

- Dobro. Što hoće od mene? I saopći mi sve što smatraš da mi je potrebno doznati.

- Bit ću kratak. Ono, tri ili četiri godine nakon Doričine smrti, iznenada je tvoja mama tražila rastavu. Naime, našla se neka mlada djevojka koja je tvrdila da je otac uzdržava. Tako je majka naišla na dokaze i rastava je provedena očevom krivnjom. On je osuđen da uzdržava majku.

Sva Mirjanina duša podrhtava. Ne zna je li to bol, optužba, jad ili ogorčenje, ali muka joj je slušati.

- Međutim - nastavlja on - otac je planuo i odlučio: ni novčića joj ne da. I što je učinio? Spremio sve, zatvorio kuću i otputovao k barunu na njegovo glavno imanje. Tamo se nastanio i radio. A sve svoje vinograde, sve oranice nije dodirnuo ni plugom ni motikom. Naprosto ih nije obrađivao. Ni ona nije obrađivala. Nije bilo prihoda i za tri godine bila je

pustoš. Majka je tužila za alimentaciju, otac je dokazivao da nema plaće u baruna, a nema čime obrađivati zemlju. Sud odredi dražbu. Tada je otac uputio nekog svojeg znanca u trgovište neka na dražbi kupi tajno njegov posjed i kuću za njega. Dotičnik je kupio. Ali nije izručio ocu, nego pridržao za sebe. A otac ga nije smio progoniti jer bi ga optužio da je htio zatajiti kupnju i posjed. Umjesto da je otac meni povjerio da ja kupim posjed za sebe, povjerio se radije tuđem čovjeku i on ga je ostavio na cjedilu. Naravno, novac za prodane vinograde i kuću sud je zaplijenio za majku i ona sada ima svoje uzdržavanje.

- To joj svakako pripada.

- Mogla je to dobiti i drugim načinom, ali otac je radije dopustio da sav imetak propadne nego da njoj plaća. Osvetio se za njezinu tužbu na rastavu i gubitak procesa.

- A zašto ona nije obrađivala kad je otac sve zapustio?

- Nije htjela iz prkosa jer da se on mora brinuti za nju. Mogla se prihvatiti posla i obnoviti čitavo imanje. Ovako su jedno drugome prkosili i sve uništili. Sud joj je uručio uzdržavanje od te svote, a ona je otišla, ali ne znamo kamo. On je sada navodno siromah.

- Zašto veliš navodno?

- Nikad nitko nije znao što ima i što nema. Ona je uvijek tvrdila da je negdje spremio novac. On opet veli da ga barun uzdržava. Svakako se nalazi kod njega i dobro mu je. Međutim, ima tu još neko zemljište od pet jutara vinograda i mlada šuma što sud nije u gruntovnici opazio i nije prodao na dražbi. Taj dio sada hoće prepisati na tebe.

- Ni za što na svijetu. Ni da čujem o tome.

- Reci mu to sama i molim te primi ga.

- Ali u tvojoj prisutnosti. Moraš čuti sve što s njim govorim jer znaš: ona bi mogla reći da sam je oštetila, uzela nešto što pripada njoj.

Marko se požuri da dovede oca. A Mirjana čeka.

Sve uspomene i svi osjećaji sukobili su se u duši. Kao da je iskopano groblje iz kojega dolazi zadah truleži. A sve su to sada dovukli ovamo gore u njezino hermetски zatvoreno potkrovlje. I gadi joj se.

U tom raspoloženju dočeka oca. Pogledali su se. U njoj dršće sva prošlost proživljena pod njegovim krovom. A što je u njemu? Lice mu je kamena ploča bez natpisa.

Pristupio je i poljubio je u čelo. Upravo kao u djetinjstvu i u kasnijoj mladosti. Pita je za zdravlje kao uvijek, čini joj se kao da skriva ganuće, a onda opet kao da je sasvim ravnodušan. Nije se promijenio. Svjež je, žustar, gibak, mlađahan kao prije toliko godina. Kose su mu još tamne, samo je brk prosijed, a bradu je obrijao. Ide, kreće se, sjeda kao mladić. Nije ga vidjela od dana kad je s njim raskrstila i odbila njegovu i barunovu pomoć. Ne spominju ništa iz prošlosti. Mirjana mu odmah spomene što joj je rekao Marko i dodaje:

- Žalim, tata. Nikako neću tu zemlju, makar propala.

- Zašto si tako tvrdokorna?

- Tvoja sam kći.

Šuti i obori oči pa ih opet uperi u nju:

- Ne kanim ti to darovati. Ima na zemljištu neki hipotekarni dug. Isplati banku i time si kupila zemlju. Meni ćeš samo prepustiti da obrađujem vinograd.

- Moj oče, otkud meni novac?

- Kažu da ti ide dobro.

- A tko je od njih ikada pogledao kroz ove zidine? Tko se ikada brinuo kako živim, što jedem i kakva je moja udobnost ovdje gore pod ovim potkrovljem? Gledaju me na ulici ili su možda ti sanduci okrenuti naglavce i pokriveni narodnim tkivom tako razbuditi nečiju maštu?

- Vijesti o imućstvu tvoga oca pronijele su glas da tebi ide dobro - uplete se Marko.

- Nemam ničega - veli Mirjana.

- Trebalo je da mene slušaš - odgovori otac - i svoju braću izbaciš napolje. Naravno, u svojoj ludoj fantaziji mislila si da će se popraviti i uložila u to svoju posljednju imovinu, ono divno skupocjeno pokućstvo i sagove i srebrninu. Što sad imaš od toga?

- Ne spočitavaj mi.

- Žao mi je - snizi on glas. - Veoma žalim što si se dala od njih uništiti.

- Ostavimo to i prijedimo na tvoju stvar. Da imam novac, iskupila bih onaj dug na zemljištu i onda ga podijelila: polovicu tebi, polovicu majci.

- Majci? Onda radije neka sve propadne.

Sada šuti ona. Gleda ga. Mržnja koja viri iz njegovih riječi i čina ne odražava se ni u očima ni na licu. Sada ipak nije ravnodušan, a lice mu vješto skriva očit bijes na ženu. Zato Mirjana odluči provaliti u njegovu dušu, još jednom će pokušati:

- Neću govoriti o prošlosti, tata, samo jedno te molim. Reci mi: otkuda ta strahovita tvoja mržnja?

- Uništila mi je sav život, otrovala, razorila sve što sam htio stvoriti.

- Nije mogla sve to učiniti sama. Nešto je moralo biti i tvoje krivnje, nešto je među vama.

Reci: zar si je ljubio kad ste se uzeli?

- Ne bih je uzimao da je nisam ljubio.

- Zašto si onda napustio onako lijepu, zdravu, zaljublvenu?

- Ne mogu s tobom govoriti o tom ni danas, nikada.

- Onda si ljubio drugu. Našao si svoj dom drugdje.

- Upamti, Mirjana: nikad nisam imao druge želje nego imati svoju obitelj i nikad nisam bio ono što tvrdi. Obratno, ali pustimo tu temu.

- A sud je pronašao tvoju nevjeru?

- To su protiv mene dobro namjestili, a napokon da je i što bilo, imao bih pravo. Ali ona najbolje zna da sve to nije istina.

- Što ona može znati kad ti tajiš i meni.

- Ostavimo tu stvar. Neću odgovarati.

- Još nešto moram znati. Je li ti Marko sin? Neka znam imam li u njemu barem brata?

- I to je izmišljotina tvoje majke. On je sin mojeg polubrata.

- Dakle, imao si rođaka? Zar je nešto istine u onome što su govorili o tvom podrijetlu o nekom plemiću?

- I to je izmišljeno. I moja mati i otac bili su seljaci na imanju tvog krsnog kuma grofa Borovečkog, a kako su mene na dvoru voljeli, poslao me grof u škole. A da je i bilo sve to što govore istina, ne bih o tom govorio mami ni kome drugome. Sve je ona izmislila da me kod seljaka omalovaži kao nezakonito dijete. Ali moram na kolodvor, vraćam se k barunu

- kaže on kao da se nisu sada sastali nakon toliko godina:

- Hoćeš preuzeti ono zemljište, ili ne?

- Zar ne vidiš kako je to nemoguće? Ne bi li mati s pravom mogla reći da sam ti pomogla lišiti je tog zemljišta? Ne. Ja ništa neću što je u vezi s mojim bivšim domom. Ništa, ništa. Meni i ne treba ništa: sobica, malo variva, jedna-dvije haljine i ništa drugo. Samo mir, zaborav i rad.

On se malo zamisli, gledajući njezin stan.

- Nikad ne bi slutio da bi mogla živjeti u ovako malom uskom stanu kad si privikla na velike dvorane, na služinčad i udobnost.

- Ali u onim je dvoranama bio pakao i ona udobnost mučilište.

- Istina je. I ja sada živim u jednoj sobi, ali imam mira. Barun me neće napustiti do kraja života. Radim gdje me ustreba. A samo sam u poslu zadovoljan i ne mislim ni na šta. Samo se katkad sjetim onih vinograda što sam ih sadio i cijepio svojim rukama.

Prvi put ona opazi da mu glas podrhtava, a oči su mu vlažne. Onda pogleda Marka koji sjedi podalje i ne govori ni riječi.

- Žao mi je, Mirjana, što nisi privoljela. I ne slutiš gdje bi ti dobro došlo to zemljište.

- Nigdje i nikad.

On se žurio na kolodvor i oprostio se. Gledala je za njim kako hitro gipko silazi stepenicama kao u njenom djetinjstvu.

- Ja tako brzo ne mogu - šapne joj Marko koji je ostao.

- Reci kako ti je bilo pri ovom susretu nakon toliko godina?

- Stranac. Stranac, a ipak otac. Boli me. A možda i on pati kao i ja, kao i ona. Svatko pati zbog drugoga. Svi smo nesretni i jadni i nitko se u tom jadu ne može približiti drugome. Jer je tu: nešto ili netko. Što? To će ostati vječna tajna.

- Kad sam s njim dolazio ovamo, rekao je: "Mirjana je nakon onog prizora s majkom trebala primiti moju rentu, ostaviti svoj politički krug i doći na moje imanje. Tada bi sva moja tridesetogodišnja muka bila spašena. Danas bi imala imetak.

- A ona strahota kojom me objedila majka? Da je kanim s njime rastaviti i postaviti se na njeno mjesto? Marko, kad bi ti slutio kako mi je nepodnošljiv svaki razgovor o tom ogavnom imetku, o majčinim objedama, o onim grozovitim riječima na Doričinu sprovodu. Kako sam sve to mogla podnijeti, a da nisam poludjela ili se ubila. To ne razumijem.

- Neki se podaju morfiju, ti si se podala radu. On te opaja i ne misliš ništa. Rad pokapa sve boli.

- Pokapa, ali ih ne ubija. Negdje su žive. Dolje u nekakvim ponorima duše leže te proklete nemani, jedna do druge kao guje i čim osjete da jedan jedini čas obustavljam rad i liježem na malo odmora, već dižu glave. Iscere svoje otrovne žalce u mene, nagrizaju mi rane, paraju ih. Zato moram danju juriti u radu kao da me gone furije, a noću lijegati samo kad me umor slomi uz pisači stol i polumrtva padam u postelju. Iz godine u godinu biva mi jasnije da te podmukle nemani ne ugibaju ni od kakvog ubojitog sredstva. One su kao nepoznati bacil kojemu uzalud tražiš ubojiti otrov. Zavuku se na dno tvog bića i rastaču ga tiho u podsvijesti. Čim te nađu skršenih ruku, napadnu te iz zasjede i dave.

- Mirjana, za ime božje, onda si ti stalno nesretna, strahovito bolesna od žalosti?

- I trošim mnogo snage da odglumim energičnu, ravnodušnu i nasmijanu. Marko, htjela bih da već jednom bude kraj tome lutanju cestom mojeg života, da se negdje spotaknem i skotrljam. Više puta ne shvaćam: čemu živim kad mi je život na teretu?

- Nisi više nabožna kao prije?

- Nakon Doričine smrti spočitavala sam odviše Bogu. I sada vjerujem da postoji, samo me katkad spopadnu pitanja: za koga moram sve to patiti? Ako otkupljujem nečije nepravde, bit će da ih je činio stotinama godina. Uzalud sam se pitala: zašto su baš moju obitelj morale stići sve te nesreće? Da su ih podijelili na više njih, svaka bi imala dovoljno. Zašto se sve, baš skupilo kod nas? Toliko nemani, toliko otrova za jednu obitelj. I baš meni koja sam toliko željela da imam roditelje kojima ću pripremiti radosti i dati nešto svojega. Kad gledam roditelje kako se vesele napretku svoje djece, kad promatram Ružicu i njezina muža kakvim drhtanjem prate razvitak velikih darovitosti svoje djece, zahvati me stotinu grčeva u srcu i sunovratila bih se s ovog potkrovlja. Nisam našla u roditelja, ne samo zanimanja za moje, nego je ona moj rad poprskala kaljužinom. Ono što mi je sveto od Boga dano, što je oltar mojoj duši. Dozivala bih bure, orkane, vulkane da poharaju, iščupaju srce iz mojih grudi, smrve ga u prah.

- Zlo je što ti nosiš, ne samo svoje jade, nego si naprtila i majku, i oca, i braću, i sve njihove nesreće od početka.

- Nešto me drži svezano s tim strancima. Tko me s njima svezao taj mi je i natovario njihove muke. Nosim ih kao goru na prsima. Bježim, a ipak sam uz njih. Odvraćam se, grozim, gnušam se od onog što sam doživjela ona dva dana kad sam izbačena iz kuće i kad su pokapali Doricu. A ipak me hvata grč jecaja kad me spopadne čežnja da imam svoj roditeljski dom. Nisi ničiji. Sama kao kamen na cesti. Znaš li ti kako je čovjeku u takvoj pustoši?

Opazila je da su mu oči vlažne i smiješak bolan.

- Govori samo, Mirjana. Nisam slutio kakav je tvoj život unutra. Tvoje pero ne odaje tvoje patnje.

- Odviše volim vjerne dobre ljude, a da bih njima zagorčila časove svojim suzama. Ali kad odem u smrt, ostavit ću svoju pjesmu srca i duše da shvate koliko ima žalosti pod suncem, nemaju ničije utjehe. Crninom su pokrile vile moju kolijevku. Zatamnjele su taj dan zvijezde. Sreća je na dan mojeg rođenja doživjela pomrčinu.

- Bože moj, Mirjana, nikome ne bih vjerovao da se ti nevidljivo previjaš na mučilima.

- Od prvog dana spoznaje mojeg života. Ali vidiš: otac mi je natovario čitavu ovu sobu starim nesrećama. I donio novu. Sad su još i materijalno propali.

- Svojom krivnjom. Ali majka ima svoj imetak o kojem valjda i otac ne zna. Ona je privredila i on je prigospodario. Ona je svoj novac krila pred njim, on svoj pred njom. Osim toga, ona ima svoje uzdržavanje, dakle, barem za ovo ne razapinji svoju dušu.

- Pravo veliš. Ludo je misliti o tome. Njima je još uvijek ekonomski bolje nego meni.

- Zar ti se nikad nije javio nijedan od tvoje braće da ti pripomogne otplaćivati?

- Kakvo pitanje! Negdje u provinciji počinili su nekoliko dugova na moje ime, došlo je i pismo gdje se od mene traži novac s prijateljstvom. Jedne noći probudi me žensko kucanje na vratima moje sobe. Ustanem. Pitam tko je. Vojnička patrola traži ulaz. Zamalo sam se obukla. Što hoće? Oni ulaze, pretraže svaki kutić i onda mi zapovijedaju da smjesta idem na vojnu oblast.

- I poslušala si?

- Morala sam. Sreća je htjela da sam tamo našla nekog višeg časnika sa ženom koja živi s Ružicom u velikom prijateljstvu. Zato je poznavao i mene. Pozove me u stranu i reče da je stigla prijava kako u svojem stanu primam veleizdajničke elemente. Na pitanje tko je podnio prijavu, reče mi: netko od vaših bližih. Morao se jako izmučiti da me oslobodi svakog preslušavanja i postupka.

- Za vrijeme rata mogla je to biti teška nevolja.

- Taj visoki časnik i Ružičin prijatelj sve je uredio. Kasnije mi je razjasnio sve pobliže, ali ne mogu to sve potanko pripovijedati, odviše je grubo. Ali i danas još traže od mene novaca. Zamisli, Marko, pošto su mi ostavili one silne svote na mjenici, silne su to svote za plaću od sedamdeset pet kruna mjesečno. Sada u ratno doba ne moram ih plaćati.

- Ali živiš dvostruko i trostruko skuplje nego prije.

- I stanarinu poskupljuju. Samo Bog i trgovine u kojima kupujem znaju kako teško povezujem kraj s krajem i još traže od mene i prijetu se. Više puta mogla bih počinuti zlo. Marko, da imam novaca, izmakla bih, nestala nekamo gdje me nitko otkrio - ne bi nikada. Taj očev posjet razderao je s mojih rana melem i nanovo me navlači na muke. Idemo na zrak da se malo oslobodim.

Otišli su u šetnju, raspravljali o problemima udaljenim od Mirjahinih jada.

Nakon sat šetnje Marko doprati Mirjanu kući.

- Dopusti mi da ostanem kod tebe do prvog vlaka. Nikoga nemam ovdje u gradu, razgovarat ćemo samo o onome što tebe zanima.

I ona priredi crnu kavu. Zapalili su cigaretu i raspravljali. Ali brzo ih smete kucanje. Mirjana pogleda tko je. U malo predsoblje ulazi muškarac, crnomanjast, sa širokim šeširom. Čini joj se da je negdje vidjela to lice. On je oslovi:

- Gospođo, dolazim u vrlo delikatnoj stvari. Ja sam tajni detektiv.

Nijemo ga gleda. Očito je to čuo i Marko pa dolazi i sluša.

- Izvolite govoriti - ponuka ga Mirjana. - Ovo je moj bratić i može sve čuti.

- Protiv vas stigla je prijava na redarstvo. Prijava glasi da vi nigdje niste namješteni, nego k vama dolaze gospoda i mlade dame, naime, da živite od svodstva.

U njoj se sledila svaka kap krvi. Marka zahvati bjesnilo:

- To je nevjerovatna zabluda. Vi ste se, očito zabunili.

- Nisam, gospodine. Međutim - i on se okrene k Mirjani - imam ovdje popis svih muških i ženskih osoba koje dolaze redovito k vama svakog tjedna dva puta. Je li tako?

Problijedila je. Sapelo je u prsima i odgovori:

- Jest, dolaze. A vjerujete li vi da se sastaju ovdje u smislu prijave?

- Meni je dužnost samo ispitati vas. Dakle, što oni ovdje rade?

Marko ne može izdržati i upada:

- To je da poludiš. Zar se kontroliraju samostalne žene tko ih posjećuje?

- Nemojte ispitivati, gospodine, nego dopustite gospođi da odgovara.

- Izvolite u sobu - kaže Mirjana i otvori vrata.

A sama ide naprijed, pristupi k polici, uzme knjigu i neke bilježnice i pokaže redarstvenom izaslaniku.

- Eto, vidite, ovo dobrotvorno društvo sprema zabavu. Ja sam nešto priredila za program, a mladići dolaze k meni učiti. Tu su, evo, sva imena.

Detektiv sve točno pregleda, a onda vrati spise.

- Dobro. Izvijestit ću šefa.

- Molim vas tko je podnio prijavu - pita Marko - jer moja sestrična ima pravo podići tužbu zbog klevete.

- Stvar je prijavila neka mlada žena koja je u vezi s vašom braćom. Možete kod šefa doznati ime i sve što hoćete.

Odmah se uputila s Markom onamo. I primila je objašnjenje:

- Vaša je dvorkinja primila obećanje od upraviteljice da će joj plaćati deset kruna mjesečno ako točno bilježi tko dolazi k vama i u koje doba. Svakako možete povesti postupak zbog klevete.

- Ne! - odgovori Mirjana, pozdravi i odmah se vrati kući.

Mrtve duše zuri preda se Mirjana, dok Marko ide gore-dolje sobom i ne prestaje naglašavati svoje zgražanje. Onda se ona okrene prema njemu:

- Nije li zloba sudbine podivljala, tražeći protiv mene nove udarce?

- Ne bih mogao vjerovati da to nisam na svoje uši čuo i vidio.

- S jedne strane traže od mene novac, s druge se prijete, s treće mi se osvećuju jer nemam što dati. I činim se slabije od moje dvorkinje koja dolazi ujutro da mi posprema. Ona svakog podneva i večeri ima svoje čestito jelo. Ja živim od čaja i variva koje spremim na špiritu. Naravno, kad netko dođe k meni, ne može steći dojam kako živim. A sve to zbog njih. I još mi povlače po kalu ono što mi je najsvetije: moj poštenu rad prskaju blatom danas već pred čitavim svijetom. Mislim da mi nema drugog puta, nego ravno dolje s ovog kata na asfalt.

Mirjanina se duša rasplamtjela, razgorjela u plamenu gnjeva i srama.

- A zašto? Zašto sve to na mene? Kad bih barem znala da sam nešto nekome kriva.

- Što ćeš učiniti protiv toga? - upita je bratić.

- Ili se ubiti, ili šutjeti. To je sve što mi preostaje. Nemoćna sam protiv tih progona jer dolaze od obitelji.

Nakon male stanke pristupi Marko k Mirjani:

- Zadađ mi riječ da nećeš učiniti ništa što nije u skladu s tvojom energijom.

- Nemam više energije. Nemam snage. Nemam više ni časti. Nemam ni svog ponosa da pošteno zarađujem svoj kruh. Sve su mi već oblatili. I grob će moj poprskati. Još sam bila djetence jadno, nemoćno i već su me vukli po kaljuži moji, moji, razumiješ li tu rugobu sudbine? A sad se mučim u radu da pokrivam njihove grijeh, zapljuskuju me kišom od kaljuže. Moram se tu udaviti. Moram. Pomoći nema.

- Morala bi se udaviti kad tvoj rad ne bi trebao dušama koje gube nadu u život.

Osjetio je da ta primjedba nije promašila dojam. Nakon sat vremena uspravlja se, makar je teturala kao da je ustala poslije bolesti.

- Moram ostati od njih daleko ako neću da poludim. Jao onome tko mi dođe blizu. Stradat ćemo. Između njih i mene mogu odlučiti samokresi. Srce moje ispunjeno je do vrha za sva vremena.

Prije odlaska na kolodvor primijeti Marko zamišljeno:

- Vidiš, Mirjana, nijedno te zlo nije uminulo, odakle uzimaš još mogućnosti da pišeš o dobrotama i plemenitosti ljudi?

- Vjerujem da ima dobrih; ali oni ne mogu do mene jer me zlo okružilo visokim zidovima.

- Ali zašto se to zlo drži toliko tebe?

- Opaki ljudi najradije uzimaju na nišan svojih zloba čovjeka koji nema ničije zaštite. To su kukavice. A zlo je odvratno niska kukavica, napada najnezaštićenije. Ja sam na svijetu kao u pustinji izgubljeno pseto, baš kao ponuđena kukavicama svih vrsta na zalogaj. Ali

osjećam, znam i vjerujem: rijekom života plave brodice dobrih, nisu svi gusari, ima dobrih. Pokušat ću još plivati, možda stignem dobre da me uzmu na svoj brod...

RIJEKOM ŽIVOTA

Bučno teče rijeka života. U valovima probija se Mirjanin krhki brodić. Upravlja njime svim snagama, zapada u oluje, u virove, u bujice, vuče je bezdan i tek što tone, opet se probije na površinu, opet vesla dalje tražeći dobrotu.

Nakon rata izmilje ispod valova rijeke opet bijeli zmajevi. Morala je nastaviti s plaćanjem mjenica. A svagdašnje potrebe gutale su njezine skromne dohotke. Pokušava održati ravnotežu svim strateškim znanjem štednje. Muči se i smiješi. Radi i oskudijeva. Onda se odluči na smioni korak. U nizu godina radi beskrajnim marom. Jednom ipak može zatražiti povišicu plaće. I napiše molbu.

Rješenje je glasilo: ima muškaraca koji bi bili sretni da nađu i takvu zaradu. Zato joj - otkazuju.

Krhki se brodić nasukao. Usred bujice zaustavljen je na pijesku. Oko nje se ceri strašna neman stradanja. Propast joj je u duši. U srcu još tinja krijesnica posljednje snage. Pokušava se opirati. Zalaže još posljednje ostatke dragocjenosti iz dna imućstva. Prodaje uspomene. Otpušta dvorkinju i sama lasti podove, sama pere rublje. Mijenja jelovnik do krajnjih mogućnosti. Ne izlazi danju na ulicu da ono malo znanaca ne bi saznalo za njezin otpust. Stidi se toga. šuti. Ružica bi se sažalila, ali Mirjana ne ide k njoj. Uklanja se svima, taji, zatvorena u svojem potkrovlju, sama sa svojim jadom i stradanjem.

I čita, samo čita ne bi li prevarila one strahote što se probuđuju u duši. Uzalud. Grobovi se otvaraju. Iz njih dižu glave nemani. Bude se sve nesreće, svi mrtvaci zagnjurenjeni u dubini duše. Dižu se, izlaze, dozivlju, viču. Sve nesreće, sve boli, svi jadi prošlosti uskrsnuše, zagospodariše njezinom dušom. U njoj je pakleni urlik, nekoć radom ušutkanih patnja, kao da su jedva dočekali svoj čas da se razulare, zaplešu svoj divlji ples, zavitlaju svoje orkane. Nema opojnog rada kojim bi ugušila divlju krik u sebi. Ni san joj ne dolazi na oči. Dane i noći ide gore-dolje po sobi. Ničim se ne da ukrotiti divlja trka uskrsnulih jada, svih nesreća što su grunule iz svoje rake u život i urličući traže računa. Zašto je tako? Zašto produživati živote tim jadima, čemu se još dalje okretati na mučilištu?

Mjeseci hitaju, a ne donose odgovora ni pomoći. Slomljena stradanjem, besanicom, slabom hranom klone. Zahvati je bolest.

Leži bespomoćno, sama zatvorena u svojoj pustoši. Nitko ne dolazi. Svatko ima svoje brige i nema se kad brinuti zašto Mirjanu ne vide. Nema joj tko pružiti čašu vode. Zatvorena u stanu leži. Čeka smrt.

Tjedan dana ne okusi ničega, ne vidi živog stvora. Ne čuje nikakav ljudski glas, zapada u neku polusvijest. Magla joj je na očima, u mozgu, priviđenja je okružuju. Čudno bijele pojave obilaze oko postelje. To je pratnja osloboditelja, smrti. Čeka. Ili je već bila i ona to sada leži u grobu? Ali čuje neku silnu lupnavu na vratima svojeg stana. Dugo nakon toga ulaze u sobu tri muškarca s paziteljicom kuće. Zure u nju. Žena joj prilazi, gleda i okrene se k muškima. Mirjanin sluh zahvati njene riječi:

- Vidite, znala sam da nešto mora biti. Bolesna je, zato nije mogla otvoriti. Ali sada joj valjda nećete voditi ovrhu? Vidite da umire.

- Moramo izvršiti svoju dužnost. Ako umire, stvari su joj zaplijenjene za mjenice.

S postelje razabire kako muškarci idu okolo, pogledaju ormare. Jedan primijeti:

- S ovim što je tu neće se moći isplatiti ni jedna mjenica. Sve to ovdje ništa ne vrijedi.

Onda odlaze. A Mirjana ih prati mutnim pogledom i zapada u mrak.

Privede je k svijesti jak miris i neka toplina. Nad sobom spazi lice paziteljice kuće i razabire pitanje:

- Poznajete li me? Srknite, ne bojte se, ovo je čaj.

Beščutno gleda ženu koja nešto radi oko nje, nosi joj mlijeka i čaja i dovodi liječnika, daje

joj lijek, odlazi, pa opet dolazi i sjedi uz nju u noći.

- Zašto ste sami? Zašto nemate dvorkinje? - pita je žena.

- Bolesna je - kaže Mirjana.

- A zašto niste zvali mene? Bili biste ovdje umrli, nitko ne bi ni znao. Koliko je stanara u kući, a ja se brinem samo za svoj posao. Sva je sreća, da su došli ovrhovoditelji, već su nekoliko puta bili i sad su s bravarom otvorili vrata. Da nije bilo toga, nema vas više.

- Dobri ste - šapne Mirjana.

- Vi ste meni bili uvijek prijazni, ne kao one dame koje misle da sirotu ne moraju gledati prijazno kad ih pozdravi. Ali sutra vam moramo skuhati pileću juhu, tako je rekao liječnik.

- Ne, ne, ja ne mogu ustati da potražim novac...

- Ne brinite se, već ću ja kupiti, a kad se dignete, vratit ćete mi - pripovijeda i ne sluteći koliko bolesnici zadaje briga svojom uslugom.

Dobrota kućne paziteljice pridigne Mirjanu na noge. Još su slabe, ali je ipak nose. Jedva je dočekala da može ustati. Ta dobra priprosta žena troši svoj novac, kuha joj i donosi gore jelo, kupuje joj i lijekove. Ne može to podnijeti. Ne zna koliko ima novaca. Hoće li biti toliko da joj uzmogne vratiti?

Vuče se od postelje k pisaćem stolu sa strahom što će biti ako nema toliko koliko je žena izdala? Izvuče ladice. Uzme novčarku. Prsti joj dršću. Sam drobiš. Saspe ga na stol. Broji. Nikad u životu njezino srce nije zatreptalo nad novcem, nikad se grudi nisu stisle od brojanja. Svega šesnaest kruna. A žena je potrošila na lijekove petnaest. Ali zar njoj za svu njegu da dade samo krunu? Znoj je oblije. Što bi joj darivala? Kakvu lijepu stvarcu? I prsti traže po ladici. Dosegnu malu kutijicu. Što je tu? Zablista zlatni lančić, uspomena na Doricu. Trese je nešto, privine lančić na usne i plače. Ne! To ne. Nikad ne! Suze natapaju sitne zlatne karike što ih je Dorica nosila oko bijelog vrata. Jeca Mirjana kao nad tijelom svoje sestre onog dana kad ga je mlada duša ostavila.

Iza nje ulazi paziteljica. Mirjana brzo obriše suze pa se onda okrene k njoj:

- Evo, draga, vaš izdatak, a kad promijenim oveću banknotu, zahvalit ću se - muca ona, porumenjevi nad svojom laži.

Ali žena oštro odmahne rukom:

- Sramota je i grijeh uzimati ako nekome pomognemo u bolesti. Da sam vam radila u zdravlju, onda je to drugo, ali u bolesti? Što mislite? Bog bi me kaznio i dogodilo bi mi se da mi nema tko pružiti čašu vode ili šalicu toplog čaja. Nikad mi ne smijete naplaćivati.

Punim srcem ganuća sluša uvjerljivo razjašnjenje kao od Boga poslano. A kad je opet ostala sama, zagleda se u prazninu svoje novčarke. Što sada? Otkud uzeti novac za život? Svatko mora svijetu platiti da smije živjeti. Bog je ljudima darovao zemlju, ali ljudi su razgrabili dar. Jači su uzeli više. Dar božji je unovčen. Život se plaća. I smrt. Sve. Gdje će sada uzeti taj novac. Zna da samo produžuje patnje, a ipak traži po ormarima. I nađe posljednju staru uljanu vrijednu sliku i neku malu kasetu, ukrašenu uzorcima od slonove kosti. Ali kako je otpremiti u zalagaonicu da paziteljicu kuće ne upozori na svoje stanje? Izmislila je kako mora slati neke stvari daleko na periferiju, a to može ponijeti samo služnik. I žena joj ga pošalje. Mirjana mu dade sliku i kutiju. Donio joj je dvije stotine forinti. Čitav imetak. S tim mora živjeti dok ne nađe kakav posao.

Traži preko novina svuda. Uzalud. Onda se nudi za gazdaricu. Primi nekoliko ponuda, ali već na prvi pogled su je odbili. Trebaju ženu za teške poslove. Drugi joj opet rekoše da će se očitno više baviti knjigom nego kućnim poslom. Nikakvih izgleda, a novac polagano nestaje, makar kuha na špiritu samo čaj, krumpir, rižu na mlijeku i kavu. Ali Mirjana nema čime otplaćivati mjenice, čitavih cipela nema, zimskog kaputa nema, drva nema. Trgovac kod kojeg je uzimala živež u bolja vremena još joj ne uskraćuje kredit na ono malo čaja, kave, šećera i riže jer ne sluti da nema namještenja. Zato joj se čini da ga svjesno vara. Muči je to, ali ipak šuti. čeka, nada se poslu. Ali za nekoliko mjeseci stižu računi. Onda odvjetnička pisma s prijeljama. Dolaze ovrhe za neplaćeni živež, drva, stanarinu. Računi su je posuli kao osinji žalci. Sve je više snalazi samoukor da je trgovce prevarila, okrala i od stida uklanja se svijetu. Tragediji njenog života pridružuje se sramotna oskudica,

utajivanje nemogućnosti da plati ono što joj prodavaju na dobru vjeru. Nove su to muke poslane od neprijatelja milosrđa.

I sada Mirjana prodaje svoju opremu rublja, ponjava, dragocjene pokrivače od brokata. Nitko od znanaca ne zna ništa. Nitko ne dolazi k njoj jer je ona prekinula svaki saobraćaj. Ni Ružice nema. Zaposlena je udajom svoje kćeri i nema vremena, a Mirjana ne ide blizu. Ako bi tko i došao pokucati na njezina vrata, nikad se ona nikome ne otvaraju. Mirjana sprovodi život usred grada Zagreba kao da je na osamljenom otoku. Mjesecima uopće ne izlazi iz kuće, samo podvečer se krade kao tat da nešto kupi za jelo.

Ovako je proživjela čitavu godinu dana i pet mjeseci. Tada primi pismo kojim joj otkazuju stan. Nije platila stan već osam mjeseci i mora seliti. To je posljednji udarac u zatiljak. Dalje ne može. Odmah se odjene pa izađe.

Našla se pred nekim sitnim starim čovjekom u maloj ulici. Doznala je od kućne paziteljice da čovjek posuđuje ljudima novac. Uz lihvarske kamate, ali posuđuje. Razložila mu je svoj položaj i to da nema dragocjenosti u stanu čime bi mogla jamčiti za posuđeni novac. I nema nikoga tko bi mu za nju pružao jamstvo. Čovjek dugo misli, ispituje i opet misli. Onda predloži: naći će joj zaradu uz stanovitu nagradu i posuditi joj svotu da otplati polovicu dugova. Ali jednu trećinu plaće uzima on dok sve ne isplati. Zaračunao je za posredovanje namještenja i za kamate na posuđenu svotu četrdeset pet posto. Pristala je i smatrala ga svojim dobrotvorom.

Kamate je uzeo odmah od posuđene svote i zaplijenio joj sve pokućstvo i knjige. Sada je otplatila stan, nešto od glavnice mjenica i kamate, nešto dugova da može opet naći kredita za živež i drva i ostati u stanu potkrovlja. Lihvareva preporuka otvorila je Mirjani vrata i do nekog namještenja.

Kad se navršila godina dana i sedam mjeseci stradanja, gladi i zebnje za ledenih zimskih dana, tiho i neopaženo ide ona opet u ured. Znanci je opet susreću ulicama. A ona se čini kao da nikad nije bez zarade. I baci se na posao pomamnora gladi. Radi od dana do dana. Jedva spava nekoliko sati. Gotovo polovica njezine plaće ide u ruke njezina vjerovnika lihvara, a ostalo mora razdijeliti na drugu polovicu dugova i svoje svagdašnje potrebe. Davno je privikla živjeti od mršave hrane, sama prati, laštiti podove i prilagoditi se svakoj neimaštini. To se daje izdržati samo kad je svoja i nikome se ne mora pokoriti ni poniziti.

Ali što dalje, to više osjeća da gubi noći i dane za lihvara. I počinje joj se buniti duša unatoč tome što sama sebi dokazuje da mu ima zahvaliti pomoć i smatrati ga i dalje svojim dobrotvorom. Sve se više u njoj buni neko drugo biće i poziva je da tome učini kraj. Ali nema pomoći. Radi, vuče teret i plaća, plaća, stenje, tegli kao zaprega tuđim kolima.

U muklim noćima piše, stvara djelo u mukama ranjenog srca, na mučilima svojeg života, isprebijana svim bijedama svijeta. Nada se da će se preko tog djela osloboditi lihvarskog ropstva. I djelo preda javnosti. Ali na nj se obara javno mnjenje kritike porugama, smijehom kao one večeri nakon prvog povratka u domovinu kad su njezine suze nad rođenom pjesmom izazvale podrugljivi smijeh. I sada se smiju tim suzama, isplakanim u peru. Nazivlju ih patriotskim tiradama, bezvrijednim, nedopustivim, smiješnim, jer se nad njima mogu rastapati samo nevine duše prostoga mnoštva..

Udarac je teži od svega drugog. Nestaje joj snage da se drži. Pada, ruši se niz strminu, polagano klizi li bezdan. Zaustavlja je u tom padu nekoliko davnih istomišljenika. Stiže joj brzoglav odvjetnika Milana Domića: "Ne klonite! Oni koji smatraju pjesmu ispjevanu narodnoj borbi pamfletom nemaju prava suditi. Mnoštvo kojemu se rugaju to je - narod. Kad vojska ide pustim krajem, svaki čovjek koji pruži napitak umornim borcima, dao im je komadić snage da nastave put. To je vaš posao, čuvajte se da ne izgubite tu vjeru. To potpisuju i tri moja druga što se nalaze kod mene u posjetu."

Nakon tog brzoglava stiglo je još nekoliko. Dugo su je uvjerovali o onom što su brzojavili. I osjeti da su joj dodali ruke da se digne. Izvukla se iz jaruge u koju su je gurnuli. Ipak, zadobivene rane ne cijele. Kud god ide, svuda nalazi smiješak od poruge kojom su je žigosali. Sugestija javnog suda prati je na svakom koraku. Jasno razabire kako gubi vrijednost u očima onih koji su njezin rad poštivali, naslađivali se njime. To je pogodi kao

hitac. A ona ide dalje s tanetom u prsima, sa spoznanjem: od njega će umrijeti...

KUKAVICE

Jedne nedjelje ujutro iznenada se pred njom pojavi Marta. Još na pragu ispričava se:

- Prije nego umrem htjela sam vidjeti svoje dijete, makar si mi pisala neka ne dolazim.

Ne bih mogla mirno u grob da ne znam kako si, ali - jecaj joj ne da dalje govori. I Mirjanu zahvati val što se nenadano dovaljao i pokrio je preko glave. Čini joj se da nikad više ne može na površinu, nikad više udahnuti zraka.

Dadilja grli svoju šticevicu, bespomoćnog brodolomca i gleda sa svoje obale onamo u divlje vrtloge po kojima se valja sudbina nevoljne Mirjanine obitelji. Gleda Marta, ne govori, ali plače. Svaka joj je suza gorka uspomena. Kad se jednoj i drugoj vratio dah i uminuo grč prvog nasrtaja boli, Mirjana upita svoju dadilju:

- A Tenšek?

- Jednog je dana zaspao...

- Zaspao - ponovi - a u grlu je stegne. - Dobri, stari prijatelju moj, zaštitnice moj. Nećeš više primati udarce za mene. Marta, zašto me toliko volio?

- Bila si dobra.

- Ne, već zato što je on bio dobar i što sam bila siročica. Zato me branio.

I zaplakala je nad njegovim usnulim životom kao dijete nad grobom hranitelja s kojim je svezano čitavo njezino djetinjstvo i djevojaštvo.

- Sjećaš se, Marta, posljednje priče o ševi i orlu? Sve više mislim na to. Dragi, stari prijatelju - i opet zajeca.

- On je sretan, a mi još ne znamo kako ćemo - tješi je Marta.

Dugo ne može Mirjana zaustaviti suze. Žalost joj je prevelika.

Ali Marta raspreda razgovore do beskonačnosti dok joj se šticevica umirila.

- Slušaj, Mirjana, nešto bih ti rekla. Zabranila si mi sa općiti bilo što od tvojih, a ipak ...

- Ne govori, ne mogu naći mjesta za nove udarce.

- Ipak ti moram reći. Tvoj otac živio je kao uvijek na barunovu imanju. Bio je malo nahlađen. Tvoja mama bila je kod njega i tražila novac. Svađali su se i ... njega je nešto ugušilo. Umro je. Rekli su mi...

- Ne. Ne, dalje. Ne mogu. Ne mogu.

Sakrila je lice u ruke. Jeca, guši se, utaplja u suzama što su gorke kao pelin.

- Da sam znala kako će te potresti, ne bih rekla.

- Nisi ti ništa kriva. Sve ja to nosim u sebi od svojeg postanka. Marta, čitava je gora težine što je vučem za sobom kroz život. Vučem kao avet, kao majčinu kletvu kojom me izbacila na голу cestu. I više nemam snage podnositi. Nemam. A ipak nosim dalje. Plačem za Tenšekom što je umro i plačem nad ocem jer je tako nesretno živio. Dala sam svoju mladost da popravim njegov i njihov život. Uzalud. Kako je sve to strahovito očajno. Bolest što sam je ponijela iz roditeljskog doma u život to je rak na srcu. Boli, muči i ubija polako, odviše polako ... i zato plačem.

Dadilja je privija k sebi i samo joj gladi kosu šuteći.

- Jadni otac - šapće Mirjana. - On je dakle svršio svoje muke. I ponio je sa sobom u grob tajnu zašto je napustio svoju lijepu ženu. Šutnjom je prolazio kroz život i u smrt. Uvijek mi se činilo da je u dnu duše bio dobar. Kako sam željela neka mi kaže jasno, odlučno, neka se izjasni da mu mogu predati svoje srce. Od njega nikad razjašnjenja.

- Tko zna što ga je mučilo. Uvijek je bio jako zamišljen, upravo kao i ti.

- I nikad nitko nije mogao naslutiti što je bilo među njima, samo znam da su mržnjom zauzlali svoje živote.

- Ostavi, ne govorimo o njima, umiri se i radije reci kako živiš. Barem ne stradaš? Jesi li isplatila one mjenice svoje braće?

- Draga moja stara, izmučili su me dugovi do krvi, do kosti. Što sam sve prepatila, a pred

ljudima se moraš prikazivati kao da imaš svega i ništa ti ne treba. Više sam puta bila uzavrela žuč. Bjesnjela sam kao divlja zvijer: plaćaj njihovo lakoumlje. Ponižena, poprskana, popljuvana i još radi za nekog ne znanog lihvara kojeg sam morala smatrati dobročiniteljem. Nikad to zaboraviti ne mogu, nikad oprostiti krivcima. Nikad.

- Što si učinila? Oslobodila se?

- Posudila sam drugdje, njega isplatila. Onda sam dobila bolju plaću i sad mi je lakše ispaćivati svoje dugove iz onog doba kad nisam imala zarade. Onda mjenice i opet svagdašnji opstanak. Plaća mi ide u tri dijela.

- Sva tvoja mladost izgubljena je u borbi za kruh, za roditeljske nevolje i grijehe tvoje braće. Zlo se upilo u tebe kao pijavica.

- Nema više mjesta u srcu mojem bodežima... Nema mjesta više nijednoj oštrici. Nema.

- Pripovijedala mi je neka žena iz našeg župnog mjesta da te vidjela u gradu, veselu i nasmijanu. Mislila sam odmah: žena ima kratak pogled i još kraću pamet. Znala sam da tvoj veseli smijeh nije istinski. Znala sam...

- Ljudi ne znaju da se čovjek smije jer neće pred njima zaplakati. I dok se smiješ, suze padaju niz srce. Kako to boli. A lijeka nema ...

Mirjana plače. Na Martinim prsima doživljuje svu svoju nevoljnu prošlost, od prvog časa svijesti svojeg života...

- Kako je cvililo ono siroto dijete u koritu. Sjećaš li se. Marta? Uvijek čujem taj plač kad mislim na Doricu. A mislim uvijek jer je vidim u snu, najviše kao dijete. Marta, kako je bilo jadno, kako strahovito žalosno.

- A sad? Je li bolje?

- Sjećaš li se onog jutra kad sam silom bježala iz postelje, a čim si me iznijela, težak je potres u moju posteljicu srušio strop. Od tada se svakog dana ruše stropovi, ali padaju po meni. Evo, to ti je odgovor. Samoća je oko mene u kojoj cvili moja nevolja.

- Bila bi sretnija da se našao muž koji te volio i uzeo.

- Ne bih. Eto, vidiš: kad se djevojka naužije do sita ljubavi majke, oca, braće, ide k mužu. I lakše se zadovolji s brakom i muževljevom ljubavi. A ja sam ostala gladna ljubavi roditeljskog doma, žedna ljuljanja na koljenima, uspavlivanja na prsima, maženja svih onih koji su me rodili i s kojima sam rođena. Ovakva ne bih nikada bila zadovoljna s onim što pruža muž. Mučila bih i sebe i njega. Možda ne bih ni znala što mi nedostaje, što hoću, što me razapinje na križ. Ovako u samoći znam: htjela bih imati dom, u njemu roditelje, braću, sestricu koje ljubim, kojima pripravljam velike radosti svojim radom, pružam užitke divnih časova ponosa i sreće. Meni je to Bog uzeo. Lišio me onoga što imaju i psetance i mačkica. A istrkao mi je iz ruke i posljednji krušac: Doricu. Što sam skrivila da mi je uzeo sve, sve, a nije ostavio ništa od onoga što uživaju drugi ljudi? Možeš li to shvatiti? Odgovoriti? Protumačiti? Čemu sam je bila potrebna na svijetu kad nemam nikoga svoga, nikoga rođenoga tko me ne bi bio izmrcvario bodežima? Marta, ima li Bog srca?

- Ne griješi Bogu, dijete moje. Još nije sve svršeno. Nadaj se.

- Za sve imam nade i vjere, samo nemam za sebe. Vidiš, kad su neke muškarce napale sve nesreće, oni su počinili silna velika djela junaštva, odlazili su na bojna polja, nosili svoje živote da oslobađaju ugnjetavane, tlačene, lišene svih ljudskih prava. Mogli su taj svoj nesretan život dati na pomoć drugim ljudima. Njihove su patnje imale svrhu. Čemu su moje? Ni od kakve koristi ničemu.

- Bog samo zna zašto te opteretio tolikim križevima. Uvijek si letjela zrakom kao sirota ptičica bez doma i gnijezda, a glava ti je bila puna svačega. Domisli se barem sada što ćeš da ne dočekaš starost u samoći.

- Budem li u starosti mogla raditi perom, imat ću s kim provoditi stare dane. Mi, pero i ja, mi smo srasli. Eto, Marta, sad znaš s kim ću živjeti do smrti. Ali ostani kod mene koji dan. Bit će ti lijepo. Povest ću te gradom da vidiš...

- Neću ja ni grada niti išta drugo. Tebe sam došla vidjeti. Ostajem do sutra u podne, dulje ne mogu. Djeca me čekaju i muž. Briga je to, ali bilo bi strašno na svijetu da ih nemam.

Ostale su zajedno čitav dan i svu večer. S njima je prošlost puna suza i sadašnjost puna njihove ljubavi začete u tragediji Mirjanine zapuštenosti.

A kad se sutradan Marta uspela na vlak, Mirjani je kao da joj otkidaju komad ranjenog srca. Gleda za vlakom iz kojega joj veliki modri rubac navješćuje da tamo cure suze za njom i nad njom.

Vrativši se u stan, osjeti da je iza te vjerne žene ostala u sobama ljubav i dobrota i nikada je više neće imati tako blizu. I čudne slutnje šapću dušom:

"Nikad više neću vidjeti Martu. Nikad više. To je posljednji njezin posjet. Posljednji znak ljubavi. Posljednja spomen onih koji su me branili. Mirjana, nikad više nitko neće dići ruke da te zaštiti, obrani. Nitko neće više dići ruke za tebe. Ovo su posljednji tvoji branitelji. Dorica sniva. Tenšek je zaspao i Marta će zaspati, a ti još bdiješ? Za koga?"

Za one koji trebaju nade, vjere u pobjedu dobra. Ima duša koje bi tako rado samo načas vjerovala da će jednom biti kraj njihovim mukama. Ima duša koje barem načas sanjare da će biti kraj jadima rodu našem. Za njih još moram živjeti!"

I nastavlja svoj put razrovanom, neprohodnom cestom. Sve je više magleno, tamno. Sve veća pustoš.

Prijatelji, drugovi odlaze zauvijek. Umire Ružica, odnoseći u grob ljubav svojoj obitelji. Umiru suborci iz davnih dana, ili su ih valovi života odnijeli dalekom pučinom. Oko nje pustoš beskrajna.

A znanci? Oni odlaze i dolaze. Mirjana katkad s njima provodi koju večer. Ali između njih i njezina duhovnog svijeta vlada svemirska daljina. Ne znaju ništa o njoj kao ni o dalekim planetima. Ne približavaju se njezinoj duši. Ne pitaju, ne prozrijevaju što je u njoj. Tko pita što lomi njezino srce. Koga se to tiče? A ona osjeća i zna da nosi u svojoj ličnosti nešto što odbija od nje ljudske duše. I ne spočitava im, ne ljuti se, a ipak žali. I tako su s Mirjanom samo dragi mrtvaci s kojima živi u tihom sobici potkrovlja.

Jednog sivog jesenskog dana stupi u to malo društvo mrtvih i Marta. Još jedan bodež našao je mjesta u njezinu, već smrtno izranjenom srcu. Ipak ne gine. Kuca dalje jer škripi pero u njezinoj ruci, drhte zanosi u njezinim grudima. I kad zemlju pokrije duboko more tame, gore visoko u potkrovlju osluškuje njezina duša grmljavinu što prijeti ljudstvu njezine domovine, ali vjera njezina tiho šapće kroz noć u pero:

"Ne bojmo se! Brod strada, ali ne tone. I neće nikada potonuti."

Kao da je priroda usadila u njezino neugledno žensko tijelo samo jedan nagon: zanos za težnje što pokreću narod njezine domovine. Mirjanin lični život, zavijen u crno, srašten sa sudbinom doma oko kojeg sve nepravde ovog svijeta, koje su izmislili zlikovci, izvode divlju utakmicu. Sebe i ne opaža, sebe ne poznaje, sebe napušta. Ide pored sebe kao pored stranog nepoznatog bića s kojim nema ništa zajedničko. Izišla je iz svojeg tijela i svaki osjećaj, drhtaj srca, svaka misao pripada onome što se zbiva oko njezina doma. Mirjana ne postoji. Samo je tu život ove zemlje, njezini jadi, muke, stradanja, Osjeća se majkom čija duša dršće nad životom i srećom svoje kćeri i nosi samo jednu brigu: kako bi što prije vidjela ljubljenu mezimicu srca svojeg na čvrstim nogama, nezavisnu od svih i svakoga, da sama upravlja putevima svojeg duhovnog života i sama za sebe iskorišćuje plodove svojih žuljeva. To želi majčinska ljubav, duboko usađena nagonskim osjećajem čitavog bića. I onda će umrijeti lako, rado i sretno. A dotle hoće da svako pisano slovo, svaki čin, dah i kucaj srca dade njoj koja je posvećena nevinom krvlju i mučeničkim znojem njezinih sinova.

I godine prolaze...

TAJNA CRNE RIJEKE

"Dragi Marko!

Napokon ti mogu pisati da sam se iskopala iz svega onog progonstva. Poslije niza godina ipak sam jednom oslobođena i briga za opstanak. Zaslužujem pristojno, mogu kupiti

knjiga i nešto udobnosti. Sada boravam već pet mjeseci u inozemstvu na naročitim studijama za svoj novi rad. I tako se nalazim daleko od domovine. Učim, proučavam. Znam: vratit ću se za dva mjeseca, a ipak ti moram pisati. Puna sam sjete od rastanka s našom dragom zemljom. Ima ljudi koji vele: brda kao brda, polja su polja, bilo doma ili u tuđini. Ne osjećaju da je u domovini sve drukčije, lijepo i prelijepo i ne osjećaju boli što su lomile mene u tuđini i danas mi ispunjavu dušu daleko od lijepe majčice domovine, drage moje ljubavi. Međutim, tebi sam htjela pisati o nečem drugom. Osjećam potrebu da ti javim i obrazložim nešto naročito, što će i tebe zanimati. Evo, slušaj.

Ovdje u dalekoj zemlji dopala mi je u ruke glasovita znanstvena knjiga. Kad sam je pročitala, gusti je zastor tajne tragedije naše obitelji odjednom postao prozirniji. Sada razabirem dubinu rijeke kojoj sam uvijek vidjela samo crnu sablast površine.

Sjećam se. Jednom mi je majka rekla: udala sam te za starog muškarca da ne upoznaš radosti života, jer uz mladoga koji bi te jednom napustio, morala bi ili postati nepoštena ili se mučiti. Nisam je shvatila. Ono što je u njoj priroda skupila u prevelikoj snazi, meni je sasvim oduzela. Nije mi, dakle, bilo moguće shvatiti kako se za bračnu ljubav može ispatiti na mučilištu čitav jedan vijek. Za bračnu ljubav muškarca pretvoriti u pakao čitav svoj život. Ova jedna knjiga dala mi je da zavirim u tu mračnu tajnu. Preko nje sam tek doznala o strahovitim silama prirode što zahvaćaju tijelo jezovito nemilosrdnom zapovijedi. Preko te knjige doznala sam kakvi valovi krvi urliču žilama, kakvi orkani razdiru tijelo, nadraženo ljepotom i zdravljem. Kako tutnje nevidljive žarke kipuće lave nepoznatim rovovima i kad ne nalaze oduška, gladnom snagom potresaju zemljom i ruše sve što je u njihovoj blizini.

Jadna, nesretna mati. Zašto nije našla oduška? Zašto je bila od supruga napuštena nakon ljubavne sreće, zdrava i okrunjena svim čarima ženske ljepote? Vitlana je njome grozna strast ljubomore. I rasla je zbog zapuštenosti? Da je bilo na njoj kakve druge krivnje, otac bi je trijumfirajući naglasio, tolika mu je bila mržnja. Što ga je, dakle, udaljilo od nje u naponu mladosti. Ljepote? Ljubio je drugu? Ili druge? Ne znamo. Ili mu je život bila pustinja, patnja, ili je imao skrovitih radosti? Nitko to ne zna. Bila je to njegova vlastita tajna s kojom je ispatio na mučilištu čitav svoj život i u šutnji s njom legao u grob.

A ona? Čuj što velim. Tek danas naslućujem: bila je razdirana nemilosrdnom zapovijedi prirode. Ali nije je htjela poslušati. Htjela je ostati poštena, netaknuta od drugih. Neposluh prirodi bio je strahovito kažnjen. Bijesna, podivljala aždaja prirode uhvatila je zubima i vitlala njome kao lav bespomoćnom žrtvom.

Nevidljive žarke kipuće lave potopile su njezin razbor, um, čovječnost i majčinski osjećaj. Pretvorile su možda čitavo more dobrote u njezinoj duši u crnu bujicu mržnje. Mrzila je i svoj porod, svoje bližnje, ljepotu zemlje, toplinu sunca jer je sve smatrala saveznicima muževljeva uživanja s drugima, krivcima svoje zapuštenosti. Ostala je poštena. To je bilo mučilište njezino i naše. Na mučilištu borbe s nemilostivim silama za svoj ženski ponos leže razorene sve sreće, svi životi naše obitelji. Najjadnija, najnesretnija bila je ona sama. Osveta neuslišane prirode razorila joj je sve: razum, svijest, prisebnost. Ta je osveta bila zloduh njezine mašte, krvnik njezine duše stalnih zabluda. Bila je noć njezinu vidu, vječna pomrčina života. Nikad nije upoznala vedrine nebeske, nikad topline sunčane, nikad mira i spokojnosti. Nikad!

Kud god je prolazila, išla je s njom paklena tama. Sve su joj radosti života bile oduzete. Zar samo njoj? Ne čini li se tebi, Marko, da si sreo u životu mnoge, javno i tajno napuštene žene mračna pogleda, iskričavih zjenica, drhtava glasa što skrivaju u sebi patnju borbe za svoju žensku čast što se zove ponos? Nisu li razbijene brodice što ih bespomoćno valjaju valovi pučine, ostanci borbe napuštenih žena koje su imale pravo na život i ljubav kao i ona, ali su to pravo od sebe odbacile za svoju djecu, za svoj i njihov ugled? Nisi li vidio žene osuđene od društva jer nisu mogle svladati divovske sile u sebi? Vidio si i takve koje, pobjeđujući u toj borbi, gube prirodnu ravnotežu, i posrću, a društvo se na njih nabacuje imenom hysterije? Ne udaraju li ti suci svojom osudom kao bezglavi luđaci? Ne znaju da su one osuđenice: ili žrtve, ili mučenice velikih jezovitih sila prirode? Kakva je to strahovita

moć što gazi živote žena kao crviće zemaljske! A zašto je to tako? Smije li biti tako? Nije li to nepravda? Zar su propisi ženske živote podigli na mučila njihove časti? Ili one same? Ili je to nešto iskonsko, doneseno na svijet? Ništa ne znam razjasniti. Tapkam u tmini jer u sebi ne nosim putokaz koji bi me vodio tragom te tajne. Samo osjećam da je ovaj svijet posut mučilištima na kojima žene, lišene prirodnog prava, ispaštaju čistoću, ponos, dostojanstvo, čast i ugled. Samo s tom razlikom što su mnoge našle zakloništa od te borbe u ljubavi za djecu ili za bližnje ili bilo za kakve druge čovječanske ciljeve. Ona to nije mogla. Čini mi se kao da ju je zahvatila oluja u snu i ponijela. Nije se mogla oteti jer nije imala za to u sebi snage.

Ovih dana, ovdje u inozemstvu, dobila sam vijesti iz domovine da su se prije dva mjeseca njezine boli zauvijek smirile. Daleko od domovine i svih događaja žurim u knjigu njezina života s bolom u duši, ali s razboritim prosuđivanjem. Javili su mi da se njezina tragedija dovršila strahovito. Ne mogu ni da vjerujem. Ali neću da o tom pišem niti mislim.

Nad njezinim grobom polažem bolnu spoznaju svoje duše da je ona svoj život ispatila i svršila kao mučenica svoje ženske časti. Neka mučenici bude sve oprošteno. Neka nađe barem tamo mir koji nikad nije našla u životu. Duboko me dira, Marko, i ja plačem nad nesrećom i patnjama, ne više nad svojim, nego nad njezinim.

To je tragedija obitelji što je dovršila svoj usud na mučilu ženske čistoće.

Još sam preostala sama samcata ja. Za dva mjeseca vraćam se u domovinu da nastavim raditi. U samoći svoga svijeta živi sa mnom samo moja ljubav za dom. I jedini pouzdani prijatelj: moje pero. Kad mi ono izbiju iz ruke, izdahnut ću. Kad čuješ taj glas, onda reci radosno: "Napokon je i Mirjana oslobođena."

Dva mjeseca nakon tog pisma vraća se Mirjana u Zagreb. Radi svim snagama s ušhitom kao da se iznova rodila. Nema brige za svagdašnji kruh. Mir i udobnost raspiruju joj radnu snagu.

SMRTNA OSUDA

Oborene glave sluša Mirjana glavnog urednika koji sjedi uz pisaći stol i ravnodušno joj govori:

- Ne, ne vi nikad niste bili sposobni za realan život, pa ste takvi ostali i danas. Činili ste same ludosti svojstvene somnambulistima. Išli ste svijetom u svojoj vlastitoj mašti, a ne u danjoj svjetlosti. Nije li bila ludost ostaviti roditeljima da u svojem natezanju rasipaju imetak? Sada bi vam dobro došlo imanje, kuća, vinograd, a vi ste sve to odbacili za volju nekakvih velikih uvjerenja. Sve mi je pripovijedao pokojni Milan Domić. Naravno, i on je bio naivčina i vaši su mu čini imponirali. Zar nije bila ludost ostaviti sigurnu krasnu budućnost uz muža? Hajde, ne isprsuje se. Svaka realna inteligentna ženska bila bi živjela u Pešti, okružena nešto egzotičnim Mađarima. Neka strana žena, iako ne lijepa, zanimala bi ih svojom muškaračkom grubošću. Bili biste tamo svakako stekli vrlo pristojan literarni položaj, a što je glavno, državnu sinekuru. I živjeli biste ljepše nego što biste se smjeli nadati. Kod nas ste bili samo smiješna muškaraca. Izrugivali su se i oni opozicionalni političari koji su vaš rad iskorištavali u svoje svrhe.

- Njihova politička borba bila je i moja, radila sam u zanosu patriotizma.

- O tome nema sumnje, ali oni su taj zanos trebali, uzeli za svoje agitacije u svakoj formi, a vi ste ostali kratkih rukava.

- Nisam radila za duge rukave, nego za svoje ideale - vikne ona.

- Ne uzrujavajte se. Ideali su nezahvalna čeljad. Puštaju svoje vjernike gladovati.

- Ali dušu hrane užitkom zadovoljstva.

- Strahovito su smiješne te riječi u ustima žene.

- Vi ste pretpotopnih nazora.

- Koji su danas na tom polju jači nego ikad. Jači. Nekoć smo se mi muškarci samo smijali sufražetkinjama. Danas ih ozbiljno tjeraju iz javnosti u kuhinju, u kuću. I kad muškarci na

cijelom svijetu srede svoje javne neprilike, prvi će posao biti: maknuti žene u kuću kamo i spadaju.

- Obratno, tek sada dolazi vijek u kojemu ima nastupiti žena da izmijeni iscrpljenu mušku dušu.

- Vi ste nepopravljivi u svojoj fantaziji.

- Gospodine urednice, vi svaku moju misao redovito nazivate "fantazijom"?

- Ono što je u muškarca oštroumlje, to je kod žene fantazija. Što je u muškarca znanje, to je kod žene spretnost. A što je kod muškarca pronicljivost, u žene se zove instinkt.

- Ovo je bizantski cinizam.

- Zovite to kako mu drago, ipak vam moram saopćiti ovo: više ne mogu uzimati vaše radove. Ostavite mjesto koje ste zapremali tolike godine. Nema ovdje Domića ni njegovih nećaka da vas zagovaraju, a ni onih vaših političara, za koje ste se rastrzali.

- A zar se nisam rastrzala za narodne ideje sa svim zanosom, misleći da služim makar samo kao trhonoša naroda u njegovoj borbi?

- Sada trebamo mladih trhonoša i vi se s tim morate pomiriti. Tako je svuda. Stari idu, a dolaze mladi. Vama dajem savjet: ponudite svoj posao protivnicima svog nacionalnog uvjerenja, oni će ga primiti i dobro platiti.

Skočila je sa stolice. Obilaze je osjećaji da bi morala udariti. Našla se licem u lice s nekim bićem, za koje ne zna je li čovjek ili zloduh, ali hvata je želja da ga napadne, izudara.

- Kako se usuđujete baciti mi u obraz takav savjet?

On se podrugljivo smješka:

- Vidite da niste za život. Idete kao slijepac koji je još i gluh. Zar ne vidite da su vas vaši plemeniti narodni izljevi preživjeli? Vaše tirade dosađuju. Općinstvo hoće erotike ili senzacije u svim varijantama. Vi, dakako, ne možete o tome pisati, niste to nikada imali prilike iskusiti. Platonskoj ljubavi dostaje fantazija, ali onoj drugoj ne. Jednom riječi: ljudi su siti sentimentalnosti o plemenitim i poštenim ljudima koji se žrtvuju za domovinu. Kad niste to sami htjeli opaziti ili niste mogli, morao sam vam ja otvoriti oči. Sad vam je jasno.

Ali njoj je još mračnije. Ne shvaća. Ako ovaj čovjek nije luđak, onda je ona prospavala godine i godine, ne znajući da se stvara neki novi svijet. Ipak čovjek potječe iz starije generacije. Otkud njemu ta jezovita načela?

- Sad je svršeno, a sami ste krivi. Išli ste uvijek krivim putem. Zanosili se glupostima, a sada nemate ono što bi vam najviše trebalo: novaca.

- Svrhu, plemeniti cilj hoću. Ne novaca!

- Ali, gospođo, lijepo je imati novaca. Prelijepo! Neizmjerne su divne stvari novci.

- A uvjerenje? Ideali? Poštenje? Što je to?

- Najprije novaca, mnogo novaca, onda može biti i uvjerenja, i ideala, i poštenja. To je sve vrlo efektna dekoracija, ali prije svega: novaca, novaca i opet novaca.

- Gospodine, to što ste rekli moral je iz nekadašnje baruštine vašega kruga što se sada spojila s onom novodobnom velikom kaljužom koja je prodrila nasipe naše domovine i okužila čisto vrelo našega starog poštenog morala. Ali pročistit će se to jer se toga gnušaju svi oni koji plove na brodiću dobra.

- Evo, vidite, nemogući ste. To što ste rekli nije mišljenje, to je bulažjenje. Tako ste bulaznili čitav svoj život od početka. Zato ste promašili sve i dostigli starost s vidokrugom fantastičnog djeteta koje hoće biti muško. Još uvijek ne uviđate ništa i uvjereni ste da vam ja činim krivo. Upravo obratno. Vi meni činite krivo kad me osuđujete.

- Ja činim krivo vama?

- Dokazat ću vam. Najprije ste napustili muža, roditelje, imanje, barunova namještenja i bila vam je svrha života patriotsko djelovanje i nekakva vaša luda ljubav za dom. Uzeli ste muške ciljeve. Htjeli ste biti nekakav narodni suborac perom. To je bolesna halucinacija. Mogli ste postati književnica, ali onda biste morali biti sasvim tihi, povučeni, ljubazni, podatni da se ulaskate i stečete društvene simpatije, društvene veze i društvena zaleđa što sve zajedno čini: kapital za stjecanje priznanja. Bez toga mogu uspjeti samo veoma veliki talenti. Vi ste, unatoč tome, htjeli sami iz sebe nešto postići i zato ste morali sada

nastradati. Da se nekome prizna narodno politički rad perom, mora biti najprije muškarac. Ako to hoće žena, onda mora imati vrlo zvučno ime ili naslov, zaleđe da se barem po tome nađe vjerojatnost sposobnosti. Ili barem mora biti lijepa.

- Danas? Danas, u ovo novo doba?

- U tome se nismo promijenili ni danas. Dakle, vidite: htjeli ste se sami postaviti na noge i prelomili ste ih. Tu je vaš svršetak. Stari moraju otići jer tu ima mladih sila.

Sapelo ju je u srcu. Zavrti se oko nje uredska soba pa izmuca:

- Ljude koji su radili čestito i pošteno ne može se bacati kroz prozor kao gnjile jabuke.

- Može! Zašto se ne bi moglo? Ako više ne trebate, morate se ukloniti.

- A ono što sam dala perom hrvatskim dušama: odmor, toplinu, nadu u teškim danima domovine? Što je to bilo?

- Utvara! Ništa, nego utvara. Živjeli ste čitav život u utvari. Vaše patetičke lozinke: "steći poštenim radom samostalnost", "služiti domovini", "prezreti kruh neprijatelja domovine", "čast, poštenje", "uvjerenje", sve su to lozinke koje ne vjerujemo ni muškarcima.

- Samo pokvarenjaci ne mogu vjerovati u poštenje i dobrotu. Krmak misli: kamo god gurne svoju njušku, sve je kaljuža.

Grohotom se nasmijao:

- Kako god vi osuđivali, uzalud vam je. Ljudi danas ne vjeruju u te krilatice.

- Dobri vjeruju.

- Onda tražite one dobre ako ih ima.

- Ima ih. Plove na svojem brodu poštenja.

- Onda čekajte dok vas ne stignu. Ima takva vrsta luđaka koji sebi uobražavaju da su milijarder i imaju dvorce, podanike i zlata i bisera. Ja ne pripadam među one, ali...

- Vi pripadate među one koji smatraju ciljem života ubijati u srcima ljudi svaku vjeru u dobro. Uzeti ljudima kruh i nadu jednaki je zločin.

- Nećete me skrenuti s moje teme. Zvao sam vas da vam sve to mogu reći. Što je bilo u prošlosti, to se nikoga ne tiče, niti se tko brine za to. Važno je samo ono što je sada, bez obzira na to je li do toga došlo pravedno ili nepravedno. Više vas ne trebamo i svršeno.

Ona šuti i ne miče se. Stoji usred pustog polja bez krova i po njoj padaju oštrice leda. Gospodin urednik slegne ramenima.

- Dokazao sam vam: vi mi činite krivo jer me u sebi okrivljujete da sam nepravedan prema vama kad velim: niste mi više potrebni. Bit će pametno da izbijete iz glave utvaru kako ste nekoć radili nešto zbog čega bi netko sada u vašoj starosti morao voditi o vama računa. Ako pak još uvijek niste o tome uvjereni, idite k drugima. Iskušajte istinitost mojih riječi. Odgovorit će vam isto.

Zatvorio je svoj pisaći stol i ustao.

Istrčala je na ulicu kao nekoć u mladosti kad ju je majka izbacila iz roditeljskog doma. Onda su pale po njoj užarene riječi sramote, sada ledene oštrice. Onda su nad njom grmjele goruće kletve, sada ledeni cinizam. Ono je bila krvava bol, ovo je ubojiti nož. Ono rana, ovo smrt.

Imala je roditelje, a nije imala majke ni oca. Imala je dom, a bila je siročić. Sada ima zemljaka, a nema žive duše. Sad ima domovinu, a ipak je beskućnica. Kamen na cesti koji nema nikoga svoga.

Trči, a u grudima joj nož jedne jedine riječi: "Utvara! Utvara!" Ne može disati. Nož se ne da izvući iz grudi kao da ima tri oštrice.

"Utvara! Utvara! ..." Kroz maglu bulji mutnim očima u prolaznike. U svakom njihovom pogledu napisano je: "Utvara". Sve izvikuje tu osudu: sirene automobila, zvonjava tramvaja, uzvici kolporterica, sva lupnjava, buka što se oko nje pjeni u divljoj utakmici. Sva se bujica valja preko suvišnog kamena na cesti. Strahovito jure preko njega kotači novoga doba ...

Svršeno je? Da. Svršeno. A ipak Mirjana još nosi ispisane arke, nosi ih, pokušava sumnjati da bi cinizam starog doba našao svoj nastavak u novom. Smrtno ranjena energija gazi preko ponosa umirući, posljednjim trzajima još diže glave, još se uspravlja ...

Ide Mirjana. Možda tkogod izvuče nož iz njezina srca?

Ali se naglo zaustavi. Netko je čvrsto uhvati za zatiljak. Tko? Ne vidi nikoga. Samo osjeća ono drugo biće u njoj, ono što joj se bacilo na put kad god je bila spremna da se pokori. Ono jako, snažno, nevidljivo biće kojemu ne zna imena. Ali tu je. I zadržava je.

"Obijati ćeš pragove, Mirjana? Ti, koja si u nejakom djetinjstvu bježala od poniženja? Ostavljala sva zemaljska dobra i krenula krčevitim putem života da se probija? Ti, koja si koračala mučilištem za vjeru, za svoj ponos, svoju čast, za vjeru duše svoje odbacila sve što se prljavim rukama približilo tvojem uvjerenju?"

Digni glavu. Primi osudu hrabro, ponosito. Uspni se na stratište snagom duha i s prezirom predaj svoju glavu. Umrijeti mučenički, ali nikad se poniziti. Prisegla si to davno u samostanu, stojeći u katakombama pozornice. Ne ponizuj se.

Vraća se u svoju sobu. Zaključa, spušta zastore i otvara knjigu svoje prošlosti. Okreće list po list svojeg dnevnika. Čita... Istražuje sebe, svoju dušu, svoj život. Nijema slova govore, slikaju, obnavljaju sve beskrajne muke i kratkotrajne radosti. Sve, od prvog do posljednjeg sloma.

I sada leži na vrh ruševina svojeg života slomljena, smrvljena u prah. Mračno je, ledeno. Soba grobnica. Stari писаći stol - mrtvački odar. Na njemu počiva pero. Žila kucavica njezina života. Pero, oštrije od britkog mača, opasnije od ubojitog oružja.

Pero, crv što podgriza zloću, rastaće silu.

Pero, zov, koji čuju i gluhonijemi.

Pero, tiho zvonice što saziva milijune na okup.

Pero, kandilo božje što ne da zaspati savjesti narodnoj ...

Pero, žižak noćne uljanice, ohrabruje plahe u mraku.

Pero, pas čuvar upozorava domare na blizinu provalnika.

Pero, siromašnima dijeli nadu u dobrotu, progonjenima u pravednost, opljačkanima u poštenje, beznadnima u budućnost.

Nosila je to pero kao sitnu svjećicu i vjerovala da je u mraku i mala svjetlost od koristi. I predala se radu vrelin fanatizmom. Bio joj je ideal, svrha života, opravdanje njezina bivstva. Rad je bio sadržaj njezinih misli, pokretač svih osjećaja, duša tijelu, svjetlost danu, uvjet opstanka. Taj je ideal njezin ljubavnik, suprug, obitelj, vlasnik, gospodar, oltar, prvo biće do Boga. U tom radu proživljava bića stvorena maštom koja se predaju borbi za dom u mucu, u poštenju, u svetim zanosima, u težnjama za slobodom. Visoko vitlaju zastavama, mačevima, bore se, stradaju i duševno i fizički. Oni joj izvode sve ono što je čeznula provoditi ona u svojim sanjama.

U velikim činima tih bića iživljava se ona kao muškarac, branitelj, borovnik, vitez slobode doma svojeg. Njezine suze miješaju se s crnilom. Lomi srce u komadiće i slaže ih na papir: pobjede, pravice. Oslobađa dom razbojnika njegovih. Visoko u potkrovlju, u stalnoj samoći, nema odaha, nema odmora. Pero leti bijelim papirom. Sunce u zoru sastaje se sa svjetiljkom na pisaćem stolu i sa suncem zanosa u njezinoj duši.

I sve je to bila utvara? Samo utvara promašenog života? Uobražavanje, halucinacija neke nevoljnice što je htjela biti muškarac? Nije li u zanosima dizala oluje, dozivala pravednost, čovječnost, ljubav, bratstvo, rušila krive bogove, gradila hramove pravednosti? A sve to utvara? Umišljenost? Poruga?

Mrav je htio biti div. Crviću se htjelo dići goru.

Utvara, jedina vjera, jedina ljubav? Utvara, ono nezatno malo pero o kojem je mislila da joj ga je udijelio Bog kao milostinju, njoj, kljastom ubogaru svih životnih sreća?

Jadna nevoljna luđakinjo. Čemu sve suze isplakane uludo? Čemu sve žrtve? Čemu muke, mučila, izubijano srce, razderani život, žrtve, borba, gromka vika zanosa? Čemu sve tragedije od prvog dana svijesti života do ovog posljednjeg saznanja svoje sramotne ništetnosti? Čemu? Da jednom sazna kako je sve bilo utvara? Ništa? Beskorisni mrvičak nečega što je ništa? Ništa su napustili svi. Ništa je napustio i Bog. Ništa ne živi. Ništa je mrtvilo.

Sumorno zuri oko sebe. Pustinjak je usred vreve. Stranac u svojem domu. Kamen na

cesti.

Zar nema nikakva spasenja?

Slomljenih snaga ide ulicom. Mračna je sva njezina unutrašnjost. Mrtva šutnja leži u prsima što su se vječno talasale.

Zaustavila se pred vratima svratišta. Neki vidoviti čovjek stigao je u grad. Ime mu se prenosi od usta do usta. Tajne sile otvaraju mu zastore nad ljudskim sudbinama - vele ljudi i pišu novine. Ide i ona, ne bi li joj oluja dobacila slamku. I ulazi. Čovjek mračnog tamnog oka zuri u nju dugo, vrlo dugo. Onda govori kao da čita u nekoj nevidljivoj knjizi.

"Vaš je život mučilište, jad, muka. Imali ste nešto uspjeha u svojem radu. Ali ti uspjesi trebali su drugima i zato su stvoreni prilikama, a ne vašom ličnošću. U svemu stvarno: neuspjeh. Niste imali ničije ljubavi. Ni majčine. Sve je pred vama pusto. Nikada nećete doživjeti toplinu ni jedne dobre duše, nikada istinsko priznanje ni za što. Ljudima ste nemili."

- Krivnja je moja? - pita tiho.

- Nije. Vi ste dali prijateljstvu svu sebe, uložili sve, ali nitko vam nije mogao uzvratiti. Neki ljudi rasprostranjuju oko sebe nevidljive odraze kojima izazivaju neprijateljske osjećaje prema sebi kao pogled strahovitih očiju od kojih zaboli glava.

- A zašto? Zašto? - pita bez daha.

- To je od otrova. Uvijek su na vas nalijetale otrovnice i ugrizale. Ovaj se otrov kupio u vama i pretvarao vas u drugo neko biće nego što biste trebali biti. Očito su oko vaše kolijevke slavili zlodusi orgije i odvrćali od vas sve dobrote, sva prijateljstva i sve ljubavi.

- A zašto baš meni?

- Fatum.

- Sudbina ...

Izašla je iz sobe čudnog čovjeka. Nož se još dublje žabo u srce.

Duši bude tijesno u tijelu. Ne može duša disati u tom stanju rugobe što izazivlje neprijateljstva, zove na mržnju. Tutnji duša gnjevom. Osjeća se prevarenom jer su je nastanili u tijelu što je zlobno lišeno svake ljudske miline. Sve dobrote, vjernosti i topline bune se krikom prosvjeda prema tijelu što u sebi nosi sve žigove ljudima nemilih, nedragih, omraženih.

Napolje iz ovog tijela što je progutalo dušu kao pakao silom ugrabljenog pravednika! Napolje iz tijela u kojem duša nije mogla dati svoju ljubav, svoje snage, svoje dobrote ni ljudima, ni idealima, ni domu! Napolje iz tijela u kojem je zanosno plamteća duša postala ništa!

Sjedi Mirjana u svojoj sobi. Na stolu velika limena posuda. Uz nju hrpe ispisanog papira. Uzima snopove, slaže u posudu, polijeva žestom i pali. Oganj guta papire: njezine suze, uzdahe, zanose, ljubav njezinu domu.

Posljednja stranica uzdisaja raspala se u pepeo...

Onda Mirjana ustaje. Osjeća mir u duši, u srcu u mislima. Ledeni mir. Grobna tišina u prsima. Kao da je duša već na pragu tijela. Ide k Doričinoj slici.

"Kasno dolazim k tebi. Vrlo kasno. U starosti. Ali kad je došla ta starost? Zar je to starost? Nikad nisam osjetila razlike između onoga što nazivaju mladošću i onoga što nazivaju starošću. Jednako su me udarali, gurali, napadali, bježali, odvrćali se od mene. Jednakom sam snagom radila kao do ovog dana kad su mi rekli: ne trebaš nam. Ne trebaš nikome. I nisi trebala nikome. Nije bilo onih kojima si mislila pružiti utjehu, toplinu, radost u životu. Sve je bilo samo puka utvara. A morala sam propatiti čitav jedan život i morali su me udarati dugotrajno u zatiljak da se probudim od utvare i opazim kako oko mene nema nikoga, ništa. Zašto me ta utvara zadržavala u suvišnom životu? Zato što je zlodusima trebala razonoda?"

Svrgne pogled sa slike Marte i Tenšeka.

"Tenšek moj, tvoja priča o ševi se sasvim ispunila, mala ševa htjela je biti orao. Ostavila je gnijezdo da leti na klisuru. I dopala je u ruke drvarima. I oni su je učili pjevati po svojem da je mogu skuplje prodati. Pobjegla im je i zapala u ruke zlobnim uličnjacima. I ovima se

istrigla i udarila u strop, ali kad je umirala, nije mislila: "Sada nisam ni orao ni ševa... Nemam klisure, a ni gnijezda." Ne, ona je umirući mislila: "Evo, bacili su me drvari i uličnjaci u ništa jer sam bila ništa i sada sam ništa, jer nemam ništa i nikoga. Nemam doma, ni domovine. Da imam, netko bi ipak ustao za mene, dao mi mjestance među ljudima. Svi su me izbacili, zabacili, napustili. Nitko me i ne vidi. Ne opaža. Sama samcata lutam pustinjom. Koliko milijuna ljudi ima u toj dragoj Hrvatskoj zemlji, a ni jedna jedina duša nije uza me.

Kamen na cesti nema nikog svoga! To je mislila ševa..."

Lagano ide Mirjana k pisaćem stolu. Uzme pero.

"Još posljednji zbogom tebi! Cvililo si u mojoj ruci kao što je cvililo ono dijete u koritu. Cviliš i sad jadno, napojeno suzama mojim. Jada ti je mojih previše. Oslobađam te."

I spušta pero, uzima kaput, šešir i mali kovčežić.

Ide ulicom. Mir joj je u duši. Čak neka vedrina. Lagodnost. Radost, što li?

Ide i smije se. Osjeća da je nitko ne vidi, ne zna. Ide kao stranac u nekoj dalekoj pustinji. Sama, ali vedra. Vesela. Nikad raje osjetila toliki mir. Neki je veliki red u mislima, u osjećajima. Od toga je tako vedro, svježije u njezinoj duši. Putem na kolodvor sreća je znanice. Zaustavljaju je:

- Vi putujete? Kamo?

- U inozemstvo.

- Blago vama.

- To i ja mislim.

Malo čavrljaju. Onda znanice kažu:

- Vrlo ste veseli. Očito vas u inozemstvu čeka nešto lijepo?

- Čeka me sreća.

- Blago vama.

Onda se oprostila pa ode na kolodvor. Sjela je u vlak i razmišlja:

"Ljudi se čude zašto su neki ljudi pred odabranom smrću tako veseli. Sreća je kad nemaš nikakve brige ni za što pod suncem. Sreća je znati da te čeka sigurno oslobođenje. I kako je divan osjećaj da iza sebe ne ostavljaš nikoga. Ništa. Ni tijelo da služi ljudima za razonodu pogrebnih dana. Ništa nisi, ništa nemaš, ništa ne ostavljaš. Ni grob ni spomen, ništa..."

POD PLAVIM BALDAHINOM

Na rubu pećine leži Mirjana. Pogled joj se gubi u plave daljine gdje se nebo grli s valovima Jadranskog mora. Gleda u daleka brda, modrikaste otoke i bijele gradove. Smirena joj duša tiho sanjari:

"Ljepoto moja, što se zoveš najsladim, najsvetijim imenom moje domovine. U imenu su tvojem životu hrabro pali za slobodu. U imenu su tvojem žuljevi njihovih ruku što svakog dana donose na tvoj oltar svoje žrtve. U imenu su tvojem vojska djece tvoje, zauzlane vezom ljubavi za tvoju slobodu. U imenu su tvojem sve muke, sve patnje, svi jadi pravednika stopljeni u jednom jedinom krikom za pravdom.

Preljepa si, a da te ne žele, preplodna da te ne otimlju, a prejaka da te svladaju. Kakva je sreća živjeti i umirati u tvojem zagrljaju. Čeznem za tvojim plavim daljinama, za kojima je bježalo osamljeno dijete, za plavetnilom što me vuklo u čudesno svoje krilo. Poleći na tvoje plave valove i spavati, spavati, i sanjati o miru u krilu tvoje sreće."

Mirjana polegne glavu na zemlju što je topla od zagrljaja sunca. Daljine su pred njom, velike, neprodorne. Sunce i umor sklapaju joj vjeđe. U magli sna ugleda sliku žene. Čarobna je ljepota njezina tijela, snaga duha, raskoš haljine, bogatstvo dragulja. Iz crnih oblaka izmilji stotinu ruku velikih, groznih i posežu za lijepom ženom. Skidaju joj biserne ogrlice, a vješaju o vrat lance od željeza. Uzimaju joj zlatne narukvice i stavljaju okove I privežu je na stup mučila ...

Zove u pomoć žena sinove svoje. Previja se lijepo tijelo lancima svezano na mučilištu. Previja se i doživlje, a Mirjana trči k njoj, posrče i opet trči. Puna groze opazi kako se k lijepoj ženi valja zmaj. Rastvorene su mu ralje, raširene pandže ocijelna kliješta.

Strašan, gladan, nezasitan puzi k ženi zakovanoj na stup. A ona se brani od nasrtaja i zove: "U pomoć, djeco! U pomoć!

"Iznemogli su sinovi tvoji. Šuštaše su im snage" - zagrmi mukli glas iz crnog oblaka.

"Sin moj odabrani obećao je dovesti braću svoju i osloboditi me. Njih čekam."

"Ne dolaze. Neće doći" - zlokobno se javlja glas iz oblaka.

A ljepota žena gubi snagu, slabost je hvata, a zmaj se valja bliže, bliže ...

Znoj oblijeva Mirjanu, strava je smota i više:

"Doći će! Ustraj, lijepa majko! Doći će sinovi tvoji."

"Neće!" - nadvikuje podmukli glas iz oblaka.

"Lažeš" - krikne Mirjana. - "Znam te, izdajico ljuta! Sumnjaš u poštenje svoje braće? Drač si, korov! Izdajica je tko sije sumnju, najsmrtonosniji otrovni dah. Tvoja sumnja predat će ljepotu majku zmaju za hranu. Umukni, crni zloduše! Umukni prokletniče!"

U crnom oblaku tišina. Mirjana dašće. čeka. Sluša, Dršće. Zuri kroz mrak i krikne:

"Idu sinovi tvoji, lijepa majko! Vidim ih, čitava vojska. Brani se od zmaja, ustraj dok ne dođu! Put ih vodi kroz trnje jedva prohodno. Ide odabrani sin kroz teška mučila. Samo još izdrži i skinut će s mučilišta majku svoju i odsjeći glavu zmaju."

Mučenica se uspravi, novi život ulazi u žile, zamahuje lancima na zmaja.

Mirjana dršće, raskrili ruke, više urnebesnim glasom. Iznad trnovitog krča lebdi svjetlost. U njoj blista znak odabranog sina što vodi braću da oslobode majku od zmajeva ždrijela...

Vjetar zapuhuje s mora. Mirjana se prene.

Ni žene, ni zmaja, ni ljudstva. Samo plave daljine neba i mora sljubljene u zagrljaju.

Tiho počiva sva ljepota domovine pred njezinim očima. A usne joj tiho šapću:

"Idu, idu. Doći će. I kad probude pravdu osvetnicu, zmaj će zadrhtati posljednjim samrtnim dahom".

Pogled joj se spušta k modroj pučini. Zove je, doživlje u čarobno krilo čudesnih dubina. Vuče je nevidljivim tajnim snagama. I ona silazi.

Miruje plava pučina što zove na počinak, na snivanje, na mir, na san i zaborav. I Mirjana se spušta na meku plavu pučinu, privija se, gleda gore u daleke plave daljine i tiho se oprašta sa svojom lijepom domovinom.

Blagoslovljena budi sloboda tvoja do sudnjega dana. A meni udijeli tihi san pod plavim baldahinom moje vječne postelje.

Tiho, lagano kao u snu, tone Mirjanino tijelo, tone u plavetnilo, gubi se u vječni san. I nestaje u dubinama...

Kamen sa ceste skotrljao se u nepovrat. Nitko ga nije zamijetio.

K R A J